

*gramatica
uzuală a limbii române*

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Institutul de Lingvistică

GRAMATICA uzuală a limbii române

LITERA
Chișinău · 2000

CZU 811.135.1 ' 36 (075)
G 76

*Prezenta ediție a apărut cu sprijinul
Fundației Soros Moldova*

Lucrarea a fost elaborată de:

Ion BĂRBUȚĂ, Armenia CICALĂ, Elena CONSTANTINOVICI,
Teodor COTELNIC, Alexandru DÎRUL

Coordonator: Teodor COTELNIC

Redactori responsabili:

Mioara AVRAM și Silviu BEREJAN

Coperta: Vladimir Zmeev

ISBN 9975-74-295-5

© LITERA, 2000

PREFAȚĂ

Prezența gramatică este normativă prin faptul că structura limbii se descrie de pe poziția vorbirii normate, adică a folosirii mijloacelor de exprimare caracteristice formei literare a limbii române. În acest sens, orice gramatică are caracter normativ.

În linii mari, norma în limbă nu este altceva decât statutul social de reglementare a utilizării vorbirii în cadrul societății în epoca dată. Întrucât norma este legată de folosirea limbii în procesul comunicării, scopul ei este de a asigura în exprimare reproducerea „corectă” a sunetelor, a cuvintelor, a modului de construire a propozițiilor și a frazelor. Norma presupune respectarea obligatorie de către reprezentanții colectivității glotice (lingvistice) date a unor reguli unice în actele concrete de comunicare.

Limba română — ca și toate celelalte limbi naționale — dispune de mai multe forme de manifestare, dintre care principale sînt trei: forma literară, forma dialectală, forma uzuală a vorbirii curente.

Dintre toate formele de manifestare a limbii naționale tocmai forma literară are sarcina de a imprima procesului de comunicare un caracter unitar. Acest lucru se explică prin faptul că:

— forma literară are cel mai larg cîmp de întrebuintare, deservind, de fapt, toate sferile de cultură din societate;

— forma literară este cea mai bogată, dispunînd de un amplitud și variat vocabular ce se referă la diverse domenii de activitate umană;

— forma literară este cea mai îngrijită formă a limbii naționale (la elaborarea ei au contribuit scriitorii de seamă, oameni de cultură, savanți de prestigiu, care au stabilit mostre de folosire exemplară a limbii în scris);

— forma literară este cea mai stabilă formă a limbii naționale, fixînd în uz pentru întreaga colectivitate variantele recomandabile (la nivel fonetic, lexical și gramatical) pentru perioade lungi de timp.

Necesitatea normelor în utilizarea formei literare a limbii naționale este determinată de funcția ei de bază — aceea de a servi drept mijloc principal de comunicare și de înțelegere reciprocă între reprezentanții colectivității date. Norma are menirea de a stabili limitele arbitrarului individual în vorbire, urmărind scopul de a conserva unitatea vorbirii — fapt ce garantează menținerea unui nivel înalt de cultură la membrii societății în diverse sfere și la diferite perioade.

Prin caracterul său normativ, forma literară a limbii naționale se opune altor forme de manifestare a acesteia, în special vorbirii dialectale, deși la baza limbii literare se află anume vorbirea dialectală, de obicei, unul dintre dialectele limbii naționale.

Norma se referă la toate nivelurile structurale ale limbii (fonetică, vocabular, derivare, gramatică) și se manifestă în cazul în care din două sau mai multe variante posibile e necesară alegerea doar a uneia dintre acestea.

Variantele fonetice apar atunci cînd în aceeași poziție în cuvînt se rostește un sunet sau altul, apropiat din punct de vedere articulatoriu de primul (comp. *casă* — *casî*, *perete* — *păreti* — *parete*, *șarpe* — *șărpi* — *șerpe*, *șapte* — *șăpti* — *șepte*, *trei* — *trii*, *umplu* — *împlu*,

cămașă — cămeșă, intru — întru etc.). Dintre variantele existente una este recomandată drept normă (de obicei, cea cu răspîndire mai largă: dintre cele fonetice citate mai sus, drept normă ortoepică și ortografică s-au impus formele: *casă, perete, șarpe, șapte, trei, umplu, cămașă, intru*).

În cazurile în care unele substantive apar cu forme diferite de gen, norma recomandă, de obicei, doar una: dintre perechile *un fruct — o fructă, un genunchi — o genunche* drept normative sînt considerate primele.

Dintre variantele în *-e* și *-i* ale formei de plural a unor substantive feminine norma recomandă numai pe cele în *-e*: *albine* (nu *albin*), *cireșe* (nu *cireși*), *cîrje* (nu *cîrji*), *credințe* (nu *credinți*).

Dat fiind că norma e legată în mare parte de forma cuvîntului (de felul cum se rostește și se scrie acesta), s-a găsit de cuviință ca în gramatica de față să se expună, pe lângă normele morfologice și sintactice, și principalele norme ortoepice și ortografice.

Deci în afară de cele două compartimente tradiționale ale gramaticii (*Morfologia și Sintaxa*), prezenta lucrare mai cuprinde unul — *Fonetica*, în care se descrie sistemul sonor al limbii române. De asemenea sînt expuse regulile normative de ortoepie și de ortografie, care sînt necesare, deoarece există fluctuații în rostire și scriere, determinate de vorbirea dialectală și de vorbirea curentă.

Morfologia, prin descrierea paradigmelor caracteristice părților de vorbire în limba literară, promovează norma privind formele proprii limbii române.

Cît despre sintaxă, aceasta descrie, sub aspect normativ, modul în care se îmbină formele cuvintelor în propoziții și fraze.

* * *

Lucrarea a fost scrisă după cum urmează:

Fonetica — Al. Dîrul (exceptînd *Silabația și trecerea cuvintelor dintr-un rînd în altul, Semnele ortografice, Scrierea cu majusculă* — de T. Cotelnic); *Morfologia. Noțiuni generale* — Elena Constantinovici; *Substantivul* — I. Bărbuță; *Adjectivul* — I. Bărbuță; *Pronumele* — Al. Dîrul; *Numeralul* — T. Cotelnic; *Verbul* — Elena Constantinovici; *Adverbul* — T. Cotelnic; *Prepoziția* — Al. Dîrul; *Conjunția* — Al. Dîrul; *Interjecția* — T. Cotelnic; *Sintaxa. Noțiuni generale* — Al. Dîrul; *Clasificarea propozițiilor după sensul și scopul comunicării* — Al. Dîrul; *Părțile de propoziție* — Al. Dîrul; *Subiectul* — Elena Constantinovici; *Predicatul* — Armenia Cicală (exceptînd *Predicatul nominal* — de I. Bărbuță); *Acordul predicatului cu subiectul* — T. Cotelnic; *Părțile de propoziție subordonate* — Armenia Cicală (exceptînd *Apoziția* — de T. Cotelnic); *Elementul predicativ suplimentar* — T. Cotelnic; *Părțile de propoziție multiple* — T. Cotelnic; *Elementele nelegate gramatical în propoziție* — T. Cotelnic; *Sintaxa frazei. Noțiuni generale* — T. Cotelnic; *Propozițiile coordonate* — T. Cotelnic; *Propozițiile subordonate* — Armenia Cicală (exceptînd *Propozițiile subiectivă, predicativă, atributivă, apozitivă și predicativă suplimentară* — de T. Cotelnic); *Fraze cu mai multe propoziții subordonate și coordonate* — T. Cotelnic; *Perioada* — T. Cotelnic; *Dezvoltarea părților de propoziție subordonate și contragerea propozițiilor subordonate în părți de propoziție* — T. Cotelnic; *Vorbirea directă și indirectă* — T. Cotelnic; *Topica cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază* — T. Cotelnic.

Coordonatorul lucrării — T. Cotelnic.

Fonetica

NOTIUNI GENERALE

Unitățile de bază ale limbii — *morfemele* (adică *rădăcinile*, *afixele*, *desinențele*), *cuvintele*, *sintagmele* (*grupurile de cuvinte*), *propozițiile* — poartă caracter bilateral: pe de o parte, ele au o expresie materială (sînt reprezentate printr-o serie de sunete) și o anumită valoare semantică (exprimă un sens); pe de alta, unitățile limbii au aceleași proprietăți ca și semnele: ele se prezintă ca semnificante, adică entități materiale care pot fi percepute cu ajutorul organelor de simț, și, totodată, ca semnificate, fiind unități ce exprimă sensuri, valori, adică entități ideale. Legătura dintre semnificat (valoare semantică) și semnificant (combinație de sunete) este arbitrară și nu naturală.

De exemplu, prin combinarea de sunete *m - a - s - ă* numim un obiect de mobilă format dintr-o placă orizontală, de obicei, de lemn, sprijinită pe unul sau cîteva picioare, pe care se mănîncă, la care se scrie etc. Între sunetele respective și sensul dat nu există vreo legătură organică: corelația s-a stabilit în mod arbitrar în procesul evoluției limbii. Starea aceasta de lucruri este confirmată și de faptul că obiectul dat este exprimat prin combinații diferite de sunete în limbi diferite (cf. : rus. *стол* [stol], germ. *Tisch* [tiș], fr. *table* [tabl]).

Astfel, se poate afirma că principalele unități ale limbii, fiind semne, se caracterizează prin latura lor materială — de semnificant, reprezentată de sunete combinate într-un mod anumit. Dat fiind că unitățile limbii, sub aspect material, sînt legate (în mod convențional, bineînțeles) de sunete, putem conchide că toate disciplinele lingvistice care analizează aceste unități nu se pot lipsi de fonetică, ramură care studiază producerea, transmiterea, receptarea și evoluția sunetelor limbii.

Fonetica, ocupîndu-se de sunete, le cercetează în sistem, deoarece între ele există relații de interdependență.

SUNETELE ȘI MIJLOACELE FONICE

Fonetica, pe lângă studierea sunetelor și a combinațiilor de sunete, se ocupă și de mijloacele fonice pe care se folosește limba, în parte de accent și intonație.

SUNETELE, combinându-se în diferite moduri, servesc la diferențierea cuvintelor între ele. Aceasta se poate observa ușor chiar schimbând un singur sunet dintr-o îmbinare semnificativă de sunete (a se compara: *bare, zare, dare, mare, tare, sare, pare, care, rare*).

Prin **accentul** cuvîntului înțelegem evidențierea prin anumite mijloace fonice — ridicarea tonului, intensitatea vocii, durata rostirii — a unei silabe din cuvînt sau dintr-un grup de cuvinte. O astfel de silabă se prezintă ca un centru în jurul căruia este „organizată” entitatea sonoră care constituie cuvîntul. Accentul servește la diferențierea cuvintelor sau a logoformelor care conțin aceleași sunete (de ex.: *pára — pará, alúnecă — alunecă*).

Intonația este un ansamblu de mijloace fonice (melodică, ritm, intensitate, tempo, timbru), cu ajutorul cărora, la nivelul propoziției, sînt exprimate atît valori și categorii sintactice, cît și nuanțe expresive și emotive.

Prin mijlocirea intonației se disting diferite tipuri de enunțuri, chiar dacă au, formal, aceeași componență. A se compara următoarele trei propoziții:

A venit Vasile.

A venit Vasile?

A venit Vasile!

Prin prima propoziție se constată un fapt; prin cea de a doua se cere o informație; prin a treia se exprimă o stare afectivă.

Din mijloacele fonice face parte și accentul logic sau sintactic (accentul frazei), grație căruia se deosebesc enunțurile ce au componență lexicală și structură sintactică identică (comp.: *Vasile s-a întors — Vasile s-a întors*).

SUNETELE și **accentul** cuvîntului se studiază în cadrul foneticii și, fiind elemente prin care se disting unitățile semnificative ale vorbirii (cuvintele și logoforme), țin de lexic și de morfologie. *Intonația* și *accentul logic* (al frazei) sînt elemente cu ajutorul cărora se exprimă valorile enunțurilor și se referă la sintaxă.

Vorbirea este o înlănțuire de sunete care se segmentează în anumite **unități fonice: fraze, tacturi, cuvinte fonetice, silabe și sunete**.

Fraza fonetică, cea mai mare unitate fonică, constituie un segment integral al vorbirii care, din punctul de vedere al sensului, este însoțit de o intonație specifică și despărțit de alte unități fonice prin pauze temporale.

Tactul vorbirii sau **sintagma** constituie un grup de cuvinte (de regulă, cuvinte semnificative legate între ele prin instrumente gramaticale) reunite în jurul unui singur accent.

Cuvîntul reprezintă o secvență de sunete avînd un singur accent, secvență ce se află în corelație cu un segment al realității.

Cuvintele se împart în **silabe**, iar acestea, la rîndul lor, în **sunete**.

Silaba este o unitate fonică constînd dintr-un sunet sau un grup de sunete rostite printr-un singur impuls al expirației. Drept centru al silabei, cînd aceasta întrunește mai multe sunete, apare întotdeauna o vocală. Vocalele sînt sunetele care alcătuiesc silabele. Vocala poate apărea și singură ca silabă. Cît despre consoane, acestea singure nu pot constitui silabe. La fel nu formează singure silabe nici semivocalele.

Silabele se împart în **deschise** și **închise**, în funcție de poziția vocalei în cadrul silabei. Silabele sînt considerate deschise cînd se termină printr-o vocală (de ex.: *pa-ră, ma-să, pe-te*). Silabele sînt închise cînd se termină printr-o consoană sau o semivocală (de ex.: *car-ton, cîn-tec, bur-tos, cui-bul, (tu) răs-torni*).

Afară de aceasta, în funcție de faptul dacă încep printr-o consoană sau printr-o vocală, silabele se împart în **acoperite** și **neacoperite**. Silaba se numește **acoperită** dacă începe cu o consoană (de ex.: *ca-să, cîn-tec, de-can*) și **neacoperită** dacă începe cu o vocală (de ex.: *an, o-ul*).

NOȚIUNEA DE SUNET

Sunetul limbii este cea mai mică unitate sonoră indivizibilă cu care se formează cuvîntul.

Producerea sunetelor în timpul vorbirii este legată de procesul fiziologic — expirația. Aerul din plămîni, trecînd prin trahee, întîlnește în calea sa coardele vocale, făcîndu-le să vibreze. Vibrația cordelor vocale creează tonul — sunet muzical diferit de zgomot, care e lipsit de muzicalitate.

Înfruntînd coardele vocale, curentul de aer ajunge în cavitatea bucală, prin care, dacă trece liber, tonul rămîne curat și formează sunete **vocale**. Dacă însă el întîmpină obstacole (limbă, dinți, buze), tonul se alterează prin zgomotul produs de impactul curentului de aer cu aceste obstacole (limba apropiată de palatul moale sau de dinți, de buzele închise) și creează sunete, numite **consoane**.

Zgomotul ce însoțește tonul poate fi diferit, după cum e diferit și obstacolul din cavitatea bucală. Diferitele tipuri de consoane se datorează corelațiilor diferite dintre ton și zgomot în procesul articulării lor.

1. Cînd tonul predomină asupra zgomotului, se produc consoane numite **sonante**: [m], [n], [l], [r].

2. Cînd tonul și zgomotul participă în măsură egală, se produc consoane numite **sonore**: [b], [d], [g], [j], [z], [v], și [g'], [ğ].

3. Cînd zgomotul predomină asupra tonului, se produc consoane numite **surde**: [p], [t], [c], [s], [ș], [f], [h] și [k'], [č], [t].

Deosebirea în rostirea sunetelor se datorează dimensiunilor cavității bucale, care pot fi schimbate prin unghiul de deschidere a gurii, prin poziția limbii și a buzelor. Organele care participă la rostirea sunetelor sînt numite organe de articulare. Diferitele poziții ale organelor de articulare asigură producerea diferitelor sunete ale limbii.

VOCALELE

Pronunțarea vocalelor se obține prin modificarea dimensiunilor cavității bucale, care constituie rezonatorul articulării sunetelor, adică prin schimbarea poziției limbii (pe verticală și pe orizontală), prin varierea gradului de deschidere a gurii, prin participarea sau neparticiparea buzelor.

Astfel, la clasificarea vocalelor urmează să se țină cont de aceste criterii.

1. Din punctul de vedere al poziției limbii pe verticală, vocalele pot fi de trei feluri:

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziția de sus (**superioară**): [i], [î], [u];

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziția de mijloc (**medie**): [e], [ă], [o];

— vocale la rostirea cărora limba ocupă poziția de jos (**inferioară**): [a].

Celor trei poziții ale limbii pe verticală le corespund trei grade de deschidere a gurii, conform cărora vocalele se împart în:

a) **închise** (grad minim de deschidere a gurii): [i], [î], [u];

b) **medii** (grad mijlociu de deschidere a gurii): [e], [ă], [o];

c) **deschise** (grad maxim de deschidere a gurii): [a].

2. Din punctul de vedere al poziției limbii pe orizontală, vocalele se împart în:

a) **anterioare** (limba este înaintată spre alveole): [i], [e];

b) **centrale** (limba ocupă poziția de centru): [î], [ă], [a];

c) **posteriore** (limba se retrage în partea posterioară a cavității bucale): [u], [o].

3. Din punctul de vedere al participării/neparticipării buzelor la rostire, vocalele se împart în:

a) **labiale** (buzele participă la rostire): [o], [u];

b) **nelabiale** (buzele nu participă la rostire): [a], [ă], [e], [i], [î].

În conformitate cu aceste criterii se poate face caracteristica fiecărei vocale:

[a] — deschisă, centrală, nelabială;

[e] — medie, anterioară, nelabială;

[ă] — medie, centrală, nelabială;

[i] — închisă, anterioară, nelabială;

[î] — închisă, centrală, nelabială;

[o] — medie, posterioară, labială;

[u] — închisă, posterioară, labială.

Vocalele se deosebesc între ele prin cel puțin una dintre caracteristicile mai sus menționate. De exemplu, vocala [î] se deosebește de vocala [i] prin poziția limbii pe orizontală: prima este centrală, cea de a doua — anterioară. Vocala [o] însă se deosebește de [i] prin trei caracteristici: prin gradul de ridicare a limbii (prin unghiul gurii), prin poziția orizontală a limbii, prin participarea buzelor.

Clasificarea vocalelor poate fi prezentată schematic prin tabelul următor:

participarea/neparticiparea buzelor		nelabiale		labiale
poziția limbii pe verticală	unghiul de deschidere a gurii	anterioară	centrală	posterioară
superioară	închis	i	î	u
mijlocie	mediu	e	ă	o
inferioară	deschis		a	

În limba română există un grup de semivocale care, asemănător consoanelor, singure nu formează silabe. Spre deosebire de vocale, semivocalele se caracterizează printr-o rostire mai redusă, ceea ce înseamnă că din punctul de vedere al suflului expirator ele au o amplitudine a vibrațiilor mai mică.

Semivocalele au nevoie de sprijinul vocalelor, formînd împreună cu acestea diftongi și triftongi (de exemplu: *nea, leu, tigroaică, cuib*).

Grafic, ele sînt notate prin aceleași semne ca și vocalele respective. De exemplu, în cuvîntul *copii* primul *i* reprezintă o vocală propriu-zisă, iar al doilea — o semivocală. În limba română sînt următoarele semivocale: [e], [i], [o], [u].

La formarea diftongilor semivocala precede sau succede vocala. În primul caz se formează diftongi ascendenți, iar în cel de-al doilea — diftongi descendenți.

Dintre diftongii ascendenți fac parte: [ia] (*iarnă*), [ea] (*teamă*), [ie] (*piele*), [io] (*iod*), [iu] (*iubire*), [oa] (*poartă*), [uă] (*nouă*).

Dintre diftongii descendenți fac parte: [ai] (*cai*), [eu] (*leu*), [iu] (*viu*), [ou] (*bou*), [ău] (*rău*), [îu] (*brîu*), [ei] (*lei*), [ii] (*copii*), [oi] (*strigoi*), [ui] (*cui*), [ăi] (*nățărăi*), [îi] (*lămîi*).

La formarea triftongilor participă două semivocale, dintre care una precede vocala, iar alta o succede. De exemplu: *leoaică, tigroaică, rămîneau, aripioară, learcă* etc.

CONSOANELE

Spre deosebire de vocale, la rostirea consoanelor, alături de ton, participă și zgomotul. Uneori zgomotul chiar prevalează și atunci consoanele pot fi sesizate numai datorită vocalelor pe lîngă care se folosesc. De aceea nici nu există cuvinte care ar consta numai din consoane¹, pe cînd cuvinte alcătuite numai din vocale se întîlnesc.

Consoanele sînt mai numeroase decît vocalele și se grupează în cîteva tipuri, în funcție de măsura în care la rostire participă tonul și zgomotul, de locul de formare a obstacolului care generează zgomotul (*buze, dinți, limbă*) și de felul obstacolului care determină modul de articulare a consoanei (*explozie, vibrație, suflu, nazalizare* etc.).

La clasificarea consoanelor se pun la bază anume aceste criterii.

1. După cum sînt pronunțate, cu sau fără zgomot, consoanele se împart în **sonante și nesonante**.

Sonante sînt consoanele la rostirea cărora tonul prevalează asupra zgomotului: [l], [m], [n], [r]. Toate celelalte sînt nesonante sau zgomotoase. Acestea, la rîndul lor, se împart în **sonore și surde**. Sonore sînt consoanele la rostirea cărora tonul și zgomotul participă în măsură egală: [b], [d], [g], [g'], [ğ], [j], [v], [z].

¹ În unele limbi (în limba rusă, de exemplu) există **prepoziții** (б, κ, с), reprezentate prin cîte o singură consoană, dar ele se rostesc împreună cu **numele** înaintea căruia se situează.

Surde sînt consoanele la rostirea cărora prevalează zgomotul, adică nu participă coardele vocale: [p], [t], [k], [k'], [f], [s], [ʃ], [h], [č].

2. Din punctul de vedere al locului de formare a obstacolului, consoanele se împart în **labiale** (dacă principalul obstacol îl constituie buzele), **linguale** (dacă principalul obstacol îl constituie limba), **dentale** (dacă principalul obstacol îl constituie dinții).

De regulă, obstacolul format la rostirea consoanelor este complex.

Dacă participă buzele și dinții, consoanele se numesc **labiodentale**: [f], [v].

Dacă participă dinții și limba, ele se numesc **linguodentale**: [t], [d], [n], [s], [z].

Dacă participă doar buzele, consoanele se numesc **bilabiale**: [m], [b], [p].

În funcție de poziția limbii, consoanele pot fi **prelinguale**: [t], [d], [n], [s], [z], [ț], [l], [r], **mediolinguale** sau **anteropalatale**: [ʃ], [j], [k'], [g'], **postlinguale** sau **velare**: [k], [g], [č], [ğ], [h].

3. Din punctul de vedere al modului de articulare, adică după felul obstacolului ce produce zgomotul, consoanele se împart în:

— **oclusive** (obstacolul format de organele de articulare este înlăturat prin explozie): [p], [b], [t], [d], [k], [g], [k'], [g'];

— **fricative** sau **continue** (organele de articulare formează un canal îngust prin care aerul trece treptat: [f], [v], [s], [z], [j], [ʃ], [h];

— **nazale** (cavitatea bucală este închisă de limbă și dinții incisivi și aerul se strecoară prin cavitatea nasului): [m], [n];

— **vibrante** (aerul propulsat prin cavitatea bucală face să vibreze limba): [r];

— **laterale** (aerul trece prin părțile laterale ale limbii): [l];

— **africate** (în procesul rostirii sunetelor respective organele de articulație își modifică poziția: la început ele se află în poziția pe care o iau la pronunțarea dentalelor, iar apoi în poziția de rostire a fricativelor: [ț], [ğ], [č].

Dacă ținem cont de modalitățile de articulare, consoanele ar putea fi prezentate schematic prin tabelul următor:

Prezența sau absența zgomotului	Modul de articulare	Localizarea obstacolului				
		bilabiale	labiodentale	linguodentale (prelinguale)	anteropalatale (mediolinguale)	postlinguale
nesonante	oclusive sonore surde	b p		d t	g' k'	g c
	fricative sonore surde		v f	z s	j ș	h
	africate sonore surde			ț		ğ č
sonante	lichide vibrante laterale			r l		
	nazale	m		n		

După cum reiese din tabel, fiecare consoană se caracterizează printr-un ansamblu de trăsături individualizatoare. De exemplu, sunetul [b] este consoană zgomotoasă, oclisivă, bilabială, sonoră; sunetul [s] este consoană surdă, fricativă, linguodentală ș. a. m. d.

Consoanele se pot deosebi între ele printr-o trăsătură sau prin mai multe. Bunăoară, consoana [p] se deosebește de [b] printr-o singură trăsătură: în timp ce [b] este sonoră, [p] este surdă. În rest, caracteristicile lor coincid: ambele sînt zgomotoase, oclusive, bilabiale. Consoana [s], însă, se deosebește de [b] prin cîteva trăsături: este și ea zgomotoasă ca și [b], dar în timp ce [b] este bilabială, oclisivă, sonoră, [s] este fricativă, linguodentală, surdă.

NOȚIUNI GENERALE DESPRE FONOLOGIE

Sunetele, fiind lipsite de conținut semantic propriu, sînt totodată mijloace cu ajutorul cărora se deosebesc între ele cuvintele care au conținut semantic. Cu ajutorul sunetelor cuvîntul se identifică din punct de vedere atît formal, cît și semantic. Astfel, prin **îmbinarea de sunete** [*casă*] se redă o unitate lexicală care posedă un sens concret („clădire servind drept locuință omului“). Schimbînd primul sunet al acestei îmbinări de sunete prin altele, se pot obține cuvinte noi cu alte conținuturi semantice: [*masă*], [*lasă*], [*pasă*], [*rasă*], [*iasă*].

Sau, prin combinarea diferită a sunetelor [a], [c], [r] se pot obține cuvinte cu diferite sensuri: [*car*], [*rac*], [*arc*].

Sunetul privit din punctul de vedere al identificării cuvîntului, adică sub aspect funcțional, se numește **fonem**. Cu ajutorul fonemelor se identifică nu numai cuvinte aparte, ci și logoforme ale aceluiași cuvînt: *casă* — *case* — *casei* — *casele*; *masă* — *mese* — *mesei*; *ară* — *ara* — *aram*...

Ramura foneticii care se ocupă cu studiul fonemelor se numește **fonologie**. Analizate din punct de vedere fizic, sunetele unei limbi reprezintă niște entități care nu sînt strict delimitate. De exemplu, în cuvîntul *perete* vocala [e] din prima silabă poate fi rostită în mod diferit de persoane diferite sau de aceeași persoană în momente diferite, modurile de pronunțare variînd de la un [e] pînă la un [ă] ([*părete*]) și chiar [a] ([*parete*]). Același lucru se poate spune și despre modul de rostire a vocalei [e] din cuvîntul *muncitoare*, care poate fi foarte variată, oscilînd între [e] și [i] ș. a. m. d.

Ținînd seama de numărul mare de nuanțe fonetice prin care se caracterizează rostirea aceluiași sunet al vorbirii, putem afirma că diferența dintre două sunete nu este totdeauna destul de distinctă. Aceasta privește, în primul rînd, sunetele apropiate prin articulare, mai ales cele ce se deosebesc printr-o singură caracteristică fonică. E vorba, în parte, de perechile de vocale: [e] — [i]; [e] — [ă]; [u] — [o]; [î] — [ă]; [i] — [î], precum și de multiplele perechi de consoane.

Fonologia nu ține seama de nuanțele care se pot sesiza la rostirea aceluiași sunet al limbii, considerînd că în fiecare din aceste cazuri e vorba de aceeași entitate sonoră cu ajutorul căreia se identifică un cuvînt sau o logoformă. De exemplu, se afirmă că în diferitele rostiri ale entității fonetice [e] din segmentul sonor [*perete*] avem de a face cu același cuvînt purtător al aceleiași semnificații.

Rostirea diferită a aceluiași sunet al limbii este determinată în mare parte de poziția acestuia în cuvânt, de lanțul vorbirii în genere. De exemplu, consoana [m] în funcție de sunetul imediat următor (de ex.: *mîna*, *miere*, *îndemn*, *mare*, *mut*, *împotrivire* ș. a.) se va rosti cu nuanțe diferite (în rostirea dialectală în unele poziții ea alternează chiar cu alt sunet: *miere* — *n'iere*), dar de fiecare dată va fi receptată ca aceeași unitate sonoră. E vorba de un sunet-tip.

Privit sub acest aspect, sunetul-tip al limbii reprezintă un fonem. Se poate afirma deci că fonemul este un sunet generalizator, de fapt o abstracție, care întrunește rostiri poziționale diferite, servind la diferențierea și identificarea unui cuvânt sau a unei logoforme. Există totuși anumite reguli de rostire corectă recomandabilă pentru purtătorii limbii literare. Aceste reguli sînt stabilite de *Ortoepie*.

NOȚIUNI GENERALE DESPRE ORTOEPIE

Ortoepia (gr. *orthos* — „drept“, „corect“ și *epos* — „vorbit“) reprezintă un ansamblu de reguli privind pronunțarea normativă în vorbirea literară.

Normele ortoepice privesc rostirea diferitelor cuvinte în multiplele lor îmbinări.

Apariția normelor ortoepice este determinată de necesitatea combaterii rostirii dialectale sau a celei ce caracterizează vorbirea neîngrijită, precum și a fluctuațiilor în pronunțare condiționate de poziția sunetului în cuvânt. Norma ortoepică vizează și unele împrumuturi recente din alte limbi, în care semnele grafice respective au alte valori fonetice decît în limba noastră (de ex.: **business** pronunțat englezește [biznis]).

Dat fiind caracterul fonetic al ortografiei limbii noastre (scriem cum rostim), deosebiri însemnate între ortoepie și ortografie nu există, astfel că regulile ortoepice coincid, în fond, cu cele ortografice. Devierile ortoepiei de la ortografie se rezumă la cîteva elemente. În unele situații se simte nevoia ca regula ortografică să fie completată prin recomandări de ordin ortoepic.

În fond, rostirea literară (ortoepia reprezintă norma rostirii literare) este în opoziție cu rostirea dialectală sau cu cea orală neîngrijită, respingînd pronunțarea dialectală palatalizată a unor consoane înaintea prepalatalelor [e], [i], care face ca aceste consoane să se altereze, fiind chiar înlocuite prin altele ([bine] — [ghine] — [d'ine], [vițel] — [j'ițăl] — [hițăl] — [ghițăl], [fier] — [ș'er] — [s'ier] — [h'er]). Regula ortoepică combate rostirea dialectală ([ghine], [d'ine] [j'ițăl], [hițăl], [ghițăl], [ș'er], [s'ier], [h'er]), recomandînd formele: [bine], [vițel], [fier].

Vorbînd despre normă în rostire trebuie să recunoaștem că recomandările privind rostirea unui sunet se pot face doar cu aproximație, căci norma aici este doar o abstracție, deși bazată pe realitățile concrete de limbă pe care le are în conștiința sa fiecare vorbitor.

În fluxul vorbirii sunetul nu se prezintă izolat, ci în corelație cu sunetele vecine, care exercită asupra lui o anumită influență (e vorba de așa-numita coarticulare a sunetelor): organele vorbirii în procesul rostirii sunetului respectiv trebuie să-și schimbe poziția pentru pregătirea poziției necesare

rostirii sunetului următor, fapt care implică unele modificări în articularea primului sunet. Astfel, în funcție de locul său în cuvânt, de caracterul sunetelor vecine (iar pentru vocale și de poziția față de accent), același sunet poate fi rostit în mod diferit: un [i] poate fi rostit ca [î], un [e] ca [i], un [b] ca [p], un [v] ca [f] ș. a. m. d.

Pronunțarea în aceeași poziție fie a diftongului [oa], fie a lui [ua] duce la ezitări în rostirea aceluiași cuvânt, fapt ce se reflectă și în scriere: *toaletă* — *tualetă*; *coafură* — *cuafură*, *aluat* — *aloat*; (*a*) *lua* — (*a*) *loa* ș. a.

Fluctuațiile în rostire impun unele recomandări de ordin ortoepic. În cele de mai jos vor fi menționate doar cele mai importante dintre ele.

ROSTIREA VOCALELOR

Vocala la început de cuvânt trebuie pronunțată clar, fără un adaos de rostire a unei alte vocale apropiate după articulare. Se rostește: [om], nu [uom]; [inel] nu [îinel]; [epocă], nu [îepocă]. Excepție fac cuvintele din fondul vechi care încep cu [e] (*eu, el, este, eram*), pronunțate cu un [i] de sprijin: [îeu], [îel], [îeste], [îeram].

Întrucât vocalele, datorită coarticulării, își pot modifica timbrul sub influența vocalei din silaba următoare, mai ales când prima se află în poziție neaccentuată, ortoepia recomandă pronunțarea nealterată a primei vocale. Deci trebuie rostit:

[măslină], nu [maslină];	[risipă], nu [rîsipă];
[năframă], nu [naframă];	[deseară], nu [disară];
[pînă], nu [pănă];	[duminică], nu [duminecă];
[vopsea], nu [văpsea];	[sîmbătă], nu [simbătă];
[amorțit], nu [amurțit];	[sălbatic], nu [sălbatec];
[matricolă], nu [matriculă];	[trimite], nu [trimete];
[articol], nu [articul];	[jăratîc], nu [jeratic], sau [jaratic];
[vîltoare], nu [vultoare];	[mazăre], nu [mazere] ș. a. m. d.
[căpățînă], nu [căpățîină];	

Vocala finală neaccentuată trebuie pronunțată clar, fără ca organele de articulație, sub influența consoanei precedente, să lungească spre poziția de rostire a altei vocale. Se recomandă a evita rostirea, la sfârșit de cuvânt, a vocalelor [î] în loc de [ă], [i] în loc de [e], [î] în loc de [i], [ă] în loc de [e]:

[apă], nu [apî];	[rîde], nu [rîdi];
[glugă], nu [glugî];	[vorbe], nu [vorbi];
[înimă], nu [înimî];	[tandrețe], nu [tandreță];
[lîină], nu [lîinî];	[bătrînețe], nu [bătrîneță];
[curte], nu [curti];	[mătase], nu [mătasă] ș. a. m. d.

Un loc deosebit printre sunetele finale îl ocupă [î]. Trebuie să se țină seama că în unele cazuri el apare ca semivocală ce face parte dintr-un diftong (de ex.: [cai], [lei], [știi], iar în altele se caracterizează printr-o articulație redusă cu durată minimă ([lupi], [garduri], [papuci]).

ROSTIREA DIFTONGILOR

Diftongul este alcătuit, după cum s-a menționat, dintr-o vocală și o semivocală. Aceasta din urmă este pronunțată în mod diferit în funcție de poziția sa față de vocală, adică face parte dintr-un diftong ascendent [ia, ea, iu, ua, ūo, ōa, ūă] sau descendent [ai, au, ou, ei]. Articularea semivocalei depinde de sunetul precedent. De exemplu, [i] capătă la rostire nuanță închisă fricativă, când se află în componența diftongului ascendent ce urmează după o bilabială: [miere], [piatră], [biată], [piept], [fier], [obiect]; [i] poartă caracter mai deschis când diftongul ascendent din componența căruia face parte urmează după o vocală: [bîntuie], [claie], [văpaie], [femeie], [toiag], [paie].

Trebuie evitată la rostire substituția diftongului [ea] prin [a] după [z], [ț], [s], [j], [ș] în cuvinte ca:

[seamă], nu [samă];	[țeavă], nu [țavă];
[zeamă], nu [zamă];	[searbăd], nu [sarbăd];
[seară], nu [sară];	[țeapăn], nu [țapăn];
[seacă], nu [sacă];	[țeastă], nu [țastă] ș. a. m. d.
[iuțeală], nu [iuțală];	

Deseori două vocale sînt rostite greșit ca diftong (într-o singură silabă), în timp ce ele trebuie rostite în hiat, ca aparținînd la două silabe aparte. Se rostește deci:

[nați-une], nu [națiune] ¹ ;	[A-ustria], nu [Austria];
[de-odată], nu [deodată];	[a-uster], nu [auster];
[a-ure-olă], nu [aureolă];	[iluzi-ile], nu [iluziile];
[di-optrie], nu [dioptrie];	[sfi-iciune], nu [sfiiciune] ș. a. m. d.

Este nerecomandabilă rostirea diftongată [ié] a vocalei [e] din hiaturile: [a-e], [u-e], [o-e] în cuvintele neologice:

[alee], nu [aleie];	[siluetă], nu [siluietă];
[poet], nu [poiet];	[agreez], nu [agreeiez] ș. a. m. d.

ROSTIREA CONSOANELOR

La rostire, consoana își modifică timbrul în funcție de vocala următoare: consoana se palatalizează înaintea vocalelor prepalatale [e] și [i], devine rotunjită înaintea vocalelor labiale [o] și [u], rămîne neutră înaintea vocalelor centrale [a], [ă] și [î]. A se compara:

neutre	palatale	rotunjite
[apă], [par]	[ape], [piatră]	[apoi], [poartă]
[bănuî], [babă]	[biberon], [biată]	[bour], [bun]
[mare], [tare]	[miere], [umil]	[moale], [motor]

Se recomandă rostirea palatalizată a unor consoane finale urmate de semivocala [i], întrucît ea servește la deosebirea diferitelor forme gramaticale

¹ Prin semnul \frown se notează rostirea diftongată a vocalelor respective.

(pluralul de singular la unele substantive și adjective, persoana a II-a de persoana I singular la verbe ș. a.):

[soț] — [soți]; [laș] — [lași]; [ostaș] — [ostași];
[lup] — [lupi]; [îngraș] — [îngrași]; [visez] — [visezi].

Sînt însă inadmisibile în vorbirea literară cazurile de palatalizare care duc la substituiri de sunete, fenomen caracteristic pentru vorbirea dialectală. Astfel, se rostește:

[bine], nu [bghine], [ghine] sau [d'ine],
[piept], nu [t'ept] sau [chiept],
[miere], nu [n'ere],
[vițel], nu [j'ițal], [hițal] sau [ghițal],
[ceaun], nu [ș'eaun], sau [seaun].

Consoanele finale trebuie rostite clar, întrucît rostirea lor ștearsă poate duce la confundarea unor perechi de cuvinte, care diferă între ele doar prin opoziția consoanelor finale: sonoră — surdă. A se compara: [cad] — [cat], [cod] — [cot], [crap] — [crab], [roz] — [ros] ș. a.

Trebuie evitată omiterea la rostire a unei consoane dintr-un grup consonantic. Astfel, sînt inadmisibile rostiri ca:

[alceva] pentru [altceva];
[todeauna] pentru [totdeauna];
[îmărmurit] pentru [înmărmurit];
[cînva] pentru [cîndva];
[vîrșnic] pentru [vîrstnic];
[estrem] pentru [extrem] ș. a.

Notă. Unele cuvinte de origine străină au semne grafice cărora, în rostire, nu le corespunde nici un sunet. E vorba de cazuri ca:

<i>rhyton</i>	rostit	[riton]
<i>catharsis</i>	rostit	[catarsis]
<i>ghanez</i>	rostit	[ganez],
<i>Martha</i>	rostit	[Marta] ș. a. m. d.

Nu este corectă pronunțarea [șc] în loc de [sc] în cuvinte ca:

[șcenă] pentru [scenă];
[ecșceptie] pentru [exceptie];
[dișciplină] pentru [disciplină];
[deșchide] pentru [deschide].

Sonoritatea sau surditatea consoanei influențează asupra consoanei precedente. De exemplu, se sonorizează consoana [s] din componența prefixului [des-] (ca și înainte de vocale), dacă acesta este urmat de o consoană sonoră: [dezbate], [dezgropa], [dezvață]. Cînd prefixul în cauză este urmat de o consoană surdă, sunetul [s] se păstrează: [descoase], [desface], [despăgubi].

Prin tradiție (aici a contribuit în mare măsură scrierea care a influențat rostirea), în condiții similare, în unele cazuri, s-a impus rostirea cu consoană sonoră, iar în altele, cu consoană surdă: [plasmă], [schismă], [fantasmă], dar: [pizmă], [beznă], [caznă].

Cazurile de tipul acestora urmează a fi verificate după dicționarul ortografic sau cel ortoepic.

ACCENTUL

Caracterul dinamic sau expirator al accentului în limba română constă în faptul că silaba accentuată se caracterizează printr-o intensitate și o durată mai mare, precum și printr-un ton mai ridicat.

Accentul în limba română cade pe silabe diferite. Grupuri diferite de cuvinte poartă accentul pe prima, pe a doua, sau pe a treia silabă de la sfârșitul cuvântului. În cazuri rare, accentul cade pe silaba a patra de la sfârșit și în cazuri foarte rare — pe a cincea (de ex.: [basmá, súnă, ámforă, únsprezece, al óptsprezecelea]).

E greu de stabilit anumite reguli privind accentuarea, luând la bază aspectul formal al cuvântului. Totuși, câteva reguli pot fi formulate.

Uneori schimbînd locul accentului deosebim o formă gramaticală de alta (de ex. : *adúnă* — *adună*) sau două omografe între ele (de ex.: *anáforă* — *anafóră*).

Au accent pe ultima silabă, fiind numite oxitone:

— substantivele feminine terminate la singular N., nearticulat în [-a], [ea]: [balamá], [basmá], [musacá], [rîndeá], [măseá];

— imperfectul, gerunziul și participiul tuturor verbelor, precum și infinitivul celor de conjugarea I, a II-a și a IV-a: [a mîncá], [a declará], [a scînteia], [a ședeá], [a zidí], [a coborí], [arám], [trăiám], [aranját], [împotmolít], [formínd], [tămíínd], [pomenínd] ș. a. ;

— substantivele și adjectivele masculine și neutre [adultér], [atlád], [antihríst], [autobúz], [aviatór], [azbést], [bobér], [bolnáv], [bitúm], [expórt], [impórt], [microbúz], [mirós], [năpîrstóc], [nonséns], [rezonatór], [senatór], [șervét], [șofér], [tambúr], [troleibúz], [vatmán], [vectór], [vibratór] ș. a.

Accentul cade pe penultima silabă, fiind numite paroxitone:

— infinitivele verbelor de conjugarea a III-a: [a fáce], [a mérge], [a tréce], [a prefáce], [a zíce] ș. a.;

— substantivele și adjectivele masculine și neutre: [bámbus], [bíber], [bóbslei], [coréctor], [crédit], [cúmul], [débit], [démon], [erétic], [fóxtrot], [ghízdav], [húlpav], [inspéctor], [júriu], [lóto], [mízer], [pámpos], [pulóver], [repórter], [rúcsac], [scrúpul], [supórter], [témpe], [tránzit], [vólei], [vérsó] ș. a.;

— substantivele feminine [afazíe], [avaríe], [androfobíe], [antipatíe], [anarhíe], [preríe], [amnistíe], [academíe], [agoníe] ș. a.

Notă. Trecerea verbelor de la o formă la alta implică uneori și schimbarea locului accentului: [ară] — [aráseră].

Au accentul pe antepenultima silabă, fiind numite proparoxitone:

— substantivele feminine [acrópolă], [ácvilă], [ágrișă], [ámforă], [áncoră], [áulă], [ázimă], [díplomă], [épcă], [fíbulă], [fístulă], [fórfotă], [gárdină], [góștină], [grániță], [indústriie], [ménghină], [mólimă], [námilă], [necrópolă], [óbcină], [obírșie], [prícină], [púrpură], [rácilă], [sinécdocă], [stávilă], [stínghie] ș. a.

Au accentul pe a patra silabă de la sfârșit, fiind numite proproparoxitone, substantivele feminine polisilabice vechi de tipul: [bívoliță], [férfeniță], [gógoriță], [lápoviță], [lúbeniță], [răzmeriță], [șliboviță] ș. a.

Pentru unele substantive norma admite dubla accentuare:

[áripă] și [arípă];
[díhor] și [dihór];
[anátemă] și [anatémă];

Cuvintele compuse, pe lângă accentul de bază, mai pot avea și unul secundar, acesta caracterizându-se printr-o intensitate mai mică: [éxtraordinár], [súprasolicítat], [médiopalatál], [psíhologívticá] ș. a.

REDAREA GRAFICĂ A SUNETULUI

Principiul fonetic după care se conduce scrierea românească („Scriem cum vorbim“) facilitează corelația dintre vorbire și scriere.

În principiu, fiecare literă din alfabetul limbii noastre redă câte un singur sunet (fonem). Există însă și unele abateri:

- prin aceeași literă se notează sunete (foneme) diferite;
- același sunet (fonem) este redat prin două sau trei litere;
- un singur sunet (fonem) este notat printr-o combinație de litere;
- litera nu notează nici un sunet;
- o singură literă redă un grup de sunete.

1. Astfel, litera *w* poate reda (în cuvinte împrumutate de diferite origini) atât un [v]: *wagnerian* (pron. [vagnerian]), cât și un [u]: *wigwam* (pron. [ũiguam]), *western* (pron. [ũestern]).

2. Literele *c*, *k* și *q* notează același sunet [k] în cuvinte de diferite origini: *cort*, *kilometru*, *quasar*.

Literele *î* și *â* notează același sunet [î] în cuvinte românești, în funcție de poziția lor în cuvânt.

3. Prin literele *c*, *g* se notează, pe de o parte, consoanele [c], [g] (*caz*, *gard*, *coardă*, *grădină*), iar pe de altă parte — africaterile [č], [ğ] înainte de *e*, *i* (*ceas*, *circ*, *ger*, *geam*, *gingaș*, *deci*, *acesta*, *giuvaier* ș. a.).

4. Litera *h* în cuvinte ca *ghem*, *cheie*, *chingă*, *gheață* nu notează nici un sunet, ci servește drept indice al rostirii palatalizate a literelor *c*, *g*.

5. Prin litera *x* se notează grupurile de consoane [cs], [gz]: *examen* pronunțat [egzamen], *maxim* pronunțat [macsim], *exercițiu* ș. a. (în afară de cazuri ca *fucsie*, *cocs*, *cocsifica*, *micsandă*, *ticsit*, *vacs*, *văcsui*, *văcsuitor* etc.).

Literele *k*, *q*, *w*, *y* vin să dubleze în împrumuturi literele existente în alfabetul nostru ($k = c$, $q = c$, $w = v$, $w = u$, $y = i$).

În legătură cu folosirea numelor străine, a cuvintelor împrumutate recent trebuie menționat că literele adesea au aici altă valoare fonetică decât în limba română.

Astfel, grupul de litere *ch* notează, în împrumuturi, uneori africaterile [č]: *charlston* (pron. [cearlston]), *charter* (pron. [ceartăr]), iar alteori fricaterile [ș]: *chalon* (pron. [șalon]).

Litera *j* notează uneori africaterile [ğ]: *Jon* (pron. [ğion]), iar alteori velarele [h]: *Juan* (pron. [huan]); *junta* (pron. [hunța]).

Grupul de litere *sh* notează fricativa [ʃ]: *shop* (pron. [ʃop]); *show* (pron. [ʃou]).
Grupul *tz* notează africata [tʃ]: *hertz* (pron. [hertʃ]).

Litera *x* notează velara [h]: *Mexico* (pron. [mehico]), *Texas* (pron. [Tehas]).

Grupul *zz* notează africata [tʃ]: *intermezzo* (pron. [intermeʒo]), *pizza* (pron. [piʃa]).

Modul de interpretare specifică a unor litere din cuvintele și din numele proprii străine împrumutate recent face să ne ciocnim de unele dificultăți la ortografierea acestora. În asemenea situații trebuie să consultăm dicționare ortografice, liste de nume străine anexate la ele, dicționare de neologisme și alte surse de informare. Sistematizat, alfabetul nostru se prezintă în felul următor:

Litera		Pronunțarea	Condițiile ce determină o valoare sau alta a literei	Exemple
majusculă	minusculă			
1	2	3	4	5
A	a	[a]	În cuvintele <i>român</i> și în derivatele acestuia, în unele nume proprii	<i>român, România, românește, aromân, istroromân ș. a. Brâncuși, Pârvan ș. a.</i>
Ă	ă	[ă]		
Â	â	[î]		
B	b	[b]	Înainte de consoană; înainte de vocalele <i>a, â, î, o, u;</i> la sfârșit de cuvânt	<i>clopot, (a) încasa</i> <i>cînd, codaș, cunoscut</i> <i>adînc, copac</i>
C	c	[k]		
		[č]		
		[kʰ]	În îmbinarea <i>ch</i> înainte de <i>e, i</i>	<i>chem, cheltui, chibzui, chip</i>
D	d	[d]	În componența diftongilor	<i>teamă, seamă, telemea</i>
E	e	[e]		
		[e]		
F	f	[f]	Înainte de consoană; înainte de vocalele <i>a, â, î, o, u;</i> la sfârșit de cuvânt	<i>grevă, gloată, gard</i> <i>gît, goană, gust, găsi</i> <i>beteag, covrig</i>
G	g	[g]		
		[ğ]		
		[gʰ]	În îmbinarea <i>gh</i> înainte de <i>e, i</i>	<i>gherghef, ghindă</i>

1	2	3	4	5
H	h	[h]		<i>haină, hram</i>
H	h	fără valoare fonologică	În grupurile <i>ch, gh</i> înainte de <i>e, i</i>	<i>ghem, chef, ghindă, chirie</i>
I	i	[i] (plin)	De regulă, după consoană sau înainte de consoană când apare singur ca vocală în silabă	<i>inimă, nimic, isteț, pilire</i>
		[i] (scurt)	În componența diftongilor (ascendenți și descendenți)	<i>rai, cui, iarbă, iesle, dulăi, chei</i>
		[i] (reduc)	De regulă, la sfârșit de cuvânt după consoane	<i>toți, cununi, dârji, calmi, ostași, tari</i>
Î	î	[î]		
J	j	[j]		
K	k	[k]		
L	l	[l]		
M	m	[m]		
N	n	[n]		
O	o	[o]	În diferite poziții, cu excepția diftongului <i>oa</i>	<i>om, cont, contopire, prompt, pronume, bot, dor</i>
		[o] (scurt)	În componența diftongului ascendent <i>oa</i>	<i>coamnă, oameni, toamnă</i>
P	p	[p]		
Q	q	[k]		
R	r	[r]		
S	s	[s]		
Ș	ș	[ș]		
T	t	[t]		
Ț	ț	[ț]		
U	u	[u]	În toate pozițiile, cu excepția diftongilor	<i>un, crunt, codru, dur, cumnat</i>
		[ũ] (scurt)	În componența diftongilor (ascendenți și descendenți)	<i>ou, dau, ziuă, rouă, lui, rău</i>
V	v	[v]		
W	w	[v]	În cuvinte, în fond, de origine germană	<i>watt, weber, wattometru</i>
		[u]	În cuvinte, în fond, de origine engleză	<i>whisky, wigwam, western</i>
X	x	[ks]	În poziții diferite	<i>xilofon, lux, xerograf, reflexiv, textologie</i>

1	2	3	4	5
Y	y	[gz]	Uneori între vocale	<i>examen, exil, exulta</i>
		[i]	Înainte sau după consoane	<i>ytriu, hobby</i>
		[i̯] (scurt)	În componența diftongilor	<i>yoga, boy</i>
Z	z	[z]		

NOȚIUNI GENERALE DESPRE ORTOGRAFIE

Ortografia (gr. *orthos* — „drept“ și *graphia* — „scris“), fiind o totalitate a regulilor de scriere corectă, apare ca disciplină lingvistică din necesitatea de a unifica scrierea. Studiarea ortografiei urmărește scopul de a lichida fluctuațiile în scriere, determinate de rostirea diferită a aceluiași sunet, cuvânt. Rostirea diferită poate fi condiționată, la rîndul său, de coarticularea sunetelor.

În funcție de sunetul vecin (precedent sau următor), sunetul își poate modifica întrucîtva articulația, făcînd ca pronunțarea să oscileze între două sunete, de regulă, cu articulație afonizată. Uneori coarticulația are ca urmare substituiri de semne grafice acceptate de ortografie. De exemplu, sonanta linguodentală [n], înainte de consoanele bilabiale [b], [p], începe să fie rostită cu o nuanță de bilabialitate, substituindu-se prin sonanta bilabială [m], fapt reflectat și de ortografie:

<i>în parte,</i>	dar	<i>(el) împarte,</i>
<i>în bucăți,</i>	dar	<i>(a) îmbucăți,</i>
<i>în pietre,</i>	dar	<i>(a) împietri,</i>
<i>în barcă,</i>	dar	<i>(el) îmbarcă ș. a.</i>

Fluctuații la rostire și, respectiv, la scriere generează utilizarea vocalei [a] în loc de diftongul [ea] după consoanele fricative [t̪] [s], [z] și a prepalatalelor [j], [ș]. De exemplu, se scrie uneori greșit *sară* în loc de *seară*, *țavă* în loc de *țeavă*, *zamă* în loc de *zeamă*, *să prăjască* în loc de *să prăjească*, *orășan* în loc de *orășean* ș. a. m. d.

Fluctuațiile la scriere pot fi determinate și de faptul că același sunet sau grup de sunete poate avea reflexe diferite în împrumuturi din diferite limbi. Astfel, ezitățile în scrierea cu *x* sau *cs* sînt o urmare a faptului că unele împrumuturi conțin îmbinarea de litere *cs* (de ex.: *cocs* < germ. *kocs*; *comics* < engl. *comics*; *rucsac* < germ. *Rucksack*, *tocsin* < fr. *tocsin*; *eczemă* < fr. *ecseme*), iar altele — grafemul *x* (*xilofon*, *linx*, *sfinx* ș. a.).

Regula ortografică poartă, în fond, caracter convențional (se alege, prin înțelegere, o formă sau alta), ținîndu-se seama la formularea ei de caracterul sunetelor vecine, de poziția sunetului în cuvînt (în rădăcină, în sufix), de tradiție. De ex., după [j], [ș] în rostire se aude cînd [a], cînd [ea]. Regula vine să precizeze lucrurile, recomandînd să se scrie [a] în rădăcina cuvîntului (*așa*, *jar*, *șarpe*, *jale*), dar *ea* în sufix (*crișean*, *clușean*).

Întrucît regula nu poartă caracter general, exhaustiv, ea este însoțită, de cele mai multe ori, de o listă a excepțiilor.

Regulile poartă caracter de prescripție: se recomandă scrierea cutărei sau cutărei litere, în conformitate cu poziția ei în cuvânt, excluzându-se, totodată, alte scrieri. Faptul acesta își află reflectare în titlul regulii: *A (nu Ă, nici EA)*; *E (nu Ț)*; *Î (nu I)*; *M (nu N)*; *CS (nu X)* ș. a. m. d.

SCRIEREA VOCALELOR

Se scrie:

A (nu Ă, nici EA)

— în rădăcina cuvântului după *j, ș*: *așa, așază, deja, deșartă, dojană, jalbă, jale, șa, șade, șale, șapte, șarpe* ș. a.

A (nu IA)

— după *i* în hiat în cuvintele vechi: *apropiat* (pron. [apropiât]), *hîrtia* (pron. [hîrtiia]), *istoria* (pron. [istoriia]), *mia* (pron. [miia]), *roșia* (pron. [roșii]), *subțiam* (pron. [subțiiam]) ș. a.;

— în cuvintele neologice după *-e-, -i-* în hiat: (*a*) *agrea* (pron. [agreia]), (*a*) *crea* (pron. [creia]), (*a*) *varia* (pron. [variia]) ș. a.

Ă (nu E)

— după *j, ș* în rădăcina unor cuvinte ca: *deșănțat, jălbar, ștejăriș, șănțuleț, șătrar* ș. a.;

— după *j, ș* în sufixul substantivelor la forma de plural: *amenajări, corijări, deranjări, descătușări, înduioșări, îngrășări* ș. a.;

— după *s* în rădăcina cuvintelor *să, sămîntă, sărbătoare, său, (a) țesăla* ș. a., dar: (*a*) *semăna, semințe, chiseliță, secară, secui*;

— după *b* în rădăcina unor cuvinte ca: *băjenie, băjenar, (a) băjenări, (a) băjeni, (a) bărbieri, bășică, foraibăr, greabăn, lebădă* ș. a., dar: *galben, oberliht*.

E (nu Ț)

— după *j, ș* în rădăcina unor cuvinte ca: (*a*) *deșerta, deșert, mușețel, (a) jecmăni, (a) jeli, (a) jelui, jerpelit, păianjen, stînjén, jertfă, șed, ședință, șepcar, șepcărie, șerpui, șerpar, șerpesc, șervet, șesime* ș. a.;

— după *ț* la sfîrșitul substantivelor: *bătrînețe, bruschețe, delicatete, finețe, frumusețe, junețe, noblețe, politețe, strictete, tristețe* ș. a.;

— după *s* la sfîrșitul substantivelor: *mătase, tuse*;

— după *z* în rădăcina unor cuvinte ca: *muzeu, răzeș, răzeșie, reazem, (a) rezema, zece, zeghe, zemos, zer, zețui* ș. a.; dar: *mazăre, zănat, zărzărel, zăngăneală* etc.;

— după *ț* în rădăcina unor cuvinte ca: (*a*) *înțelege, oțet, țelină, țencușă, țepi, țepos, țepușă, (a) țesăla, (a) țese, țesător, țesătorie, țestos, țevar, țevișoară* ș. a., dar: (*a*) *înțărca, țăpoi, țăran, țăruș*;

— după *v* în rădăcina unor cuvinte ca: (*a*) *dezveli, (a) înveli, vecui, vedriță, veleat*, dar: *levănțică, reavăn*.

E (nu IE)

— la început de cuvânt sau de silabă postvocalică în împrumuturile neologice: *agreez, alee, etică, epocă, eră, etaj, lactee, marea, poet, siluetă* ș. a.;

— după *i* în hiat în cuvintele fondului vechi: *hărnicie* (pron. [hărniciie]), *lozie* (pron. [loziie]), *pătăranie* (pron. [pătăraniie]), (*a*) *scrie* (pron. [scriie]) ș. a.;

— la început de cuvânt, în unele împrumuturi vechi (majoritatea din greacă) de tipul: *ectenie*, *edec*, *efendi*, *efor*, *egumen*, *eparhie*, *episcop*, *epitrop*, *eres*, *eretic*, *evanghelie*, *evreu* ș. a.;

— formele pronominale și verbale: *eu*, *el*, *ei*, *ele*, *ești*, *e*, *eram*, *erai*, *era*, *erați*, *erau*, precum și interjecțiile: *e!* *eh!* *ei!* *ehei!*

I (nu Î)

— înainte de *m*, *n* în cuvinte ca: *imbold*, (*a*) *impieta*, (*a*) *incrimina*, *indemnizație*, (*a*) *inocula*, (*a*) *intabula*, *interes*, (*a*) *intra*, *întrepid*, (*a*) *introduce*, *introduce*, (*a*) *insufla*;

— după *j*, *ș*, *s*, *ț*, *z* în rădăcina unor cuvinte ca: *jigăraie*, (*a*) *jigui*, *jilav*, *jilț*, (*a*) *jimba*, (*a*) *jindui*, *jir*, *jitar*, *prăjină*, *mașină*, *mojic*, *rășină*, *rușine*, *sprijin*, *sihlă*, *streașină*, *șindrilă*, *șir*, *șiștar*, *vișină*, (*a*) *sili*, *simbrie*, (*a*) *simți*, *singur*, (*a se*) *țicni*, *țigaie*, *ține*, *țintă*, *ținut*, (*a*) *țipa*, *țiștar*, *zi*, *zice*, *zidi*, *zimțos*, *zimbru* ș. a.;

— după *j*, *ș* în sufixele formelor nepredicative ale verbelor: *descojit*, *descojind*, *tînjind*, *vestejit*, *cerșind*, *înăbușind*, *înăbușit*, *prăbușind* ș. a.

Î (nu Ă)

— după *m* în rădăcina cuvîntului: *lumînare*, *mînătarcă*, *mînușită*, *mîzgăli* (se admit variantele cu ambele vocale în *mănăstire*/*mînăstire* și în derivatele acestora);

— după *p*, *r* în rădăcina cuvîntului: *pînă*, *pîrcălab*, *pîriu*, *vrîncean* (dar: *rășchitor*, *răzgîia*);

— după *t* în rădăcina cuvîntului: *întîi*, *întîlni*, *păstîrnac*, *tîlhar*, (*a*) *tîndăli*, *tîrziu* ș. a., dar: *tălmaci*, (*a*) *tălmăci*, (*a*) *tărbăci*, *tătar*, *tătarcă*, *tăvălug*.

Î (nu I)

— înainte de *n* în poziția inițială în cuvinte ca: (*a*) *încasa*, (*a*) *învedera*, (*a*) *însera* (= a amurgi), dar (*a*) *insera* (= a introduce), (*a*) *învesti* (= a acorda un drept), dar (*a*) *investi* (= a plasa un capital), *a îmboldi*, dar: *imbold*, (*a*) *înhuma*, *înhumare*, dar: *inhumație*, (*a*) *însufleți*, dar: (*a*) *insufla*;

— după *s*, *ț*, *z* în rădăcina unor cuvinte ca: *sîmbure*, *sîn*, *sînzienne*, *țîfnos*, *țînc*, *țîră*, (*a*) *țîșni*, *țîțină*, *zîină*, *zîzanie* ș. a.;

— după *j*, *ș*, *ț* în sufixul gerunzial al verbelor: *admițînd*, *amenajînd*, *angajînd*, *comițînd*, *corijînd*, *deranjînd*, *îmbrățișînd*, *înfățișînd*, *permițînd*, *protejînd*, *scoțînd*;

— după *v* în rădăcina cuvintelor din fondul mai vechi: *vîrtos*, *vîrtoșie*, *vîrtute*, *vîscos*, dar: *virtuos*, *virtuoz*, *virtuozitate*, *viscoză*, *viscozitate* ș. a.

U (nu Ū)

— în poziție inițială la verbele: (*a*) *umbla*, (*a*) *umfla*, (*a*) *umple* și derivatele lor.

SCRIEREA DIFTONGILOR

EA (nu A)

— după *s*, *ț*, *z* în rădăcina unor cuvinte ca: *aseară*, *seamă*, *seamăn*, *seară*, *searbăd*, *țeapă*, *țeapăn*, *țeastă*, *țeavă*, *zeamă* ș. a., dar: *za* (*zale*), *țară*;

— după *s, ț, z, ș, j* în terminații și sufixe verbale: *coșea, ițea, (să) încălzească, îmbrățișează, înfățișează, (să) părăsească, (să) roșească, (să) tînjească* ș. a.;

— după *j, s, ș, ț, v, z* în sufixe substantivale: *amețeală, betejeală, călărășean, clujean, greșeală, gălățean, moldovean, umezeală, iuțeală, zăpușeală, oboesală, pricopseală, prahovean, lipovean* ș. a.

EA (nu IA)

— după consoanele prepalatale *c, g* (č, ģ) în rădăcina cuvîntului: *acea, amăgească, atingea, briceag, ceas, ceafă, ceapă, a zecea, ducea, fugea, geam, geamăn, geană, mergea, (să) muncească* ș. a. Fac excepție: *buciardă, ciaconă, ciadian, giardiază*;

— după *ch, gh*: *blochează, cheamă, cheag, cheală, desperechează, gheară, gheată, gheață, jgheab, lichea, (să) ochească, veghează* ș. a., dar: *chiar, chiabur, ghiaur, unchiaș, maghiar*;

— după consoanele labiodentale *d, l, n, r, s, t, ț, z*: *deasă, leac, neamț, reavăn, seară, teafăr, țeapă, zeamă, neaoș, prea, seamă, teatru, alătura, nimenea, marțea, vinerea* ș. a. Dar se scrie *ia* (adesea în hiat) în cuvinte ca: *adiacent, coniac, diabet, diavol* (și în derivatele lor), *aceștia, atîția, liană, dania, bucuria, țiară, rația, ziar* ș. a.;

— la sfîrșitul formelor articulate ale substantivelor numiri de zile ale săptămîinii: *lunea, marțea, miercurea, vinerea*, dar: *joia*;

— după vocală (în special *e*) în neologisme de tipul: *aleea, aloea, caldeean* (de la *Caldeea*), *coreean, guineean* (de la *Guinea*), *epopeea, ideea, moscheea, agreează, creează* ș. a.

IA (nu EA)

— la început de cuvînt sau la început de silabă postvocalică: *ia* (de la *a lua*), *iarnă, iadă, iapă, iască, (să) iasă, iarbă, iasomie, iatac, iazmă, băiat, (să) dăltuiască, (a) îmbăia, iaca, iacobin, iactant, iad, iadeș, iahnie, iaht, iarnă, iamb, ianuarie, iar, iarăși, iard, iarmaroc, (a) iaroviza, iască, iatagan, scînteiază, (să) vremuiască* ș. a.;

— după consoanele bilabiale *b, p, m* și labiodentale *v, f*: *piatră, amiază, fiare, dezmiardă, (să) fiarbă, obială, piaptănă, (să) piară, piață, viață* ș. a.

IE (nu E)

— la început de cuvînt și la început de silabă postvocalică în elemente lexicale vechi: *aievea, baie, baieră, băieți, boier, condeier, cuier, giuvaier, foaie, femeie, fluier, gutuie, iederă, ied, ieftin, iei* (de la *a lua*), *ienicer, iepure, ieri, (a) ierna, (a) ierta, ieșean, (a) ieși, ieruncă, iesle, îndoaie, oierit, lămîie, oaie, tămîiez, îmbăiez, îngreuez, suier, (el) moaie, suie* ș. a.;

— după vocală în unele forme ale verbelor neologice cu infinitivul în *-ia* sau *-i*: *ambreiez, bruiez, constituie, debreiez, deraiez, destituie, remaniez, restituie, substituie* ș. a.;

— în împrumuturi noi care au păstrat *ie* din limba de origine: *caiet, castanietă, iezuit, paietă, proiect, proiecție, proiector, statuie, traiectorie, șifonier, vinieta* ș. a.;

— după consoane, în special după *c(h), g(h), t, d* în cuvinte ca: *așchie, dajdie, rochie, pîrghie, pîrtie, prăpastie, răspîntie, stinghie, unghie, urticarie* ș. a., dar: *buche, bute, cobe, elice, falce, helge, lance, veghe* ș. a. Sînt admise ambele variante: *muchie și muche*.

— în denumirile lunilor anului: *ianuarie, februarie, martie, aprilie, iunie, iulie, septembrie, octombrie, noiembrie, decembrie*;

— după labialele *b, p, m, t, v* în cuvinte ca *biet, dezmierd, fier, (a) fierbe, împiedica, piersic(ă), pietre, piețe, pierde, pieziș, pieptene, piedică, obiect, piept, piele, miere, mierlă, miercuri, (a) mieuna, viespe, (a) viețui, viezure* ș. a.

Notă. Cuvintele provenite de la aceeași rădăcină latină în perioade diferite de dezvoltare se comportă în mod diferit: cele moștenite (și toate derivatele lor) se scriu cu *ie*, iar cele împrumutate — cu *e*:

<i>fier, fierar, fierărie, înfiera</i>	— (<i>cale</i>) <i>ferată, feros, feruginos, ferură, fero-aliaj, feromagnetism;</i>
<i>miercuri</i>	— <i>Mercur, mercurial;</i>
<i>miere, mieras</i>	— <i>melifer, melivor;</i>
<i>piept, pieptar, pieptiș, pieptos, pieptuț</i>	— <i>pectoral;</i>
<i>pietre, pietros, (a) împietri</i>	— (<i>a</i>) <i>petrifică, petrograf;</i>
<i>vierme, viermănos</i>	— <i>vermial, vermicular, vermiiform;</i>
<i>viers „melodie“, (a) viersui „a cânta“</i>	— <i>vers, verset, (a) versifica.</i>

IO (nu EO)

— la început de cuvânt și la început de silabă postvocalică: *bălăior, fuior, maior, ploios, iobăgie, iod, iolă, iorgovan, iot, iotă, taior, voios* ș. a;

— după *č, ǵ, ch, gh*: *ciob, cioban, ciocan, ciocoi, ciondăni, ciorap, cărucior, ghiol, gionat, chior, chioșc, ghiozdan, neghiob* ș. a.

Notă. Diftongul *eo* apare, de regulă, după consoana *l*: (*a*) *leorpăi, leorbăială, (a) bleojdi, (a) bleotocări, (a) pleoscăi, (a) pleoști* ș. a.

ÎI (nu Î)

— în cuvintele: *cîine, mîne, mîni* (sg. *mînă*), *pîne*, precum și în derivatele și logoformele lor.

ÎI (nu ĂI)

— la verbele formate de la interjecții ce conțin vocala *î*: (*a*) *bîlbîi, (a) cîrîi, (a) fîlfîi, (a) mîrîi, (a) pîrîi, (a) scîrîi, (a) sîcîi, (a) vîjîi, (a) zbîrnîi* ș. a.

ĂI (nu ÎI)

— la verbele formate de la interjecții ce conțin alte vocale decât *î*: *chirăi, fleșcăi, grohăi, lălăi, mormăi, ronțăi, tropăi, zornăi* ș. a.

OA (nu UA)

— în poziție inițială la cuvinte ca: *oablă, oac, oacăr, oacheș, oaie, oală, oameni, oară, oare, oarbă, oaspete, oaste, oarecare, oarecine, oază* ș. a.;

— la mijloc de cuvânt, când diftongul alternează cu vocala *o*: *idioată / idiot, mioapă / miop, perioadă / periodic, coase / cos, doare / dor, goală / gol, joacă / joc* ș. a.;

— într-o serie de cuvinte când nu are loc o astfel de alternanță: *angoasă, boare, doar, foarte, încoace, poală* ș. a.; mai ales în neologisme: (*a*) *coafa, croazieră, culoar, exploata, fermoar, foaiet, lavoar, moar, pavoaz, (a) pavoaza, pledoarie, poantă, savoare, toast* ș. a.

UA (nu OA)

— la sfârșitul substantivelor feminine articulate (forma hotărîță): *basmaua, beizadeaua, cacaua, cafeaua, mantaua, caua, neaua, steaua, ziua, roua, piua* ș. a.

- la unele forme ale verbelor cu tema în *-u*: (*a*) *înșeuă*, (*a*) *ouă*, (*a*) *plouă* ș. a.;
- la derivate formate de la cuvinte cu tema în *u* (semivocală): *băcăuan* (<*Bacău*), *flăcăuan*, *flăcăuș* (<*flăcău*) ș. a.

UA (nu VA)

- într-o serie de neologisme după *c*, *g*, *q*: *acuarelă*, *cuantă*, *cuart*, *cuaternar*, (*a*) *descuama*, *ecuadorian*, *scuar*, *guano*, *guarani*, *guard*, *guașă*, *guatemalez*, *iguană*, *paraguyan*, *uruguayan*, *quarc*, *quasar*, *quattrocento* ș. a., dar: *acvatic*, *acvariu*, *acvamarin*, *cvadrigă*, *cvadrilion* ș. a.

SCRIEREA CONSOANELOR

K (nu C sau CH)

- în cuvinte de origine străină, inclusiv în nume proprii: *kamikaze*, *karate*, *kaizer*, *karling*, *kibbutz*, *khmer*, *kazah*, *kirghiz*, *kiwi*, *koine*, *kilogram*, *kilometru*, *kilowatt*, *kinescop*, *başkir*, *quaker*, *rock*, *joker*, *lock-out*, *marketing*, *pick-up*, *tomahawk*, *turkmen*, *volapuk*, *week-end*, *wisky*, *yankeu*, *irakian*, *bikini*, *New York* (*newyorkez*), *Kazan*, *Kaluga*, *Kant* (*kantian*), *Kennedy*, *Kekkonen*, *Kenya*, *Kerenski*, *Kovalevski*, *Kiev*, *Kurdistan*, *Novokuznețk*, *Tiktin*, *Tokio*, *Tokaj* ș. a.;

- în unele abrevieri și simboluri internaționale: *kc* (*kilociclu*), *K* (*kaliu*), *k. d.* (*cnocdaun-nocdaun*), *k. o.* (*cnocaut-nocaut*), *Kr.* (*kripton*), *Bk* (*berkeliu*), *O. K.* (*o'key*), *kcal* (*kilocalorie*), *kg* (*kilogram*), *kgf* (*kilogram-forță*), *kHz* (*kilohertz*), *kJ* (*kilojoule*), *kl* (*kilolitru*), *km* (*kilometru*), *km/h* (*kilometru pe oră*), *kt* (*kilotonă*), *kV* (*kilovolt*), *kW* (*kilowatt*), *kWh* (*kilowatt-oră*), *MKS* (*sistemul metru-kilogram-secundă*).

H (nu CH)

- în cuvinte ca: *arahidă*, *drahmă*, *exhibiție*, *haos*, *hartă*, *holeră*, *himeră*, *hrisov*, *ipohondru*, *tehnic*, *arheolog*, *arhitect*, *dihofiză*, *dihotomie*, *autohton*, *psihologie*, *tehnologie* ș. a.

C (nu CH)

- în cuvinte ca: *scolastic*, *clor*, *cor*, *coleric*, *crestomație*, *crizantemă*, *crem*, *cronică*, *hipocondru* (termen anatomic), *cartografie*, *clorofilă*, *melancolie*, *condriosferă*, *coregrafie*, *cronologie*, *sincronie* ș. a.;

- în prenumele *Cristian(a)*, *Cristina*, *Cristofor*;

CH (nu C sau K)

- înainte de *e*, *i* în cuvinte ca: *alchimie*, *chiasm*, *chiasmă*, *chimie*, *chiromant*, *chiromanție*, *chirurg*, *schemă*, *schematic*, *schismă* ș. a.

Cu sau fără H inițial

În împrumuturi din diferite perioade care aveau la origine un *h* inițial, acesta uneori a fost păstrat, iar alteori a fost omis. Acest lucru a cauzat multiple fluctuații în rostire și scriere, astfel încât s-a simțit nevoia de a se întocmi listele de cuvinte care se scriu într-un mod sau altul.

Se scriu fără *h* inițial cuvinte ca: *alviță, alvițar, angara, arac, arap, arman, armăsar, arpagic, arțag, arțăgos, așchie, (a) oropsi, ursuz; elice, emisferă, emistih, igienă, igienic, ilaritate, uman, umor; ipostază (situație), dar hipostază (termen medical), ipohondru (bolnav), dar hipocondru (termen anatomic), ipocrit, ipotecă, ipotenuză, eterogen, omofag, omofor; omoform, omogen, omogenitate, omograf, omolog, (a) omologa, omonim, omoplat ș. a.*

Se scriu cu *h* inițial cuvinte ca: *hai, haide, halva, halvagi, ham, hambar, harababură, harbuz, hasmațuchi, havuz, hăț, (a) hurduca, huța, halebardă, halogen, hangar, harnașament, harpă (harfă), harpon, hazard, hebdomad, hecatombă, hectar, hectolitr, hegemon, hegemonie, hermeneutică, hemoglobină, hemoragie, hermină, hernie, hibrid, hidalgo, hidră, hidrocentrală, hidroavion, hidrobicicletă, hieratic, hieroglifă, hieroglific, hispanic, histrion, hotel, hexaedru, hexagon, hipic, hipodrom, histologie, homeopat, homocromie, homicid, hominid, humeral ș. a.*

M (nu N)

— înainte de *b, p*: *alambic, (a) combina, companie, compatriot, imprevizibil, improbabil, (a) îmbina, (a) împărți, (a) plimba, plombă, saltimbanc ș. a.*

Notă. Regula nu se referă la numele proprii străine: *Istanbul, Steinbeck.*

S (nu Z)

— în secvențele fonice *-asm(ă), -easm(ă)* și *-ism(ă)*: *agheasmă, catapeteasmă, fantasmă, marasm, mireasmă, plasmă, pleonasm, sarcasm, spasm, schismă, simbolism, sofism, totalitarism ș. a.;*

— în cuvintele: *balsam, cens, chermesă, corosiv, desinență, episod, laser, năprasnic, peisaj, premisă, rucsac, smalt, (a) smuci, (a) smulge, smicea.*

Z (nu S)

— în cuvinte ca: *autobuz, atlas (stofă), azbest, bazin, barcaz, bezmetic, beznă, caznă, izlaz, microbuz, omnibuz, ovăz, pizmă, siloz, troleibuz, virtuos.*

X (nu CS)

— în cuvinte de origine străină: *anexă, axă, box, boxă, excursie, exigent, extracție, extremism, exuberanță, ortodox, sfinx, sintaxă, toxic, vexat ș. a.*

CS (nu X)

— în cuvintele din fondul vechi: *bucșău, (a) îmbîcsi, micsandră s. a.;*

— în unele împrumuturi care păstrează acest grup consonantic din limba de origine: *cocs, rucsac, vacs, vecsel ș. a.*

Notă. Conform tradiției, se păstrează *cs* în numele poetului *Aleksandri.*

Mai sus au fost prezentate regulile ortografice care vizează, în fond, fluctuațiile în rostirea și, respectiv, scrierea literelor condiționate de poziția lor în cuvînt (inițială, medie sau finală), de caracterul sunetelor vecine, de faptul dacă se află sub accent sau nu, de caracterul silabei precedente.

Cît privește regulile legate de formele gramaticale și derivate, acestea vor fi descrise în compartimentele respective.

SILABAȚIA ȘI TRECEREA CUVINTELOR DINTR-UN RÎND ÎN ALTUL

Împărțirea cuvintelor în silabe (numită pe scurt *silabație*) nu se face la întâmplare, ci după anumite reguli. Aceste reguli se bazează pe particularitățile de structură sonoră și, parțial, morfologică a limbii respective. Pentru limba română sînt importante următoarele reguli:

1. Două vocale alăturate, care nu formează un diftong, aparțin la silabe diferite: *a-ur*, *a-e-ri-si*, *a-si-du-u*, *a-u-zi*, *ce-re-a-le*, *ca-si-e-ri-e*, *i-gi-e-nă*, *i-de-al*, *la-u-dă*, *de-u-năzi*, *ple-u-ră*, *so-ci-e-ta-te*, *vi-o-let*, *vră-bi-u-ță* etc.

2. Diftongii și triftongii formează o singură silabă: *aut*, *au-gust*, *coa-fură*, *co-niac*, *cuart*, *iot*, (*al*) *doi-lea*, (*al*) *trei-lea*, *fias-co*, *fer-moar*, *o-biect*, *pie-di-că*, *seif*, *tea-tru*, *a-ri-pioa-ră*, *le-oai-că*, *leoar-că*, *ho-țoai-că*, *cre-ioa-ne*, *tă-mî-ioa-să*, *vo-ioa-să* etc.

3. Dacă o vocală este urmată de un diftong sau de un triftong, despărțirea se face între vocală și diftong sau triftong: *ce-ea*, *ro-ua*, *cre-ioa-ne*, *tă-ioa-să*.

4. Dacă există doi diftongi alăturați, despărțirea se face între ei: *mă-sea-ua*, *ploa-ia*, *oa-ia*.

5. Semivocalele *i* și *u* aflate între două vocale trec la silaba următoare: *cle-ios*, *bo-ier*, *cre-ier*, *fu-ior*, *ma-ior*, *ra-ion*, *în-doa-ie*, *do-uă*, *no-uă*, *ro-uă* etc.

Notă. *I* asilabic final, care arată că sunetul consonantic precedent este palatalizat, formează silabă cu vocala anterioară consoanei: *oa-meni*, *lă-că-tuși*, *vezi*, *mari* etc.

6. Consoana situată între două vocale, între un diftong sau un triftong și o vocală, ori între doi diftongi, intră la silaba următoare: *bu-ni-că*, *a-poi*, *doi-nă*, *tai-că*, *ie-pu-roai-că*, *lu-poi-că*, *floa-re* etc.

Nota 1. Deoarece grupurile de litere *ch*, *gh* urmate de *e* sau de *i* notează câte o singură consoană *k*, *g*, ele nu se despart la împărțirea în silabe: *ve-che*, *ve-ghe*, *li-chior*, *u-re-che*, *a-chiu* etc.

Nota 2. Această regulă este valabilă și pentru cuvintele cu litera *x* intervocalic, care, deși notează un grup de două consoane [ks] sau [gz], reprezintă o unitate grafică: *a-xă*, *bo-xă*, *e-xact*, *e-xa-ge-ra*, *e-xe-cu-tiv*.

Dacă litera *x* este urmată de o altă consoană, ea trece la silaba precedentă, iar consoana următoare trece la altă silabă: *ex-ca-va-tor*, *ex-po-nent*, *tex-tu-al*.

7. În grupurile de două consoane intervocalice, prima trece la silaba dinainte, iar cealaltă la silaba următoare: *ac-cent*, *al-bi-nă*, *ar-tă*, *as-cult*, *băr-bă-teș-te*, *crean-gă*, *ir-lan-dez*, *măs-lui*, *mier-lă*, *mus-ta-ță*, *pas-tă*, *toam-nă*, *un-dă* etc.

Notă. Excepție fac grupurile biconsonantice formate dintr-o oclisivă (*b*, *c*, *d*, *g*, *h*, *p*, *t*) sau o constrictivă labială (*f*, *v*) urmate de lichidele *l* sau *r* care trec la silaba următoare: *a-tlet*, *du-blu*, *ta-blă*, *i-cre*, *li-vret*, *ca-dru*, *a-ple-cat*, *a-gre-a-bil*, *ne-gru*, *sa-cru*, *su-flet*, *șo-fran*, *vi-dră*, *su-fle-ca*, *su-fra-ge-rie*, *ne-vred-nic* etc.

8. Dacă între două vocale se află trei sau mai multe consoane, prima trece de cele mai multe ori la silaba dinainte, iar celelalte la silaba următoare: *ab-stract*, *as-pru*, *îm-pre-u-nă*, *cin-ste*, *is-pra-vă*, *în-gri-jit*, *ob-ști-me*, *san-gvin*, *nos-tru* etc.

Notă. Fac excepție grupurile consonantice *lpt, mpt, cț, cș, pt, ncș, nct, ndv, rct, rtf* și *stm*. Primele două consoane ale acestor grupuri trec la silaba anterioară, iar a treia aparține silabei următoare: *arc-tic, con-junc-ți-e, punc-taj, somp-tu-os, sanc-ți-u-ne, sfinc-șii, punc-ți-e, jert-fi-re* etc.

În grupul *rstn* separarea se face după a treia consoană: *vîrst-nic*.

Despărțirea se face înaintea întregului grup de litere cînd acesta notează o singură consoană, în neologisme neadaptate, ca *tch* = [c]: *ke-tchup*.

Grupurile de litere *sh, th, tsch, ts, tz* din neologismele neadaptate complet la scrierea românească nu se despart: *fla-shul, ca-thar-sis, jiu-ji-tsu, ki-tschul, kib-bu-tzuri*.

La împărțirea în silabe a compuselor sau a derivatelor cu prefixe nu se aplică regulile fonetice generale, ci se ține seama de părțile componente ale cuvintelor, consoanelor intervocalice: *dez-a-cord, alt-fel, cînd-va, într-a-ju-to-ra-re, dintr-un, opt-zeci, un-spre-zece, drept-unghi, port-a-vi-on, trans-port, unt-de-lemn* etc.

Silabația are o mare importanță practică la scriere, deoarece trecerea unui cuvînt dintr-un rînd în altul se poate realiza numai după silabe întregi. Întrucît silaba reprezintă unitatea fonică minimă, ea nu poate fi divizată în alte părți componente. De aceea cuvintele monosilabice (indiferent de lungimea lor) nu pot fi trecute dintr-un rînd în altul: *chiar, corb, ochi, pom, trunchi, unchi, strîmt, șchiop, ștreang* etc.

Nu se divizează de asemenea abrevierile (*O. N. U., U. T. A., a. c., ș. a. m. d.*), numeralele ordinale notate prin cifre plus *-a* sau *-lea*: *a 3-a, al XX-lea*. Se evită lăsarea sau trecerea în rînduri diferite a silabelor inițiale și, mai ales, finale constituite dintr-o singură vocală (*a-pă, a-le-e, e-ră, gli-e, i-ni-mă, o-ră, am-bi-gu-u*), a cuvintelor formate dintr-un singur sunet sau cele monosilabice care intră în componența grupurilor de cuvinte conjuncte: *m-au* (luat), *ți-am* (spus).

Nu se recomandă nici divizarea cuvintelor compuse în locul unde stă cratima.

SEMNELE ORTOGRAFICE

În scrierea actuală se folosesc următoarele semne ortografice: cratima sau liniuța de unire, apostroful și, în anumite împrejurări, punctul, bara și linia de pauză (întrebuințate, cu excepția apostrofului, și ca semne de punctuație).

Cratima sau liniuța de unire (-) servește la legarea între ele a două sau mai multe cuvinte care se rostesc împreună. În această funcție ea marchează grafic: 1) rostirea într-un diftong sau triftong a vocalei finale a unui cuvînt cu vocala inițială a cuvîntului următor (*de-o parte, cartea-i nouă*); 2) dispariția sau elidarea (suprimarea) uneia dintre cele două vocale (*m-aș, n-am fost, într-adins, dintr-o*); 3) alipirea unor cuvinte neaccentuate, cu sau fără includerea într-o silabă comună (*din parte-mi, a-și face, l-oi ajuta, veni-voi*). Rostirea împreună este frecventă mai ales cînd cel puțin unul dintre cuvintele alăturate este monosilabic: un pronume neaccentuat, un verb auxiliar, o prepoziție, un articol nehotărît sau adverbul negativ *nu* (*s-a dus, într-o, nu-i acasă Ion ș. a.*).

Folosirea în scris a cratimei este uneori obligatorie, alteori facultativă. E obligatorie cînd cuvintele pe care le unește se rostesc întotdeauna împreună. De exemplu, între unele forme neaccentuate de dativ ale pronumelor personale sau reflexive și forma de acuzativ *o* (*ne-o spune, și-o ia*), la formele inversate ale

verbelor însoțite sau nu de pronume (*auzit-ai, făcându-li-se milă*), la junctura formelor neaccentuate ale pronumelor personale sau reflexive și ale verbelor auxiliare cu alte cuvinte pe care le însoțesc (*te-a auzit, mi-i foame, l-am văzut, adă-i*). Există însă situații când se poate alege între construcția cu cratimă și cea fără cratimă (*nu am sau n-am, mă așteaptă sau m-așteaptă, de obicei sau de-obicei, pe aproape sau pe-aproape*). Prima e specifică rostirii literare, a doua redă vorbirea cotidiană caracterizată printr-un tempo mai mult sau mai puțin rapid.

Ca semn ortografic, cratima se mai folosește și la scrierea unor derivate cu prefixe (*ex-ministru, stră-străvechi*) sau sufixe (*rousseau-ism, C. F. R.-ist*), a unor cuvinte compuse (*floarea-soarelui*), a unor abrevieri (*d-ta = dumneata, d-tale = dumatiale, S-E = sud-est*), precum și la despărțirea cuvintelor în silabe (*is-pra-vă, nos-tru*), la separarea elementului formativ enclitic al numeralelor ordinale transcrise cu cifre romane sau arabe (*secolul al XIX-lea, clasa a 9-a*), la prepoziția compusă *de-a* din componența locuțiunilor prepoziționale și adverbiale (*de-a curmezișul, de-a gata, de-a baba-oarba*).

Cratima este folosită de asemenea în lucrări de lingvistică la notarea unor segmente izolate dintr-un cuvânt: *a-* — din *alene*, *-aj* — din *limbaj*, *-va* — din *cîndva* și a unor forme pronominale și verbale exclusiv conjuncte: pronumele *mi-(-mi, -mi-), ți-(-ți, -ți-), te-(-te, -te-), ne-(-ne, -ne-)* ș. a, forma scurtă *s-* (*-s, -s-*) a verbului *a fi*.

Notă. Se pune cratimă între toate silabele unui cuvânt sau ale unui enunț scurt în situațiile în care se reproduce pronunțarea sacadată, motivată de împrejurări afective sau obiective: „*Tot stadionul scanda: «Ma-ra-do-na! Ma-ra-do-na!»*”; *Bolnavul are le-u-ce-mi-e*.

Apostroful (') indică grafic căderea accidentală în rostire a unor sunete de la începutul, de la mijlocul sau de la sfârșitul unui cuvânt: *'neața!* în loc de *bună dimineața!*; *dom'le!* în loc de *domnule!*; *Hai scoal'!* în loc de *Hai scoală!* Apostroful poate marca de asemenea absența primelor cifre ale notației unui an: *Revoluția de la '48* în loc de *Revoluția de la 1848*.

Ca semn ortografic, **punctul (.)** se folosește la abrevieri: *a. c.* (= anul curent), *lt.-col.* (= locotenent-colonel), *acad.* (= academician), *str.* (= stradă), *prof.* (= profesor), *C. F. R.* (= Căile Ferate Române), *O. M. S.* (= Organizația Mondială a Sănătății), *I.* (= Ion) Creangă ș. a.

Se scriu fără punct simbolurile fizice, chimice, matematice, muzicale: *F* (= forță), *O* (= oxigen), *cos* (= cosinus), *pp* (= pianissimo); abrevierile oficiale ale unităților de măsură: *cm* (= centimetru), *ha* (= hectar), *kg* (= kilogram), *l* (= litru), *kwh* (= kilowatt-oră); abrevierile compuse din litere inițiale și partea finală: *dra, trei* (= domnișoara, domnișoarei), *cca* (= circa), *bd* (= bulevard); simbolurile punctelor cardinale (*E* (= est), *N* (= nord), *S* (= sud), *V* (= vest)); abrevierile ce conțin fragmente de cuvinte (*Telecom* (= Telecomunicații), *AGEPPI* (= Agenția pentru Protecția Proprietății Intelectuale), *TAROM* (Transportul Aerian Român); abrevierile împrumutate din alte limbi, în care ele se folosesc fără punct: *NATO, UNESCO, FIAT*.

Linia de pauză (—) se folosește la scrierea unor cuvinte compuse formate dintr-un termen simplu și altul compus sau din doi termeni compuși care se scriu fiecare cu cratimă: *anglo—vest-german, sud-vest—nord-est*.

Notă. Uneori se admite și folosirea cratimei în locul liniei de pauză (*anglo-vest-german*).

Bara (/) se utilizează în prescurtarea prefixului *contra-* și a cuvântului care urmează după el: *c/val* (= contravaloare), *c/exp.* (= contraexpertiză), precum și în abrevieri de felul: *m/sec* (= metru pe secundă), *km/h* (= kilometru pe oră).

SCRIEREA CU MAJUSCULĂ

Deși diferă de la o limbă la alta, scrierea cu majusculă (literă mare) transmite o informație în plus față de cea cu minusculă (literă mică). În limba română, inițiala majusculă marchează în scris începutul unui enunț, deosebește grafic substantivele proprii de cele comune, ajută la evidențierea anumitor formule sau pronume de politețe, abrevieri și simboluri, poate avea diferite întrebuintări stilistice. În cele ce urmează, ne vom limita doar la unele reguli privind scrierea cu inițială majusculă.

I

1. Oricât de scurt ar fi un text, el începe în mod obligatoriu cu inițială majusculă:

Așa. Bun. Frumos. Să vedem ce facem mai departe. (I. Druță)

2. Conform acestei reguli, se scrie cu inițială majusculă primul cuvânt al titlului sau al capitolului unui text, primul cuvânt care urmează după titlu, primul cuvânt al unei adrese (*Profesorului Ion Moraru, Către asociația...*), primul cuvânt al unei formule de adresare în vocativ la începutul unei scrisori (*Scumpă mamă, Iubiți părinți*), primul cuvânt al notelor din subsolul paginii în textele științifice (*Op. cit., Ibidem*).

3. Majuscula se folosește de asemenea după anumite semne de punctuație: punct, semnul întrebării, semnul exclamării, puncte de suspensie, două puncte.

4. Este obligatorie marcarea cu inițială majusculă a primului cuvânt după punct ca semn de punctuație, nu și după punct ca semn ortografic (în abrevieri):
Cerne un fum argintiu și subțire pe acoperișul casei bătrânești. Fac focul și vecinii din dreapta și cei din stînga. Fumegă casele satului întreg... (I. Druță)

Pe la patru după-amiază am fost acasă.

5. După celelalte semne de punctuație (semnul exclamării, semnul interogării, puncte de suspensie, două puncte) majuscula se folosește numai atunci cînd începe o nouă comunicare:

Bravo, Filip! Ai facut o treabă grozavă. (A. Busuioc)

Ce mai nou e pe acasă? Ce se mai aude-n sat? (L. Deleanu)

Apoi unul a zis: „Acum hai să facem un monument iernii“. (S. Vangheli)

Coloana dispăre... Abia se mai aude de undeva, de printre văi toaca căruțelor... (I. Druță)

Dacă semnele de punctuație numite nu indică sfîrșitul unei idei, textul continuă cu literă mică: *Duminicile bîzîiam la strană și hîrști! cîte-un colac!* (I. Creangă)

E bucurie mare: s-a întors un om (I. Druță)

— *D-apu... măi tu Onache, măi... cum de te-o ajuns capu'?!* (I. Druță)

Tot cu inițială mică se scriu și cuvintele autorului după vorbirea directă sau după un citat:

— *Încotro țineți calea, creștinilor? nu le dădu vornicul răgaz.* (S. Lesnea)

6. Ca excepție, se scrie cu inițială majusculă primul cuvânt al textului unei scrisori, al unei cereri sau al unui memoriu (deși după formula de adresare se pune virgulă):

Bădie Mihai,

Ai plecat și mata din Ieși, lăsînd în sufletul meu scîrbă și amăreală. (Ion Creangă către Mihai Eminescu)

Domnule primar,

Subsemnatul, Ion Doru, domiciliat în Chișinău...

7. Se scrie, de obicei, cu inițială majusculă primul cuvânt al fiecărui vers, fără a se ține cont de punctuație.

Nu ajunge, vream să zic,

Să fii mare cu cel mic,

Că puterea se adună

Din toți micii împreună. (T. Arghezi)

Mai drept ca mine e acest popor

Ce ține vatra țării, nu se plimbă,

Și prețuit sau nu de-un impostor,

Nu poate să existe fără limbă. (L. Lari)

În poezia modernă însă această regulă poate să nu se respecte:

Pe meleagul meu străbun

calcă totul în picioare,

lăudîndu-se cu-n tun

că pot spulbera popoare. (N. Dabija)

8. Se poate scrie cu inițială majusculă orice cuvânt în cadrul unui text pentru a-i atribui o semnificație simbolică specifică:

Și cine / Au îndrăznit s-arunce-n noi cu așa rușine, / Ca să vedem Mărirea căzută-n înjosire / Și Eroismul sacru plătit cu umilire? (V. Alecsandri)

II

Scrierea cu inițială majusculă sau minusculă are rolul de a deosebi grafic numele proprii de cele comune. Deși s-ar părea că regula este simplă (substantivele proprii se scriu cu inițială majusculă, iar cele comune cu inițială minusculă), aplicarea ei în practică este uneori dificilă. Ridică probleme, în primul rînd, substantivele proprii compuse. Nu totdeauna e clar dacă se scrie cu inițială majusculă fiecare termen din componența lor (cu excepția instrumentelor gramaticale — prepoziții, conjuncții, articole) sau numai primul termen (chiar dacă e instrument gramatical).

Conform *Normelor ortografice* în vigoare există mai multe reguli în această privință. Astfel, se scriu cu majusculă:

1. Numele de persoană (prenumele și numele de familie), pseudonimele și porecele: *Alexandra, Alexei, Anișoara, Corneliu, Ileana, Petrică, Viorel; Cazacu, Ciobanu, Grăjdieru, Păcuraru, Scobioală; Bostan, Buzilă, Dîrlog, Ghebosu, Șchiopu, Țîncu, Păcală, Prîslea* ș. a.

2. Numele proprii ce indică comunități întregi formate pe bază de rudenie (dinastii, clanuri ș. a.), folosite la plural:

Erau, pe semne, niște răfuieli străvechi ce se duceau cu veacurile, pentru că

acum nimeni n-ar fi putut spune ce au **Ciobanii** cu **Olarii** și de ce **Ungurenii** nu-i pot suferi pe **Olari**, iar **Ciobanii** pe **Cărăbuși**. (I. Druță)

Strănepoții **Urecheștilor**, **Dragomireștilor**, **Movileștilor** i-ar zice în versuri, în ode și în proză. (Al. Russo)

Rămîneți în umbră sfîntă, **Basarabi** și voi **Mușatini**, / Descălecători de țară, dătători de legi și datini. (M. Eminescu)

3. Numele de persoană compuse ale căror elemente s-au contopit: *Ababei, Barbăneagră, Cincilei, Delavrancea, Mînăscurtă, Taievorbă* ș. a.

4. Numele proprii de personaje mitice și religioase: *Alah, Aghiută, Buda, Hristos, Dumnezeu, Domnul (cu sens de Dumnezeu), Iehova, Jupiter, Mesia, Mahomed, Mîntuitorul, Precista, Profetul, Scaraoțchi, Venera, Zeus* s. a.

5. Denumirile geografice simple: *Anglia, Atena, Brazilia, Bucovina, Carpați, Călărași, Crimeea, Dardanele, Ecuador, Himalaia, Madagascar, Mexic, Tokio, Volintiri, Vulcănești* ș. a.

6. Denumirile simple de specii și soiuri de plante și animale folosite ca termeni științifici: *Aurora (floarea-soarelui), Feteasca (viță de vie), Victoria (roșii), Cardinal (viță de vie)* ș. a.

7. Numele punctelor cardinale folosite ca toponime sau ca părți componente ale acestora: *Apus, Nord, Răsărit, Vest, Occident, Est, Sud-Vest* ș. a.; *Bălți-Nord, Călărași-Sud* ș. a.

Și nu mă-nvîrt cum vîntul bate/ Din **Răsărit** sau din **Apus**. (P. Zadnipru)

Notă. În restul cazurilor numele punctelor cardinale se scriu cu literă mică: *vînt de nord, sat din sudul republicii, partea de est a orașului* ș. a.

8. Numele simple de aștri și de constelații: *Berbecul, Dragonul, Găinușa, Lebăda, Marte, Mercur, Rarița, Saturn, Țapul, Vărsătorul* ș. a.

Notă. Substantivele *Lună, Pămînt, Soare* se scriu cu majusculă în terminologia astronomică, fiind nume proprii de aștri. În limbajul obișnuit ele se scriu cu inițială mică.

9. Denumirile simple ale tuturor sărbătorilor: *Arminden, Bobotează, Crăciun, Drăgaica, Moși, Paști, Rusalii, Sînziene* ș. a.

10. Denumirile simple ale produselor agricole și industriale: *Albina (mașină de găurit), Doina, Fluieraș (țigări), Iarna (frigider), Codru (coniac), Vierul (tractor)* ș. a. (în text se scriu între ghilimele).

11. Numele de animale: *Azor, Grivei, Bălaia, Duman, Joian, Joiana, Murgu, Plăvan, Rujana, Șargu, Zefir, Ursu, Lupu* ș. a.

12. Simbolurile elementelor chimice: *C (= carbon), O (= oxigen), H (= hidrogen)* ș. a.

13. Simbolurile punctelor cardinale: *E (= est), V (= vest), N (= nord), S (= sud), S-E (= sud-est)* ș. a.

14. Simbolurile unor unități de măsură: *A (= amper), CP (= cal-putere), VA (= volt-amper)* ș. a.

15. Abrevierile formate din litere inițiale: *O.Z.N. (= obiect zburător neidentificat), F.M.I. (= Fondul Monetar Internațional), O.N.U. (= Organizația*

Națiunilor Unite), *M. S.* (= Maiestatea sa), *P. S. S.* (= Preasfinția sa), *N. B.* (= *nota bene* = fii atent), *P. S.* (= post-scriptum) ș. a.

Notă. La unele formule de politețe abreviate se scrie cu majusculă numai prima literă: *D-lor* (= Domniile lor), *D-lui* (= Domnia lui), *D-sa* (= Domnia sa), *D-sale* (= Domniei sale), *D-ta* (= Domnia ta), *D-tale* (= Domniei tale), *Dv.* (= Domnia voastră), *Dvs.* (= Domnia voastră), dar și *dvs.*, *dv.*, *d-voastră* (= dumneavoastră).

16. Denumirile geografice compuse (continente, ape, forme de relief etc.) și teritorial-administrative (toate elementele componente, exceptând cuvintele auxiliare): *Baurci-Moldoveni*, *Extremul Orient*, *Marea Britanie*, *Asia Mijlocie*, *Poiana de la Lac*, *Jora de Jos* ș. a.

17. Denumirile geografice compuse, în care termenul generic (*alee*, *baltă*, *bulevard*, *chei*, *cîmpie*, *cale*, *deal*, *deltă*, *insulă*, *istm*, *mare*, *munte*, *ocean*, *pasaj*, *peninsulă*, *piață*, *podîș*, *rîu*, *sat*, *stat*, *țară*, *vale*, *vîrf* ș. a.), indiferent de poziția pe care o ocupă, face corp cu celelalte elemente constitutive fiind concepute ca o singură unitate: *Aleea Clasicilor* (parc), *Balta Albă*, *Codrii Cosminului*, *Dealul Crucii* (str.), *Dumbrava Roșie*, *Cheile Bicazului*, *Cîmpia Lipcanilor*, *Coasta de Azur*, *Arhipelagul Britanic*, *Insula Paștelui*, *Insula Șerpilor*, *Lacul Sărat*, *Peninsula Scandinavică*, *Piața Unirii Principatelor*, *Poiana Cunicea*, *Podul Înalt*, *Satu-Nou*, *Țara Românească*, *Valea Bîcului*; *Căușeni-Gară*, *Bucovăț-Sat*, *Bocancea-Schit*, *Copăceni-Deal*, *Broșteni-Vale* ș. a.

Notă. Când termenii generici nu fac parte organică din numele geografice, teritorial-administrative, ei se scriu cu inițială mică: *parcul La Izvor*, *piața Ovidiu*, *peninsula Florida*, *strîmtoarea Bosfor*, *șoseaua Balcani* ș. a.

18. Denumirile astronomice compuse (toate elementele, cu excepția cuvintelor auxiliare): *Calea-Laptelui*, *Calea-Robilor*, *Carul-Mare*, *Ciobanul-cu-Oile*, *Cloșca-cu-Pui*, *Cîinele-Mare*, *Cornul-Caprei*, *Steaua Polară*, *Ursa-Mică* ș. a.

19. Denumirile compuse ale organelor și organizațiilor de stat și politice, naționale sau internaționale, ale întreprinderilor și instituțiilor, indiferent de natura și importanța lor: *Federația Sindicală Mondială*, *Muzeul Republican de Arte*, *Academia Agricolă*, *Institutul de Cercetări în Domeniul Industriei Ușoare din Moldova*, *Camera Lorzilor*, *Camera Comunelor*, *Ministerul Afacerilor Interne*, *Organizația Internațională a Muncii* ș. a.

Notă. Când denumirile conțin un nume propriu sau un nume simbolic, acesta se scrie cu inițială majusculă și se ia între ghilimele: *Capela Corala*, *„Academia”*, *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău*, *Fabrica de Încălțăminte „Zorile”* ș. a.

20. Denumirile compuse de sărbători (toate elementele, cu excepția cuvintelor auxiliare): *Anul Nou*, *Buna-Vestire*, *Duminica Mare*, *Patruzeci-de-Sfinți*, *Ziua Independenței*, *Ziua Internațională a Copiilor* ș. a.

Notă: În denumirile compuse care încep cu o cifră, numele lunii se scrie cu inițială majusculă: *1 Mai*, *1 Decembrie*, *31 August* ș. a.

21. Denumirile de ordine, medalii, premii, distincții și titluri onorifice (ele se iau de obicei între ghilimele): *„Meritul Militar”*, *„Pentru Vitejie”*, *„Meritul Civic”*, *„Ordinul Republicii”*, *„Meșter-Faur”*, *„Maestru al Literaturii”*, *„Maestru în Artă”*, *„Premiul de Stat al Republicii Moldova”* ș. a.

III

Se scriu cu inițială majusculă la primul cuvânt (și la altele numai când sînt nume proprii):

1. Denumirile de monumente: *Arcul de triumf, Biserica Adormirii Maicii Domnului, Coloana fără sfîrșit, Masa tăcerii, Palatul poștelor, Poarta Brandeburg* ș. a.

2. Titlurile publicațiilor periodice, ale operelor social-politice, literare, științifice, religioase etc.: *Bugetul de stat al Republicii Moldova pe anul 2000, Decretul păcii, Regulamentul organic, Frunze de dor* (nuvela), *Capra cu trei iezi* (poveste), *Dacia literară* (revistă), *Se caută un paznic* (film), *Lacul lebedelor* (balet) ș. a.

3. Denumirile compuse de soiuri și specii folosite ca termeni științifici (în literatura de specialitate): *Coarnă neagră* (viță de vie), *Galben moldovenesc* (piersic), *Marele alb* (porcină), *Brună letonă* (bovină), *Șasla muscat* (viță de vie), *Roșie de stepă* (bovină), *Uriașul sur* (iepure) ș. a.

4. Denumirile compuse ale mărcilor de produse industriale și agricole: *Flori de câmp* (săpun), *Lapte-de-pasăre* (bomboane), *Roz de masă* (vin) ș. a.

5. Formulele de politețe de tipul: *Alteța sa* (voastră), *Domnia sa* (ei, lui, ta, voastră), *Excelența sa* (ta, voastră), *Maiestatea sa* (ta, voastră), *Preacuvioșia sa* (ta, voastră), *Preasfinția sa* (ta, voastră).

Nota 1. În textele comunicatelor și ale altor documente oficiale se scriu cu inițială majusculă toate cuvintele din structura formelor de reverență: *Înaltele Părți Contractante*.

Nota 2. Nu se scriu cu inițială majusculă pronumele de politețe *dumneata, dumneavoastră, dumnealui, dumneaei*.

IV

Se scriu cu inițială mică:

1. Numele comune simple și compuse care au la bază personaje literare sau folclorice folosite pentru tipizarea caracterelor omenеști: *donchihote, donjuan, gobseck, adonis, cicerone, harpagon, hercule, narcis, prometeu, mecena, pepelea* ș. a.

2. Numele de ființe mitice când se folosesc ca nume comune: *drac, diavol, elf, nimfă, rusalie, satir, trol, zîină* ș. a.

3. Denumirile unor obiecte sau unități de măsură care au la bază un nume propriu (al inventatorului sau al creatorului lor): *boicot, diesel, faeton, raglan, sandviș, savarină, stradivarius, ford, amper, ohm, röntgen, watt, weber* ș. a.

4. Numele unor obiecte denumite după orașul sau țara de origine: *americă, astrahan, bengal, boston, bristol, cotnar, damasc, havană, niagară, olandă* ș. a.

5. Denumirile subdiviziunilor unor organizații, instituții și întreprinderi (servicii, secții, sectoare etc.): *laboratorul de fizică nucleară* (al Institutului de Fizică Teoretică), *catedra de romanistică* (a Universității...), *direcția de transport* (a Ministerului...) ș. a.

6. Numele de popoare: *chinez, bulgar, iugoslav, rus, englez, polonez, mongol, italian* ș. a.

7. Numele lunilor și ale zilelor săptămînii: *august, ianuarie, februarie, iunie, iulie, marți, miercuri* ș. a.

8. Numele obiectelor de studiu: *aritmetica, botanica, geografia, desenul, limba și literatura română* ș. a.

9. Denumirile epocilor istorice, geografice: *antichitate, capitalism, feudalism, socialism; mezozoic, paleozoic, cretaceu, paleolitic, perioada glaciară* ș. a.

10. Denumirile simple și compuse ale funcțiilor de stat, bisericesti, politice și militare: *arhiepiscop, cancelar, cardinal, consilier, deputat, domn (domnitor), general, han, împărat, mareșal, ministru, mitropolit, pașă, patriarh, președinte, rege, șah, secretar, senator, voievod, prim-ministru, prim-vicepreședinte, ministru adjunct* ș. a.

Morfologia

NOȚIUNI GENERALE

Morfologia este o disciplină lingvistică (parte componentă a gramaticii) care studiază modificările formale, flexiunea, caracteristicile gramaticale, posibilitățile de variere ale cuvântului (ca unitate ontologică a limbii și ca element al sistemului lexical) pentru a exprima raporturile asociative (paradigmatice) dintre diferitele sale forme (așa-numitele logoforme).

Pentru morfologie cuvântul este, în primul rând, un sistem de logoforme ce reflectă un complex de sensuri gramaticale. Astfel, logoformele *admir*; *admiri*, *admiră*, *admirăm*, *admirăți*, *admiră*, forme flexionare ale cuvântului *a admira*, păstrând intact sensul lexical al acestuia, exprimă diferite sensuri gramaticale. Chiar dacă sensul lexical al lexemului *a admira* nu este cunoscut pentru toți, el poate fi lesne găsit în dicționare. Însă dicționarele explicative nu conțin toate informațiile necesare pentru a caracteriza orice logoformă a unui cuvânt (lexem). Ele nu înregistrează verbe la perfectul simplu, pers. a III-a, plural, substantive la numărul singular, cazul dativ, forma nehotărâtă, adjective feminine la plural, cazul genitiv etc. Informațiile acestea pot fi aflate numai din morfologie.

Fiind biplan, nivelul morfologic ca și cel lexical își organizează unitățile prin corelația dintre latura lor ideală (*planul conținutului*) și cea materială (*planul expresiei*). Planul conținutului este constituit din totalitatea sensurilor (lexicale și gramaticale), iar planul expresiei este conturat de mijloacele formale prin care sînt rediate aceste sensuri. În șirul de logoforme verbale de mai sus elementele de expresie gramaticală sînt: *-i*, *-ă*, *-ăm*, *-ați*, *-ă*, iar cele de conținut gramatical — *prezent*, *indicativ*, pers. I—III, *singular* și *plural*.

De remarcat că numai unitățile planului expresiei se află în câmpul observației directe, pe cînd cele din planul conținutului nu se văd cu ochiul, ele trebuie reconstituite prin anumite operații ale gîndirii. Astfel, în șirul de logoforme: *luptam*, *biruiam*, *muream* oricine poate observa că segmentul *-am* se repetă. Însă ceea ce exprimă acest segment este ascuns de privirea unui simplu observator. Numai cei ce au învățat și învață gramatica știu că *-am* este corespondentul material al sensului gramatical *imperfect*, pers. I sau a III-a. Morfologia, deci, studiază variatele corelații dintre sensurile gramaticale ale cuvintelor și mijloacele prin care sînt exprimate ele.

Printre noțiunile de bază ale morfologiei se numără: sensul gramatical, logoforma, paradigma, categoria gramaticală, partea de vorbire. În cele ce urmează ele vor fi examinate fiecare în parte.

Sensul gramatical

Ca obiect de studiu al morfologiei, sensul gramatical reprezintă latura abstractă (de conținut) a unui lexem. El însoțește în mod obligatoriu sensul lexical al acestuia și se caracterizează prin regularitate, adică prin repetare regulată în diverse cuvinte omogene. Spre deosebire de sensul lexical, care este individual și distinge net un cuvânt de altul, sensul gramatical este comun unei clase întregi de cuvinte. De exemplu, ceea ce reunește următoarele logoforme foarte îndepărtate ca sens lexical: *aduc, adorm, aflu, birui, cuget, cânt, caut, chem, doinesc, gălesc, împart, înșel, învăț, merg, muncesc, mor, ofer, plîng, sper, strig* este conținutul lor gramatical comun, alcătuit din următoarele sensuri gramaticale: *indicativ, prezent, persoana I, singular, diateza activă*.

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A SENSURILOR GRAMATICALE

Orice cuvânt este reprezentat la nivel morfologic (în planul expresiei) de un sistem de forme proprii, numite **logoforme**. Logoformele aceluiași cuvânt se reunesc prin identitatea sensului lexical și se deosebesc prin diversele sensuri gramaticale pe care le exprimă. Bunăoară, seria de logoforme *concură, concura, concurase, concură* exprimă același sens lexical „a lua parte la un concurs“, dar ele se deosebesc prin sensurile gramaticale: *prezent — imperfect — mai mult ca perfect — perfect simplu*, iar seria *concuram, concurai, concura, concuram, concurați, concureau* constă din logoforme care, pe lângă sensul lexical comun, au și un sens gramatical comun — *imperfect*, deși se deosebesc prin alte sensuri gramaticale, cele de persoană și număr.

Logoforma este, așadar, unitatea de expresie a nivelului morfologic, care constituie una din modificările regulate ale aceluiași lexem. Logoforma exprimă, de obicei, un complex de sensuri gramaticale (v. exemplele de mai sus), dar poate fi și purtătoarea unui singur sens gramatical (cuvintele neflexibile: *aseară, deci, mîine, devreme, tîrziu* etc. sînt considerate logoforme cu raport de unu la unu între conținut și expresie). Pe lângă aceasta, logoforma păstrează sensul abstract al părții de vorbire din care face parte lexemul pe care-l reprezintă. Astfel, seriile de logoforme: 1) *masă, masa, mesei, mesele, meselor*; 2) *bogată, bogata, bogatele, bogatelor*; 3) *lucrez, lucrează, lucruse, lucra* se deosebesc, în primul rînd, prin faptul că țin de clase morfologice diferite (substantiv, adjectiv, verb). Fiecare dintre aceste serii de logoforme, pe lângă sensul lexical (sememul) comun, păstrează respectiv și sensul abstract (numit categorial) de „obiect“, „calitate“, „proces“, propriu claselor morfologice din care fac parte. Sensul categorial, fiind abstract și general, nu este actualizat în cadrul logoformei printr-o anumită unitate de expresie, pe

cînd sensurile lexicale și cele gramaticale sînt exprimate prin unități distincte ale expresiei. Acestea sînt **morfemele** (prefix, rădăcină, sufix — pentru semantica lexicală și sufix gramatical sau desinență — pentru semantica morfologică). Prefixul, sufixul și desinența se mai numesc afixe.

Rădăcina este segmentul (indivizibil în unități similare mai mici) comun pentru o familie de cuvinte, adică pentru cuvintele înrudite. Este purtătoarea sensului lexical și are întotdeauna realizare pozitivă: *copil, copil-ul, copil-ului, copil-aș* etc.

Prefixul este un segment afixal plasat înaintea rădăcinii. Rolul lui de bază este cel derivatologic, adică de formare a cuvintelor. De aceea prefixului i se conferă, de obicei, valoare lexicală: *a în-noda, a dez-noda, a con-lucra, a de-veni*. Uneori însă prefixele contribuie și la exprimarea anumitor sensuri gramaticale (de ex.: gradul superlativ: *arhi-plin, extra-fin, hiper-tensiv, ultra-modern*).

Sufixul este un segment afixal plasat după rădăcină. Spre deosebire de prefixe, care nu sînt susceptibile de a exprima sensuri gramaticale, sufixele exprimă în egală măsură atît sensuri lexicale, cît și sensuri gramaticale. Există, de aceea, sufixe de două feluri: lexicale și gramaticale. Sufixele lexicale servesc la formarea cuvintelor noi (*a gaz-ifică, a ideal-iza, lucr-ător, frumușic-ă*), iar cele gramaticale, la modificări în cadrul sistemului de logoforme ale părților de vorbire (*lucr-ez, iub-esc, hotăr-ăsc, bău-răm*).

Desinența este un afix gramatical prin excelență. Ea exprimă numai sensuri gramaticale. Spre deosebire de rădăcină, desinența poate avea realizare negativă (zero). Desinența se deosebește de celelalte elemente componente ale unui cuvînt, deoarece se detașează net de tema pe lîngă care stă (dacă stă). Celelalte elemente componente — prefixul, rădăcina și sufixul — fac parte din temă și exprimă împreună sensul lexical, comun pentru toate logoformele paradigmei cuvîntului. Modificările formale ale cuvîntului realizate cu ajutorul sufixelor gramaticale și al desinențelor poartă numele de flexiune externă, iar cele realizate prin varierea rădăcinii, prin alternanța sunetelor poartă numele de flexiune internă.

Notă. Pentru denumirea mijloacelor de exprimare a sensurilor gramaticale se folosește termenul *morf*. Morful reprezintă un segment de expresie, indivizibil în alte unități semnificative mai mici, cu ajutorul căruia se exprimă numai sensuri gramaticale. În logoformele *tînr/Ø, tiner/i, tînr/ă, tiner/e*, elementele finale izolate prin bare sînt morfe, adică elemente din planul expresiei, care exprimă sensurile gramaticale de gen și număr. În acest sens morful se deosebește de morfem, care este o unitate bilaterală (atît de expresie, cît și de conținut). Morfele pot fi **segmentale** (sufixe, desinența și cuvintele auxiliare), **nesegmentale** (desinența zero, de exemplu) și **suprasegmentale** (accentul și intonația). Alternanța sunetelor este un fenomen morfologic și fonologic totodată. De aceea elementele expresiei cu ajutorul cărora se realizează acest fenomen se numesc **morfoneme**.

Logoformele cuvîntului pot fi **analitice și sintetice**. Analitice sînt logoformele care realizează semantica gramaticală printr-o structură complexă (un element-bază și un element auxiliar), în care modificarea elementului-bază are loc concomitent cu modificarea elementului auxiliar. Elementul auxiliar nu face parte din corpul cuvîntului, ci se plasează lîngă acesta (*am cîntat, voi cînta, voi fi cîntat, cîntat-am* etc.). Sintetice se numesc logoformele care realizează semantica gramaticală prin modificări în cadrul aceluiași cuvînt (*lucrez, lucrăm, lucrai, lucrasem* ș. a.).

Totalitatea logoformelor constituie **paradigma** cuvîntului. Paradigmele

pot fi particulare și complete. Sistemul de logoforme, care exprimă un sens gramatical comun, formează o paradigmă particulară. Astfel, logoformele *lucrez, lucrezi, lucrează, lucrăm, lucrați, lucrează* exprimă toate același sens: *timpul prezent* al verbului *a lucra*. Paradigma completă a unui cuvânt este alcătuită din totalitatea unor astfel de paradigme particulare. Paradigma completă a unui cuvânt ce ține de clasa verbului va fi alcătuită din 86 de logoforme (numai la diateza activă). Deci, cuvântul e privit în morfologie ca o totalitate de logoforme, care exprimă cu diferite mijloace (sufixe, desinențe, alternanța sunetelor, accent, elemente auxiliare) diferite categorii gramaticale.

CATEGORIA GRAMATICALĂ

Categoria gramaticală constituie un sistem de sensuri gramaticale (cel puțin două), care se află în raport opozițional, adică diferă în cadrul unei baze comune. Deci, nu orice deosebire dintre formele unui cuvânt constituie o categorie gramaticală, ci numai acelea care intră în raport de reciprocitate cu elementele din planul opus.

De exemplu, clasa verbelor în *-a* se distinge sub aspect formal de cea a verbelor în *-i*. Dar distincția aceasta nu se bazează pe un raport de conținut (gramatical). De aceea nu există o categorie gramaticală a conjugării. Pe de altă parte, substantivele abstracte se deosebesc de cele concrete sub aspectul conținutului, dar, deoarece această distincție nu este marcată prin nici un fel de mijloace formale specifice, nu se poate vorbi de o categorie morfologică nici în acest caz. În situație similară se află și aspectul verbal în limba română. Cu toate că ea poate exprima diverse sensuri aspectuale (de perfectiv, imperfectiv, durativ, momentan), acestea sînt exprimate, de regulă, prin mijloace lexicale, nu printr-un sistem organizat de logoforme.

Din această cauză categoria gramaticală a aspectului, caracteristică, de exemplu, pentru limba rusă, nu există în limba română. Articolele însă, hotărît și nehotărît, pot fi reunite în categoria determinării, deoarece elementele de conținut sînt corelative cu elemente specifice de expresie: **un / o, unui / unei, niște / unor** sînt morfeme ce exprimă sensul gramatical de nehotărît, și **-l/-a, -i/-le, -lui/-ei** sînt morfeme ce exprimă sensul gramatical de hotărît.

Notă. Categoria determinării, despre care se vorbește deja în unele lucrări de specialitate, nu are încă un statut general recunoscut de categorie morfologică. Gramaticile existente consideră conceptul determinării ca entitate sintactică, specifică pentru relațiile dintre elementele subordonate și cele regente. Determinarea minimă, paradigmatică, adică organizată într-un sistem de logoforme opoziționale (hotărît/nehotărît) continuă să fie dizolvată în clasa morfologică a articolului, al cărui statut de parte de vorbire este însă discutabil.

Unanim recunoscute și relativ bine studiate sînt următoarele categorii gramaticale: *gen, număr, caz, grade de comparație, mod, timp, persoană, diateză*. În funcție de posibilitatea limbii de a exprima sensurile gramaticale prin serii de logoforme (adică prin mijloace morfologice) sau prin cuvinte (adică prin mijloace lexicale), categoriile gramaticale se împart în categorii flexionare și clasificatoare. Sînt flexionare categoriile gramaticale care dispun în planul expresiei de serii de logoforme opoziționale: de *gen, număr și caz* (la adjective), de *caz* (la pronume și substantive),

de grad de comparație (la adjective și la adverbe), de diateză, mod, timp, persoană, număr (la verbe). Clasificatoarele sînt categoriile gramaticale exprimate prin cuvinte diferite: genul la substantive, numărul la pronume, aspectul la verbe.

Unele dintre aceste categorii sînt comune pentru mai multe clase de cuvinte, altele sînt specifice exclusiv pentru anumite clase. Astfel, numărul și cazul sînt comune pentru clasa numelui (adică pentru substantive, adjective, pronume și numerale). Numărul (sporadic, și genul) sînt proprii și verbului.

Gradele de comparație caracterizează adjectivul și adverbul, persoana — pronumele (unele clase) și verbul (modurile personale).

Categoria determinării este specifică pentru clasa morfologică a substantivului. Diateza, modul și timpul sînt caracteristice în exclusivitate clasei verbului.

PĂRȚILE DE VORBIRE

Fiecare cuvînt din vocabularul limbii este susceptibil de a exprima doar sensuri gramaticale ce țin de anumite categorii gramaticale din cele examinate mai sus. De exemplu, logoforme *peretii* și *casei* conțin morfeme ce exprimă genul, numărul, cazul, determinarea, iar *lucrează* și *cîntă* — morfeme ce exprimă diateza, modul, timpul, persoana. Are loc așa-zisa „specializare” gramaticală a cuvintelor, care le asigură un anumit loc în procesul de comunicare. După cum s-a menționat în lucrările de specialitate, această specializare gramaticală nu are caracter individual, ea cuprinde clase întregi de cuvinte. Repartizarea cuvintelor în clase cu trăsături semantice, morfologice și sintactice omogene este cunoscută gramaticii de la primii ei pași. Indiferent de criteriile de repartizare și de termenii folosiți pentru denumirea acestui fenomen, conceptului respectiv (parte de vorbire) i-a fost rezervat un loc central în gramaticile de diferite tipuri.

S-a constatat de la bun început că părțile de vorbire nu totdeauna corespund realităților pe care le semnifică. Aceeași realitate poate fi exprimată prin cuvinte ce țin de diferite clase morfologice și realități diferite sînt denumite prin cuvinte ce țin de aceeași clasă morfologică. De exemplu, calitatea poate fi exprimată prin cuvinte din clasa adjectivului (*cald, abil, trist, alb*) și din clasa substantivului (*căldură, abilitate, tristețe, albul*), acțiunea poate fi exprimată prin cuvinte din clasa verbului (*a iubi, a intra, a rîde, a plînge*) și a substantivului (*iubire, intrare, rîs, plîns*).

Pe de altă parte, din aceeași clasă morfologică fac parte cuvinte cu sensuri lexicale complet diferite (*noapte și zi, lumină și întuneric, bucurie și durere, dragoste și ură*), iar cuvintele înrudite semantic (*înălțime, înalt, a înălța; frumusețe, frumos, a înfrumuseța*) se includ în clase diferite.

Există trei criterii de clasificare a lexemelor în părți de vorbire: criteriul semantic, criteriul morfologic (formal) și criteriul sintactic (funcțional). Deși cele trei criterii se află în raport complementar, preponderent este considerat totuși criteriul semantic, care determină sensul categorial de clasă: „obiect”, „proces”, „semn al obiectului”, „semn al procesului” (semn al semnului), care stau la baza divizării lexicului în clase relativ unitare.

Criteriul semantic exprimă, pe de o parte, raportul cuvintelor față de

realitatea obiectivă, adică față de substanța concretă reflectată de ele, iar, pe de altă parte, față de realitatea noțională, adică față de redarea unei noțiuni prin intermediul gândirii.

După cum s-a arătat foarte explicit și convingător în lucrările de specialitate, din punct de vedere logic numai cuvintele incluse în clasa substantivului exprimă noțiuni, adică entități ale gândirii. Cele din clasa adjectivului, verbului și adverbului nu exprimă noțiuni, ci diverse caracteristici ale noțiunilor respective. Adică, sensul categorial „obiect“ (entitate) este caracteristic numai pentru unitățile din clasa substantivului și implicit ale pronumelui, pe când pentru clasa adjectivului este caracteristic sensul categorial „semn al obiectului“ (în terminologia tradițională „calitate“, „însușire“), pentru cuvintele din clasa verbului — sensul categorial „proces“ (acțiune, stare prezentată ca proces), pentru cuvintele din clasa adverbului — sensul categorial „semn al procesului“. Cu excepția substantivului, considerat ca exprimând un sens primar, celelalte părți de vorbire exprimă sensuri secundare, adică dependente de substantiv, pe care îl determină într-un fel sau altul. În enunțul *Omul voinic merge repede*, lexemul *omul* exprimă noțiunea care se află în legătură directă cu „obiectul“ respectiv real; lexemul *voinic* completează această noțiune din punctul de vedere al „calității“, *merge* — din punctul de vedere al „acțiunii“ îndeplinite; *repede* — din punctul de vedere al „modului de desfășurare“ a acestei acțiuni. Deci, *voinic*, *merge*, *repede* determină semantic aceeași entitate, exprimată de logoforma *omul*, care în anumite condiții contextuale poate fi substituită prin logoforma *el* (pronume). În acest mic enunț își află locul câte un exponent din cinci clase morfologice: a substantivului sau a pronumelui (*omul*, *el*), a adjectivului (*voinic*), a verbului (*merge*) și a adverbului (*repede*), care reflectă două tipuri de sens: categorial și lexical concret.

Completând enunțul de mai sus, căpătăm un altul (dezvoltat): *Omul voinic merge repede la deal, iar la vale și mai și*, în care atestăm apariția elementelor *la*, *iar*, *și*, ce nu mai determină noțiunea în cauză, ci sînt elemente de legătură în conexiunea sintagmatică, adică sînt segmente relaționale (numite instrumente gramaticale) — prepoziția și conjuncția. De aceeași natură sînt și lexemele *vai!*, *of!*, *ah!* ș. a., care ar putea să completeze în continuare enunțul examinat. Ținînd de clasa interjecției, ele nu au nici sens categorial, nici sens lexical.

Așadar, pe baza criteriului semantic lexemele se organizează în clase semnificative (autosemantice) și nesemnificative (sinsemantice). Părțile de vorbire autosemantice cuprind cuvinte care au în planul conținutului sens categorial și sens lexical concret: substantive, adjective, verbe, adverbe și numerale. Clasele sinsemantice cuprind cuvintele ce nu au sens categorial noțional și nici sens lexical concret. Ele au un sens de relație. E vorba de prepoziție și conjuncție.

Din acest punct de vedere, o situație aparte ocupă pronumele, care nu are sens lexical concret, deci nu poate exprima noțiuni, dar exprimă implicit sens categorial de „obiect“, fiind un substitut al substantivului.

Conform criteriului semantic, clasa substantivului deține, așadar, o poziție dominantă în sistemul părților de vorbire. Celelalte părți de vorbire depind de substantiv, determinîndu-l și completîndu-l. S-ar putea afirma că nici interjecțiile nu au sens lexical, deoarece ele nu denumesc, ci doar sugerează existența senzațiilor, sentimentelor, stărilor sufletești etc.

Criteriul morfologic constituie punctul de reper pentru organizarea paradigmatică a clasei în sistemul părților de vorbire. Conform acestui criteriu, fac parte dintr-o clasă morfologică unitățile lexicale (lexemele) susceptibile de a exprima un anumit complex de sensuri gramaticale, fapt ce le imprimă aceeași configurație flexionară. De exemplu, logoforme de tipul *patria, geamului, fraților, omului, icoanele, respect* fac parte din aceeași clasă (a substantivului), deoarece exprimă categoriile gramaticale de gen, număr, caz, determinare. Seria de logoforme *merg, am fost, venisem, iubeam, vrăjii, aș face, o fi fiind, să cînte* etc. ține de clasa verbului, deoarece exprimă alt complex de categorii gramaticale: diateză, mod, timp, persoană, număr. Paradigmele verbului sînt evident distincte de cele ale substantivului.

Din punctul de vedere al posibilității de exprimare a sensurilor gramaticale, părțile de vorbire se împart în **flexibile** și **neflexibile**. Flexibile sînt clasele de cuvinte care își modifică forma (păstrîndu-și intact sensul lexical) în raport cu categoriile gramaticale specifice: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul și verbul. Neflexibile sînt clasele de cuvinte care nu-și modifică forma (adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția).

Criteriul funcțional vizează rolul lexemelor în propoziție, adică comportamentul lor în conexiunea sintagmatică, precum și posibilitățile lor combinatorii. Conform criteriului dat, într-o clasă sînt incluse cuvintele care se comportă identic în contexte similare, adică au funcții sintactice omogene. Din acest punct de vedere, materialul lexical se grupează în clase de cuvinte cu funcție sintactică în propoziție (ele reprezintă părțile de propoziție) și clase de cuvinte fără funcție sintactică propriu-zisă (acestea nu reprezintă părți de propoziție), dar care servesc la stabilirea diferitelor tipuri de relații dintre părțile de propoziție sau dintre propoziții. Din primul grup fac parte clasele de cuvinte autosemantice (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul), iar din cel de al doilea — cele sinsemantice (prepoziția și conjuncția).

În afara acestei clasificări rămîn cuvintele din clasa interjecției, care, de obicei, nu pot avea nici funcție sintactică, nici rol relațional, deoarece ele, de fapt, nu se încadrează în propoziție, fiind de cele mai multe ori o expresie redundantă a conținutului acesteia în conexiunea sintagmatică (excepție: interjecțiile integrate în propoziție). De exemplu, în *Of, mă doare!* interjecția *of* exprimă același conținut ca și *mă doare*, deci i-ar putea prelua rolul comunicativ. De aceea cuvintele din clasa interjecției sînt considerate substitute ale enunțurilor.

După cum se poate constata din cele menționate mai sus, nici unul dintre criteriile examinate, luat aparte, nu este suficient în problema clasificării cuvintelor în părți de vorbire. Numai completîndu-se reciproc ele asigură o soluție definitorie în această problemă.

Așadar, părțile de vorbire reprezintă clase de cuvinte ce au o comunitate semantică, un inventar de categorii gramaticale specifice și vecinătăți (ocurențe) omogene în aceleași tipuri de contexte.

Din această perspectivă în limba română există nouă părți de vorbire: substantivul, adjectivul, verbul, adverbul, numeralul, pronumele, prepoziția, conjuncția și interjecția. Nucleul sistemului este constituit din părțile de vorbire autosemantice (primele cinci), iar periferia lui — din părțile de vorbire sinsemantice.

Cuvintele din clasa **substantivului** exprimă noțiuni. Sensurile (sememele) lor includ, de regulă, două tipuri de seme: seme lexicale concrete și semul categorial „obiect”. Organizarea paradigmatică a logoformelor substantivului este conformă cu modificările formale impuse de categoriile gramaticale de gen, număr, caz și determinare, rolul definitoriu revenind cazului. Funcția sintactică primară a cuvintelor din această clasă e cea de subiect, vecinătatea contextuală proximă este, de regulă, un lexem din clasa adjectivului.

Cuvintele din clasa **adjectivului** completează conținutul noțional al lexemelor din clasa precedentă. Sensurile lor includ seme lexicale concrete și semul categorial „semn al obiectului”. Logoformele adjectivului sînt susceptibile de a exprima categoriile gramaticale de gen, număr, caz și grad de comparație. Are funcția primară de atribut și un context specific — vecinătatea lexemelor din clasa substantivului.

Clasa **verbului** cuprinde cuvinte care se caracterizează prin seme lexicale și semul categorial „proces”. Logoformele verbale reflectă categoriile gramaticale de diateză, mod, timp, persoană și număr. Preponderentă în organizarea paradigmatică a verbului este categoria timpului. Funcția sintactică primară — predicat, iar vecinătatea — lexeme din clasa adverbului.

Clasa **adverbului** cuprinde cuvinte al căror conținut semantic include seme lexicale concrete și semul categorial „semn al procesului”. Cuvintele din această clasă manifestă indiferență față de categoriile gramaticale (cu excepția gradelor de comparație) și de aceea sînt neflexibile. Funcția sintactică primară este cea de complement și apare în vecinătate contextuală cu verbul.

Numeralul reprezintă o clasă de cuvinte care exprimă sens lexical concret și sensul categorial „cantitate”. Modificările formale nu sînt regulate pentru toate logoformele din această clasă. Funcția sintactică depinde de poziția contextuală a numeralelor, care poate fi echivalentă cu cea a cuvintelor din clasa substantivului, adjectivului și uneori a adverbului.

Clasa **pronumelui** include lexeme ce nu au sens lexical concret, dar exprimă indirect semul categorial „obiect”, supunîndu-se cerințelor de clasă ale substantivului.

Prepoziția este o clasă de cuvinte sinsemantice și neflexibile. Menirea cuvintelor din această clasă este de a efectua legătura dintre segmente în cadrul unor reuniuni sintactice de proporții mici (enunțuri).

Conjuncția este o clasă care constă tot din cuvinte sinsemantice și neflexibile, dar care, spre deosebire de prepoziție, exprimă raporturi dintre segmente și în cadrul unor reuniuni sintactice de proporții mai mari (frază). Cuvintele din ultimele două clase sînt elemente de relație.

Interjecția, fiind un echivalent funcțional al propoziției, are, după cum s-a menționat mai sus, un statut aparte în sistemul părților de vorbire.

Notă. Articolul, în majoritatea lucrărilor de gramatică, este tratat ca parte de vorbire auxiliară de sine stătătoare, care însoțește un substantiv și servește la marcarea categoriilor morfologice ale acestuia.

În studiile mai recente însă articolul nu mai este interpretat ca o clasă morfologică de sine stătătoare. El este examinat la părțile de vorbire pe care le caracterizează și în cadrul acelor categorii morfologice a căror marcă formală este. Această dispersare a articolului se explică prin faptul că unitățile care-l constituie sînt eterogene din punct de vedere semantic și funcțional și prin faptul că semnificația lor nu poate fi sesizată independent de partea de vorbire pe care o însoțesc.

Astfel, articolul hotărît și cel nehotărît funcționează ca morfe ale numărului, cazului și determinării minime la substantiv. Iar articolul posesiv (genitival) servește la diferențierea cazului genitiv de dativ. Cît privește articolul demonstrativ (adjectival), el face legătura între adjectiv și substantivul determinat, acordîndu-se cu acesta în gen, număr și caz.

Prin urmare, luîndu-se în considerație lipsa de omogenitate semantică și pierderea independenței funcționale, în lucrarea de față articolul va fi examinat ca indice al categoriilor morfologice respective, nu ca o clasă de cuvinte aparte.

Cu toate acestea, este rațional ca aici să fie prezentate în ansamblu toate tipurile de articole proprii limbii române (cel puțin într-un tabel sinoptic ca cel ce urmează).

În limba română se disting următoarele tipuri de articole morfe.

1) Articolul nehotărît (proclitic)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>un (frate)</i>	<i>niște (frați)</i>	<i>o (copilă)</i>	<i>niște (copile)</i>
G.-D.	<i>unui (frate)</i>	<i>unor (frați)</i>	<i>unei (copile)</i>	<i>unor (copile)</i>

2) Articolul hotărît (enclitic)*

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>-l, -le, -a (pomul, mun- tele, popa)</i>	<i>-i (pomii, munții, popii)</i>	<i>-a (pădurea)</i>	<i>-le (pădurile)</i>
G.-D.	<i>-lui, -i (po- mului, mun- telui, popii)</i>	<i>-lor (pomilor, munților, popilor)</i>	<i>-i (pădurii)</i>	<i>-lor (pădurilor)</i>

3) Articolul posesiv (genitival)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>al</i>	<i>ai</i>	<i>a</i>	<i>ale</i>
G.-D.	—	<i>alor</i>	—	<i>alor</i>

4) Articolul demonstrativ (adjectival)

Cazul	masculin		feminin	
	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>cel</i>	<i>cei</i>	<i>cea</i>	<i>cele</i>
G.-D.	<i>celui</i>	<i>celor</i>	<i>cei</i>	<i>celor</i>

* Pe lângă numele proprii de persoană și pe lângă unele substantive comune nearticulabile enclitic, articolul la G.-D. *lui* este așezat înaintea acestora (*lui Vasile, lui vodă* etc.).

Substantivul

Substantivul este partea de vorbire autosemantică, flexibilă, care desemnează obiecte în sens larg. În gramatică, la fel ca și în logică, noțiunea de obiect se definește ca o entitate autonomă. Ea cuprinde nu numai corpurile fizice, ci și diferite entități abstracte concepute de conștiința umană ca avînd existență de sine stătătoare. Datorită acestui fapt, substantivele pot semnifica lucruri (*plug, potcoavă, stîncă, școală*), ființe (*boboc, copil, lup, vulpe*), plante (*brad, cînepă, fag, tei*), substanțe (*aramă, făină, miere, plumb*), ansambluri de obiecte (*stîncărie, studențime, tineret*), unități de timp (*an, dimineață, lună, vară*), evenimente (*grevă, luptă, răsccoală, spectacol*), acțiuni (*recoltare, risipire, spargere*), stări (*prosperitate, tristețe, trîndăvie*), relații (*apartenență, dependență*), însușiri (*bunătate, sensibilitate, prudență*) etc.

Categoriile morfologice specifice substantivului sînt: numărul, cazul și determinarea minimală.

Genul la substantiv este o categorie clasificatoare. Substantivele nu au forme diferite de gen. Pe baza genului ele se împart în trei clase flexionare.

În propoziție, substantivul poate îndeplini toate funcțiile sintactice. Unele dintre acestea sînt specifice (primare), iar altele — nespecifice (secundare) pentru această clasă morfologică.

În funcțiile sintactice primare se manifestă plenar toate caracteristicile semantice și morfologice ale clasei date. Acestea sînt funcțiile de subiect, complement direct, complement indirect, complement de agent, complement sociativ, complement instrumental, complement de relație și complement opozițional.

Funcțiile sintactice secundare ale substantivului sînt cele de atribut, nume predicativ, element predicativ suplimentar și diferite complemente circumstanțiale. În aceste funcții, substantivul este privat de anumite proprietăți categorial-semantice și morfologice. De exemplu, în poziția de atribut se neutralizează opoziția de număr, uneori și cea de determinare. Astfel, în grupul de cuvinte *cîntec de leagăn* substantivul *leagăn* poate fi folosit numai la singular, utilizarea formei de plural este exclusă.

CLASIFICAREA LEXICO-SEMANTICĂ A SUBSTANTIVELOR

Clasa substantivului cuprinde următoarele subclase corelative:

- 1) substantive comune / proprii;
- 2) substantive concrete / abstracte;
- 3) substantive apelative / colective / nume de materie / unice;
- 4) substantive animate / inanimate.

SUBSTANTIVE COMUNE ȘI PROPRII

Divizarea clasei substantivului în comune și proprii are la bază criteriul semantic și cel funcțional. În ceea ce privește aspectul semantic, substantivele comune dispun de o structură semantică complexă, care reflectă ansamblul de semne esențiale ale obiectului denumit. De exemplu, cuvântul *casă* numește obiectul respectiv, indicând semnele lui distinctive („clădire servind ca locuință”). Din acest punct de vedere, substantivele proprii se caracterizează printr-o structură semantică mai săracă. Ele ne pot comunica doar cele mai generale date despre denotat. După numele propriu, de exemplu, putem să ne dăm seama că e vorba fie de o ființă umană, fie de o vietate, fie de o localitate. Numele de persoană ne poate furniza o anumită informație referitoare la apartenența națională, la sex, la vîrstă etc.

Particularitățile semantice ale acestor subclase determină și specificul lor funcțional. Astfel, substantivele comune îndeplinesc două funcții: 1) funcția semnificativă, care constă în generalizarea și reflectarea semnelor esențiale distinctive ale denotatului și 2) funcția nominativă. Ele denumesc obiecte ce fac parte dintr-o clasă de același fel. De exemplu, *arbore, cal, iepure*.

Substantivele comune sînt foarte variate sub aspect semantic. Ele numesc lucruri (*zid, scut, camion*), ființe (*furnică, leu, elev*), plante (*iarbă, măr, nuc, urzică*), substanțe (*ceară, nisip, sare, praf*), noțiuni abstracte (*domnie, dreptate, vizită*) etc.

Substantivele proprii au o singură funcție — cea nominativ-distinctivă. Ele numesc obiecte aparte, desprinse din clasa lor și considerate unice în felul lor, fără a se referi la semnele lor caracteristice. Deci substantivele proprii servesc la individualizarea unui obiect dintr-o clasă de obiecte de același fel sau chiar la evidențierea unei clase întregi de obiecte. De exemplu, numele de autoturism *Dacia* este purtat de o clasă întreagă de obiecte.

Substantivele proprii se clasifică în funcție de tipul obiectelor denumite. Ele pot desemna persoane — antroponimele (*Maria, Victor, Ciobanu, Păunescu*), locuri terestre sau cosmice — toponimele (*Asia, Carpați, Europa, Saturn*), evenimente istorice — crononimele (*Renașterea, Comuna din Paris, Unirea Principatelor*), animale — zoonimele (*Duman, Grivei, Joiana*), plante — fitonimele (*Renglot, Feteasca*), opere ale activității spirituale a oamenilor — ideonimele (*Lucefărul, Descrierea Moldovei*), sărbători (*Anul Nou, Crăciunul, Paștele*), întreprinderi și instituții (*Ateneul Român, Muzeul Național de Arte*), produse industriale (*Aurica — mașină de spălat, Mercedes — autoturism*).

Clasificarea substantivelor în comune și proprii este importantă pentru ortografierea lor: toate substantivele comune se scriu cu inițială minusculă, iar cele proprii — cu majusculă.

SUBSTANTIVE CONCRETE ȘI ABSTRACTE

Clasa substantivelor comune se divizează, la rîndul ei, în subclasa substantivelor concrete și în cea a substantivelor abstracte. Această distincție cunoaște două modalități de interpretare în funcție de modul în care sînt definite noțiunile de concret și abstract.

În primul caz, prin noțiunea de concret se subînțelege materialul, iar prin cea de abstract — idealul. În felul acesta sînt considerate concrete substantivele

ce denumesc obiecte materiale, care pot fi percepute senzorial (*băiat, bolovan, gard, munte, roată* etc.). Sînt abstracte substantivele care desemnează entități ideale ce pot fi concepute numai cu ajutorul conștiinței (*funcție, noțiune, număr, obicei* etc.).

Cea de a doua clasificare definește concretul ca pe o entitate ce se caracterizează printr-un ansamblu de semne, iar abstractul — ca pe o latură a concretului. Astfel, în procesul gîndirii conștiința omului desprinde unele semne ale obiectului și operează cu ele de parcă acestea ar exista independent de purtătorul lor. De exemplu, *om sărac — sărăcie; copil harnic — hărnicie; pasărea zboară — zborul (păsării)*.

Prin urmare, substantivele concrete denumesc obiectul în totalitatea semnelor lui esențiale, iar substantivele abstracte desemnează unul dintre aceste semne independent de obiectul căruia îi aparține, prezentîndu-l ca entitate autonomă.

Categoria substantivelor concrete este numeroasă și eterogenă. Ele denumesc vietăți, plante, corpuri fizice (*cal, colibă, lup, mărar, vișin* etc.).

Substantivele abstracte exprimă însușiri, acțiuni, stări și sînt, de obicei, de origine adjectivală sau verbală. Ele se formează prin conversiune sau prin derivare cu ajutorul sufixelor *-itate, -ătate, -anie, -enie, -ură, -ătură, -ămînt, -ețe, -itură, -ință, -eală, -ială, -ie, -anță, -ență, -re, -ime* etc. Substantivele care semnifică însușiri sînt numite și abstracte adjectivale (*greutate, bunătate, vitejie, iscusință*), iar cele care numesc acțiuni, stări, deveniri poartă numirea de abstracte verbale (*așteptare, călătorie, cerință, izbitură*).

SUBSTANTIVE APELATIVE, COLECTIVE, NUME DE MATERIE ȘI UNICE

Substantivele apelative numesc obiecte sau ființe care fac parte dintr-o clasă comună (*avion, clește, claie, roată, vioară* etc.).

Ele pot semnifica atît clasa întregă, cît și fiecare element aparte al acesteia. În primul caz, substantivul are un sens generic, iar în cel de al doilea — un sens concretizat. De exemplu: *Lupul este un mamifer carnivor și Lupul (sau un lup) a intrat în sat*. Prin posibilitatea de a fi întrebuițate cu sens generic, substantivele apelative se deosebesc de toate celelalte tipuri de substantive, care nu admit o asemenea valoare.

Din punct de vedere semantic, ele sînt foarte variate și o clasificare completă a lor este de fapt irealizabilă.

Substantivele colective desemnează ansambluri de noțiuni omogene concepute ca un tot unitar. Ele pot indica:

1) **colectivități de persoane**, și anume: grupuri sociale (*ciocoime, moșierime, nobilime, țărănime*), grupuri naționale (*arăpime, turcime, țigănime*), grupuri profesionale (*învățătorime, muncitorime, ostășime, studențime*), grupuri de persoane după vîrstă (*băiețime, bătrînime, tineret*);

2) **colectivități de animale** (*broscărie, motănime, muscărim*);

3) **clase de plante** (*agățătoare, apetale, păioase*);

4) **ansambluri de obiecte** (*bănet, mătăsărie, rufărie, sticlărie*).

Din cauza semanticii lor, substantivele colective rămîn în afara opoziției de număr. Ele prezintă de asemenea un anumit specific și în ceea ce privește categoria determinării. În majoritatea cazurilor de folosire, ele sînt articulate hotărît (*turcimea, creștinătatea*); îmbinarea lor cu articolul nehotărît întîmpină anumite restricții.

Substantivele nume de materie desemnează diferite substanțe (*apă, fontă, pământ, sticlă*). Denotații lor nu există sub forma unor exemplare aparte, ci reprezintă niște mase amorfe, continue și unitare, care pot fi măsurate, însă nu pot fi numărate. Se pretează la această operație doar fragmentele și sortimentele acestor substanțe. Din cauza acestui specific al semanticii lor, numele de materie nu cunosc opoziția de număr și nu se pot combina direct cu numeralele. Acest lucru este posibil numai în cazul când substantivele date sînt însoțite de un cuvînt ce denumește un fragment al substanței sau diferite recipiente: *bucată, picătură, tonă, butoi* etc. De exemplu: *două picături de apă, trei kilograme de zahăr, zece sticle de ulei* etc.

Subgrupa numelor de materie are un anumit specific și în privința categoriei determinării. Pe lângă forma lor de singular poate apărea și articolul nehotărît *niște*, care însă nu mai are funcția sa obișnuită de a marca împreună cu substantivul o mulțime necunoscută, neindividualizată de obiecte, ci semnifică o anumită parte, o cantitate nedefinită a unei substanțe (*niște brînză, niște ulei*).

Substantivele unice semnifică obiecte care există în realitate într-un singur exemplar (*lună, luceafăr, soare*). Datorită specificului lor semantic, aceste substantive nu admit forma de plural și, de regulă, atunci când sînt fără determinative, apar articulate mai ales cu articol hotărît: *Pe cer strălucește soarele* (și nu *un soare*).

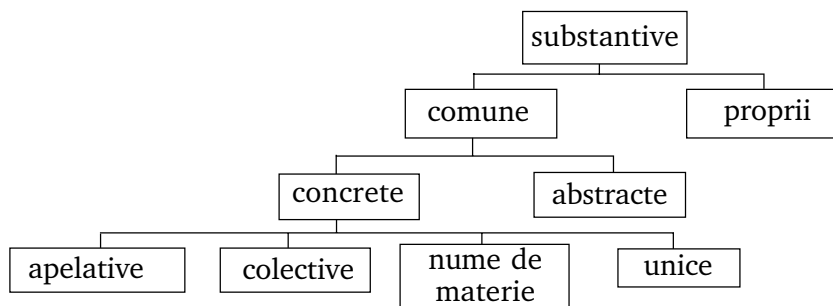
SUBSTANTIVE ANIMATE ȘI INANIMATE

Substantivele animate denumesc oameni, animale, păsări, insecte (*copil, gîză, pisică, vultur*).

Substantivele inanimate desemnează obiecte neînsuflețite și plante (*armă, pelin, stîncă*).

Clasificarea substantivelor în animate și inanimate prezintă o anumită importanță pentru categoria genului, deoarece la unele dintre numele de animate genul are o motivare semantică, fiind condiționat de sexul natural al ființei denumite. La numele de inanimate genul are doar o funcție structurală, asemantă. În afară de aceasta, o parte dintre numele de animate, și anume substantivele nume de persoană, se deosebesc de cele inanimate prin faptul că, atunci când îndeplinesc funcția sintactică de complement direct, sînt precedate de prepoziția *pe*. De exemplu: *Elevii îl ascultă pe profesor, dar Picătura sparge piatra*.

Clasificarea lexico-semantică a substantivelor ar putea fi prezentată schematic în felul următor:

GENUL SUBSTANTIVELOR

Genul la substantive nu este o categorie flexionară, ci una clasificatoare. Aceasta înseamnă că substantivele nu-și schimbă forma după gen. Genul nu caracterizează diferite forme ale aceluiași lexem, ci diferite lexeme. După mărcile lor morfologice, sintactice și parțial semantice, toate substantivele limbii române se repartizează în trei genuri: masculin, feminin și neutru.

INDICII FORMALI AI GENULUI

Mijloacele formale care indică genul substantivelor sînt: terminația (la cazul nominativ singular nearticulat), articolul substantival și forma de gen a determinanților adjectivali.

Substantivele celor trei genuri au la forma nearticulată nominativ următoarele terminații:

Genul masculin	Genul feminin	Genul neutru
consoană — <i>corb</i>	-ă — <i>frunză</i>	consoană — <i>punct</i>
-u — <i>codru</i>	-e — <i>floare</i>	-u — <i>tablou</i>
-e — <i>frate</i>	-a — <i>stea</i>	-i — <i>obicei</i>
-i — <i>tei</i>	-i — <i>zi</i>	-e — <i>nume</i>
-ă — <i>tată</i>		

ARTICOLUL

În ceea ce privește articolul substantival, unitățile celor trei genuri se caracterizează prin următoarele trăsături:

I. Substantivele masculine primesc articolul nehotărît *un* la singular și *niște* la plural și articolul hotărît *-l* (*-le*, *-a*) la singular și *-i* la plural.

II. Substantivele feminine primesc articolul nehotărît *o* la singular și *niște* la plural și articolul hotărît *-a* la singular și *-le* la plural.

III. Substantivele neutre prezintă un anumit specific față de primele două: la singular au indicii genului masculin, iar la plural — pe cei ai genului feminin. Astfel, substantivele neutre sînt însoțite la singular de articolul nehotărît *un* și de articolul hotărît *-l* (*-le*), iar la plural de articolul nehotărît *niște* și de articolul hotărît feminin *-le*.

FORMA DE GEN A DETERMINANȚILOR

Genul substantivului poate fi identificat și după forma determinanților de tip adjectival, întrucît majoritatea acestora au forme speciale pentru masculin și pentru feminin. Însoțind un substantiv, prin forma lor, adjectivele vor marca, suplimentar, genul substantivului:

<i>ochi albastru</i>	— <i>ochi albaștri</i>	— masculin;
<i>floare albastră</i>	— <i>flori albastre</i>	— feminin;
<i>creion albastru</i>	— <i>creioane albastre</i>	— neutru.

Genul unui substantiv poate fi indicat și de articolul adjectival care are forme speciale de gen:

<i>elevul cel bun</i>	—	<i>elevii cei buni</i>	—	masculin;
<i>casa cea înaltă</i>	—	<i>casele cele înalte</i>	—	feminin;
<i>lacul cel albastru</i>	—	<i>lacurile cele albastre</i>	—	neutru.

Genul substantivului poate fi recunoscut mai ales după forma adjectivelor pronominale (demonstrative și posesive), precum și cu ajutorul numeralului cardinal. Substantivele celor trei genuri apar în următoarele contexte:

<i>acest</i>	—	<i>acești</i>	<i>meu</i>	—	<i>mei</i>	<i>un</i>	—	<i>doi</i>	—	masculin;
<i>această</i>	—	<i>aceste</i>	<i>mea</i>	—	<i>mele</i>	<i>o</i>	—	<i>două</i>	—	feminin;
<i>acest</i>	—	<i>aceste</i>	<i>meu</i>	—	<i>mele</i>	<i>un</i>	—	<i>două</i>	—	neutru.

În sfârșit, ultimul indice al genului unui substantiv este substituirea acestuia prin pronumele personal corespunzător: substantivele masculine pot fi înlocuite cu pronumele *el—ei*, cele feminine, cu *ea—ele*, iar cele neutre, cu *el—ele*.

GENUL ȘI SEMANTICA SUBSTANTIVULUI

La o parte din substantivele animate indicii de gen îndeplinesc și o funcție semantică exprimând distincția naturală dintre ființele de sex masculin și cele de sex feminin. În legătură cu acest fapt, apare necesitatea examinării corelației dintre gen și semantica substantivului.

Din perspectiva acestei corelații, toate substantivele animate ar putea fi repartizate în trei categorii.

1) Substantive animate la care există o concordanță între sexul ființei și genul gramatical. Ele pot fi numai de genul masculin sau de genul feminin. În cazul acestor substantive, indicii de gen îndeplinesc și o funcție semantică, întrucât ei exprimă o realitate existentă obiectiv.

După modalitatea de redare a acestei opoziții semantice, se disting mai multe situații:

a) distincția dintre sexe este exprimată prin perechi de cuvinte cu teme diferite (*băiat—fată; bărbat—femeie; frate—soră; unchi—mătușă; cocoș—găină; cotoi—piscă; țap—capră* etc.);

b) distincția dintre sexe este exprimată prin intermediul unor perechi de cuvinte derivate de la același radical.

De obicei, substantivele feminine se formează de la cele masculine, dar se întâlnesc și cazuri inverse.

Primele se formează prin adăugarea desinenței de feminin *-ă* (*student, -ă; nepot, nepoat-ă; coleg, -ă; prieten, -ă; matematician, -ă; văr, var-ă*) sau a sufixelor:

-că (*american, -că; italian, -că; orășean, -că; fiu, fiică; sâtean, -că; țăran, -că*);

-easă (*bucătar, -easă; croitor, -easă; jupîn, -easă; moșier, -easă; preot, -easă*);

-esă (*conte, -esă; duce, -esă; negru, -esă; principe, -esă*);

-iță (*baci, -iță; casier, -iță; pictor, -iță; școlar, -iță*);

-oaică (*cerb, -oaică; leu, -oaică; zmeu, -oaică; chinez, -oaică; englez, -oaică; turc, -oaică; tătar, -oaică*).

Substantivele feminine se pot forma de la cele masculine și prin substituirea sufixelor:

-tor prin *-toare* (*învățător, -toare; vizitator, -toare; muncitor, -toare*);

-el prin *-ică* sau *-ea* (*nepoțel, -ică; purcel, -ică, -ea; mielușel, -ea, -ică*).

Formarea substantivelor masculine de la cele feminine este un procedeu mai puțin productiv. El se realizează cu ajutorul sufixelor:

-**an** (*ciocîrlie, -an; curcă, -an; gîscă, -an*);

-**oi** (*rață, -oi; broască, -oi; maimuță, -oi; vrabie, -oi; vulpe, -oi*);

-**el** (*rîndunică, -el*).

c) distincția dintre sexe este exprimată numai cu ajutorul articolului nehotărît și al determinanților adjectivali (la substantivele nume de persoană, care posedă o singură formă pentru ambele genuri — așa-zisele substantive cu gen comun). Comp.: *un nătăfleată / o nătăfleată; un gură-cască / o gură-cască; un vîntură-lume / o vîntură-lume*.

2) Substantive animate (în special nume de animale) la care nu există concordanța între sexul ființei și genul gramatical. Forma de gen la aceste substantive este nemotivată și îndeplinește doar o funcție asemantă, structurală. Din această clasă fac parte:

a) unele nume de viețuitoare (*barză, fluture, șoim, viespe*), precum și numele generice (*animal, dobitoc, ființă, jivină, viețuitoare, vită*).

Aceste substantive — așa-numitele substantive epicene — au forma unui singur gen, dar semnificația ambelor genuri naturale. Aici avem de a face cu neutralizarea distincției dintre genuri. După indicii formali, substantivele date pot fi masculine (*elefant, iepure, țînțar, șoarece*), feminine (*albină, furnică, vrabie, veveriță, muscă*) sau neutre (*animal, dobitoc*).

b) unele nume de profesii, ocupații la care de asemenea este neutralizată distincția dintre sexe (*medic, inginer, chirurg, pilot, cosmonaut*). În cazul acestor substantive este mai importantă informația despre profesiune ca atare, distincția genului natural fiind neesențială.

Genul natural al ființelor denumite de substantivele epicene poate fi indicat și cu ajutorul mijloacelor lexicale: substantivului i se alătură drept apozitie cuvîntul *bărbat / femeie* la desemnarea persoanelor și *bărbătuș, mascul / femeiușcă, femelă* la denumirea animalelor (*femeie-pilot, femeie-ministru, fluture-mascul, fluture-femelă*). Modalitatea în cauză oferă posibilitatea de a se evita derivatele de tip *lebedoi, veverițoi, decană*, care sînt nerecomandabile.

3) Substantive animate care au forma unui gen și semnificația genului opus. De exemplu, substantivele *beizadea, cătană, calfă, ordonanță, santinelă, călăuză, slugă* sînt de genul feminin, deși denumesc persoane de sex masculin.

FLUCTUAȚIILE DE GEN LA SUBSTANTIVE

În vorbirea curentă, neîngrijită, genul substantivelor este deseori modificat. Fluctuațiile genului sînt condiționate de schimbarea nejustificată a desinenței substantivelor. Ele sînt de două tipuri:

1) fluctuații de gen care nu implică și modificarea semnificării lexicale a substantivului.

Astfel apar variantele: *anecdotală / anecdotal, beretă / beret, carcasă / carcas, cooperativă / cooperativ, cremă / crem, presă / pres, salată / salat, șansă / șans și multe altele*, dintre care corecte sînt numai primele, cele cu formă de feminin (desinența -ă).

Dar există și variația inversă, cînd se transformă în feminine substantivele neutre, adăugîndu-li-se desinența -ă, ceea ce e incorect: *fonem / fonemă, morfem / morfemă, sistem / sistemă, preambul / preambulă ș. a.*

2) fluctuații de gen care implică schimbarea semnificării lexicale a substantivului. În limba română există perechi de cuvinte cu opoziție formală de gen, care însă nu exprimă diferența de sex, ci servește la diferențierea lor semantică. De exemplu, în perechile *alun / alună, cais / caisă, cireș / cireasă, nuc / nucă, piersic / piersică, vișin / vișină*, primele cuvinte denumesc pomul, iar cele de pe locul al doilea — fructul pomului respectiv. Au sensuri diferite și cuvintele *pom* „copac fructifer“ și *poamă* „fructul unor plante“, *program* „plan de activitate a unei organizații“ și *programă* „expunere a materiei de predare în școli“.

NUMĂRUL SUBSTANTIVELOR

Numărul este categoria morfologică a substantivului care exprimă distincția existentă în realitate între un exemplar și o mulțime de exemplare ale unui obiect. Limba română are două forme de număr: singular și plural.

ORGANIZAREA PARADIGMATICĂ A CATEGORIEI NUMĂRULUI

Această categorie se exprimă formal prin modificarea desinenței, însoțită, uneori, de schimbări în corpul radicalului și, suplimentar, prin formele articolului substantival (hotărât și nehotărât), precum și prin mijloace sintactice (adică prin formele determinanților, atunci când substantivul are aceeași formă atât pentru singular, cât și pentru plural).

A. Marcarea opoziției de număr prin modificarea desinenței

Din punctul de vedere al capacității de a-și schimba desinența în funcție de număr, substantivele se împart în variabile și invariabile.

Substantivele variabile formează pluralul:

1) prin alipirea desinenței respective la forma de singular (*snop—snopi, prieten — prieteni, scaun — scaune, lac — lacuri*);

2) prin înlocuirea desinenței de singular cu cea de plural: (*arbore — arbori, tigră — tigri, casă — case, pădure — păduri*);

3) prin simpla suprimare a desinenței de singular (*gută — gută, lămâie — lămâi*).

Substantivele variabile diferențiază singularul de plural cu ajutorul următoarelor perechi de desinențe, care sînt clasate după genuri.

I. Desinențele de singular și de plural ale substantivelor masculine sînt:

-Ø — -i: *fecior — feciori, meșter — meșteri, pom — pomi, stejar — stejari, țăran — țărani, vișin — vișini*;

-u — -i: *cedru — cedri, socru — socri, tigră — tigri, ministru — miniștri, leu — lei, boiangiu — boiangii, spahiu — spahii, uliu — ulii, fiu — fii, cafegiu — cafegii, scafandru — scafandri*;

-e — -i: *arbore — arbori, rege — regi, iepure — iepuri, tăciune — tăciuni, perete — pereți, frate — frați*;

-ă — -i: *papă — papi, pașă — pași, popă — popi, tată — tați, vlădică — vlădici*.

II. Desinențele de singular și de plural ale substantivelor feminine sînt:

-ă — -e: *fată — fete, salbă — salbe, casă — case, coasă — coase, formă — forme, glumă — glume, piatră — pietre, suliță — sulițe, traistă — traiste*;

- ă — -i: pisică — pisici, lacrimă — lacrimi, furtună — furtuni, fîntînă — fîntîni, ramură — ramuri, aripă — aripi, lumină — lumini, furnică — furnici;
- ă — -uri: alamă — alămuri, aramă — arămuri, blană — blănuri, ceață — cețuri, dulceață — dulcețuri, gheață — ghețuri, iarbă — ierburi, leafă — lefuri, lipsă — lipsuri, lînă — lînuri, marfă — mărfuri, treabă — treburi, verdeață — verdețuri;
- e — -i: lume — lumi, mare — mări, privire — priviri, ureche — urechi, șezătoare — șezători, comisie — comisii, istorie — istorii, primejdie — primejdii, constelație — constelații, definiție — definiții, salcie — sălcii, sabie — săbii;
- e — -uri: carne — cărnuri, favoare — favoruri, sare — săruri, vreme — vremuri (dar și vremi), mătase — mătăsuri;
- e — -Ø: baie — băi, cheie — chei, foaie — foi, odaie — odăi, scînteie — scînteii, nevoie — nevoi, oaie — oi, claie — clăi, ploaie — ploii;
- a — -le: stea — stele, măsea — măsele, viorea — viorele, andrea — andrele, cafenea — cafenele, cișmea — cișmele, leala — leale, dușumea — dușumele, vîlcea — vîlcele;
- a — -ele: nuia — nuiele, raia — raiele, saia — saiele;
- Ø — -le: basma — basmale, para — parale, manta — mantale, mahala — mahalale, cazma — cazmale, șandrama — șandramale, zi — zile;
- ică — -ele: florică — floricele, bucățică — bucățele, păsărică — păsărele, rămurică — rămurile, rîndunică — rîndunele, turturică — turturele, surcică — surcele.

Notă. Apariția cuplului desinențial **-ică — -ele** este determinată de faptul că unele dintre aceste substantive au la singular două forme: *rîndunică, rîndunea; turturică, turturea*. Corelația inițială a formelor de singular și a celor de plural se prezenta astfel:

<i>rîndunea — rîndunele</i>	<i>turturea — turturele</i>
<i>rîndunică — rîndunici</i>	<i>turturică — turturici</i>

Ele se încadrau în perechile cunoscute deja: **-a — -le** și **-ă — -i**. Din cauza sinonimiei, aceste forme s-au contaminat, unele începînd să iasă din uz sau să aibă o frecvență mai redusă. Drept urmare, s-a format un nou cuplu desinențial: *rîndunică — rîndunele*. De altfel, majoritatea substantivelor în cauză nici nu pot alcătui astăzi pluralul în **-ici**, ele avînd două forme de singular și o singură formă de plural (*purcea, -ică, — purcele; viorea, -ică, — viorele*).

III. Desinențele de singular și de plural ale substantivelor neutre sînt:

- Ø — -uri: stol — stoluri, val — valuri, bloc — blocuri, cioc — ciocuri, sfat — sfaturi, veac — veacuri, trunchi — trunchiuri, beci — beciuri, temei — temeiuri, roi — roiuri, zero — zerouri, radio — radiouri; indigo — indigouri;
- Ø — -e: caier — caiere, cîrlig — cîrlige, oraș — orașe, condei — condeie, pai — paie, butoi — butoaie, cui — cuie, curmei — curmeie;
- u — -uri: ansamblu — ansambluri, ciclu — cicluri, titlu — titluri, lucru — lucruri, cifru — cifruri, cadou — cadouri, tablou — tablouri, tricou — tricouri, defileu — defileuri, interviu — interviuri;
- u — -e: căpăstru — căpestre, clișeu — clișee, teatru — teatre, timbru — timbre, exemplu — exemple, jubileu — jubilee, muzeu — muzee, chipiu — chipie (dar și chipiuri);
- u — -ie: brîu — brîie, frîu — frîie, resteu — resteie;

- u — -i:** *domeniu — domenii, exercițiu — exerciții, fluviu — fluvii, serviciu — servicii, imperiu — imperii, deceniu — decenii, consiliu — consilii;*
-i — -e: *bici — bice, ghiveci — ghivece, gîrbaci — gîrbace.*

Notă. Nu se încadrează în aceste perechi desinențele de număr ale substantivului *ou*, care formează pluralul în *-ă*: **ouă**. Cîteva substantive formează pluralul neregulat: m. *om — oameni*, f. *soră — surori, noră — nurori*, n. *cap — capete*.

genul	masculin		feminin		neutru		
	numărul	singular	plural	singular	plural	singular	plural
Perechile desinențiale		-∅	- i	-ă	-e	-∅	-uri
		-u		-i	-uri		-e
		-e		-uri	-i	-u	-uri
		-ă		-uri	-∅		-e
		-a	-le		-ie		-i
		-∅	-ele		-e		
		-∅	-le		-i		-e
		-ică	-ele				

Substantivele invariabile au formă comună pentru ambele numere. În acest caz se vorbește de așa-numitul număr comun. Opoziția de număr la asemenea substantive se exprimă cu ajutorul articolului substantival și prin mijloace contextuale.

Substantive invariabile există în cadrul celor trei genuri.

I. Substantivele masculine invariabile se termină în:

-i semivocalic: *ardei, bei, broscoi, caprifoi, cintezoi, cioci, cioroi, costrei, cotei, cotoi, crai, cristei, gutui, holtei, lămîi, lupoi, maimuțoi, marțafoi, moroi, pisoi, pistrui, pițigoii, pui, rățoi, scai, secui, slugoi, strigoii, tei, trifoi, usturoi, vulpoi.*

Notă. Sînt invariabile toate substantivele masculine formate cu sufixul augmentativ *-oi*.

-i asilabic: *arici, baci, cîrmaci, cîrpaci, genunchi, gonaci, licurici, mușchi, ochi, pogonici, pricolici, puști, rinichi, tălmaci, unchi;*

-i vocalic: *colibri, culi, dandi.*

II. Substantivele feminine invariabile se termină în:

-e: *bractee, camee, canoe, carapace, cicatrice, cobe, complice, cornee, cuțitoaie, elice, iesle, leghe, luntre, lupoaie, marea, matrice, pacoste, stirpe, streche, tranșee, vintre.*

Notă. Sînt invariabile toate substantivele feminine nume de persoană derivate de la verbe cu sufixul *-toare* (*învățătoare, mulgătoare, trecătoare, vizitatoare*), precum și numele de clase de plante și animale (*prășitoare, răpitoare, tîritoare, zburătoare*) și numele generic *viețuitoare*.

Substantivele feminine nume de animale, plante, obiecte, acțiuni formate cu același sufix *-toare* sînt variabile avînd la plural desinența *-i* (*ciocănitore, -i, privighetore, -i, cingătoare, -i, zicătoare, -i, vînatore, -i*). Unele dintre substantivele în *-toare* pot denumi atît persoana, cît și obiectul. Invariabile sînt numai cele care denumesc persoana, celelalte sînt variabile: *secerătoare, -i* „mașină agricolă de secerat“.

III. Substantivele neutre invariabile se termină în:

-e: *apendice, clește, codice, laringe, nume, pîntece, portavoce, prenume, pronume, spate;*
-i semivocalic: *parascînteii, portcheii.*

B. Marcarea opoziției de număr prin flexiune internă (modificarea rădăcinii)

La o parte din substantive schimbarea desinenței de număr este însoțită și de modificări în rădăcină, numite alternanțe fonetice. Din acest punct de vedere, substantivele se împart în substantive cu rădăcina variabilă și substantive cu rădăcina invariabilă.

În funcție de tipul sunetelor ce se modifică în rădăcină, se disting alternanțe vocalice și alternanțe consonantice.

La substantivele cu rădăcina variabilă, diferența dintre singular și plural este marcată cu ajutorul următoarelor perechi de alternanțe vocalice:

a/ă: mare — mări, pasăre — păsări, daltă — dălți, cetate — cetăți, dumbravă — dumbrăvi;

Notă. În unele cuvinte mai noi, alternanța a/ă nu are loc: fabrică — fabrici, organizație — organizații, stație — stații.

a/e: fată — fete, față — fețe, pană — pene, viață — vieți, piatră — pietre, vară — veri, băiat — băieți, toiag — toiege;

ă/e: pavăză — paveze, ospăț — ospete, cumătru — cumetri, văr — veri, măr — mere;

î/i: cuvînt — cuvinte, mormînt — morminte, sămînță — semințe, sfînt — sfinți;

ea/e: creastă — creste, pădurean — pădureni, european — europeni, dimineată — dimineți, meteahnă — metehne;

oa/o: moară — mori, culoare — culori, noapte — nopți;

o/oa: cuptor — cuptoare, etimon — etimoane, excavator — excavatoare, camion — camioane;

o/u: soră — surori, noră — nurori;

și cu ajutorul următoarelor alternanțe consonantice:

c/č: gîndac — gîndaci, colac — colaci, epocă — epoci, furnică — furnici, cîntec — cîntece, mac — maci;

g/ğ: creangă — crengi, mag — magi, moșneag — moșnegi, dungă — dungii, verigă — verigi;

t/ț: grăunte — grăunți, laborant — laboranți, frate — frați, carte — cărți;

d/z: grămadă — grămezi, grindă — grinzi, lespede — lespezi, individ — indivizi;

s/ș: lotus — lotuși, urs — urși, pas — pași, sas — sași, iris — iriși;

st/șt: poveste — povești, artist — artiști, naturalist — naturaliști;

str/ștr: astru — aștri, pilastru — pilaștri, ministru — miniștri;

sc/șt: mască — măști, muscă — muște, etrusc — etruști, broască — broaște, gîscă — gîște;

șc/șt: morișcă — moriște, pușcă — puști;

z/j: cneaz — cneji, boz — boji, grunz — grunji, grumaz — grumaji, mînz — mînji, obraz — obraji, viteaz — viteji, praz — praji;

l/∅: miel — miei, mișel — misei, cale — căi, cercel — cercei, clopoțel — clopoței, porumbel — porumbei, sugel — sugei.

În legătură cu condițiile de realizare a alternanțelor, se pot face unele observații numai în ceea ce privește alternanțele z/j și l/∅. Astfel, alternanța z/j afectează doar cuvintele din fondul vechi (grumaji, mînji, obraji), deși sînt totuși

cîteva cuvinte vechi care îl păstrează pe *z* și la plural (*solz* — *solzi*, *bulz* — *bulzi*). La cuvinte neologice această alternanță este inadmisibilă (*matrozi*, *englezi*, *francezi*). La fel e și cu alternanța *l/Ø*, care se întîlnește la cuvintele vechi (*miei*, *cercei*, *sugei*), la substantivele derivate cu sufixul diminutival *-el* (*băieței*, *tinerei*, *colăcei*) și la neologismul *colonel* (*colonei*). Rădăcina substantivelor neologice nu cunoaște o asemenea alternanță (*amiral* — *amirali*, *discipol* — *discipoli*).

Un număr mare de substantive au rădăcina invariabilă (*fecior*, *stîlp*, *strună*, *margine*, *ceas*, *gînd*).

C. Marcarea opoziției de număr prin formele articolului substantival

Opoziția de număr la substantive este exprimată și prin intermediul articolului substantival care, posedînd forme speciale de număr și caz, echivalează, din punct de vedere funcțional, cu desinențele (de altfel, articolul hotărît și sub aspectul formei se aseamănă cu desinența, fiind atașat substantivului). Repartizarea formelor articolului substantival (hotărît și nehotărît) în funcție de număr și gen se prezintă în felul următor:

	articolul nehotărît		articolul hotărît	
	sg.	pl.	sg.	pl.
m.	<i>un ...</i>	<i>niște ...</i>	<i>... -l(-le, -a)</i>	<i>... -i</i>
f.	<i>o ...</i>	<i>niște ...</i>	<i>... -a</i>	<i>... -le</i>
n.	<i>un ...</i>	<i>niște ...</i>	<i>... -l(-le)</i>	<i>... -le</i>

Pe lîngă substantivele variabile, articolul este, alături de desinență, un indice suplimentar și redundant al numărului. În cazul substantivelor invariabile, care au o formă comună pentru ambele numere, articolul servește la dezambiguizarea formelor omonimice. De exemplu, *un tei* — *niște tei*, *o învățătoare* — *niște învățătoare*, *un nume* — *niște nume*.

În ceea ce privește articolul hotărît, el indică în mod sincretic numărul, cazul și determinarea substantivului. Majoritatea substantivelor limbii române este articulabilă enclitic, adică poate să fie însoțită de articolul hotărît. Există însă și un număr mic de substantive invariabile nearticulabile care, din cauza structurii lor morfematice, nu se pot combina cu articolul definit (*tanti*, *dandi*, *culi*, *colibri*, *michiduță*, *sarsailă*, *setilă*, *ochilă*, *tîndală* ș.a.)

D. Marcarea opoziției de număr la substantive prin mijloace sintactice

Ultimul mijloc de exprimare a numărului la substantiv este reluarea sau anticiparea caracteristicilor de număr prin indicii formali ai determinantilor, de tip adjectival. Ca și în cazul articolului, această modalitate de marcarea opoziției de număr este suplimentară la substantivele variabile și unica posibilă la substantivele invariabile (*puști cuminte* — *puști cuminți*, *ascultătoare atentă* — *ascultătoare atente*, *codice interesant* — *codice interesante*).

SUBSTANTIVE OMONIME CU FLEXIUNE DE NUMĂR CE DIFERENȚIAZĂ SENSURILE

În limba română există o serie de substantive cu forme diferite de plural. Flexiunea de număr a unor asemenea substantive constituie un mijloc de diferențiere lexicală, servind la rezolvarea omonimiei. Substantivele în cauză țin fie de genuri diferite, fie de unul și același gen.

Printre substantivele de acest fel, se includ:

cap — *capete* (n.) = extremitate superioară a corpului omenesc;

cap — *capi* (m.) = căpetenie;

cap — *capuri* (n.) = proeminență a uscatului;

car — *care* (n.) = vehicul;

car — *cari* (m.) = insectă;

car — *caruri* (n.) = piesă a mașinii de scris;

colț — *colțuri* (n.) = punct unde se întâlnesc muchiile unui obiect;

colț — *colți* (m.) = dinte;

termen — *termeni* (m.) = cuvânt;

termen — *termene* (n.) = dată, interval în timp.

Se întâlnesc și substantive omonime la singular și cu forme diferite la plural care sînt de același gen:

trecătoare invar. (f.) = drumeață, călătoare;

trecătoare — *trecători* (f.) = loc de trecere;

spată — *spate* (f.) = parte a războiului de țesut;

spată — *spete* (f.) = os lat care susține articulația umărului.

În cadrul genului neutru se includ doar cîteva substantive omonime cu desinențe diferite de plural:

mijloc — *mijlocuri* (n.) = punct central;

mijloc — *mijloace* (n.) = procedeu;

ocol — *ocoluri* (n.) = mișcare în jurul unui punct fix;

ocol — *ocoale* (n.) = loc îngrădit;

raport — *raporturi* (n.) = relație;

raport — *rapoarte* (n.) = dare de seamă.

Utilizarea corectă a flexiunii de număr la aceste perechi omonimice are o mare importanță, deoarece tipul de flexiune este legat aici nu numai de diferențierea morfologică, ci și de diversificarea semantică a omonimelor. Este incorectă, bunăoară, folosirea formelor de plural *raporturi* în loc de *rapoarte*, *ocoluri* în loc de *ocoale*, *colți* în loc de *colțuri*, *semănătoare* în loc de *semănători* etc.

NUMĂRUL ȘI SEMANTICA SUBSTANTIVULUI

În funcție de capacitatea substantivelor de a avea ambele forme de număr, ele se împart în următoarele trei clase:

- 1) substantive ce denumesc obiecte numerabile;
- 2) substantive ce denumesc obiecte nenumerabile;
- 3) substantive ce denumesc obiecte unice.

Semantica substantivelor numerabile admite opoziția singular / plural, adică au o paradigmă de număr completă (*o țară* — *niște țări*). Din această clasă fac parte substantivele comune apelative.

Substantivele nenumerabile denumesc entități care nu admit sau nu necesită o determinare cantitativă, deoarece ele nu pot fi numărate. Semantica unor atare substantive este incompatibilă cu semantica numărului. Drept rezultat, ele au o paradigmă de număr incompletă, defectivă, fiind repartizate, din punctul de vedere al formei, fie la singular, fie la plural. Aceste substantive sînt numite

singularia tantum sau pluralia tantum. Clasa substantivelor nenumerabile cuprinde substantivele abstracte, colective și numele de materie (*delicatese, țărănime, ceară, lapți*).

Substantivele unice au de asemenea o paradigmă de număr incompletă, deoarece denotații lor, care există într-un singur exemplar, nu se pretează la operația „pluralizării“ (*luceafăr, lună, soare*).

Din punctul de vedere al structurii paradigmei de număr, substantivele se împart în substantive cu paradigma de număr completă și substantive cu paradigma de număr incompletă.

Clasa substantivelor cu paradigmă completă cuprinde substantivele numerabile a căror paradigmă de număr include două forme corelative (*drum — drumuri, scut — scuturi*).

Clasa substantivelor cu paradigmă incompletă cuprinde substantivele nenumerabile care au o singură formă de număr, adică substantivele singularia tantum și pluralia tantum. Din subclasa substantivelor *singularia tantum* fac parte:

1) unele substantive proprii (*Atena, Canada, Dacia, Dunărea*);

2) o serie de substantive aflate la limita dintre substantivele comune și cele proprii: nume de rase de animale (*angora, cașmir*), epitete afective (*sărăcilă, setilă, lungilă*), nume de specii sau varietăți de plante (*razachie, teraz, risling*), nume de epoci (*sarmațian, cretacic, paleolitic*), nume de boli (*acnee, cenuroză*), nume de dansuri (*alunelul, ciuleandra*), numele lunilor (*ianuarie, februarie*) etc.;

3) unele substantive abstracte (*flexibilitate, vioiciune, uzură, naturalețe, încredere, imensitate*);

4) unele substantive colective (*negustorime, boierime, argățime*);

5) substantive nume de materie (*petrol, fosfor, aluminiu*).

Din subclasa substantivelor *pluralia tantum* fac parte:

1) unele nume proprii (*Bălți, Florești, Călărași, Carpați*);

2) unele substantive cu statut intermediar între substantivele comune și cele proprii: nume de sărbători (*Florii, Saturnale, Bacanale*); nume de segmente temporale (*cîntători, cîșlegi, zori*); nume de constelații (*Gemenii, Peștii*); numiri de boli (*zîmbre, friguri, varice*); numiri de stări fizice și psihice (*istericale, nazuri, năbădăi, toane, nevricale, răcori, temeri*);

3) substantivele colective care desemnează popoare, colectivități de persoane reale sau fantastice (*iele, miri, oficialități, autorități*);

4) nume de ansambluri de obiecte (*albituri, catrafuse, odăjdii, rechizite, zorzoane*);

5) unele substantive nume de materie: nume de produse alimentare (*crupe, făinoase, uscături*); nume de substanțe, rămășițe, deșeuri (*cîlți, lături, ogrinji, vapori*);

6) nume de obiecte alcătuite din mai multe părți componente (*anale, bazilicale, note*);

7) nume de acțiuni de lungă durată (*aplauze, alegeri, preliminarii, preparative, taclale, funeralii, tratative*);

8) nume de obiecte formate dintr-o pereche de elemente identice (*berneveci, galenți, ițari, nădragi, ochelari, ghilimele, cioareci, șalvari*).

REGULI PRIVIND FOLOSIREA CORECTĂ A DESINENȚELOR DE NUMĂR LA SUBSTANTIVE

O parte din substantivele românești au două (uneori câteva) forme nearticulate de număr. De regulă, una dintre ele este normativă, literară, iar cealaltă sau celelalte sînt neliterare, nerecomandabile.

Se pot face câteva recomandări privind folosirea corectă a desinențelor de număr:

— substantivele feminine cu sufixul *-ețe* au la singular desinența *-e*, nu *-ă*.
blîndețe, cărunțețe, frumusețe, justețe, noblețe, tandrețe, tinerete etc.;

— substantivele *mătase, tuse* au de asemenea la singular desinența *-e*, nu *-ă*;

La pluralul substantivelor feminine se constată o concurență între desinențele *-e* și *-i*:

— formează pluralul cu *-e* substantivele: *albină, baniță, biruință, brîndușă, broșă, căpșună, cîrjă, cratiță, credință, cunoștință, doniță, făgăduință, garafă, movilă, mreață, palmă, piață, plajă, poliță, ață, ruină, salată, schijă, stîna, sulită, știință, telegramă, țărancă, virgulă, uliță, uzină*;

— formează pluralul cu *-i* substantivele: *boală, buruiiană, coală, caracteristică, cămașă, coajă, coadă, dimineață, fașă, grijă, gogoasă, jumară, lampă, mînușă, mătușă, mustață, pănușă, păpușă, pomană, regulă, remarcă, replică, republică, roată, strajă, școală, talpă, tavă, țigancă, vamă, viață, vină, vrajă*;

Notă. Cîteva dintre aceste substantiv apar cu desinența *-e* numai în unele expresii idiomatice: *a pune bețe în roate, a pune pe roate, a băga în boale*.

— substantivele terminate în *-a* accentuat formează pluralul cu *-(a)le*, nu cu *-(ă)li*: *balama, basma, cazma, manta, mahala, mușama, șandrama*.

La pluralul substantivelor neutre are loc o concurență între desinențele *-e* și *-uri*:

— formează pluralul cu *-e* substantivele: *blestem, bici, burghiu, control, coteț, ghem, mormînt, refren, vis*;

— formează pluralul cu *-uri* substantivele: *adaos, albuș, chibrit, defileu, imn, hotel, obicei, simbol*;

Notă. Substantivul *obicei* se întrebunțează cu desinența *-e* la plural numai în expresia *cîte bordeie, atîtea obicei*.

— substantivul *pîrîu* are pluralul *pîraie*;

— formele recomandabile de plural ale substantivelor *radio* și *zero* sînt *radiouri, zerouri*;

Notă. Unele substantiv neutre au forme de plural paralele admise de normă: *chipie / chipiuri, seminarii / seminare, tuneluri / tunele*.

— substantivele masculine și neutre terminate la singular nearticulat în *-iu* și cele feminine terminate în *-ie* au pluralul în *-ii*: *fiu — fii, uliu — ulii, deceniu — decenii, exercițiu — exerciții, cîmpie — cîmpii, primejdie — primejdii, salcie — sălcii*.

CAZUL SUBSTANTIVELOR

Cazul este categoria morfologică prin care se exprimă raporturile sintactice ale substantivului în cadrul enunțului.

Tradițional, în limba română se disting cinci cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ. După mijloacele de exprimare de bază (articol substantival, desinență), cazul nominativ coincide cu acuzativul, iar genitivul este identic cu dativul. Formele cazurilor care coincid pot fi diferențiate prin valorile sintactice

exprimate, după termenul regent, cu ajutorul prepozițiilor și cu ajutorul pronumelor personale neaccentuate. Genitivul se mai deosebește de dativ și prin faptul că în anumite contexte conține articolul genitival *al, a, ai, ale*.

STRUCTURA CAZURILOR

a) la forma articulată nehotărît

Genul	Numărul	Cazul	Structura formei cazuale			Exemple
			articolul		substantivul	
			genitival	nehotărît		
masculin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	forma de sg.	(al, a, ai, ale) un băiat unui băiat unui băiat un băiat
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	niște unor unor niște	forma de pl.	(al, a, ai, ale) niște băieți unor băieți unor băieți niște băieți
feminin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	o unei unei o	{ forma de sg. forma de G.-D.=pl. forma de sg.	(al, a, ai, ale) o fată unei fete unei fete o fată
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	niște unor unor niște	forma de pl.	(al, a, ai, ale) niște fete unor fete unor fete niște fete
neutru	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	un unui unui un	forma de sg.	(al, a, ai, ale) un drum unui drum unui drum un drum
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	niște unor unor niște	forma de pl.	(al, a, ai, ale) niște drumuri unor drumuri unor drumuri niște drumuri

b) la forma articulată hotărît

Genul	Numărul	Cazul	Structura formei cazuale			Exemple
			articolul genitival	substantivul	articolul hotărît	
masculin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de sg.	-(u)l -(u)lui -(u)lui -(u)l	(al, a, ai, ale) băiatul băiatului băiatului băiatul
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-i -lor -lor -i	(al, a, ai, ale) băieții băieților băieților băieții

feminin	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de sg. { forma de G.-D.=pl. forma de sg.	-a -i -i -a	(al, a, ai, ale)	fata fetei fetei fata
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-le -lor -lor -le	(al, a, ai, ale)	fetele fetelor fetelor fetele
neutru	sg.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de sg.	-(u)l -(u)lui -(u)lui -(u)l	(al, a, ai, ale)	drumul drumului drumului drumul
	pl.	N. G. D. A.	(al, a, ai, ale)	forma de pl.	-le -lor -lor -le	(al, a, ai, ale)	drumurile drumurilor drumurilor drumurile

CARACTERISTICA MIJLOACELOR DE EXPRIMARE A CAZURILOR

1. Articolul substantival (hotărît și nehotărît). Cu ajutorul acestui articol se face distincție între cazurile N.-A. și G.-D. După poziția sa, articolul nehotărît este proclitic și se scrie separat de substantivul pe care îl însoțește. Articolul hotărît, de obicei, este enclitic, fiind atașat substantivului. La cazurile G.-D. el însă poate fi și proclitic. Acest articol este folosit în antepunere cu substantivele nearticulabile enclitic. Din această clasă fac parte:

- substantivele proprii masculine: *Andrei, Ion, Gheorghe, Ștefan* etc.;
- unele substantive proprii feminine care nu s-au adaptat sistemului morfologic al limbii române: *Carmen, Jeni, Lili* etc.;
- unele substantive comune simple sau compuse: *ianuarie, iunie, tanti, vodă, michiduță, sarsailă, flămânzilă, pierde-vară, fluieră-vînt* etc.

Modele de declinare

N. <i>Ion</i>	<i>Carmen</i>	<i>ianuarie</i>
G. <i>(al, a, ai, ale) lui Ion</i>	<i>(al, a, ai, ale) lui Carmen</i>	<i>(al, a, ai, ale) lui ianuarie</i>
D. <i>lui Ion</i>	<i>lui Carmen</i>	<i>lui ianuarie</i>
A. <i>Ion</i>	<i>Carmen</i>	<i>ianuarie</i>

Notă. Cîteva substantive masculine, folosite mai ales ca termeni de adresare, se pot declina atît cu articol enclitic, cît și cu articol proclitic: *badei / lui badea, bădiței / lui bădița, tatei / lui tata* etc.

Primesc articolul proclitic *lui* la G.-D. și unii termeni de rudenie de genul masculin, cînd sînt însoțiți de un adjectiv posesiv: *lui frate-meu, lui bunicu-meu*.

2. Desinența. Cu ajutorul desinenței se face distincție numai între cazurile N.-A. și G.-D. la substantivele feminine singular. O desinență specifică au și unele forme ale cazului vocativ.

Din punctul de vedere al capacității de a-și schimba desinența după caz, substantivele se împart în două clase:

1) substantive masculine și neutre cu o desinență la singular și o desinență la plural:

	sg.	pl.
N.-A.	<i>un prieten</i>	<i>niște prieteni</i>
G.-D.	<i>unui prieten</i>	<i>unor prieteni</i>

2) substantive feminine cu două desinențe la singular și cu o desinență pentru toate cazurile la plural. Desinența de G.-D. singular a acestor substantive coincide cu desinența de plural:

	sg.	pl.
N.-A.	<i>o prietenă</i>	<i>niște prietene</i>
G.-D.	<i>unei prietene</i>	<i>unor prietene</i>

Notă. Nu se includ în nici una dintre aceste clase:

a) substantivele feminine terminate în *-ie* în hiat: *câmpie, vie, farmacie, bucurie* etc. Specificul lor constă în faptul că la forma articulată hotărât ele păstrează la G.-D. desinența formei nearticulate de N.-A.:

	sg.	pl.		sg.	pl.
N.-A.	<i>via</i>	<i>viile</i>	N.-A.	<i>o vie</i>	<i>niște vii</i>
G.-D.	<i>viei</i>	<i>viilor</i>	G.-D.	<i>unei vii</i>	<i>unor vii</i>

b) substantivele feminine cu desinența de plural *-uri*: *blană, marfă, iarbă, sare* etc. Ele au două desinențe de caz la singular și o desinență comună pentru toate cazurile la plural, care diferă de desinența de G.-D. singular:

	sg.	pl.
N.-A.	<i>o leafă</i>	<i>niște lefuri</i>
G.-D.	<i>unei lefi</i>	<i>unor lefuri</i>

Unele dintre aceste substantive au la plural două forme, care sînt admise de normele limbii literare: *blăni/blănuri, mărfi/mărfuri, trebi/trebur*. În aceste cazuri, G.-D. singular coincide cu una dintre formele de plural.

e) substantivele masculine, feminine și neutre invariabile după număr: *ochi, pui, elice, iesle, nume* etc. Ele au o desinență comună pentru toate cazurile la sg. și pl.:

	sg.	pl.
N.-A.	<i>un nume</i>	<i>niște nume</i>
G.-D.	<i>unui nume</i>	<i>unor nume</i>

3. Articolul genitival. Acest articol apare ca element component al unei variante poziționale a cazului genitiv, funcționînd ca element de legătură între substantivul în G. și cuvîntul determinat, cu care se acordă în gen și număr.

Formele articolului genitival

m.	sg.	<i>al</i>	un băiat al vecinului
	pl.	<i>ai</i>	niște băieți ai vecinului
f.	sg.	<i>a</i>	o carte a elevului
	pl.	<i>ale</i>	niște cărți ale elevului

Forma cazului genitiv fără articolul genitival se folosește atunci cînd substantivul în G. se află în vecinătatea imediată a substantivului determinat care este articulat hotărât: *băiatul vecinului, cartea elevului*.

Forma cazului genitiv cu articolul genitival se utilizează în următoarele contexte:

a) substantivul în G. determină un substantiv articulat nehotărît: *o carte a elevului, un băiat al vecinului;*

b) substantivul în G. determină un substantiv nearticulat: *această carte a elevului, acest băiat al vecinului;*

e) substantivul în G. este separat de substantivul determinat prin alte determinative: *cartea de istorie a elevului, băiatul cel mic al vecinului;*

d) substantivul în G. stă înaintea substantivului determinat: *ale Patriei meleaguri, ale codrului cărări;*

e) substantivul în G. apare fără substantivul determinat: *cartea este a elevului.*

Vocativul are două tipuri de forme: 1) vocativul nearticulat și 2) vocativul articulat.

Vocativul nearticulat are câteva variante: a) o variantă omonimă cu forma nearticulată a substantivului și b) o variantă cu desinență specială.

Vocativul nearticulat identic cu forma nearticulată de N.-A. se întâlnește la unele substantive masculine și feminine terminate în *-e* sau în *-ă*: *frate!, nene!, mamă!, tată!* La o serie de substantive această variantă de vocativ este posibilă numai atunci când sînt însoțite de adjective: *om bun!, stimat coleg!* Vocativul nearticulat poate fi utilizat și la pluralul unor substantive: *băieți! prieteni!*

Varianta desinențială a vocativului nearticulat se formează cu ajutorul desinențelor *-e, -o, -ă*. Vocativul cu desinența *-e* este posibil la substantivele masculine comune sau proprii terminate în consoană sau în *-u*: *căpitane!, țărane!, cumetre!, nepoate!, vecine!, Alexandre!, Constantine!* Desinența *-o* apare doar la substantivele feminine *fato!, noro!, soro!*

Vocativul articulat (hotărît) are două variante: a) o variantă articulată hotărît fără desinență și b) o variantă articulată hotărît cu desinență specială.

Prima variantă a V. este omonimă cu forma de N.-A. articulată definit: *copilul meu!, frății mei!* Acest tip de V. este marcat în vorbire prin intonație specifică redată în scris prin semnul exclamării. Afară de aceasta, el se caracterizează prin particularități de ordin sintagmatic: este utilizat numai fiind însoțit de anumite determinative. Acestea pot fi: un pronume posesiv (*copilul meu!, dragul meu!*), un substantiv la genitiv (*odorul mamei!*), un nume propriu cu rol de apozitie (*studenta Smochină!*).

La plural această variantă a V. este omonimă cu forma de D., deosebindu-se de ultima numai prin intonație de chemare: *băieților!, copilelor!*

Cea de a doua variantă a V. are la bază forma articulată definit de N.-A., singular, la care se adaugă desinența *-e*: *bunicul + e = bunicule!, unchiul + e = unchiule!*

Se consideră că la substantivele comune această variantă de vocativ s-a extins de la vocativul normal cu desinența *-e* al numelor proprii cu articol enclitic: *Radu(l) + e = Radule!, Ștefănescu(l) + e = Ștefănescule!* Deci prin analogie: *băiatul + e = băiatule!* Sub aspect stilistic, V. articulat (și cu desinența *-e*) uneori are o nuanță afectivă: fie dezmierdătoare, fie peiorativă.

Tabelul sinoptic al variantelor de vocativ

Varianta V.		Numărul	Se formează de la substantivele	Tema sau forma omonimă	Desinența	Exemple
1) nearticulată	a) fără desinență	sg.	f., m. terminate în -e, -ă	forma-tip (forma nearticulată sg.)	—	<i>frate!, nene!, mamă!, tată!</i>
			însoțite de adjective	—	—	<i>om bun!</i>
		pl.		forma nearticulată pl.	—	<i>băieți!, copii!</i>
	b) cu desinență specială	sg.	m. comune sau proprii terminate în consoană sau în -u	tema +	-e	<i>căpitane!, țărane!, prietene!, Alexandre!, Ioane!</i>
			f. terminate în -ă	tema +	-o	<i>fetițo!, noro!, soro!</i>
			f. proprii terminate în -a	tema +	-ă	<i>Ană!, Ileană!, Ioană!</i>
			f. proprii terminate în -ia	tema +	-e	<i>Marie!, Vitalie!</i>
	2) articulată definit	a) fără desinență	sg. și pl.	m. sau f. însoțite de anumite determinative	forma articulată definit a cazului N.	—
pl.			m. sau f.	forma articulată definit a cazului D.	—	<i>băieților!, fetelor!</i>
b) cu desinență specială		sg.	m.	forma articulată hotărât a cazului N.	-e	<i>băiatule!, fiule!, omule!, Radule!</i>

FUNCTIILE SINTACTICE ȘI VALORILE SEMANTICE ALE CAZURILOR

Cazurile substantivului în limba română sînt polifuncționale (aceeași formă de caz poate servi la exprimarea mai multor funcții sintactice). Cu toate acestea, se vorbește despre o anumită specializare a formelor cazuale. Funcțiile sintactice specifice cazurilor sînt:

- N. — cazul subiectului (cine?, ce?)
- G. — cazul atributului (al, a, ai, ale cui?)
- D. — cazul complementului indirect (cui?)
- A. — cazul complementului direct (pe cine? ce?)

Acestea sînt cele mai frecvente funcții sintactice ale cazurilor, însă ele pot îndeplini și un șir de alte funcții secundare, nespecifice.

Nominativul. Substantivul la cazul nominativ poate îndeplini următoarele funcții sintactice:

- 1) subiect: **Un greier răgușit cînta în sobă.** (M. Eminescu)
- 2) nume predicativ: *Dealul-ntreg e un mormînt.* (G. Coșbuc)
- 3) apozitie: *Iar vîntul, răsfățat copil, s-apropie tiptil, tiptil.* (G. Coșbuc)

Genitivul. Substantivul în cazul genitiv poate fi utilizat: a) fără prepoziție și b) cu prepoziție.

Genitivul fără prepoziție determină un substantiv și îndeplinește funcțiile sintactice de:

1) atribut substantival: *Cu ochii în cadrul albastru al ferestrei, tînărul căzuse deodată într-un somn fără vise.* (M. Sadoveanu)

2) nume predicativ: *Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău.* (M. Eminescu)

3) complement indirect al unui adjectiv: *pasăre prevestitoare a primăverii.*

Îndeplinind funcția sintactică de atribut, genitivul poate avea diverse valori semantice:

— genitivul posesiv: *casa vecinului, ghiozdanul elevului, haina prietenului;*

— genitivul apartenenței: *frunza copacului, coarnele taurului, urechea acului;*

— genitivul subiectului: *sclipirea stelelor, murmurul izvoarelor, strălucirea soarelui;*

— genitivul obiectului: *culesul viei, vînatul urșilor, apărarea drepturilor;*

— genitivul calității: *omul dreptății, țara răului;*

— genitivul obiectului calificat: *nemărginirea firii, duioșia sufletului, blîndețea ochilor;*

— genitivul superlativului: *frumoasa frumoaselor, voinicul voinicilor, problema problemelor;*

— genitivul localizării: *nisipul mării (= nisipul din mare), zăpada munților (= zăpada din munți);*

— genitivul temporal: *căldura verii (= căldura din timpul verii), liniștea nopții (= liniștea din timpul nopții).*

— genitivul denumirii: *Țara Moldovei, Cetatea Neamțului.*

Genitivul cu prepoziție poate determina atît un substantiv, cît și un verb, fiind introdus prin prepozițiile sau locuțiunile prepoziționale: *asupra, contra, deasupra, dinaintea, împotriva, înaintea, înapoia, înăuntrul, din dreptul, în dreptul, în ciuda, în fruntea, în afara, în scopul, în vederea, în susul, în josul, din cauza, în timpul* etc. Poate avea următoarele funcții sintactice:

1) atribut substantival: *lupta contra cotropitorilor.*

2) complement indirect: *Voi năvăli ... împotriva unor tranșee înșesate de armata dușmană.* (Camil Petrescu)

3) complement circumstanțial de loc: *Eu m-am dat în dosul frunzului.* (M. Sadoveanu)

4) complement circumstanțial de cauză: *Din cauza muntelui, s-a întunecat de tot.* (Camil Petrescu)

Dativul. Substantivul în cazul dativ poate fi întrebuițat: a) fără prepoziție sau b) cu prepoziție.

Dativul fără prepoziție poate determina un verb, un adjectiv sau un substantiv de origine verbală îndeplinind funcțiile sintactice de:

1) complement indirect: Spui **munților** durerea / Prin jalnice cântări. (G. Coșbuc)

2) atribut: *decernarea de premii învingătorilor.*

3) complement circumstanțial de loc: *Au stat **locului.***

Valoarea semantică a substantivului la D. este cea de destinatar, adică de obiect în favoarea sau defavoarea căruia se face acțiunea.

Dativul cu prepoziție poate determina un verb cu ajutorul prepozițiilor datorită, grație, mulțumită, îndeplinind funcțiile sintactice de complement instrumental: *Am ajuns la timp datorită prietenilor.*

Acuzativul. Cazul acuzativ poate fi folosit: a) fără prepoziție sau b) cu prepoziție.

Acuzativul fără prepoziție poate determina un verb îndeplinind funcția sintactică de complement direct: *Luna plină lumina grădinile adormite și căsuțele pitite în livezi.* (M. Sadoveanu)

Acuzativul cu prepoziție poate determina un verb cu ajutorul prepozițiilor simple: *a, cu, de, din, după, fără, în, între, întru, la, lângă, pe, pentru, peste, până, prin, spre, sub* etc., al prepozițiilor compuse: *de la, fără de, pe la, de către, de din, de după, de pe, de pe la* etc., precum și cu ajutorul locuțiunilor prepoziționale: *în afară de, alături de, înaintea de, în sus de, în jos de* etc., îndeplinind următoarele funcții sintactice:

1) complement direct: *A găsit pe urmă satul / Pe țăran el l-a găsit.* (G. Coșbuc)

2) atribut: *În țara mea dulce sînt drumuri de flori.* (V. Alecsandri)

3) nume predicativ: *Masa este de brad.*

4) complement de agent: *Cîntînd le-aduce aminte / De-o fată din vecini, / De mame și de-ogorul / Umplut acum de spini.* (G. Coșbuc)

5) complement indirect: *Calul necheză încet și-și întinse botul spre stăpîn.* (M. Sadoveanu)

6) complement sociativ: *Și gîndirea mea furată se tot duce-ncet la vale / Cu cel rîu care-n veci curge, făr-a se opri din cale.* (V. Alecsandri)

7) complement instrumental: *Călăreții umplu cîmpul și roiesc după un semn / și în caii lor sălbatici bat cu scările de lemn.* (M. Eminescu)

8) componente circumstanțiale:

a) de timp: *Așa sta vremea de o săptămînă.* (G. Galaction)

b) de loc: *Pe cîmpia înălbită, netedă, strălucitoare / Se văd insule de codri, s-aud cîini de vînătoare.* (V. Alecsandri)

c) de mod: *La amiază mă repezeam acasă și îmbucam în fugă mîncarea.* (M. Sadoveanu)

d) cauzal: *Codrul clocoti de zgomot și de arme și de bucium.* (M. Eminescu)

e) condițional: *În caz de pericol, plecați imediat.*

f) de excepție: *Încolo, afară de argatul care îmi îngrijea de cai, nu mai aveam pe nimeni.* (M. Sadoveanu)

g) concesiv: *Cu tot acest cuvînt blajin și plin de mîngîiere, femeile nu se liniștiră și ieșiră tot năcăjite.* (M. Sadoveanu)

REGULI ORTOGRAFICE PRIVIND ÎNTREBUINȚAREA FORMELOR CAZUALE LA SUBSTANTIVE

O parte dintre substantivele feminine în *-ețe* au la G.-D. singular desinența *-e*: (*al*) *unei acuratețe*, (*al*) *unei gentilețe*, (*al*) *unei justețe*, (*al*) *unei noblețe*, (*al*) *unei tandrețe*, (*al*) *unei strictețe*; *acurateței*, *gentileței*, *justeței*, *nobleței*, *tandreței*, *stricteței*. Altele primesc la G.-D. sg. desinența *-i*: (*al*) *unei bătrîneți*, (*al*) *unei blîndeți*, (*al*) *unei fineți*, (*al*) *unei frumuseți*, (*al*) *unei tinereți*, (*al*) *unei tristeți*; *bătrîneții*, *blîndeții*, *fineții*, *frumuseții*, *tinereții*, *tristeții*.

Substantivele proprii feminine formează G.-D. cu ajutorul articolului enclitic *-i* ca și substantivele comune feminine, deosebindu-se astfel de cele proprii masculine care primesc la G.-D. articolul proclitic *lui*. Deci sînt corecte formele *Anei*, *Mariei*, *Olgăi*, *Sandei* (și nu *lui Ana*, *lui Maria*, *lui Olga*, *lui Sanda*). De asemenea sînt recomandabile formele de G.-D. *bunicăi* / *bunicii*, *mamei*, *nașei*, *surorii* (și nu *lui bunica*, *lui mama*, *lui nașa*, *lui sora*).

Pentru a face acordul articolului genitival (*al*, *a*, *ai*, *ale*) cu substantivul determinat e necesar să se precizeze numărul și genul cuvîntului determinat și să se utilizeze forma de număr și de gen corespunzătoare a articolului genitival.

Realizarea acordului nu este dificilă atunci cînd substantivul în G. este alăturat cuvîntului regent, aflîndu-se imediat după acesta sau imediat înaintea lui: *un drum al satului*, *ale țării plaiuri*.

Nu apar probleme nici atunci cînd genitivul este distanțat de regentul său printr-un atribut adjectival (*lumina clară a lunii*) sau cînd el îndeplinește funcția sintactică de nume predicativ (*Caietul este al elevului*).

Mai complicat este acordul atunci cînd între genitiv și regentul său este intercalat un atribut exprimat printr-un substantiv cu prepoziție. În cadrul acestor sintagme genitivul se poate raporta fie la primul substantiv, și atunci articolul genitival se va acorda în gen și număr cu acesta (*centrul de presă al guvernului*), fie la cel de-al doilea, în care caz articolul genitival se va acorda cu substantivul respectiv (*centrul de dirijare a zborului*).

Verificarea se face prin alăturarea substantivului în G. la fiecare dintre cele două substantive pentru a se stabili cuvîntul regent pentru genitiv. Astfel, în prima construcție e vorba de *centrul guvernului* și nu de *presa guvernului*, iar în cea de a doua se are în vedere nu *centrul zborului*, ci *dirijarea zborului*.

Acordul articolului genitival cu substantivul regent este foarte important întrucît, uneori, în funcție de forma de acord, se poate schimba sensul întregii construcții.

Notă. Trebuie evitată folosirea variantei invariabile a articolului genitival *a* pentru toate cazurile:
acest cal a țaranului (în loc de *al*)
acești cai a țaranului (în loc de *ai*)
aceste cărți a elevului (în loc de *ale*).

CATEGORIA DETERMINĂRII MINIMALE

Determinarea este categoria morfologică a substantivului care exprimă, prin forme corelative, opoziția obiect necunoscut / obiect cunoscut. Baza semantică a categoriei determinării o constituie aprecierea obiectului din punctul de vedere al cunoașterii sau necunoașterii lui de către cel ce vorbește. Indicele formal al categoriei determinării este articolul substantival (hotărît și nehotărît).

ORGANIZAREA PARADIGMATICĂ A CATEGORIEI DETERMINĂRII (MINIMALE) LA SUBSTANTIVE

Paradigma categoriei determinării are la bază opoziția dintre forma articulată nehotărît (cu articolul nehotărît) și forma articulată hotărît (cu articolul hotărît) ale substantivului. Orice substantiv are și o formă nearticulată, care este forma-tip a acestuia și care nu ține de paradigma determinării minimale. Structura acestei categorii ar putea fi prezentată astfel:

	Forma-tip (forma nearticulată)	<i>munte</i>
Paradigma determinării minimale	forma articulată nehotărît	<i>un munte</i>
	forma articulată hotărît	<i>muntele</i>

Forma articulată nehotărît a substantivului este alcătuită cu ajutorul articolului nehotărît:

genul	masculin		feminin	
cazul / numărul	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>un</i>		<i>o</i>	<i>niște</i>
G.-D.	<i>unui</i>	<i>unor</i>	<i>unei</i>	<i>unor</i>

Articolul nehotărît este antepus substantivului fără a forma corp comun cu acesta: *un izvor, o furnică*. Uneori între articol și substantiv poate fi intercalat un determinativ adjectival: *un lung drum, o albastră mare*. Și în aceste grupuri articolul se referă la substantiv, nu la adjectiv.

Forma articulată hotărît a substantivului este alcătuită cu ajutorul articolului hotărît:

genul	masculin		feminin	
cazul / numărul	singular	plural	singular	plural
N.-A.	<i>-l (-le, -a)</i>	<i>-i</i>	<i>-a</i>	<i>-le</i>
G.-D.	<i>-lui (-i)</i>	<i>-lor</i>	<i>-i</i>	<i>-lor</i>

Articolul hotărît este postpus substantivului, alcătuiind împreună cu acesta o unitate aglutinată: *izvorul, furnica*. Când substantivul este precedat de un adjectiv, articolul este preluat formal de acesta: *bătrînul stejar, dulcea lăcrimioară*. Din punct de vedere semantic, și în acest caz articolul caracterizează substantivul.

VALORILE SEMANTICE ALE CATEGORIEI DETERMINĂRII

Opoziția semantică de bază a categoriei determinării minimale cuprinde două valori: cunoscut / necunoscut.

Funcția articolului substantival ca indice formal al determinării minimale constă în detașarea și individualizarea unui obiect dintr-o clasă de obiecte de același fel. Diferența dintre valorile celor două tipuri de articol rezidă în gradul de individualizare: articolul nehotărît alăturat substantivului individualizează un obiect necunoscut, iar cel hotărît — un obiect cunoscut.

Articolul nehotărît, utilizat pe lângă un substantiv, servește la evidențierea unui obiect necunoscut dintr-o clasă de obiecte omogene. Astfel, substantivul determinat nehotărît exprimă sensul „un oarecare obiect dintr-o clasă de obiecte de același fel“. De exemplu: *un caiet, o carte*.

Articolul hotărît, atașat unui substantiv, trimite la un obiect cunoscut, care este unicul posibil în situația dată de comunicare. Substantivul articulat definit are semnificația „obiectul acesta“, „obiectul cunoscut“, „obiectul despre care a mai fost vorba“. De exemplu: *caietul (dat), cartea (dată)*.

CONDIȚIILE UTILIZĂRII ARTICOLULUI HOTĂRÎT ȘI NEHOTĂRÎT

Drept bază pentru opoziția obiect cunoscut / obiect necunoscut servește gradul de informare a vorbitorului asupra obiectelor denumite.

În ceea ce privește condițiile concrete de cunoaștere sau necunoaștere a obiectelor, sînt de menționat următoarele.

Substantivul articulat nehotărît denumește unul dintre reprezentanții clasei date. Din perspectiva situației de comunicare, un obiect poate fi necunoscut în cazul cînd există o clasă de obiecte de același fel, caracterul necunoscut al obiectului fiind determinat de posibilitatea alegerii unui obiect dintr-o mulțime de obiecte omogene. De exemplu: *un arbore, un cal* ș. a. m. d., în anumite situații, pot fi necunoscuți vorbitorului, întrucît în realitate există mulțimi, clase de asemenea obiecte, cu care obiectul de referință ar putea fi confundat. Pe de altă parte, obiectele unice sînt inconfundabile și deci prin prisma categoriei determinării apar ca fiind cunoscute. Numele acestor obiecte în enunț sînt articulate hotărît. De exemplu, este corectă propoziția *Răsare soarele* și nu *Răsare un soare*.

Funcția de bază a articolului hotărît constă în individualizarea unui obiect cunoscut. Prin acest articol se accentuează unicitatea obiectului în situația dată de comunicare, subliniindu-se imposibilitatea alegerii alternative.

După specificul său funcțional și semantic, articolul hotărît este un element de natură anaforică și deictică, asemănîndu-se cu adjectivul pronominal demonstrativ. Caracterul dublu al articolului dat este determinat de factorii pe baza cărora obiectul se consideră cunoscut.

În primul rînd, obiectul apare ca fiind cunoscut cînd el se află în cîmpul vizual al vorbitorilor (*Iată lacul!*). În acest caz se face simțit caracterul deictic al articolului hotărît.

În al doilea rînd, obiectul apare ca fiind cunoscut datorită faptului că numele lui a fost pomenit anterior, adică la repetarea numirii lui. O atare utilizare a articolului poartă un caracter anaforic, întrucît el trimite la numele obiectului

pomenit mai înainte în text. *Trăia odată o babă și un moșneag. Baba avea o găină și moșneagul un cucuș.* (I. Creangă)

În al treilea rând, obiectul apare ca fiind cunoscut vorbitorului din experiența lui precedentă.

În sfârșit, apar ca fiind întotdeauna cunoscute obiectele existente în realitate într-un singur exemplar (*A răsărit luna*).

REGULI PRIVIND UTILIZAREA CORECTĂ A ARTICOLULUI SUBSTANTIVAL

Substantivele feminine terminate la singular nearticulat în *-ie* în hiat sau diftong se scriu la forma articulată cu *-ia* (nu cu *-iia* sau *-ea*): *cîmpia, fantezia, făclia, istoria, teoria* (nu *cîmpîia, fanteziia* etc.); *cheia, scînteia, văpaia* (nu *cheea, scînteea* etc.).

Substantivele feminine terminate în *-ee* în hiat și cele în *-e* după consoană se scriu la forma de singular articulată hotărît cu *-ea* (nu cu *-eia*): *epopeea, ideea, marea, orhideea, tranșeea, cererea, delicatețea, imaginea, lancea*.

Numele zilelor terminate în *-i* asilabic după consoană se scriu de asemenea la forma articulată hotărît cu *-ea*: *lunea, marțea, miercurea, vinerea, dar joia*.

Substantivele masculine cu pluralul în *-ii* se scriu la forma articulată hotărît cu *-iii*: *copii — copiii, fii — fiii, harabagii — harabagiii, surugii — surugiii, vizitii — vizitiii* etc.

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI

Totalitatea modificărilor pe care le suportă un substantiv pentru a marca opozițiile gramaticale de caz, număr și determinare constituie declinarea lui. Ea se realizează cu ajutorul articolului substantival și al desinenței.

În cadrul substantivului se disting trei tipuri de flexionare sau trei subclase care se caracterizează printr-o modalitate identică de modificare după caz, număr și determinare. Modelele de declinare a substantivelor românești au la bază cele trei genuri ale substantivului:

- 1) modelul substantivelor masculine;
- 2) modelul substantivelor feminine;
- 3) modelul substantivelor neutre.

Are un anumit specific declinarea substantivelor proprii, față de cea a substantivelor comune, și declinarea substantivelor compuse, față de cea a substantivelor simple sau derivate.

E necesar să se menționeze că, deoarece formele de N. și de A., pe de o parte, și cele de G. și D., pe de altă parte, sînt omonime (parțiale sau totale), în cele ce urmează, formele cazuale vor fi grupate cîte două, deci N.-A. și G.-D.

Declinarea cu articol nehotărît

Substantivele masculine

	singular		plural
N.-A.	<i>un codru</i>	N.-A.	<i>niște codri</i>
G.-D.	<i>unui codru</i>	G.-D.	<i>unor codri</i>

Substantive feminine

singular		plural	
N.-A.	<i>o ramură</i>	N.-A.	<i>niște ramuri</i>
G.-D.	<i>unei ramuri</i>	G.-D.	<i>unor ramuri</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>un tren</i>	N.-A.	<i>niște trenuri</i>
G.-D.	<i>unui tren</i>	G.-D.	<i>unor trenuri</i>

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	<i>codrul</i>	N.-A.	<i>codrii</i>
G.-D.	<i>codrului</i>	G.-D.	<i>codrilor</i>

Substantive feminine

N.-A.	<i>ramura</i>	N.-A.	<i>ramurile</i>
G.-D.	<i>ramurii</i>	G.-D.	<i>ramurilor</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>trenul</i>	N.-A.	<i>trenurile</i>
G.-D.	<i>trenului</i>	G.-D.	<i>trenurilor</i>

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI CU ADJECTIVUL ANTEPUS

Declinarea cu articol nehotărît

Substantive masculine

singular		plural	
N.-A.	<i>un bun prieten</i>	N.-A.	<i>niște buni prieteni</i>
G.-D.	<i>unui bun prieten</i>	G.-D.	<i>unor buni prieteni</i>

Substantive feminine

N.-A.	<i>o minunată poveste</i>	N.-A.	<i>niște minunate povești</i>
G.-D.	<i>unei minunate povești</i>	G.-D.	<i>unor minunate povești</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>un frumos tablou</i>	N.-A.	<i>niște frumoase tablouri</i>
G.-D.	<i>unui frumos tablou</i>	G.-D.	<i>unor frumoase tablouri</i>

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	<i>bunul prieten</i>	N.-A.	<i>bunii prieteni</i>
G.-D.	<i>bunului prieten</i>	G.-D.	<i>bunilor prieteni</i>

Substantive feminine

N.-A.	<i>minunata poveste</i>	N.-A.	<i>minunatele povești</i>
G.-D.	<i>minunatei povești</i>	G.-D.	<i>minunatelor povești</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>frumosul tablou</i>	N.-A.	<i>frumoasele tablouri</i>
G.-D.	<i>frumosului tablou</i>	G.-D.	<i>frumoaselor tablouri</i>

DECLINAREA SUBSTANTIVULUI CU ADJECTIVUL POSTPUS

Declinarea cu articol nehotărît
Substantive masculine

singular		plural	
N.-A.	<i>un prieten bun</i>	N.-A.	<i>niște prieteni buni</i>
G.-D.	<i>unui prieten bun</i>	G.-D.	<i>unor prieteni buni</i>

Substantive feminine

N.-A.	<i>o poveste minunată</i>	N.-A.	<i>niște povești minunate</i>
G.-D.	<i>unei povești minunate</i>	G.-D.	<i>unor povești minunate</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>un tablou frumos</i>	N.-A.	<i>niște tablouri frumoase</i>
G.-D.	<i>unui tablou frumos</i>	G.-D.	<i>unor tablouri frumoase</i>

Declinarea cu articol hotărît

Substantive masculine

N.-A.	<i>prietenul bun</i>	N.-A.	<i>prietenii buni</i>
G.-D.	<i>prietenului bun</i>	G.-D.	<i>prietenilor buni</i>

Substantive feminine

N.-A.	<i>povestea minunată</i>	N.-A.	<i>poveștile minunate</i>
G.-D.	<i>poveștii minunate</i>	G.-D.	<i>poveștilor minunate</i>

Substantive neutre

N.-A.	<i>tabloul frumos</i>	N.-A.	<i>tablourile frumoase</i>
G.-D.	<i>tabloului frumos</i>	G.-D.	<i>tablourilor frumoase</i>

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

Substantivele compuse se caracterizează prin anumite particularități flexionare și de articulare, determinate de tipul elementelor constituente și de gradul de unitate morfologică.

În ceea ce privește capacitatea lor de a se combina cu articolele, hotărît și nehotărît, substantivele compuse se împart în:

— substantive compuse care se declină numai cu articolul nehotărît: *un tîrîie-brîu, un pierde-vară, un coate-goale, un burtă-verde* etc.;

— substantive compuse care se declină atît cu articolul hotărît, cît și cu cel nehotărît.

Articolul nehotărît este antepus substantivului compus, iar cel hotărît este postpus fie primului, fie celui de al doilea component:

un redactor-șef — redactorul-șef;

un botgros — botgrosul.

Din punctul de vedere al variabilității desinenței propriu-zise, compusele formează cîteva subclase:

- compuse invariabile;
- compuse cu primul termen variabil;
- compuse cu cel de al doilea termen variabil;
- compuse cu ambii termeni variabili.

Declinarea substantivelor compuse ar putea fi prezentată cu ajutorul tabelului ce urmează:

Structura substantivelor compuse	Caracterul articulării	Termenul articulat enclitic	Termenii variabili	Exemple și modele de declinare a substantivelor compuse	
				singular	plural
1. S.+S.	a) hot. / nehot.	I	ambii	N.-A. <i>cînele-lup*</i> G.-D. <i>cînelui-lup</i>	<i>cîinii-lupi</i> <i>cîinilor-lupi</i>
	b) hot. / nehot.	I	I	N.-A. <i>pușca-mitralieră</i> G.-D. <i>puștii-mitraliere</i>	<i>puștile-mitraliere</i> <i>puștilor-mitraliere</i>
	c) hot. / nehot.	II	ambii	N.-A. <i>pasărea-liră</i> G.-D. <i>păsării-liră</i>	<i>păsările-liră</i> <i>păsărilor-liră</i>
2. S.+S. (G.)	hot. / nehot.	I	I	N.-A. <i>floarea-soarelui</i> G.-D. <i>florii-soarelui</i>	<i>florile-soarelui</i> <i>florilor-soarelui</i>
				3. S.+Prep.+S.	a) hot. / nehot.
	b) hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>untdelemnul</i> G.-D. <i>untdelemnului</i>	
	c) nehot.	—	—	N.-A. <i>un brînză-n-sticlă</i> G.-D. <i>unui brînză-n-sticlă</i>	
	4. S.+Adj. sau Adj.+S.		I	ambii	N.-A. <i>floarea-domnească</i> G.-D. <i>florii-domnești</i>
N.-A. <i>buna-credință</i> G.-D. <i>bunei-credințe</i>					<i>bunele-credințe</i> <i>bunelor-credințe</i>
	b) hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>dreptunghiul</i> G.-D. <i>dreptunghiului</i>	<i>dreptunghiurile</i> <i>dreptunghiurilor</i>

* La substantivele articulabile hotărît și nehotărît sînt prezente numai formele articulate hotărît, întrucît articolul nehotărît stă totdeauna înaintea substantivului compus.

Structura substantivelor compuse	Caracterul articulării	Termenul articulat enclitic	Termenii variabili	Exemple și modele de declinare a substantivelor compuse	
				singular	plural
	c) hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>bunăvoința</i> G.-D. <i>bunăvoinței</i>	
	d) nehot.	—	—	N.-A. <i>liber-cugetătorul</i> G.-D. <i>liber-cugetătorului</i>	<i>liber-cugetătorii</i> <i>liber-cugetătorilor</i>
				<i>un coate-goale, un burtă-verde, un mațe-pestrițe, un vorbă-lungă</i>	
5. Num.+S. sau S.+Num.	a) hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>primăvara</i> G.-D. <i>primăverii</i>	<i>primăverile</i> <i>primăverilor</i>
	b) hot. / nehot.	I	ambii	N.-A. <i>prim-ministrul</i> (și <i>primul-ministru</i>) G.-D. <i>prim-ministrului</i> (și <i>primului-ministru</i>)	
	c) nehot.	—	—	N.-A. <i>prim-miniștrii</i> (și <i>primii-miniștri</i>) G.-D. <i>prim-miniștrilor</i> (și <i>primilor-miniștri</i>)	
				N.-A. <i>prima-balerină</i> G.-D. <i>primei-balerine</i>	<i>primele-balerine</i> <i>primelor-balerine</i>
				<i>un doi-frați, un cincidegete, un nouă-ochi</i>	
6. S.+V sau V.+S.	neartic. enclitic	—	invar.	<i>un gură-cască, un meșter-strică, un prinde-muște, un tîrîie-brîu, un zgîrîie-brînză, un vîntură-lume</i>	
7. Adv.+S.	hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>binefacerea</i> G.-D. <i>binefacerii</i>	<i>binefacerile</i> <i>binefacerilor</i>
8. Prep.+S.	hot. / nehot.	II	II	N.-A. <i>fărădelegea</i> G.-D. <i>fărădelegii</i>	<i>fărădelegile</i> <i>fărădelegilor</i>
9. Propoziții sau fraze	nehot.	—	—	<i>un ducă-se-pe-pustii, un ucigă-l-toaca, un lă-mă-mamă, un du-te-vino, un lasă-mă-să-te-las</i>	

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR PROPRII

Din punctul de vedere al categoriei numărului, toate substantivele proprii sînt fie **singularia tantum**, fie **pluralia tantum** și se declină respectiv numai la singular sau numai la plural:

Singularia tantum

N.-A.	<i>Andrei</i>	<i>Moldova</i>	<i>Dunărea</i>
G.-D. (<i>al, a, ai, ale</i>)	<i>lui Andrei</i>	<i>Moldovei</i>	<i>Dunării</i>

Pluralia tantum

N.-A.	<i>Alpii</i>	<i>Apeninii</i>	<i>Carpații</i>
G.-D. (<i>al, a, ai, ale</i>)	<i>Alpilor</i>	<i>Apeninilor</i>	<i>Carpaților</i>

Sub aspect lexico-semantic, substantivele proprii se împart în două subclase: nume proprii de animate și nume proprii de inanimate. Din prima subclasă fac parte antroponimele (numele de persoană) și zoonimele (numele de animale). În cea de a doua intră în primul rînd toponimele (numirile geografice).

În rest, substantivele proprii se declină ca și cele comune, prezentînd doar anumite particularități.

Numele de persoană masculine primesc la G.-D. articolul proclitic *lui*:

N.-A.	<i>Alexandru</i>	<i>Gheorghe</i>	<i>Ion</i>
G.-D. (<i>al, a, ai, ale</i>)	<i>lui Alexandru</i>	<i>lui Gheorghe</i>	<i>lui Ion</i>

Majoritatea numelor de persoană feminine formează G.-D. ca și substantivele comune feminine cu ajutorul articolului enclitic *-i*: *Anei, Mariei* (și nu *lui Ana, lui Maria*). Fac excepție substantivele proprii feminine de origine străină nearticulabile enclitic. Ele primesc la G.-D. articolul proclitic *lui* (ca și numele de persoană masculine): *lui Mimi, lui Lili*.

Numele de persoană feminine articulabile enclitic au la G.-D. desinențele *-ă(i)* și *-e(i)*. Prima desinență este proprie substantivelor cu tema în *-c, -g*, iar a doua — tuturor celorlalte: *Floricăi, Olgăi; Anei, Angelei, Mariei, Cristinei*.

Un alt specific al numelor proprii feminine la G. D. este păstrarea intactă, nealterată a temei. Pentru ele nu sînt specifice nici alternanțele vocalice, nici cele consonantice proprii substantivelor comune. Comp.:

N.-A.	G.-D.		N.-A.	G.-D.
<i>floarea</i>	/ <i>florii,</i>	dar	<i>Ioana</i>	/ <i>Ioanei</i>
<i>poiana</i>	/ <i>poienei,</i>		<i>Adriana</i>	/ <i>Adrianei</i>
<i>pasărea</i>	/ <i>păsării,</i>		<i>Smaranda</i>	/ <i>Smarandei</i>
<i>leoaica</i>	/ <i>leoaicei,</i>		<i>Aurica</i>	/ <i>Auricăi</i>
<i>creanga</i>	/ <i>crengii,</i>		<i>Olga</i>	/ <i>Olgăi</i>
<i>grinda</i>	/ <i>grinzii,</i>		<i>Rusanda</i>	/ <i>Rusandei</i>
<i>harta</i>	/ <i>hărții,</i>		<i>Marta</i>	/ <i>Martei</i>

Vocativul numelor de persoană feminine, de regulă, este omonim cu forma de N.-A. De la unele nume de persoană feminine se pot forma și vocative cu desinențele *-o* sau *-e* (*Ano! Ileano! Marie! Iulie!*), ele însă sînt nerecomandabile.

La A. toate numele proprii de animate cu funcție sintactică de complement direct sînt însoțite de prepoziția *pe*: *L-am întîlnit pe Gheorghe*.

Numele proprii de inanimate (numirile geografice sau toponimele) se declină ca și substantivele comune.

N.-A.	<i>Prutul</i>	<i>Apeninii</i>	<i>Bucovina</i>	<i>Atena</i>
G.-D.	<i>Prutului</i>	<i>Apeninilor</i>	<i>Bucovinei</i>	<i>Atenei</i>

Cît privește substantivele proprii compuse, ele se declină după modelele substantivelor compuse comune.

FORMAREA SUBSTANTIVELOR

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN PREFIXARE

Prefixarea este un procedeu puțin mai productiv în cazul substantivelor. Cele mai importante prefixe sînt:

anti-: *antimaterie, antiistorism, antispumant;*

ne-: *neadevăr, neființă, nehotărîre, nenoroc;*

con-: (cu variantele fonetice *com-*, *co-*): *coautor, concetățean, confrate, compatriot;*

des-: (cu variantele fonetice *dez-*, *de-*): *desfrîu, dezgust, deznădejde, dezordine, desublimare;*

stră-: *străbun, străbunic, strănepot;*

răs-: (cu varianta fonetică *răz-*): *răscruce, răspăr, răstimp, răzbunare;*

re-: *recirculație, renume;*

post-: *postfață;*

pre-: *preforjare;*

sub-: *subnutriție.*

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN SUFIXARE

Sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a substantivelor în limba română. Drept bază pentru alcătuirea noilor substantive prin acest procedeu servesc temele adjectivale, verbale și substantivale.

În tabelul de mai jos sînt sistematizate și prezentate sufixele substantivale în ordinea semnificației lor.

Semnificația generală a sufixelor	Sufixe	Exemple
1	2	3
1. Diminutivitate (exprimă ideea de micime a obiectului și/sau o notă afectivă)	-el -ea -aș -uș -ușă -ic -ică -icică -ulică -ice -uc -ucă -uică	<i>bătrînel, clopoțel, gîndăcel</i> <i>pășărea, potecea, rămurea</i> <i>ciobănaș, fluturaș, pîrîiaș</i> <i>ineluș, picioruș, vițeluș</i> <i>căldărușă, găinușă, urechiușă</i> <i>nenic, frătîc, tătic</i> <i>papușică, pînică, ulică</i> <i>cărticică, florică, pietricică</i> <i>moșulică, ursulică, ziulică</i> <i>găurice, măturice, pădurice</i> <i>năsuc, pătuc, sătuc</i> <i>mămucă, duduică</i> <i>nevăstuică, ferestruică</i>

1	2	3
	-ușcă -ior -ioară -cior -cioară -ișor -ișoară -ușor -ușoară -iță -uliță -uț -uță -eț -uleț -uie	<i>femeiușcă, rățușcă dulăpior, frățior, pantofior aripioară, inimioară, mustăcioară glăscior, născior, oscior căscioară, mescioară anișor, ochișor fețișoară, țărișoară, viișoară cuibușor, pufușor, plugușor lefușoară, trebușoară, văcușoară cheiță, copiliță, poieniță gîsculiță, neiculiță, puiculiță brăduț, căluț, moșneguț căsuță, pisicuță, potecuță podeț, horneț cerculeț, ghemuleț, roibuleț cărăruie, cetățuie, flăcăruie</i>
2. Augmentativitate (exprimă ideea de mărime excesivă a obiectului și/sau un sens depreciativ)	-oi -oaie -an -andru	<i>căsoi, moviloi, pietroi buzoaie, străchinoaie, tălpoaie bogătan, lungan băiețandru, flăcăiandru, cățelandru</i>
3. Colectivitate sau cantitate mare	-ime -et -ătate -ărie	<i>boierime, motănime, negustorime bănet, tineret golătate, creștinătate, păgînatate apărie, dantelărie, viermărie</i>
4. Loc pe care se află ansambluri, mulțimi de obiecte	-iș -iște -et	<i>bolovăniș, mărăciniș, zmeuriș cînepiște, păpuriște, trifoiște alunet, brădet, prunet</i>
5. Agent al acțiunii (după funcție, după profesiune sau după apartenența la un curent, organizație etc.)	-ar -aș -er -eț -giu -tor -ist -nic -toare -easă -iță	<i>cojocar, morar, rotar arcaș, căruțaș, vîslaș cimpoier, oier, străjer drumeț, cîntăreț barcagiu, macaragiu, sacagiu croitor, mijlocitor, scriitor farmacist, pașoptist, șahist paharnic, paznic, vistiernic mulgătoare, servitoare, țesătoare croitoreasă, negustoreasă, spălătoareasă călugăriță, morăriță, școlăriță</i>
6. Persoană (după apartenența locală)	-an -(e/i)an -ez	<i>american, belgian, orheian ardelean, bălțean chinez, cubanez, olandez</i>
7. Funcție, ocupație, starea socială	-ie -it	<i>actorie, plugărie, răzeșie albinărit, păstorit, vierit</i>
8. Sediul, local, atelier, magazin	-ie	<i>brutărie, fierărie, lemnărie</i>

1	2	3
9. Instrument, unealtă, mecanism	-ar -tor -toare	<i>brăzdar, colțar, degetar rășchitor, răzuitor, sucitor depănătoare, semănătoare, vînturătoare</i>
10. Obiect, persoană care se caracterizează printr-o însușire	-ilă -uș -(i/ă)tură	<i>buzilă, lungilă, setilă albuș, alunecuș, gălbenuș cotitură, sucitură, fundătură</i>
11. Obiect care constituie rezultatul unei acțiuni sau care servește drept mijloc în realizarea unei acțiuni	-(e/i)ală -(ă/i)tură -ură -uș -et	<i>momeală, plămădeală, urzeală crestătură, fiertură, țesătură strînsură, scursură picuș, rumeguș foșnet, pocnet, răcnet</i>
12. Teorii, doctrine, curente	-ism	<i>descriptivism, ortodoxism, pașoptism</i>
13. Însușire	-(ă/i)tate -(ă/i)ciune -eală -ie -enie -ință -ețe -ime	<i>bunățate, exactitate, inventivitate deșteptăciune, moliciune, uscăciune amăreală, fierbințeală, răceală dărnicie, gingășie, vitejie curățenie, dîrzenie, omenie iscusință, nesăbuintă, ușurință blîndețe, strictețe, tristețe adîncime, cruzime, desime</i>
14. Acțiune, stare, relație	-re -(a/e)nie -(e/i)ală -(a/i)nță -(ă/i)tură -ămînt -(ă)ciune -(i/i/u)ș	<i>salinizare, sclipire, sublimare despărțenie, împărțășanie, strădanie bălăceală, jecmăneală, săpuneală cutezanță, chibzuință, pocăință, sîlință cusătură, înghițitură, împunsătură consimțămînt, deznodămînt, legămînt înșelăciune, plecăciune coborîș, măritiș, urcuș</i>

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN COMPUNERE

După cuvintele de bază care intră în componența lor, substantivele compuse sînt de două feluri:

- substantive compuse formate din cuvinte întregi sau rădăcini;
- substantive formate din elemente de compunere (de regulă, internaționalisme), care nu există independent în limba română.

Cele mai productive modele de formare a substantivelor compuse din cuvinte întregi sau rădăcini sînt următoarele:

1) substantiv la nominativ + substantiv la nominativ: *cîine-lup, inginer-șef, pușcă-mitralieră*;

2) substantiv la nominativ + substantiv la genitiv: *Calea-Robilor, gura-leului, traista-ciobanului*;

3) substantiv la nominativ + prepoziție + substantiv: *buhai-de-baltă, cocoș-de-munte, drum-de-fier*;

4) substantiv la nominativ + adjectiv sau adjectiv + substantiv la nominativ: *argint-viu, coate-goale, bună-cuviință, bunăstare, dreptunghi*;

5) numeral + substantiv la nominativ sau substantiv la nominativ + numeral: *trei-frați, cinci-clopoței*;

6) substantiv + verb sau verb + substantiv: *gură-cască, soare-apune, încurcă-lume, pierde-vară, tîrîie-brîu*;

7) substantive formate prin contopirea unei propoziții imperative: *ducă-se-pe-pustii, nu-mă-uita, lasă-mă-să-te-las, lă-mă-mamă, ucigă-l-toaca*.

Cele mai frecvente elemente de compunere sînt:

aero- (= „de aer“): *aeronavă*;

auto- I (= „de la sine“): *autoaprinde*;

auto- II (= „de automobil“): *autobază*;

bio- (= „viață“): *biodinamică*;

foto- (= „de fotografie“): *fotoreportaj*;

hidro- (= „de apă“): *hidrocentrală*;

micro- (= „de proporții mici“): *microautobuz*;

moto- (= „cu motor“): *motonavă*;

neo- (= „de factură nouă“): *neonazism*;

poli- (= „cu multiple elemente“): *polivitamină*;

port- (= „purător de..., susținător de...“): *portchei, portdrapel*;

pseudo- (= „de factură falsă“): *pseudodemocrație*;

tele- (= „realizat de la distanță“): *telemnalizare*;

termo- (= „de căldură“): *termocentrală, termoizolare*;

vice- (= „adjunct“): *vicepreședinte, viceamiral*.

SUBSTANTIVE FORMATE PRIN CONVERSIUNE

Procedeul de trecere a unor cuvinte în clasa substantivului este numit substantivizare.

În limba română contemporană se întîlnesc mai multe modele concrete de substantivizare:

1) Adjectiv → substantiv: (*cer*) *albastru* > *albastrul (cerului)*, (*om*) *bolnav* > *bolnav*, (*om*) *leneș* > *leneș*, (*om*) *viclean* > *viclean*.

Substantivele de origine adjectivală pot avea sensul abstract de însușire: (*zăpadă*) *albă* > *albul (zăpezii)* sau sensul concret de purtător al însușirii (persoană, obiect): (*om*) *sărac* > *sărac*. De regulă, substantivele deadjectivale cu sens concret admit opoziția de număr (*un bolnav* > *niște bolnavi*), pot fi însoțite de ambele articole substantivale (*un sărac* > *săracul*), precum și de articolul adjectival (*Cel bogat nu-l crede pe cel sărac*).

Cît privește substantivele deadjectivale abstracte, ele au numai forma de singular și de cele mai multe ori apar articulate hotărît (*firescul, pitorescul, sublimul, amarul*).

Tot de acest model ține și substantivizarea participiilor și gerunziilor, întrucît ele au inițial valoare adjectivală: (*ostașul*) rănit > *rănitul*, (*omul*) pățit > *pățitul*, (*femeia*) suferindă — *suferinda*.

2) Verb → substantiv. Conform acestui model se substantivizează supinele cu valoare verbală (*cosit, roit, treierat*) și temele verbale (*cutremur* < *a cutremura*, *dezinteres* < *a dezinteresa*, *îngeț* < *a îngheța*). Ca și în cazul modelului precedent, substantivele postverbale pot avea un sens abstract desemnînd procesul în stare pură: *apusul* (*soarelui*), *cititul* (*cărților*), *potcovitul* (*calului*), *îndemnul* (*fratelui*), *portul* (*armei*) sau un sens concret de rezultat al acțiunii: *amestec, cîștig, strop, șuier* etc.

De menționat că substantivizarea temelor verbale este tratată uneori ca derivare regresivă prin care se înțelege constituirea unui substantiv ca rezultat al suprimării sufixului verbal (*a se astîmpăra* > *astîmpăr*; *a crede* > *crez*).

3) Numeral → substantiv: *un doi, un opt*.

4) Pronume → substantiv. Cîteva pronume apar ca substantive fiind însoțite de articolul hotărît (*eul, sinea*), altele primesc însă numai articolul nehotărît (*un nimic, un cineva, un altul*).

5) Adverb → substantiv. Folosite ca substantive, adverbele nu posedă toate categoriile morfologice ale noii clase. De regulă, adverbele substantivizate au numai forma de singular (*bine, rău, mîne*). Unele dintre ele apar atît cu articol nehotărît, cît și cu articol hotărît (*un bine* > *binele*, *un greu* > *greul*, *un rău* > *răul*), altele însă sînt fie numai articulate hotărît (*susul, josul*), fie numai articulate nehotărît (*un ieri, un mîne, un azi*).

6) Interjecție → substantiv: *of!* > *un of* > *ofuri*; *ura!* > *urale*.

ORTOGRAFIA SUBSTANTIVELOR DERIVATE

I. Ortografia derivatelor formate prin prefixare

a) Prefixul **con-** are trei variante fonetice: *con-*, *com-*, *co-*.

Con- se scrie în următoarele cuvinte împrumutate sau formate pe teren propriu: *concețățean, confederație, consățean, consens, consîngean, conștiință*.

Com- apare în *compatriot, compunere*.

Co- se întîlnește în cuvintele: *coacuzat, coasociat, coautor, codirector, coechipier, colocatar, comesean, conațional, coparticipare, copărtaş, coproducție, coproprietar, coraport, coreferat, cotutelă*.

b) Prefixul **des-** are următoarele variante fonetice: *des-*, *dez-*, *de-*.

Des- se scrie înainte de consoane surde: *descentralizare, descîntec, descompunere, desconsiderație, desfrîu, deshidratate*.

Dez- se scrie înainte de vocale și de consoane sonore și sonante: *dezacord, dezagregare, dezangajare, dezarmare, dezasimilație, dezavantaj, dezbatere, dezechilibru, dezgust, deziluzie, dezinfecție, dezinfectare, dezinteres, dezmințire, deznădejde, deznodămînt, dezordine, dezvinovățire*.

De- se scrie în derivatele a căror temă începe cu *s*: *desăvîrșire, desecare, desensibilizare, desublimare, desulfitare, desulfurare*, precum și în cuvintele:

debusolare, decalcifiere, decarburare, decolonizare, decompensare, dedublare, dedurizare, demilitarizare, demodulare, denuclearizare, denutriție, deparazitare, depersonalizare, depigmentare.

c) Prefixul **răs-** are variantele *răs-* și *răz-*.

Răs- se scrie în cuvintele a căror temă începe cu o consoană surdă: *răscroială, răscruce, răscumpărare, răsfăț, rășfoire, rășfrîngere, răspăr, răsplată, răsputare, răstălmăcire, răstimp, răsturnare.*

Răz- se scrie înaintea vocalelor și a consoanelor sonore și sonante: *răzbunare, răzbunic, răznepot.*

II. Ortografia derivatelor formate prin sufixare

Sufixul **-(e/i)an**

1. Varianta **-an** a acestui sufix se scrie:

— după temele terminate în consoanele *c (k)* și *g*: *african, american, costarican, dominican, mexican, mozambican, hațegan* etc. Excepție: *cîmpulungean* < *Cîmpulung Moldovenesc*;

— după temele terminate în *-i*: *algeri-an, australi-an, belgi-an, brazili-an, columbi-an, etiopi-an, haiti-an, indi-an, indonezi-an, itali-an, orhei-an, puhoi-an, siri-an, vaslui-an* etc.

Excepții: *Basarabia* — *basarab-ean*, *Macedonia* — *macedon-ean*, *Transilvania* — *transilvăn-ean*;

— după unele teme terminate în *-u*: *nicaraguan, peruan*.

Acest sufix se întâlnește și după alte consoane decât *c, g*, la unele substantive mai vechi: *budapestan, persan, tibetan*.

La toate aceste clase de cuvinte, cu excepția celor care au tema terminată în *-i*, la forma de plural, sufixul rămâne neschimbat: *africani, americani, dominicani, peruani, mahomedani*, dar *australieni, belgieni* etc.

2. Varianta **-ean** se scrie în cuvintele cu tema terminată în orice altă consoană, în afară de *c (k)* și *g*: *ardelean, belgrădean, călărășean, european, făleștean, ieșean, kievean, moldovean, sucevean* etc. Tot cu **-ean** se scriu și derivatele de la numele proprii terminate în *-ea*: *Coreea* > *coreean*, *Guinea* > *guineean*, *Tulcea* > *tulcean*, *Vrancea* > *vrîncean*, *Dobrogea* > *dobrogean*.

Verificarea scrierii cu **-ean** se face prin forma de plural. În cazul acestei variante a sufixului, are loc alternanța *ea/e* (*ean/eni*): *ardeleni, belgrădeni, călărășeni* etc.

3. Varianta **-ian** se scrie în cuvintele: *argentinian, atenian, canadian, chișinăuian, ecuadorian, irakian, iranian, israelian, palestinian, parizian, salvadorian* etc.

Pentru această variantă, în cazul opoziției de număr, este caracteristică alternanța *ia/ie* (*-ian/-ieni*): *argentinian* — *argentinieni, atenieni, canadieni* etc.

Sufixul **-(ă/e/ie)rie**

1. Varianta **-ărie** poate constitui un sufix simplu (*copil* + *ărie*) sau poate fi alcătuită din două sufixe (*grădină* + *ar* + *ie*).

Ca sufix simplu, ea se scrie după temele terminate în consoană, în afară de *k', g'* și *c, g*: *albinărie, apărie, drăcărie, jucărie, lutărie, mașinărie, sărărie* etc.

Ca sufix compus (**ar + ie**), varianta dată se scrie în derivatele formate de la cele cu sufixul **-ar**: *berar* > *berărie, dogar* > *dogărie, fierar* > *fierărie, grădinar* > *grădinărie* etc.

2. Varianta **-erie** se scrie după temele terminate în consoanele *č, ǵ*, și *c, g* sau semivocala *-i*: *cazangerie, tutungerie, oierie, escrocherie, dulgherie*.

3. Varianta **-ierie** se scrie în cuvintele împrumutate sau formate pe teren propriu cu sufixul **-ier**: *casierie, pionierie*.

Sufixul **-(e/i)ală**

1. Varianta **-eală** se scrie după temele terminate într-o consoană: *căptușeală, coșcoveală, greșeală, învălmășeală, îmbîcseală, oboseală, umezeală*. În cadrul opoziției de număr se produce alternanța *ea/e* (**-eală/-eli**): *greșeală — greșeli, tocmeală — tocmeli*.

2. Varianta **-ială** se scrie în cuvintele formate de la verbele terminate în **-i** după o vocală: *căpătuială, chibzuială, mormăială, răfuială, șovăială*.

Sufixul **-ețe**

În substantivele formate de la adjective, el are terminația **-e** și nu **-ă**: *bătrînețe, blîndețe, cărunțețe, finețe, justețe, noblețe, tandrețe, tinerețe, tristețe* etc.

Sufixul **-ism**

Se scrie cu **s**, nu cu **z**: *aeromodelism, agnosticism, birocratism, capitalism, expresionism, extremism, hegelianism, metamorfism* etc.

ORTOGRAFIA SUBSTANTIVELOR COMPUSE

Se scriu cu **cratimă**:

— substantivele compuse alcătuite din două substantive la cazul nominativ: *cal-putere, câine-lup, contabil-șef, lăcătuș-mecanic, mașină-unealtă, pușcă-mitralieră* etc.;

— substantivele alcătuite dintr-un substantiv în cazul nominativ și altul în genitiv: *Calea-Robilor, carul-zînelor, floarea-soarelui, gura-leului, ochiul-boului* etc.;

— substantivele alcătuite din două substantive legate prin prepoziție: *bou-de-baltă, cal-de-mare, cocoș-de-munte, drum-de-fier, vierme-de-mătase* etc.;

— substantivele alcătuite dintr-un substantiv și un adjectiv: *argint-viu, gură-spartă, mîină-lungă, bună-credință, bună-cuviință, rea-vooință*;

— substantivele alcătuite dintr-un numeral și un substantiv sau dintr-un substantiv și un numeral: *doi-dinți, trei-frați, secretar-prim*;

— substantivele compuse care includ în structura lor un verb: *bate-drumuri, încurcă-lume, sare-garduri, ducă-se-pe-pustii, împușcă-n-lună, lasă-mă-să-te-las*;

— substantivele compuse cu prefixul **ex-** (cu sensul de „fost”): *ex-director, ex-ministru*.

Se scriu împreună:

— substantivele alcătuite din elemente de compunere care nu există independent în limba română: *aero-, auto-, bio-, foto-, hidro-, micro-, moto-, neo-, poli-, port-, pseudo-, tele-, termo-, vice-, -fon, -graf, -log* etc.: *aeromodel, automișcare, biodinamică, fotomontaj, microfon* etc.;

— unele substantive compuse formate dintr-un adjectiv și un substantiv al căror ultim component este declinabil: *bunăstare, bunăvooință, botgros, dreptunghi, duraluminiu* etc.;

— substantivele proprii compuse: *Barbăneagră, Botgros, Boubătrîn, Captare, Catărău, Cincilei, Paierele, Țarlungă, Șaptesate* etc.;

— substantivele alcătuite prin contopirea prepoziției **de** cu un substantiv sau cu un participiu substantivizat: *deîmpărțit, deînmulțit, demers, demîncare, demîncat, deochi, descăzut*.

Adjectivul

Adjectivul este o parte de vorbire autosemantică, flexibilă, care exprimă însușiri ale obiectelor.

Sub aspect morfologic, adjectivul se caracterizează prin următoarele categorii: grad de comparație, gen, număr și caz.

Adjectivul însoțește de cele mai multe ori un substantiv. Funcția sa sintactică primară este cea de atribut, mai poate însă îndeplini și funcțiile sintactice de nume predicativ, element predicativ suplimentar, complement indirect și circumstanțial.

CLASIFICAREA LEXICO-SEMANTICĂ A ADJECTIVELOR

Sub aspect lexico-semantic, se disting următoarele subclase de adjective:

- adjective calitative (calificative, descriptive);
- adjective relative;
- adjective pronominale.

ADJECTIVE CALITATIVE

Adjectivele calitative desemnează însușiri intrinsece ale obiectelor. Ele au forme speciale pentru exprimarea gradelor de comparație. Majoritatea acestor adjective pot forma, prin derivare, unități noi diminutive cu nuanță apreciativ-afectivă (*bunișor; mărișor; micuț*). Ele pot servi de asemenea și drept bază derivativă pentru substantive, verbe și adverbe (*greu > greutate, isteț > istețime, galben > a se îngălbeni, moral > moralicește* etc.).

Adjectivele calitative pot fi apreciativ-senzoriale și apreciativ-raționale.

Primele denumesc însușiri care sînt percepute cu ajutorul organelor de simț. În funcție de tipul organului de simț, se disting:

- însușiri percepute cu ajutorul văzului (*alb, verde, lung, scurt, mic, gras, strîmb, rotund*);
- însușiri percepute cu ajutorul auzului (*puternic, clar*);
- însușiri percepute cu ajutorul mirosului (*iute, greu*);
- însușiri percepute cu ajutorul gustului (*acru, dulce, sărat*);
- însușiri percepute cu ajutorul pipăitului (*cald, umed, aspru*);
- însușiri percepute printr-un efort muscular (*greu, ușor, elastic*).

Adjectivele apreciativ-raționale exprimă însușiri care nu sînt percepute nemijlocit cu ajutorul organelor de simț, ci sînt deduse în urma aprecierii calității obiectului de către vorbitor. Printre acestea se includ:

- însușiri de caracter (*blînd, rău*);
- însușiri legate de starea fizică (*sănătos, mut, orb*);

- însușiri legate de durata existenței (*tînăr, vechi, proaspăt*);
- însușiri legate de intelect (*deștept, ager, tont*);
- însușiri legate de starea emoțională (*vesel, trist*);
- însușiri legate de aprecierea estetică (*frumos, urît, elegant*);
- însușiri legate de aprecierea pragmatică (*necesar, folositor, nociv*).

ADJECTIVE RELATIVE

Adjectivele din această subclasă prezintă ca însușiri relațiile obiectului cu alte obiecte, acțiuni, circumstanțe. În majoritatea lor adjectivele relative sînt derivate de la teme substantivale, verbale sau adverbiale. Acestea pot exprima:

- obiectul la care se raportează lucrul calificat: *lumes, diplomatic*;
- materialul din care este făcut obiectul calificat: *cartilagos, pietros, lemnos*;
- elementele din care constă obiectul calificat: *școlăresc, mărinăresc*;
- persoana căreia îi aparține obiectul calificat: (*castel*) *împărătesc, (casă) țărănească*;
- subiectul unor acțiuni: (acțiune) *banditească, (întrecere) sportivă*;
- obiectul unor acțiuni: (alegeri) *prezidențiale*;
- locul de care e legat obiectul calificat: *muntos, pămîntesc, ceresc, occidental, insular*;
- timpul de care e legat obiectul calificat: *primăvăratic, nocturn, renașcentist*;
- acțiunea pe care a înfăptuit-o obiectul calificat: *adormit, plecat, citit, băut, arzînd*.

În afară de participiile și gerunziile adjectivizate, din această categorie fac parte adjectivele derivate de la verbe: *trecător, rătăcitor, alergător, înfloritor, supărăcios, zîmbăreț*;

- acțiunea suportată de obiectul calificat: *abătut, lăudat, prins, arestat*.

Adjectivele relative nu se caracterizează prin categoria gradelor de comparație. Aceasta se explică prin faptul că relațiile prezentate de ele ca însușiri nu presupun o variație a gradualității lor.

ADJECTIVE PRONOMINALE

Adjectivele date sînt la origine pronume. Folosite cu valoare adjectivală, acestea nu substituie un nume, ci îl determină îndeplinind funcția de atribut.

Există următoarele tipuri de adjective pronominale:

- posesive: *meu, tău, său, nostru, vostru; mea, ta, sa, noastră, voastră*;
- demonstrative: de apropiere: *acest(a), această(a), acești(a), aceste(a)*; de depărtare: *acel(a), acea (aceea), acei(a), acele(a)*; de identitate: *aceiași, aceeași, aceiași, aceleași*; de diferențiere: *celălalt, cealaltă, ceilalți, celelalte*;
- de întărire: *însuși, însuși, însuși* etc. Unitățile din această subclasă se folosesc în limba contemporană mai ales ca adjective și doar foarte rar, ca pronume.
- interogativ-relative: *care, ce, cît*. Acestea intră în componența propozițiilor interogative, îndeplinind funcția sintactică de atribut, sau servesc ca elemente de relație în cadrul propozițiilor subordonate.
- nehotărîte: *ceva, cîteva, fiecare, oricare, orișicare, orișice, oricît, alt, vreun, vreo, fiece, niscăi, niscaiva*;
- negative: *nici un, nici o*.

CLASELE FLEXIONARE ALE ADJECTIVULUI

La clasificarea morfologică a adjectivelor se ia în considerare capacitatea lor de a-și schimba forma în funcție de genul, numărul și cazul cuvîntului determinat. Din punctul acesta de vedere, adjectivele se împart în variabile și invariabile. Adjectivele variabile au forme speciale pentru marcarea opozițiilor de gen, număr și caz, iar adjectivele invariabile sînt cele care nu suferă nici un fel de schimbări la modificarea caracteristicilor gramaticale ale determinatului.

Adjectivele variabile sînt repartizate în mai multe clase flexionare în funcție de numărul de forme pe care le pot avea la fiecare categorie gramaticală în parte sau la cîteva categorii luate în bloc.

După numărul de forme de care dispun (la cazul nominativ singular) pentru a se acorda cu determinatul în gen, ele se grupează în adjective cu două terminații (*bun — bună, alb — albă, înalt — înaltă*) și adjective cu o singură terminație pentru toate genurile (*cuminte, dulce, fierbinte, limpede, mare, moale, rece, subțire, tare, tulbure, verde*). Acestea din urmă sînt terminate în *-e*.

Dacă se ține cont de numărul total de forme admise de adjectivele variabile pentru a se acorda cu substantivul determinat în gen și număr, ele pot fi împărțite în cîteva clase flexionare:

— adjective cu patru forme — două la nominativ singular și două la plural (*bun — bună / buni — bune, alb — albă / albi — albe, frumos — frumoasă / frumoși — frumoase, greu — grea / grei — grele, acru — acră / acri — acre*);

— adjective cu trei forme, care sînt de două feluri: cu două forme la nominativ singular și una comună la plural (*drag — dragă / dragi, adînc — adîncă / adînci, firesc — firească / firești, cenușiu, cenușie / cenușii*) și cu două forme la masculin și una comună la feminin (*ascultător / ascultători m. și ascultătoare f. pentru ambele numere, instantaneu / instantanei m. și instantanee f. pentru ambele numere*);

— adjective cu două forme, omonime două cîte două fie după gen, fie după număr (*mare* pentru masculin și pentru feminin la N. sg., *mari* la pl. pentru masculin și pentru feminin; *vioi* pentru masculin singular și plural, *vioaie* pentru feminin singular și plural; *vechi* pentru masculin singular și plural și pentru feminin plural și G.-D. sg., *veche* pentru feminin N.-A. singular; *tenace* pentru masculin singular și pentru feminin singular și plural, *tenaci* pentru masculin plural).

Adjectivele invariabile au o formă unică, indiferent de indicii gramaticali ai substantivului determinat. Caracterul invariabil al acestor adjective este determinat de mai mulți factori și în primul rînd de originea lor.

Unele dintre ele provin de la unități lexicale neflexibile, cum ar fi adverbul și interjecția (*aieva, anume, asemenea, așa, bine, dimpotrivă, dimprejur, gata, odată* — de la adverbe, *halal* — de la interjecție).

Celelalte adjective invariabile sînt împrumuturi din alte limbi care nu s-au adaptat sistemului morfologic al limbii române (*acătării, antitanc, bej, bis, bleu, bleumarin, bordo, coșcogea, coșcogeamite, cloș, crem, ditai, ditamai, forte, gri, kaki, learcă, maro, mov, oțova, roz, sadea, vernil, factice* etc.).

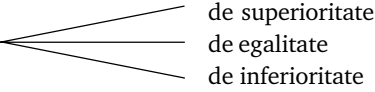
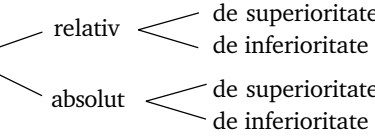
Sînt invariabile și unele adjective compuse: *cumsecade, get-beget, pursînge*.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE ADJECTIVULUI

GRADELE DE COMPARAȚIE

În limba română adjectivul are o formă-tip care exprimă însușirea, o serie de forme analitice care exprimă variația graduală a însușirii la diferite obiecte sau la unul și același obiect în situații diferite.

Organizarea paradigmatică a acestei categorii se prezintă în felul următor:

Forma-tip a adjectivului (numită și grad pozitiv)	
Gradele de comparație	1) gradul comparativ
	2) gradul superlativ

FORMA-TIP A ADJECTIVULUI

Forma-tip a adjectivului desemnează o însușire a unui obiect sau a unei ființe făcând abstracție de variabilitatea ei. Aceasta este forma adjectivului înregistrată în dicționare (*alb, blînd, important, neted, putred, sălbatic*).

Forma-tip servește drept bază pentru constituirea gradelor de comparație. Considerată de majoritatea lingviștilor ca fiind gradul pozitiv al adjectivului, ea nu poate fi inclusă în cadrul acestei categorii, întrucît nu exprimă intensitatea însușirii.

GRADUL COMPARATIV

Gradul comparativ exprimă intensitatea însușirii unui obiect în raport cu alte obiecte sau cu el însuși în diferite împrejurări. Comparativul are trei aspecte: de superioritate, de egalitate și de inferioritate.

1. Comparativul de superioritate exprimă un grad mai mare al însușirii unui obiect. El are următoarea structură: adverbul *mai* + adjectiv.

Comparativul de superioritate poate fi utilizat în următoarele construcții:

<i>El este</i> + comparativul de superioritate +	<i>decît</i>	
	<i>ca</i>	+ ea
	<i>de cum</i> + este	+ ea

Exemplu: *Ion este mai înalt decît Andrei.*

În cadrul acestor construcții, cel de al doilea termen este introdus prin *decît* și *ca*, dacă acesta este exprimat printr-o parte de propoziție, și prin *decît* sau *de cum* dacă este o propoziție.

<i>El este</i>	+	comparativul de superioritate	+	<i>decît</i> <i>ca</i> <i>de cum</i>	+	<i>(era)</i>	+	circumstanțial de loc sau de timp

Exemplu: *Ion este mai bun decît (era) altădată.*

<i>El este</i>	+	<i>mai mult</i> <i>mai curînd</i> <i>mai degrabă</i>	+	adjectivul I	+	<i>decît</i>	+	adjectivul al II-lea

Exemplu: *Ion este mai mult mort decît viu.* În acest caz, este vorba de două însușiri opuse ale aceluiași obiect.

Notă. Construcția alcătuită dintr-un adjectiv la gradul comparativ de superioritate poate fi întrebuințată și fără cel de al doilea termen cînd obiectul denumit de acesta este cunoscut sau subînțeles. De exemplu: *Maria este mai harnică (decît sora ei).*

Notă. Comparativul de superioritate poate fi însoțit și de adverbele *mult* sau *și* pentru a intensifica inegalitatea însușirii: *Ion este mult mai înalt decît Andrei.*

În limbă există construcții echivalente semantic cu cele formate de un adjectiv la gradul comparativ de superioritate. Ele sînt alcătuite dintr-un adjectiv la forma-tip urmat de locuțiunile prepoziționale *față de*, *pe lîngă*, *în comparație cu*, *în raport cu*, prin care se introduce al doilea termen al comparației: *Ion este înalt în comparație cu Andrei.*

2. Comparativul de egalitate exprimă o însușire ce caracterizează în aceeași măsură obiectele comparate. Acest grad are structura:

la fel de + adjectiv; tot așa de + adjectiv; tot atît de + adjectiv.

Comparativul de egalitate poate fi întrebuințat în următoarele construcții:

<i>El este</i>	+	comparativul de egalitate	+	<i>ca (și)</i> <i>cît (și)</i>	+	<i>ea</i> <i>(pre)cum</i>	+	<i>este</i>	+	<i>ea</i>

Exemplu: *Ion este tot așa de înalt ca și Andrei.*

Notă. Conectivile *ca (și)*, *cît (și)* sînt întrebuințate cînd al doilea element este o parte de propoziție, iar *cum* și *precum*, atunci cînd acesta este o propoziție (*El este la fel de puternic cum a fost și tatăl său*).

<i>El este</i>	+	comparativul de egalitate	+	<i>ca (și)</i> <i>cît</i> <i>(pre)cum</i>	+	<i>(era)</i>	+	circumstanțial de loc sau de timp

Exemplu: *Ion este tot așa de puternic cum era altădată.*

El este + pe cât de + adjectivul I + pe atît de + adjectivul al II-lea

Exemplu: *Ion este pe cât de înalt pe atît de puternic.*

3. Comparativul de inferioritate exprimă un grad mai scăzut al unei însușiri la obiectele comparate. Structura acestui grad se prezintă schematic astfel: *mai puțin + adjectiv.*

Comparativul de inferioritate poate fi utilizat în următoarele construcții:

*El este + comparativul de inferioritate + decît
ca + ea
de cum + este + ea*

Exemplu: *Ion este mai puțin înalt decît Andrei.*

*El este + comparativul de inferioritate + decît + (era) + circumstanțial
de cum de loc sau de timp*

Exemplu: *Ion este mai puțin puternic decît era altădată.*

GRADUL SUPERLATIV

Superlativul exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii unui obiect. Gradul superlativ are două aspecte: superlativul relativ și superlativul absolut.

I. Superlativul relativ exprimă cel mai înalt sau cel mai scăzut grad al însușirii unui obiect stabilit pe baza unei comparații directe dintre obiectele care se compară. Acest aspect al superlativului are două forme: 1) superlativul relativ de superioritate și 2) superlativul relativ de inferioritate.

1) Superlativul relativ de superioritate arată că un obiect dintr-o clasă întregă de obiecte posedă o însușire în cel mai înalt grad. El se formează de la gradul comparativ de superioritate al adjectivului la care se adaugă formanții *cel, cea, cei, cele*. Schematic structura lui ar putea fi reprezentată în felul următor:

*cel
cea
cei
cele* } + forma comparativului de superioritate

Superlativul relativ de superioritate se folosește în construcții care au în poziția celui de al doilea termen o îmbinare alcătuită din:

— prepozițiile *dintre*, *printre* + un substantiv sau un pronume la plural;

— prepozițiile *din* și *în* + un substantiv la singular ce denumește ansamblul din care face parte obiectul comparat;

— prepoziția *de* + un adverb.

El este cel mai înalt { *dintre elevi, dintre ei*
din clasă
de acolo

Notă. În foarte multe cazuri, cel de-al doilea termen poate rămâne neexprimat, subînțelegându-se din context: *Au fost trimiși cei mai buni ostași (din unitate). Ea este cea mai tânără (dintre noi).*

2) Superlativul relativ de inferioritate exprimă cel mai scăzut grad al însușirii unui obiect în raport cu un ansamblu de obiecte de același fel. Este format de la gradul comparativ de inferioritate precedat de formanții *cel*, *cea*, *cei*, *cele*. El are următoarea structură:

<i>cel</i> <i>cea</i> <i>cei</i> <i>cele</i>	} + gradul comparativ de inferioritate

Exemplu: *Elevul acesta este cel mai puțin atent din clasă.*

Ambele forme ale superlativului relativ sînt posibile numai atunci cînd se compară un obiect cu un grup alcătuit din cel puțin trei obiecte.

II. Superlativul absolut exprimă gradul cel mai înalt sau cel mai scăzut al însușirii unui obiect fără a se face o comparație directă cu alte obiecte. Punctul de referință în raport cu care se stabilește gradul însușirii în acest caz îl constituie „norma“, „etalonul“ acestei însușiri. Superlativul absolut are două forme: superlativul absolut de superioritate și superlativul absolut de inferioritate.

1. Superlativul absolut de superioritate exprimă cel mai înalt grad al însușirii unui obiect în raport cu norma ei.

El se formează cu ajutorul adverbului *foarte*: *foarte bun, foarte frumoasă, foarte harnic.*

În limba română există și alte mijloace de exprimare a superlativului absolut de superioritate. Acestea însă nu sînt gramaticalizate, avînd un caracter mai mult expresiv. Printre ele se includ:

— grupul alcătuit dintr-un adverb de intensitate cu prepoziția *de*: *amarnic de, colossal de, considerabil de, deosebit de, destul de, exagerat de, excepțional de, excesiv de, extraordinar de, extrem de, fantastic de, formidabil de, groaznic de, grozav de, îngrozitor de, minunat de, neînchipuit de, nemaipomenit de, nemaivăzut de, neobișnuit de, nespus de, neverosimil de, simțitor de, strașnic de, surprinzător de, teribil de, uimitor de, uluitor de.*

— grupul alcătuit dintr-o locuțiune adverbială cu prepoziția *de*: *peste măsură de*, *peste orice limită de*, *peste poate de*, *din cale afară de*, *nevoie mare de*, *de mai mare dragul de*. Când grupul respectiv este postpus adjectivului, prepoziția *de* nu se folosește: *o problemă peste măsură de dificilă* — *o problemă dificilă peste măsură*;

— construcțiile exclamative *așa de*, *atît de*, *cît de*, *ce*;

— accentuarea specifică, lungirea vocalelor (*bu-u-un!*);

— repetarea adjectivului (*mic-mic*, *mare-mare*);

— îmbinarea adjectivului cu un substantiv cu valoare adverbială (*scump foc*, *înghețat bocnă*);

— același substantiv reluat la genitiv (*frumoasa frumoaselor*, *voinicul voinicilor*, *minunea minunilor*);

— prefixele *arhi-*, *extra-*, *hiper-*, *stră-*, *super-*, *supra-*, *prea-*, *ultra-* (*străvechi*, *arhiplin*, *extrafin*);

— sufixul *-isim* (*rarisim*).

2. Superlativul absolut de inferioritate exprimă cel mai scăzut grad al însușirii unui obiect în raport cu norma ei. El are următoarea structură: *foarte puțin* + adjectiv. De ex.: *foarte puțin bun*, *foarte puțin vesel*.

Semnificația acestui grad de comparație poate fi redată și cu ajutorul locuțiunilor adverbiale: *extrem de puțin*, *grozav de puțin*, *uluitor de puțin*, *de abia*, *mult prea puțin*, *insuficient de*, *nesatisfăcător de*, adăugate adjectivului.

ADJECTIVE COMPARABILE ȘI ADJECTIVE NECOMPARABILE

În funcție de capacitatea lor de a avea sau nu grade de comparație, adjectivele se împart în două clase: adjective comparabile și adjective necomparabile.

În prima clasă se includ majoritatea adjectivelor calitative. Însușirile denumite de acestea pot avea diferite grade de intensitate: *scump*, *mai scump*, *la fel de scump*, *mai puțin scump*, *cel mai scump*, *cel mai puțin scump*, *foarte scump*, *foarte puțin scump*.

Clasa a doua cuprinde adjectivele care semnifică însușiri invariabile, altfel spus, însușiri cu variabilitatea zero. Acestea sînt adjectivele relative, care denumesc însușiri ce nu se pot manifesta într-o măsură mai mare sau mai mică. Astfel, un fenomen este sau nu social, însă el nu poate fi *mai social*, *cel mai social* ș. a. m. d. Dintre aceste adjective pot fi menționate următoarele: *agricol*, *american*, *central*, *civil*, *colectiv*, *francez*, *industrial*, *istoric*, *manual*, *material*, *mecanic*, *militar*, *mijlociu*, *mondial*, *nuclear*, *oficial*, *politic*, *popular*, *prezent*, *public*, *regional*, *român*, *secundar*, *școlar*, *științific* etc.

Tot din această clasă fac parte și adjectivele pronominale. În sfîrșit, sînt invariabile și unele adjective calitative ce denumesc însușiri absolute: *bej*, *brut*, *chior*, *crem*, *dement*, *dreptunghiular*, *etern*, *fix*, *frînt*, *infinat*, *infîrm*, *mort*, *murg*, *nud*, *orb*, *roib*, *viu*, *oval*, *pătrat*, *prismatic*, *triunghiular*, *veșnic*, *șchiop*, *rotund*, *sferic*.

O situație aparte ocupă adjectivele care, prin însuși conținutul lor lexical, denotă un anumit grad de comparație: *superior*, *inferior*, *extrem*, *suprem*, *maxim*, *minim*, *optim*, *proxim*, *colosal*, *coșcogea*, *enorm*, *imens*, *excelent*, *gigantic*, *infîm*, *microscopic*, *minuscul*, *major*, *minor*, *principal*, *uriaș*, *arhiplin*, *arhicunoscut*, *extraordinar*, *extrafin*, *hipersensibil*, *hipercorect*, *răscopt*, *preaînțelept*, *preaputernic*, *străvechi*, *supraaglomerat*, *ultrasensibil* etc.

REGULI PRIVIND UTILIZAREA GRADELOR DE COMPARAȚIE

La formarea gradelor de comparație e necesar să se țină cont de următoarele reguli:

— nu se admite formarea gradelor de comparație de la adjectivele necomparabile;

— sînt inadmisibile construcțiile pleonastice tip: *cel mai optim, cel mai vast* etc.;

— este greșită utilizarea conjuncției *și* la comparativul de superioritate sau de inferioritate: *e mai atent ca și tine* în loc de *e mai atent ca tine*;

— nu este permisă substituirea lui *de* prin *decît* în structura comparativului cu sens cantitativ: *mai înalt decît trei metri* în loc de *mai înalt de trei metri*;

— nu este admisă folosirea comparativului de superioritate sau de inferioritate în locul superlativului relativ: *El este cel mai isteț dintre toți*, și nu *El este mai isteț dintre toți*;

— cînd se leagă prin coordonare un adjectiv la forma-tip și altul la un grad de comparație, cel de al doilea este postpus: *Ea este grijulie și foarte atentă*;

— la repetarea cîtorva comparative este necesar ca adverbul *mai* și, respectiv, *mai puțin* să fie reluat înaintea fiecărui adjectiv: *El devine mai bănuitor și mai neîncrezător*;

— la coordonarea mai multor superlative relative articolul *cel, cea, cei, cele* poate fi întrebuițat o singură dată: *El este cel mai capabil și mai pregătit student*;

— la coordonarea mai multor superlative absolute adverbul *foarte* trebuie reluat înaintea fiecărui adjectiv (*foarte dibaci și foarte ager*).

GENUL ȘI NUMĂRUL

Majoritatea adjectivelor au un sistem de forme prin intermediul cărora se exprimă opozițiile masculin/feminin și singular/plural. Prezentarea în bloc a acestor două categorii gramaticale se explică prin faptul că una și aceeași flexiune a adjectivului marchează în mod sincretic atît genul, cît și numărul lui.

Organizarea paradigmatică a numărului la adjective este la fel ca și a categoriei corespunzătoare a substantivului. La ambele părți de vorbire, această categorie se realizează prin opoziția a doi termeni: singularul și pluralul.

Structura paradigmatică a genului la cele două părți de vorbire este însă diferită. În cadrul adjectivului categoria genului are numai două forme: masculin și feminin. Pentru genul neutru adjectivele nu au forme specifice: cînd determină un substantiv neutru, ele au la singular forma de masculin, iar la plural — forma de feminin.

Opozițiile de gen și de număr la adjectiv sînt marcate prin modificarea desinenței, însoțită uneori de alternanțe fonetice.

În cele ce urmează, sînt prezentate schimbările desinențelor adjectivale după gen și număr în fiecare dintre clasele flexionare stabilite mai sus, urmînd ca alternanțele fonetice să fie date aparte.

FORMELE DE GEN ȘI DE NUMĂR ALE ADJECTIVELOR

1. Adjectivele cu patru forme flexionare marchează opozițiile de gen și de număr la N.-A. prin intermediul următoarelor perechi de desinențe:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-∅	-ă	<i>exigent — exigentă, modest — modestă</i>
pl.	-i	-e	<i>exigenți — exigente, modești — modeste</i>
sg.	-u	-ă	<i>aspru — aspră, tandru — tandră</i>
pl.	-i	-e	<i>aspri — aspre, tandri — tandre</i>

Notă. Fac excepție de la regula generală adjectivele *greu* și *rău*:

greu — grea rău — rea
grei — grele răi — rele

2. Adjectivele cu trei forme flexionare marchează opoziția de gen și de număr la N.-A. cu ajutorul următoarelor perechi de desinențe:

— la adjectivele cu o singură formă de plural pentru ambele genuri:

Numărul	Genul		Exemple	
	m.	f.		
sg.	-∅	-ă	<i>mic — mică</i>	<i>vitejesc — vitejească</i>
pl.	-i	-i	<i>mici</i>	<i>vitejești</i>
sg.	-u	-e	<i>azuriu — azurie</i>	<i>brumăriu — brumărie</i>
pl.	-i	-i	<i>azurii</i>	<i>brumării</i>

Notă. Nu se încadrează în acest sistem adjectivele *nou* și *roșu*: *nou — nouă — noi, roșu — roșie — roșii*.

— la adjectivele cu o singură formă de feminin pentru ambele numere:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-∅	-e	<i>ascultător — ascultătoare, fermecător — fermecătoare</i>
pl.	-i	-e	<i>ascultători — ascultătoare, fermecători — fermecătoare</i>
sg.	-u	-e	<i>instantaneu — instantanee, marmoreu — marmoree</i>
pl.	-i	-e	<i>instantanei — instantanee, marmorei — marmoree</i>

Notă. O paradigmă aparte are adjectivul *june* — *jună, juni — june*.

3. Adjectivele cu două forme flexionare marchează opoziția de gen și de număr la N.-A. cu ajutorul următoarelor perechi de desinențe:

— la adjectivele cu o singură formă pentru ambele genuri la singular și cu o singură formă pentru ambele genuri la plural:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-e	-e	<i>dulce, rece, cuminte</i>
pl.	-i	-i	<i>dulci, reci, cuminți</i>

— la adjectivele cu o formă pentru ambele numere la masculin și cu o formă pentru ambele numere la feminin:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-Ø	-e	<i>greoi — greoaie, vioi — voaie</i>
pl.	-Ø	-e	<i>greoi — greoaie, vioi — vinoaie</i>

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-i	-e	<i>dibaci — dibace, stîngaci — stîngace</i>
pl.	-i	-e	<i>dibaci — dibace, stîngaci — stîngace</i>

— la adjectivele cu o formă pentru ambele numere la masculin și feminin plural și alta pentru feminin singular.

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-Ø	-e	<i>amărui — amăruie, verzui — verzuie</i>
pl.	-Ø	-Ø	<i>amărui verzui</i>

Notă. Din această subclasă face parte și adjectivul *vechi* (cu derivatele lui):

vechi — veche, vechi

— la adjectivele cu o formă pentru ambele genuri la singular și feminin plural și alta pentru masculin plural:

Numărul	Genul		Exemple
	m.	f.	
sg.	-e	-e	<i>feroce, precoce</i>
pl.	-i	-e	<i>feroci — feroce, precoci — precoce</i>

Adjectivele diminutive terminate în *-el* marchează opoziția de gen și de număr la N.-A. prin modificarea nu numai a desinenței, ci și a sufixului. La feminin ele au două forme: una mai frecventă în *-ică* și cealaltă (marcată stilistic) în *-ea*. Pluralul feminin al acestor adjective se formează cu ajutorul sufixului *-ele*. De exemplu:

Numărul	Genul		Numărul	Genul	
	m.	f.		m.	f.
sg.	<i>bunicel</i>	<i>bunicică</i> (<i>bunicea</i>)	sg.	<i>frumușel</i>	<i>frumușică</i> (<i>frumușea</i>)
pl.	<i>bunicei</i>	<i>bunicele</i>	pl.	<i>frumușei</i>	<i>frumușele</i>

ALTERNANȚELE FONETICE

La adjective, la fel ca la substantive, modificarea desinenței externe este însoțită uneori și de varierea temei, adică de alternanțe fonetice. La modificarea lor după gen și număr au loc următoarele alternanțe:

— vocalice:

ă/e:	<i>geamăn/gemeni</i>
a/e:	<i>canadian/canadieni</i>
î/i:	<i>tînăr/tineri</i>
e/ea:	<i>șiret/șireată</i>
o/oa:	<i>prietenos/prietenoasă</i>

— consonantice:

c/ĉ:	<i>voinic/voinici</i>
d/z:	<i>timid/timizi</i>
g/ĝ:	<i>lung/lunĝi</i>
s/ș:	<i>frumos/frumuși</i>
st/șt:	<i>îngust/înguști</i>
str/ștr:	<i>albastru/albaștri</i>
t/ț:	<i>chibzuit/chibzuiți</i>
z/j:	<i>treaz/treji</i>
sc/șt:	<i>părintesc/părintești</i>
l/Ø:	<i>sătul/sătui, ușurel/ușurei</i>

ADJECTIVE DEFECTIVE DE UNELE FORME DE GEN ȘI DE NUMĂR

Există un număr nu prea mare de adjective variabile care determină, de regulă, substantive numai de un anumit gen sau număr și deci nu sînt folosite la toate genurile sau numerele (deși teoretic pot avea formele respective). Aceste adjective au capacitate combinatorie limitată (uneori pot determina doar un singur substantiv).

Din punctul de vedere al formelor de gen și de număr de care dispun, aceste adjective sînt de diferite feluri:

— adjective cu formă de masculin / neutru singular (ele determină, de regulă, substantive **singularia tantum**): *arnăut* (grîu), *cianhidric* (acid), *covășit* (lapte), *exantematic* (tifos), *farin* (zahăr), *tos* (zahăr), *gregorian* (calendar), *gordian* (nod), *sulfurat* (hidrogen) etc.;

— adjective cu formă de feminin singular: *lactee* (calea), *motrice* (forță), *ponce* (piatră), *princeps* (ediție), *tifoidă* (febră), *țucără* (fasole) etc.;

— adjective cu forme de masculin singular și masculin plural: *abductor* (mușchi), *anofel* (țînțar), *bisect* (an) etc.;

— adjective cu forme de feminin singular și feminin plural: *bucălaie* (oaie), *cinerară* (urnă), *diatonică* (gamă), *relictă* (specie), *sesilă* (frunză), *sterlină* (liră), *sudoripară* (glandă) etc.;

— adjective cu forme de masculin singular și feminin plural (determină substantive neutre): *aneroid* (barometru), *bengal* (foc), *circumflex* (accent), *epicen* (substantiv), *liberian* (vas) etc.

REGULI PRIVIND ÎNTREBUINȚAREA CORECTĂ A FORMELOR DE GEN
ȘI DE NUMĂR ALE ADJECTIVULUI

1) Adjectivele terminate la masculin singular nearticulat în *-iu* au pluralul nearticulat în *-ii*: *argintiu/argintii, cafeniu/cafenii, cenușiu/cenușii, fumuriu/fumurii, liliachiu/liliachii, viu/vii* etc. Tot *-ii* la plural are și adjectivul neregulat *roșu — roșii*.

2) Alternanța *o/oa*, prin care se diferențiază forma masculină de cea feminină a unor adjective, nu este admisă la femininul adjectivelor neologice de tipul *autohtonă, barocă, benevolă, echivocă, erbivoră, limitrofă, monotonă, reciprocă, univocă* etc;

3) Alternanța *l/∅*, care are loc la adjectivele vechi (*curățel, gol, mititel, sătul* etc.), nu este admisă la formarea pluralului adjectivelor neologice de tipul *abil, abisal, amabil, astral, civil, credul, esențial, gentil, liceal, normal* etc. și nici la unele adjective vechi ca *domol, fudul*.

4) Alternanța *z/j*, proprie adjectivelor vechi (*breji, treji, viteji* etc.), nu este admisă la formarea pluralului adjectivelor neologice de tipul *obezi, burghezi, confuzi* și la cele care indică apartenența etnică: *englezi, francezi* etc.;

5) La adjectivele terminate în *-d* (*blînd, crud, lînced, muced, rînced, surd, șubred, ud, umed* etc.) are loc alternanța *d/z* și nu *d/j* (*blînd/blînzi, crud/cruzi* etc.);

6) Adjectivele terminate la singular în *-x* fac pluralul în *-cș*: *convex/convecși, fix/ficși, perplex/perplecși, prolix/prolicși* etc.

CAZUL

Cazul la adjectiv îndeplinește o funcție structural-sintactică, realizînd acordul dintre adjectiv și substantivul determinat.

Mijloacele de exprimare a cazului la adjective sînt desinența și alternanța sunetelor.

1. Desinența. Cu ajutorul desinenței se face distincție între forma de N.-A. și cea de G.-D. la feminin singular ale celor mai multe adjective. Desinența de G.-D. coincide (ca și la substantive) cu desinența de plural:

		sg.	pl.
-ă	-e	N.-A. o floare albastră	niște flori albastre
-e	-e	G.-D. unei flori albastre	unor flori albastre

Au desinență specială de G.-D. la feminin singular toate adjectivele cu patru forme flexionare (*bun, mîndru*), majoritatea adjectivelor cu trei forme flexionare (*mic, cenușiu*), precum și cele cu două forme flexionare (*dulce, amărui*). Restul adjectivelor, adică cele cu o singură formă de feminin la singular și plural (*ascultător, instantaneu*), cele cu o singură formă de masculin și o singură formă de feminin pentru ambele numere (*greoi, greoaie*), precum și cele de tipul *eficace* nu fac distincție între forma de N.-A. și cea de G.-D. la feminin singular.

Cînd se declină cu un substantiv masculin sau neutru, adjectivele au o singură desinență pentru toate cazurile la singular și o desinență pentru plural:

Masculin

		sg.	pl.
-∅	-i	N.-A. un copil vesel	niște copii veseli
-∅	-i	G.-D. unui copil vesel	unor copii veseli

-ă	-e
-e	-e

N.-A. *o fată veselă*
G.-D. *unei fete vesele*

Feminin

niște fete vesele
unor fete vesele

2. Alternanța sunetelor. Distincția dintre cazurile N.-A. și G.-D. la feminin singular este marcată suplimentar, la unele adjective, și prin intermediul alternanței sunetelor. Alternanțele care diferențiază formele cazuale la feminin singular coincid cu cele prin care se deosebesc formele de număr ale adjectivelor.

STRUCTURA CAZULUI VOCATIV

Vocativul adjectivelor folosite în postpunere coincide cu N.-A.: *om bun!, fată frumoasă și harnică!, oameni buni!*

Vocativul adjectivelor antepuse se caracterizează prin următoarele particularități flexionare:

— este identic cu forma cazului N.-A. nearticulat: *stimată colegă!, dragă soră!, stimați oaspeți!, iubiți compatrioți!*;

— este identic cu forma articulată hotărât de N.-A. când este despărțit de substantivul determinat printr-un adjectiv posesiv: *scumpul meu băiat!, buna mea învățătoare!, scumpii mei părinți!, dragile mele surori!*;

— la unele adjective se formează cu *-ule* când precedă un substantiv masculin la singular: *bunule prieten!*;

— se formează cu *-lor* când precedă un substantiv la plural: *scumpilor prieteni!, îndrăgitelor meleaguri!*;

— unele adjective capătă forme în *-e*: *iubite dascăle!, luminate împărate!, stimate domn!* Acestea sînt adjective apreciative: *bătrîne, binecuvîntate, ilustre, iubite, înalte, îndrăgite, lăudate, mărite, neprețuite, preainălțate, prealuminate, preamiloștive, preasfînțite, preaslăvite, sărmane, scumpe, slăvite, stimate, strălucite, tinere, venerate* etc.

MIJLOACE SUPLIMENTARE DE EXPRIMARE A GENULUI,
NUMĂRULUI ȘI CAZULUI LA ADJECTIVE

1. Articolul adjectival. Acest articol face legătura între adjectivul postpus și substantivul articulat hotărât: *lumea cea mare, fratele cel mic.*

El are următoarele forme:

numărul	sg.		pl.	
cazul \ genul	m.	f.	m.	f.
N.-A.	<i>cel</i>	<i>cea</i>	<i>cei</i>	<i>cele</i>
G.-D.	<i>celui</i>	<i>celeii</i>	<i>celor</i>	<i>celor</i>

Articolul adjectival nu are o semnificație proprie, de aceea în cadrul grupului nominal el îndeplinește doar o funcție structurală, realizînd suplimentar acordul adjectivului cu substantivul determinat în gen, număr și caz:

Masculin

	sg.		pl.
N.-A.	<i>bradul cel înalt</i>		<i>brazii cei înalți</i>
G.-D.	<i>bradului celui înalt</i>		<i>brazilor celor înalți</i>

Feminin

	sg.		pl.
N.-A.	<i>casa cea veche</i>		<i>casele cele vechi</i>
G.-D.	<i>casei celei vechi</i>		<i>caselor celor vechi</i>

Neutru

	sg.		pl.
N.-A.	<i>rîul cel lin</i>		<i>rîurile cele line</i>
G.-D.	<i>rîului celui lin</i>		<i>rîurilor celor line</i>

Articolul adjectival din componența numelor proprii este invariabil. Aici el nu-și schimbă forma pentru a se acorda cu substantivul determinat în caz:

N.-A.	<i>Mircea cel Bătrîn</i>
G.-D.	<i>lui Mircea cel Bătrîn (nu lui Mircea celui Bătrîn)</i>

2. Articolul substantival hotărît. La adjectivele așezate înaintea unui substantiv cu valoare definită, genul, numărul și cazul sînt marcate și cu ajutorul articolului substantival, care se atașează întotdeauna primului termen:

Masculin

	sg.		pl.				
<table border="1"><tr><td>-l</td><td>-i</td></tr><tr><td>-lui</td><td>-lor</td></tr></table>	-l	-i	-lui	-lor	N.-A. <i>bunul prieten</i>		<i>bunii prieteni</i>
-l	-i						
-lui	-lor						
	G.-D. <i>bunului prieten</i>		<i>bunilor prieteni</i>				

Feminin

	sg.		pl.				
<table border="1"><tr><td>-a</td><td>-le</td></tr><tr><td>-i</td><td>-lor</td></tr></table>	-a	-le	-i	-lor	N.-A. <i>înalta stîncă</i>		<i>înaltele stînci</i>
-a	-le						
-i	-lor						
	G.-D. <i>înaltei stînci</i>		<i>înaltelor stînci</i>				

Neutru

	sg.		pl.				
<table border="1"><tr><td>-l</td><td>-le</td></tr><tr><td>-lui</td><td>-lor</td></tr></table>	-l	-le	-lui	-lor	N.-A. <i>lungul drum</i>		<i>lungile drumuri</i>
-l	-le						
-lui	-lor						
	G.-D. <i>lungului drum</i>		<i>lungilor drumuri</i>				

REGULI PRIVIND UTILIZAREA CORECTĂ
A FORMELOR DE CAZ ALE ADJECTIVULUI

Forma de G.-D. nearticulată enclitic a adjectivelor la feminin singular este identică cu cea a cazului N.-A. plural nearticulat și are desinențele *-e* sau *-i*. Verificarea se face deci prin această formă:

	sg.		pl.
N.-A.	<i>o casă mare</i>	N.-A.	<i>niște case mari</i>
G.-D.	<i>unei case mari</i>	G.-D.	<i>unor case mari</i>
	sg.		pl.
N.-A.	<i>o căprioară sprintenă</i>	N.-A.	<i>niște căprioare sprintene</i>
G.-D.	<i>unei căprioare sprintene</i>	G.-D.	<i>unor căprioare sprintene</i>

Forma de G.-D. articulată definită a celor mai multe adjective la feminin singular se formează de la G.-D. nearticulat, la care se adaugă articolul definit *-i*:

-e + i = ei: (unei) *mări liniștite* — (G.-D.) *liniștitei mări*

-i + i = ii: (unei) *voci dulci* — (G.-D.) *dulcii voci*

Fac excepție de la această regulă adjectivele terminate la N.-A. feminin singular în -ie. G.-D. artikulat definit al acestor adjective la singular feminin are la bază forma cazului N.-A. singular neartikulat, la care se adaugă articolul definit -i:

-e + i = ei: *toamna aurie* (N.-A.) — (G.-D.) *auriei toamne* (nu *auriii*).

MODELE DE DECLINARE

I. Adjectivul este așezat în urma substantivului — cu articol nehotărît

Masculin

Singular	Plural
N. <i>un om bun</i>	N. <i>niște oameni buni</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unui om bun</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unor oameni buni</i>
D. <i>unui om bun</i>	D. <i>unor oameni buni</i>
A. (<i>pe</i>) <i>un om bun</i>	A. (<i>pe</i>) <i>niște oameni buni</i>

Feminin

Singular	Plural
N. <i>o fată frumoasă</i>	N. <i>niște fete frumoase</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unei fete frumoase</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unor fete frumoase</i>
D. <i>unei fete frumoase</i>	D. <i>unor fete frumoase</i>
A. (<i>pe</i>) <i>o fată frumoasă</i>	A. (<i>pe</i>) <i>niște fete frumoase</i>

— cu articol hotărît

Masculin

Singular	Plural
N. <i>omul (cel) bun</i>	N. <i>oamenii (cei) buni</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>omului (celui) bun</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>oamenilor (celor) buni</i>
D. <i>omului (celui) bun</i>	D. <i>oamenilor (celor) buni</i>
A. (<i>pe</i>) <i>omul (cel) bun</i>	A. (<i>pe</i>) <i>oamenii (cei) buni</i>

Feminin

Singular	Plural
N. <i>fata (cea) frumoasă</i>	N. <i>fetele (cele) frumoase</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>fetei (celei) frumoase</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>fetelor (celor) frumoase</i>
D. <i>fetei (celei) frumoase</i>	D. <i>fetelor (celor) frumoase</i>
A. (<i>pe</i>) <i>fata (cea) frumoasă</i>	A. (<i>pe</i>) <i>fetele (cele) frumoase</i>

II. Adjectivul este așezat înaintea substantivului

— cu articol nehotărît

Masculin

Singular	Plural
N. <i>un bun om</i>	N. <i>niște buni oameni</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unui bun om</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unor buni oameni</i>
D. <i>unui bun om</i>	D. <i>unor buni oameni</i>
A. (<i>pe</i>) <i>un bun om</i>	A. (<i>pe</i>) <i>niște buni oameni</i>

Feminin	
Singular	Plural
N. <i>o frumoasă fată</i>	N. <i>niște frumoase fete</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unei frumoase fete</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>unor frumoase fete</i>
D. <i>unei frumoase fete</i>	D. <i>unor frumoase fete</i>
A. (<i>pe</i>) <i>o frumoasă fată</i>	A. (<i>pe</i>) <i>niște frumoase fete</i>
— cu articol hotărît	
Masculin	
Singular	Plural
N. <i>bunul om</i>	N. <i>bunii oameni</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>bunului om</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>bunilor oameni</i>
D. <i>bunului om</i>	D. <i>bunilor oameni</i>
A. (<i>pe</i>) <i>bunul om</i>	A. (<i>pe</i>) <i>bunii oameni</i>
Feminin	
Singular	Plural
N. <i>frumoasa fată</i>	N. <i>frumoasele fete</i>
G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>frumoasei fete</i>	G. (<i>al, a, ai, ale</i>) <i>frumoaselor fete</i>
D. <i>frumoasei fete</i>	D. <i>frumoaselor fete</i>
A. (<i>pe</i>) <i>frumoasa fată</i>	A. (<i>pe</i>) <i>frumoasele fete</i>

FORMAREA ADJECTIVELOR

1. Adjective formate prin prefixare

Derivarea cu prefixe sau prefixarea este un procedeu de formare a adjectivelor mai puțin productiv în limba română. Prin acest procedeu adjectivele se pot forma numai de la alte adjective. Din punct de vedere semantic, prefixele pot fi:

— prefixe cu sens negativ sau de opoziție:

in-(im-): *incalificabil, intraductibil, imperceptibil*;

an-(a-): *anaerob, anorganic, amoral*;

ne-: *neimportant, neîndemânatic, nelegitim, nemuritor, nepretențios, nesigur*;

dez- (des-): *dezagreabil, dezavantajos*;

de-: *defavorabil, decolorat*;

anti-: *antiepidemic, antiimperialist, antistatal, antitanc*;

contra-: *contraindicat*;

— prefixe care exprimă gradul de intensitate maximă a însușirii:

arhi-: *arhicunoscut, arhiplin, arhipopulat*;

extra-: *extradur, extraprecis*;

hiper-: *hipercorect*;

supra-: *supraabundent, supraelastic, suprapopulat*;

super-: *superfin, superluxos*;

ultra-: *ultramodern, ultrascurt*;

prea-: *preacurat, prealuminat, preaînțelept, preaputernic*;

stră-: *străbun, strălimpede, străvechi*;

— prefixe care semnifică raporturi temporale sau spațiale, precum și relații de altă natură:

- ante-*: *antebelic*;
- post-*: *postbelic*, *postliceal*, *postuniversitar*;
- pre-*: *precapitalist*, *preelectoral*, *premonopolist*, *preșcolar*;
- inter-*: *interjudețean*, *interstatal*;
- extra-*: *extragalactic*, *extrașcolar*, *extraurban*;
- sub-*: *subacvatic*, *subcarpatic*, *subcutanat*, *subpămîntean*;
- supra-*: *supranatural*, *supraomenesc*, *suprarenal*;
- trans-*: *transcarpatic*, *transatlantic*.

2. Adjective formate prin sufixare

Derivarea cu sufixe sau sufixarea este cel mai productiv procedeu de formare a adjectivelor. Prin sufixare adjectivele se pot forma de la substantive, verbe sau de la alte adjective. După natura temei derivative, noile formații sînt numite desubstantivale, deverbale sau deadjectivale.

Adjectivele desubstantivale se formează de la tema substantivelor comune sau proprii la care se adaugă sufixele:

- os: *apos*, *deluros*, *muntos*, *noduros*, *omenos*, *răcoros*;
- (ic)esc: *frățesc*, *lumesc*, *omenesc*, *țărănesc*, *unguresc*, *actoricesc*, *scriitoricesc*;
- (el)nic: *dornic*, *falnic*, *jalnic*, *puternic*, *vremelnic*;
- iu: *argintiu*, *brumăriu*, *fumuriu*, *liliachiu*, *sîngeriu*, *timpuriu*, *vișiniu*;
- (u)al: *anual*, *epocal*, *catastrofal*, *mental*, *săptămînal*, *vamal*;
- (ul)ar: *aluvionar*, *inelar*, *fugar*, *unghiular*;
- (a/u)t: *buzat*, *dungat*, *gulerat*, *gușat*, *țintat*, *vărgat*, *limbut*;
- aș: *buclucaș*, *codaș*, *lăturaș*, *nărăvaș*, *nevoiaș*;
- eș: *chipeș*, *gureș*, *leneș*, *trupeș*;
- atic: *iernatic*, *primăvărat*, *tomnatic*, *vărat*;
- (ăr)eț: *băltăreț*, *mălăieț*, *pădureț*;
- (e/i)an: *apusean*, *cîmpean*, *codrean*, *nistrean*, *răsăritean*, *eminescian*, *orheian*.

Adjectivele deverbale se formează de la verbe cu ajutorul sufixelor:

- tor: *ascultător*, *atrăgător*, *insultător*, *înțelegător*, *plictisitor*;
- bil: *controlabil*, *lăudabil*, *vindecabil*;
- (ăr)eț: *certăreț*, *plimbăreț*, *plîngăreț*, *săltăreț*, *vorbăreț*, *citeț*, *îndrăzneț*;
- (a/e)lnic: *prădalnic*, *zburdalnic*, *prielnic*, *sfielnic*, *șovăielnic*;
- (ăr)os: *arătos*, *fumegos*, *întunecos*, *lăudăros*, *lunecos*;
- atic: *flușturatic*, *îndemînatic*;
- uș: *bătăuș*, *jucăuș*;
- iu: *străveziu*.

Adjectivele deadjectivale se formează de la alte adjective cu ajutorul sufixelor:

- el: *cumînțel*, *frumușel*, *mărunțel*, *ușurel*;
- uț: *călduț*, *drăguț*, *micuț*, *negruț*, *nouț*;
- (i)or: *bălăior*, *bolnăvior*, *limpejor*, *rotunjor*;
- (i/î)u: *acriu*, *dulciu*, *negriu*, *suriu*, *amărîu*;
- ui: *albui*, *amărui*, *gălbui*, *verzui*;

- (ul)ean*: *grăsulean, greulean*;
- (ăl)aș*: *drăgălaș, golaș*;
- (i/u)șor*: *lungușor; mărișor; albușor*;
- os*: *albicios, bătrîncios, bolnăvicios, negricios, sărăcăcios*;
- oi*: *greoi, măroi*.

Derivatele care includ sufixele *-el, -uț, -(i)or, -(i/î)u, -ui, -(ul)ean, -(ăl)aș, -(u/i)șor* exprimă, de regulă, un grad inferior al intensității unei însușiri, iar cele cu sufixele *-os, -oi* redau un grad superior. Majoritatea lor au și o nuanță afectivă.

3. Adjective formate prin compunere

Adjectivele compuse sînt de două tipuri: adjective alcătuite din cuvinte existente independent în limbă sau din radicale și adjective cu elemente de compunere de origine străină.

În cadrul primului tip de adjective se disting următoarele modele de compunere:

— adjectiv + adjectiv: *alb-gălbui, galben-verde, militar-industrial, social-economic, tehnico-științific* etc.;

— adverb + adjectiv: *binefăcător, nou-născut, așa-zis, sus-pomenit, sus-pus*;

— *a + tot + adjectiv*: *atotbiruitor, atotputernic, atotștiutor, atotvăzător*;

— *ne + mai + adjectiv*: *nemaiauzit, nemaîntîlnit, nemaipomenit, nemaivăzut*.

La cel de al doilea tip se includ adjectivele formate dintr-un element de compunere și un adjectiv simplu:

mono-: *monocelular, monofazic*;

uni-: *unicameral*;

bi-: *bianual, bilunar, bisilabic*;

multi-: *multimilenar, multinațional, multiseclar*;

poli-: *polisemantic*;

semi-: *semiobscur, semioficial, semiparazit*.

4. Adjective formate prin conversiune

Se pot adjectiviza participiile, gerunziile, substantivele și adverbele. Ca rezultat al adjectivizării, aceste unități obțin caracteristicile gramaticale ale adjectivului. Ele pot să îndeplinească funcția de atribut, se acordă, de regulă, cu substantivul în gen, număr și caz, iar uneori pot avea categoria gradelor de comparație. Există următoarele tipuri de adjectivizare:

— adjectivizarea participiilor: *locuri cunoscute, om educat, carte citită, timp pierdut, voce stinsă*;

— adjectivizarea gerunziilor: *mîini tremurînde, inimă sîngerîndă, apă clocotindă, aripi fluturînde, pîne aburindă*;

— adjectivizarea substantivelor: *cîini mai bărbați (Miorița), telegramă-fulger, copila-mi murmurare (M. Eminescu)*;

— adjectivizarea adverbelor: *așa vremuri, toamnă tîrzie, semănat devreme* etc.

ORTOGRAFIA ADJECTIVELOR DERIVATE ȘI COMPUSE

1. Adjectivele formate prin prefixare și prin sufixare

Prefixul *in-* are variantele *im-* și *i-*: *in-* se scrie înainte de vocale și de consoane, în afară de *b, p* (*inadaptabil, inanimat, incombustibil, incomod, indirect, insesizabil* etc.), *im-* se scrie înainte de *b, p* (*imbatabil, impersonal, impopular, imposibil* etc.) și *i-* se scrie înainte de consoane sonante (*imaterial, imoral, ilegal, ilogic, irațional, ireal* etc.).

Sufixele *-eț, -esc* se scriu după temele terminate în consoană (*glumeț, măreț, pădureț, ostășesc, vitejesc, englezesc, frățesc, regesc*), iar variantele lor *-ieț, -iesc* se adaugă la temele terminate în vocală (*mălăieț, lămâieț, ciocoiesc, femeiesc* etc.).

2. Adjectivele compuse

Se scriu cu cratimă:

— adjectivele compuse din două adjective existente independent în limbă cu sau fără vocală de legătură (*alb-gălbui, albastru-închis, instructiv-educativ, economico-social, fizico-matematic, greco-latin, tehnico-științific* etc.);

— adjectivele alcătuite dintr-un adverb și un adjectiv (*așa-numit, așa-zis, nou-născut, propriu-zis, sus-pus* etc.).

Se scriu într-un cuvânt:

— adjectivele alcătuite din elemente de compunere care nu se întrebunțează independent în limba română (*autocritic, aeropurtat, bilunar, hidroenergetic, polisemantic* etc.);

— adjectivele formate după modelele *a + tot + adjectiv* și *ne + mai + adjectiv* (*atotbiruitor, atotputernic, atotștiutor, atotvăzător, nemaiauzit, nemaîntîlnit, nemaipomenit* etc.).

Pronumele

Pronumele este o parte de vorbire flexibilă care substituie un nume (substantiv, adjectiv, numeral), pentru a nu fi repetat când e nevoie de reluarea acestuia.

De exemplu: *Ion a coborît din autobuz. El se întorcea din satul vecin. Satul acesta se află la o distanță de 5 km de aici.*

Pronumele substituie uneori fragmente de enunț sau chiar enunțuri întregi. De ex.: *Astăzi pluralismul de opinii a devenit o normă. Aceasta este o urmare a noii orientări politice.*

Apa se evaporă mai repede decât uleiul. Aceasta se poate dovedi ușor pe cale experimentală.

Indicațiile referitoare la obiectul desemnat de numele substituit prin pronume sînt de natură diferită: în unele cazuri cu ajutorul pronumelui se stabilește corelația dintre persoane participante / neparticipante la procesul comunicării (*eu, tu, el*); în alte cazuri se precizează poziția obiectelor (apropiate / îndepărtate) față de vorbitori (*acesta, acela, aceia, ceilalți*); sînt și cazuri cînd pronumele indică apartenența obiectelor desemnate (*al meu, a ta, al nostru, ale ei* etc.).

În conformitate cu specificările respective, pronumele sînt de mai multe feluri:

1. personale: *eu, tu, el (ea), noi, voi, ei (ele); dumneata, dumneavoastră* ș. a.;
2. reflexive: *sie, sine, își, se* ș. a.;
3. de întărire: *însumi, însăși, înseși* ș. a.;
4. posesive: *meu, mea, tău, ta, lui, lor, noastră* ș. a.;
5. demonstrative: *acesta, acela, aceasta, acelea* ș. a.;
6. interogative: *cine?, ce?, care?, cît?, al cîtelea?*;
7. relative: *cine, ce, care*;
8. nehotărîte (nedefinite): *oricine, fiecine, altcineva, unii, fiecare, orice* ș. a.;
9. negative: *nimeni, nici unul, nimic*.

Pentru pronume sînt caracteristice categoriile gramaticale proprii numelui (cazul, numărul, genul), la care se mai adaugă categoria persoanei, specifică unor tipuri de pronume (personale, reflexive, de întărire, posesive). Unele tipuri de pronume, în primul rînd cele personale, se caracterizează printr-un număr mare de forme supletive, moștenite din latină.

Spre deosebire de substantiv și adjectiv, pronumele constituie un sistem închis, întrunind un inventar relativ redus de unități ce fac parte din lexicul cu caracter mai mult gramatical.

În majoritatea lor pronumele (excepție făcînd doar cele personale și reflexive) se folosesc paralel cu funcție substantivală și cu funcție adjectivală (de ex.: *acesta — omul acesta; al meu — soțul meu; însăși — însăși vînzătoarea; fiecare — fiecare cetățean* etc.).

Pronumele cu funcție determinativă se acordă cu substantivul determinat în gen, număr și caz, fiind numite adjective pronominale (de ex.: *acest creion, această carte, acești elevi; fiecărui cetățean, patimile voastre* ș. a.).

În funcție de capacitatea lor de a-și schimba forma în raport cu categoria persoanei, pronumele se împart în două clase: a) pronume care au categoria persoanei și b) pronume care nu au categoria persoanei.

PRONUME CARE AU CATEGORIA PERSOANEI

PRONUMELE PERSONAL

Pronumele personal indică persoana în raport cu vorbitorul. Există forme speciale de persoană pentru singular și pentru plural:

— formele de persoana I indică la singular persoana care vorbește (*eu*), iar la plural persoanele în numele cărora se vorbește (*noi*);

— formele de persoana a II-a indică la singular persoana cu care se vorbește (*tu*), iar la plural persoanele (*voi*) cărora le este adresată vorbirea;

— formele de persoana a III-a indică la singular o persoană sau un obiect (*el, ea*), iar la plural, mai multe persoane sau mai multe obiecte (*ei, ele*), despre care se vorbește, cu specificarea genului acestora.

Pronumele personal mai are forme speciale de caz (*mie, pe mine*) și de număr (*nouă*), iar cel de persoana a III-a — și de gen (*el, ei, ea, ele*).

Pronumele personal are forme cazuale accentuate (li se mai spune pline sau lungi) și neaccentuate (numite și atone sau scurte): *ție îți (spun), pe tine te (întreb), lui i(-am dat)*.

Formele neaccentuate pot apărea în propoziție singure sau împreună cu formele respective accentuate, dublându-le (*îți spun, te întreb, i-am dat — îți spun ție, te întreb pe tine, i-am dat lui*).

Spre deosebire de substantive sau adjective, la declinarea cărora N. coincide cu A., iar G. cu D., pronumele personale au forme speciale de dativ și de acuzativ (de ex.: N. *eu*, D. *mie*, A. *pe mine*). Acest fapt ne permite să vorbim despre valori gramaticale diferite ale cazurilor și la substantive și la adjective, unde la N.-A. și G.-D. formele, cu excepția celor feminine la singular nehotărît, coincid.

Declinarea pronumelor personale

Numărul	Cazul	acc. / neacc.	Persoana			
			I	a II-a	a III-a	
					<i>m. și n.</i>	<i>f.</i>
Singular	N.	acc.	<i>eu</i>	<i>tu</i>	<i>el</i>	<i>ea</i>
	G.	acc.	—	—	<i>lui</i>	<i>ei</i>
	D.	acc.	<i>mie</i>	<i>ție</i>	<i>lui</i>	<i>ei</i>
		neacc.	<i>îmi, mi, mi-, -mi, -mi-</i>	<i>îți, ți, ți-, -ți, -ți-</i>	<i>îi, i, i-, -i, -i-</i>	<i>îi, i, i-, -i, -i-</i>
	A.	acc.	<i>mine</i>	<i>tine</i>	<i>el</i>	<i>ea</i>
neacc.		<i>mă, mă-, -mă, -mă-, m-, -m-</i>	<i>te, te-, -te, -te-</i>	<i>îl, l-, -l, -l-</i>	<i>o, o-, -o, -o-</i>	
V.	acc.	—	<i>tu!</i>	—	—	

Numărul	Cazul	acc. / neacc.	Persoana			
			I	a II-a	a III-a	
					m.	f. și n.
Plural	N.	acc.	<i>noi</i>	<i>voi</i>	<i>ei</i>	<i>ele</i>
	G.	acc.	—	—	<i>lor</i>	<i>lor</i>
	D.	acc. neacc.	<i>nouă</i> <i>ne, ni, ne-, -ne,</i> <i>-ne-, ni-, -ni-</i>	<i>vouă</i> <i>vă, vi, vă-, -vă, v,</i> <i>-v-, vî-, -vî-</i>	<i>lor</i> <i>le, li, le-, -le,</i> <i>-le-, li-, -li-</i>	<i>lor</i> <i>le, li, le-, -le,</i> <i>-le-, li-, -li-</i>
	A.	acc. neacc.	<i>noi</i> <i>ne, ne-, -ne, ne-</i>	<i>voi</i> <i>vă, vă-, v-, -v-</i>	<i>ei</i> <i>îi, i-, -i, -i-</i>	<i>ele</i> <i>le, le-, -le, -le-</i>
	V	acc.	—	<i>voi!</i>	—	—

Formele neaccentuate (atone) ale pronumelor personale sînt folosite fie ca unități aparte nelegate de alte cuvinte (*îmi spune, mă duce, îl cheamă*), fie ca unități legate de cuvintele învecinate (*spune-mi, du-mă, cheamă-l*). Ultimele pot sta înaintea cuvîntului (*mi-amintești, m-aude, ți-am spus*), în urma lui (*dă-i, așteaptă-l, adu-mi*), sau între alte două cuvinte (*duce-le-aș, întoarce-mi-l*).

Folosirea izolată sau legată a formei neaccentuate este determinată de cîțiva factori, printre care: tempoul vorbirii, poziția față de verb (înainte sau după), prezența vocalei la începutul sau la sfîrșitul cuvîntului vecin, prezența în vecinătatea imediată a altor pronume neaccentuate (*nu-l trimite — nu îl trimite; îmi dai — dă-mi; ți-amintesc — îți amintesc; m-ajută — mă ajută; ne-așteaptă — ne așteaptă*).

La ortografierea pronumelor personale trebuie să se țină cont de faptul că formele neaccentuate care încep cu vocala *î* (*îmi, îți, îi, îl*) nu se leagă prin cratimă de cuvintele vecine (*îmi spune, îți amintesc, îi avertizează, îi mărturisise, îl întreabă*). Se folosesc legate prin cratimă de cuvintele vecine formele paralele fără *î* (*mi-aduse veste, spune-i noutatea, păstrează-l bine, ți-am povestit*).

Formele neaccentuate legate se unesc prin cratimă de cuvîntul învecinat în următoarele cazuri:

1. Cînd preced verbul auxiliar la perfectul compus al modului indicativ și la toate timpurile modului condițional-optativ. E vorba de formele *m-, v-, l-; te-, ne-, le-; mi-, ți-, i-* (*te-am întrebat, ți-am spus, l-am întîlnit, ne-ai povestit; m-aș duce, te-ai întoarce, l-aș fi așteptat, ți-aș fi spus, v-am povestit*).

Forma de feminin *-o* se folosește numai la sfîrșitul formelor verbale respective, fiind legată prin cratimă (*am întrebat-o, aș opri-o, a sfătuit-o*).

2. Cînd se află după verbe la imperativ sau la gerunziu (*întreabă-mă, oprește-le, întîlnind-o, ducîndu-l*).

3. Cînd apar după *să* din componența modului conjunctiv (*să-ți povestească, să-i fi spus la timp, vrea s-o oprească, dar: să ne povestească, să vă fi spus, vrea să le oprească*); după aceeași conjuncție din structura viitorului I indicativ (*am să-i spun, are să-ți aducă un cadou, au să-l bată*), precum și după

a din componența infinitivului (*fără a-mi spune ceva, fără a-l întreba; însă fără a o întreba, înainte de a le spune*).

4. Când apar după negația *nu* (*nu-mi strica dispoziția, n-o îndepărta, nu-ți dau nimic*), după pronumele interogative sau relative (*cine-l întreabă?, ce-o cauți?, care-ți spunea*), după alte pronume terminate în vocală (*tu-mi amintisei, toate-l mulțumesc, ea-ți spunea, dar: tu ne amintești, toate vi s-au spus, ea vă spunea*), după adverbe terminate în vocală (*unde-l duci? atîta-ți pot spune, așa-ți întoarce cartea*), după conjuncții terminate în vocală (*dacă-i spuneai, de-ți amintea, de-o întîlneam, și-i spuse, ci-l oprise*), după substantive, adjective, numerale, când acestea se termină în vocală (*cartea-mi trebuia, peștele-ți vine la picioare, dulce-i place, patru-ți dau ș. a.*). La substantivele masculine și neutre la forma hotărîită singular, în asemenea situații, poate fi omis articolul *-l* (*hîrlețu-mi trebuie, vinu-i place, oratoru-l plictisește*); articolul *-le*, însă, se păstrează (*cîinele-l mușcase; peștele-mi place*).

5. Când formele de dativ *-mi, -ți, -i, -ne, -vă, -le* sînt folosite cu sens posesiv pe lîngă substantive și adjective (*prietena-ți — prietena ta, viața-mi — viața mea, în juru-i — în jurul lui, stimatu-mi prieten — stimatul meu prieten, lungă-i cale — lungă lui cale*).

6. Când apar pe lîngă interjecții cu valoare imperativă (*na-vă, iată-l, uite-i*).

7. Când un pronume neaccentuat la acuzativ singular urmează după un pronume neaccentuat la dativ (*mi-l, ți-o, ți-i, ni-l, vi-l, li-i, ne-o, v-o, le-o*).

Notă. Să nu se confunde pronumele aton *ți* cu terminația de plural a verbului la modul imperativ: *pune-ți-l* (= *tu să ți-l pui ție*) și *puneți-l* (= *voi să-l puneți*).

* * *

Pe lîngă pronumele personale *el, ea, ei, ele*, la persoana a III-a se mai folosesc pronumele personale *dînsul, dînsa, dînșii, dînsele*. Ele au apărut pe baza formelor mai vechi ale pronumelui personal *însul, însa, înșii, însele*, forme ce se mai păstrează doar în construcții cu prepozițiile *întru, dintru, printru* (*într-însul, dintr-înșii, printr-însa, într-însa*).

Pronumele *dînsul* are forme de gen, număr și caz și se declină ca și substantivele articulate:

	singular		plural	
	m.	f.	m.	f.
N.-A.	<i>dînsul</i>	<i>dînsa</i>	<i>dînșii</i>	<i>dînsele</i>
G.-D.	<i>dînsului</i>	<i>dînsei</i>	<i>dînșilor</i>	<i>dînselor</i>

Spre deosebire de *el, ea, ei, ele*, pronumele *dînsul, dînsa, dînșii, dînsele* au o întrebuintare mai redusă, substituind nume de persoană.

De pronumele personale țin de asemenea așa-zisele pronume de politețe (de reverență), care constituie o subclasă a primelor. Pronumele de politețe se folosește în vorbirea cu persoanele față de care se exprimă o atitudine de respect sau de distanță.

Pronumele de politețe au forme numai pentru persoana a II-a și a III-a:

pers. a II-a	sg. <i>dumneata, dumneavoastră</i> ;
	pl. <i>dumneavoastră</i> ;
pers. a III-a	sg. <i>dumneasa, dumnealui, dumneaei</i> ;
	pl. <i>dumnealor</i>

După cum se vede, numai pers. a III-a sg. are forme speciale de masculin (*dumnealui*) și de feminin (*dumneaei*).

Dumneata și *dumneasa*, spre deosebire de celelalte forme ale pronumelor de politețe, au forme speciale pentru G.-D. :

N.-A.	<i>dumneata, dumneasa</i> ;
G.-D.	<i>dumitale, dumisale</i> .

Dumneavoastră are o singură formă pentru amîndouă numere.

Formele *mata, matala*, rezultate din *dumneata, dumitale*, sînt folosite în special în exprimarea orală.

Pronumele de politețe sînt formate din substantivul *domnia*, care în urma unor modificări fonetice s-a contopit cu formele pronominale *ta (tale), sa (sale), voastră, lui, ei, lor*.

Pentru a sublinia reverența, uneori se folosește construcția inițială, scrisă în două cuvinte aparte (primul începînd cu literă mare): *Domnia ta, Domniei tale, Domnia sa, Domnia voastră*. În calitate de construcții pronominale de politețe se folosesc și locuțiuni pronominale de politețe: *Înălțimea sa, Maiestatea voastră, Luminăția ta, Excelența voastră*. Se admite (în anumite situații speciale) scrierea cu majusculă și a celui de al doilea element: *Excelența Voastră, Preasfinția Sa, Alteța Sa*. Ele reprezintă de fapt formele protocolare din titulatura persoanelor care ocupă anumite poziții sociale sau profesionale. Pronumele de politețe în scris apar adesea prescurtate:

<i>d-ta</i> (= <i>dumneata</i>),	<i>d-sa</i> (= <i>dumneasa</i>),
<i>d-tale</i> (= <i>dumitale</i>),	<i>d-sale</i> (= <i>dumisale</i>),
<i>d-lui</i> (= <i>dumnealui</i>),	<i>d-voastră, dvs. sau dv.</i> (= <i>dumneavoastră</i>),
<i>d-ei</i> (= <i>dumneaei</i>),	<i>d-lor</i> (= <i>dumnealor</i>).

Nu se abreviază, de regulă, locuțiunile pronominale de politețe cu substantivul *Domnia*: *Domnia ta, Domnia lui, Domnia voastră, Domniile lor*.

Pronumele de politețe, ca și celelalte pronume personale, se acordă în număr și gen cu verbul predicativ. Face excepție doar *dumneavoastră* cînd se referă la pers. a II-a singular, verbul predicativ fiind folosit tot la forma de plural: *dumneavoastră ați vorbit, dumneavoastră plecați, dumneavoastră rămîneți*. Numai cînd predicatul este exprimat printr-un verb la diateza pasivă sau în cadrul predicatului nominal, se face distincția de gen și număr: *dumneavoastră ați fost chemat, dumneavoastră ați fost chemați, dumneavoastră sînteți amabilă, dumneavoastră sînteți amabile*.

PRONUMELE REFLEXIV

Pronumele reflexiv se folosește ca morfem distinctiv al verbelor reflexive (*Vasile se duce, el se uită, ea își amintește*) și pe lângă verbele tranzitive, avînd menirea de a arăta că acțiunea lor se răsfrînge asupra celui care o realizează (*Ion se spală, mă spal pe mîini, ei se apără, ei își apără drepturile*).

Pronumele reflexiv are forme speciale numai pentru persoana a III-a cazul acuzativ (*se*) și cazul dativ (*își*), identice pentru singular și plural.

La conjugarea verbelor reflexive pentru persoana I și a II-a (singular și plural), paradigma este completată cu formele corespunzătoare ale pronumelor personale de acuzativ sau de dativ:

sg.	{ <i>eu mă mîndresc</i> <i>tu te mîndrești</i> <i>el (ea) se mîndrește</i>	sg.	{ <i>eu îmi amintesc</i> <i>tu îți amintești</i> <i>el (ea) își amintește</i>
pl.	{ <i>noi ne mîndrim</i> <i>voi vă mîndriți</i> <i>ei (ele) se mîndresc</i>	pl.	{ <i>noi ne amintim</i> <i>voi vă amintiți</i> <i>ei (ele) își amintesc</i>

Pronumele reflexiv, pe lângă formele neaccentuate, mai are și forme accentuate. Acestea sînt:

- sg. și pl.
D. *sie, sieși*
A. (*pe*) *sine*

Pronumele reflexive neaccentuate, folosite în calitate de complemente pe lângă verbele tranzitive, sînt reluate adesea prin formele lor accentuate, ca și în cazul pronumelor personale: *se auzea pe sine, își spunea sieși*; însoțită de diferite prepoziții, forma accentuată de acuzativ a pronumelui reflexiv poate fi folosită și singură: *povestește despre sine; cumpără (ceva) pentru sine*.

Dat fiind că în rol de morfem în paradigma conjugării verbelor reflexive pentru persoanele I și a II-a sînt folosite formele de dativ și de acuzativ ale pronumelui personal, condițiile lor de întrebuintare și de ortografiere sînt aceleași (vezi: „Pronumele personal“).

Cît despre ortografia pronumelui reflexiv *se* și *își* (persoana a III-a), aici trebuie să se țină seama de următoarele.

Folosit înaintea verbelor, pronumele *se* se scrie separat de verb, cu următoarele excepții:

— cînd după *se* urmează un verb care începe cu *î*, acesta se poate omite, verbul legîndu-se cu pronumele prin cratimă: *se-ntreabă, se-ntetește, se-ncepe*;

— cînd precedă verbul auxiliar din cadrul timpurilor compuse, pronumele reflexiv *se*, redus la *s-*, se leagă prin cratimă de auxiliar: *s-a întors, s-au întîlnit, s-ar interesa, s-ar fi oprit, s-o fi culcat*;

— cînd urmează după gerunziu, pronumele reflexiv se leagă de acesta prin cratimă. Gerunziul în cazul acesta își alătură vocala *-u*: *ducîndu-se, întorcîndu-se, întîlnindu-se*;

Tot prin cratimă se leagă *se* și atunci cînd după gerunziu mai urmează un pronume personal neaccentuat: *spunîndu-i-se, propunîndu-mi-se, întorcîndu-li-se*.

Pronumele reflexiv neaccentuat în dativ, ca și pronumele personal

neaccentuat în dativ, are o formă plină (*își*), care se scrie aparte (*Mihai își suflecă mînecele*), și una scurtă (*și*), care se scrie aparte cînd (*i*) este rostit plin (*mînecele și le suflecă*), dar cu cratimă cînd (*i*) este rostit redus (*suflecîndu-și mînecele*).

Pronumele scurt *și* se leagă prin liniuță de verbul care-l urmează cînd acesta:

— începe cu una din vocalele *a, î* sau *o*: *și-aduce aminte*;

— este la un timp compus format cu verbul auxiliar *a avea*: *și-a întors spatele, și-a spus numele, și-ar fi amintit*;

— îl intercalează între morfemele componente ale conjunctivului sau ale infinitivului: *să-și întorcă, să-și spună, a-și închipui, a-și aminti*.

Pronumele se leagă de asemenea prin liniuță de unire cînd urmează după un verb la gerunziu (*întorcîndu-și spatele, luîndu-și rămas-bun*) și cînd este urmat de unele forme atone ale pronumelui personal la acuzativ (*și-i amintește, și-i închipuie, și-o întoarce*).

Notă. Pronumele reflexiv neaccentuat *și* se poate rosti împreună și cu alte părți de vorbire (adverbe, conjuncții, pronume, prepoziții), cînd se vorbește într-un tempo rapid, fapt reflectat în scris tot prin liniuță de unire: *nu-și amintește, că-și știe locul, cine-și caută de treabă*.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL DE ÎNTĂRIRE

Cu ajutorul **pronumelui de întărire** se evidențiază, subliniindu-se în mod deosebit, persoana despre care este vorba (*însuși a venit*).

Pronumele de întărire se întîlnește relativ rar, fiind simțit ca învechit:

Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale, cum ziceai însuți. (C. Ne gr u z z i)

Incomparabil mai frecvent este în vorbire adjectivul pronominal de întărire, care însoțește un alt pronume (de obicei, personal) sau un substantiv:

Auzind feciorul împăratului toate acestea, hotărî să se ducă el însuși să o ceară de soție. (Folclor)

Și cea dintîi școlăriță a fost însăși Smărăndița popii. (I. Cre ang ă)

Între pronumele de întărire și adjectivele pronominale de întărire nu există deosebiri; ele au forme identice de persoană, număr și gen:

	Singular		Plural	
	m.	f.	m.	f.
I	<i>însuși</i>	<i>însămi</i>	<i>însine</i>	<i>însene</i>
II	<i>însuți</i>	<i>însăți</i>	<i>însivă</i>	<i>însedă</i>
III	<i>însuși</i>	<i>însăși</i>	<i>însiși</i>	<i>însesși, însese</i>

Forme de caz pot avea numai la feminin singular:

N.-A.	{	I (<i>eu, pe mine</i>) <i>însămi</i>	G.-D.	{	I (<i>mie</i>) <i>însedă</i>
		II (<i>tu, pe tine</i>) <i>însăți</i>			II (<i>ție</i>) <i>însedăți</i>
		III (<i>ea, pe ea</i>) <i>însăși</i>			III (<i>a ei, ei</i>) <i>însesși</i>

La ortografierea pronumelor (respectiv a adjectivelor pronominale) de întărire trebuie să se țină seama de următoarele:

— elementul de bază al formelor de masculin singular este *însu-* (*însuși, însuți, însuși*);

— elementul de bază al formelor de masculin plural este *însi-* (*însine, însivă, însiși*);

— elementul de bază al formelor de feminin singular este *însă-* pentru N.-A. (*însămi, însăți, însăși*) și *înse-* pentru G.-D. (*însemi, înseți, înseși*);

— elementul de bază al formelor de feminin plural este *înse-* (*însene, însevă, înseși, însele*).

Elementele variabile sînt forme ale pronumelui personal și reflexiv.

La rostire și scriere, acordul pronumelui (și adjectivului pronominal) de întărire în persoană, gen și număr cu numele pe care îl substituie (respectiv cu substantivul sau pronumele pe care îl determină) este obligatoriu.

Folosit pe lîngă un substantiv neutru, adjectivul pronominal de întărire are formă masculină la singular (*însuși detașamentul*) și formă feminină la plural (*înseși detașamentele*).

Formele feminine de singular ale adjectivului pronominal de întărire se acordă cu substantivul sau pronumele nu numai în persoană, gen și număr, ci și în caz (*a venit învățătoarea însăși, dar: i s-a spus învățătoarei înseși*).

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL POSESIV

Pronumele posesiv înlocuiește atît numele posesorului, cît și numele obiectului posedat. De exemplu, în fraza *Petre și-a luat numai caietul său, iar pe al tău, Vasile, l-a lăsat pe masă* pronumele *al tău* îndeplinește o dublă funcție pronominală: pe de o parte, el ține locul numelui posesorului (*Vasile*), iar pe de alta — al numărului obiectului posedat (*caietul*).

Spre deosebire de pronumele posesiv, **adjectivul pronominal posesiv** *său* (din îmbinarea *caietul său*) înlocuiește numai numele posesorului (*Petre*).

Pronumele posesiv poate indica un singur obiect posedat și un singur posesor (*al meu, a ta, a lui*), un singur obiect posedat și mai mulți posesori (*al nostru, a voastră, a lor*), mai multe obiecte posedate și un singur posesor (*ai mei, ale tale, ai lui*), mai multe obiecte posedate și mai mulți posesori (*ai noștri, ale voastre, ai lor*).

Dacă pronumele posesiv întotdeauna este precedat de articolul genitival sau posesiv (*al, ai, a, ale*), adjectivul pronominal posesiv, cînd urmează nemijlocit după substantivul articulat, se folosește fără acest articol (*masa mea, călătoria ta, școala noastră; dar: ale mele gânduri, pălăria cea albă a ta, ultimele poezii ale sale*).

Formele pronumelui posesiv sînt următoarele:

Posesorul		Un singur posesor			Mai mulți posesori		
Obiectul posedat	Persoana	I	II	III	I	II	III
	Genul						
Un singur obiect posedat	m.	<i>al meu</i>	<i>al tău</i>	<i>al său</i>	<i>al nostru</i>	<i>al vostru</i>	<i>al lor</i>
	f.	<i>a mea</i>	<i>a ta</i>	<i>a sa</i>	<i>a noastră</i>	<i>a voastră</i>	<i>a lor</i>
Mai multe obiecte posedate	m.	<i>ai mei</i>	<i>ai tăi</i>	<i>ai săi</i>	<i>ai noștri</i>	<i>ai voștri</i>	<i>ai lor</i>
	f.	<i>ale mele</i>	<i>ale tale</i>	<i>ale sale</i>	<i>ale noastre</i>	<i>ale voastre</i>	<i>ale lor</i>

Prin analogie cu persoana a III-a pentru mai mulți posesori, unde e folosită, după cum se vede, forma invariabilă *lor*, care coincide cu genitivul

plural al pronumelui personal de persoana a III-a, și la persoana a III-a singular pentru un singur posesor, paralel cu formele *său, sa, săi, sale*, se întrebunțează formele invariabile de genitiv singular *lui, ei* ale aceluiași pronume personal.

Notă. În această funcție, pronumele personale *lui, ei* se deosebesc de cele posesive prin faptul că indică și genul posesorului. A se compara: *o carte a lui — o carte a ei*, dar: *o carte a sa* (și a lui Vasile, și a Mariei).

Norma literară permite folosirea atât a formelor posesive, cât și a celor personale cu funcție posesivă, căci în felul acesta se pot evita confuziile la care poate duce uneori folosirea exclusivă a formelor de posesiv ca, de exemplu, în propoziția: *Grosolănia sa a trezit ura sa*.

Cît despre declinarea pronumelui (respectiv, a adjectivului pronominal) posesiv, se pot constata unele particularități specifice.

Pentru exprimarea sensului de dativ se folosește forma de acuzativ a pronumelui însoțită de prepoziția *la*: *Le-am scris la ai mei, să le spui la ai voștri*.

Notă. Se întâlnește de asemenea o formă specială de genitiv-dativ plural obișnuită prin modificarea articolului posesiv: *alor mei, alor tăi, alor săi, alor noștri, alor voștri*:

În zadar ienicerii se țin semeți împotriva alor noștri... (N. Bălcescu)

El găsi de cuviință să spuie și alor săi ceea ce era să se întîmple fiului lor. (P. Ispirescu)

Adjectivul pronominal posesiv se declină ca și adjectivul împreună cu substantivul determinat.

Adjectivul posesiv are forme speciale de genitiv-dativ numai cînd urmează un substantiv feminin la singular:

N.-A. *cartea mea (ta, sa, noastră, voastră)*

G.-D. *cărții mele (tale, sale, noastre, voastre)*

N.-A. *o carte a mea (a ta, a sa, a noastră, a voastră)*

G.-D. *unei cărți a mele (a tale, a sale, a noastre, a voastre)*

La masculin, adjectivele posesive au o singură formă pentru toate cazurile la singular și alta pentru toate cazurile la plural după un substantiv atât la forma hotărîtă, cât și la cea nehotărîtă:

Singular

	nehot.		hot.
N.-A.	<i>un cal</i>	} <i>al meu (al tău, al său, al</i>	N.-A. <i>calul</i>
G.-D.	<i>unui cal</i>	} <i>nostru, al vostru)</i>	G.-D. <i>calului</i>
			} <i>meu (tău, său,</i>
			} <i>nostru, vostru)</i>

Plural

	nehot.		hot.
N.-A.	<i>niște cai</i>	} <i>ai mei (ai tai, ai săi, ai</i>	N.-A. <i>caii</i>
G.-D.	<i>unor cai</i>	} <i>noștri, ai voștri)</i>	G.-D. <i>cailor</i>
			} <i>mei (tăi, săi,</i>
			} <i>noștri, voștri)</i>

Locul obișnuit al adjectivului posesiv este după substantiv.

Cînd substantivul are forma articulată hotărît, adjectivul posesiv se folosește fără articolul *al, a, ai, ale*: *prietena mea (ta, sa, noastră, voastră), prietenul meu (tău, său, nostru, vostru), prietenele mele (tale, sale, noastre, voastre)*.

Cînd adjectivul posesiv este distanțat, prin alte cuvinte, de substantiv

(indiferent de forma acestuia), în fața adjectivului posesiv apare articolul posesiv: *prietenul drag al meu (al tău, al său, al nostru), un prieten al meu (al tău, al său, al nostru)*.

Adjectivul posesiv apare cu articol posesiv și când stă înaintea substantivului: *a ta prietenă, al tău glas*. Articolul *al, a, ai, ale* se omite dacă adjectivul posesiv este precedat de un determinativ al aceluiași substantiv: *gloriosul vostru trecut, dragul meu prieten, prima sa carte, numeroasele sale călătorii*.

Dacă adjectivul pronominal posesiv determină un substantiv feminin articulat nehotărît la genitiv sau dativ singular, articolul posesiv nu-și schimbă forma. Astfel, se spune *unei colege a mele (tale, sale, noastre, voastre)*, și nu *unei colege ale mele (tale, sale, noastre, voastre)*.

Adjectivul pronominal posesiv *meu, mea, tău, ta, său, sa*, urmînd după forma nearticulată a unui substantiv-nume de rudenie, se leagă de acesta prin liniuță de unire: *maică-mea, frate-său, tată-tău, bunică-ta, tată-meu, soră-ta, cumnată-mea* s. a.

Dacă substantivul-nume de rudenie în asemenea grupuri este de genul feminin, la genitiv-dativ își schimbă forma numai adjectivul pronominal posesiv: *soră-mei, bunică-sei, mamă-tei, cumnată-sei*.

PRONUME CARE NU AU CATEGORIA PERSOANEI

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL DEMONSTRATIV

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) demonstrativ înlocuiește numele unui obiect, indicînd, totodată, poziția lui de apropiere sau depărtare în spațiu sau în timp, poziția față de alt obiect, identitatea sau asemănarea acestuia cu alte obiecte. Uneori pronumele demonstrativ ține locul numelui unui obiect despre care a fost vorba, îndeplinind funcția pronumelui personal de persoana a III-a.

Cocoșilă se opri la marginea poienii și rămase acolo în picioare, parcă n-ar fi vrut să se amestece cu ceilalți. (Marin Preda)

În conformitate cu informația privind poziția obiectului, pronumele (respectiv adjectivele pronominale) demonstrative sînt de cîteva feluri:

- de apropiere: *acest, aceasta, acești, aceștia*;
- de depărtare: *acela, aceea, aceia, acelea*;
- de identitate: *același, aceeași, aceiași, aceleași*;
- de diferențiere: *celălalt, ăstălalt, ceilalți*;
- de calificare: *(ca) atare*.

1) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de apropiere înlocuiește numele obiectului arătînd totodată că acesta se află alături de vorbitor sau că este prezent în momentul vorbirii; alteori îndeplinește rolul pronumelui personal de persoana a III-a, substituind numele obiectului despre care e vorba. El are forma *acest(a)*, cu varietăți de gen și număr (*această/aceasta, acești/aceștia, aceste/acestea*). Mai are și variante vorbite *ăst/ăsta, astă/asta, ăști/ăștia, aste/astea; aist/aista, ist/ista, aiastă/aiasta, aiști/aiștia, aieste/aiestea, cest/cesta, ceastă/ceasta, cești/ceștia, ceste/cestea*.

Adjectivele pronominale se folosesc la forma hotărâtă sau nehotărâtă înaintea sau după substantivul determinat. Ca și pronumele, ele se declină:

	Singular	Plural
m.	N.-A. <i>acesta, ăsta</i> G.-D. <i>acestuia, ăstuia</i>	<i>aceștia, ăștia</i> <i>acestora, ăstora</i>
f.	N.-A. <i>aceasta, asta</i> G.-D. <i>acesteia, asteia/ăsteia</i>	<i>acestea, astea</i> <i>acestora, ăstora</i>
m.	N.-A. <i>acest, ăst</i> G.-D. <i>acestui, ăstui</i>	<i>acești,ășți</i> <i>acestor, ăstor</i>
f.	N.-A. <i>această, astă</i> G.-D. <i>acestei, astei/ăstei</i>	<i>aceste, aste</i> <i>acestor, ăstor</i>

Nota 1. Una dintre caracteristicile pronumelui demonstrativ de apropiere este folosirea formei feminine de singular *aceasta (asta)* cu valoare de pronume personal „neutru“ de concluzie: *aceasta înseamnă..., aceasta reiese..., aceasta confirmă faptul că... etc.*

Nota 2. Forma *astă* se întâlnește în componența unor adverbe sau locuțiuni adverbiale, scriindu-se împreună cu al doilea element (*astăzi*), izolat (*astă seară, de astă dată*) sau cu cratimă (*astă-noapte, astă-seară, astă-iarnă*).

Nota 3. La ortografierea pronumelui demonstrativ de apropiere trebuie să se țină seama de faptul că forma de masculin plural (N.-A.) se scrie cu *-ia*, și nu cu *-ea*: *aceștia*, nu *aceștea*.

Adjectivul demonstrativ urmează un substantiv și capătă aceeași formă de caz ca și substantivul: G.-D. *copilului acestuia, copiilor acestora, elevei acesteia, elevelor acestora*.

Nota 4. Dacă pe lângă același substantiv, afară de adjectivul demonstrativ, se mai folosește un alt adjectiv, atunci adjectivul demonstrativ precedă substantivul: *această poezie minunată* (nu *poezia aceasta minunată*).

2) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de depărtare ține locul numelui unui obiect care se află la o anumită distanță de vorbitor (în timp sau în spațiu). El are forma *acel(a)* cu varietățile de gen și număr: *acea/aceea, acei/aceia, acele/acelea*. Există și variante vorbite *cela, ceea, ceia, celea; ăla, , aia, ăia, alea*.

Atît pronumele, cît și adjectivele demonstrative de depărtare se declină:

Masculin

Singular	Plural	Singular	Plural
N.-A. <i>acela, ăla</i>	N.-A. <i>aceia, ăia</i>	N.-A. <i>acel, ăl</i>	N.-A. <i>acei, ăi</i>
G.-D. <i>aceluia, ăluia</i>	G.-D. <i>acelora, ălora</i>	G.-D. <i>acelui, ălui</i>	G.-D. <i>acelor, ălor</i>

Feminin

N.-A. <i>aceea, aia</i>	N.-A. <i>acelea, alea</i>	N.-A. <i>acea, a</i>	N.-A. <i>acele, ale</i>
G.-D. <i>aceleia, ăleia</i>	G.-D. <i>acelora, ălora</i>	G.-D. <i>acelei, ălei</i>	G.-D. <i>acelor, ălor</i>

De fapt, singura formă literară este *acel (acea, acei, acele)*, cu variantele *acela, aceea, aceia, acelea*.

Nota 1. În limba literară, *cel (cea, cei, cele)* se folosește ca pronume în componența pronumelui relativ compus: *cel ce (cea ce, cei ce, cele ce)*.

Nota 2. Când substantivul urmat de adjectivul demonstrativ de depărtare se află la G.-D., adjectivul capătă și el forma respectivă de caz: *casei aceleia, castelului aceluia, elevelor acestora*.

Nota 3. La ortografierea pronumelui (adjectivului postpus) demonstrativ de depărtare trebuie să se țină seama de deosebirea dintre forma feminină de singular *aceea (casa aceea)* și forma masculină de plural *aceia (elevii aceia)*, identice ca pronunțare. Trebuie de asemenea să se țină cont de scrierea diferențiată a terminațiilor feminine de singular: *aceea* (N.-A.) — *aceleia* (G.-D.)

Pronumele (respectiv adjectivul) demonstrativ *cel* (*cea, cei, cele*) nu trebuie confundat cu articolul adjectival.

Adjectivul demonstrativ de depărtare e folosit uneori și postpus fără *-a* final.

... *pe înserate* (*Ivan*) *ajunge la curțile cele*. (I. Creangă)

Și noi *pe căldurile cele* *ne ungeam cu leșie tulbure*... (I. Creangă)

Adjectivul demonstrativ *cel* (*cea, cei, cele*) cu funcție de pronume este folosit în limba literară, fiind urmat de cele mai multe ori de un substantiv ori pronume, adesea însoțit de prepoziție sau adverb:

Femeia asta trebuie să fie de pe altă lume; cele de la noi sînt mai prietenoase. (M. Sadoveanu)

Cine se lovește cu capul de pragul de sus vede și pe cel de jos. (Proverb)

În țara orbilor cel cu-n ochi e împărat. (Proverb)

3) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de identitate subliniază că obiectul numit de substantivul pe care-l înlocuiește sau îl determină (ca adjectiv demonstrativ) este identic cu obiectul despre care se vorbește.

... *o aristocrație a banului s-a ridicat, și, dacă firmele s-au schimbat, figurile au rămas aceleași*. (D. Anghel)

Amîndoi (fratele și sora) semănau și aveau aceleași fețe bune și aceiași ochi arzători. (M. Sadoveanu)

Formele pronumelui în discuție sînt alcătuite din formele pronumelui demonstrativ de depărtare la care se adaugă, fiind scrisă împreună, particula invariabilă *-și* (*același, aceeași, aceiași, aceleași* etc.).

Spre deosebire de celelalte tipuri de adjective pronominale demonstrative, care se folosesc atît înaintea, cît și în urma substantivului, adjectivul demonstrativ de identitate se folosește numai antepus.

Pronumele (adjectivul) demonstrativ de identitate se declină:

	Singular		Plural
m.	N.-A. <i>același</i> G.-D. <i>aceluiiași</i>	m.	N.-A. <i>aceiași</i> G.-D. <i>acelorași</i>
f.	N.-A. <i>aceeași</i> G.-D. <i>aceleiași</i>	f.	N.-A. <i>aceleași</i> G.-D. <i>acelorași</i>

La declinare se schimbă de fapt numai elementul component *acela* (*aceea, aceia, acelea*), respectîndu-se normele de scriere ca și la pronumele demonstrativ de depărtare (vezi mai sus).

Nota 1. Norma literară cere diferențierea în scriere a formei de feminin singular *aceeași* de forma de masculin plural *aceiași*, deși sînt rostite la fel.

Nota 2. La G.-D. femininul singular are forma *aceleiași* și nu *aceleeași* sau *aceleași* (ultima este forma de N.-A. plural feminin).

Nota 3. Cu funcție de pronume demonstrativ, se folosesc de asemenea construcțiile: *tot acela* (*tot aceea, tot aceia, tot acelea*), *unul și același* (*una și aceeași, unii și aceiași, unele și aceleași*). În construcția *tot acela* se declină numai elementul al doilea (*tot aceluia, tot acelora, tot aceleia*), pe cînd în construcția *unul și același* se declină ambele elemente (*unuia și aceluiași, uneia și aceleiași, unora și acelorași*).

4) Pronumele (adjectivul) demonstrativ de diferențiere indică obiectul ce se află alături de alt obiect (obiecte). Acest pronume mai poate preciza că obiectul e departe de vorbitor (*celălalt, cealaltă, ceilalți, celelalte*) sau că e aproape (*ăstălalt,*

astălaltă, ăștilalți, astelalte). În vorbire, se folosesc și alte variante ale acestui pronume: *acelalalt, acestălalt* (cu formele respective de gen și număr), *ălălalt* (*ailaltă, ailalți, ailalte*), *celalalt, cellalt, ălalt, ălălalt, aistlalt, istlalt* ș. a.

Adjectivul demonstrativ de diferențiere coincide prin formă cu pronumele și nu-și modifică forma în funcție de poziția sa față de cuvântul determinat.

Se declină ca și pronumele:

	Singular		Plural
m.	N.-A. (<i>a</i>) <i>celălalt</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>celuilalt</i>	m.	N.-A. (<i>a</i>) <i>ceilalți</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>celorlalți</i>
f.	N.-A. (<i>a</i>) <i>cealaltă</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>celeilalte</i>	f.	N.-A. (<i>a</i>) <i>celelalte</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>celorlalte</i>
	Singular		Plural
m.	N.-A. (<i>a</i>) <i>cestălalt</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>cestuilalt</i>	m.	N.-A. (<i>a</i>) <i>ceștilalți</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>cestorlalți</i>
f.	N.-A. (<i>a</i>) <i>ceastălaltă</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>cesteilalte</i>	f.	N.-A. (<i>a</i>) <i>cestelalte</i> G.-D. (<i>a</i>) <i>cestorlalte</i>
m.	N.-A. <i>astălalt</i> G.-D. <i>ăștuilalt</i>	m.	N.-A. <i>ăștilalți</i> G.-D. <i>ăștorlalți</i>
f.	N.-A. <i>astălaltă</i> G.-D. <i>asteilalte/ășteilalte</i>	f.	N.-A. <i>astelalte</i> G.-D. <i>asteilalte / ăștorlalte</i>

Notă. În vorbirea îngrijită trebuie evitate formele de tipul *celălant, ceilantă, ceilanți, celalante* sau formele hibride *ceilaltă, ceecalaltă, ceialalți* ș. a.

5) Printre pronumele demonstrative în unele gramatici este inclus și cuvântul *atare* în îmbinarea *ca atare* (*Conținutul operei ca atare îl interesa mai puțin, îl atrăgea muzica*).

Acesta e numit pronume demonstrativ de calificare. Dar e folosit mai des în calitate de adjectiv demonstrativ de calificare, situându-se numai înaintea substantivului determinat: *un atare bărbat, o atare sarcină*.

Notă. Cu valoare de adjectiv demonstrativ de calificare, se folosesc și unele cuvinte polifuncționale de tipul *asemenea, așa, astfel de* — toate invariabile și întrebuințate numai înaintea cuvântului determinat: (*o*) *asemenea situație, așa condiții, astfel de explicații*.

6) Printre pronumele și adjectivele demonstrative ar trebui să fie inclus și *ultimul* (*ultima, ultimii, ultimele*), care e folosit în funcția dată destul de frecvent.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL INTEROGATIV

Pronumele interogativ se folosește în cadrul întrebărilor, ținând locul cuvântului (de obicei substantiv sau pronume) despre care se întreabă (și care urmează să apară în virtualele răspunsuri).

— **Cine** a venit?

— Vasile. („A venit Vasile“.)

— **Ce** vrea?

— Bani. („Vrea bani“.)

— **Al cui** creion a rămas pe masă?

— Al lui Ion. („Pe masă a rămas creionul lui Ion“.)

Pronume interogative sînt: *cine*, *ce*, *care*, *cît*, *al cîtelea*. Cu excepția pronumelui *cine* (N.-A.), ele sînt folosite și cu valoare de adjectiv pronominal.

Adjectivul pronominal interogativ, folosit în întrebări, ține locul cuvîntului cu funcție determinativă din virtualul răspuns.

— *Ce carte ai cumpărat?*

— *O carte de matematică.* („Cartea pe care am cumpărat-o este o carte de matematică“.)

Pronumele și adjectivele interogative sînt folosite nu numai în propoziții interogative propriu-zise, ci și în întrebări retorice.

Cine nu recunoaște astăzi că Pămîntul este rotund! („Toți recunosc astăzi că Pămîntul este rotund“).

Ce este invariabil și se folosește în propoziții exclamative de tipul:

Ce recoltă bogată! Ce ne-am mai bucurat!

Numai *cine* are forme de caz:

N. *cine*

G. *al (a, ai, ale) cui*

D. *cui*

A. *pe cine*

Notă. *Cine* ține, de regulă, locul substantivelor care numesc obiecte animate, pe cînd *ce* (invariabil) ține locul substantivelor ce denumesc obiecte inanimate. Ca adjectiv pronominal interogativ, *ce* se poate referi și la nume de animate (— *Ce om e Vasile?*).

Care are forme de număr numai la G.-D., iar forme de gen — numai la G.-D. singular: G. (*al*) *cărui(a)*, (*al*) *cărei(a)*, (*al*) *căror(a)*; D. *cărui(a)*, *cărei(a)*, *căror(a)*.

Spre deosebire de *cine*, folosit numai ca pronume, *care* se întrebuițează și ca adjectiv pronominal interogativ la toate cazurile.

Notă. În timp ce pronumele *cine*, *ce* se întrebuițează cu forma de singular a verbului (de ex.: *Cine a venit? Ce vine? Ce s-aude? Cine plînge?*), *care* se construiește atît cu singularul, cît și cu pluralul (*Care a venit? Care au venit? Care se duce? Care se duc?*).

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) interogativ *cît* are forme de gen și număr, iar la plural — și forme de caz:

Singular		Plural	
m.	f.	m.	f.
N.-A. <i>cît</i>	<i>cîtă</i>	<i>cîți</i>	<i>cîte</i>
G.-D. —	—	<i>cîtor</i>	<i>cîtor</i>

Notă. Forma de G.-D. plural este folosită relativ rar. Mai firească este construcția pronumelui dat cu prepoziția: *La cîți (prietenii) te-ai adresat?*

Pronumele (respectiv adjectivul pronominal) interogativ *al cîtelea* (*a cîta*) se folosește în propoziția interogativă cu scopul de a preciza locul numeric al unui obiect dintr-un șir, grup, succesiune de obiecte (*Al cîtelea te-ai întors? În a cîta cameră te afli?*) și are forme numai pentru singular (masculin și feminin).

Notă. Sînt nerecomandabile formele *al cîtulea*, *al cîtălea*, *a cîtea*.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL RELATIV

Pronumele relativ, aflându-se pe unul din primele locuri în propozițiile subordonate, preia locul unui substantiv din regentă și face totodată legătura dintre cele două propoziții.

... *s-a iscat de la o vreme o buruiană... căreia îi zice chir.* (M. Sadoveanu)

În cea de a doua propoziție, prin pronumele *căreia* se înlocuiește substantivul *buruiană* din regentă (*buruienii îi zice chir*), servind și ca element de legătură cu prima propoziție.

Pronumele relativ îndeplinește funcția conjuncției. El se deosebește însă de conjuncția propriu-zisă prin faptul că, stabilind relația dintre propoziții, are totodată rol de parte de propoziție, ceea ce nu e caracteristic pentru conjuncție.

Pronumele relative sînt omonime cu pronumele interogative *cine, ce, care, cît (cîtă, cîți, cîte)*. Excepție face doar *al cîtelea (a cîta)*, care nu e folosit ca pronume (respectiv adjectiv) relativ. Această omonimie face ca în unele gramatici cele două tipuri de pronume să fie unite, purtînd numele comun de pronume relativ-interogative sau interogativ-relative. Cu toate că cele două tipuri de pronume coincid prin formă, între ele există deosebiri de ordin funcțional și semantic.

Ca și în cadrul interogativelor, se disting pronume relative și adjective pronominale relative, dintre care unele se declină.

Pronumele *care* la nominativ și acuzativ apare cu o singură formă, fără desinențe de număr și gen (formele *cari, carele, carea* sînt învechite și nu sînt admise de norma literară actuală). În funcția de complement direct *care* (la acuzativ) este însoțit de prepoziția *pe* (*L-am întîlnit pe Ion pe care nu-l văzusem de doi ani*).

Notă. Folosirea pronumelui *care* fără prepoziția *pe* în asemenea cazuri este neliterară. Trebuie deci evitate construcțiile de tipul: *Îți dau cartea care ai cerut-o. S-a prezentat elevul care l-am chemat.*

Ca și pronumele interogativ omonim, *care* are forme de G.-D. pentru singular și plural, iar la singular — și forme de gen (*Am întîlnit elevul căruia îi împrumutasem o carte*). La G.-D. *care* capătă numărul, iar la singular și genul substantivului înlocuit din propoziția regentă (*Am întîlnit elevii cărora le-am făcut ieri observație; o elevă căreia îi dădusem un caiet*).

Pronumele relativ *care* la G. poate fi atît antepus, cît și postpus substantivului determinat. În al doilea caz, el capătă terminația *a*: *un student în cartea căruia am citit; studenta de cunoștințele căreia m-am mirat.*

Notă. Uneori se comit greșeli de acord al pronumelui și al articolului posesiv cu substantivul substituit. Pentru evitarea lor e nevoie să se țină seama de următoarele: pronumele la G. se acordă în număr, iar la singular și în gen, cu substantivul din regentă pe care-l înlocuiește în subordonată; articolul posesiv se acordă în gen și număr cu substantivul din subordonată determinat de pronumele relativ:

Am o lădiță al cărei capac se deschide ușor.

Am două lădițe ale căror capace se deschid ușor.

Cunosc un cetățean a cărui fiică învață la universitate.

Cunosc o cetățeană al cărei fiu învață la universitate.

Cînd substantivul urmat de pronumele relativ este articulat, articolul posesiv nu se folosește:

Am o lădiță pe capacul căreia sînt pictate flori.

Cunosc un cetățean cu fiul căruia am fost coleg de facultate.

Este inadmisibil acordul adjectivului relativ cu substantivul pe care-l determină în subordonată: *lădiță a cărui capac; cetățean al cărei fiică* (în loc de: *lădiță al cărei capac, cetățean a cărei fiică*).

Ce are numai funcție de pronume relativ:

... *se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaș ce venea ca și noi din deal la vale.* (I. Creangă)

Înaintam pe o șosea ce duce spre graniță. (A. Vlahuță)

În funcția dată *ce* este folosit în propoziții atributive ca și pronumele *care*, fără însă a-i face concurență, căci apare doar ca mijloc stilistic, în parte, pentru a se evita repetarea supărătoare a pronumelui *care*, și ca mijloc prozodic (are cu o silabă mai puțin decît *care*), precum și pentru a se evita cacofoniile generate de îmbinarea cu elementul lexical anterior ș. a.

Cine poate introduce o propoziție atributivă numai cu forma de G.-D.

Să ne-ntoarcem la moșiile *cui* ne știu. (Folclor)

Pronumele *cît* (*cîtă*, *cîți*, *cîte*) este folosit relativ rar, implicînd o nuanță cantitativă:

Du-te chiar acum la stăpînul moșiei și spune-i că te prinzi să-i dai în girezi tot grîul *cît* îl are semănat. (I. Creangă)

Folosit în secundară, *cît* are de obicei în principală corelativul *atît* cu formele de gen, număr și caz respective: Dă-i *atîta cît* va cere.

De altfel, elemente corelative (*acel*, *acela*, *cel*) au și alte pronume relative: Cîștiga *acela care* venea primul. Dintre acestea, *cel* (*ceea*, *cei*, *cele*), îmbinîndu-se cu *ce*, a devenit pronume relativ compus cu forme proprii de gen, număr și caz:

N.-A. *cel ce*, *ceea ce*, *cei ce*, *cele ce*;

G.-D. *celui ce*, *celeii ce*, *celor ce*.

Notă. Pronumele relativ compus, deși formează o unitate, se scrie în două cuvinte.

Forma de feminin singular (*ceea ce*) a căpătat un sens neutru, fiind echivalentă cu „faptul care“ și indicînd ansamblul circumstanțelor menționate anterior:

Tochmai de *ceea ce* te-ai păzit, n-ai scăpat. (I. Creangă)

Nota 1. Faptul că pronumele compus *ceea ce* are valoare de pronume relativ o dovedește posibilitatea substituirii acestuia printr-un pronume relativ propriu-zis (comp.: *Ce ție nu-ți place, altuia nu-i face.* — *Ceea ce ție nu-ți place, altuia nu-i face.*)

Nota 2. Pronumele relativ compus are la bază elemente care la început țineau de propoziții diferite (unul aflîndu-se în secundară, iar altul — în regenta ei). Acest lucru se observă în exemple ca: *Tată, a venit vremea să-mi dai ceea ce mi-ai făgăduit.* (P. Ispirescu)

Nota 3. Atît ca pronume relativ simplu, *cît* și în componența pronumelui relativ compus, *ce* poate fi legat prin liniuță cu unele forme scurte ale verbului auxiliar sau cu forme neaccentuate ale pronumelui personal: *Ce-ți place ție, poți face și altuia. Cel ce-a plecat nu s-a mai întors.*

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL NEHOTĂRÎT

Pronumele nehotărît ține locul unui substantiv, arătînd că e vorba de un oarecare nume animat sau inanimat, fără a preciza care anume.

Dumneata, femeie, îl urmărești pe *careva* pentru o datorie? (M. Sadoveanu)

Dă *fiecăruia* ce i se cuvine și ție ajungă-ți ce rămîne. (N. Iorga)

Drept pronume (respectiv adjective pronominale) nehotărîte sînt folosite unități lexicale cu diferite valori referențiale (de ex.: *unul*, *altul*, *totul*, *fiecare*, *oricine*, *cutare*, *atîta*, *cineva*, *ceva*, *orice*, *niscaiva*, *vreunul* ș. a.). Multe pronume nehotărîte sînt formate cu ajutorul particulelor *fie-*, *ori(și)-*, *oare-*, *-va* adăugate la alte pronume:

fiecine, fiecare, fiece, oricare, oricine, orice, oricît, orișicare, orișice, orișicine, orișicît, oarecine, oarecare, oarece, careva, cineva, ceva, altcineva, altcareva, altceva ș. a.

Cu funcție de pronume nehotărît se folosește și pronumele relativ *care*: *Cîntă care cum îl duce capul. Venise care cu hîrleț, care cu căldare, care cu greblă.*

O parte din unitățile lexicale menționate funcționează numai ca pronume (*careva, cineva, altceva, altcineva, fiecine, oricine*), altă parte, numai ca adjective (*niște, oarecare, fiece, alde, niscăi, niscaiva*). Dar multe apar atît ca pronume, cît și ca adjective (*ceva, cîtva, cutare, fiecare, oricare, orice, oricît*).

Există de asemenea unele locuțiuni cu funcție de pronume nehotărît (*nu știu ce, nu știu cine, nu știu cît, cine știe ce, cine știe cine, cine știe cît, te miri ce* ș. a.).

Dintre pronumele și adjectivele nehotărîte se declină *unul (una, unii, unele), altul (alta, alții, altele), cutare, fiecare, oricare, vreunul, cîtva, oricît, atît(a), altcineva, fiecine, cineva, oricine*. O parte din acestea (*unul, altul, vreunul*) au paradigma completă, celelalte — necompletă.

Pronumele și adjectivele nehotărîte se declină ca și cuvintele pe baza cărora sînt formate.

Nota 1. *Tot* apare cu funcție de pronume și la forma articulată: **Totul** s-a rezolvat de la sine.

Nota 2. În locul formei de dativ *tuturor(a)* se folosește adesea construcția cu prepoziția *la (la toți le-am dat)*.

Sînt invariabile pronumele (adjectivele) nehotărîte *altceva, careva, ceva, niște, oarecare, orice*, precum și formele populare *alde, fiece, niscăi, niscaiva*.

Pronumele (adjectivele pronominale) nehotărîte compuse se scriu într-un singur cuvînt (*cineva, ceva, vreun(ul), orice, oricare, altcineva, oricine, fiecare* ș. a.).

Nota 1. Regula aceasta nu se referă la locuțiunile pronominale nehotărîte: *te miri ce, cine știe ce* ș. a.

Nota 2. Spre deosebire de numeralul cardinal *unu*, pronumele nehotărît se scrie cu *-l* la sfîrșit: *unul*. Forma adjectivului pronominal nehotărît coincide cu forma articolului nehotărît *un, o*.

Nota 3. Spre deosebire de articolul nehotărît *un, o*, prin care se subliniază caracterul nedeterminat al obiectului denumit de substantiv, adjectivul pronominal nehotărît *un, o* arată că obiectul denumit de substantivul pe lîngă care stă este deosebit de alt obiect (alte obiecte) de același fel. Acest lucru se vede ușor cînd, în enunț, el este opus altui adjectiv pronominal, ca în exemplul:

Un elev intră în clasă, altul rămase afară.

Adjectivele pronominale nehotărîte, în marea lor majoritate, stau înaintea substantivului determinat: *atîta zarvă, fiecărui cetățean, orice creștin, cîtorva case, orice încercare* ș. a. m. d. Adjectivele pronominale nehotărîte *cutare, oarecare, tot (toată, toți, toate), mult (multe...), puțin (puțină...)* pot apărea atît înaintea, cît și în urma substantivului: *cutare sătean — săteanul cutare, (un) oarecare tînăr — (un) tînăr oarecare, toți consătenii — consătenii toți* ș. a.

Majoritatea pronumelor nehotărîte au numai formă de singular și se folosesc, respectiv, cu formele personale ale verbului la singular (de ex.: *oricine citește, fiecare vine, cineva s-a apropiat*). Trebuie deci evitate construcțiile de felul: *Oricine (fiecare) dintre ei puteau pleca*.

PRONUMELE ȘI ADJECTIVUL PRONOMINAL NEGATIV

Prin **pronumele negative** se exprimă lipsa, excluderea unui obiect (sau a unor obiecte).

Principalele pronume negative sînt: *nimeni* (cu varianta *nimenea*) și *nimic* (cu varianta *nimica*). *Nimeni* se referă la animate (**Nimeni** n-a venit.), iar *nimic* — la obiectele inanimite (*În cutie nu era nimic.*).

Pronumele *nimeni* nu are forme pentru exprimarea genului și a numărului, schimbându-se doar după caz:

N.-A. *nimeni* (*nimenea*),
G.-D. *nimănui* (*nimănuia*)

Pe lângă *nimeni* și *nimic*, care apar numai cu funcție de pronume, mai există locuțiunea *nici unu*, *nici un* (*nici una*, *nici o*), care are funcție de pronume negativ și de adjectiv pronominal negativ. Această locuțiune dispune de forme speciale de gen și de caz atât în calitate de pronume, cât și în calitate de adjectiv:

Pronume		Adjectiv	
m.	f.	m.	f.
N.-A. <i>nici unul</i>	<i>nici una</i>	<i>nici un</i>	<i>nici o</i>
G.-D. <i>nici unuia</i>	<i>nici uneia</i>	<i>nici unui</i>	<i>nici unei</i>

În funcția de adjectiv pronominal, locuțiunea *nici un* (*nici o*) stă întotdeauna înaintea substantivului determinat.

Atât pronumele (*nici unul*), cât și adjectivul pronominal (*nici un*) se scriu în două cuvinte.

Nota 1. Trebuie făcută distincție între pronumele negativ compus *nici unul* (*nici una*) și pronumele nehotărît *unul* (*una*) însoțit de adverbul negativ *nici*. Comp.: *N-a venit **nici unul**?* (*N-a venit **nimeni***), dar *N-a venit nici unul, nici altul?* (*N-a venit nici Ion, nici Vasile*).

Nota 2. Pronumele negativ se acordă numai cu forma de singular a verbului. Sînt greșite construcțiile cu verbul la plural de tipul *Nimeni din ei n-au venit*.

Numeralul

Numeralul este partea de vorbire autosemantică flexibilă care exprimă determinarea numerică a obiectelor.

Din punct de vedere funcțional, numeralul are particularități comune cu alte părți de vorbire. Astfel, unele numere care însoțesc și determină substantive se comportă ca adjectivele (*cinci prieteni, casa a patra de la colț, câștig întreit*). În absența substantivului determinat (când numeralul indică un număr abstract — *doi și cu trei fac cinci* — sau când el substituie numele obiectelor concrete a căror însușire cantitativă o exprimă — *Din echipă făceau parte treisprezece jucători. Doi erau în rezervă*), numeralul are comportament substantival. Uneori, exprimând însușirea cantitativă a acțiunilor, numerele capătă valoare adverbială (*a venit de două ori, au intrat câte doi*). Din această cauză unii cercetători consideră că numeralul nu constituie o parte de vorbire independentă.

Deși numeralul are tangențe cu substantivul (numerele *sută, mie, milion, miliard, trilion* etc. sînt substantive propriu-zise cu sens cantitativ), cu adjectivul (ca determinant veritabil al acestuia), cu adverbul (numerele adverbiale și parțial cele distributive și cele multiplicative determină realmente un verb doar în mod cantitativ) și cu pronumele (ca și acesta, el substituie un nume), există totuși ceva ce îl individualizează ca parte de vorbire.

Spre deosebire de substantiv, adjectiv, pronume, adverb, numeralul exprimă sub diferite aspecte cantitatea, care este constituită într-un sistem numeric bine organizat. Chiar unitățile lexicale de tipul *zece, sută, mie, doime, treime, pătrime* etc., deși ca formă sînt substantive, țin totuși de clasa numeralului, deoarece reprezintă elemente constitutive ale sistemului numeric.

Exprimînd un număr abstract, un număr concret, ordinea numerică a obiectelor sau a acțiunilor în timp sau în spațiu, clasa numeralului se caracterizează și prin anumite particularități gramaticale specifice. Pentru numere nu sînt caracteristice categoria numărului (cu excepția numeralelor-substantive) și categoria genului (cu excepția numeralelor ordinale). Numeralul nu cunoaște nici opoziția casuală (marcată prin desinențe sau articole), deși ca element subordonat numelui se supune regimului casual al acestuia. Genitivul și dativul unora din formele sale este redat cu ajutorul prepozițiilor *a* și *la* (*reprezentanți a două regiuni, dau cărți la douăzeci de elevi*) sau al articolelor adjectivale *cel, cea* însoțite de prepoziția *de* (*cel de-al doilea, cea de-a doua*).

E specific de asemenea felul numeralelor de a se uni cu substantivele determinate. Spre deosebire de alte determinative, majoritatea numeralelor (cele cardinale) precedă cuvîntul determinat, legîndu-se cu acesta prin prepoziția *de* (*cincizeci de caiete, o sută douăzeci de saci*). Fac excepție numai numeralele de la 1 pînă la 19 și compusele cu ele (*cinci caiete, paisprezece elevi, o sută unsprezece lei, o mie nouă sute nouăsprezece copii*).

STRUCTURA MORFEMATICĂ A NUMERALELOR

După aspectul structurii lor morfematice, numeralele se împart în: **numerale simple** și **numerale compuse**.

Sînt simple numeralele (moștenite și cele împrumutate) alcătuite dintr-un singur cuvînt: *unu (una), doi (două), trei, patru..., zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion; doime, treime, sutime, miime; dublu, triplu; însutit, înmîit; întîi (întîia), primul (prima)* etc.

Sînt compuse numeralele formate din două sau mai multe cuvinte juxtapuse sau legate cu ajutorul prepozițiilor, dintre care cel puțin unul este numeral primar: *unsprezece, doisprezece, treisprezece, treizeci, patruzeci, nouăzeci; al doilea (a doua), patruzeci și opt, o mie trei sute nouăzeci și șase; două treimi, cinci zecimi; de două ori, de trei ori* etc.

Clasificarea

Din punctul de vedere al sensului pe care-l exprimă, numeralele se împart în două clase: **cardinale** și **ordinale**¹. La rîndul lor, numeralele cardinale se subdivid în:

1) **numerale cardinale propriu-zise** (*unu, doi, trei, patru, unsprezece, milion, miliard, bilion, trilion*);

2) **numerale fracționare**: *o doime (jumătate), o pătrime (un sfert), a cincea parte, o sutime, o miime*;

3) **numerale colective**: *amîndoi — amîndouă, ambii — ambele, toți trei — tustrei; cîteșitrei — cîteșitrele*;

4) **numerale multiplicative**: *însutit, înnoit, împătrit, dublu, triplu, cvadruplu, cvintuplu*;

5) **numerale distributive**: *cîte una, cîte trei, cîte cinci, cîte zece, doi cîte doi, la cîte trei*;

6) **numerale adverbiale**: *o dată, de două ori, de cinci ori*.

NUMERALELE CARDINALE

NUMERALELE CARDINALE PROPRIU-ZISE

Numeralele cardinale exprimă un număr concret cînd însoțesc un substantiv (*două penițe, trei creioane, cincisprezece pomi*) sau cînd substituie numele unui obiect a cărui însușire cantitativă o exprimă (*doi erau în rezervă*) ori un număr abstract cînd nu sînt legate de un substantiv (*doi și cu trei fac cinci, cinci înmulțit cu zece fac cincizeci*). Pe baza lor se formează celelalte

¹ În literatura de specialitate există și alte clasificări ale numeralelor.

feluri de numerale. Simple sînt cele de la 1 pînă la 10 inclusiv, precum și numeralele *zero, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion...*, considerate numerale de bază ale limbii române. Combinate între ele, numeralele de bază permit să se exprime un număr nelimitat de numere. Orice numeral cardinal compus conține unul dintre numeralele simple menționate. Astfel, numeralele *unsprezece — nouăsprezece* au ca punct de plecare numeralul primar *zece*, căruia i se adaugă unul dintre cele nouă numerale simple (1 — 9). Legătura dintre aceste unități componente se înfăptuiește cu ajutorul prepoziției *spre*: *unsprezece, doisprezece, treisprezece, cincisprezece, șaptesprezece, optsprezece, nouăsprezece*.

Numeralele cardinale propriu-zise care exprimă zeci întregi (de la 20 pînă la 90) se formează din pluralul lui *zece* precedat de unitatea (de la 2 la 9) care indică numărul zecilor: *douăzeci, treizeci, patruzeci, cincizeci, șaptezeci, optzeci, nouăzeci*.

Numeralele de la 11 la 19 și numărul zecilor (de la 20 la 90) se scriu împreună, pe cînd toate celelalte numerale compuse se scriu separat: *treizeci și cinci, o sută patruzeci și opt, patru mii șase sute douăzeci și nouă*.

La numeralele compuse (de la 21 la 99) unitățile se leagă de numărul zecilor prin conjuncția *și*: *douăzeci și patru, patruzeci și nouă, șaptezeci și patru*. Legătura în cadrul numeralelor începînd cu *o sută* se realizează fără *și* (*trei sute patruzeci, o mie nouă sute, șase sute patru, cinci mii patru sute*).

De la 20 în sus, numeralul se leagă de substantivul determinat cu ajutorul prepoziției *de*, inclusiv atunci cînd numeralul este notat prin cifre: *douăzeci de cărți, cincizeci și doi de colegi, o sută treizeci și două de case, treizeci de copii*.

Dacă numeralul este scris cu cifre, iar după dînsul urmează numirea prescurtată a unei unități de măsură, prepoziția *de* nu se scrie, cu toate că se rostește: *45 kg, 120 l, 37%, 87 m/sec*.

Numeralele compuse de la 100 în sus se construiesc în felul următor: înaintea cuvintelor *sută, mie, milion...* (la singular sau la plural) se întrebuintează numeralele primare de la 1 la 9 care arată respectiv numărul sutelor, miilor, milioanei etc.: *patru sute, cinci mii, șase miliarde...* După ele urmează zecile și unitățile (*o sută douăzeci, patru mii trei sute unsprezece, opt milioane nouă sute treizeci și șapte de mii șase sute treisprezece*). Legătura dintre miliarde și milioane, dintre milioane și mii, dintre mii și sute, dintre sute și zeci sau unități se face prin juxtapunere.

Dacă numărul miilor, milioanei, miliardelor... e mai mare decît *nouăsprezece*, apare ca element de legătură prepoziția *de*: *patru sute cincizeci de mii opt sute șaptezeci și unu, nouă milioane cinci sute treizeci și șapte de mii opt sute treisprezece, două miliarde șase sute patruzeci de milioane nouă sute cincisprezece mii trei sute patruzeci și doi*.

Excepție fac doar numeralele compuse în componența cărora drept ultim element apare unul din numeralele dintre 1 și 19: *o mie trei sute patru saci, o mie cinci sute unsprezece lei*.

În corpul unor numerale compuse unele numerale simple și-au modificat aspectul fonetic: *patru > pai-*, *șase > șai-*. Astfel, au devenit astăzi normă (în pronunțare și în scris) formele *paisprezece, șaisprezece, șaizeci*

(*nu patrusprezece, șasesprezece, șasezeci*). Sînt nerecomandabile variantele vorbite *cinsprezece, cinzeci*, formele literare fiind *cincisprezece, cincizeci*. Modificările acestea fonetice se datorează, probabil, tendinței de a reduce numeralul care arată unitatea la o singură silabă, prin analogie cu alte numere din această categorie (*paisprezece, șaisprezece, ca și unsprezece, doisprezece*).

De la 20 în sus numerele se rostesc de multe ori fără elementul *zeci*. Astfel, în vorbirea mai puțin îngrijită întîlnim forme neliterare (incorecte) ca: *douășdoi* (*doșdoi*), *șaiștrei, pașopt* (formele *pașoptișm și pașoptist* au fost acceptate de normă), *patrușpatru* (*pașpatru*), *șapteșdoi* etc.

DECLINAREA NUMERALELOR CARDINALE PROPRIU-ZISE

Spre deosebire de substantiv și adjectiv, numeralul cardinal propriu-zis se schimbă doar parțial după număr, gen și caz. Astfel, numerele *unu / una* (*un / o*) au numai forme de singular, iar *doi / două, trei, patru, cinci* etc. — numai forme de plural. Numerele *zece, sută, mie, milion, miliard, trilion*, ca și substantivele obișnuite, au forme de singular și de plural exprimat fie prin desinență (*zece — zeci, sută — sute*), fie prin desinență și alternanță fonetică (*milion — milioane, trilion — trilioane*).

Forme de gen au numai numerele simple *un(u) — una / o și doi / două*, precum și cele compuse cu acestea: *doisprezece — douăsprezece, douăzeci și unu — douăzeci și una, treizeci și doi — treizeci și două* (cu excepția lui *unsprezece* care are gen unic). Tot gen unic au și *zero, zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion*, dintre care *zece, sută, mie* sînt feminine (la singular pot fi însoțite de *o*, iar la plural de *două*) și *zero, milion, miliard, bilion, trilion* sînt neutre (la singular pot fi însoțite de *un*, iar la plural de *două*).

Singurul numeral cardinal propriu-zis care se declină este *unu — una* (*un — o*). Formele nearticulate se folosesc cînd însoțesc un substantiv, cele articulate sînt de sine stătătoare. Se declină ca și articolul sau ca pronumele nehotărît, cu care sînt omonime:

Pe lîngă substantive

N.	<i>un (copac)</i>	<i>o (casă)</i>
G.	<i>(al, a, ai, ale) unui (copac)</i>	<i>(al, a, ai, ale) unei (case)</i>
D.	<i>unui (copac)</i>	<i>unei (case)</i>
A.	<i>(pe) un (copac)</i>	<i>(pe) o (casă)</i>

Fără substantive

N.	<i>unu, unul</i>	<i>una</i>
G.	<i>(al, a, ai, ale) unuia</i>	<i>(al, a, ai, ale) uneia</i>
D.	<i>unuia</i>	<i>uneia</i>
A.	<i>(pe) unu, unul</i>	<i>(pe) una</i>

Nota 1. Numeralul *unu* nu se articulează cînd este folosit ca număr abstract (*unu + unu + doi*), dar se articulează cînd are valoare pronominală (*unul dintre noi*).

Nota 2. Exprimînd un număr, numeralul *un* sau *o* se rapoartă la alt număr (numeral) care, de cele mai multe ori, figurează în același text. Compară exemplul:

*Trecu o zi, trecură trei
 Și iarăși noaptea vine
 Luceafărul deasupra ei
 Cu razele-i senine. (M. Eminescu)*

Numeralele *zece, sută, mie, milion, miliard, bilion, trilion* se declină ca și substantivele feminine sau neutre, avînd atît forme articulate, cît și forme nearticulate: *Zecile mărită secile, sutele mărită slutele, miile mărită urgiile. Am primit un zece la chimie.*

Celelalte numere cardinale propriu-zise se declină precedate de articolul adjectival la plural *cei, cele*, care devine marcă a cazului (își schimbă forma după genul, numărul și cazul substantivului pe care îl însoțește, numerele rămînînd neschimbate):

N.-A.	<i>cei opt (ostași)</i>	<i>cele șapte (fete)</i>
G.-D.	<i>celor opt (ostași)</i>	<i>celor șapte (fete)</i>

Articolul adjectival, care însoțește numerele cardinale de la *doi* în sus, se acordă în gen cu substantivul determinat de numeral: *cei trei studenți, cele nouă studente, cei o sută treizeci de muncitori, cele o sută treizeci de muncitoare.*

Notă. Începînd cu *două sute*, acordul în gen se face fie cu substantivul, fie cu numeralul, în funcție de ceea ce vrea să scoată în evidență vorbitorul. Comp.: *cei trei sute de lei și cele trei sute de lei; cei două mii cinci sute de dolari și cele două mii cinci sute de dolari.*

Cînd numerele nu sînt precedate de articolul adjectival la plural *cei, cele*, ele exprimă cazul genitiv cu ajutorul prepoziției *a* (care nu trebuie confundată cu articolul *al, a, ai, ale*) plus acuzativul. Este deci corect: *Tată a (nu al) doi copii. Reprezentanți a (nu ai) șapte școli.* Dativul se exprimă cu prepoziția *la*: *Dau de mîncare la zece iepuri.*

Notă. Prin aceleași mijloace se realizează raporturile cazuale de genitiv-dativ și la numerele *sută, mie, milion*: *Premiile a o sută de oameni (nu unei sute de oameni). Dau premii la o mie de oameni (nu unei mii de oameni).*

Valori numerice au și substantivele *pereche* și *duzină*. Echivalînd cu numeralul *doi*, *pereche* înseamnă grup de două obiecte de același fel cu întrebuintare simultană (*o pereche de boi, o pereche de șireturi*) sau obiect format din două părți identice și simetrice (*o pereche de ochelari, o pereche de pantaloni*). *Duzină* are semnificația de grup de douăsprezece obiecte de același fel care formează un tot (*o duzină de cămăși, o duzină de pălării*).

ÎNTREBUINȚAREA NUMERALELOR CARDINALE PROPRIU-ZISE

După cum s-a menționat, numerele cardinale propriu-zise pot exprima un număr precis abstract, nefiind legate de obiecte concrete. Așa se folosesc ele în matematică (*unu înmulțit cu unu fac unu, treizeci și cinci împărțit la șapte fac cinci, șapte e mai mic decît nouă*). Numerele cardinale mai pot exprima cantități precise de obiecte concrete. În cazul acesta, numeralul este urmat de substantivul respectiv care prin semantica lui denumește obiectele numărate:

Avea și dînsul trei feciori. (G. Coșbuc)

Tot o cantitate exactă de obiecte concrete exprimă și numeralul atunci cînd este folosit independent: *Zece dintre ei erau băștinași, șapte — străini.*

Notă. Numeralesle singure sau construcțiile în care sînt incluse pot exprima sensuri absolute. De aceea ele dețin simboluri ale anilor (*Era în 1940, adică în anul 1940*), zilelor (*Vine pe 20, adică în ziua de 20*), orelor (*Pînă la 15. 00 terminăm, adică pînă la ora 15. 00*), minutilor (*Este nouă și cincisprezece, adică ora nouă și cincisprezece minute*), vîrstelor (*Împlinește șaptezeci, adică 70 de ani*), ale numerelor purtate de vehicule (*Vin cu unsprezece, adică cu troleibuzul 11*), ale distanțelor (*Mergeam cu o sută douăzeci pe oră, adică cu 120 km pe oră*), notelor, etajelor, cotelor, articolelor de lege, sumelor de bani, cantităților comerciale etc.

În vorbirea curentă se manifestă tot mai pregnant tendința de a înlocui numeralesle ordinale prin cele cardinale propriu-zise, care sînt mai scurte și se rostesc mai ușor, datorită corpului lor fonetic mai redus: *pagina șapte* (în loc de *a șaptea*), *capitolul doi* (în loc de *al doilea*), *am urcat la etajul cinci* (în loc de *al cincilea*), *rîndul zece* (în loc de *al zecelea*), *secolul douăzeci* (în loc de *al douăzecilea*), *volumul doi* (în loc de *al doilea*), *sînt la anul trei* (în loc de *al treilea*), *felul doi* (în loc de *al doilea*), *regimentul opt* (în loc de *al optulea*), *articolul nouă* (în loc de *al nouălea*). Fenomenul a pătruns și în limba scrisă.

Nota 1. Numeralesle *unu* (*una*) și *doi* (*două*) împreună cu alte cuvinte formează anumite expresii, răspîndite mai ales în limba populară și în limbajul familiar, în care acestea își pierd chiar valoarea de numeral: *eu unul* (*eu una*); *tot unul și unul* (*tot una și una*); *tot una*; *din două una*; *nici una, nici două* „pe neașteptate“; *cu una, cu două* „ușor, repede“; *una, două* „mereu“, *una și bună*; *una din două*; *a face una cu pămîntul* „a nimici“; *unul ca unul* „de calitate superioară“; *pînă la unul* „toți“ etc.

Nota 2. În anumite condiții numeralesle *una, două* au valoare substantivală, fără ca substantivul respectiv să fie amintit anterior: *I-a tras una* (= o lovitură), *de l-a doborît la pămînt. Cînd i-a lipit două* (= două palme), *a văzut stele verzi*.

Cu ajutorul numeralelor cardinale, singure sau combinate cu alte numeralesle ori cu alte cuvinte (*vreo, cam, aproximativ, circa, aproape la, pînă la* etc.), se exprimă numărul aproximativ (imprecis) al obiectelor.

Nuanța de aproximație numerică poate fi redată și prin succesiunea a două numeralesle (al doilea fiind mai mare decît primul), urmate de substantivul determinat. În acest caz numeralesle alăturate se scriu cu liniuță (*unu-doi; trei-patru; douăzeci și doi-douăzeci și trei; o sută-două* etc.). Cînd acestea privesc unități, se îmbină, de regulă, două numeralesle succesive (*doi-trei oameni, cinci-șase copaci*). Cînd e vorba de cantități mai mari, se îmbină numeralesle dintre care ultimul reprezintă o valoare superioară (*zece-cincisprezece creioane, douăzeci-treizeci de copii*). Dar unitățile se îmbină cu unități, zecile cu zeci, sutele cu sute etc.

Nota 1. Cînd se succed numeralesle *unu* și *doi*, substantivul se intercalează între ele.

Ia poftim... de-ți lua din masa noastră oleacă de gustare ș-un pahar, două de vin... (I. Creangă)
Și merg ei o zi, merg două, și merg patruzeci și nouă, pîn-ce de la o vreme intră coala în codru. (I. Creangă)

Ca și substantivele, se intercalează între *unu* și *doi* (*două*) numeralesle *sută, mie, milion, miliard* (*o sută-două de elevi, un milion-două de lei*). În celelalte cazuri, ele urmează după cel de al doilea numeral (*trei-patru sute de studenți, șase-șapte mii de dolari*).

Nota 2. Expriarea unei cantități nedeterminate care e aproape de cantitatea indicată de numeralul respectiv, dar o depășește, se realizează prin întrebuintarea înaintea acestuia a cuvintelor *peste, mai bine de, mai mult de, nu mai puțin de* ș. a. (*peste cincizeci, mai bine de două sute*) sau a cuvintelor *și ceva, și mai bine, și mai mult* — în postpoziție (*o mie și ceva, două sute și mai bine*). Numeralesle din aceste construcții indică o cifră rotundă.

Sensul de aproximație se exprimă și prin folosirea formelor de plural ale numeralelor: *zeci, sute, mii, milioane*.

Creșteau / În cer a lui aripe, / Și căi de mii de ani treceau / În tot atâtea clipe. (M. Eminescu)

... **Mii** de urători treceau iute aproape de noi. (V. Alecsandri)

Redarea unei cantități imense se accentuează prin repetarea formei de plural a numeralelor respective, legate prin conjuncția *și* (*mii și mii, sute și mii*):

Crezi tu că vom putea noi singuri secera și strînge atîta grîu, că doar sute și mii de brațe trebuie acolo, nu șagă. (I. Creangă)

NUMERALELE COLECTIVE

Numeralele colective exprimă gruparea obiectelor în ansamblu determinate numeric. Ele sînt reduse ca număr.

Pentru două obiecte luate ca o totalitate se folosește numeralul colectiv moștenit *amîndoi*, care are forme gramaticale de gen și caz, declinîndu-se în felul următor:

	Masculin	Feminin
N.	<i>amîndoi</i>	<i>amîndouă</i>
G.	<i>(al, a, ai, ale) amînduror(a)</i>	<i>(al, a, ai, ale) amînduror(a)</i>
D.	<i>amînduror(a)</i>	<i>amînduror(a)</i>
A.	<i>(pe) amîndoi</i>	<i>(pe) amîndouă</i>

Notă. Forma de genitiv-dativ a numeralului dat se întîlnește relativ rar, avînd o nuanță arhaică. *Amînduror* se folosește ca determinativ antepus (*le-am dat amînduror elevelor*), iar *amîndurora* ca determinativ postpus (*le-am dat elevelor amîndurora*).

Genitiv-dativul se marchează și prin prepoziții (*la amîndoi, înaintea amîndurora, datorită amîndurora*).

Numeralul colectiv *amîndoi* are în limba literară și sinonimul neologic *ambii* (în limba veche exista forma *îmbii*, moștenită din latină). Ca și forma *amîndoi*, *ambii* se declină:

	Masculin	Feminin
N.	<i>ambii</i>	<i>ambele</i>
G.	<i>(al, a, ai, ale) ambilor</i>	<i>(al, a, ai, ale) ambelor</i>
D.	<i>ambilor</i>	<i>ambelor</i>
A.	<i>(pe) ambii</i>	<i>(pe) ambele</i>

Spre deosebire de celelalte numerale colective care preced sau succed substantivul determinat, *ambii, ambele* stau întotdeauna înainte și sînt articulate, substantivele determinate fiind nearticulate (*ambii vecini, ambele vecine*).

Numeralele colective de la *trei* pînă la *opt* se formează de la numeralele cardinale propriu-zise, precedate de adjectivul pronominal nehotărît *toți* (transformat în morfemul *tus-*) sau de *cîte* + particula *-și*: *tustrei, tuspatriu, tuscinci, tusșase, tusșapte, tusopt; cîteșitrei, cîteșipatriu, cîteșicinci* etc.

Cînd au fost tustrei laolaltă în casă și s-au privit la lumina lămpii, omul cel de-al doilea a-nțeles. (M. Sadoveanu)

Scoase inimile din cîteșisapte cai. (M. Eminescu)

Întrebuințate mai ales în vorbirea populară, aceste numerale nu au forme deosebite nici de gen, nici de caz, excepție făcînd doar numeralele compuse cu *trei* care au formă specială de feminin (*tustrele/cîteșitrele*).

*La noi de jale povestesc/ A codrilor desişuri/
Şi jale duce Murăşul/ Şi duc **tustrele** Crişuri.* (O. Goga)

Cîteşitrele metodele fură încercate. (B. P. Hasdeu)

La genitiv-dativ sînt folosite prepozițiile (*jucăriile a tusp patru copii, s-a dat la tustrei*).

Pentru numere mai mari (de la *trei* în sus) în calitate de numerale colective se folosesc construcții alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis precedat de adjectivul pronominal nehotărit *toți*: **toți cincizeci**, **toți o sută treisprezece** ș. a. m. d.

Toate numeralele colective au atît valoare adjectivală, cît și valoare substantivală:

*Nu semănau **amîndouă** surorile.* (Al. Vlașuț)

*Au stat tăcuți, că i-a cuprins / O jale pe-**amîndoi**.* (G. Coșbuc)

Tustrei feciorii babei umblau în cărăușie. (I. Creangă)

*Ochilă atunci se ia și el după Harap-Alb și pornesc **tuscinci** înainte.* (I. Creangă)

NUMERALELE MULTIPLICATIVE

Numeralele multiplicative arată în ce proporție crește o calitate sau o cantitate. Se formează de la numeralele cardinale propriu-zise, de regulă, simple (cu excepția lui *unu*), cu ajutorul prefixului *în-(îm-)* și a sufixului *-it* (adică după modelul adjectivelor participiale în *-it*): *în + doi > a îndoi > îndoit*; *în + patru > a împătri > împătrit*. În principiu, multiplicativele se pot forma de la orice numeral cardinal propriu-zis. În limba literară, însă, au circulație doar numeralele multiplicative formate pe baza numeralelor de la *doi* pînă la *șapte* inclusiv (*întreit*, *încincit*), precum și pe baza numeralelor *zece*, *sută*, *mie* (*înzecit*, *însutit*, *înmiiit*).

Notă. Deși în limba română nu există verbele *a înșesi*, *a înșepti*, numeralele multiplicative *înșesit*, *înșeptit* s-au format prin analogie cu *îndoit*, *întreit* etc.

Sinonime cu *îndoit* și *întreit* sînt neologismele *dublu*, *triplu*. În limbajul științific se folosește uneori *cvadruplu* (împătrit), *cvintuplu* (încincit) și *sextuplu* (înșesit).

Numeralele multiplicative au valoare adjectivală sau adverbială. Cînd sînt folosite ca adjective, multiplicativele se acordă cu substantivul determinat în gen și număr: *cîștig întreit*, *cîștiguri întreite*; *dobîndă îndoită* — *dobînzi îndoite*.

Cu valoare adverbială, numeralele multiplicative sînt invariabile: *muncește întreit*, *dobîndește îndoit*, *cîștigă împătrit*. Ca adverbe, numeralele multiplicative de tipul *îndoit*, *întreit* sînt sinonime cu numeralele adverbiale *de două ori mai mult*, *de trei ori mai mult* etc.

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Numeralele distributive arată gruparea numerică și repartizarea obiectelor. Ele se formează din numerale cardinale propriu-zise sau fracționare precedate de cuvîntul invariabil *cîte* (*cîte doi*, *cîte cinci*, *cîte zece*, *cîte o treime*, *cîte un sfert*, *cîte douăzeci și patru*), care comunică locuțiunii date sensul de grupare în cantități indicate de numeralul folosit.

Pentru a sublinia modul de grupare, se repetă fie numai numeralul (*doi cîte doi* sau *cîte doi*, *doi*), fie toată construcția (*cîte zece*, *cîte zece*).

Numeralele distributive nu se declină. Numai locuțiunea *cîte unu* are la genitiv-dativ formele *cîte unuia* — *cîte uneia*. Relațiile cazuale sînt exprimate cu

ajutorul prepozițiilor plasate înaintea distributivului (*cinci caiete a câte 50 de bani bucata; de câte zece ani*).

Numai numeralele distributive care au în componența lor numeralele *unu* și *doi* (cu excepția lui *unsprezece*) au forme speciale de gen: *câte unu* — *câte una*; *câte doi* — *câte două*; *câte doisprezece* — *câte douăsprezece*; *câte patruzeci și doi* — *câte patruzeci și două* etc.

Substantivul care urmează după numeralul distributiv se leagă de acesta ca și numeralul cardinal propriu-zis: pînă la *nouăsprezece* — direct (*câte optsprezece lei*), de la *douăzeci* — cu ajutorul prepoziției *de* (*câte treizeci de nuci; câte optzeci și șapte de bani*).

NUMERALELE FRAȚIONARE

Numeralele ce exprimă cota fracționară luată dintr-un întreg sînt numite **numerale fracționare**. Ele se formează de la numeralul cardinal care indică în câte părți este fracționat întregul la care se adaugă sufixul *-ime* (*doime, treime, cincime, zecime, sutime, miime, milionime* etc.), precedat de numeralul cardinal ce arată câte părți fracționare sînt luate (*două treimi, trei pătrimi, cinci șesimi* etc.).

Prin cifre numeralele fracționare se redau sub formă de fracții ordinare ($1/5$ „o cincime“, $2/3$ „două treimi“, $3/10$ „trei zecimi“, $7/100$ „șapte sutimi“) sau sub formă de fracții zecimale (0,5 „cinci zecimi“, 0,02 „două sutimi“, 0,003 „trei miimi“).

Drept sinonime ale numeralelor fracționare *o doime, o pătrime* se folosesc cuvintele *jumătate, sfert*. Acestea sînt, de fapt, substantive, dar care, ca și numeralele fracționare, arată cota ce se ia dintr-o unitate.

Substantivele feminine derivate de la numerale cardinale cu sufixul *-ime*, ca și toate substantivele de acest gen, au forme de număr, de caz și forme nearticulate și articulate: *treime, treimi, treimea, treimile, unei treimi, treimii, unor treimi, treimilor*.

În limbajul științific, numeralele fracționare redau linia de separare dintre numărătorul și numitorul unei fracții prin prepoziția *pe* sau *supra*: $3/5$ „trei pe cinci“ sau „trei supra cinci“.

Cînd numărul urmează după un număr întreg, el se leagă de primul prin conjuncția și care este obligatorie: *patru și o doime* sau *patru și jumătate; șase și trei pătrimi* sau *șase și trei sferturi, opt (întregi) și două cincimi*.

Fiind un tip de numerale fracționare, fracțiile zecimale se leagă de numărul întregilor prin conjuncția și: *nouă (întregi) și trei miimi* corespunde notării cifrice 9,003, iar *doi (întregi) și patru sutimi* — notației 2,04. Aceste numerale pot fi redete la citire prin numeralele cardinale corespunzătoare legate între ele prin cuvîntul *virgulă*: *nouă virgulă zero zero trei*, respectiv *doi virgulă zero patru*.

Echivalentele semantic cu numeralele fracționare sînt construcțiile alcătuite din numeralul ordinal cu formă feminină urmat de cuvîntul *parte* (*a doua parte, a șasea parte, a zecea parte* etc.) sau din numeralul cardinal propriu-zis la forma feminină urmat de numeralul ordinal, tot la forma feminină (*două a treia, trei a cincea, nouă a zecea* etc.). Ambele construcții sînt invariabile, fiind utilizate mai ales în domeniul matematicii.

Tot fracționare trebuie considerate construcțiile alcătuite dintr-un numeral cardinal propriu-zis urmat de numeralele *sută, mie*, precedate de prepoziția *la*: *cincizeci la sută* (notat cifric 50%), *șaptezeci și cinci la sută* (notat 75%),

treizeci și cinci la mie (notat 35‰). În aceste cazuri se utilizează și substantivele *procent*, respectiv *promilă*, pe lângă numeralul cardinal: *șapte procente*, *unsprezece promile*.

Notă. Trebuie evitate alăturările pleonastice *optzeci de procente la sută*, *un procent de optzeci la sută*, precum și îmbinările nelogice *patruzeci de procente la mie*, *un procent de patruzeci la mie*.

Substantivul determinat de numeralul fracționar este, de obicei, postpus și se leagă de el cu ajutorul prepozițiilor *de*, *din*, *dintre*, *dintru* (*o treime din elevi*, *un sfert de pâine*, *două cincimi dintre cei prezenți*, *o șesime dintr-o clasă*).

Legătura dintre ele se poate face de asemenea și prin intermediul articolului posesiv, substantivul determinat căpătînd forma de genitiv (*trei pătrimi ale continentului*).

Nota 1. Cînd însă numeralul fracționar împreună cu cel cardinal propriu-zis formează un număr mixt, substantivul se plasează imediat după numeralul cardinal, după care urmează cel fracționar, legat prin conjuncția *și* (*trei ore și un sfert*, *treisprezece metri și jumătate*). La notarea în cifre a numărului mixt, substantivul se plasează însă după fracție, adică la sfîrșit ($9\frac{3}{5}$ kg).

Nota 2. Substantivul care urmează după numeralele fracționare stă, de obicei, la singular, întrucît se are în vedere fracțiunea unui singur întreg (*o treime din sumă*, *două treimi din clasă*). Formă de plural capătă cînd e vorba de un grup de obiecte omogene, luate ca un tot întreg (*o treime din banii adunați*, *două treimi din elevi*).

NUMERALELE ADVERBIALE

Numeralele adverbiale arată de cîte ori se îndeplinește o acțiune sau de cîte ori calitatea (cantitatea) unui obiect o depășește pe a altuia. Ele constau dintr-un grup de cuvinte cu caracter de locuțiune, care asemenea adverbilor determină un verb, un adjectiv sau un alt adverb. Numeralele adverbiale se formează din numerale cardinale propriu-zise precedate de prepoziția *de* și urmate de substantivul *ori* (pluralul lui *oară*): *de două ori*, *de trei ori*, *de zece ori*, *de o sută de ori*. Excepție: *o dată* care e constituit din numeralul *o* și substantivul *dată* (sinonim al lui *oară*).

Tot numerale adverbiale sînt și construcțiile cu numeralul ordinal urmat de substantivul *oară* (sinonim cu *dată*): *a doua oară*, *a zecea oară*, *a mia oară*, *a o sută mia oară* etc.

Nota 1. Nu trebuie confundat numeralul adverbial *o dată* (scris în două cuvinte, precedat adeseori de adverbele de mod *numai*, *doar*, *încă*) cu adverbul simplu *odată* diferit și ca scriere (într-un singur cuvînt) și ca sens (înseamnă „cîndva”, „odinioară”).

Nota 2. Cînd numeralul adverbial se construiește cu formele de plural ale numeralelor *sută*, *mie*, *milion*, el nu denumește un număr exact, ci servește pentru a sublinia că acțiunea se repetă de foarte multe ori (*de sute de ori*, *de mii de ori*, *de milioane de ori*).

Nota 3. Uneori în corpurile numeralului adverbial după prepoziția *de* se intercalează elementul *cîte*: *de cîte două ori*, *de cîte patru ori*, *de cîte nouă ori* etc. În acest caz adverbialele au și valoare distributivă, exprimînd periodicitatea unei acțiuni:

Găina babei se oua de cîte două ori pe zi. (I. Creangă)

Ca numerale adverbiale, neologismele *bis* „de două ori”, *ter* „de trei ori” indică numerotarea unor obiecte (case, pagini, exemplare): *locuiesc la 9 bis*, *paginile 15 bis și 15 ter*.

Bis cu sens de „încă o dată” se întrebuițează adesea în sălile de spectacol, ca indicație de repetare a unui pasaj dintr-o operă literară sau muzicală.

NUMERALELE ORDINALE

Numeralele ordinale exprimă ordinea numerică, locul pe care-l ocupă obiectele sau acțiunile într-o succesiune.

Șirul numeralelor ordinale începe cu *întîiul* (*întîia*), *cel* (*cea*) *dintîi* sau *primul* (*prima*), după care urmează *al doilea* (*a doua*), *al treilea* (*a treia*), *al patrulea* (*a patra*)... și se sfîrșește cu locuțiunea adjectivală *cel* (*cea*) *din urmă* sau cu *ultimul* (*ultima*). La acestea s-ar mai putea adăuga și neologismul *secund* (*secundă*), care este sinonim cu *al doilea* (*a doua*). Comp.: *căpitan secund*, *vioară secundă*. Sinonimul lui *al treilea* (*a treia*) este *terț* (*terță*). Comp.: *datorii către terț*, *o terță persoană*.

Celelalte numere ordinale se formează din numerele cardinale propriu-zise însoțite de morfemele discontinue *al* antepus și *-le-* + particula *-a* postpus pentru masculin sau *a* antepus și *-a* postpus pentru feminin: *al doilea* — *a doua*, *al treilea* — *a treia*, *al patrulea* — *a patra*, *al cincilea* — *a cincea*,..., *al zecelea* — *a zecea*...

Notă. În structura numeralelor ordinale nu se poate vorbi de articolele posesive *al*, *a* și hotărîte *-le-*, *-a*, deoarece rolul acestor elemente se reduce aici la derivarea numeralelor ordinale de la cele cardinale. Cu ajutorul formaților *al*, *a* este exprimată ideea de ordine, iar cu ajutorul formaților *-le-*, *-a*, — distincția de gen (*al șaselea* — *a șasea*).

Uneori, numerele ordinale sînt precedate de articolul adjectival *cel* (*cea*) singur sau însoțit de prepoziția *de*, care formează sau nu o silabă împreună cu formantul proclitic (al numeralului ordinal *al* (*a*): *cel* (*cea*) *dintîi*, *cel de-al doilea* (*cea de-a doua*), *cel de-al treilea*, *cel de-al zecelea* etc.

Iar marți dez-dimineată puse tarnițele și desagii pe cai și, legîndu-i frumușel cu căpăstrul, pe cel de al doilea de coada celui dintîi, pe cel de al treilea de coada celui al doilea, pe cel de al patrulea de coada celui al treilea, cum îi leagă mentenii, a zis... (I. Creangă)

La numerele compuse marca postpusă a numeralului ordinal apare numai la ultimul component: *al douăzeci și unuia* — *a douăzeci și una*, *al o sută nouăzeci și optulea* — *a o sută nouăzeci și opta*, *al trei mii* — *a trei mii* etc.

Nota 1. La formarea numeralelor ordinale cu *opt* și *milion* (terminate în consoană), din motive de ordin fonetic între numeralul cardinal și formantul ordinal *-lea* se intercalează vocala de legătură *-u-* (nu *-ă-*): *al optulea*, *al milionulea*. Forma feminină a acestui numeral este *a milioana* (nu *a miliona*).

Nota 2. Dacă la masculin-neutru *o sută* și *o mie* păstrează pe *o* (*al o sutălea pom*, *al o mielea vizitator*), la feminin *o* este facultativ (e corect atît *a sută*, *a mie*, cît și *a o sută*, *a o mie*). La ordinalele corespunzătoare numeralelor cardinale *un milion*, *un miliard* preluarea lui *un* este facultativă la masculin-neutru (e corect atît *al un milionulea*, cît și *al milionulea*).

Numeralele ordinale formate de la *unsprezece* pînă la *nouăsprezece* se pronunță și se scriu corect *al unsprezecelea*, *al doisprezecelea*, *al treisprezecelea*,..., *al nouăsprezecelea* (nu *al unsprezecilea*, *al doisprezecilea* etc.), pentru că ele sînt formate de la *unsprezece*, *doisprezece* etc., spre deosebire de *al douăzecilea*, *al treizezecilea*,..., *al nouăzecilea*, formate de la *douăzeci*,..., *nouăzeci*.

Numeralele formate de la *sută*, *mie* și *milion* se pronunță și se scriu corect astfel: *al o sutălea* (format de la *o sută*), *a sută*; *al mielea* (format de la *o mie*), *a mie*; *al milionulea* (format de la *un milion*), *a milioana*; *al sutelea* (format de la *sute*: *al două sutelea*); *al mii* (format de la *mii*: *al două mii*), *al milioanelea* (format de la *milioane*: *al două milioanelea*).

La numeralele ordinale, formate de la corespunzătoarele lor cardinale în a căror structură intră prepoziția *de*, aceasta se omite înaintea ultimului component. Astfel, de la *douăzeci de mii* ordinalul este *al douăzeci mii*, *a douăzeci mii*, de la *șaptezeci de milioane* se formează *al șaptezeci milioane*, *a șaptezeci milioane*.

Notă. Numeralul ordinal este însoțit, de obicei, de substantiv și se prezintă ca un determinativ al acestuia, asemănându-se prin funcție cu adjectivul. Uneori însă, el apare singur:

Lăncile se înșiră în linia primă, iar în a doua... se ninsese puștile cele mici de munte. (M. Eminescu)

Poftim, om bun, de-i ospăta împreună cu noi, ziseră cei doi drumeți, căci unde mănâncă doi, mai poate ospăta și al treilea. (I. Creangă)

Spre deosebire de celelalte numerale ordinale, care nu dispun decât de o singură formă din punctul de vedere al determinării, *întîi* are două forme: hotărîită (articulată) cînd precedă substantivul determinat (*întîiul copil*, *întîia scrisoare*) și nehotărîită (nearticulată) cînd urmează după acesta, ultima fiind comună pentru amîndouă genurile (*anul întîi*, *ziua întîi*).

Sinonimul lui *întîi*, numeralul ordinal neologic *primul* (*prima*) apare de asemenea înaintea substantivului determinat în forma sa articulată (*primul exemplar*, *prima rîndunică*), iar în componența unor compuse (de tipul: *prim-ministru*, *prim-plan*, *prim-secretar*, *prima-balerină* etc.) și în construcții libere (*un prim exemplu*, *o primă observație*) poate fi nearticulat.

Altă particularitate a numeralelor ordinale *întîi* și *prim* este faptul că au și formă de plural pentru ambele genuri (*întîii*, *primii*; *întîile*, *primele*), ca și *ultimul*.

DECLINAREA NUMERALELOR ORDINALE

Forme cazuale speciale atît la masculin, cît și la feminin are numai numeralul ordinal *întîi* cînd este articulat enclitic. Deci el se declină ca adjectivele, adică atunci cînd stă înaintea substantivului determinat, se schimbă după cazuri, iar cînd stă după, rămîne neschimbat (vezi *Declinarea adjectivelor*).

Numeralul *prim* este de obicei articulat hotărît și variabil (*primul solist*, *primului solist*, *prima cosmonaută*, *primei cosmonaute*), dar uneori poate să apară și nearticulat (*această primă ediție*, *acestei prime ediții*).

La fel ca și *prim* se comportă în privința formei neologismul *secund*. Dacă precedă regentul, este articulat hotărît enclitic (*secundul ofițer*, *secundului ofițer*, *secunda întîmplare*, *secundeii întîmplări*) și nearticulat dacă succede termenul regent (*arbitru secund*, *întîmplare secundă*).

Neologismul *terț*, cînd precedă regentul, este utilizat în structură nearticulată (*o terță persoană*, *unei terțe persoane*) sau articulat hotărît enclitic (*terța persoană*, *terței persoane*).

Celelalte numerale ordinale se declină, ca și numeralele cardinale, cu ajutorul articolului adjectival *cel*, urmat de prepoziția *de*. Genul, numărul și cazul sînt marcate prin formele articolului adjectival, numeralul rămînînd invariabil:

	Singular		Plural	
	m. și n.	f.	m.	f. și n.
N.-A.	<i>cel de-al șaptelea</i>	<i>cea de-a șaptea</i>	<i>cei de-al șaptelea</i>	<i>cele de-al șaptelea</i>
G.-D.	<i>celui de-al șaptelea</i>	<i>celeii de-a șaptea</i>	<i>celor de-al șaptelea</i>	

Notă. La N.-A. singular numerele ordinale pot fi folosite și fără articolul adjectival urmat de prepoziția *de* (*al patrulea, a patra*).

Tot cu articolul adjectival se declină și numeralul *dintii*, care stă, de obicei, înaintea substantivului (*cel dintii, celei dintii, celor dintii*).

Cînd se scriu cu cifre romane, numerele ordinale, în afară de primul din serie (*întii, primul*), sînt precedate la masculin și la neutru de *al* și urmate de *-lea*, iar la feminin precedate de *a* și urmate de *-a*: *Napoleon al III-lea, student în anul al V-lea, kongresul al VII-lea, secolul al XIX-lea; clasa a II-a, clasa a X-a (dar Napoleon I, clasa I)*.

Notă. Este greșită scrierea fără *a* înaintea numeralului ordinal, cînd acesta stă după un substantiv feminin: *clasa opta* în loc de *clasa a opta, brigada treia* în loc de *brigada a treia*.

ÎNTREBUIȚAREA NUMERALELOR ORDINALE

Numerele ordinale pot avea valoare de adjectiv, de substantiv și adverb.

Au valoare adjectivală cînd însoțesc un substantiv și arată ordinea obiectului denumit de substantiv (*A fi a cincea roată la căruță*). Precedînd sau urmînd substantivul pe care-l determină, ele se acordă cu acesta în gen, număr și caz. Acordul se face fie prin forma numeralului (*primul elev, primele flori, (al) primilor elevi*), fie prin articolul *cel, cea* (*cel dintii copil, cele dintii legume, celor dintii copii (legume)*).

Cînd sînt întrebuințate singure, numerele ordinale au valoare de substantiv:

Cînd doi se ceartă, al treilea câștigă. (Folclor)

Intră în vorbă cu cel dintii. (M. Eminescu)

Dacă determină un verb, numeralul ordinal se folosește adverbial:

... Cînd sirena suna a doua oară, oamenii se îndreptau spre ieșire.

(N. Costenco)

El a sosit întii.

Funcțiile sintactice ale numeralului

Numerele cu valoare adjectivală (cardinale, colective, multiplicative, distributive, ordinale) au funcția sintactică de:

— atribut adjectival:

Am cinci degete la mîini/Șapte zile-n săptămîni. (G. Vieru)

Amîndoi prietenii și-au strîmbat nasurile unul către altul. (M. Sadoveanu)

Și cea dintii școlăriță a fost însăși Smărăndița popii. (I. Creangă)

Cu o putere îndoită, cu brațe de fier smuci pe babă de mijloc. (T. Arghezi)

Craiul primind cartea, îndată cheamă tustrei feciorii înaintea sa. (I. Creangă)

Munca ne-a adus o satisfacție înzecită.

Numerele cu valoare substantivală au aceleași funcții sintactice ca și substantivul:

— subiect:

Tustrei au ascultat poemul oamenilor și naturii noastre. (E. Camilar)

Cîte trei se sculau să spuie ce știu. (B. Delavrancea)

— **atribut substantival:**

Banii **amîndurora** au fost restituiți.

El avea o bancnotă **de zece**.

Datoriile celui **de-al doilea** erau mici.

— **nume predicativ:**

Unde erau **trei**, eu eram **al patrulea**. (I. Creangă)

Cu noi se face **zece**. (M. Sadoveanu)

Bucuria lui era **întreită**.

— **complement direct:**

Șapte pe **unul** nu-l așteaptă.

Juriul i-a premiat pe **tustrei**.

I-am văzut acasă pe **amîndoi**.

— **complement indirect:**

Au putere atîta, / cît le trebuie **la doi**. (M. Eminescu)

Dar **amîndurora** le făgăduise dorința să le îplinească. (C. Stamati)

I-am comunicat celui **de-al doilea** să vină.

Numeralele cu valoare adverbială au funcția sintactică de **complement circumstanțial**.

Ipate se îmbogățise **însutit** și **înmiit** de cînd a venit Chirică în slujbă la dînsul. (I. Creangă)

De zece ori măsoară și **o dată** taie. (Folclor)

Unul cîte unul copiii au ieșit din clasă. (S. Vangheli)

Verbul

Verbul este o parte de vorbire flexibilă care denumește procese în sens larg (acțiuni, stări, deveniri etc.). Verbul actualizează următoarele categorii gramaticale: diateză, mod, timp, persoană, număr.

Menirea comunicativă a verbului este în anumite privințe similară cu a adjectivului, deoarece ca și acesta determină într-o oarecare măsură obiectul, indicînd diferite proprietăți active, semne ale acestuia. Deosebirea constă în faptul că verbele marchează acele semne ale obiectului care au proprietatea de a se desfășura în timp, pe cînd adjectivele desemnează o calitate indiferent de reprezentarea ei dinamică.

CLASIFICAREA VERBELOR

Clasificarea verbelor are la bază trei criterii: semantic, sintagmatic și morfologic.

CRITERIUL SEMANTIC. CLASE LEXICALE

Axată pe categoriile semantice **acțiune**, **devenire**, **stare**, sfera lexico-semantică a celor aproximativ 6.000 de verbe existente în limba română este foarte variată.

În studiile de lexicologie sînt depistate grupuri lexico-semantice care au o trăsătură semantică integratoare, comună întregului grup, și trăsături semantice distinctive, proprii fiecărei unități verbale în parte.

După trăsătura semantică integratoare verbele se împart în:

— **verbe ale mișcării**: *a merge, a se deplasa, a zbura, a ajunge, a fugi, a călători, a înota, a alerga, a veni, a pleca* etc.;

— **verbe ale cugetării**: *a gândi, a cugeta, a medita, a crede, a presupune, a reflecta* etc.;

— **verbe ale zicerii**: *a spune, a zice, a vorbi, a povesti, a întreba, a răspunde, a declara, a afirma, a amuți, a apela, a bodogăni, a mormăi, a se gîngăvi, a se bîlbîi* etc.;

— **verbe ale creației**: *a crea, a confecționa, a produce, a meșteri, a face, a fabrica, a plăsmui, a coace, a picta, a tricota, a construi, a sculpta, a inventa* etc.;

— **verbe ale simțirii**: *a vedea, a simți, a auzi, a mirosi, a pipăi, a se întrista, a se emoționa* etc.;

— **verbe ale existenței și stării**: *a exista, a trăi, a se afla, a locui, a șede, a zăcea, a dăinui, a ființa* etc. (de acest grup țin și verbele care exprimă diferite manifestări ale activității fiziologice și psihice a omului: *a tuși, a dormi, a dormita, a rîde, a plînge, a suspina* etc.);

— **verbe ale relației:** *a avea, a aparține, a posedă, a depinde, a stăpîni, a echilibra* etc.;

— **verbe factitive:** *a dezgheța, a aprinde, a fierbe, a îmbunătăți, a astîmpăra, a înfrumuseța, a despăduri, a dezmoști* etc.;

— **verbe ce exprimă procese atmosferice:** *a fulgera, a ploua, a tuna, a ninge, a se însenina, a se înnora, a se întuneca, a se dezlănțui* etc.;

— **verbe ce denumesc sunete din natură:** *a hămăi, a fișîi, a foșni, a mieuna, a măcăi, a mîrîi, a covița, a mugii* etc.

Lipsa categoriei gramaticale a aspectului în structura limbii române este compensată de posibilitatea verbelor de a exprima valoarea acesteia prin semantica lor, adică prin mijloace lexicale. Din această perspectivă, verbele se împart în 3 clase mari: **durative, momentane și iterative**.

Verbele durative exprimă acțiuni care durează în timp fără a presupune o limită internă: *a arde, a aduce, a aduna, a alerga, a aștepta, a călători, a curge, a dormi, a dura, a se plimba, a răbda, a rămîne, a trece, a tulbura, a umbla, a unge, a veghea* etc.

Verbele momentane exprimă acțiuni de scurtă durată a căror limită este determinată de cauze interne, care nu se perpetuează temporal: *a adormi, a aprinde, a da, a ațipi, a muri, a deceda, a decola* etc.

Verbele iterative exprimă acțiuni care se produc cu intermitențe, care se repetă în timp: *a schelălăi, a licări, a se perinda, a trepida, a undui, a zvîcni* etc.

Semantica acestor grupuri verbale impune anumite restricții în ceea ce privește folosirea lor la anumite timpuri: verbele momentane nu se folosesc, de regulă, la imperfect, iar cele durative — la perfectul simplu decît în contexte unde există precizări suplimentare referitor la desfășurarea lor în timp (*dormii o clipă; aprindeam focul, cînd a intrat Ion; murea senin și dulce; arse într-o clipită*).

VERBE DE MODALITATE ȘI DE ASPECT

Un grup aparte formează verbele de modalitate și de aspect care, pe lîngă caracteristici lexicale, au și anumite particularități gramaticale.

Prin conținutul lor lexical, **verbele de modalitate** exprimă următoarele nuanțe modale: „posibilitatea“ (*a putea*), „necesitatea“ (*a trebui, a avea*), „iminența“ (*a fi*), „dorința“ (*a vrea, a-i veni*), „aparența“ (*a părea*).

Verbele de aspect exprimă următoarele valori aspectuale: începutul, continuarea și sfîrșitul acțiunii. Printre ele se numără: *a începe, a porni, a prinde, a termina, a isprăvi, a sfîrși* etc.

Din punct de vedere gramatical, aceste verbe au capacitatea de a se construi cu alte verbe la conjunctiv, la infinitiv, la participiu sau la supin: *poate să vină, poate veni, trebuie să spună, trebuie spus, era să cadă, vrea să plece, începe să ningă, termină de citit, a prins a plînge, are a face* etc.

CRITERIUL SINTAGMATIC. CLASE VALENȚIALE

Structura sintagmatică a verbului include totalitatea participanților implicați de verb și relațiile lor cu procesul. Dintre toți participanții (actanții) necesari pentru descrierea oricărui proces (printre care se numără: agentul, pacientul,

instrumentul, destinatarul, asociatul etc.) de o importanță majoră sînt agentul și pacientul. Primul reprezintă participantul activ care inițiază și realizează procesul. Cel de-al doilea este participantul pasiv, care, într-un fel sau altul, suferă efectele procesului.

Relația agent—proces—pacient (analizată în integritatea sa) proiectează diverse *situații* din realitate care își găsesc reflectare în structura sintagmatică a verbului. Astfel, tipul acestui raport după numărul de participanți la situație, după direcția lui de orientare stă la baza subcategorizării verbelor în clase sintagmatice ale căror unități, pe lângă aceleași trăsături valențiale, au și trăsături semantice comune.

În funcție de numărul de participanți, procesele din realitate se împart în trei tipuri: 1) procese care implică doi protagoniști — un agent și un pacient; 2) procese care implică numai un protagonist — agentul și 3) procese care nu pot avea nici un protagonist. Primul tip cuprinde *procesele orientate* ce implică un punct inițial de la care pornesc și un punct final asupra căruia se îndreaptă. Acest tip de procese este exprimat prin clasa verbelor **tranzitive**.

Verbele tranzitive sînt **bivalente**. Ele deschid două poziții libere care sînt ocupate respectiv de subiect și de complementul direct (*Zăpada acoperă pămîntul, Mama taie pîine*). Valența complementului direct este obligatorie. Fără asemenea complinire sensul verbului rămîne necunoscut pînă la limita necesară, iar enunțul neclar. Lipsite de compliniri, enunțurile *Zăpada acoperă, Mama taie* sînt văduvite de un element esențial, strict necesar pentru realizarea intenției comunicative a vorbitorului. Dependența verbului tranzitiv de obiectul direct este foarte puternică mai întîi de toate în plan semantic. De aceea verbele tranzitive sînt considerate insuficiente semantic, iar valența complementului direct — obligatorie.

Cel de-al doilea tip de procese, avînd un singur protagonist — agentul, este calificat ca desemnînd procese neorientate. Specific pentru acest tip de procese este faptul că ele nu se extind nici asupra unui obiect din exterior, nici asupra agentului însuși, deoarece în cadrul lor agentul este implicat în întregime în proces: *a merge, a dormi, a se neliniști, a se supăra*. Acest tip de procese este exprimat prin clasa verbelor **intranzitive**.

Verbele intranzitive sînt **monovalente**. Ele deschid o singură poziție liberă ocupată de subiect și se caracterizează prin imposibilitatea de a se combina cu un complement direct. Cu alte cuvinte, acțiunea exprimată de verbele intranzitive nu depășește sfera subiectului și nu trece asupra unui obiect. Verbele intranzitive sînt suficiente din punctul de vedere al conținutului lor semantic și nu necesită compliniri. Enunțurile *Copilul plînge, Bunica încărunește, Soarele răsare, Dreptatea triumfă, Pisica miaună, Vîntul adie, Speranța învie, Sportivul aleargă, Elevul întîrzie* etc. realizează plener scopul comunicării. Mesajele sînt clare, fără echivocuri, verbele nu cer un complement direct. Ele admit doar complemente indirecte și circumstanțiale (dacă e nevoie să se precizeze situațiile reflectate). Se poate spune: *Copilul plînge mult, Bunica încărunește frumos, Soarele răsare dimineața, Pisica miaună la ușă, Vîntul adie răcoros, Speranța învie lent, Elevul întîrzie regulat, Profesorul intră în clasă, Meditează asupra problemei, Locuiește cu părinții* etc.

Așadar, tranzitivitatea și intranzitivitatea sînt trăsături sintagmatice ale verbului, determinate de conținutul lui semantic intrinsec, și desemnează diferite forme ale orientării acțiunii pe axa „agent—proces—pacient”. Definitorie pentru

distincția tranzitiv/intranzitiv este și inegala disponibilitate a verbelor de a exprima diateza. Raportul dintre tranzitivitate și diateză este relevant numai pentru verbele tranzitive care sînt compatibile cu opoziția activ/pasiv: *Tata face fluiere/Fluierele sînt făcute de către tata; Mama taie pîine/Pîinea este tăiată de către mama etc.*

Verbele intranzitive nu marchează prin logoforme distincte opoziția activ/pasiv și această trăsătură integrantă devine totodată distinctivă pentru raportul tranzitiv/intranzitiv. Capacitatea combinatorie a verbelor tranzitive este deosebită de cea a verbelor intranzitive. Tranzitivele admit, de regulă, un singur complement direct care realizează valența obligatorie la dreapta. Complementul poate fi simplu (*urăsc nedreptatea*) sau multiplu (*urăsc nedreptatea, fățărnicia, ipocrizia*).

Cîteva verbe (*a ruga, a sfătui, a întreba, a chestiona, a trece etc.*) cer două complemente directe: un complement direct al persoanei, celălalt al obiectului: *Profesorul întreabă pe elev lecția, L-am trecut Dunărea*. Ele se numesc dublu tranzitive.

Uneori complementul direct nu este actualizat și atunci se consideră că tranzitivele au o întrebuințare absolută (sînt tranzitive implicite): *mama coace, copilul citește, elevul scrie, sora împletește, el cîntă, ea recită, bunica țese etc.*

Unele verbe intranzitive de tipul *a lupta, a trăi, a zbura, a visa, a juca etc.* pot primi și ele complement direct, așa-numitul complement intern, care se deosebește prin faptul că este exprimat printr-un substantiv a cărui rădăcină e comună cu a verbului: *a visa un vis, a trece o trecătoare, a zbura un zbor, a trăi un trai, a lupta o luptă ș. a.* În unele studii, aceste verbe sînt incluse în clasa tranzitivelor, fiind numite pseudotranzitive.

Clasificarea verbelor în tranzitive și intranzitive nu este rigidă. Cu excepția verbelor mișcării și a verbului *a fi*, care sînt întotdeauna intranzitive, și a unui grup relativ mare de verbe care sînt întotdeauna tranzitive (*a răscoli, a răscoli, a saluta, a sancționa, a satiriza, a satisface, a scărmana, a tachina, a tarifa, a tolera, a transcrie, a transfera, a tria, a troieni, a trăda, a citi, a închide, a încorona ș. a.*), majoritatea verbelor (cele polisemantice) pot fi tranzitive în unul din sensurile lor și intranzitive în altul.

Astfel, *a suna*, cu sensurile „a produce un sunet” și „a se face auzit” este intranzitiv (*clopoțelul sună, telefonul sună, îmi sună în urechi, sună a gol*), iar cu sensul „a anunța cu ajutorul unor sunete” — tranzitiv (*sună alarma, sună deșteptarea etc.*). Sau verbul *a răspunde* este, de fapt, intranzitiv (*a răspunde în doi peri, a răspunde la întrebare, a răspunde la scrisoare, a răspunde la salut, a răspunde la apel etc.*), dar cu sensul „a aduce la cunoștință” el devine tranzitiv și este urmat de o propoziție completivă directă (*a răspuns că nu e la curent, a răspuns că are obiecții*).

În sfîrșit, cel de al treilea tip de procese, care ar putea fi caracterizate ca procese-fenomene, nu implică nici ideea de agent, nici ideea de obiect afectat. Este vorba despre procesele al căror agent nu există în realitate sau este considerat de către purtătorii limbii ca fiind neimportant. Aceste procese sînt exprimate prin verbe **impersonale**.

Verbele impersonale sînt **avalente**. Ele nu se pot îmbina cu nume care ar desemna subiectul sau obiectul. Din punctul de vedere al formei, ele pot fi atît nepronominale (*plouă, tună, ninge*), cît și pronominale (*se întunecă, se luminează, se desprimăvărează*). Utilizarea acestor verbe este limitată doar la persoana a III-a sg., fapt determinat de specificul lor semantic-valențial.

VERBE PRONOMINALE ȘI NEPRONOMINALE

După capacitatea lor de a se construi sau nu cu pronume reflexive, verbele se împart în **pronominale** (numite și **reflexive**) și **nepronominale**.

Verbele pronominale au în structura infinitivului (și la persoana a III-a sg. și pl. la toate timpurile și modurile, cu excepția modurilor nepersonale: participiu și supin) formele de acuzativ și de dativ ale pronumelui reflexiv *se*, *își*: *a se duce*, *a se gândi*, *a se căsători*, *a se înțelege*, *a-și aminti*, *a-și închipui*. În restul paradigmei lor, ele includ formele corespunzătoare de persoana I și a II-a ale pronumelor personale.

Clasa verbelor pronominale este numeroasă și eterogenă. Simplă și accesibilă ar fi delimitarea în cadrul acestei clase a trei subclase de verbe pronominale:

1) Verbele *numai pronominale*, care nu se utilizează fără pronume (*a se mândri*, *a se lăfăi*, *a se zbcuima*, *a se oțări* etc.) sau, dacă se utilizează cu pronume, au cu totul alt sens (*a se uita* „a privi” — *a uita* „a nu ține minte”, *a se duce* „a pleca” — *a duce* „a purta”, *a se afla* „a se găsi” — *a afla* „a căpăta o informație” etc.).

2) Verbe *intransitive pronominale*, care semnifică: a) participarea intensă, interesată a autorului — verbele dinamice (*a se gândi*, *a-și aminti*, *a se ruga*, *a-și procura*); b) trecerea în altă stare, în altă fază, în altă ipostază — verbele eventive (*a se întrista* „a deveni trist”, *a se însănătoși* „a deveni sănătos”, *a se înroși* „a deveni roșu” etc.) sau stări fizice ori psihice (*a se îmbolnăvi* „a fi cuprins de boală”, *a se emoționa* „a fi cuprins de emoție”, *a se grăbi* „a deveni bolnav” etc.); c) inexistența unui autor al acțiunii — verbele impersonale (*a se însera*, *a se înnora*).

3) Verbe *reciproce* (*a se certa*, *a se bate*, *a se saluta*, *a se săruta* etc.).

Verbele din prima subclasă sînt pronominale propriu-zise, deoarece numai cu pronumele înglobat în toate formele paradigmei lor ele exprimă sensul primordial pe care îl au.

Verbele din a doua subclasă (formate, de regulă, de la adjective sau substantive ce denumesc o stare) pot avea perechi nepronominale tranzitive, care au sens factitiv (*a întrista* „a face să se întristeze”, *a însănătoși* „a face să se însănătoșească”, *a înroși* „a face să se înroșească” etc.). Din această subclasă fac parte și o serie de verbe ce denumesc fenomene ale naturii (*a se lumina* (de ziuă), *a se întuneca*, *a se însera*, *a se desprimăvăra*, *a se înnora*, *a se însenina*, *a se răzbuna*, *a se înnopta*, *a se înnegura* etc.). Unele dintre ele se folosesc și fără pronume cu același sens, dar și atunci rămîn tot intransitive (comp.: *înserează*, *înnoptează*, *înnorează*, *întunecă*).

Verbele din a treia subclasă au și ele corelative nepronominale care însă au un caracter tranzitiv foarte pronunțat (*a certa*, *a bate*, *a saluta*, *a săruta*).

Morfemul *se* adăugat la aceste verbe tranzitive le detranzitivează și arată că acțiunea este realizată concomitent de două (sau mai multe) persoane. Dacă verbul tranzitiv *a certa* se construiește cu complementul direct *pe cineva* sau *ceva*, corelativul său intransitiv *a se certa* se construiește întotdeauna numai cu complementul indirect *cu cineva* sau *cu ceva*. De aceea verbele reciproce trebuie considerate unități lexicale autonome și definite în articole separate în dicționare. La analiza gramaticală, reflexivul *se* și echivalentele lui personale *mă*, *te*, *ne*, *vă* trebuie incluse în componența verbului ca morfem constitutiv al acestuia, deoarece ele nu au funcție sintactică proprie.

Mai mulți lingviști consideră drept verbe pronominale (numite reflexive) și o serie întreagă de verbe tranzitive (*a spăla*, *a îmbrăca*, *a pieptăna*), deși

elementul *se* alăturat lor nu face parte din structura verbului și indică obiectul verbului: în propozițiile *Maria se îmbracă* și *Maria te îmbracă* sau în *Eu mă spăl* și *Eu îl spăl* avem de față verbele tranzitive *îmbracă* și *spăl* și complementele directe pronominale *se*, *te*, *mă*, *îl*, adică nu avem a face cu morfeme ale verbelor *a se îmbrăca* și *a se spăla* care nu există ca unități întregi.

Între *Maria se spală* și *Maria îl spală* nu există nici o deosebire în ceea ce privește verbul predicat. Și într-un caz și în celălalt avem de-a face cu același verb *a spăla* (nu cu două).

Tot tranzitive ar fi și unele verbe considerate reflexive cum sînt *a se lăuda*, *a se contrazice*, *a se întreba*, în care pronumele reflexiv este complement direct (*a se lăuda pe sine*, *a se întreba pe sine* etc.) și nu morfem al unor unități independente, deosebite de cele tranzitive.

Notă. Nu sînt verbe pronominale aparte nici construcțiile pronominale invariabile cu verbul la persoana a III-a (sg. și pl.) în care pronumele reflexiv *se* atribuie construcțiilor valoare de diateză pasivă. *Cartea se citește* — *Cartea este citită*; *Congresul se organizează* — *Congresul este organizat*; *Mărfurile se vînd* — *Mărfurile sînt vîndute*. Cu alte cuvinte, verbele în cazul dat nu sînt pronominale. Aceste verbe se construiesc cu pronumele reflexiv *se* numai în calitate de echivalente ale logoformelor de pasiv.

PREDICATIVITATEA

Predicativitatea asigură unităților din clasa verbului calitatea de nucleu al comunicării și, respectiv, un loc central în sistemul sintactic al limbii. Predicativitatea reprezintă sensul sintactic de bază al clasei verbului. Din această perspectivă verbele se clasifică în predicative și nepredicative.

Predicative sînt verbele care în condiții adecvate pot exprima singure sensul dat, adică pot îndeplini funcția de predicat.

Nepredicative sînt verbele care nu pot exprima sensul dat și deci nu pot îndeplini singure funcția de predicat.

Majoritatea unităților din clasa verbului sînt predicative. Doar un grup restrîns de verbe se actualizează în anumite condiții ca nepredicative, deși, cînd sînt utilizate cu sensurile lor primare, pot juca și rol de predicat. Ele se folosesc cu diferite funcții. O parte din acestea este gramaticalizată și trecută în clasa morfemelor, dată fiind desemantizarea lor completă. Ele capătă valoarea de instrumente gramaticale servind la formarea modurilor, a timpurilor compuse și a diatezei pasive (adaptîndu-și și formele corespunzătoare pentru această funcție). Acestea sînt verbele auxiliare *a fi*, *a avea* și *a vrea*.

Al doilea grup de verbe care se actualizează ca nepredicative sînt cele care verbalizează numele predicativ intrînd în componența predicatului nominal. Acestea sînt verbele numite *copulative* (*a fi*, *a deveni*, *a ajunge*, *a ieși*, *a se face* etc.).

De reținut că realizarea predicativă sau nepredicativă a verbelor depinde în exclusivitate de condițiile de funcționare sintagmatică. Unul și același verb poate fi predicativ sau nepredicativ, în funcție de ce exprimă el în text. Astfel, verbul *a fi* este predicativ cînd semnifică existența: *Acum la franzelărie este pîine*. Ca verb predicativ *a fi* este sinonim cu *a exista*, *a se afla*, *a trece*, *a se întîmpla* și de cele mai multe ori poate fi înlocuit cu aceste verbe: *Universitatea este (se află) pe strada M. Kogălniceanu*; *Este (a trecut) mult timp de atunci*; *A fost (s-a întîmplat) un caz nemaipomenit*; *Este (există) o părere contrară* etc. Cînd verbul *a fi* își pierde sensul, el se actualizează ca auxiliar (*Casa este construită*), ca semiauxiliar (*Era*

să cad, era să plîng...) și copulativ (*Cerul este senin; Poporul este stăpînul țării*). În felul acesta verbul *a fi* este caracterizat ca plurifuncțional; el poate ocupa toate pozițiile legate de predicativitate: predicativ, auxiliar, semiauxiliar și copulativ.

VERBELE AUXILIARE

În calitate de **verbe auxiliare** funcționează logoformele verbelor *a fi*, *a avea* și *a vrea*, care însoțesc alte verbe și îndeplinesc exclusiv funcția de marcă a categoriilor gramaticale de diateză, mod și de timp. Ca auxiliare verbele *a fi*, *a avea*, *a vrea* se desemantizează și devin instrumente gramaticale cu valoare de morfem. Datorită rolului esențial al acestora în flexiune (sînt echivalente funcțional cu desinențele), ele se mai numesc auxiliare morfologice. Intrînd în structura logoformelor verbale analitice, auxiliarele stau înaintea verbului de bază sau după dînsul (în inversiuni), dar nu fac corp comun cu acesta. De aceea logoforma analitică poate fi disociată, intercalînd alte elemente între părțile ei componente. Să se compare: *am căutat — am mai căutat; am plîns — am tot plîns; m-am grăbit — m-am cam grăbit; am crezut — am prea crezut; voi spera — voi mai spera* etc. Posibilități mai mari de disociere a structurii are diateza pasivă:

Limba română va fi mai devreme sau mai tîrziu însușită de toți cetățenii.

Evident, asemenea intercalări modifică configurația predicatului și cer o atenție sporită la analiza sintactică.

Auxiliarul *a fi* este, în primul rînd, marcă a diatezei pasive: apare în structura logoformelor de pasiv la toate modurile și timpurile, atribuindu-i participiului din construcția pasivă valoare verbală și indicînd modul, timpul, persoana și numărul acestei forme compuse a verbului. Din această cauză *a fi* din structura logoformei de pasiv nu se deosebește din punct de vedere formal de predicativul *a fi*, avînd aceleași forme (sînt *stimat, eram stimat, fusesem stimat, voi fi stimat, să fi fost stimat, aș fi stimat, aș fi fost stimat* etc.).

La diateza activă auxiliarul *a fi* apare ca marcă a:

- viitorului anterior și prezumtivului perfect (*veți fi scris, vei fi iubit, va fi zis*);
- conjunctivului perfect (*să fi știut*);
- condițional-optativului perfect (*ar fi știut*);
- prezumtivului prezent (*vei fi știind*);
- infinitivului perfect (*a fi știut*).

Auxiliarul *a avea* se actualizează în structura perfectului compus și a viitorului construit cu conjunctivul, ambele fiind timpuri ale modului indicativ. Participarea auxiliarului *a avea* la formarea acestor două timpuri este diferită. La perfectul compus formele auxiliarului *a avea* folosit la timpul prezent se deosebesc la persoana a III-a sg. și la persoana I și a II-a pl. de formele corespunzătoare ale predicativului *a avea*: *noi am* (nu *noi avem*), *voi ați* (nu *voi aveți*). La viitor formele predicativului *a avea* coincid cu formele acestui verb întrebunțat ca auxiliar la toate persoanele: *am, ai, are, avem, aveți, au* (+ conjunctivul prezent al verbului de conjugat).

Notă. La verbele pronominale, pronumele reflexiv stă înaintea auxiliarului și se leagă de acesta cu cratimă: *m-am dus, te-ai dus, s-a dus, ne-am dus, v-ați dus, s-au dus*. Formele inverse se scriu cu dublă cratimă: *dusu-m-am, dusu-te-ai, dusu-s-a, dusu-ne-am, dusu-v-ati, dusu-s-au*. Vocala *u* (aglutinată verbului de conjugat) apare în aceste cazuri din necesități eufonice, fiind vocală de legătură: *părăsitu-m-ai, înțelesu-v-ați* etc.

A *avea* se mai actualizează ca auxiliar în structura condiționalului prezent și perfect. În acest caz are logoforme specifice: *aș, ai, ar, am, ați, ar*. La prezent ele sînt însoțite de infinitivul verbului de conjugat (*aș visa, ai visa,...* etc.), iar la perfect (în componența condiționalului prezent al auxiliarului *a fi*) — de participiul verbului de conjugat (*aș fi visat, ai fi visat,...* etc.). În aceste structuri auxiliarul *a avea* nu prezintă dificultăți de ortografiere. Este necesară o atenție sporită la logoforma *aș* (pers. I sg.) care se scrie fără *-i*. În formele inverse auxiliarul este legat de pronume prin cratimă: *duce-m-aș, jelui-m-aș*.

Ca **auxiliar**, *a vrea* se actualizează în structura viitorului I, a viitorului anterior (indicativ) și a prezumtivului prezent și perfect.

La cele două forme ale viitorului indicativ auxiliarul *a vrea* are flexiune proprie, deosebită de cea a predicativului *a vrea* (la indicativ prezent).

Omonime sînt doar logoformele lui *a vrea* la pers. a III-a pl. (*vor lucra și ei vor*).

La viitorul I auxiliarul este însoțit de infinitivul verbului de conjugat (*voi face, vei face, ...* etc.), iar la viitorul anterior (în componența viitorului I al auxiliarului *a fi*) — de participiul verbului de conjugat. Funcția de indice al persoanei și numărului îi revine în exclusivitate auxiliarului.

Aceeași funcție o îndeplinește auxiliarul *a vrea* și în structura prezumtivului prezent, format cu viitorul auxiliarului *a fi* și gerunziul verbului de conjugat (*voi fi cîntînd*). Paradigma prezumtivului perfect este omonimă cu cea a viitorului anterior.

VERBELE COPULATIVE

Limba română cunoaște un singur **verb copulativ propriu-zis** — *a fi*, care constituie predicatul nominal împreună cu numele predicativ. Ca și auxiliarele, *a fi*, în această funcție, devine un instrument gramatical, pe de o parte, sintactic, exprimînd predicativitatea, iar, pe de altă parte, morfologic, exprimînd categoriile gramaticale verbale, pe care numele predicativ nu le poate marca. Indicînd modul, timpul, persoana și numărul, verbul copulativ nu contribuie la realizarea predicatului din punct de vedere semantic. Funcția lui de bază este cea de legătură. De aceea verbul copulativ poate lipsi atunci cînd se dă preponderență altor mijloace de legătură: pauză, intonație ș. a.:

Religia — o frază de dînșii inventată. (M. Eminescu)

În afară de *a fi*, se întrebuițează, cu funcție copulativă, o serie de alte verbe: *a deveni* (este întotdeauna copulativ), *a ajunge, a se face, a ieși* (cînd sînt sinonime cu *a deveni*), *a rămîne* (în contexte de tipul *A rămas repetentă*), *a însemna* (în contexte de tipul *Viața înseamnă luptă*), *a părea* (în contexte de tipul *Ziua pare frumoasă*), *a se numi, a se chema* (în contexte de tipul *Asta se numește/se cheamă neatenție*).

VERBELE PERSONALE ȘI IMPERSONALE

În funcție de comportamentul lor față de categoria persoanei, verbele limbii române se divizează în două clase: **personale și impersonale**.

Personale sînt verbele cu forme distincte pentru toate persoanele, adică acele verbe care au capacitatea de a realiza relația sintagmatică subiect—predicat.

Aceste verbe admit un subiect gramatical acordându-se cu numele (substantiv, pronume etc.) care exprimă acest subiect.

Marea majoritate a verbelor românești sînt personale. Ca atare se consideră și așa-numitele verbe unipersonale, care admit și ele un subiect, dar un subiect specific, care nu poate fi la pers. I (în postura vorbitorului) și a II-a (în postura interlocutorului) din motive semantice (nu pentru că n-ar putea avea formele corespunzătoare). De aceea ele funcționează numai la pers. a III-a sg. și pl. E vorba, în primul rînd, de verbele onomatopice și cele care exprimă sunetele caracteristice ale animalelor și ale păsărilor (*a măcăi, a behăi, a mieuna, a cotcodăci, a lătra, a ciripi, a croncăni, a necheza, a guița* etc.). În al doilea rînd, e vorba de unele verbe ale stării și chiar ale acțiunii, al căror conținut semantic impune anumite restricții în ceea ce privește exprimarea persoanei: *a durea, a ustura, a podidi* etc. Aceste verbe sînt personale pentru că admit un anumit tip de subiect, dar, în virtutea specificului sensului lor lexical, funcționează numai la pers. a III-a (sg. și pl.). Ele sînt cunoscute în gramatică sub numele de verbe unipersonale (defective de persoană). Tot unipersonal este și verbul modal *a trebui*.

Impersonale sînt verbele care nu admit subiecte gramaticale (fiind neutre în raport cu agentul acțiunii denumite, care de cele mai multe ori nici nu există): *a viscoli, a ninge, a bureza, a fulgera, a ploua, a amurși* etc. Formal, ele funcționează numai la pers. a III-a sg., avînd de asemenea doar cîte o formă invariabilă de persoană: *viscolește, a viscolit, va viscoli, să viscolească* etc. În afară de acțiuni din natură, ele pot denumi și stări ce se produc de la sine: *a rezulta, a reieși* etc. Acestea sînt verbe impersonale propriu-zise.

În anumite vecinătăți sintactice o serie de verbe personale se actualizează ca impersonale: *a părea, a auzi, a spune, a zice*. Un mijloc de impersonalizare a acestora este utilizarea pe lîngă ele a pronumelui reflexiv: *se pare, se aude, se zice, se știe, se obișnuiește* etc. Acestea se numesc verbe impersonale improprie.

CRITERIUL MORFOLOGIC. CLASE FLEXIONARE

Din perspectiva particularităților de exprimare a sensurilor gramaticale (adică după criteriul morfologic), verbele românești se grupează în clase cu același model de organizare paradigmatică, numite *conjugări*. Verbele românești se modifică după 4 modele principale și se divizează din acest punct de vedere în 4 conjugări. Indicele de grupare după conjugări este sufixul infinitivului prezent.

Clasificarea dată are la bază tipurile de conjugare din latină. Gramaticile normative pornesc întotdeauna de la schema clasică a celor 4 conjugări, mai avantajoasă prin faptul că este simplă și accesibilă.

Conjugarea I cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-a* (*a cînta, a lucra, a memoriza, a vibra, a declara, a linia, a sublinia, a se mînia, a scînteia, a veghea, a îngenunchea* etc.).

Conjugarea a II-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-ea* (*a bea, a vedea, a scădea* etc.).

Notă. Deosebirea dintre *a veghea, a împerechea* de conj. I și *a vedea, a scădea* de conj. a II-a apare clar la conjugare. Comp.: *veghez, veghezi, veghează* (conj. I) și *văd, vezi, vede* (conj. a II-a).

Conjugarea a III-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-e* (*a trece, a merge, a râde, a tinde, a cuprinde, a vinde, a zice* etc.).

Conjugarea a IV-a cuprinde verbele care se termină la infinitiv în *-i* și *-î* (*a iubi, a veni, a oglindi, a hotărî, a coborî, a urî* etc.).

La conjugările I, a II-a și a IV-a accentul cade pe sufixele infinitivului. Numai la conjugarea a III-a accentul cade pe rădăcină. Aceste patru conjugări sînt inegale în ceea ce privește numărul de verbe și productivitatea lor. Conjugările I și a IV-a sînt vii și productive. Ele își îmbogățesc permanent inventarul cu lexeme verbale noi, formate pe teren propriu sau împrumutate din alte limbi. Celelalte două clase sînt reduse numeric (au împreună mai puțin de 300 de verbe) și aproape neproductive (adică, după aceste modele, nu se mai formează verbe noi).

În cadrul acestor 4 mari clase flexionare, se delimitează subclase ce prezintă diferențe de flexiune. Prima divizare în acest sens are loc în cadrul conjugărilor I și a IV-a. Aici se disting două subclase:

1) Subclasa verbelor sufixate, adică a celor care primesc în structura flexionară a prezentului indicativ și conjunctiv și a imperativului sufixele gramaticale *-ez* (conj. I) și *-esc/-ăsc* (conj. a IV-a): *a lucra — lucrez — să lucrez; a forma — formez — să formez; a brăzda — brăzdez — să brăzdez; a iubi — iubesc — să iubesc; a hotărî — hotărăsc — să hotărăsc*.

2) Subclasa verbelor nesufixate, care formează prezentul indicativ și conjunctiv fără sufixe: *a lăuda — laud — să laud; a adăuga — adaug — să adaug; a aproba — aprob — să aprob; a fugi — fug — să fug; a coborî — cobor — să cobor*.

Notă. Unele verbe admit ambele posibilități de formare a prezentului indicativ și conjunctiv, dar, de regulă, numai una din ele (prima) e normativă, cealaltă fiind dialectală, vorbită sau învechită (comp.: *învîrtesc — învîrt, împart — împărțesc, ignorez — ignor, însemn — însemnez, zvînt — zvîntez, mint — mințesc, stăruî — stăruiesc* ș. a.). Sînt normative ambele variante numai cînd există anumite diferențe de sens, căci marchează verbele omonime la infinitiv: **a manifesta, manifest tranz.** (sentimente, atitudini) „a exprima (prin comportare)“; **a manifesta, manifestez intranz.** „a face manifestații, a participa la o manifestație“; **a ordona, ordon intranz.** „a da un ordin; a porunci“; **a ordona, ordonez tranz.** „a pune în ordine; a aranja“; **a reflecta, reflect tranz.** (lumina) „a schimba direcția de propagare“; **a reflecta, reflectez intranz.** „a gîndi profund; a cugeta“; **a absolvi, absolvesc tranz.** (o instituție de învățămînt) „a termina ciclul prevăzut și a primi actul respectiv“; **a absolvi, absolv tranz.** (acuzată, vinovați) „a scuti de pedeapsă“.

Clasele verbelor în *-a* (conj. I), *-i* și *-î* (conj. a IV-a) își organizează paradigmele după o singură temă flexionară — cea a infinitivului: toate modurile și timpurile lor se formează de la această temă. Clasele verbelor în *-ea* (conj. a II-a) și *-e* (conj. a III-a) au la baza organizării paradigmatică două teme flexionare: a prezentului și a perfectului. De la tema prezentului, care coincide cu cea a infinitivului, se formează prezentul și imperfectul indicativ, conjunctivul prezent, condiționalul prezent, imperativul pozitiv, gerunziul. De la tema perfectului se formează perfectul simplu și mai mult ca perfectul indicativ, supinul și participiul. Timpurile compuse de la diferite moduri se formează cu ajutorul participiului. Opt verbe de conj. a III-a (plus derivatele lor prefixale): *a coace, a rupe, a sparge, a fierbe, a suge, a frînge, a înfige, a frige* au trei teme flexionare: a prezentului, a perfectului și a participiului.

CATEGORIILE GRAMATICALE ALE VERBULUI

Caracteristice pentru verb sînt următoarele **categorii gramaticale: diateza, modul, timpul, persoana și numărul**. Sporadic apar exprimate în flexiunea verbului și categoriile genului și cazului, dar acestea nu sînt antrenate în opozițiile de conținut ale sistemului verbal (ele fiind prin definiție categorii nominale).

La conținutul propriu-zis al „procesului“ (semn categorial specific al verbului) se referă diateza, modul, timpul (care sînt prin excelență categorii verbale). Numărul și persoana caracterizează verbul numai în măsura în care unitățile din clasa verbului înregistrează, în conexiunea sintagmatică, relații de interdependență cu unitățile din clasa numelui. De aceea aceste două categorii se consideră categorii de împrumut pentru clasa verbului.

Dintre cele trei categorii caracteristice în exclusivitate pentru verb, cel mai bine conturată după conținut și expresie este categoria timpului. Verbul este unica parte de vorbire care exprimă timpul gramatical la un înalt grad de abstractizare. Paradigmele temporale constituie pivotul întregului sistem flexionar verbal. Categoria timpului este esențială pentru clasa verbului, deoarece se referă la semnificația fundamentală a acestuia. Modul dezvăluie importante opoziții de conținut, dar este slab prezentat în planul expresiei. Diateza, bazată pe relațiile dintre pozițiile sintagmatice agent — pacient, este de natură implicit sintactică. Opozițiile formale (din planul expresiei) ale diatezei influențează foarte puțin tabloul flexionar al verbului. De obicei, sistemul flexionar se conturează pe baza logoformelor diatezei active. De aceea, în comparație cu categoria timpului, diateza, modul, persoana și numărul sînt considerate categorii secundare.

Așadar, în structura flexionară a verbului rolul predominant revine paradigmelor temporale, prin care sînt implicate celelalte categorii. Orice logoformă exprimă diateza, modul, persoana și numărul, numai împreună cu timpul (nu aparte). O logoformă verbală actualizează de aceea cîte un sens gramatical din fiecare categorie. De exemplu, logoforma *plîngi* exprimă sensul de prezent (categoria timpului) și totodată sensurile de indicativ (categoria modului), de pers. a II-a (categoria persoanei), de singular (categoria numărului) și de activ (categoria diatezei).

PERSOANA ȘI NUMĂRUL

În cadrul verbului categoriile persoanei și numărului nu se referă la acțiune, ci la agentul (sau pacientul) acesteia și sînt, prin urmare, caracteristice verbului prin relațiile de interdependență dintre acțiune și participanții la actul comunicativ și numărul lor.

Categoria persoanei exprimă raportul dintre participanții la actul comunicativ și acțiune. Categoria persoanei are deci un sistem tridimensional: 1) pers. I — persoana care vorbește (emițătorul); 2) pers. a II-a — persoana căreia i se vorbește (receptorul); 3) pers. a III-a — obiectul despre care se vorbește (o altă persoană în afară de cei doi vorbitori).

Este important de reținut că în procesul comunicării persoana gramaticală își modifică sensul determinat de sistem prin folosirea frecventă a unei forme personale în locul alteia. Factori de ordin psihic care stau la baza actului

comunicativ (cum ar fi: relațiile reciproce dintre interlocutori, suportul lor emotiv, confruntarea cu alte persoane care participă indirect la actul comunicativ, situațiile neobișnuite în care decurge comunicarea, scopurile deosebite în constituirea enunțurilor etc.) influențează în modul cel mai direct conținutul formelor de persoană gramaticală. Neconcordanța dintre persoana marcată gramatical și cea reală, ce se poate observa în unele situații speciale, îmbogățește conținutul logoformelor de persoană cu sensuri noi, numite sensuri contextuale sau sintagmatice. În exemplul: *Stai, măi porcane, că te căptușește ea, Mărioara, acuși!* (I. Creangă), verbul este folosit la pers. a III-a — cu toate că în realitate este vorba de pers. I (*stai, că te căptușeșc eu acuși!*). Aceste două enunțuri sînt absolut identice din punct de vedere denotativ, dar deosebite din punct de vedere formal și stilistic.

Actualizarea sensurilor gramaticale de persoană depinde de categoriile de mod și timp. Categoria persoanei se realizează integral în sistemul flexionar al modurilor indicativ, condițional și prezumtiv. La conjunctiv diferențe de persoană prezintă numai timpul prezent. Perfectul conjunctivului nu diferențiază persoana paradigmatic (prin formă), identificarea ei se face numai în context.

Imperativul realizează formal numai pers. a II-a singular și plural.

Modurile infinitiv, gerunziu, participiu și supin sînt neutre față de categoria persoanei.

Categoria numărului se realizează în sistemul flexionar al modurilor personale concomitent cu cea de persoană. La participiu numărul se exprimă împreună cu genul (*bătut/bătuți; bătută/bătute*). Uniform și univoc opoziția de număr și persoană este marcată formal numai la pers. a II-a sg. și pl. respectiv prin desinențele *-i/-ți*: *admir-i/admira-ți; șez-i/șede-ți; merg-i/merge-ți; loveșt-i/lovi-ți; admira-i/admira-ți; ședea-i/ședea-ți; mergea-i/mergea-ți; ai admirat, ați admirat; vei admira/veți admira* etc. (indiferent de conjugare, de mod și de timp).

Notă. În structura formelor de perfect simplu și mai mult ca perfect, opoziția singular/plural este marcată suplimentar și de morful *-ră*, care apare înaintea desinenței de persoană la toate logoformele de plural: *admira-ră-ți, lovi-ră-ți — admirase-ră-ți, lovise-ră-ți* etc.

Pentru pers. a II-a pl. acest morf este de fapt redundant, deoarece opoziția de număr este suficient marcată de raportul *i/ți*.

Persoana I sg. și pl. și a III-a sg. și pl. nu se caracterizează prin uniformitate în marcarea opoziției de număr. Distinctă la prezent \emptyset /*-m* (*eu admir/noi admiră-m; eu lovesc \emptyset /noi lovi-m; eu vin/noi veni-m* etc.) și la perf. simplu *-i/-m* (*eu admira-i/noi admira-ră-m*, opoziția de număr la pers. I sg. și pl. se neutralizează la imperfect (*eu admiram/ noi admiram; eu veneam/noi veneam; eu loveam/noi loveam*) și la perfectul compus (*eu am admirat/noi am admirat; eu am venit/noi am venit*), fiind marcată printr-un singur morf *-m*. La mai mult ca perfect această omonimie este înlăturată de *-ră*, care apare la pers. I pl. (*eu admirase-m/noi admirase-ră-m; eu hotărîse-m/ noi hotărîse-ră-m*).

În structura formală a timpurilor compuse ale indicativului și ale condițional-optativului, la modul prezumtiv și la diateza pasivă persoana și numărul sînt marcate prin auxiliarele respective.

Imperativul (pozitiv și negativ) marchează opoziția de număr numai la pers. a II-a sg. și pl. La plural toate verbele la ambele forme ale imperativului au desinență unică *-ți*, comună și altor moduri (*cîntați!, coborîți!*). La singular

(forma afirmativă) se întâlnesc desinențele: **-ă** (la verbele de conj. I și a IV-a în **-î** fără **-ăsc**; **-i** (la verbele regulate de conj. a II-a, a III-a și a IV-a în **-i**) și **-e** (la verbele tranzitive de conj. a III-a și la cele de conj. a IV-a cu sufixe de prezent).

Comp.: *cîntă!*, *coboară!*, *vezi!*, *treci!*, *fugi!*, *prinde!*, *iubește!*, *hotărăște!*

Paradigma conjunctivului trecut nu marchează numărul prin mijloace formale (*să fi admirat*, *să fi plîns*, *să fi plecat*).

O particularitate a verbului românesc constă în capacitatea de a exprima clar persoana prin logoforme. De aceea este redundantă marcarea suplimentară a persoanei prin pronume. Mai ales dacă subiectul propoziției nu este exprimat (prin substantiv sau printr-un substitut al acestuia), verbul se întrebuițează fără pronume (*Citesc o carte. Coase o rochie. Vei pleca mâine. Ai tricotat vesta? Ce faci? De unde vii? Cît costă? Pleacă de aici!*). Folosirea pronumelui în aceste cazuri este improprie și contravine normei literare.

Notă. Erori de tipul *Ce tu faci?*; *De unde tu vii*; *Cît ea costă?* etc. au fost combătute de nenumărate ori în lucrările de cultivare a limbii apărute la noi în decursul anilor.

Prezența pronumelui e justificată numai în cazurile de omonimie a persoanelor și atunci cînd situația cere evidențierea persoanelor care săvîrșesc acțiunea: *Eu lucrez, dar tu dormi. Tu lucrează, iar eu te-oi ajuta.*

MODUL

Categoria gramaticală a modului reprezintă un sistem de forme verbale ce exprimă sensuri gramaticale, numite moduri: **indicativ**, **conjunctiv**, **condițional**, **prezuntiv** și **imperativ**, **infinitiv**, **gerunziu**, **participiu** și **supin**. Primele cinci sensuri formează nucleul categoriei și se află în raport de opoziție între ele.

La baza relațiilor de opoziție din cadrul sistemului dat se află raportul dintre acțiune și realitate, adică dintre proces și atitudinea vorbitorului față de el. Opozițiile modale au un caracter relativ și subiectiv, deoarece categoria modului nu are un substrat ontologic. Valorile modale nu modifică natura intrinsecă, obiectivă a acțiunii, denumită de verbe, ci exprimă doar atitudinea subiectivă a celui ce vorbește față de ea. Deci modurile nu reflectă latura calitativă a procesului.

În raport cu realitatea emotiv-pragmatică, toate acțiunile privite ca proces pot fi încadrate în sensurile limită „realitate“ — „irealitate“, „certitudine“ — „incertitudine“, fiind calificate ca reale (sigure, certe) și posibile (cu diferite grade de realizare a certitudinii), ca realizabile (dar incerte, condiționate), ca dorite (situate între certitudine și incertitudine), ca presupuse (ipotetice, incerte), ca poruncite (cu certitudine subînțeleasă) etc. Distincția dintre realitate și posibilitate grupează cele cinci modalități de a exprima procesul (incluse în categoria modului) în două grupuri cu opoziție semantică bine marcată: pe de o parte, **indicativul**, care exprimă o acțiune cu certitudine reală, iar, pe de altă parte, celelalte moduri, care exprimă posibilitatea în diverse ipostaze. Înfăptuirea acțiunilor posibile sau virtuale depinde de felul cum sînt concepute:

— ca o acțiune posibilă realizabilă, deci ca posibilitate propriu-zisă (conjunctiv);

— ca o acțiune posibilă a cărei înfăptuire depinde de o condiție, deci ca posibilitate condiționată (condițional);

— ca o acțiune posibilă, dar nesigură, ca posibilitate dorită (optativ);

- ca o acțiune presupusă, nesigură, ca posibilitate ipotetică (prezumtiv);
- ca o acțiune impusă, deci ca posibilitate cerută (imperativ).

Inegal proporționate în sistem sub raportul de 1 la 4, modurile intră în relații specifice: fiecare mod poate fi întrebuințat în sfera de funcționare a altor moduri, îmbogățindu-și conținutul cu diverse semnificații contextuale. Cu toate acestea, modurile au conținut semantic propriu și reflectă principalele caracteristici ale procesului, astfel încât verbele care au logoforma de **indicativ**, **conjunctiv**, **condițional**, **prezumtiv** și **imperativ** exprimă explicit (prin desinențe distincte) persoana, numărul, timpul și ocupă constant poziția de predicat. De aceea modurile respective se numesc personale și predicative.

La periferia conținutului categorial modal se află **infinitivul**, **gerunziul**, **participiul** și **supinul**, numite mai des forme nominale ale verbului din cauză că se află în sfera de interferență a spațiului semantic și gramatical al verbului și al numelui. La infinitiv și gerunziu predomină caracterul verbal, iar la participiu și supin — caracterul nominal. Întrebuințate la aceste moduri, verbele nu au logoforme ce ar indica timpul, numărul, persoana (sînt nepersonale) și nu pot îndeplini funcția de predicat (sînt nepredicative). Cînd intră în componența unor tipuri de predicate, nu participă singure la realizarea funcției predicative, ci numai împreună cu alt verb personal.

Fiecare mod (și formă nominală) se caracterizează printr-o semnificație specifică și prin particularități flexionare și sintagmatice proprii.

MODURILE PERSONALE

Indicativul reprezintă baza conținutului semantic al categoriei modului. Logoformele indicativului exprimă acțiuni reale și sigure, fixate riguros în timp. Este modul cu cel mai complex sistem temporal. Are 7 timpuri: **prezent**, **perfect compus**, **imperfect**, **perfect simplu**, **mai mult ca perfect**, **viitor** și **viitor anterior**.

Opunîndu-se în planul conținutului celorlalte moduri luate în bloc prin semele „realitate“, „certitudine“, indicativul este nemarcat în planul expresiei. Se caracterizează prin absența în structura sa a unui indice formal specializat pentru marcarea sensului gramatical de indicativ, cum este **să** la conjunctiv (*să ajung*), formele specializate ale auxiliarului *a avea* la condițional (*aș ajunge*) și intonația la imperativ. Se consideră că indicativul are marca zero care îl deosebește de celelalte moduri. Însă distincția formală dintre indicativ și alte moduri nu se face numai după mărcile propriu-zis modale, ci mai ales după cele temporale (vezi mai jos paradigmele temporale).

În condițiile funcționării sintagmatice, logoformele modului indicativ exprimă valori semantice ale altor moduri.

Întrebuințat în subordonate introduse prin *dacă* (sau *de*) și în regentele lor, imperfectul modului indicativ exprimă acțiuni a căror îndeplinire depinde de o condiție, adică redă conținutul modului condițional. Enunțul *Dacă tăceai, filozof rămîneai* este identic din punct de vedere semantic cu *Dacă ai fi tăcut, ai fi rămas filozof*. Deci imperfectul indicativului devine echivalent în aceste condiții contextuale cu perfectul condiționalului.

Pronunțate cu intonația specifică imperativului, logoformele prezentului indicativ (pers. a II-a) exprimă conținutul semantic al modului imperativ: *Te prezinți imediat la decanat! Stingi chiar acum lumina și te culci!*

La nivel sintactic indicativul ocupă constant poziția de predicat, în special în propozițiile principale și enunțiative (dar se folosește și în subordonate, și în enunțuri interogative, iar, în unele situații, și în cele hortative).

Conjunctivul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității reale sau ireale, avînd două timpuri: prezent și perfect. La prezent el indică posibilitatea reală, adică o acțiune posibilă care poate fi realizată în momentul de față sau în viitor (*să fac, să citești, să lucrezi*). La perfect semnifică posibilitatea ireală, adică o acțiune care ar fi fost posibilă în trecut, dar nu s-a realizat (*să fi făcut, să fi citit, să fi lucrat*). Logoformele conjunctivului exprimă, așadar, acțiuni posibile, a căror realizare este sub semnul nesiguranței, incertitudinii.

Conjunctivul este marcat prin morfismul *să*, considerat semn distinctiv al acestui mod. La pers. a III-a opoziția conjunctiv/indicativ este exprimată și cu ajutorul desinențelor: *să adoarmă/adoarme; să lucreze/lucrează*, ceea ce face posibilă întrebuintarea conjunctivului la această persoană fără marca *să*: *adoarmă, lucreze*.

Opoziția conjunctiv/imperativ este marcată prin desinențe doar la unele verbe (*să vii/vino; să pleci/pleacă; să lucrezi/lucrează, să cîmți/cîntă*). Majoritatea verbelor însă nu au pentru aceasta desinențe speciale (*să dormi/dormi; să plîngi/plîngi; să fii/fii; să fugi/fugi* etc. și opoziția este marcată în structura lor formală numai de *să* și de intonație).

La nivel sintactic, conjunctivul ocupă consecvent poziția de predicat, dar se întrebuintează mai ales în subordonate, din care cauză este considerat un mod al subordonării.

Poziția de subordonare în cadrul relațiilor sintactice influențează asupra conjunctivului, modificîndu-i semnificația modală și subordonînd-o modului indicativ. În exemple ca: *Mă duc să fac o cafea, Te rog să pleci, Ai spus să vin, M-ai chemat să-ți ajut, Îndrăznesc să te rog, Renunț să fac* etc., conjunctivul exprimă acțiuni reale și sigure racordate la semantica logoformelor indicativului. Echivalența semantică conjunctiv/indicativ se profilează și în alte îmbinări în care folosirea conjunctivului este cerută de verbul regent:

1) după verbele de aspect (*începe să ningă, continuă să tacă, dă să intre, se apucă să citească, urmează să vină*);

2) după verbele de modalitate (*trebuie să vină, vreau să învăț, doresc să aflu, pot să-ți aduc, îmi vine să strig, am reușit să termin*).

În cazurile cînd verbul regent este la condițional (prezent sau perfect), conjunctivul își subordonează semnificația modală condiționalului. În exemple ca: *Te-aș ruga să pleci, Aș veni să te văd, I-aș spune să vină, Ar renunța să facă, I-aș spune să aștepte*, conjunctivul exprimă acțiuni posibile condiționale, racordate la semantica logoformelor condiționalului. În îmbinări cu condiționalul perfect, conjunctivul prezent exprimă acțiuni ireale (*Ar fi trebuit să vină, Ar fi putut să facă, I-aș fi spus să aștepte*). Cu toate că este considerat mod al subordonării, conjunctivul este frecvent și în propoziții principale sau regente.

În poziție independentă conjunctivul își manifestă din plin sensul de bază: semnifică posibilitatea cu numeroasele ei nuanțe modale (deliberarea, îndemnul, porunca, entuziasmul, urarea, dorința, indignarea, surprinderea, neîncrederea, îndoiala, protestul, ironia, presupunerea, nedumerirea etc.). Formal valorile exprimate de conjunctiv sînt marcate de tonul intonațional al propoziției:

- **să rămîn, să nu rămîn?** (deliberarea);
- **să fie oare adevărat?** (neîncrederea);

- să nu știi tu aceasta? (surprinderea);
- să muncim pentru binele țării! (entuziasmul);
- să-mi faci mie una ca aceasta?! (revolta);
- să trăiești, să înfloriți! (urarea);
- să plec de aici! (hotărârea);
- să te duci imediat (porunca);
- să știe el aceasta? (presupunerea).

După cum arată exemplele, conjunctivul poate fi folosit în sfera de funcționare a altor moduri. Notabilă este transpoziția conjunctiv-imperativ, care, pe lângă nuanțările semantice respective, completează insuficiența formală a imperativului. Logoformele conjunctivului pot exprima porunca, sfatul, îndemnul la toate persoanele, spre deosebire de imperativ, care are logoforme speciale numai pentru pers. a II-a sg. și pl. *Să ne iubim istoria și neamul!* (= „iubiți-vă istoria și neamul“). *Să vină imediat* (= „vino imediat“).

E viabilă tendința mai veche a conjunctivului de a înlocui infinitivul, ceea ce explică frecvența considerabilă a celui dinții în limbă: *știe să vorbească* în loc de *știe a vorbi*; *îi place să citească* în loc de *îi place a citi*; *începe să ningă* în loc de *începe a ninge*. S-a constatat că substituirea infinitivului prin conjunctiv este posibilă în majoritatea cazurilor de utilizare a infinitivului. Limba vorbită preferă conjunctivul, ale cărui logoforme precizează persoana și concretizează acțiunea (*Să-ți cinstești părinții este o datorie sfântă*). Limba scrisă preferă infinitivul tocmai pentru că prezintă acțiunea generalizat și abstract (*A-ți cinsti părinții e o datorie sfântă*).

Condiționalul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității condiționate sau dorite. Conținutul acestui mod este constituit din trei sensuri de bază: **de condițional**, **de optativ** și **de potențial**, care concretizează felul în care se realizează acțiunea și condițiile trecerii ei din sfera posibilului în cea a realului sau a irealului. Are două timpuri: *prezent* și *perfect*. La timpul prezent acțiunea este prezentată ca *posibilă* și *realizabilă*, la perfect — ca *nerealizată* și deci *ireală*. Condiționalul prezent exprimă o acțiune nerealizată încă în raport cu momentul vorbirii, a cărei realizare depinde de îndeplinirea în viitor a unor condiții sau de dorința vorbitorului. Condiționalul perfect exprimă acțiuni ce s-ar fi putut realiza în trecut, dar nu s-au realizat, au rămas în sfera irealului, fiindcă au lipsit condițiile necesare pentru realizarea lor.

Conținutul modului condițional include și alte nuanțe semantice: eventualitate, îndoială, aparență, concesie, ezitare etc., însă definitorii pentru acest mod sînt cele trei sensuri de bază menționate mai sus.

Mai frecvent sînt actualizate valorile de condițional și optativ, care caracterizează acțiunea din perspectivă dinamică.

Valoarea condițională semnifică acțiuni dependente de o anumită condiție absolut necesară pentru realizarea lor: *Dacă ai vrea, ai face. Dacă ai fi încercat, ai fi reușit. Dacă ați iubi, ați ști ce e durerea*. Structura sintactică în care poate fi actualizată valoarea de condițional este fraza compusă prin subordonare. Verbul predicat din subordonata condițională exprimă condiția, iar cel din propoziția principală — acțiunea dependentă de această condiție: *De-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi; Dacă te-aș mai vedea o dată, aș fi fericit*. În aceste exemple ambele predicate sînt la modul condițional, dar valoarea propriu-zisă de condițional o exprimă numai cel din propoziția principală. La actualizarea acestei

valori contribuie condiția formulată în subordonată cu ajutorul conjuncțiilor subordonatoare *dacă, de*.

Valoarea optativă semnifică acțiuni dorite, a căror realizare este dependentă de aspirația vorbitorului. Apare, de obicei, în propoziții independente: *Aș admira un peisaj. Aș face totul pentru tine. De-ar veni mai repede vacanța. M-aș duce în lumea mare. Ș-ar odihni într-o poieniță cu flori. Aș bea apă rece*. Un pronunțat caracter afectiv comportă această semnificație în imprecășii: *bate-te-ar norocul, arde-te-ar focul, lovi-te-ar trăsnetul*.

Valoarea potențială semnifică acțiuni pur și simplu posibile, prezentate din perspectiva unor virtualități interne ale acestora: *Ai zice că s-a spart cerul. Cine ar fi crezut că anume așa se va întâmpla. Nu mi-aș fi închipuit că e în stare de așa ceva*. Sensul potențial se actualizează în propoziții principale și este exprimat mai frecvent prin structura condiționalului perfect.

Condiționalul este marcat de formele specializate pentru acest scop ale auxiliarului *a avea*: *aș, ai, ar, am, ați, ar*.

La nivel sintactic, logoformele condiționalului ocupă constant poziția predicatului și se folosesc atât în propozițiile principale, cât și în subordonatele condiționale. În conexiunea sintagmatică, condiționalul intră în procesul de realizare a concordanței timpurilor în variate corelații cu alte moduri. Mai frecvente sînt corelațiile condițional/conjunctiv (*M-aș fi mîndrit să te știi cuminte*) și condițional/indicativ (*Dacă aflam la timp, n-aș fi suferit atîtea. Dacă te-ai fi ținut de cuvînt, te stimam mai mult*). În ultimul caz, logoformele imperfectului și ale condiționalului trecut sînt libere să ocupe poziția de predicat fie în subordonată, fie în regentă. În ambele cazuri enunțurile vor fi corecte: *Dacă nu mințeau de atîtea ori, te-aș fi crezut și Dacă n-ai fi mințit de atîtea ori, te credeam*.

Prezumtivul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității, dar le pune sub semnul unei nesigurante accentuate. O acțiune presupusă, probabilă, ipotetică poate fi exprimată și de alte moduri din spațiul semantic al posibilității. Prezumtivul însă subliniază caracterul ipotetic al realizării acțiunii.

Prezumtivul are tot două timpuri: prezentul și perfectul. În planul expresiei este marcat prin verbul auxiliar *a fi*, care poate intra în componența structurii sale morfologice sub diferite forme flexionare:

1) *a fi* la indicativ viitor + verbul de conjugat la gerunziu (pentru prezent) și la participiu (pentru perfect): *vei fi crezînd; vei fi crezut;*

2) *a fi* la conjunctiv prezent + verbul de conjugat la gerunziu, respectiv la participiu: *să fi crezînd, să fi crezut;*

3) *a fi* la condițional prezent + tema verbului de conjugat la gerunziu, respectiv la participiu: *ai fi crezînd, ai fi crezut*.

La nivel sintactic, prezumtivul ocupă poziția de predicat în propoziția principală urmată, de regulă, de o subordonată completivă.

Imperativul semnifică acțiuni din sfera semantică a posibilității voite și impuse (prin ordin). Esența volitivă a acestui mod este destul de pronunțată și de aceea certitudinea procesului denotat este mai mult decît posibilă. Deci fiind un mod al posibilității, imperativul se apropie de indicativ, mod al realității, pentru că, semnificînd acțiuni voit realizabile, sugerează caracterul indiscutabil al săvîrșirii lor. În cîmpul realității afectiv-pragmatice a vorbitorului acțiunile exprimate de logoformele imperativului sînt ca și reale, deoarece actul volitiv al

celui care poruncește declanșează executarea neîntârziată a poruncii: *Taci odată! Șezi binișor! Fugiți mai repede!*

Celelalte valori semantice, manifestate prin îndemn (*Mănîncă, mănîncă*), prin sfat (*Hai, nu mai plînge*), rugămintă (*Adu-mi, te rog, cartea*), completează conținutul semantic al acestui mod.

Semnul volitiv reprezintă trăsătura semantică ce opune imperativul celorlalte moduri. Dar în vorbire imperativul își neutralizează deseori semnul distinctiv de bază și logoformele lui pot fi folosite în condițiile de funcționare ale altor moduri. Cel mai des el se poate substitui modului indicativ: *Cînd se scoală baba în zori, ia nurori, dacă ai de unde* (I. C r e a n g ă). Substituirea are remarcabile efecte stilistice, se substituie și persoana a III-a cu a II-a, imprimînd textului vioiciune și dramatism.

Imperativul nu are timpuri. Cu toate că planul temporal al imperativului este prezentul, mai exact, momentul emiterii ordinului, îndemnul, sfatului etc., acțiunea exprimată nu se realizează în prezent. Realizarea ei depinde de caracterul ordinului, care poate fi de îndeplinire sau de interzicere a acțiunii. Atunci cînd ordinul vizează îndeplinirea, acțiunea la imperativ urmează să se realizeze după momentul vorbirii, adică în viitor. Dar lucrul acesta nu este exprimat formal prin logoforme opozabile.

Marca principală a imperativului este intonația exclamativă, care îl opune celorlalte moduri. Intonațional variază în funcție de context, care poate actualiza o gamă întreagă de nuanțe volitiv-hortative ale acțiunii (de la ordin la rugămintă). Marca segmentală care redă intonația specifică a imperativului este semnul exclamării: *Pleacă imediat! Vino mai repede! Nu te mișca!* Uneori poate fi folosit însă și punctul: *Îmbracă-te elegant. Nu te bizui pe spusele ei. Nu săpa groapa altuia.*

Imperativul se caracterizează și prin numărul redus de forme în comparație cu celelalte moduri. El nu are forme de timp și are forme numai pentru o singură persoană: pers. a II-a sg. și pl.

Un alt semn distinctiv al imperativului este exprimarea opoziției afirmativ (sau pozitiv)/negativ prin logoforme distincte: *cîntă/nu cînta, zi/nu zice, mergi/nu merge, vino/nu veni, mănîncă/nu mîncă, alergă/nu alergă*. Și pe baza acestei caracteristici imperativul se opune celorlalte moduri, care **nu** disting afirmativul de negativ prin mijloace flexionare, ci prin simpla plasare a negației **nu** înaintea logoforme, a cărei structură morfologică rămîne neschimbată: *cînt/nu cînt, voi cînta/nu voi cînta, cîntasem/nu cîntasem, să merg/să nu merg* etc. Imperativul are în acest sens două serii de logoforme: una afirmativă (*vino, pleacă, dormi* etc.) și una negativă (*nu veni, nu pleca, nu dormi*), dar numai la singular. La plural forma verbală rămîne și la negativ neschimbată (*cîntați/nu cîntați, plecați/nu plecați* etc.) și coincide cu forma de pers. a II-a a indicativului prezent (cu excepția verbului *a fi*, unde, spre deosebire de indicativul *sînteți*, forma de imperativ, atît pozitivă, cît și negativă, este *fiți*).

Doar cîteva verbe, cum ar fi *a duce, a aduce, a conduce, a zice, a prezice, a face, a preface, a desface, a reface, a veni, a reveni*, au la imperativul pozitiv singular logoforme moștenite din latină: *du, condu, adu, zi, fă, refă, prefă, desfă, vino, revino*. În rest, verbele la imperativul pozitiv au la singular flexiune identică cu pers. a II-a sau a III-a sg. a indicativului prezent, iar la forma negativă imperativul coincide cu infinitivul.

Cu persoana a II-a sg. a indicativului prezent coincide imperativul pozitiv al verbelor de conj. a II-a, cu excepția verbelor *a bea* și *a cădea* (*șezi, cazî, vezi, taci*), al verbelor intransitive de conj. a III-a (*mergi, plîngi, treci, crezi, rămîi*),

al verbelor intransitive nesufixate de conj. a IV-a cu infinitivul în *-i* (*adormi, fugi, ieși*) și al verbului de conj. I a *sta* (*stai*).

Mai multe sînt verbele al căror imperativ pozitiv la singular coincide cu persoana a III-a sg. indicativ prezent:

— cele de conj. I, cu excepția lui *a sta* (*cîntă, lucrează, ascultă, subliniază*);

— aproape toate verbele de conj. a IV-a, cu excepția celor menționate mai sus (*iubește, hotărăște, coboară*);

— cele tranzitive de conj. a III-a: *strînge, petrece, vinde, prinde*;

— cîteva verbe de conj. a II-a (*bea, scade*).

La singular structura morfologică a imperativului negativ este constituită din tema de infinitiv prezent precedată de negația *nu* (*nu lucra!, nu plînge! nu vorbi!, nu bate!, nu bea!*).

La plural imperativul negativ coincide, după cum s-a menționat mai sus, cu pers. a II-a pl. a indicativului prezent precedată de adverbul de negație *nu* (*nu lucrați!, nu mergeți!, nu rupeți!*).

Verbele *a putea, a vrea, a ști* nu au logoforme de imperativ: sensul de imperativ este exprimat prin conjunctiv (*să poți, să știi, să vrei*).

La nivel sintactic, imperativul apare numai în propoziții principale, în adresări directe. De cele mai multe ori este însoțit de vocativ. O particularitate sintagmatică a imperativului constă în poziția lui proclitică față de subiect (de obicei inclus): *explică tu!, vino tu!, cîntați voi!, vino tu, Mihai!* și față de complementul direct sau indirect, exprimat prin formele scurte ale pronumelui personal: *cheam-o, vizitează-l, spune-i*.

La verbele pronominale, pronumele de asemenea se plasează după verbul predicat la imperativ: *du-te, mîndrește-te, mîndriți-vă*.

Notă. Formele scurte ale pronumelor care urmează după verbul la imperativ se leagă de acesta prin cratimă: *vezi-ți de treabă!, cumpără-ți caiete, adu-l încoace, spune-i să vină!* Pericolul de a greși este iminent la verbele de conj. a III-a (*a vinde, a pune, a spune, a prinde*), care atunci cînd sînt urmate de forma scurtă a pronumelui la pers. a II-a sg. *-ți* se despart de acesta prin cratimă spre deosebire de pers. a II-a pl., unde *ți* nu mai este pronume, ci desinență și se scrie împreună cu verbul. Comp. : *prinde-ți/prindeți; vinde-ți/vindeți; spune-ți/spuneți; scrie-ți/scrieți*. Un mijloc sigur de control este posibilitatea reluării pronumelui prin forma neaccentuată *ție*: *Prinde-ți (ție) o floare la pălărie*. (Spre deosebire de *Prindeți hoțul*). În caz de necesitate contextuală, și formele de plural ale imperativului pot fi folosite cu pronume, dar cu pronume la numărul plural (*vă*), care se va despărți de asemenea prin cratimă: *prindeți-vă, notați-vă, puneți-vă*.

FORMELE NOMINALE (MODURILE NEPERSONALE)

Dubla denumire pe care o au infinitivul, gerunziul, participiul și supinul se datorează dualității lor în sistemul morfologic al limbii. Aceste logoforme verbale, incluse prin tradiție în categoria modului, includ în conținutul lor gramatical atît proprietăți verbale, cît și nominale. În unele cercetări se face o distincție tranșantă între caracteristicile verbale și cele nominale.

Infinitivul constituie forma-tip neutră, care reprezintă acțiunea denumită de un verb. Anume în forma aceasta verbele sînt înregistrate în dicționare. De aceea forma de infinitiv a verbului se aseamănă cu forma de nominativ singular nearticulată a substantivului. Ambele sînt forme-tip ce reprezintă clasele morfologice respective.

Infinitivul nu face decît să denumească acțiunea fără a-i evidenția caracterul dinamic, fără a exprima atitudinea vorbitorului față de calitatea ei.

Conținutul gramatical al infinitivului îmbină valori substantivale și verbale.

De substantiv îl apropie faptul că poate ocupa aproape toate pozițiile sintactice proprii substantivului:

- de subiect (*A ierta e ușor; a uita e greu*);
- de atribut (*Speranța de a salva neamul. Metafora este modul de a visa al omenirii*);
- de complement direct (*Cu forțe comune putem redresa situația*);
- de complement circumstanțial (*Muncim pentru a trăi bine*).

Cu toate că îndeplinește funcții sintactice de substantiv, infinitivul nu se încadrează în rețeaua de relații morfologice proprii substantivului: el nu actualizează categoriile morfologice proprii substantivului, nu primește articol și nu poate avea determinări atributive. Excepție fac infinitivele lungi formate cu sufixul *-re* (reminiscență a infinitivului latinesc). Formele verbale *lucrare, cîntare, odihnire, adormire, închinare* au trecut, de fapt, în clasa substantivelor, posedînd toate caracteristicile nominale: au forme de caz, se pot articula, pot fi determinate de adjectiv. Ele nu mai sînt simțite ca verbe decît în cazuri foarte rare.

Caracteristicile verbale ale infinitivului sînt mai pregnante:

- actualizează opoziții de timp și diateză (*a cînta — a fi cîntat*);
- poate ocupa poziția sintactică de predicat (*A se respecta regulile de circulație. Nu avem ce adăuga. Acum n-are cine mă îmbărbăta*);
- poate primi un complement direct (*A cinsti strămoșii e o datorie*);
- poate fi determinat de un adverb (*A munci bine. A plînge amar*).

Infinitivul lung are statut verbal doar în formulele fixe ce exprimă imprecații și blesteme, atunci cînd stă înaintea verbului auxiliar (*Fire-ai să fii, dare-ar dracul în tine, închinare-aș și n-am cui*).

În planul expresiei infinitivul este marcat prin morful **a** (considerat semn distinctiv al lui) și morfele sufixale **-a, -ea, -e, -î, -î** (care determină configurația lui paradigmatică).

Morful preinfinitival **a** (la origine prepoziție) nu are statut de prepoziție, cum se menționează de obicei. Încorporat în structura morfologică a formei de infinitiv, **a** devine parte organică a acesteia. Și, cu toate că în anumite situații contextuale (strict limitate), infinitivul funcționează fără morful **a**, logoforma de infinitiv este percepută ca atare numai în cuplu cu morful **a**. E drept că acest cuplu poate fi disociat prin inserarea între elementele sale a adverbilor modale *mai, cam, și, tot* (*S-a săturat a mai aștepta. Începuse a cam îngheța. Porni a și plînge. Nu pregeta a tot zice*), a adverbului de negație **nu** (*a nu fuma, a nu obosi, a nu bea, a nu cunoaște*), a formelor neaccentuate ale pronumelor reflexive și personale (*A-l durea capul. A te îmbolnăvi. A-și cumpăra. A ne bizui*). Însă acest fapt nu periclitează integritatea structurală a infinitivului.

O particularitate sintagmatică a infinitivului este utilizarea lui cu prepoziții. Construcțiile infinitivale cu diverse prepoziții și locuțiuni prepoziționale (*în, fără, de, înainte de, pînă, în loc de, spre*) sînt foarte frecvente în limbă (*pînă a se scula, în loc de a veni, spre a ajunge, fără a pretinde, înainte de a afla*).

Morful **a** poate lipsi din structura logoformei doar în următoarele cazuri:

- după verbul *a putea* și foarte rar după *a ști* (*nu pot dormi, poate face, putem uni, eu nu știu cînta*);
- după verbele *a avea* și *a fi* însoțite de pronumele relative *cine, ce* sau de

adverbele *unde, cum, cînd* (*avem ce cumpăra; nu este ce cumpăra; ai unde dormi; ai cum ieși; ai cînd citi?*);

— în componența formelor verbale compuse: viitorul indicativ (*voi spera, va spera*), condiționalul prezent (*aș face, ai spera*) și imperativul negativ (*nu spera!*).

O altă marcă a infinitivului o constituie accentul. Cu excepția conjugării a III-a în *-e* care este neaccentuat (*a tréce, a méрге, a spúne*), în celelalte cazuri accentul cade pe sufixul infinitivului (*a lucrá, a vedeá, a iubi, a urí*).

Infinitivul are logoforme pentru două timpuri (prezent și perfect) și pentru două diateze (activă și pasivă):

prezent activ <i>a cînta</i>	prezent pasiv <i>a fi cîntat</i>
perfect activ <i>a fi cîntat</i>	perfect pasiv <i>a fi fost cîntat</i>

În componența diatezei pasive, spre deosebire de cea activă, participiul se acordă în gen și număr cu substantivul (sau pronumele) subiect (*a fi văzută, a fi văzuți*).

Este frecventă însă doar forma infinitivului prezent activ. Celelalte au o întrebuintare redusă.

Infinitivul marchează explicit persoana și numărul cînd este însoțit de pronumele reflexive și de cele personale cu valoare reflexivă (*a mă duce, a te duce, a vă duce, a se duce*).

La nivel sintagmatic, infinitivul îndeplinește numeroase funcții sintactice, combinîndu-se cu aproape toate clasele de cuvinte autosemantice: cu substantivele (*dorința de a învinge, bucuria de a prospera, datoria de a munci*), cu adjectivele (*dornic de a cunoaște, nevoit a se supune*), cu adverbele (*e ușor a zice, e greu a face*), cu verbele (*înțepe a ninge, are a se duce, știe a face*).

Gerunziul, care nu are întrebuintare independentă, semnifică un proces în desfășurare.

Această trăsătură semantică este distinctivă pentru gerunziu, opunîndu-se celorlalte moduri.

În planul expresiei, marca gerunziului este reprezentată de morfele sufixale *-înd* și *-ind* plasate după tema prezentului:

— verbele de conj. I (terminate în *a* după consoană), a II-a, a III-a și a IV-a în *-î* formează gerunziul cu ajutorul sufixului *-înd* (*conversînd, bucurînd, trecînd, căzînd, spunînd, coborînd*); la unele verbe de conj. a II-a și a III-a cu tema prezentului în *-d* sau *-t* are loc alternanța *d/z* (*a vedea — văd — văzînd, a ședeá — șed — șezînd, a prinde — prind — prinzînd, a vinde — vînd — vînzînd*) sau *t/ț* (*a admite — admit — admițînd, a comite — comit — comițînd, a demite — demit — demițînd, a omite — omit — omițînd*);

— verbele de conj. I în *-a* după vocală și de conj. a IV-a în *-i* formează gerunziul cu ajutorul sufixului *-ind* (*subliniind, liniind, iubind, citind, curățînd*).

În cazurile cînd tema prezentului conține sufixele *-ez, -esc, -ăsc*, la formarea gerunziului acestea se omit (*lucrez — lucrînd, citesc — citind, iubesc — iubind, hotărăsc — hotărînd*). De aceea este mai bine să se spună că gerunziul se formează de la rădăcina temei de prezent.

O parte din verbele neregulate formează gerunziul de la tema infinitivului (*a ști — știind, a lua — luînd, a da — dînd, a fi — fiind, a veni — venind, a avea — avînd*).

O marcă suprasegmentală a gerunziului în planul expresiei este accentul, care cade întotdeauna pe sufixele gerunziale *-înd*, *-ind* (*călătorînd*, *convenînd*, *adunînd*, *prevăzînd*).

Gerunziul poate determina un substantiv acordîndu-se cu acesta în gen, număr și caz (*leabăda murindă*, *lumini izvorînde*, *zeamă aburindă*, *mîini tremurînde*). Dar în asemenea cazuri gerunziile sînt adjective propriu-zise și trebuie examinate în cadrul adjectivului. Atunci însă cînd gerunziul are subiect propriu (deosebit de al verbului regent), el nu se acordă cu acesta și își păstrează proprietățile verbale (Comp.: *am văzut copii plîngînd*, *admir florile îmbobocînd*).

Spre deosebire de celelalte moduri nepersonale, gerunziul nu are nici o tangență cu substantivul.

Comportamentul sintagmatic al gerunziului îl situează în sfera verbului: el are întotdeauna subiect și recțiune verbală (subiectul este, de regulă, comun cu al verbului regent): *Ostașii merg cîntînd un marș. Așteptam verdictul tremurînd de frică.*

Sînt însă frecvente și construcțiile gerunziale cu subiect propriu (exprimat, de regulă, prin pronume în acuzativ): *îl aud vorbind*, *îl văd apropiindu-se*, *le simt tresărînd*, *l-am văzut trecînd*, *parcă le vedeam zbătîndu-se*.

Ca element formativ, gerunziul apare în structura prezumtivului prezent (*va fi cîntînd*).

Pe lîngă aceasta, gerunziul are un comportament sintactic similar cu cel al adverbului. El determină un verb îndeplinind funcția de complement circumstanțial de diferite tipuri (de mod, de timp, de cauză, concesiv, condițional, instrumental etc.).

Notă. Gerunziile urmate de formele atone ale pronumelui (personal și reflexiv) se rostesc împreună cu acestea, iar în scris se despart prin cratimă: *văzîndu-l*, *văzîndu-mă*, *descoperîndu-i*, *auzîndu-te* etc. Vocala de legătură cu care apare în aceste cazuri din necesități eufonice se alipește la tema gerunziului. Ea lipsește numai în cazurile cînd gerunziul este urmat de forma scurtă a pronumelui personal feminin de pers. a III-a sg. -o (*văzînd-o*, *privînd-o*, *urmărînd-o*). Cîteva verbe de conj. a IV-a în -i (*a ști*, *a fi*), precum și verbele de conj. I în -ia se scriu la gerunziu cu doi de i: *știînd*, *fiînd*, *liniînd*, *invidiînd*, *apropiînd*, *copiînd*.

Atenție la o situație aparent similară: verbele de conj. I în -ia după vocală (*a încuia*, *a desfoia*, *a mîngîia*, *a înmuia*, *a tîmîia*, *a încheia*, *a tăia*) se scriu la gerunziu cu un singur -i: *încuînd*, *desfoînd*, *mîngîînd*, *înmuînd*, *tîmîînd*, *tăînd*.

Gerunziul cu prefixul *ne-* formează un singur cuvînt (*negăsînd*, *nevorbînd*, *neașteptînd*); chiar și atunci cînd este însoțit de adverbul *mai*, se scrie împreună cu acesta: *nemaiauzînd*, *nemaivorbind*, *nemaivînd*.

Participiul semnifică o stare sau o însușire a unui obiect, ca rezultat al unei acțiuni: *stejar doborît*, *pedeapsă meritată*, *copil alintat*, *carte citită*. Nu cunoaște opoziții temporale, avînd valoarea permanentă de trecut.

Structura formală a participiului este marcată de:

— sufixul **-t**, atașat la tema perfectului: la verbele de conj. I (*lucrat*, *cîntat*, *liniat*, *subliniat*, *zgîriat*) și de conj. a II-a (*băut*, *văzut*, *căzut*, *prevăzut*), la o parte din verbele de conj. a III-a (*vîndut*, *făcut*, *cernut*, *prefăcut*, *crezut*) și la 8 verbe (și derivate ale lor) cu sufixul **-se** la perfectul simplu (*spart*, *copt*, *rupt*, *fiert*, *frînt*, *înfipt*, *supt*, *fript*), precum și la cele de conj. a IV-a (*venit*, *iubit*, *coborît*, *urît*, *doborît*);

— sufixul **-s** la verbele de conj. a III-a cu sufixul **-se** la perfectul simplu (*mers*, *rămas*, *întors*, *dus*, *adus*, *compus*, *redus*).

Accentul în structura participiului cade pe ultima silabă (*cîntát, băút, trecút, iubít, doborít, rămás, întórs, adús, compús, redús*).

Denumind o acțiune suferită de obiect, participiul o poate prezenta dinamic (sub formă de acțiune) și atunci are afinități cu verbul, sau static (sub formă de însușire) și în aceste cazuri are afinități cu adjectivul. Prin urmare, participiul îmbină caracteristici proprii verbului și adjectivului.

Natura verbală a participiului se manifestă prin următoarele caracteristici:

— exprimarea sensurilor activ/pasiv în funcție de caracterul tranzitiv sau intransitiv al verbului: *copac înfrunzit, copil răcit, om înfumurat* (sens activ) și *carte citită, apă băută, casă construită* (sens pasiv);

— admite compliniri specifice verbului: complement de agent (*casa construită de zidari*), complement indirect (*viață dăruită patriei*), complement circumstanțial (*ușă închisă cu zăvorul*). Nu poate fi determinat însă de un complement direct;

— intră ca element formativ în structura formelor compuse ale verbului la diateza activă (perfectul compus și viitorul anterior la indicativ, conjunctiv, condițional și prezumtiv perfect), precum și în componența tuturor formelor diatezei pasive; în primul caz participiile sînt invariabile, iar în cel de al doilea — variabile, avînd desinențe de gen și număr ca și adjectivul.

Natura adjectivală a participiului se manifestă în faptul că:

— actualizează toate categoriile gramaticale ale adjectivului: genul (*construit, construită*), numărul (*construit, construiți*), cazul (*pereții clădirii construite*), determinare cu articolul adjectival (*peretele cel construit*);

— se poate substantiviza cu ajutorul articolului enclitic (*priceputul, mulțumitul*);

— determină un substantiv îndeplinind funcția de atribut (*ochi plînși, față mîhnită*);

— primește prefixul *ne-* (*neauzit, nevăzut, necunoscut, neîntrerupt*), acesta se scrie împreună cu participiul chiar și atunci cînd între el și participiu se intercalează adverbul *mai* (*nemaiauzit, nemaivăzut, nemaipomenit*).

Supinul denumește acțiunea verbală văzută ca scop, ca finalitate.

Supinul este marcat în planul expresiei de prepoziția **de** (mai rar **la**, **pentru**), plasată înaintea formei de participiu a verbului: *de cules* (*la cules*), *de prășit* (*la prășit*), *de vîndut* (*pentru vîndut*).

Supinul are complinirile verbului, inclusiv complementul direct (*s-a dus la cules cireșe, m-am săturat de prășit via, termină de scris cartea*).

De supin țin și structurile „de + participiu“, care îmbină caracteristici nominale și verbale atunci cînd îndeplinesc funcțiile sintactice de nume predicativ (*groaza era de neînchipuit; multe sînt de făcut și puține de vorbit*) și de subiect (*greu de lucrat în condiții nefavorabile*).

TIMPUL

Categoria gramaticală a timpului este definită ca un sistem de forme ale verbului ce exprimă raportul acțiunii față de momentul vorbirii sau față de o altă acțiune de pe una din axele temporale existente. Sistemul temporal al indicativului este alcătuit din microsistemul timpurilor absolute (prezentul, perfectul compus, perfectul simplu, imperfectul și viitorul) și microsistemul celor două timpuri relative (mai mult ca perfectul, ce exprimă raporturile din sfera

temporală a trecutului, și viitorul anterior, ce exprimă raporturile din sfera temporală a viitorului). Modurile conjunctiv, condițional și prezumtiv au doar câte două timpuri: prezentul și perfectul, iar modul imperativ nu are timpuri.

După structura formală timpurile se clasifică în **simple** și **compuse**. Simple sînt timpurile sintetice, ale căror forme au o structură morfică unitară (sînt exprimate printr-o singură unitate lexicală): *mănînc, lucrez, mîncam, lucrași, mîncasem*. Formele timpurilor compuse au o structură morfică analitică, conținînd două (sau mai multe) unități lexicale neaglutinate între ele: *am făcut, să fac, aș face, voi face, am să fac, aș fi făcut* etc.

TIMPURILE INDICATIVULUI

Prezentul semnifică o acțiune simultană cu momentul vorbirii.

Prezentul indicativ, prin caracteristicile sale paradigmatiche, este un timp absolut. Însă în funcție de poziția sa sintactică, prezentul poate fi întrebuințat și ca timp relativ. În propozițiile coordonate, al căror plan temporal este coordonat direct cu momentul vorbirii, verbul-predicat la prezent este prin excelență un timp absolut (*Stau pe litoral și admir marea*). În propoziții subordonate, al căror plan temporal este legat de acțiunea verbului regent, verbul-predicat la prezent are valoare de timp relativ (*Am recunoscut atunci că greșesc. Voi spune că nu am bani*).

După structură prezentul este un timp simplu (sintetic), marcat printr-o diversitate a sufixelor și a desinențelor.

Există două teme de prezent: tema I — pentru formele pers. I, a II-a și a III-a sg. și pers. a III-a pl, și tema a II-a — pentru pers. I și a II-a pl.

Pentru tema I de prezent sînt caracteristice 4 sufixe:

Ø, -ez, -esc, -ăsc, care se adaugă la radicalul verbului.

Sufixul Ø este cel mai frecvent, caracterizînd toate clasele flexionare: conj. I (*aprob/Ø*); conj. a II-a (*văd/Ø*), conj. a III-a (*merg/Ø, trec/Ø*), conj. a IV-a (*vin/Ø, cobor/Ø*).

Sufixul -ez apare la o serie de verbe de conj. I (*lucr/ez, desen/ez, contempl/ez, formul/ez*) și la verbele de tipul *a veghea, a îngenunchea (vegh/ez, îngenunch/ez)*. Verbele cu rădăcina terminată în **j, ș** primesc de asemenea sufixul -ez (*deranj/ez, dirij/ez, protej/ez, afiș/ez, broș/ez*).

Notă. Să nu se confunde sufixul -ez din tema prezentului cu -ez din rădăcina infinitivului. La verbele de tipul *a așeza, a bureza, a boteza, a necheza* etc., -ez nu este sufix gramatical de prezent.

Sufixul -esc apare la unele verbe de conj. a IV-a în -i (*cit/esc, sos/esc, cos/esc, iub/esc*).

Sufixul -ăsc apare la unele verbe de conj. a IV-a în -î (*hotăr/ăsc, ur/ăsc, amăr/ăsc, pîr/ăsc*).

Pentru tema a II-a de prezent sînt caracteristice sufixele: -ă(a), -i, -î și -e, care se adaugă la rădăcina verbului de conjugat.

Sufixul -ă(-a) apare la verbele de conj. I (*lucr/ă/m, lucr/a/ți; formul/ă/m, formul/a/ți*).

Sufixul -i apare la verbele de conj. a IV-a cu infinitivul în -i (*ven/i/m, ven/i/ți; auz/i/m, auz/i/ți*).

Sufixul -î apare la verbele de conj. a IV-a în -î (*hotăr/î/m, hotăr/î/ți; cobor/î/m, cobor/î/ți*).

Sufixul -e apare la verbele de conj. a II-a și a III-a (*păr/e/m, merg/e/m, trec/e/m, plîng/e/m*).

Tabloul desinențelor după clase flexionare la prezent este următorul:

Modele de conjugare

Conjugarea I

<i>admir</i>	<i>aflu</i>	<i>apropii</i>	<i>continuu</i>	<i>anulez</i>
<i>admiri</i>	<i>afli</i>	<i>apropii</i>	<i>continui</i>	<i>anulezi</i>
<i>admiră</i>	<i>află</i>	<i>apropie</i>	<i>continuuă</i>	<i>anulează</i>
<i>admirăm</i>	<i>aflăm</i>	<i>apropiem</i>	<i>continuuăm</i>	<i>anulăm</i>
<i>admirați</i>	<i>aflați</i>	<i>apropiați</i>	<i>continuați</i>	<i>anulați</i>
<i>admiră</i>	<i>află</i>	<i>apropie</i>	<i>continuuă</i>	<i>anulează</i>

Notă. Sînt omonime logoforme la pers. a III-a sg. și a III-a pl.

Conjugarea a II-a

<i>pot</i>	<i>cad</i>
<i>poți</i>	<i>cazi</i>
<i>poate</i>	<i>cade</i>
<i>putem</i>	<i>cădem</i>
<i>puteți</i>	<i>cădeți</i>
<i>pot</i>	<i>cad</i>

Conjugarea a III-a

<i>fac</i>	<i>umplu</i>	<i>scriu</i>
<i>faci</i>	<i>umpli</i>	<i>scrii</i>
<i>face</i>	<i>umple</i>	<i>scrie</i>
<i>facem</i>	<i>umplem</i>	<i>scriem</i>
<i>faceți</i>	<i>umpleți</i>	<i>scrieți</i>
<i>fac</i>	<i>umplu</i>	<i>scriu</i>

Notă. Sînt omonime logoforme la pers. I sg. și a III-a pl.

Conjugarea a IV-a

(cu infinitivul în -i)

<i>aud</i>	<i>iubesc</i>	<i>contribui</i>	<i>ofer</i>
<i>auzi</i>	<i>iubești</i>	<i>contribui</i>	<i>oferi</i>
<i>aude</i>	<i>iubește</i>	<i>contribuie</i>	<i>oferă</i>
<i>auzim</i>	<i>iubim</i>	<i>contribuim</i>	<i>oferim</i>
<i>auziți</i>	<i>iubiți</i>	<i>contribuiți</i>	<i>oferiți</i>
<i>aud</i>	<i>iubesc</i>	<i>contribuie</i>	<i>oferă</i>

Notă. Sînt două serii de omonimii: pers. I sg. și a III-a pl. la verbele *a auzi*, *a iubi* și pers. a III-a sg. și pl. la verbele *a contribui*, *a oferi*.

(cu infinitivul în -î)

<i>dobor</i>	<i>urăsc</i>
<i>dobori</i>	<i>urăști</i>
<i>doboară</i>	<i>urăște</i>
<i>doborîm</i>	<i>urîm</i>
<i>doborîți</i>	<i>urîți</i>
<i>doboară</i>	<i>urăsc</i>

La verbele nesufixate sînt omonime logoforme de pers. a III-a sg. și pl.

La verbele sufixate sînt omonime logoforme de pers. I și a III-a pl.

Accentul cade pe sufix, dacă acesta are realizare pozitivă (*lucréz, deranjéz, brodéz, iubésc, urăsc, hotărăsc*).

Cînd sufixul este -Ø, accentul cade pe rădăcină (*admír, admíră, cíntă, coboáră, méрге, tréce, víne*).

La verbele de conjugarea a III-a accentul cade pe rădăcină și la plural, corectă fiind pronunțarea: *mérgem, méргеți, trécem, tréceți, vîndem, vîndeți*.

Notă. Cîteva verbe prezintă dificultăți de ortografiere.

1. Verbele *a agreea, a crea (a procrea, a recrea)* se deosebesc de celelalte verbe de conj. I prin faptul că rădăcina lor se termină în vocala *-e* și, fiind sufixate (cu sufixul *-ez*), paradigma lor conține doi de *e* (în afară de pers. I și a II-a pl.):

eu creez, agreez
tu creezi, agreezi
el(ei) creează, agreează

2. Verbele de conj. a IV-a în *-i* cu rădăcină terminată în vocala *-u* (*a trebui, a contribui, a se zbugui, a zgudui, a dezvălui, a destitui, a sui*) se scriu și se pronunță la pers. a III-a sg. și pl. cu *-ie* (*trebuie, contribuie, zbuguie, dezvăluie, destituie, suie*).

3. Verbul *a scrie (a transcrie, a subscrie)* la pers. I și a II-a pl. are formele corecte *scriem, scrieți (nu scrim, scriți)*.

4. Verbele *a ști, a veni, a deveni, a scrie* la pers. II sg. se ortografiază cu doi de *-i* (*știți, vii, devii, scrii*).

5. Desinența de pers. a II-a pl. *-ți* nu trebuie confundată cu forma neaccentuată a pronumelui personal neaccentuat de pers. a II-a sg. *-ți* (*aduceți și adu-ți; privești și privește-ți; cîntați — cîntă-ți*), căci acestea nu apare niciodată după un verb la indicativ prezent, ci numai după un verb la imperativ.

6. La verbele cu infinitivul în *-ia* bisilabic (*a sublinia, a linia, a aprecia, a invidia, a remania, a vicia* etc.) *-i* asilabic, prezent în rostire, nu apare în scris (*subliniez, apreciez, invidiază, remaniază, viciez, premiez, nu subliniez* etc.), ele scriindu-se la fel ca și verbele cu infinitivul în *-ia* monosilabic (*a scînteia, a întemeia*), unde sînt corecte logoforme *scînteiez, scînteiezi, scînteiază*).

7. La verbele în *-a* după vocala *-u* (*a dilua, a evalua, a insinua, a efectua*) *-i* asilabic, prezent în rostire înaintea sufixului de prezent, nu apare în scris (*diluez, nu diluiez; accentuez, nu accentuiez*).

8. La verbele cu rădăcina terminată în consoana *-n* (*a veni, a pune, a mîna, a spune, a ține* etc.) la pers. I sg. *-n* se menține nealterat: *vin, pun, mîn, amîn, spun, țin* (nu *viu, pui, mîi, spui* etc.). Ortografierea cu *-i* sau cu *-u* în loc de *-n* nu este admisă.

Logoformele iotacizate: *vii, pui, mîi, amîi, spui* sînt corecte pentru pers a II-a sg.

Formarea prezentului indicativ

		Desinența									
		singular			plural						
		persoana suf.	I	II	III	persoana suf.	I	II	III	Conjugarea	
rădăcina verbului +	-∅ -ez	-∅, -u, -u (asi- labic), -i	-i	-ă, -e	1 -ă 2 -a 3 -∅; -ează	-m	-ți	-ă	I	a alerga a afla a lucra a veghea a continua a preceda	
	-∅	-∅	-i	-e	1 -e 2 -∅ 3 -∅	-m	-ți	-∅	II	a vedea a șede	
	-∅	-∅, -u	-i	-e	1 -e 2 -∅ 3 -∅	-m	-ți	-∅ -u	III	a merge a umple	
	-∅ -esc -ăsc	-∅ -i, -u	-i	-e, -ă	1 -î, -i 2 -∅, -esc, -ăsc	-m	-ți	-∅ -ă -e -u	IV	a dormi a ști a contribui a iubi a urî	

Imperfectul semnifică o acțiune neîncheiată, anterioară momentului vorbirii.

Imperfectul este un timp absolut. Valoarea absolută se realizează în propoziții independente (*Mergea pe drum*) și în fraze formate prin coordonare (*Trăgea adînc în piept aerul proaspăt al dimineții și zîmbea*). În fraze formate prin subordonare are valoare de timp relativ (*Citeam cînd a sosit mama*).

Imperfectul este un timp sintetic cu cea mai simplă structură în planul expresiei.

Marca temei de imperfect este morful sufixal **-a** adăugat la rădăcina verbelor de conj. I (cu excepția verbelor *a îngenunchea*, *a veghea*, *a împerechea*, *a întortochea*) și de conj. a IV-a în **-î** și morful sufixal **-ea** adăugat la rădăcina verbelor de conj. a II-a, a III-a (cu excepția lui *a scrie*) și a IV-a în **-i**. Desinențele sînt de asemenea aceleași pentru toate verbele (*-m*, *-i*, *-Ø*, *-m*, *-ți*, *-u*).

Modele de conjugare

Conjugarea I și a IV-a în -î

<i>conversam</i>	<i>lucram</i>	<i>uram</i>	<i>coboram</i>
<i>conversai</i>	<i>lucrai</i>	<i>urai</i>	<i>coborai</i>
<i>conversa</i>	<i>lucra</i>	<i>ura</i>	<i>cobora</i>
<i>conversam</i>	<i>lucram</i>	<i>uram</i>	<i>coboram</i>
<i>conversați</i>	<i>lucrați</i>	<i>urați</i>	<i>caborați</i>
<i>conversau</i>	<i>lucrau</i>	<i>urau</i>	<i>coborau</i>

Conjugarea a II-a, a III-a și a IV-a în -i

<i>cădeam</i>	<i>mergeam</i>	<i>iubeam</i>
<i>cădeai</i>	<i>mergeai</i>	<i>iubeai</i>
<i>cădea</i>	<i>mergea</i>	<i>iubea</i>
<i>cădeam</i>	<i>mergeam</i>	<i>iubeam</i>
<i>cădeaiți</i>	<i>mergeaiți</i>	<i>iubeaiți</i>
<i>cădeau</i>	<i>mergeau</i>	<i>iubeau</i>

La ambele tipuri de conjugare sînt omonime logoforme pers. I sg. și pl. Accentul cade pe sufix în toată paradigma imperfectului fără nici o excepție.

Notă. 1. Verbele de conj. a IV-a în *-i* cu rădăcina terminată în consoanele *j*, *ș* (*a îngrijii*, *a coji*, *a ieși*, *a copleși*, *a greși*, *a roși*, *a păși*) au în tema imperfectului sufixul *-ea* ca toate celelalte verbe de conj. a IV-a în *-i*. De aceea sînt corecte logoformele *îngrijeam*, *îngrijeai*; *ieșeam*, *ieșeai*; *roșeam*, *roșeai*; *greșeam*, *greșeai* (nu *îngrijam*, *roșam*, *greșam* etc.). Verbele de conj. I cu rădăcina terminată în *j*, *ș* (*a dirija*, *a angaja*, *a proteja*, *a descuraja*, *a îmbrățișa*, *a reproșa*, *a atașa* etc. au în tema imperfectului, conform regulii generale, sufixul *-a* nu *-ea*, corecte fiind logoformele *dirijam*, *dirijai*; *angajam*, *angajai*; *atașam*, *atașai*; *îmbrățișam*, *îmbrățișai*; *reproșam*, *reproșai* (nu *dirijeam*, *atașeai*, *reproșeai* etc.).

2. Verbele de conj. I cu infinitivul în *-ia* după o vocală (*a știința*, *a întemeia*, *a bruia*) păstrează diftongul *ia* în paradigma imperfectului, corecte fiind logoformele *știineam*, *știineai*; *întemeiam*, *întemeiai* etc. Verbele de conj. I terminate în *-ia* bisilabic după o consoană (*a linia*, *a invidia*, *a copia*, *a aprecia*) marchează tema imperfectului prin sufixul *-a-*, care coincide la aceste verbe cu terminația infinitivului, la care se adaugă doar desinențele respective (*liniam*, *liniai*; *invidiam*, *invidiai* etc.). Aceeași situație este și la verbele de conj. I terminate în *-ea* bisilabic (*a crea*, *a agreea*), care își adaugă la forma de infinitiv desinențele imperfectului (*cream*, *creai*; *agreeam*, *agreeai*).

3. Verbele de conj. a IV-a în *-i* după o vocală (*a sui*, *a mîrî*, *a destăinui*, *a minui*, *a ogoi*) formează imperfectul prin adăugarea sufixului tematic *-a* și a desinențelor respective direct la forma de infinitiv a verbelor (*suiam*, *suiam*; *ogoiam*, *ogoiam*). Dacă vocala precedentă este tot *i* (ca la verbele *a înmîi*, *a prii*, *a se sfîi*), atunci sufixul și desinențele imperfectului se adaugă la tema infinitivului, suprimîndu-i sufixul (*mă sfîiam*, *te sfîiai*). La verbul *a scrie* se suprimă de asemenea sufixul infinitivului *-e* și se adaugă sufixul și desinențele imperfectului (*scriam*, *scriam*, *scriam*).

Formarea imperfectului

Desinența									
		singular			plural				
	persoana suf.	I	II	III	I	II	III	Conjugarea	
rădăcina verbului +	-a -ea	-m	-i	-Ø	-m	-ți	-u	I	a lucra a veghea
	-ea	-m	-i	-Ø	-m	-ți	-u	II	a vedea
	-ea	-m	-i	-Ø	-m	-ți	-u	III	a merge a scrie
	-a -ea	-m	-i	-Ø	-m	-ți	-u	IV	a coborî a iubi

Perfectul compus semnifică o acțiune încheiată, anterioară momentului vorbirii.

Perfectul compus este un timp absolut. După structură, este un timp analitic, alcătuit cu ajutorul formelor speciale ale auxiliarului *a avea* (*am, ai, a, am, ați, au*) și participiul verbului de conjugat. Desinențele auxiliarului (*-m, -i, -Ø, -m, -ți, -u*) sînt omonime cu cele ale imperfectului.

Modele de conjugare

<i>am cîntat</i>	<i>lucrat</i>	<i>băut</i>	<i>trecut</i>	<i>mers</i>	<i>iubit</i>
<i>ai cîntat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>a cîntat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>am cîntat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ați cîntat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>au cîntat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Logoforma perfectului compus poate fi disociată. Ea permite intercalarea între auxiliar și participiu a adverbilor *mai, cam, tot, și, prea*, care exprimă diferite nuanțe modale (*am tot vorbit, ai prea iubit, au mai venit* ș. a.). Formele neaccentuate ale pronumelor personale sau reflexive preced auxiliarul (excepție **o**) și sînt legate de acesta cu cratimă (*s-a dus, mi-am procurat, te-ai îmbrăcat, ne-am spălat*). În anumite situații auxiliarul poate avea poziție enclitică, legîndu-se de participiu cu cratimă (*văzut-am, trecut-ai, auzit-ați* etc.). Acestea sînt așa-numitele forme inverse ale perfectului compus. Accentul cade întotdeauna pe tema participiului.

Notă. La verbele pronominale și în cazurile cînd perfectul compus este succedat de un complement exprimat prin pronume neaccentuate, pronumele se intercalează la formele inverse între participiu și auxiliar, legîndu-se cu cratimă (*dusu-s-a, spusu-le-am, închipuitu-și-a, văzutu-i-am*). La participiu în aceste cazuri apare vocala de legătură *u*.

Să nu se confunde pers. a II-a a verbului auxiliar *ai* (sg.) și *ați* (pl.) din structura perfectului compus cu ortogramele *a-i* și *a-ți* ce reprezintă două unități distincte: morful infinitival *a* și pronumele neaccentuate *-i* și *-ți*. Pentru verificare trebuie avut în vedere că primele sînt urmate de un participiu, iar celelalte — de un infinitiv și se scriu cu cratimă (*a-i aminti, a-ți aminti*).

Atenție la omonimia cu *ia, iau, ia-ți* (logoforme ale verbului *a lua*) atunci cînd auxiliarul este precedat de pronumele neaccentuat *-i*: *i-a amintit, i-au amintit, i-ați amintit*.

La forma negativă perfectul compus este precedat de adverbul *nu* legat de auxiliar cu cratimă:

<i>n-am crezut</i>	<i>n-am crezut</i>
<i>n-ai crezut</i>	<i>n-ați crezut</i>
<i>n-a crezut</i>	<i>n-au crezut.</i>

Perfectul simplu semnifică o acțiune încheiată, anterioară momentului vorbirii. După valoarea temporală, perfectul simplu nu se deosebește de perfectul compus. Faptul că perfectul simplu semnifică o acțiune trecută, încheiată, de scurtă durată (momentană) și care nu are nici o legătură cu prezentul implică o vagă diferență mai mult aspectuală față de perfectul compus, care semnifică o acțiune terminată, fără a se specifica durata ei și considerată ca atare.

Logoforma de perfect simplu este firească la verbele momentane (*a adormi, a se opri, a lovi, a aprinde, a ațipi, a pocni, a plesni*). La celelalte verbe perfectul simplu apare de obicei însoțit de specificatori lexicali ce limitează durata (*o clipă, o oră, două minute etc.*): *Se gândi o clipă. Operația dură o oră.*

Cînd se folosește ca timp al narațiunii, această cerință nu se respectă.

Perfectul simplu este un timp absolut și sintetic format de la tema perfectului cu variate sufixe și desinențe.

La verbele de conj. I și a IV-a sufixele perfectului simplu coincid cu sufixul infinitival (afară de pers. a III-a sg. a verbelor de conj. I, unde după consoană sufixul *-a* trece în *-ă*, iar după o vocală el trece în *-e*). Verbele de conj. a II-a și a III-a au sufixe specifice de perfect simplu, respectiv *-u* și *-se*.

La plural pe lîngă sufixul infinitival apare morful flexionar:

-ră- (*lucrarăm, lucrarăți, lucrară*).

Desinențele perfectului simplu sînt:

<i>-i</i>	<i>-m</i>
<i>-și</i>	<i>-ți</i>
<i>-Ø</i>	<i>-Ø</i>

Modele de conjugare

Conjugarea I

<i>eliberai</i>	<i>înfiai</i>
<i>eliberași</i>	<i>înfiași</i>
<i>eliberă</i>	<i>înfie</i>
<i>eliberarăm</i>	<i>înfiarăm</i>
<i>eliberarăți</i>	<i>înfiarăți</i>
<i>eliberară</i>	<i>înfiară</i>

Conjugarea a IV-a

<i>veni</i>	<i>hotărî</i>
<i>veniși</i>	<i>hotărîși</i>
<i>veni</i>	<i>hotărî</i>
<i>venirăm</i>	<i>hotărîrăm</i>
<i>venirăți</i>	<i>hotărîrăți</i>
<i>veniră</i>	<i>hotărîră</i>

Conjugarea a II-a și a III-a

<i>văzui</i>	<i>mersei</i>
<i>văzuși</i>	<i>merseși</i>
<i>văzu</i>	<i>merse</i>
<i>văzurăm</i>	<i>merserăm</i>
<i>văzurăți</i>	<i>merserăți</i>
<i>văzură</i>	<i>merseră</i>

Accentul cade pe sufixul perfectului simplu (la majoritatea verbelor). Numai la verbele de conj. a III-a cu sufixul *-se-*, accentul rămîne pe rădăcină la majoritatea persoanelor, cu excepția persoanei I și a II-a sg. (*mérse, prînse, mérserăm, prînserăm*).

O parte din verbele de conj. I cu sufixul *-a* au la pers. a III-a sg. logoforme omonime cu ale prezentului. În aceste cazuri rolul de marcă distinctivă îl joacă accentul, care la prezent cade pe rădăcină, iar la perfectul simplu — pe sufix (*adúnă/adună, cîntă/ cîntă/ gústă/gustă*).

Logoformele verbelor de conj. a IV-a în -i se scriu la pers. I sg cu doi *i*, unul avînd rol de sufix, celălalt de desinență (*venii, citii, răsfoii*). La pers. a III-a sg. aceste verbe se scriu cu un singur *i*, deoarece desinența este zero (*veni, citi, răsfoi*).

Formarea perfectului simplu

Desinența										
	singular				plural					
	persoana suf.	I	II	III	persoana suf.	I	II	III	Conjugarea	
tema perfectului +	-a	-i	-și	-Ø	-ră	-m	-ți	-Ø	I	a lucra
	-u	-i	-și	-Ø	-ră	-m	-ți	-Ø	II	a vedea
	-se	-i	-și	-Ø	-ră	-m	-ți	-Ø	III	a merge
	-i -î	-i	-și	-Ø	-ră	-m	-ți	-Ø	IV	a iubi a coborî

Mai mult ca perfectul semnifică o acțiune încheiată în trecut, anterioară altei acțiuni tot trecute. Mai mult ca perfectul este un timp de relație prin excelență. Se folosește, de obicei, în contexte unde planul trecutului este clar conturat fie prin logoforme verbale la unul din timpurile trecute, fie prin circumstanțiale de timp (*cînd mi-a telefonat, terminasem lucrul*).

Poate fi întrebuițat și independent, avînd aparența unui timp absolut (*visase de mult la o călătorie pe mare*). În uzul curent mai mult ca perfectul se întrebuițează rar. S-a specializat mai mult ca timp narativ în stilul beletristic.

Formarea mai mult ca perfectului

Desinența										
	singular				plural					
	persoana suf.	I	II	III	persoana suf.	I	II	III	Conjugarea	
tema perfectului +	-se	-m	-și	-Ø	-se -ră	-m	-ți	-Ø	I	a alerga
	-se	-m	-și	-Ø	-se -ră	-m	-ți	-Ø	II	a vedea
	-se	-m	-și	-Ø	-se -ră	-m	-ți	-Ø	III	a merge
	-se	-m	-și	-Ø	-se -ră	-m	-ți	-Ø	IV	a urî a iubi

Mai mult ca perfectul este un timp simplu, format de la tema perfectului la

care se adaugă sufixul *-se-* (aceiași pentru toate verbele), iar la plural și morful *-ră-* + desinențele de număr și persoană: *-m, -și, -Ø, -m, -ți, -Ø*.

În structura mai mult ca perfectului există două teme și respectiv două sufixe tematice, tema primară a perfectului simplu cu sufixele respective și tema secundară cu sufixul *-se*. De acest lucru trebuie să se țină cont mai ales la verbele care conțin în tema primară sufixul *-se*. La formarea temei mai mult ca perfectului ele vor realiza secvența *-sese* (*dusesem, duseseseși, dusese*).

Modele de conjugare

<i>alergasem</i>	<i>văzusem</i>	<i>mersesem</i>	<i>urîsem</i>
<i>alergaseși</i>	<i>văzuseși</i>	<i>merseseși</i>	<i>urîseși</i>
<i>alergase</i>	<i>văzuse</i>	<i>mersese</i>	<i>urîse</i>
<i>alergaserăm</i>	<i>văzuserăm</i>	<i>merseserăm</i>	<i>urîserăm</i>
<i>alergaserăți</i>	<i>văzuserăți</i>	<i>merseserăți</i>	<i>urîserăți</i>
<i>alergaseră</i>	<i>văzuseră</i>	<i>merseseră</i>	<i>urîseră</i>

Notă. Atenție la pers. a II-a sg., unde desinență este *-și*, nu *-i* (*mîncaseși, vorbiseși, veniseși* etc.). Logoformele *mîncasei, vorbisei, venisei* etc. sînt considerate variante neliterare.

Morul *-ră-* din structura logoformelor de plural are funcție distinctivă și de aceea este acceptat de limba literară actuală. E redundant numai la pers. a II-a plural, care exprimă opoziția de număr numai cu ajutorul desinențelor *și/ți*. În schimb la pers. I și a III-a morful *-ră-* înlătură posibilitatea omonimiei cu singularul: *văzusem* (*eu*)/*văzuserăm* (*noi*), *văzuse* (*el*)/*văzuseră* (*ei, ele*), deoarece desinențele de persoană și număr sînt comune. Logoformele fără *-ră-* sînt simțite ca arhaice.

Accentul în paradigma mai mult ca perfectului are un loc fix: cade întotdeauna pe sufixul temei primare, adică pe sufixul temei perfectului simplu (*dormisem, citisem, lăudăsem, admirăsem* etc.).

Notă. Ortografierea logoformelor la mai mult ca perfect nu întîmpină mari dificultăți. Atenție sporită cer logoformele de pers. a II-a și a III-a sg., deoarece desinența *-și* și sufixul *-se* din structura lor pot fi confundate cu pronumele reflexive neaccentuate: *și* (dativ), *se* (acuzativ). Corectă este scrierea într-un singur cuvînt a logoformelor de mai mult ca perfect: *admiraseși, admirase, auziseși, auzise* etc. În nici un caz nu trebuie să se scrie *admirase-și, auzise-și, admira-se, auzi-se, văzu-se*, deoarece și la mai mult ca perfect pronumele neaccentuate stau tot numai înaintea verbului, nu după el: *și-admirase copilul, și-auzise verdictul, se-admirase îndelung în oglindă, se văzuse mireasă* etc.

Pe lîngă formele sintetice, mai mult ca perfectul cunoaște forme sinonime analitice (perifrastice). Formate cu ajutorul perfectului compus al verbului *a fi* (*am fost*) + participiul invariabil al verbului de conjugat (*am fost scris, am fost zis*), construcțiile perifraстice circulă și astăzi în limba vorbită.

Viitorul semnifică o acțiune posterioară momentului vorbirii și cunoaște în limba română două ipostaze de realizare: ca timp absolut (4 paradigme) și ca timp de relație (1 paradigmă — viitorul anterior).

Viitorul absolut este un timp compus cu o structură analitică. Există patru tipuri de viitor.

1) Structura primei paradigme are drept elemente componente auxiliarul *a vrea* și infinitivul verbului de conjugat (fără morful *a*). Verbul auxiliar își schimbă forma după număr și persoană (*voi, vei, va, vom, veți, vor*), iar infinitivul rămîne invariabil.

Modele de conjugare

<i>voi conversa</i>	<i>cădea,</i>	<i>trece,</i>	<i>merge,</i>	<i>iubi,</i>	<i>urî</i>
<i>vei conversa</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>va conversa</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vom conversa</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>veți conversa</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vor conversa</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Acest tip este considerat în toate gramaticile exclusiv literar.

Structura logoformei este disociabilă, permite intercalarea unor adverbe (*mai, tot, și, prea* etc.) între auxiliar și tema infinitivului (*Mereu se vor tot bate, tu vei dormi mereu.* (M. Eminescu))

Poziția auxiliarului în paradigmă este proclitică. Însă el poate ocupa și poziție enclitică în formele inverse ale viitorului I. În aceste cazuri auxiliarele se leagă de verb prin cratimă (*cînta-vei, slăvi-vom, auzi-va* etc.). Și structura formelor inverse poate fi disociată, dar numai prin forme neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive, care se leagă de tema infinitivului și de auxiliar prin cratimă (*cînta-le-voi, slăvi-o-vom, auzi-ne-va*).

Auxiliarul fiind monosilabic, accentul cade pe tema infinitivului. Tema infinitivului se accentuează conform clasei flexionare respective — pe sufixul tematic la verbele de conj. I, a II-a, a IV-a și pe rădăcină — la verbele de conj. a III-a.

2) Varianta populară a viitorului I constituie a doua paradigmă a viitorului absolut și are următoarea structură:

<i>oi face</i>	<i>om face</i>
<i>îi face</i>	<i>îți face</i>
<i>o face</i>	<i>or face</i>

E lesne de observat că aici e vorba de anumite modificări fonetice în logoformele auxiliarului, dintre care cea mai perceptibilă este pierderea consoanei inițiale *v*. Tema infinitivului rămîne nealterată. Comportamentul funcțional al acestei variante este similar celui al structurii de bază.

3) Structura celei de a treia paradigme a viitorului absolut are drept elemente componente prezentul indicativ al auxiliarului *a avea* + conjunctivul prezent al verbului de conjugat.

Auxiliarul se schimbă după persoană și număr (*am, ai, are, avem, aveți, au*) ca și formele corespunzătoare de conjunctiv (*să cînt, să cînți* etc.).

Modele de conjugare

<i>am să cînt</i>	<i>liniez</i>	<i>beau</i>	<i>trec</i>	<i>merg</i>	<i>iubesc</i>	<i>urăsc</i>
<i>ai să cînți</i>	<i>liniezi</i>	<i>bei</i>	<i>trece</i>	<i>mergi</i>	<i>iubești</i>	<i>urășți</i>
<i>are să cînte</i>	<i>linieze</i>	<i>bea</i>	<i>treacă</i>	<i>meargă</i>	<i>iubească</i>	<i>urască</i>
<i>avem să cîntăm</i>	<i>liniem</i>	<i>bem</i>	<i>trecem</i>	<i>mergem</i>	<i>iubim</i>	<i>urîm</i>
<i>aveți să cîntați</i>	<i>liniați</i>	<i>beți</i>	<i>treceți</i>	<i>mergeți</i>	<i>iubiți</i>	<i>urîți</i>
<i>au să cînte</i>	<i>linieze</i>	<i>bea</i>	<i>treacă</i>	<i>meargă</i>	<i>iubească</i>	<i>urască</i>

Disocierea logoformelor de tipul acesta se poate face doar în structura conjunctivului prin intercalarea unor adverbe sau forme neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive (*am să mai trec, aveți să tot veniți, au să și plece, am să-l vad, are s-o tot privească* etc.).

Accentul cade pe auxiliar și pe verbul din structura conjunctivului.

4) Cea de a patra paradigmă constă din elementul invariabil *o* și conjunctivul prezent al verbului de conjugat:

<i>o să</i>	<i>ador</i>	<i>lucrez</i>	<i>beau</i>	<i>vin</i>
	<i>adori</i>	<i>lucrezi</i>	<i>bei</i>	<i>vii</i>
	<i>adore</i>	<i>lucreze</i>	<i>bea</i>	<i>vină</i>
<i>o să</i>	<i>adorăm</i>	<i>lucrăm</i>	<i>bem</i>	<i>venim</i>
	<i>adorăți</i>	<i>lucrați</i>	<i>beți</i>	<i>veniți</i>
	<i>adore</i>	<i>lucreze</i>	<i>bea</i>	<i>vină</i>

În această paradigmă numărul și persoana sînt marcate prin formele verbului la conjunctiv.

Notă. Una dintre cele mai răspîndite greșeli la ortografierea logoformelor de viitor este scrierea cu cratimă a auxiliarului la pers. a III-a sing. (*v-a veni*, *v-a ajunge* etc.). Ortograma *v-a*, frecvent folosită în limbă, este constituită din două cuvinte: pronumele personal pers. a II-a pl. cazul dativ sau acuzativ + forma *a* a auxiliarului *a avea* din structura perfectului compus (*v-a venit*, *v-a ajuns*, *v-a trimis*, *v-a declarat* etc.). Deci ortograma *v-a* se scrie cu cratimă numai cînd e urmată de participiu. În structura viitorului I *va* se scrie întotdeauna într-un singur cuvînt, deoarece reprezintă logoforma auxiliarului *a vrea* la pers. a III-a sg. După ea urmează în mod obligatoriu infinitivul unui verb.

Viitorul anterior semnifică o acțiune posterioară momentului vorbirii, dar pusă în relație de anterioritate față de o altă acțiune viitoare (un viitor în trecut).

Viitorul anterior este un timp de relație.

După structura sa morfologică, este un timp compus, analitic alcătuit din viitorul I al auxiliarului *a fi* + participiul verbului de conjugat. Numărul și persoana sînt marcate de auxiliarul *a vrea*, verbul *a fi* și verbul de conjugat rămînd invariabile.

Modele de conjugare

<i>voi fi lucrat</i>	<i>băut</i>	<i>mers</i>	<i>venit</i>	<i>urît</i>
<i>vei fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>va fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vom fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>veți fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vor fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-

Omonimia perfectă cu paradigma prezumtivului trecut și nuanța modală de prezumtiv proprie viitorului anterior le fac confundabile.

Viitorul anterior are o frecvență redusă în limbă. Fiind prin excelență timp de relație, depinde în mare măsură de context, în care trebuie să existe un alt verb la viitorul I:

Voi fi bătrîn și singur, vei fi murit demult. (M. Eminescu)

TIMPURILE CONJUNCTIVULUI

Prezentul conjunctiv semnifică o acțiune realizabilă într-un cadru temporal posterior momentului vorbirii (dacă se folosește ca timp absolut) sau momentului acțiunii din regentă (dacă se manifestă ca timp de relație).

Timp absolut: *Să-mi cînți, cobzar bătrîn, ceva,*

Să-mi cînți ce știi mai bine.

Timp relativ: *Îi spun să vină la noi.*

Este un timp cu frecvență considerabilă în limbă datorită mulțimii de valori pe care le poate exprima.

După structura sa morfologică, prezentul conjunctiv se aseamănă foarte mult cu prezentul indicativ. La pers. I și a II-a sg. și pl. logoforme prezentului conjunctiv sînt omonime cu ale prezentului indicativ. Marca distinctivă este semnul conjunctivului *să*. Diferențe la nivelul desinențelor apar numai la pers. a III-a: desinența *-e* la verbele de conj. I și a IV-a în *-î* fără sufixul *-ăsc* la prezent: *să converseze, să adore, să omoare* etc.;

desinența *-ă* la verbele de conjugarea a-II-a, a III-a și a IV-a (minus cele în *-î* fără sufixul *-ăsc*): *să cadă, să meargă, să iubească*.

După cum se poate observa, și la pers. a III-a desinențele prezentului conjunctiv sînt aceleași ca ale prezentului indicativ, însă inversate: verbele care la indicativ prezent au desinența *-ă* la conjunctiv prezent primesc *-e*, iar verbele care la indicativ au desinența *-e* la conjunctiv o preschimbă în *-ă*. Această regularitate cuprinde, cu mici excepții, toate verbele.

Modele de conjugare

<i>să visez</i>	<i>să cad</i>	<i>să merg</i>	<i>să iubesc</i>
<i>să visezi</i>	<i>să cazi</i>	<i>să mergi</i>	<i>să iubești</i>
<i>să viseze</i>	<i>să cadă</i>	<i>să meargă</i>	<i>să iubească</i>
<i>să visăm</i>	<i>să cădem</i>	<i>să mergem</i>	<i>să iubim</i>
<i>să visați</i>	<i>să cădeți</i>	<i>să mergeți</i>	<i>să iubiți</i>
<i>să viseze</i>	<i>să cadă</i>	<i>să meargă</i>	<i>să iubească</i>

Deci numai la pers. a III-a prezentul conjunctiv se diferențiază net de indicativul prezent prin logoforme proprii (omonime, ce-i drept, la singular și plural), din care cauză această logoformă este singura care poate fi actualizată fără semnul distinctiv al conjunctivului *să*. De reținut că nu toate verbele pot fi folosite fără *să* la conjunctivul prezent (așa-zisul conjunctiv amputat). Se pretează la o asemenea întrebuintare verbele care aparțin fondului vechi (*a da, a arde, a veni, a trăi, a ajunge, a face, a zice, a păzi, a rămîne* etc.) numai în anumite situații contextuale, cînd exprimă o urare, o imprecăție sau diverse concesii:

Înflorească-al nostru plai!

Ardă-l focul, om viclean!

Zică lumea orice-ar vrea!

Logoforme prezentului conjunctiv pot fi dissociate prin intercalarea diverselor elemente între *să* și verb. Se actualizează des în această ipostază negația **nu** și alte adverbe, care la analiza gramaticală se iau împreună cu verbul la conjunctiv (*să nu așteptați, să mai vii, să nu mai visezi, să tot lucrezi* etc.). Foarte frecvent apar în această situație formele neaccentuate ale pronumelor, care, de cele mai multe ori, se leagă de *să* prin cratimă (*să-i aducă, să-l cauți, să mă aștepte, să-mi aduci, să-ți amintești*).

Dacă prezentul conjunctiv conține în structura sa negația **nu**, atunci pronumele urmează după ea: *să nu-l cauți, să nu mă aștepți, să nu-i aducă, să nu ne întâlnească*. Forma neaccentuată a pronumelui personal de pers. a III-a sg. feminin **o** se intercalează în structura conjunctivului prezent legîndu-se prin

cratimă de conjuncția **să** sau de negația **nu**: *s-o vadă, s-o audă, s-o caute, s-o admire, să n-o vadă, să n-o audă, să n-o caute, să n-o admire.*

Perfectul conjunctiv semnifică o acțiune anterioară timpului de referință, care este determinat de condițiile sintagmatice în care se actualizează acest sens gramatical. Dacă este întrebuințat cu valoare de timp absolut în propoziții independente, situarea în timp a acțiunii se face cu referire la momentul vorbirii:

*Să fi rămas fecior de plug,
Să fi rămas la coasă... (O. Goga)*

Formarea prezentului conjunctiv

Desinența									
Singular				Plural					
Persoana	I	II	III	I	II	III	Conjugarea		
tema prezentului + morful discontinuu alcătuit din <i>să ...</i> desinență	să ... Ø, -u (asi- labic), -i	să ... i	să ... e	să ... m	să ... ți	să ... e	I	a lucra a afla a apropia	
	să ... Ø	să ... i	să ... ă	să ... m	să ... ți	să ... ă	II	a vedea	
	să ... Ø, -u	să ... i	să ... ă să ... e	să ... m	să ... ți	să ... ă să ... e	III	a merge a umple	
	să ... Ø, -i, -u	să ... i	să ... ă să ... e	să ... m	să ... ți	să ... ă să ... e	IV	a iubi a doborî	

Formarea perfectului conjunctiv

Singular				Plural					
Persoana	I	II	III	I	II	III	Conjugarea		
prez. conj. al verb. auxiliar <i>a fi</i>	să fi						invariabil		
+ participiul verbului de conjugat	lucrat	—	—	—	—	—	I	a lucra	
	băut	—	—	—	—	—	II	a bea	
	vîndut mers	—	—	—	—	—	III	a vinde a merge	
	urît iubit	—	—	—	—	—	IV	a urî a iubi	

Dacă este întrebuințat cu valoare de timp de relație în subordonate, plasarea în timp a acțiunii se face cu referire la verbele din regentă: *A plecat fără să ne fi dat de știre. Să nu fi luat cu noi merinde, muream de foame. Eu nu cred ca el să se fi rătăcit etc.*

Diverse nuanțe modale (dorința, îndoiala, bănuiala, presupunerea etc.) completează conținutul semantic al acestui timp.

Perfectul conjunctiv are o frecvență redusă în limbă.

După structură este un timp compus, analitic, constând din prezentul conjunctiv al verbului *a fi* (cu forma invariabilă *să fi*) și participiul verbului de conjugat.

Paradigma perfectului conjunctiv este alcătuită din logoforme omonime ce nu prezintă diferențe de persoană și număr.

Modele de conjugare

<i>eu să fi jurat</i>	<i>băut</i>	<i>mers</i>	<i>venit</i>	<i>coborât</i>
<i>tu să fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>el să fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>noi să fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>voi să fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ei să fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-

Identificarea persoanei și numărului se face numai în context după subiect (*să fi mers mai repede, ajungeam la timp, să fi mers mai repede, nu rămînea în urmă, să fi mers mai repede, îl găseai acasă*).

Structura perfectului conjunctiv este dissociabilă (mai ales prin adverbele *tot, mai, cam, nu*). Punctul de disociere este între morful *să* și logoforma invariabilă *fi* (*să tot fi mers, să mai fi așteptat* etc.). Prin formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive perfectul conjunctiv se disociază frecvent (*să-l fi așteptat, să-i fi rugat, s-o fi îngrijit, să ne fi întâlnit, să le fi adus*). Regula de ortografiere în cazul dat este aceeași ca și la disocierea celorlalte timpuri compuse.

TIMPURILE CONDIȚIONALULUI

Prezentul condițional semnifică o acțiune realizabilă, simultană cu momentul vorbirii. El redă acțiuni prezente într-o perspectivă de viitor, cînd este întrebuițat ca timp absolut (*Aș bea cu plăcere un pahar de apă rece*), și acțiuni simultane sau posterioare acțiunii verbului din regentă, cînd este întrebuițat ca timp de relație (*Îmi părea că ar ascunde ceva. Mi-a transmis că ar veni*).

Prezentul condițional este un timp compus cu o structură analitică, constituită din logoforme auxiliare *a avea* (*aș, ai, ar, am, ați, ar*) + infinitivul verbului de conjugat (fără morful *a*).

Modele de conjugare

<i>aș jura</i>	<i>vedea</i>	<i>trece</i>	<i>iubi</i>	<i>coborî</i>	<i>urî</i>
<i>ai jura</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ar jura</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>am jura</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ați jura</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ar jura</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Auxiliarul marchează numărul și persoana, deoarece infinitivul este invariabil. Structura condiționalului prezent este dissociabilă prin adverbele specializate în acest scop (*aș mai dori, ai cam obosi, ați prea iubi, am tot asculta* etc.). Formele inverse al prezentului condițional se disociază foarte frecvent prin formele neaccentuate ale pronumelor personale și reflexive, componentele structurii legîndu-se prin cratimă (*jelui-m-aș și n-am cui, /jelui-m-aș codrului*). Formele inverse sînt folosite mai ales în imprecății care au forme fixe, de multe

ori cu infinitivul lung (*vedea-l-aș la fundul mării!*; *Fire-ai afurisit să fii!*; *rămânere-ați de cap!* etc.).

Notă. Atenție la scrierea corectă a logoformelor *aș*, *ai*, *ați* din componența prezentului condițional: *aș* se scrie fără *i* la sfârșit și ele toate nu trebuie confundate cu omofonele *a-și*, *a-i*, *a-ți*, unde *a* este morf infinitival, iar *-și*, *-i*, *-ți* — forme neaccentuate ale pronumelui personal și reflexiv.

<i>aș face</i>	<i>a-și face bagajele (sie)</i>
<i>ai face</i>	<i>a-i face dreptate (lui)</i>
<i>ați face</i>	<i>a-ți face parte (ție)</i>

Condiționalul prezent negativ este precedat de adverbul *nu*, legat de logoformele auxiliarului prin cratimă:

<i>n-aș crede</i>	<i>n-am crede</i>
<i>n-ai crede</i>	<i>n-ați crede</i>
<i>n-ar crede</i>	<i>n-ar crede</i>

Perfectul condițional semnifică o acțiune trecută nerealizată, ceea ce implică valoarea de ireal (*Să fi știut ce mă așteaptă, m-aș fi pregătit din timp. Dacă ai fi avut prieteni, ai fi fost mai bogat*). Se actualizează mai ales ca timp de relație.

Cu nuanță de optativ, perfectul condițional semnifică o acțiune simultană cu momentul vorbirii, plasată doar aparent în trecut (*Aș fi vrut să te rog ceva. Ați fi dorit s-o mai vedeți o dată*).

Perfectul condițional este un timp compus, cu structură analitică alcătuită din prezentul condițional al verbului auxiliar *a fi* și participiul verbului de conjugat.

După persoană și număr se modifică numai auxiliarul *a avea*. *A fi* și participiul sînt invariabile.

Modele de conjugare

<i>aș fi jurat</i>	<i>băut</i>	<i>mers</i>	<i>trecut</i>	<i>dormit</i>
<i>ai fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ar fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>am fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ați fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>ar fi jurat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-

Paradigma este aceeași pentru toate verbele, indiferent de clasa flexionară. Deosebiriile țin doar de tema participiului.

Structura perfectului condițional este disociabilă: adverbele specializate în acest scop sînt intercalate între auxiliarul *a avea* și verbul *a fi* (*Aș mai fi vrut să ascult o piesă. Ar cam fi acceptat propunerea ș. a.*).

TIMPURILE PREZUMTIVULUI

Prezentul prezumtiv semnifică o acțiune realizabilă în momentul vorbirii sau în viitor. Amplitudinea prezent-viitoare a prezumtivului este concretizată în context (*Ce vei fi făcînd tu acum?* — acțiunea verbului este simultană cu momentul vorbirii. *Vei fi plecînd duminică în excursie?* — acțiunea verbului este posterioară momentului vorbirii).

Funcționează ca timp absolut (în propoziții independente) și ca timp de relație (în subordonate). Ca timp de relație are drept moment de referință acțiunea verbului din regentă (*Cred că n-o fi suferind mult*).

Prezentul prezumtiv este un timp compus cu structură analitică. Are paradigme ce se deosebesc după formele folosite ale auxiliarului *a fi*: cele de viitor indicativ (tipurile *voi fi* și *oi fi*), de prezent conjunctiv (cu forma invariabilă *să fi*) sau de prezent condițional. Verbul de conjugat este întotdeauna la gerunziu.

Modele de conjugare

a) cu auxiliarul la viitor

<i>voi fi lucrînd</i>	<i>căzînd</i>	<i>trecînd</i>	<i>iubind</i>
<i>vei fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>va fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>vom fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>veți fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>vor fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-

b) cu auxiliarul la conjunctiv

<i>eu să fi lucrînd</i>	<i>căzînd</i>	<i>trecînd</i>	<i>iubind</i>
<i>tu să fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>el (ea) să fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>noi să fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>voi să fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>ei (ele) să fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-

c) cu auxiliarul la condițional

<i>aș fi lucrînd</i>	<i>căzînd</i>	<i>trecînd</i>	<i>iubind</i>
<i>ai fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>ar fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>am fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>ați fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-
<i>ar fi lucrînd</i>	-“-	-“-	-“-

Perfectul prezumtiv semnifică o acțiune presupusă, anterioară momentului vorbirii. Cadrul temporal trecut este clar conturat atît în ipostaza de timp absolut, cît și în cea de timp de relație (*Prietenii noștri ne vor fi așteptat mult în ziua aceea* — timp absolut. *Cine știe cît ne-or fi așteptat ei?* — timp de relație).

Perfectul prezumtiv este un timp compus cu structură analitică formată cu ajutorul auxiliarului *a fi* la viitor indicativ (tipul *voi/oi fi*) + participiul verbului de conjugat.

Modele de conjugare

<i>voi fi lucrat</i>	<i>căzut</i>	<i>trecut</i>	<i>mers</i>	<i>iubit</i>	<i>urît</i>
<i>vei fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>va fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vom fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>veți fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-
<i>vor fi lucrat</i>	-“-	-“-	-“-	-“-	-“-

Perfectul prezumtiv este omonim cu viitorul anterior. Cu sens de prezumtiv, funcționează și perfectul conjunctiv, perfectul condițional și, foarte rar, infinitivul perfect (*Pare a fi putut face ceva. Probabil a fi știut el cauza etc.*).

DIATEZA

Categoria diatezei e constituită din două elemente opozitive **activ** și **pasiv**, care reprezintă două modalități de exprimare a aceleiași tipar relațional: „agent—proces—pacient“.

Cînd pe prim-plan se pune informația despre agent, **axa relațională** „agent—proces—pacient“ și **axa sintactică** „subiect—predicat—complement direct“ coincid. Adică subiectul (= agent) efectuează o acțiune (= proces), pe care o suferă complementul direct (= pacient).

O asemenea informație este redată în planul expresiei prin **construcția activă**:
Mama leagănă copilul.

Pădurarul a împlînzit căprioara.

Cînd pe prim-plan (în funcție de scopul comunicativ) se pune informația despre pacient, poziția participanților se schimbă și la nivel sintactic subiectul nu mai exprimă agentul, ci pacientul, iar complementul nu exprimă pacientul, ci agentul. În felul acesta se creează situația cînd subiectul gramatical nu realizează, ci suportă acțiunea efectuată de agent. O asemenea informație este redată în planul expresiei prin **construcția pasivă**:

Copilul este legănat de către mama.

Căprioara a fost împlînzită de către pădurar.

De fapt, pe axa relațională nu intervine nici o schimbare. Orientarea acțiunii rămîne aceeași: de la agent spre pacient. Limba însă, în funcție de importanța pe care o acordă vorbitorul celor doi poli ai procesului (agentul și pacientul), folosește două modalități de exprimare a aceleiași realități prin diverse forme ale verbului ce exprimă raporturi sintactice diferite.

Deoarece categoria gramaticală a diatezei se bazează pe un raport specific dintre cei doi poli ai procesului — agentul și pacientul — ea nu este proprie pentru toate cuvintele din clasa verbului, ci numai pentru verbele tranzitive, care, fiind bivalente, reclamă existența unui subiect și a unui obiect asupra căruia să se răsfrîngă acțiunea. Verbele intransitive, neutre față de obiect (pacient), nu au forme speciale pentru exprimarea opoziției activ/pasiv. Acestor verbe nu le este deci proprie categoria diatezei.

Diateza activă reflectă situația în care poziția sintactică a subiectului coincide cu poziția relațională a agentului. Adică subiectul gramatical efectuează acțiunea pe care o suportă un obiect ce ocupă poziția sintactică a complementului direct (*Mama coace pîine. Eu scriu o scrisoare. Vîntul mișcă frunzele*).

În planul expresiei, diateza activă nu are o marcă specială nici la nivelul morfologic, nici la cel sintactic. Se consideră că această diateză are marca zero (anume ea joacă rolul distinctiv).

Exprimînd categoriile morfologice proprii verbului în genere (modul, timpul, persoana și numărul), formele verbale marchează concomitent și sensul de diateză activă. Logoforma verbului la diateza activă respectă relațiile obișnuite cu actanții, astfel încît poziția sintactică a subiectului și a complementului exprimă univoc poziția relațională a agentului și a pacientului.

Diateza pasivă reflectă situația cînd poziția sintactică a subiectului nu coincide cu cea a agentului, ci cu cea a pacientului. Și invers, poziția sintactică a complementului nu reflectă poziția pacientului, ci pe cea a agentului. Adică subiectul gramatical nu efectuează acțiunea, ci o suportă.

Semnificația diatezei pasive poate fi exprimată prin intermediul a două structuri:
1) auxiliarul *a fi* + participiul verbului de conjugat (*Simpozionul a fost organizat de către... Cartea era citită de către... Ușa e deschisă de...*);

2) pronumele reflexiv *se* + logoforma respectivă a verbului de conjugat (*Simpozionul s-a organizat de... Cartea se citea de... Ușa se deschide de...*).

Auxiliarul *a fi* exprimă prin formele corespunzătoare modul și timpul, persoana și numărul, iar participiul variază numai în funcție de gen și număr.

Modele de conjugare

a) cu ajutorul auxiliarului *a fi*

Indicativ

prezent:	<i>sînt lăudat(ă), ești lăudat(ă) etc.;</i>
imperfect:	<i>eram lăudat(ă), erai lăudat(ă) etc.;</i>
perfect compus:	<i>am fost lăudat(ă), ai fost lăudat(ă) etc.;</i>
perfect simplu:	<i>fui lăudat(ă), fuși lăudat(ă) etc.;</i>
mai mult ca perfect:	<i>fusesem lăudat(ă), fuseseseși lăudat(ă) etc.;</i>
viitor tipul 1:	<i>voi fi lăudat(ă), vei fi lăudat(ă) etc.;</i>
viitor tipul 3:	<i>am să fiu lăudat(ă), ai să fii lăudat(ă) etc.;</i>
viitor anterior:	<i>voi fi fost lăudat(ă), vei fi fost lăudat(ă) etc.</i>

Conjunctiv

prezent:	<i>să fiu lăudat(ă), să fii lăudat(ă) etc.;</i>
perfect:	<i>să fi fost lăudat(ă), să fi fost lăudat(ă) etc.</i>

Condițional

prezent:	<i>aș fi lăudat(ă), ai fi lăudat(ă) etc.;</i>
perfect:	<i>aș fi fost lăudat(ă), ai fi fost lăudat(ă) etc.</i>

Prezumptiv

prezent:	<i>voi fi fiind lăudat(ă), vei fi fiind lăudat(ă) etc.;</i>
perfect:	<i>voi fi fost lăudat(ă), vei fi fost lăudat(ă) etc.</i>

Imperativ

afirmativ:	<i>fii lăudat(ă), fiți lăudați(e)</i>
negativ:	<i>nu fi lăudat(ă), nu fiți lăudați(e)</i>

Infinitivul

prezent:	<i>a fi lăudat(ă)</i>
perfect:	<i>a fi fost lăudat(ă)</i>

Gerunziu

*fiind lăudat(ă)
fiind lăudați(e)*

Participiu

lăudat, lăudată, lăudați, lăudate

Supin

de lăudat

Logoforme diatezei pasive sînt disociabile. Punctul de disociere este între auxiliar și participiu (*Era întîi și întîi cuprinsă de frică. A fost de mai multe ori avertizat. Fusesse aspru și crunt pedepsit*). După cum arată exemplele, limba oferă largi posibilități pentru disociere (ele nu sînt limitate aici la adverbele specializate în acest scop).

Norma prevede ca auxiliarul în construcția pasivă să se afle înaintea temei de participiu (a se vedea paradigmele).

Logoformele de pasiv pot fi uneori inversate (mai ales în limbajul artistic):

*Adormiți sînt copilașii,
Mamele-i privesc cu dor.*

b) cu ajutorul pronumelui reflexiv

Indicativ

prezent:	<i>se organizează;</i>
imperfect:	<i>se organiza;</i>
perfect compus:	<i>s-a organizat;</i>
mai mult ca perfect:	<i>se organizase;</i>
perfect simplu:	<i>se organiză;</i>
viitor:	<i>se va organiza;</i>
viitor anterior:	<i>se va fi organizat.</i>

Conjunctiv

prezent:	<i>să se organizeze;</i>
perfect:	<i>să se fi organizat.</i>

Condițional

prezent:	<i>s-ar organiza;</i>
perfect:	<i>s-ar fi organizat.</i>

Prezumtiv

prezent:	<i>se va fi organizînd;</i>
perfect:	<i>se va fi organizat.</i>

Infinitiv

prezent:	<i>a se organiza;</i>
perfect:	<i>a se fi organizat.</i>

Gerunziu

organizîndu-se.

Cele două modalități de exprimare a pasivului nu sînt într-un totu egale după importanța lor funcțională.

Pasivul format cu ajutorul auxiliarului *a fi* are paradigmă completă (la toate modurile, timpurile, persoanele și numerele) și fiecare logoformă de pasiv are corelativ la diateza activă (*sînt lăudat — laud, ești lăudat — lauzi, eram lăudat — lăudam, voi fi lăudat — voi lăuda, să fiu lăudat — să laud, aș fi lăudat — aș lăuda etc.*).

Pasivul format cu ajutorul pronumelui reflexiv *se* are forme numai la pers. a III-a, sfera funcțională fiindu-i astfel considerabil limitată. Și din punct de vedere semantic utilizarea pasivului cu *se* are restricții: el se întrebuintează doar în contexte cu agentul generalizat sau nonpersonal (*Librăriile se închid tîrziu. Marfa se vinde ușor. Apa se bea repede.*).

CONJUGAREA VERBELOR PRONOMINALE

Flexiunea verbelor pronominale este identică cu a celorlalte unități din clasa verbului. Paradigma acestor verbe se deosebește prin prezența formelor neaccentuate ale pronumelui reflexiv în cazul acuzativ (*mă, te, se, ne, vă, se*) sau în cazul dativ (*îmi, îți, își, ne, vă, își*). Pronumele stă de obicei înaintea formei

verbale. Numai la gerunziu, la formele inverse ale unor timpuri și la imperativul pozitiv pronumele se situează după verb.

Modele de conjugare

<i>a se revolta</i>		<i>a-și aminti</i>
	INDICATIV	
	prezent	
<i>mă revolt</i>		<i>îmi amintesc</i>
<i>te revolți</i>		<i>îți amintești</i>
<i>se revoltă</i>		<i>își amintește</i>
<i>ne revoltăm</i>		<i>ne amintim</i>
<i>vă revoltați</i>		<i>vă amintiți</i>
<i>se revoltă</i>		<i>își amintesc</i>
	imperfect	
<i>mă revoltam</i>		<i>îmi aminteam</i>
<i>te revoltai</i>		<i>îți aminteai</i>
etc.		etc.
	perfect compus	
<i>m-am revoltat</i>		<i>mi-am amintit</i>
<i>te-ai revoltat</i>		<i>ți-ai amintit</i>
etc.		etc.
	perfect simplu	
<i>mă revoltai</i>		<i>îmi amintii</i>
<i>te revoltai</i>		<i>îți amintiși</i>
etc.		etc.
	mai mult ca perfect	
<i>mă revoltasem</i>		<i>îmi amintisem</i>
<i>te revoltaseși</i>		<i>îți amintiseși</i>
etc.		etc.
	viitor (tipul 1)	
<i>mă voi revolta</i>		<i>îmi voi aminti</i>
<i>te vei revolta</i>		<i>îți vei aminti</i>
etc.		etc.
	viitor (tipul 3)	
<i>am să mă revolt</i>		<i>am să-mi amintesc</i>
<i>ai să te revolți</i>		<i>ai să-ți amintești</i>
etc.		etc.
	viitor anterior	
<i>mă voi fi revoltat</i>		<i>îmi voi fi amintit</i>
<i>te vei fi revoltat</i>		<i>îți vei fi amintit</i>
etc.		etc.
	CONJUNCTIV	
	prezent	
<i>să mă revolt</i>		<i>să-mi amintesc</i>
<i>să te revolți</i>		<i>să-ți amintești</i>
etc.		etc.
	perfect	
<i>să mă fi revoltat</i>		<i>să-mi fi amintit</i>
<i>să te fi revoltat</i>		<i>să-ți fi amintit</i>
etc.		etc.

CONDIȚIONAL

prezent

m-aș revolta
te-ai revolta
etc.

mi-aș aminti
ți-ai aminti
etc.

perfect

m-aș fi revoltat
te-ai fi revoltat
etc.

mi-aș fi amintit
ți-ai fi amintit
etc.

PREZUMTIV

prezent

mă voi fi revoltând
te vei fi revoltând
etc.

îmi voi fi amintind
îți vei fi amintind
etc.

perfect

mă voi fi revoltat
te vei fi revoltat
etc.

îmi voi fi amintit
îți vei fi amintit
etc.

IMPERATIV

afirmativ

revoltă-te
revoltați-vă

amintește-ți
amintiți-vă

negativ

nu te revolta
nu vă revoltați

nu-ți aminti
nu vă amintiți

GERUNZIU

revoltându-mă
revoltându-te
etc.

amintindu-mi
amintindu-ți
etc.

CONJUGAREA VERBELOR NEREGULATE

Paradigmele verbelor neregulate se caracterizează prin variații considerabile ale rădăcinii și prin modalități specifice de realizare a afixelor. Flexiunea acestor verbe prezintă pregnante neregularități, care sînt însă explicabile din punct de vedere etimologic și evolutiv.

Gramaticile românești atestă cîteva verbe ale căror paradigme conțin logoforme neregulate: *a fi*, *a avea*, *a vrea*, *a lua*, *a da*, *a bea*, *a sta*, *a mînca*, *a usca*, *a ști*, *a preda* etc. Ele constituie nucleul grupului de verbe neregulate. Gradul de deviere de la model este diferit: de la variații parțiale ale rădăcinii și/sau ale afixelor pînă la substituirea totală a formelor (forme supletive).

Verbul *a fi* are numeroase logoforme supletive. Paradigma lui se caracterizează prin cel mai înalt grad de neregularitate. *A da* și *a sta* au paradigme asemănătoare. *A avea* și *a fi* au serii de logoforme paralele la perfectul simplu.

Notă. Formele *îs* (pers. I sg.) și *îi* (pers. a III-a sg.) ale auxiliarului *a fi* sînt neliterare, dialectale și nu se folosesc în vorbirea îngrijită. Formele scurte *-s* (= *sînt*, pers. I sg. și pl.) și *-i* (= *este*, pers. a III-a sg.) se folosesc frecvent. Fiind nesilabice, ele se leagă de cuvintele învecinate prin liniuță:

Unde-i unul nu-i putere
La nevoi și la durere.

Unde-s doi puterea crește
Și dușmanul nu sporește. (V. Alecsandri)

Conjugarea verbelor neregulate

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ și negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a fi a fi fost	sînt, -s ești este, e, îi sîntem sînteți sînt, -s	eram erai era eram erați erau	fui/fusei fuși/fuseși fu/fuse furăm/fuserăm furăți/fuserăți fură/fuseră	fusesem fuseseseși fusesese fusesese(ră)m fusesese(ră)ți fuseseră	să fiu să fii să fie să fim să fiți să fie	fii fiți nu fi nu fiți	fiind	fost fostă foști foste
	a avea a fi avut	am ai are avem aveți au	aveam aveai avea aveam aveați aveau	avui/avusei avuși/avuseși avu/avuse avurăm/avuserăm avurați/avuserăți avură/avuseră	avusesem avuseseseși avusesese avusesese(ră)m avusesese(ră)ți avuseseră	să am să ai să aibă să avem să aveți sa aibă	ai aveți nu avea nu aveți	avînd	avut avută avuți avute
	a vrea a fi vrut	vreau vrei vrea vrem vreți vor	vream vrai vrea vream vreați vreau	vru vruși vru vrurăm vrurați vrură	vrusesem vruseseseși vrusesese vrusesese(ră)m vrusesese(ră)ți vruseseră	să vreau să vrei să vrea să vrem să vreți să vrea	—	vrînd	vrut vrută vruți vrute
	a da a fi dat	dau dai dă dăm dați dau	dădeam dădeai dădea dădeam dădeai dădeau	dădui dăduși dădu dădurăm dădurăți dădură	dădusem dăduseși dăduse dăduse(ră)m dăduse(ră)ți dăduseră	să dau să dai să dea să dăm să dați să dea	dă dați nu da nu dați	dînd	dat dată dați date

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ și negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a lua a fi luat	iau iei ia luăm luați iau	luam luați lua luam luați luau	luai luași luă luarăm luarăți luară	luasem luaseși luase luase(ră)m luase(ră)ți luaseră	să iau să iei să ia să luăm să luați să ia	ia luați nu lua nu luați	luînd	luat luată luați luate
	a bea a fi băut	beau bei bea bem beți beau	beam beai bea beam beați beau	băui băuși bău băurăm băurăți băură	băusem băuseși băuse băuse(ră)m băuse(ră)ți băuseră	să beau să bei să bea să bem să beți să bea	bea beți nu bea nu beți	bînd	băut băută băuți băute
	a sta a fi stat	stau stai stă stăm stați stau	stăteam (stam) stăteai (stai) stătea (sta) stăteam (stam) stăteai (stați) stăteau (stau)	stătui stătuși stătu stăturăm stăturăți stătură	stătusem stătuseși stătuse stătuse(ră)m stătuse(ră)ți stătuseră	să stau să stai să stea să stăm să stați să stea	stai stați nu sta nu stați	stînd	stat
	a mânca a fi mâncat	mănînc mănînci mănîncă mîncăm mîncăți mîncău	mîncam mîncai mîncea mîncam mîncăți mîncău	mîncai mînceași mîncea mîncărăm mîncărăți mîncără	mîncasem mîncaseși mîncase mîncase(ră)m mîncase(ră)ți mîncaseră	să mănînc să mănînci să mîncea să mîncăm să mîncăți să mîncea	mănîncă mîncăți nu mîncea nu mîncăți	mîncînd	mîncat mîncată mîncăți mîncate

Modul	infinitiv	indicativ				prezent conjunctiv	imperativ (afirmativ și negativ)	gerunziu	participiu
Timpul	prezent perfect	prezent	imperfect	perfect simplu	mai mult ca perfect				
Paradigmele	a usca a fi uscat	usuc usuci usucă uscăm uscați usucă	uscam uscai usca uscam uscați uscau	uscai uscași uscă uscarăm uscarăți uscară	uscasem uscaseși uscase uscase(ră)m uscase(ră)ți uscaseră	să usuc să usuci să usuce să uscăm să uscați să usuce	usucă uscați nu usca nu uscați	uscînd	uscat uscată uscați uscate
	a ști a fi știut	știi știi știe știm știți știu	știam știai știa știam știați știau	știi știuși știu știurăm știurăți știură	știusem știuseși știuse știuse(ră)m știuse(ră)ți știuseră	să știi să știi să știe să știm să știți să știe	—	știind	știut știută știuți știute
	a preda a fi predat	predau predai predă predăm predați predau	predam predai preda predam predați predau	predai predași predă predarăm predarăți predară	predasem predaseși predase predase(ră)m predase(ră)ți predaseră	să predau să predai să predea să predăm să predați să predea	predă predați nu preda nu predați	predînd	predat predată predați predate

Adverbul

Adverbul este partea de vorbire autosemantică neflexibilă care exprimă o caracteristică a acțiunii sau a stării (*merge repede, doarme afară, s-a oprit aici*). Este deci în primul rând un determinant verbal. Afară de verb, adverbul poate determina însă și un adjectiv (*puțin urâtă, problemă foarte grea*), un adverb (*absolut sigur, vine aproape totdeauna*), un substantiv (*scrisoare de acasă*), un pronume (*cei de acolo*), un numeral (*încă doi*) sau o interjecție (*ei bine, hai înăuntru*).

Notă. Există adverbe ce constituie singure propoziții. De exemplu, *da* și *nu* sau adverbele predicative cu rol de regente ale unor propoziții subiective: *bineînțeles, desigur, firește (că va veni)*.

Unele adverbe (*chiar, tocmai, nu numai, poate*) atribuie o nuanță suplimentară de înțeles unei propoziții întregi sau numai unei părți a acesteia. De exemplu:

Tocmai astă-dimineață am sosit la Florența... (V. Alecsandri)

Poate demult s-a stins în drum/În departări albastre. (M. Eminescu)

Aceste adverbe n-au însă funcție de parte de propoziție.

Spre deosebire de celelalte părți de vorbire semnificative, adverbul este neflexibil, adică nu se declină, nu se conjugă și nu se schimbă după genuri. Unele adverbe pot avea grade de comparație, ca și adjectivul, exprimate tot analitic, cu ajutorul unor cuvinte auxiliare.

CLASIFICAREA ADVERBELOR DUPĂ ORIGINE ȘI FORMARE

După originea și formarea lor adverbele se împart în primare, secundare (provenite din alte părți de vorbire prin derivare, compunere și conversiune) și locuțiuni adverbiale.

ADVERBELE PRIMARE

Primare sînt numite adverbele moștenite din latină sau împrumutate în diferite perioade din alte limbi. Numărul lor este destul de restrîns: *abitir, agale, azi, aidoma, acum, aici, allegro, anapoda, angro, apropo, apoi, aproape, atunci, așa, aiurea, bașca, bine, deja, doar, jos, ieri, cum, cînd, lesne, mereu, mîine, nicăieri, sus, taman, tocmai, unde, foarte, forte, înainte, încă, încoace, încotro, iar* ș. a.

ADVERBELE PROVENITE DIN ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

În categoria acestora se disting trei grupe: adverbe derivate, adverbe create prin compunere și adverbe formate prin conversiune (adverbializare).

ADVERBELE DERIVATE

Acestea se formează, în primul rând, cu sufixul special adverbial *-ește*, care este cel mai vechi și cel mai productiv în limba română. Atașat la substantive și adjective, el generează adverbe propriu-zise: *bărbătește, vitejește, românește, moldovenește, lupește, părintește, împărătește, haiducește, nebunește, prostește, omenește, sufletește, trupește* ș. a. Un sufix ceva mai nou, dar mai puțin productiv decât *-ește*, este *-icește*: *istoricește, moralicește, politicește, teoreticește*.

Notă. Sufixele adverbiale *-ește, -icește* nu mai sînt atît de productive în limba actuală, deoarece capătă dezvoltare tendința de a folosi drept adverbe chiar adjectivele cu forma de masculin singular. În loc de *fizicește, logicește, artisticește, geometricește, democraticește* ș. a., în zilele noastre se preferă adjectivele adverbializate *fizic, logic, artistic, geometric, democratic* ș. a.

Un alt sufix, care nu a căpătat însă extindere prea largă, este *-iș (-îș)*. Cu acesta s-a format un anumit număr de adverbe de la substantive, verbe și adjective: *chiorîș, chiondorîș, lungiș, lățiș, morțiș, orbiș, pieptiș, pieziș, pituliș, ponciș, tîrîș, furiș, fățiș* ș. a. În limba actuală sufixul adverbial *-iș (-îș)* nu mai este productiv.

După modele străine (francez și italian), limba română a format sau, mai bine zis, a împrumutat o serie de adverbe cu sufixul *(-a)mente*. Adverbele de acest tip s-au întrebuițat inițial numai în stilurile publicistic, științific și administrativ. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea ele devin caracteristice și pentru operele beletristice. Scriitorii realiști ai secolului trecut au ridiculizat abuzul lor, astfel încît astăzi adverbele cu acest sufix se folosesc rar. Cele mai răspîndite dintre ele sînt: *actualmente, absolutamente, completamente, literalmente, realmente, socialmente, totalmente* și alte cîteva.

Nota 1. Formațiilor cu *(-a)mente* le sînt preferate formele adjectivelor simple, fără sufix: *absolut* în loc de *absolutamente*, *legal* în loc de *legalmente* ș. a. m. d.

Nota 2. Unele adverbe pot avea variante formate cu anumite particule adverbiale (deictice) *(-a, -le/-lea, -și)* ce constituie niște dublete stilistice. Cele mai răspîndite sînt adverbele cu particula adverbială *-a*, care apare în forme ca: *acum — acuma, aici — aicea, alături — alătura, asemeni — asemenea, atît — atîta, atunci — atuncea, nicăieri — nicăierea, pretutindenii — pretutindenea, pururi — pururea* ș. a. Variantele fără *-a* sînt specifice mai mult pentru limba literară (în special, pentru stilurile științific și administrativ), pe cînd cele cu *-a* au un caracter popular, familiar, fiind răspîndite mai mult în beletristică.

Dubletele create cu particula *-le/-lea* au un pronunțat caracter popular sau regional: *adicăte/adicătele/adicătelea, altminteri/altmintrele/altmintrelea*.

ADVERBELE COMPUSE

Multe adverbe se combină cu alte cuvinte, formînd astfel adverbe noi. Ele sînt foarte variate atît ca structură, cît și ca sens. Cele mai răspîndite tipuri sînt cele ce constau din:

- a) adverb + substantiv: *mîine-seară, azi-dimineață, ieri-noapte, ieri-seară* ș. a.;
- b) prepoziție + adverb: *de abia, de dinainte, dincotro, de aiurea, în lături, în sus, întocmai, pînă cînd, pînă acum, pînă afară* ș. a.;
- c) adverb + verb: *cîndva, undeva, încotrova* (*va* este o formă scurtă a verbului *a vrea*);
- d) adverb + adverb (cu sau fără conjuncție): *oarecum, orișicum, orișicînd, orișunde, oriunde, orișicît* ș. a.

Notă. A face o distincție netă între adverbele simple și cele compuse e destul de complicat. Adverbe ca *numai, numaidecît, oarecum*, ale căror elemente s-au sudat într-un singur cuvînt într-o epocă mai mult sau mai puțin îndepărtată, sînt tratate astăzi de majoritatea gramaticilor ca adverbe

simple. De asemenea e greu să se facă o demarcare între adverbele compuse și locuțiunile adverbiale. Astfel, cuvinte ca *acasă, adesea, altădată, anevoie, bunăoară, deunăzi, deocamdată, devreme, câteodată, odinioară, pretutindeni, totuși, totdeauna, uneori, împreună* ș. a., care la începutul existenței lor au fost locuțiuni adverbiale, nu se deosebesc prin nimic de adverbele propriu-zise (*abia, acolo, aici, apoi, aproape, bine, chiar, oare, foarte, încă, prea, unde*). Astfel de cuvinte își justifică astăzi numele de locuțiuni numai printr-un plan istoric.

ADVERBELE FORMATE PRIN CONVERSIUNE (ADVERBIALIZARE)

Adverbul se îmbogățește și pe baza altor părți de vorbire, fără ca acestea să sufere vreoaică modificare formală. Procesul dat poartă numele de *adverbializare*. Elementele lexicale supuse adverbializării paralel cu modificările de ordin gramatical suportă și modificări semantice, fapt ce le dă posibilitatea să capete toate trăsăturile caracteristice ale adverbilor propriu-zise. În categoria adverbilor pot trece adjectivele, substantivele, numeralele, pronumele și verbele.

Una din trăsăturile semantice de bază ale adjectivei și adverbilor calitative constă în faptul că ambele exprimă însușiri și calități. Datorită acestei apropieri, o mulțime de adjective au căpătat posibilitatea de a trece în categoria adverbului, cumulând astfel ambele valori gramaticale: de adjectiv și de adverb (și în dicționare ele sînt consemnate ca două cuvinte separate): *absolut, asemenea, bun, virtuos, contrar, deplin, destul, direct, drept, exact, exclusiv, lung, mult, puțin, puțințel, repede, rău, scurt, serios, strîmb, strîns, tîrziu, ușor, ușurel, frumos, încet, încetinel, avan, atent, blînd, bucurios, lacom, milos, rău, sprinten, trist, iute* ș. a.

Notă. Unele dintre ele, la origine adjective, astăzi se folosesc în limbă numai ca adverbe propriu-zise. Astfel *chiar*; moștenit din latinescul *clarus* cu sensul „limpede, clar”, se folosea în textele vechi și ca adjectiv și ca adverb. Cu timpul însă în procesul evoluției istorice *chiar*, ca adjectiv, a ieșit din uz (cu sens de adjectiv el se păstrează numai în îmbinarea stabilă *apă chioară* ce provine din lat. *aqua clara*, unde *clara* a evoluat în *chiară*, iar apoi în *chioară*). Sau cuvîntul *mereu*, provenit din adjectivul maghiar *merő*, se folosește astăzi numai cu valoare de adverb, avînd sensul „neîncetat, neconținut, continuu”.

Tot în grupa adjectivei adverbializate trebuie încadrate și unele participii, deoarece ele au aceleași particularități ca și adjectivele obișnuite: *alăturat, anticipat, apăsător, garantat, dezlînat, desăvîrșit, deslușit, lămurit, mocnit, rotunjit, strîns, unit, uscat, înfipt*.

Nu se pretează adverbializării adjectivele cu circulație restrînsă în limbă, specifice unor anumite domenii (de exemplu, limbajului științific și tehnic) sau adjectivele ce indică culoarea (*alb, albastru, galben, negru, roșu, violet*), starea (*viu, beat, umed, treaz*), însușiri fizice ale ființelor (*bătrîn, voinic, gras, chel, orb, miop, pleșuv, rotofei, tînăr*), proprietăți ale diferitelor obiecte (*îngust, lucios, mirositor*).

Nota 1. De fapt, o distincție netă între adjectivele adverbializate și cele neadverbializate nu se poate face, deoarece unul și același determinativ într-un caz caracterizează numai verbul-predicat, iar în altul caracterizează simultan atît predicatul, cît și subiectul. De exemplu, în versurile:

Căci poezia adînc răsună/Între popor (V. Alecsandri)

Mi-au sosit voios în țară/Drăguliță primăvară (V. Alecsandri)

cuvintele *adînc* și *voios*, determinînd verbele *răsună* și *au sosit*, sînt adverbe propriu-zise, pe cînd în versurile:

Și prin tufele de mături ce cresc verzi, adînce, dese,

Păsări îmblînzite-n cuiburi disting penele alese. (M. Eminescu)

Rîndunicile cînd pleacă, se gîndesc la primăvară,

ca să se întoarcă voioase iar în cuiburile lor (B. P. Hasdeu),

determinînd verbele *a crește* și *a se întoarce*, se acordă simultan în gen și număr cu substantivele *tufele* și *rîndunicile*, adică nu pot fi considerate adverbe, ci adjective.

Nota 2. Datorită apropierii semantice și funcționale dintre adverb și adjectiv (ambele sînt determinante), în limba actuală are loc nu numai adverbializarea adjectivului, ci și procesul invers, adjectivizarea adverbului: *aiurea* (vorbă **aiurea**), *bine* (femeie **bine**), *gata* (haine **gata**), *repede* (apă **repede**). Distincția dintre adjectivul calitativ și adverbul de mod se face ținînd seama de cuvîntul pe care-l determină: ca adjectiv el se raportează la un nume, iar ca adverb — la un verb (eventual la un adjectiv sau alt adverb): *așa vreme* — *a face așa* — *așa bun*; *om grozav* — *vorbește grozav* — *grozav de mare*.

Pe lângă adjectivul folosit cu valoare de adverb fără modificarea aspectului morfologic, se întrebunțează în calitate de adverbe și unele substantive. E vorba, în primul rînd, de substantivele (de genul feminin) care exprimă prin sensul lor un segment de timp, denumind anotimpurile (*iarna, vara, toamna, primăvara*), zilele săptămîinii (*luni, marți, miercuri, joi, vineri, sîmbătă, duminică*) și unele părți componente ale zilei (*dimineață, zi, seară, noapte*). Ele se întrebunțează ca adverbe în forma lor articulată de singular sau de plural:

Adesea la vorbă stăm noaptea... (G. Meniuc)

... *duminicile veneau bătrîni...* (I. Druță)

Numele de zile și substantivul *dimineață* pot apărea ca adverbe și în forma lor nearticulată:

Cînd ieșise din ogradă, dimineață tare, pusese în porțiță un băț, semn că nu-i nimeni acasă. (Eusebiu Camilar)

... *M-a lăsat Gheorghită luni.* (N. Costenco)

Nota 1. Substantivele nume de anotimpuri sau de părți ale zilei, cînd sînt determinate, se întrebunțează cu valoare adverbială de asemenea sub forma nearticulată: *an-iarnă, astă-noapte, mîine-seară* etc.

Nota 2. Funcția de adverb de loc o îndeplinește și așa-numitul „dativ locativ“, adică un substantiv la cazul dativ pe lângă o serie de verbe (în special *a sta* și *a se așterne*, primul cu substantivul *loc* (*a sta locului*), iar al doilea cu alte cîteva substantive).

În cazul dat nu poate fi vorba de o particularitate specifică a cuvîntului *locului*, deoarece și alte cuvinte pot apărea, ce e drept mai rar, cu aceeași funcție în construcții similare. De pildă, *drum, cîmp, pustiu, vînt*:

S-așterneau pustiilor. (M. Eminescu)

Fug caii duși de spaimă și vîntului s-aștern. (M. Eminescu)

Așterne-te drumului/Ca și iarba cîmpului. (V. Alecsandri)

Valoare de adverb capătă de asemenea substantivele din cadrul unor expresii verbale stabile care exprimă o caracteristică a unui verb și mai rar a unui adjectiv calitativ: (*a dormi*) *buștean*, (*a tăcea*) *chitic*, (*a se ține*) *băț*, (*a se strînge*) *pungă*, (*umflat*) *butuc*, (*singur*) *cuc*, (*a privi*) *țintă*, (*a merge*) *strună*, (*a rămîne*) *baltă*, (*beat*) *turtă*, *lemn*, *cuc*, (*a curge*) *gîrlă*, (*a dormi*) *tun*, (*gol*) *pistol*, *pușcă* ș. a.

Majoritatea acestor expresii au fost la origine comparații: *a dormi ca un buștean*, *a zbura ca glonte*, *des ca mătura (pîsla)*, *tare ca piatra*, *a tăcea ca chiticul*, *a se ține ca scaiul*, *a luci ca oglinda* ș. a. m. d.

Notă. Nu întotdeauna comparația inițială din asemenea construcții poate fi reconstituită, căci substantivele sînt folosite în ele metaforic: *a se uita (a privi) țintă*, *a merge strună*, *a rămîne baltă*, *tuns chilug*, *a veni pușcă* ș. a.

Asemenea construcții comparative, de altfel foarte expresive, cu timpul au început să-și piardă expresivitatea. S-a simțit de aceea necesitatea unui alt mijloc stilistic pentru stabilirea expresivității lor. Noul procedeu a constat în renunțarea la comparație și trecerea la metaforă, care din punct de vedere logic presupune un grad mai înalt de abstracție. Construcțiile metaforice, fiind niște comparații subînțelese, prescurtate sau eliptice, au condiționat apropierea substantivului folosit metaforic de adverbele calitative, contribuind la transformarea lui în adverb propriu-zis.

Notă. Deși folosirea unor astfel de substantive metaforice este limitată de semantica verbelor sau adjectivelor determinate (*beat turtă, doarme tun*), totuși unele din ele pot determina un număr destul de mare de verbe, fără a-și modifica sensul. Astfel, substantivul *buluc*, de exemplu, apare pe lângă verbele *a veni, a intra, a alerga, a se strînge, a sta, a se duce, a porni, a se grămădi, a da* ș. a.

Substantivul adverbializat *țintă* poate determina de asemenea mai multe verbe: *a trage, a se uita, a privi, a căta* ș. a., păstrîndu-și în toate cazurile sensul.

Adverbele-substantive au putut apărea nu numai pe baza comparațiilor, ci și pe baza unor construcții substantivale cu prepoziții prin omiterea prepoziției respective: *a sta față < a sta de față, a sta strajă < a sta la strajă, a porni (a veni, a intra) fuga < a porni (a veni, a intra) la (cu) fuga, a se îndrepta cîrd < a se îndrepta în cîrd, plin vîrf < plin cu (pînă în) vîrf* ș. a.

Întrebuințate în calitate de adverb, atît substantivele din construcțiile comparative, cît și cele care la origine au fost însoțite de prepoziții își pierd capacitatea de a-și modifica forma (după cazuri și numere).

Capătă valoare adverbială și pronumele, ce e drept, foarte rar. Astfel, *tot*, pronume nehotărît la origine, apare cu sensul adverbial „încă“, „mereu“, „întotdeauna“:

Vai! Tot mai gîndești la anii cînd visam în academii... (M. Eminescu)

Femeia tot femeie, zice Lăpușeanul zîmbind. (C. Negruzzi)

Dacă *tot* este urmat de un comparativ sau de un verb, el exprimă o gradăție de intensitate, adică sensul „din ce în ce“, „încă“:

... apoi înălțîndu-se tot mai sus. (I. Creangă)

Pronumele interogativ-relativ *ce* de asemenea poate să îndeplinească funcția de adverb, căpătînd sensul de „cît de“:

Ce ușor e să zbori! (M. Eminescu)

Și unele numere au valoare adverbială. E vorba în special de numerele multiplicative (*îndoit, întreit, înzecit, însutit, dublu, triplu* ș. a.). De asemenea, numeralul cardinal *un* (cu formă de feminin) se întrebuințează ca adverb, exprimînd ideea de perseverență (*ține una*).

Notă. Prepoziția în construcții eliptice poate fi folosită și ea ca adverb (singură, fără să fie urmată de nume): *eu eram pentru, el mergea după*.

LOCUȚIUNILE ADVERBIALE

Locuțiunea adverbială este o construcție perifrastică cu sens unitar care, din punct de vedere gramatical, se comportă ca un adverb.

Unele locuțiuni adverbiale, fiind frazeologisme, au un sens idiomatic, figurat, îndeplinind astfel, pe lângă funcția comunicativă, și una expresiv-emoțională.

Ceea ce deosebește locuțiunile adverbiale de adverbele obișnuite este faptul că ele au un conținut semantic mai comprimat și mai îngust, dar în schimb posedă o putere expresivă mai mare.

Unele locuțiuni adverbiale pot determina practic diverse verbe ca și adverbele propriu-zise. De exemplu, *în doi timpi și trei mișcări* „imediat“, *pe zi ce trece* „treptat“, *umăr la umăr* „alături“, *de cînd lumea și pămîntul* „dintotdeauna“, *în lung și în lat* „pretutindeni“ ș. a.

Altele se combină numai cu anumite verbe. De exemplu: *la botul calului* numai cu *a bea (a cîsti)*, *cu noaptea în cap* numai cu *a se scula*, *cu jumătate de gură* numai cu *a vorbi*, *cuvînt cu cuvînt* numai cu *a traduce*, *în floarea vîrstei* numai cu *a muri*, *ca ochii din cap* sau *ca lumina ochilor* numai cu *a păzi (a păstra)* ș. a.

Din punct de vedere morfologic, locuțiunile adverbiale sînt foarte rigide, părțile lor componente fiind contopite într-o formă unică și invariabilă (*văzînd cu ochii, claipe peste grămadă, cît ai bate din palme*), astfel încît orice schimbare a elementelor componente duce la destrămarea lor ca frazeologisme. De exemplu, nu se poate spune *văzînd cu ochiul, clăi peste grămadă, cît ai bătut din palme*, căci locuțiunea constituie o unitate morfologică osificată, împietrită.

Locuțiunile adverbiale sînt foarte variate după elementele lor componente. Se disting din acest punct de vedere cîteva clase de locuțiuni.

Notă. Pe lângă locuțiunile adverbiale propriu-zise, în această clasă sînt incluse diferite expresii idiomatice, frazeologisme, segmente de frază și propoziții întregi ce au un sens unitar, îndeplinind funcții adverbiale.

1. Locuțiuni adverbiale formate dintr-un substantiv, adjectiv sau adverb cu una sau cu mai multe prepoziții: *cu greu, cu de-a sila, de-a curmezișul, de-a dreapta, de-a lungul, de-a rostogolul, de alaltăieri, de pe afară, din nou, în jos, în lături, într-o doară, pe de rost, pe dinainte, în veci, cu totul, de cu seară, de la o vreme, de cu timp, la fel, la repezeală, pe vremuri, fără încetare, fără discuție, în depărtare, în continuare ș. a.*

Tot din această clasă fac parte și locuțiunile alcătuite dintr-un participiu în *-e*, precedat de prepoziția *pe* (mai rar *de, din, întru*): *pe înserate, din auzite, într-alese, pe nevăzute, pe sfîrșite, pe negîndite, într-ascuns ș. a.* Uneori participiile au particula *-le*: *pe apucatele, pe dibuitele, pe alesele ș. a.*

Notă. Unele locuțiuni adverbiale din clasa dată pot îndeplini funcții prepoziționale. Atunci ele cer compliniri în mod obligatoriu (comp.: *se află în față* — funcție adverbială, *se află în fața casei* — funcție prepozițională).

Pentru a face distincție între locuțiunile adverbiale și cele prepoziționale, trebuie verificată funcția lor sintactică. Primele joacă singure rol de parte de propoziție (*privea în urmă*), iar celelalte introduc părți de propoziție, în special complementul circumstanțial, fiind antepuse unui substantiv (*a apărut în urma unei întîmplări*).

2. Locuțiuni adverbiale „tautologice“ formate prin repetarea aceluiași nume la diferite cazuri. Componentele pot fi diferite:

a) substantiv (adjectiv) + prepoziție + substantiv (adjectiv):

pas cu pas, umăr la umăr, cot la cot, cap în cap, zi de zi, nas în nas, gură în gură, an cu an, mîna în mîna, față în față, zi cu zi, ochi în ochi, hat în hat, cap la cap, an de an, corp la corp, perete în perete, pic cu pic, picătură cu picătură, fir cu fir, bob cu bob ș. a.;

b) prepoziția *din* + substantiv (adverb) + prepoziția *în* + substantiv corelativ: *din an în an, din cînd în cînd, din clipă în clipă, din vorbă în vorbă, din gură în gură, din loc în loc, din ce în ce, din noapte în noapte, din cuvînt în cuvînt, din scoarță în scoarță, din vreme în vreme, din mîna în mîna ș. a.*

Notă. Uneori substantivul corelativ este reluat de un alt substantiv din același grup semantic: *din joi în Paști, din an în Paști, din Paști în Crăciun ș. a.*

3. Locuțiuni adverbiale formate din perechi de cuvinte apropiate ca sens sau compatibile semantic unite printr-o prepoziție sau prin conjuncția *și*: *zi și noapte, claipe peste grămadă, luntre și punte, scurt și cuprinzător, pur și simplu, colac peste pupăză, scurt și clar, unde și unde, pe rudă, pe sămîntă; cu chiu, cu vai; de bine, de rău ș. a.*

4. Locuțiuni adverbiale formate dintr-un determinat și un determinativ de natură diferită, dar legate cu ajutorul prepozițiilor. Ele pot consta din:

a) prepoziție + substantiv (la acuzativ) + substantiv (la genitiv): *de florile mărilor, pe vremea lui Papură-Vodă, la miezul nopții, din capul locului, la paștele calului, în dorul leii, de ochii lumii, la capătul pământului, cu iuțeala fulgerului, la urma urmei, la revărsatul zorilor, în goana calului, în ruptul capului, la spartul tîrgului* ș. a.;

b) prepoziție + substantiv + substantiv (la acuzativ cu sau fără prepoziție): *cu noaptea în cap, în zori de zi, de flori de cuc, cu mâinile în sân, din moși-strămoși, în rînd cu lumea, cu tragere de inimă, cu nebăgare de seamă, din tată în fiu* ș. a.;

c) prepoziție + un determinativ substantival (adjectiv, numeral...) + substantiv (cu sau fără prepoziție): *din toată inima, într-o bună zi, cu jumătate de gură, în doi peri, între patru ochi, de bună seamă, la tot pasul, cu orice preț, la prima vedere, la fiecare pas, fără multă vorbă, în tot bunul, de bună voie, cu nepusă masă, din piatră seacă, între două vârste* ș. a.

5. Locuțiuni adverbiale formate din mai multe elemente (așa-zise frazeologisme „complexe“): *din zori și pînă în noapte, nici cît un vîrf de ac, cu o falcă-n cer și cu alta în pămînt, peste nouă mări și nouă țări, din cap pînă în picioare, pentru nimic în lume, fără pierdere de vreme, pînă la ultima picătură de sînge, în doi timpi și trei mișcări, între ciocan și nicovală, zi de vară pînă-n seară, în toată puterea cuvîntului, cît îi ziuica de mare* ș. a.

6. Locuțiuni adverbiale formate din construcții comparative, devenite stabile: *ca frunza pe apă, ca ochii din cap, ca lumina ochilor, ca frunza și (ca) iarba, ca prin urechile acului* ș. a.

7. Locuțiuni adverbiale formate din combinarea mai multor adverbe (cu ajutorul unor prepoziții sau conjuncții): *așa și așa; cînd și cînd; ba ici, ba colo; nici mai mult, nici mai puțin; de bine, de rău; în lung și în lat; pe ici, pe colo* ș. a.

8. Locuțiuni adverbiale formate din combinarea mai multor pronume (cu ajutorul unor prepoziții sau conjuncții): *din una în alta, una peste alta, nici una, nici alta, ei înde ei, unul după altul* ș. a.

9. Locuțiuni adverbiale formate din construcții sau propoziții întregi: *pe zi ce trece, de cînd e lumea și pămîntul, văzînd cu ochii, cît ai zice pește, unde și-a pierdut dracul potcoavele, unde a întărcat dracul copiii, cît ai zice cîr, nici cît ai scăpăra din amnar, cum scrie la carte, cît vezi cu ochii, cînd se îngîină ziua cu noaptea* ș. a.

10. Locuțiuni adverbiale formate din două construcții negative îmbinate: *nici în car, nici în căruță; nici alb, nici negru; nici în clin, nici în mîneacă; nici laie, nici bălaie; nici rău, nici bine* ș. a.

11. Locuțiuni adverbiale formate din cuvinte rimate: *calea-valea, harcea-parcea, nitam-nisam, mort-copt, talmeș-balmeș, tîrîș-grăpiș* ș. a.

12. Locuțiuni adverbiale cu structura în mod + un adjectiv: *în mod benevol, în mod concret, în mod concis, în mod delicat, în mod optimist, în mod serios* ș. a.

Clasa locuțiunilor adverbiale se completează permanent pe contul diferitelor construcții și expresii și de aceea e destul de greu să se facă o clasificare exhaustivă a acestora din punctul de vedere al elementelor componente.

CLASIFICAREA SEMANTICĂ A ADVERBELOR ȘI A LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Din punctul de vedere al sensului lor lexical, adverbele și locuțiunile adverbiale se împart în mai multe grupe, exprimînd:

— modul realizării acțiunii: *abia, de asemenea, aievea, agale, alene, altfel, anevoie, bine, degeaba, împreună, în lung și-n lat, față-n față, cu de-a sila, pe de*

rost, cu mâinile în sân, de bună voie, cu orice preț, cu dragă inimă ș. a., precum și adjectivele (participiile) adverbializate și derivatele cu sufixele adverbiale speciale -ește, -îș(-iș), -(a)mente;

— locul realizării acțiunii: *acasă, aici, alături, afară, aproape, aiurea, deasupra, dedesubt, departe, dinapoi, dincoace, dincolo, dindărăt, dinăuntru, jos, înapoi, înaintea, încoace, încolo, încotrova, ici-colo, nicăieri, niciunde, oriîncotro, oriunde, pretutindeni, sus, unde, unde și unde, undeva, de-a dreptul, de-a dreapta, de-a stînga, din loc în loc, la dracul în dinți, la fața locului, la tot pasul, la capătul pământului* etc.;

— timpul realizării acțiunii: *acum, apoi, aseară, mâine, astăzi, cînd, cîndva, cîteodată, curînd, deocamdată, dimineața, demult, duminică, iarăși, ieri, odată, odinioară, niciodată, tîrziu, totdeauna, uneori, pînă tîrziu, din cînd în cînd, din zi în zi, din moși-strămoși, de pe vremea lui Papură-Vodă, la spartul tîrgului, pe la vremea mesei, de la o bucată de vreme, de cînd lumea și pămîntul* ș. a.;

— scopul acțiunii: *anume, dinadins, expres, înadins, într-adins, cu tot dinadinsul* ș. a.;

— cauza realizării acțiunii: *de aceea, pentru aceea, de atîta, în zadar* ș. a.;

— o concesie: *totuși, cu toate acestea*. Ele se folosesc, de obicei, pentru a lega propoziții concesive;

— cantitatea: *atît, cam, destul, mult, puțin, oleacă, enorm, cît, oricît, cîtva, întrucîtva, cîtă frunză și iarbă* ș. a.;

— durata, continuitatea, revenirea: *mereu, încă, mai, continuu, neconținut, neîncetat, neîntrerupt, permanent, tot, iară, iarăși, din nou* ș. a.;

— o comparație: *aidoma, asemenea, întocmai, ca, cum, precum* ș. a.;

— o afirmație: *da, desigur, evident, firește, negreșit, sigur, de bună seamă, nu încapă îndoială, fără doar și poate* ș. a. În propoziție ele îndeplinesc, de obicei, rolul unor cuvinte incidente;

— o negație: *ba, nu, nici, nicidecum, nicidecum, deloc, defel, în nici un caz, nici cîtuși de puțin, nici în ruptul capului* ș. a.;

— o îndoială, o probabilitate sau o posibilitate: *oare, parcă, pesemne, poate, probabil, posibil* ș. a.;

— o aproximație: *aproape, gata, mai, cît pe ce* ș. a. Ele sînt adeseori întărite prin repetare: *aproape-aproape, mai-mai, gata-gata, cît-cît* ș. a.;

— restricție: *barem, încaltea, măcar, doar, exclusiv, numai* ș. a.;

— o precizare sau o confirmare: *chiar, și, tocmai*.

Notă. Adverbul de confirmare *și* nu trebuie confundat cu conjuncția omonimă *și*. Diferențierea lor se face în context.

ADVERBE CU VALORI MULTIPLE

În limba contemporană o serie de adverbe pot căpăta, în context, sensuri diferite și, prin urmare, pot fi încadrate concomitent în mai multe grupe semantice. Astfel, adverbele de loc *aici, înaintea, înapoi, încoace, încolo, aproape, departe* ș. a. se întrebuițtează și ca adverbe de timp:

Și de mii de ani încoace/Lumea-i veselă și tristă. (M. Eminescu)

Popa Duhul aci era la Socola, aci în Iași... (I. Creangă)

De nu i-ar muri mulți înaintea. (I. Creangă)

Unele adverbe de mod apar cu valoare temporală:

De-abia apucasem a adormi și un vis fantastic veni. (C. Negruzzi)

ADVERBELE PRONOMINALE

După cum s-a văzut mai sus, sensul unor adverbe se precizează în context. Întrucât ele pot substitui alte cuvinte și construcții, la fel ca și pronumele, au căpătat denumirea de adverbe pronominale. Astfel, adverbul *unde* poate însemna „în oraș“, „pe stradă“, „în câmp“, „la pădure“, „lângă munte“, „în dulap“ ș. a.

Adverbele pronominale se întrebuițează, de regulă, în întrebările puse cu privire la modul, timpul și locul realizării acțiunii sau ca elemente de legătură între două propoziții (cea subordonată și regenta ei). Au deci funcție de conjuncție (cuvânt conjunctiv). Ca și pronumele nepersonale, adverbele pronominale formează câteva subgrupe:

1. Adverbe pronominale demonstrative ce exprimă ideea de apropiere sau depărtare a acțiunii în spațiu și în timp: *aici — acolo, aproape — departe, încoace — încolo, acum — atunci* ș. a.

2. Adverbe pronominale interogativ-relative ce intră în componența unor întrebări sau servesc la exprimarea unor relații dintre propoziții: *cum, când, cât, încotro, unde*.

Adverbele relative sînt omonime ca formă cu cele interogative. Ele îndeplinesc de asemenea funcția unor conjuncții, realizînd joncțiunea dintre subordonată și regenta ei:

Cum îți vei așterne, așa vei dormi. (Proverb)

3. Adverbe pronominale nehotărîte ce exprimă ideea de loc, de timp sau de mod într-o formă generală, imprecisă: *cîndva, cîtva, cîteodată, cumva, fiecînd, fiecum, fieunde, oarecum, odată, odinioară, oricînd, oricît, oricum, oriîncotro, oriunde* ș. a.

4. Adverbe pronominale negative ce exprimă negarea locului, timpului, modului de realizare a acțiunii: *nicicînd, nicicît, nicicum, nicidecum, niciodată, niciunde, nicăieri* ș. a.

ORTOGRAFIA ADVERBELOR ȘI A LOCUȚIUNILOR ADVERBIALE

Adverbele de mod formate din substantive sau verbe cu sufixul *-iș/-îș* se scriu fără *-i* la sfîrșit (*cruciș, pieptiș, furiș, chiorîș, tîrîș*), spre deosebire de adverbele *iarăși, cîtuși, totuși*, precum și formele populare sau arhaice *acuși, cumvași*, care au *-i* final, deoarece sînt formate din *iară + și, cît(u) + și, tot(u) + și* (adică din adverb + conjuncție).

Adverbele *aicea, aievea, aiurea, alătura, asemenea, așijderea, atunci, nicăierea, pururea* și alte câteva care au și forme în *-ea* nu se scriu cu *-ia* (chiar dacă varianta fără *-a* se termină în *-i*: *aici, alături, asemeni, atunci, nicăieri, pururi*).

La fel se ortografiază adverbele de timp provenite prin conversiune de la substantive feminine cu articol hotărît (la singular): *lunea, marțea, miercurea, vinerea* (excepție face *joia*).

Se scrie și se rostește corect *încontinuu*, nu *incontinuu*.

Adverbele și locuțiunile adverbiale alcătuite din mai multe părți de vorbire se scriu într-un cuvânt, separat sau cu cratimă (linie de unire).

1. Se ortografiază într-un singur cuvânt adverbele cu un grad avansat de integrare a elementelor componente ce nu-și mai păstrează fiecare individualitatea semantică și se comportă ca un singur cuvânt. Printre ele menționăm:

— adverbele compuse care au ca prim element o prepoziție sudată cu termenul următor (care poate fi adverb, substantiv, numeral, pronume): *acasă, adeseori, alături, alene, alocuri, arar, arareori, aseară, deasupra, decît, degeaba, degrabă, dedesubt, defel, deloc, demult, deodată, desigur, deopotrivă, departe, deseară, devreme, dinadins, dinainte, dinafară, dinapoi, dinăuntru, dincoace, dincolo, dincotro, dindărăt, dintotdeauna, dimpotrivă, dimprejur, dimpreună, înadins, înapoi, încolo, îndată, întocmai, întruna, laolaltă, pesemne, precum, prejos, presus, primprejur* ș. a.;

— adverbele compuse formate din prepozițiile *în + de +* altă parte de vorbire: *îndeajuns, îndeaproape, îndemînă, îndeobște, îndeosebi, îndeseară* ș. a.;

— adverbele compuse cu pronumele sau adjectivele *alt(ă), alaltă: altcîndva, altcumva, altădată, (de) altfel, altundeva, alteori, alaltăieri, alaltăseară* ș. a.;

— adverbele în componența cărora intră unul dintre elementele invariabile de compunere *fie, oare(și), ori(și), va: fiecînd, fiecum, fieunde, oarecînd, oarecît, oarecum, oareunde, oareșicînd, oareșicum, oricum, oriîncotro, oriunde, orișicînd, orișicît, orișicum, orișiunde, cîndva, cîtva, încotrova, undeva, uneori, adeseori, rareori, alteori* ș. a.;

Notă. Excepție fac locuțiunile adverbiale *ori de cîte ori, ori de unde, ori de cînd*.

— adverbul *odată* și cele mai multe compuse ale lui: *deodată, cîteodată, niciodată, totodată, vreodată* ș. a. (excepție face locuțiunea adverbială *dintr-o dată*, formată cu numeralul *o dată*, opus lui *de două ori*);

— adverbele compuse cu *nici-*: *nicicînd, nicicît, nicicum, nicidecum, niciodată, niciunde* ș. a.;

— adverbele compuse cu *-mite*: *încămite, pasămite*;

— alte adverbe compuse din elemente eterogene: *astăzi, bineînțeles, cumsecade, numai, numaidecît, parcă, valvîrtej* ș. a.

Notă. Adverbele compuse redată grafic într-un cuvânt nu trebuie confundate cu îmbinările libere sau cu locuțiunile adverbiale formate din aceiași termeni care se scriu separat:

altădată „odinioară, demult“, dar **altă dată** (*vii altă dată*); **altfel** „altminteri, în alt mod“, dar **alt fel** cu pluralul *alte feluri, (alt fel de bucate)*; **bineînțeles** „firește, evident“, dar **bine înțeles** (*mesajul este bine înțeles*); **cîteodată** „din cînd în cînd, uneori“, dar **cîte o dată** (*fiecare cîte o dată*); **decît** „ca, doar, numai“, dar **de cît** (*de cît timp are nevoie*); **defel** „nicidecum, deloc“, dar **de fel** (*este de fel din oraș*); **deloc** „nicidecum, cîtuși de puțin“, dar **de loc** (*de loc din Ucraina*); **demult** „odinioară, cîndva“, dar **de mult** (*mă aștepți de mult?*); **deoparte** „în lături, izolat, retras“, dar **de o parte** (*de o parte a străzii cresc platani*); **devale** „în jos“, dar **de vale** (*a trecut dincolo de vale*); **devreme** „din timp, de timpuriu“, dar **de vreme** (*uitat de vreme*); **întruna** „mereu, tot timpul“, dar **într-una** (*într-una din zile*); **nicicînd** „niciodată“, dar **nici cînd** (*nu m-a întreat nici cînd a venit, nici cînd a plecat*); **nicicît** „deloc, defel“, dar **nici cît** (*nici cît e negru sub unghie*); **nicicum** „defel, deloc“, dar **nici cum** (*nici cum ai spus nu e bine*); **nicidecum** „în nici un caz“, dar **nici de cum** (*nu vorbește nici de cum a ajuns, nici de cum a fost primit*); **niciodată** „nicicînd“, dar **nici o dată** (*nu a mîncat azi nici o dată*); **niciunde** „nicăieri“, dar **nici unde** (*nu s-a dus nici unde a promis*); **numai** „doar, decît“, dar **nu mai** (*nu mai pot aștepta*); **numaidecît** „imediat, îndată“, dar **numai de cît** (*a vorbit numai de cît a cheltuit*); **odată** „odinioară, mai demult, cîndva“, dar **o dată** (*mai scrie o dată*); **totodată** „în același timp, simultan“, dar **tot o dată** (*tot o dată a fost și el*); **totuna** „oricum“, dar **tot una** (*tot una din primele sale lucrări*).

2. Se scriu cu cratimă adverbele și locuțiunile adverbiale alcătuite din mai multe cuvinte nesudate între ele, și anume:

— cele în care primul termen de compunere este prepoziția *întru* sau *dintru* (care au pierdut vocala *-u* înaintea unui cuvânt ce începe cu o vocală): *dintr-acolo*, *dintr-adins*, *dintr-atît*, *dintr-o dată*, *într-aceea*, *într-acolo*, *într-adevăr*, *într-adins*, *într-aiurea*, *într-ales*, *într-atît*, *într-ascuns*, *într-un rînd* ș. a.;

— cele formate din prepoziția *după* sau din adjectivul demonstrativ *astă* și un substantiv cu sens temporal: *după-amiază*, *după-masă*, *după-prînz*, *astă-iarnă*, *astă-noapte*, *astă-primăvară*, *astă-seară*, *astă-toamnă*, *astă-vară* ș. a. (face excepție adverbul *astăzi*);

— cele formate prin unirea a două substantive, a unui substantiv cu un adverb, a două adverbe, a două interjecții sau a două elemente rimate ce nu se întrebunțează independent în limbă: *an-vară*, *azi-dimineată*, *cîine-cîinește*, *ieri-dimineată*, *ieri-noapte*, *jur-împrejur*, *încet-încet*, *hara-para*, *harcea-parcea*, *mîine-seară*, *nitam-nisam*, *prea-prea*, *talmeș-balmeș*, *treacă-meargă*, *trela-lela*, *tîrîș-grăpiș*, *tac-pac*, *vrînd-nevrînd* ș. a., precum și locuțiunile adverbiale *de-adevărat*, *dis-de-dimineată*.

Scrierea cu cratimă marchează nu numai gradul intermediar de sudură a unor adverbe compuse (*astă-noapte*, *ieri-seară*), dar și fenomene fonetice ca eliziunea și contragerea (*într-adevăr*, *dintr-acolo*). Tot prin cratimă se redă rostirea împreună a cuvintelor într-un tempo mai mult sau mai puțin rapid: *de-acum*, *de-ajuns*, *de-aproape* (deși în mod obișnuit ele se scriu separat; vezi punctul 3).

3. Se scriu separat locuțiunile adverbiale și adverbele compuse ale căror cuvinte componente își păstrează independența lexicală și gramaticală: *de aceea*, *de aproape*, *de asemenea*, *de obicei*, *de obște*, *de cu seară*, *de cu vreme*, *de jur împrejur*, *din cale afară*, *cîtuși de puțin*, *din cînd în cînd*; *în definitiv*, *în adevăr*, *în afară*, *în fine*; *la îndemînă*, *la minimum*, *la o parte*; *pe de lături*, *pe de o parte*, *pe de altă parte*, *pe de rost*, *pe nedrept*, *pe negîndite*, *pînă una alta* ș. a.

La fel se scriu locuțiunile adverbiale formate cu prepoziția compusă *de-a*: *de-a berbeleacul*, *de-a binelea*, *de-a călare*, *de-a curmezișul*, *de-a dreptul*, *de-a dura*, *de-a gata*, *de-a poarca*, *de-a prinselea*, *de-a puia-gaia*, *de-a pururi*, *de-a rîndul*, *de-a rostogolul*, *de-a surda*, *de-a tumba* ș. a.

Notă. Se scriu cu două cratime locuțiunile adverbiale cu prepoziția compusă *de-a*, cînd primul sunet al cuvîntului următor se suprimă: *de-a-ndărătelea*, *de-a-ndoaselea*, *de-a-ncicioarele*.

GRADELE DE COMPARAȚIE

Asemenea adjectivului, unele adverbe au grade de comparație. E vorba de adverbele de mod (mai ales de cele provenite din adjective: *frumos*, *urît*, *rău*), de loc (*aproape*, *departe*, *încolo*, *la dreapta*, *la stînga*, *în urmă*, *în față*) și de timp (*curînd*, *devreme*, *de dimineată*, *din timp*, *tîrziu*).

Procedeele de formare a gradelor de comparație și de intensitate sînt exact aceleași ca și la adjective, cu deosebirea că la superlativul relativ articolul demonstrativ *cel* este invariabil, adică nu se schimbă după gen și număr. Astfel, și la adverb se disting trei grade de comparație:

Forma-tip a adverbului (numită și grad pozitiv): *bine, rău, aproape, târziu*

Comparativ:	{	de superioritate —	{	<i>mai bine, mai rău, mai aproape,</i> <i>mai târziu</i>
		de egalitate —	{	<i>la fel de bine, la fel de rău,</i> <i>tot așa de aproape,</i> <i>tot atât de târziu</i>
		de inferioritate —	{	<i>mai puțin bine,</i> <i>mai puțin rău,</i> <i>mai puțin aproape,</i> <i>mai puțin târziu</i>
Superlativ:	{	relativ de superioritate —	{	<i>cel mai bine,</i> <i>cel mai rău,</i> <i>cel mai aproape,</i> <i>cel mai târziu</i>
		relativ de inferioritate —	{	<i>cel mai puțin bine,</i> <i>cel mai puțin rău,</i> <i>cel mai puțin aproape,</i> <i>cel mai puțin târziu</i>
Superlativ:	{	absolut de superioritate —	{	<i>foarte (prea, strașnic de,</i> <i>grozav de, extraordinar de) bine,</i> <i>rău, aproape, târziu</i>
		absolut de inferioritate —	{	<i>foarte puțin bine</i> <i>foarte puțin rău, foarte puțin târziu</i>

Notă. Comparația unor adverbe se poate obține în vorbirea populară și cu ajutorul sufixelor diminutive: *devremior, binișor, depărțișor, frumușel, încetinel, încetișor, olecuță, răruț, repejor, târzișor, susișor, ușurel* ș. a.

Ca și adjectivele, nu toate adverbele pot avea grade de comparație (de exemplu, unele adverbe de mod ca *excelent, definitiv, extrem, foarte, optim, prea, ulterior, formidabil* ș. a.). Avînd sens de superlativ, ele servesc drept mijloace de redare a superlativului absolut la alte adverbe.

Notă. Cu valoare de superlativ absolut sînt folosite și anumite adverbe-substantive: (*beat*) *turtă, (a merge) strună, (a bate) măr, (a lega) burduf, (a curge) gîrlă*, precum și unele locuțiuni adverbiale: *de mama focului, cît ai zice pește*.

Ideea de superlativ poate fi redată și prin alte procedee și mijloace cu valori expresive ca: prelungirea unui sunet (*biineee*), repetarea adverbului (*curînd-curînd, departe-departee*), comparația (*a zbura ca gîndul, a tăcea ca peștele în apă*).

FUNCȚIILE SINTACTICE ALE ADVERBULUI

Adverbele și locuțiunile adverbiale se întrebuintează în mod obișnuit cu funcția de complement circumstanțial, dar pot îndeplini și funcția sintactică de atribut (de regulă, adverbul cu funcția de atribut se leagă de substantivul sau pronumele determinat printr-o prepoziție):

Lucrul de azi nu-l lăsa pe mîne. (P roverb)

Notă. Când adverbul face parte din componența unei locuțiuni prepoziționale (*aproape de, departe de, împreună cu, pe deasupra* etc.), conjuncționale (*ca și când, de parcă, ca și cum* ș. a.), el este lipsit de independență gramaticală și nu îndeplinește singur nici un fel de funcții sintactice.

Nu pot fi singure părți de propoziție nici adverbele de tipul *barem, batr, chiar, cam, cică, doar, decît, iar, încă, încaltea, măcar, nici, numai, oare, și, tocmai* ș. a.

Nu are funcție sintactică proprie nici adverbul de negație *nu* care însoțește un verb. Fiind echivalent cu prefixul *ne-*, acesta formează împreună cu verbul o singură unitate gramaticală — forma negativă a verbului (*nu știu, nu plec*).

Adverbul din expresiile verbale impersonale, formate cu verbul copulativ *a fi*, îndeplinește funcția de nume predicativ (*e bine, e clar, e rău, e drept, e necesar, e posibil, e probabil, așa e* ș. a.):

Așa e țăranul pretutindeni, mă rog. (L. Rebreanu)

Adverbele și locuțiunile adverbiale de mod *bineînțeles, cu siguranță, de bună seamă, fără doar și poate, fără îndoială, nici vorbă* ș. a. pot fi urmate de o propoziție subordonată introdusă prin conjuncția subordonatoare *că*, mai rar *să*:

Negreșit că trebuie să te fi chemat.. (B. P. Hasdeu)

De-a mai mare dragul să fi privit pe Davidică... (I. Creangă)

Adverbele de afirmație și de negație (*ba, da, nu*), care în dialog apar ca răspuns la o propoziție sau o frază interogativă, sînt substituite ale enunțului precedent:

— *Tu ești, Mircea?* — *Da-mpărate!* (M. Eminescu)

Și, în sfîrșit, adverbele apar uneori izolate, cu funcția de cuvinte incidente (*firește, cică* ș. a.).

O serie de adverbe au capacitatea de a realiza raporturi de subordonare între propoziții. Astfel, adverbele relative (*cînd, cît, cum, încotro, oricînd, oriunde, unde*) au valoare de conjuncții, deoarece leagă propozițiile subordonate de regentele lor. Spre deosebire de conjuncțiile propriu-zise, adverbele menționate își păstrează funcția sintactică în propozițiile subordonate pe care le introduc. Ele au adesea corespondente cu aceeași funcție sintactică în propoziția regentă (*asa — cum, atunci — cînd, acolo — unde, atît — cît*), numite cuvinte corelative.

ADVERBELE PSEUDOADJECTIVIZATE

Ca urmare a interferenței morfologico-sintactice dintre clasa adverbilor și cea a adjectivelor, în unele îmbinări adverbial-adjectivale adverbului i se atribuie în mod greșit valoare adjectivală. Astfel, în loc de *criterii riguroși științifice* se spune *criterii riguroase științifice* sau în loc de *ghiocei nespūs de mulți* auzim *ghiocei nespuși de mulți* ș. a. m. d.

Este vorba de o greșeală datorată atracției exercitate de cuvintele flexibile aflate în vecinătate (*științifice, mulți*).

Tendința de confundare a adverbului cu adjectivul trebuie combătută, deoarece fenomenul pătrunde tot mai mult din limba vorbită în cea literară, îndeosebi la cuvintele compuse de tipul *liber-cugetător, liber-profesionist, nou-născut*, unde se tinde să se pună la plural în mod greșit ambele componente: *liberi-cugetători, liberi-profioniști, noi-născuți* (în timp ce primele elemente trebuie să rămîna invariabile).

Notă. Se confundă adverbul cu adjectivul și în construcțiile cu adverb înainte de supin (*saci grei de transportat, problemă imposibilă de rezolvat*). Și în aceste cazuri adverbul trebuie să rămîna invariabil: *saci greu de transportat, problemă imposibil de rezolvat*.

Așadar, adverbele în discuție sînt tratate greșit ca adjectivate. Deși apar după nume, ele rămîn totuși adverbe (deci invariabile) ce determină adjective sau alte adverbe.

Prepoziția

Prepoziția este partea de vorbire auxiliară neflexibilă cu ajutorul căreia se face legătura substantivului (sau a unui substitut al acestuia) cu alt cuvânt din propoziție. Stabilind relații de subordonare între cuvintele semnificative, prepoziția servește totodată drept indice al raporturilor (spațiale, temporale, cauzale, modale, instrumentale ș. a.) dintre noțiunile numite de aceste cuvinte (*Ion stă **la** masă. Elevul se întoarce **după** amiază. Vasile pescuiește **cu** undița. Cățelul tremură **de** frig.*

Prepoziția precedă cuvântul pe care îl însoțește și poate fi depărtată de el prin determinative ale acestuia: *Elevul se întoarce **pe** aceeași **stradă**. A răspuns **după** o îndelungată **pauză**.*

Însoțind un cuvânt cu valoare de conjuncție sau făcând parte dintr-o locuțiune conjuncțională, prepoziția apare și drept indice al raportului spațial, temporal, cauzal, final etc. dintre conținutul propoziției secundare și cel al regentei (*Să meargă **pe unde** a mai mers. Fă **după cum** îți spun. N-a plecat **pentru că** n-a putut).*

Uneori prepoziția servește pentru a deosebi o parte de propoziție de alta. Astfel, întrucât forma de acuzativ a substantivului nu se deosebește de cea de nominativ, pentru a diferenția funcția de complement direct de cea de subiect al acestuia, mai ales în cazul încălcării topicii directe, se folosește prepoziția *pe* având drept element corelativ un pronume personal neaccentuat (*Anton l-a invitat **pe** Vasile*).

CLASIFICAREA PREPOZIȚIILOR

Prepozițiile formează o clasă închisă de cuvinte relativ redusă numeric, dar cu frecvență foarte ridicată în vorbire.

Baza acestei clase o constituie **prepozițiile propriu-zise**, în fond cele moștenite din latină (*a, de, cu, în, sub* ș. a.), unele dintre care mai târziu și-au modificat forma, uneori contopindu-se câte două într-o singură unitate (*asupra, pînă, peste, prin, din* ș. a.). Pe lângă acestea însă, există un grup de prepoziții provenite din cuvinte semnificative care în anumite condiții sintactice îndeplinesc rolul de instrument gramatical (*deasupra clădirii*), fiind numite **prepoziții secundare**. Grupurile de două sau mai multe cuvinte care împreună au valoare de propoziție se numesc **locuțiuni prepoziționale** (*alături de clădire; cu privire la bolile contagioase*).

1. Prepozițiile propriu-zise, numite și primare, exprimă raporturile dintre noțiunile denumite de cuvintele autosemantice. Aceeași prepoziție poate exprima cele mai diferite raporturi dintre cuvinte, după cum se poate observa și din următoarele îmbinări: *cîntec de dragoste, casă de piatră, om de condiție, pantofi de*

lac, casă de locuit, vînat de frig, carte de povești, casă de copii, suferă de o boală, are de lucru, răspunde de toate, tremură de frig, gură de tun, pahar de apă, carne de porc ș. a.

Sub aspectul formei, prepozițiile primare se împart în simple și compuse.

Prepozițiile simple constau dintr-un singur cuvînt, în mare parte monosilabic, avînd la bază prepoziții sau adverbe din latină (*a, de, din, ca, în, spre, la, pe, prin, sub, lângă, pîn(ă), peste, după* ș. a.). Unele din ele sînt compuse la origine (de ex.: *din* < *de* + *în*, *prin* < *pre* + *în*, *peste* < *pre* + *spre* ș. a.).

Prepozițiile compuse au rezultat din îmbinarea a două sau trei prepoziții simple, prezentate, în scris, respectiv prin două sau trei cuvinte (*de la, de sub, de pe, de pe la, de pe lângă, de pe sub, pînă pe sub, pînă pe lângă, pînă peste, pînă sub* ș. a.). Cu ajutorul prepozițiilor compuse poate fi redat un raport complex dintre noțiunile denumite de cuvintele autosemantice. Astfel, în propoziția *Vasile scoate o ladă de sub masă* prepoziția compusă *de sub* redă simultan două nuanțe în cadrul raporturii spațiale: *sub* indică locul static în spațiu, iar prin adăugarea lui *de* se concretizează punctul incipient al mișcării, locul de unde este scoasă lada.

Formarea prepozițiilor compuse nu se face printr-o combinare mecanică a celor simple. Sînt firești, de exemplu, prepozițiile *de la, pe lângă, pînă la, de prin, de pe sub* ș. a., dar cu totul inacceptabile *peste prin, cu fără, după sub, la pe, de pentru* ș. a.

La o examinare mai atentă se poate observa că pentru mai multe prepoziții compuse este caracteristic un sens general exprimat de componentul comun și altul individual propriu celui de al doilea component al grupului. De exemplu, în prepozițiile compuse *de la, de pe, de după, de sub, de peste, de lângă, de prin* ș. a., drept component comun apare prepoziția *de* care indică punctul de unde începe mișcarea, în timp ce al doilea component precizează acest punct față de obiectul numit de substantivul ce urmează după prepoziție. Comp.: *Ion vine de la (de sub, de lângă, de după, de prin) pădure.*

De fapt, prepozițiile compuse au drept prim component trei prepoziții simple *de, pe* și *pînă*. Cu ajutorul lor sînt indicate punctele de bază la care pot fi reduse raporturile spațiale: punctul inițial (*de*), punctul fix static (*pe*) și punctul final (*pînă*). Al doilea (iar uneori și ai treilea) component precizează mișcarea în spațiu:

<i>de către</i>	<i>pe după</i>	<i>pînă către</i>
<i>de cu</i>	<i>pe la</i>	<i>pînă după</i>
<i>de după</i>	<i>pe lângă</i>	<i>pînă la</i>
<i>de la</i>	<i>pe din</i>	<i>pînă lângă</i>
<i>de lângă</i>	<i>pe după</i>	<i>pînă pe</i>
<i>de pe</i>	<i>pe sub</i>	<i>pînă pe la</i>
<i>de pe la</i>		<i>pînă pe lângă</i>
<i>de pe lângă</i>		<i>pînă pe sub</i>
<i>de pe sub</i>		<i>pînă peste</i>
<i>de peste</i>		<i>pînă prin</i>
<i>de prin</i>		<i>pînă printre</i>
<i>de printre</i>		<i>pînă spre</i>
<i>de pînă</i>		<i>pînă sub</i>
<i>de sub</i>		ș. a.

În procesul evoluției limbii componentele unor prepoziții compuse s-au sudat, astfel încît nu mai sînt concepute ca prepoziții compuse, fiind trecute în categoria celor simple: *din* (<*de* + *în*), *dintre* (<*de* + *între*), *prin* (<*pre* + *în*), *pentru* (<*pe* + *întru*), *peste* (<*preste* < *pre* + *spre*), *printre* (<*pre* + *între*) ș. a.

Notă. *Pre-* este forma veche a prepoziției *pe*. Prepoziția *de-a* (scrisă cu liniuță) este folosită, de regulă, în componența locuțiunilor adverbiale de tipul *de-a curmezișul*, *de-a dreptul*, *de-a valma*, *de-a berbeleacul* ș. a.

2. Prepozițiile secundare sînt formate prin conversiune: unele cuvinte autosemantice (adverbe, substantive, participii) care prin sensul lor numesc anumite noțiuni spațiale sau temporale, în anumite condiții sintactice, capătă valoare de prepoziție. Astfel unitățile lexicale *împrejurul*, *deasupra*, ca și prepozițiile, pot indica locul în spațiu față de obiectul numit de substantivul pe care-l însoțesc: *împrejurul pădurii*.

Cînd devin prepoziții, multe adverbe își modifică întrucîtva forma, căpătînd o terminație asemănătoare cu aceea a substantivului articulat la nominativ singular (comp.: *înainte* — adv. /*înaintea* — prepoz., *împrejur* — adv. /*împrejurul* — prepoz.). Aceasta permite a îmbina adverbul cu funcție de prepoziție cu substantivul ce-l urmează ca și în cazul combinării a două substantive (*mijlocul lacului* — *împrejurul lacului*). Cîteodată capătă funcții de prepoziție și anumite forme verbale (*datorită*, *mulțumită*, *potrivit*, *privind*), unele adjective (*contrar*, *conform*, *asemenea*, *referitor*).

3. Locuțiunile prepoziționale sînt grupuri de cuvinte cu înțeles unitar, avînd valoarea unor prepoziții: *alături de*, *în fața*, *în preajma* etc. De cele mai multe ori sensul raportului exprimat de locuțiunile prepoziționale este conținut în însăși semantica substantivului sau adverbului din componența lor. Prin aceasta se și explică faptul că, de exemplu, *din pricina*, *din cauza* sînt folosite pentru a indica raporturi cauzale, *în scopul*, *în vederea* — raporturi finale, *înainte de*, *în preajma*, *în timpul*, *în vremea* — raporturi temporale, *alături de*, *înainte de*, *în fața*, *în urma*, *în preajma* — raporturi spațiale etc. Dacă drept element de legătură cu substantivul următor apare o prepoziție simplă, adverbul nu-și modifică forma (*alături de lac*, *împreună cu tine*).

ELEMENTUL REGENT ȘI CEL SUBORDONAT AL ÎMBINĂRILOR (SINTAGMELOR) PREPOZIȚIONALE

Prepoziția, precedînd substantivul sau un substitut al acestuia, îl pune în raport de subordonare față de alt cuvînt care se prezintă drept element regent al întregii sintagme (*cioplește cu bărdița*, *dă apă la cai*, *casă de vînzare*, *alb la cap*, *slab de minte*, *se întoarce din călătorie*, *departe de sat*, *sus pe deal* ș. a.), îndeplinind o funcție asemănătoare întrucîtva cu aceea a desinenței cazuale.

În calitate de element regent apare, de regulă, un verb, un substantiv, un adjectiv, un adverb sau chiar o interjecție (*vai de capul lui*).

Afară de substantiv, prepoziția poate preceda: **un pronume** (*vine la noi*), **un numeral** (*muncește pentru doi*), **un adjectiv** (*vopsește în verde*), **un supin** (*mașină de tocat*), **un infinitiv** (*dorința de a se întoarce*), **un adverb** (*merge pe alături*).

FORMA SUBSTANTIVULUI PRECEDAT DE PREPOZIȚIE

Substantivul, un alt nume sau pronume, precedat de o prepoziție propriu-zisă (simplă sau compusă) stă, de regulă, la cazul acuzativ (*lîngă foc*, *pentru tine*); la fel, stă în acuzativ substantivul sau pronumele precedat de o locuțiune

prepozițională terminată într-o prepoziție simplă: *alături de parc, împreună cu mine*. Când substantivul urmează după prepozițiile propriu-zise *asupra* și *contra*, precum și după majoritatea prepozițiilor secundare și a locuțiunilor prepoziționale, el capătă formă de genitiv (*contra inundațiilor, împrejurul turnului, în fața coloanei*).

Întrucât pronumele personale de pers. I și a II-a nu au formă specială de genitiv, după prepozițiile și locuțiunile prepoziționale în cauză se folosește pronumele posesiv, care se acordă în gen cu terminația acestora (*în jurul tău, înaintea mea, în fața noastră, din cauza voastră, asupra voastră, contra mea*). În locul pronumelui posesiv în asemenea situații pot fi întrebuițate formele atone de dativ ale pronumelui personal (*în urma-i, pe dinainte-mi*). Folosirea formei atone de dativ a pronumelui personal după prepozițiile în cauză caracterizează limba scrisă și, în primul rând, poezia. După prepozițiile secundare *datorită, conform, contrar, grație, mulțumită, potrivit*, substantivul se află la cazul dativ (*potrivit datelor, conform știrilor, grație ajutorului, contrar părerii*).

După prepozițiile propriu-zise însuși substantivul apare la forma nearticulată sau articulată nehotărît (*după masă, peste munți, de frică, într-o ședință, pe dulap, pe o cracă*), iar când este urmat de un determinativ — și la forma articulată (*pe un munte înalt, dar și pe muntele înalt, lângă o casă de cărămidă, dar și lângă casa lui*).

Excepție de la regula generală face prepoziția *de-a*, care apare întotdeauna cu substantivul artikulat hotărît (*de-a berbeleacul, de-a rostogolul, de-a dura, de-a prinseala* ș. a.). Cu prepoziția cu substantivul apare la forma articulată hotărît, indiferent de faptul dacă e singur sau însoțit de cuvinte determinante, dar numai atunci când îndeplinește funcția sintactică de complement circumstanțial instrumental sau sociativ (*tăiau cu toporul, săpam cu cazmalele, veneai cu fratele tău*).

După prepoziție, substantivul poate fi atât la singular, cât și la plural. Doar după câteva prepoziții simple substantivul apare numai la plural. Astfel, după *dintre, între, printre* substantivul are formă de plural (*printre oameni, între prieteni*). Forma de plural a substantivului poate fi înlocuită prin două substantive la singular coordonate (*între ciocan și nicovală*).

Numai cu singularul se construiesc prepozițiile *dintru, întru, printru* (*întru întîmpinare*).

Când substantivul ce urmează după astfel de prepoziții este precedat de articolul nehotărît singular *un, o*, el se leagă prin liniuță de prepoziția care-l pierde pe *-u* (*printr-un codru, dintr-o clădire, într-un copac*).

VALOAREA SEMANTICĂ A PREPOZIȚIILOR (RAPORTURILE EXPRIMATE DE ELE)

Făcînd parte din clasa cuvintelor sinsemantice, prepoziția are menirea de a exprima raporturile dintre cuvintele autosemantice îmbinate între ele. Aceeași prepoziție în componența diferitelor îmbinări de cuvinte, după cum s-a menționat, poate să apară drept indice al mai multor raporturi.

Sensul prepoziției poate fi „intuit“ numai în componența îmbinării de cuvinte. Deci nu se poate vorbi despre un sens independent al prepoziției în afara cuvintelor autosemantice care denumesc noțiuni.

Întrucît însă prepoziția se prezintă de multe ori ca singurul mijloc de diferențiere a raporturilor dintre cuvinte (comp.: *ține de mîna, ține cu mîna, ține sub mîna, ține în mîna, ține pe mîna*), se creează impresia că anume prepoziției i se datorește cutare sau cutare sens.

La prepozițiile secundare și la locuțiunile prepoziționale, datorită legăturii cu unitățile autosemantice de la care s-au format, sensul prepozițional se simte mult mai bine: *Vasile lucrează împreună cu Ion; Vasile lucrează alături de Ion; Ion merge înaintea căruței; Vasile pășește în urma plugului; Petrică a întreprins o călătorie în timpul vacanței*. Astfel, prin prepozițiile secundare se exprimă mai precis raportul respectiv decît prin prepozițiile simple (comp. cu cele de mai sus: *Vasile lucrează cu Ion; Vasile lucrează lîngă Ion; Vasile pășește după plug; Petrică a întreprins o călătorie în vacanță*).

Printre raporturile exprimate de prepoziții în îmbinările de cuvinte un loc deosebit revine raporturilor spațiale: *pe masă, la masă, sub masă, lîngă masă, după masă, peste masă* etc.

Datorită afinității dintre raporturile abstracte și cele concrete, prepozițiile, care inițial exprimau raporturi spațiale și temporale, au început a fi folosite pentru redarea raporturilor cauzale, finale, distributive, deliberative, succesive ș. a. De regulă, au capacitatea de a exprima mai multe raporturi prepozițiile propriu-zise simple (*a, cu, de, la, în, pe* ș. a.). Prepozițiile secundare și locuțiunile prepoziționale, precum și unele dintre prepozițiile propriu-zise compuse (*deasupra, cu privire la, privind, potrivit, grație, înaintea, în urma, pînă pe la, referitor la* ș. a.) sînt limitate în exprimarea raporturilor.

Același raport poate fi exprimat cu ajutorul a două sau a mai multe prepoziții care se află în raport de sinonimie (comp.: *ședința din 3 decembrie — ședința de la 3 decembrie; cîntă la fluier — cîntă din fluier; colaci de cumetrie — colaci pentru cumetrie; înalt de statură — înalt la statură* ș. a.).

Prepozițiile sinonime se află în relații de distribuție complementară: una se folosește cu o clasă semantică de cuvinte autosemantice, iar cealaltă — cu o altă clasă. Astfel, atît prepoziția *în*, cît și *la* se folosesc pentru a indica locul static sau punctul final al unei mișcări în spațiu, dar *în* apare cu numele de țări (*pleacă în Germania, trăiește în China, vine în Moldova, ajunge în Polonia, se întoarce în Franța, se duce în Italia*), iar *la* — cu numele de orașe (*sosește la Oslo, se află la Viena, vine la Moscova, se duce la Berlin, se întoarce la Roma*).

Se disting și prepozițiile sinonime *pe* și *în*: *șade pe scaun — șade în fotoliu, doarme pe cuptor — doarme în pat*.

Dacă nu se ține seama de valența combinatorie, pot apărea îmbinări nefirești de tipul *am plecat în Berlin* sau *locuiesc la Germania*. Se observă și fluctuații în folosirea unor perechi de prepoziții, întrucît întrebuintarea alternativă a acestora este posibilă. Astfel, deși pentru a indica materia din care e făcut un obiect pare a fi mai potrivită prepoziția *din* (*gard din nuiele, pantofi din piele*), norma recomandă pe *de* (*gard de nuiele, pantofi de piele*).

Norma recomandă de asemenea *de*, și nu *pentru*, în sintagme ca *piese de automobil, colaci de vînzare, coadă de topor; de*, nu *cu* în sintagme ca *pahar de apă, sticlă de lapte, coș de pîine; la*, nu *din* în sintagme ca *a cînta la vioară (la cobză, la trompetă)*.

Raporturile exprimate de prepoziții sînt foarte variate. Cele mai răspîndite sînt:

— **raporturile spațiale** (*cartea se află pe masă, după masă, sub masă, lângă masă, alături de masă; cartea de pe masă, de sub masă, de lângă masă, de după masă ș. a.*);

— **raporturile temporale** (*se întoarce la masă, pînă la masă, după-masă, către masă; va face într-un an, după un an, peste un an*);

— **raporturile cauzale** (*cîntă de bucurie, geme de durere*);

— **raporturile finale** (*mașină de cusut, colaci de nuntă, se pregătește de examene, sare de bucate*);

— **raporturile modale** (*povestește cu haz, zîmbește a bucurie*); aspectul negativ al acestor raporturi se exprimă cu ajutorul prepoziției *fără* (*înaintea fără zgomot*);

— **raporturile instrumentale** (*doineste din fluier, prinde cu plasa, taie cu toporul*); raporturile instrumentale negative se exprimă cu ajutorul prepoziției *fără* (*cîntă fără note, citește fără ochelari*);

— **raporturile sociative** (*lucrez cu Vasile, Ion cu Petre călătoresc*); la exprimarea aspectului negativ e folosită prepoziția *fără* (*Ion lucrează azi fără Vasile*);

— **raporturile limitative** (*ager la minte, înalt de statură, gros de obraz, lat în spate*);

— **raporturile distributive** (*împarte la elevi, se împrăștie pe la case*);

— **raporturile deliberative** (*conversație despre viitor, discuție asupra problemei, opinează asupra criticii*);

— **raporturile transgresive** (*s-a întors în lapoviță, se preface în gheață*);

— **raporturile ablativ** (*se abate de la discuție, s-a lăsat de prostii, l-au eliminat din școală*);

— **raporturile de succesiune** (*mașină după mașină, an cu an*);

— **raporturile de atribuire** (*a unei funcții*) (*ales ca președinte, numit drept arbitru, desemnat în funcția de director*);

— **raporturile de schimb valoric** (*a da cîntea pe rușine, a schimba boii pe trășură, a da tihna pe onoruri*);

— **raporturile de origine** (*sau proveniență*) (*fată din gospodari, vin de Cotnari, brînză de Olanda*);

— **raporturile de reciprocitate** (*pace între oameni, ceartă între femei, se sfătuiesc între ei*);

— **raporturile cantitative** (*zboară în stoluri, năvălesc cu miile, pătrund cu sutele*);

— **raporturile dativale** (*dau apă la cai, împart caiete la toți, am apelat la șefi*);

— **raporturile de agent** (*obosit de drum, bătut de grindină, ales de către colectiv*);

— **raporturile determinative de materie** (*tichie de mărgăritar, casă de piatră, grindă de stejar*);

— **raporturile de conținut** (*pahar de apă, sticlă de vin, saci cu orz*);

— **raporturile determinative de apartenență** (*fereastră cu gratii, fată cu cercei*);

— **raporturile partitive** (*zi din viață, bucată de pămînt, parte din vie, unii dintre elevi, grup de studenți*);

— **raporturile posesive** (*năzdrăvăni de-ale spînelui, haine de-ale copiilor*);

— **raporturile constitutive** (*șirag de mărgele, cîrd de cocoare, ceată de haiduci*);

— **raporturile de măsură** (*ulcior de un litru, groapă de doi metri, concediu de trei săptămîni*).

Raporturile enumerate mai sus nu epuizează nici pe departe raporturile care pot fi redată prin mijlocirea prepozițiilor în componența îmbinărilor de cuvinte. Numărul mare de raporturi redată cu ajutorul unui număr relativ redus de prepoziții se datorește de fapt semanticii cuvintelor legate prin acestea. De aceea chiar îmbinări de cuvinte constând din aceleași părți de vorbire și construite cu aceeași prepoziție pot exprima cele mai diferite raporturi.

Sub aspect semantic, de exemplu, raportul dintre elementele *pahar* și *vin* este altul decât cel dintre elementele *pahar* și *sticlă*. În primul caz se pot stabili doar două raporturi: de vreme ce *pahar* înseamnă o capacitate, iar *vin* — un lichid (o substanță lichidă), e logic ca mintea vorbitorului să stabilească între aceste noțiuni fie un raport de conținut — lichidul constituie conținutul recipientului, fie un raport de destinație — recipientul dat este destinat pentru lichidul dat. Cît despre elementele *pahar* și *sticlă*, primul denumind un recipient, iar al doilea — materia, între ele nu se pot stabili decât raporturi determinative de materie, astfel că îmbinarea *pahar de sticlă* poate fi interpretată, sub aspect semantic, numai ca „pahar făcut din sticlă“, și în nici un caz ca „pahar care conține sticlă“.

PREPOZIȚIA PRINTRE CELELALTE INSTRUMENTE GRAMATICALE

Prepoziția se aseamănă în unele privințe cu articolul în funcție de desinență cazuală. Substantivul precedat de prepoziție echivalează deseori ca sens și ca funcție cu substantivul la una dintre formele sale cazuale. Astfel, unele substantive precedate de prepoziție sînt sinonime:

— cu genitivul (*început de iarnă* — *începutul iernii*, *gura de la beci* — *gura beciului*, *parte din vie* — *parte a viei*);

— cu dativul (*împarte caiete la elevi* — *împarte caiete elevilor*, *a supune la pedeapsă* — *a supune pedepsei*);

— cu acuzativul în funcție de obiect direct (*l-am văzut pe preot* — *am văzut preotul*).

O anumită afinitate există între prepoziție și conjuncție. Ea se manifestă, în parte, prin faptul că prepoziția intră în componența unor conjuncții și locuțiuni conjuncționale (*pentru ca*, *în timp ce*, *pe măsură ce*, *pe lângă că*, *după ce*, *fără ca*).

Prepoziția *cu*, la exprimarea raporturilor sociative, apare ca sinonim al conjuncției coordonatoare *și* (*Ion cu Petre lucrează* — *Ion și Petre lucrează*). Mai mult chiar, prepoziția *cu* împreună cu conjuncția *și* pot forma un tot întreg exprimînd raporturi sociative (*Ion și cu Petre călătoresc*).

Prepozițiile *pînă*, *fără* îndeplinesc chiar funcția de conjuncție, introducînd o propoziție subordonată: *Pînă pleacă Ion*, *se întoarce Petre*. *Petre a plecat fără să-l informeze pe Ion*.

Prepoziția *fără* introduce propoziții secundare ale căror predicate sînt exprimate prin verbe la conjunctiv.

Conjunția

Conjunția este partea de vorbire auxiliară neflexibilă cu ajutorul căreia se leagă două propoziții într-o frază (prin coordonare ori prin subordonare) sau două cuvinte în propoziție (prin coordonare).

Vremea vinde lemnele, iar nevoia le cumpără. (Proverb)

Doinele, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor. (A. Russo)

Deși, ca și prepoziția, conjunția este un mijloc de legătură între cuvinte, ele au și particularități distincte. Mai întîi, dacă prepoziția leagă două cuvinte prin subordonare, conjunția face legătura între părți de propoziție coordonate (comp.: *cărți pentru copii — cărți și copii*).

Chiar și atunci cînd conjunția stabilește, ca și prepoziția, raporturi de subordonare, aceste raporturi diferă între ele. În timp ce prepoziția subordonează un substantiv sau un substitut al verbului, adjectivului sau al unui alt substantiv, conjunția pune în raport de subordonare între ele două forme verbale personale care sînt, de fapt, predicatele propozițiilor legate prin subordonare (*Lucrează bine că sînt plătiți bine. A declarat demult că în curînd va demisiona*).

Notă. Prepoziția poate stabili și ea un raport de subordonare între verbe, dar numai atunci cînd unul este nepredicativ (*lucrează pentru a cîștiga, merge fără a se uita*).

Partea de propoziție introdusă prin conjuncție se prezintă, în fond, drept o propoziție subordonată eliptică. Astfel, în propoziția *...și ea răsufle adînc, deși încet.* (M. Eminescu), partea de propoziție *deși încet* echivalează cu propoziția: *deși răsufle încet.*

Propoziția secundară introdusă printr-o conjuncție subordonatoare poate depinde nu numai de o formă verbală predicativă (personală), ci și de una nepredicativă (gerunziu, infinitiv, participiu, supin):

Văzînd eu că mi-am aprins paie în cap cu asta, am șterpelit-o de-acasă... (I. Creangă)

În unele cazuri, rare însă, conjunția poate apărea și în componența propozițiilor independente (*De s-ar face dealul vale. Că bine zici, cumătră!*).

Astfel de propoziții optative cu conjunția la început pot apărea și ca propoziții principale în cadrul unei fraze:

De-ar mai veni vara să se mai joace și pe-afară... (I. Creangă)

O propoziție independentă poate începe prin conjunția *că* atunci cînd urmează după o interjecție (*Of! Că rău am pățit-o!*).

La început de propoziție este folosită adesea și conjunția coordonatoare *și*, stabilind legătura cu cele spuse anterior (*Și unde nu începe o ploaie!*).

Conjunțiile coordonatoare, în primul rând cele conclusive, pot sta atât la începutul propoziției, cât și la mijlocul ei (*Deci se duce Vasile la Petre. Dar și Se duce **deci** Vasile la Petre.*).

ROLUL CONJUNCȚIEI ÎN PROPOZIȚIE ȘI ÎN FRAZĂ

Prin actualizarea a două acțiuni, conjunțiile pot fi puse în raport de cauză și efect, de instrument și scop vizat, de condiție și posibilitatea de realizare a acțiunii, între ele se pot stabili relații temporale, locale, sociative etc.

Deși, în principiu, raportul respectiv (temporal, causal, final, condițional etc.) decurge din semantica enunțurilor, în majoritatea cazurilor drept indice al raportului apare totuși conjunția. (Comp.: *Spune-i lui Vasile **că** pleci. — Spune-i lui Vasile **dacă** pleci.*).

Conjunția, dacă ne referim la cea subordonatoare, este indicele legăturii dintre verbul-predicat al subordonatei cu verbul-predicat din regentă (mai rar cu altă parte a acesteia). Pronumele și adverbele cu funcție de conjunții subordonatoare joacă, de regulă, și rolul de parte a propoziției secundare:

Să te duci unde-a dus surdul iapa și mutul roata. (Folclor)

Spre deosebire de conjunțiile subordonatoare, cu ajutorul cărora se stabilește legătura dintre propoziții eterogene din cadrul frazei, conjunțiile coordonatoare servesc drept indice al legăturii dintre propoziții omogene sau dintre părți de propoziție omogene (conjunția coordonatoare se poate repeta pe lângă fiecare dintre elementele coordonate):

*Hai dă răspuns cucoanei, **ori** așa, **ori** așa... (I. Creangă)*

Nu există deosebire între folosirea conjunției coordonatoare ca element de legătură a propozițiilor sau a părților de propoziție. Conjunția poate lega la fel două substantive-subiecte (*Ion și Petre **cîntă***) și două verbe-predicate (*Ion **cîntă** și dansează*).

Paralel cu conjunțiile propriu-zise, drept conjunții pot fi folosite și cuvinte autosemantice sau chiar unele grupuri de cuvinte (locuțiuni conjuncționale). E vorba, în primul rând, de pronumele relative și de unele adverbe (*ce, cine, care, cînd, unde, încotro, cum, precum, cît ș. a.*), precum și de locuțiunile adverbiale însoțite adesea de conjunții propriu-zise (*în timp ce, drept aceea, prin urmare, precum și, numai că, în consecință, în caz etc.*). Prin unitățile lexicale autosemantice din componența locuțiunilor conjuncționale se „numește“ de fapt raportul ce se stabilește între propozițiile din frază. Astfel, locuțiunile conjuncționale *prin urmare, în consecință, în concluzie ș. a.* indică în mod direct că e vorba de relații conclusive, locuțiunile *în timp ce, în vreme ce, îndată ce, atunci cînd* — că e vorba de relații temporale, iar locuțiunile *din cauză că, din pricină că, pe motiv că, sub pretext că ș. a.* — că e vorba de relații cauzale.

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DUPĂ FORMĂ

Conjunțiile se deosebesc între ele din punctul de vedere al structurii morfematice.

Conjunțiile propriu-zise (din numărul acestora fac parte conjunțiile moștenite din latină sau cele formate pe teren românesc, dar care nu mai

păstrează legătura cu unitățile lexicale de la care s-au format) se împart în două subclase: **conjunții simple** și **conjunții compuse**.

În afară de acestea, cu funcție de conjuncție se întrebuintează unele pronume și adverbe, precum și unele îmbinări de cuvinte (construcții) numite locuțiuni conjuncționale.

Conjunțiile simple sînt formate, de cele mai multe ori, dintr-un singur element lexical neanalizabil, acesta avînd aspectul unui cuvînt independent și constînd, în majoritatea cazurilor, dintr-o singură silabă (*că, or, ori, și, ba, dar, iar, sau, ci, de, fie, cît, cum, dacă, pînă* ș. a.).

Notă. Nu trebuie confundate conjuncția neaoșă *ori*, sinonimă cu *sau*, și conjuncția neologică *or* „de altfel”. Să nu se confunde de asemenea conjuncția *iar* cu adverbul *iar(ă)*.

Unii cercetători includ printre conjuncțiile simple și fosta conjuncție *să*, actualmente element component al formei de conjunctiv, morfem distinctiv al acestui mod, marca lui morfologică, considerînd în mod nejustificat că acest element este folosit drept mijloc cu ajutorul căruia se leagă o propoziție subordonată de cea regentă. Comp.: *...doar nu eram eu așa de prost să nu înțeleg atîta lucru.* (I. Creangă)

De fapt, în asemenea cazuri subordonata cu predicatul la conjunctiv se leagă de predicatul regentei prin simplă juxtapunere (în afară de cazurile cînd nu apar anumite cuvinte conjunctive — prepoziții, pronume, adverbe: *ca, pentru ca, fără, ce, după ce, cum, unde, cînd* etc.), care se plasează înaintea predicatului la modul conjunctiv. Faptul produce impresia eronată că morfemul conjunctival *să* ar forma împreună cu conjuncția dată o conjuncție compusă de tipul *ca să, de să, și să, nici să, ori să* ș. a., deși despre conjuncții compuse în asemenea cazuri se poate vorbi doar în mod convențional.

Conjunțiile compuse sînt formate din două sau mai multe elemente: *ci și, dar și, fie că, încît și* ș. a. Sînt considerate compuse conjuncțiile în care părțile componente se simt ca elemente distincte indiferent dacă se scriu izolat sau împreună. Sub aspect ortografic trebuie să se țină seama că se scriu într-un singur cuvînt conjuncțiile compuse *așadar, decît, deoarece, deși, fiindcă*.

Atunci cînd elementele componente s-au sudat astfel încît nu pot fi recunoscute ca niște cuvinte aparte, conjuncțiile sînt trecute la subclasa celor simple: *dacă* (<de că), *căci* (<că ce), *deci* (<de aci).

Cuvintele conjunctive și locuțiunile conjuncționale. Cuvinte conjunctive sînt pronumele (respectiv adjectivele) relative, precum și unele adverbe, numite și ele relative, care îndeplinesc concomitent rol de parte de propoziție în subordonată.

Locuțiunile conjuncționale sînt alcătuite din cuvinte ațosemantice (adverbe, verbe, adjective, pronume, substantive, cu sau fără prepoziții), însoțite de regulă de conjuncții propriu-zise: *drept aceea, în timp ce, dat fiind că, prin urmare, numai că, cît și, precum și, așa că, care va să zică, din cauză că, de ciudă că, în caz că, sub motiv că, chit că, măcar de, fără ca, pe măsură ce, sub pretext că, din moment ce* ș. a.

De fapt, drept element de legătură între propoziții servește conjuncția propriu-zisă, iar uneori cuvîntul conjunctiv din componența locuțiunilor conjuncționale. Celelalte elemente precizează raportul ce se stabilește între enunțurile îmbinate.

CLASIFICAREA CONJUNCȚIILOR DUPĂ FUNCȚIE

Numeroasele raporturi dintre enunțurile îmbinate sau dintre părți ale acestora sînt de două categorii: raporturi dintre elemente omogene coordonate între ele și raporturi dintre elemente neomogene subordonate unul altuia. Respectiv se disting două clase de conjuncții — **coordonatoare** și **subordonatoare**, care la rîndul lor se împart în subclase. Din cadrul acestor subclase fac parte și locuțiunile conjuncționale.

CONJUNCȚIILE COORDONATOARE

Există cîteva subclase de conjuncții coordonatoare.

Conjuncțiile copulative (*și, precum și, nici*) leagă între ele părți de propoziție omogene sau propoziții independente, indicînd ideea de asociere, reunire de obiecte, acțiuni, calități.

Cea mai răspîndită conjuncție copulativă este *și*. La unele părți omogene de propoziție conjuncția *și* apare adesea însoțită de prepoziția *cu* (*iedul cel mare și cu cel mijlociu*). Prepoziția *cu* capătă valoare asemănătoare cu cea a conjuncției *și*, putînd chiar s-o substituie (*iedul cel mare cu cel mijlociu*).

În propozițiile negative cu valoare copulativă apare conjuncția *nici* (*n-a venit Ion, nici Vasile*).

Conjuncțiile copulative *și, nici* pot fi repetate pe lîngă fiecare propoziție sau parte de propoziție:

Nici mi-i foame, nici mi-i sete, nici mi-i dor de iarbă verde. (Miorița)

Scoală-te că am găsit și secure, și frînghie, și sfredel. (I. Creangă)

Conjuncția copulativă *și* poate avea cuvinte corelative în altă propoziție. În asemenea cazuri *și* apare însoțit de conjuncția *ci* sau *dar* (*nu numai..., ci și; nu numai că..., dar și*):

Vasile nu numai că va veni la ședință, dar și va ține o cuvîntare.

Conjuncțiile disjunctive exprimă ideea de disjuncție, de excludere reciprocă a obiectelor, calităților, acțiunilor numite de propozițiile sau de părțile de propoziție unite cu ajutorul lor. Cele mai răspîndite sînt: *sau, ori, fie*.

Conjuncția disjunctivă poate lega două propoziții cu același predicat, într-un caz acesta fiind pozitiv, iar în altul — negativ.

În asemenea situații propoziția negativă poate fi prezentată doar prin adverbul negativ *nu* sau *ba*, care se leagă de propoziția precedentă printr-o conjuncție disjunctivă:

Ne observă de dormim ori ba. (M. Eminescu)

Va fi fost așa ori nu, unul Dumnezeu știe... (Z. Arbore)

Conjuncția disjunctivă poate fi repetată înaintea fiecărei propoziții sau părți de propoziție aflate în raporturile corespondente:

Ori oi izbuti, ori nu, dar îți făgăduiesc... (I. Creangă)

Pentru redarea raporturilor disjunctive se folosesc și adverbele repetate (*ba..., ba; cînd..., cînd; acum..., acum; aci..., aci*). Datorită sensului și folosirii lor în pereche, ele mai sînt numite conjuncții alternative.

Conjuncțiile *ori, sau* sînt folosite deseori înaintea unor apoziiții:

Candelabrul, sau lustra, atîrna deasupra capului nostru. (M. Eminescu)

Conjunțiile adversative leagă propozițiile sau părțile de propoziție între care, din punct de vedere semantic, se stabilesc raporturi de opoziție. Cele mai răspândite sînt *ci, dar, iar, însă, or*.

Notă. În vorbirea neîngrijită în loc de conjuncția adversativă *dar* se folosește adesea varianta ei trunchiată *da*, care echivalează cu *iar* din exprimarea literară.

Conjunțiile conclusive leagă între ele propoziții dintre care una exprimă urmarea, concluzia ce decurge din cealaltă. Ele sînt doar cîteva: *deci, dar, așadar(ă)*.

Una din trăsăturile specifice ale conjuncției conclusive constă în faptul că ea poate fi folosită nu numai la începutul propoziției, ci și la mijlocul ei:

Acum, dară, fă bine de înapoieste un leu tovarășului dumitale. (I. Creangă)

Notă. De fapt, conjunțiile conclusive se apropie de așa-numitele cuvinte incidente — de regulă adverbe — care atribuie propoziției anumite nuanțe de sens:

Vasile, totuși, nu s-a lăsat bătut.

În cele din urmă, s-au convins că e așa.

CONJUNȚIILE SUBORDONATOARE

Conjunțiile date servesc pentru a indica numeroase raporturi de subordonare dintre două forme verbale personale (*Scrie că va veni; Va veni, dacă va avea timp*).

Conjunțiile (respectiv locuțiunile conjuncționale) subordonatoare după raporturile de subordonare pe care le exprimă se împart în două subclase:

Conjunții subordonatoare necircumstanțiale, cu ajutorul cărora se leagă de propoziția regentă subordonatele subiective, predicative, atributive, complete (*că, dacă, ce, de, cum* ș. a.):

Spune-le că am plecat.

Ce-a fost verde s-a uscat, ce-a fost dulce s-a mîncat. (Folclor)

Lumea-i cum este... și ca dînsa sîntem noi. (M. Eminescu)

Vezi dacă au venit toți.

Conjunții subordonatoare circumstanțiale, care leagă de regentă propozițiile circumstanțiale de loc, de timp, de mod, finale, cauzale, condiționale, concesive, consecutive, relaționale etc., fiind totodată un indice al raporturilor circumstanțiale respective. Cele mai cunoscute sînt *unde, cînd, cum, deoarece, fiindcă, dacă, deși, de, căci* ș. a.

Nu-l vezi că-i o tigoare de băiet, cobăit și leneș, de n-are pereche... Cum îl scoli, cere de mîncare. (I. Creangă)

Pentru exprimarea raporturilor de subordonare dintre două forme verbale predicative (adică dintre două propoziții) sînt folosite pe larg și diferite locuțiuni conjuncționale și cuvinte conjunctive.

De vreme ce este așa, iată făgăduiesc a nu iubi niciodată. (C. Negruzzi)

Afinitatea dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție face posibilă realizarea cu ajutorul unor prepoziții a legăturii subordonatelor cu regenta. De fapt, prepozițiile se întrebunțează mai ales pe lîngă cuvintele conjunctive și cuvintele autosemantice din componența locuțiunilor conjuncționale (*pe unde, de unde, pînă unde, de cînd, pe cînd, pe lîngă faptul că, din care cauză, în legătură cu faptul că, ca și cînd, ca și cum, de vreme ce, din motivul că, fără ca, după ce, în timp ce, după cum, pe cît, pe măsură ce* ș. a.).

CONJUNCTII CORELATIVE

Conjunția care introduce o propoziție în frază poate avea un element corelativ în propoziția regentă, subliniind în mod deosebit raportul dintre propoziții.

În cadrul legăturii prin coordonare formează perechi acele elemente conjunctive (conjunții, adverbe) care exprimă raporturi disjunctive și copulative: *ba...*, *ba*; *acum...*, *acum*; *cînd...*, *cînd*; *nici...*, *nici*; *sau...*, *sau*; *ori...*, *ori*; *fie...*, *fie* ș. a. Ele pot lega atît propoziții, cît și părți de propoziție.

Nici *usturoi n-a mîncat, nici gura nu-i miroase.* (Proverb)

Tot *mă amînai ba azi, ba mîne.* (M. Eminescu)

Uneori drept corelativ al conjuncției coordonatoare apare un alt element decît conjunția respectivă (*nu numai...*, *ci și*; *atît...*, *cît și*; *nu numai că...*, *dar și*; *nu numai...*, *dar nici* ș. a.).

El nu numai că *nu știa, dar nici că* *voia să știe la ce trăiește.* (M. Eminescu)

Notă. În cazul repetării conjuncției, prin virgulă se izolează a doua și următoarele propoziții:

Cînd *o salcie pletoasă lîn pe baltă se coboară,*

Cînd *o mreană saltă-n aer după-o viespe sprinteasă...* (V. Alecsandri)

Nici *pe dracul să-l vezi, nici cruce să-ți faci.* (Proverb)

În cazul părților de propoziție omogene, virgula se pune înaintea conjuncției repetate cu excepția primei utilizări:

Noi am rupt-o cu trecutul *fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de a privi și a cugeta.* (M. Eminescu)

În cadrul legăturii prin subordonare conjuncțiile subordonatoare formează perechi fie prin repetarea aceleiași conjuncții, fie prin folosirea altor cuvinte corelative (*dar* mai rar decît în cazul coordonării). Apar mai des repetate conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale *de ce...*, *de ce*; *cum...*, *cum*; *cu cît...*, *cu cît* ș. a.

De ce *mergeau înainte, de ce* *lui Harap Alb i se tulburau mințile.* (I. Creangă)

Aici este mai caracteristică folosirea în calitate de corelative a unităților lexicale care nu reproduc, nu repetă conjuncțiile respective: *atît...*, *încît*; *așa de...*, *încît*; *într-atît(a)...*, *încît*; *cu cît...*, *cu atît*; *așa...*, *precum*; *acolo...*, *unde*; *cu toate că...*, *totuși*; *de aceea...*, *pentru că*; *de cîte ori...*, *de atîtea ori*; *pe cît...*, *pe atît* ș. a.

Cu cît *căciula era mai mare, cu atît* *omul era mai însemnat...* (A. Russo)

Unde *nu te gîndești, acolo-l găsești.* (V. Alecsandri)

Elementul corelativ al conjuncției subordonatoare este plasat adesea la sfîrșitul regentei, făcînd astfel un tot întreg cu conjunția (respectiv cu locuțiunea conjuncțională sau cuvîntul conjunctiv) prin care începe subordonata. Drept rezultat apar locuțiuni conjuncționale de tipul *astfel încît*, *așa încît*, *atît(a) cît*, *așa cum*, *îndată ce*, *întocmai cum* ș. a.

CONJUNCTII CU VALORI MULTIPLE

Unele conjuncții sau locuțiuni conjuncționale sînt folosite pentru exprimarea mai multor feluri de raporturi între propoziții. Acest lucru se explică prin faptul că natura raportului depinde nu atît de elementul conjunctiv, cît de sensurile propozițiilor unite în frază.

Dintre conjuncțiile cu multe valori fac parte *că*, *dacă*, *de*, *și*, *dar*, *iar*. De

exemplu, conjuncția *că* servește pentru redarea raporturilor subordonatoare subiective, predicative, completive directe sau indirecte, atributive, cauzale, consecutive, concesive. Prin mijlocirea conjuncției *și* se stabilesc raporturi coordonatoare copulative, adversative, conclusive ș. a. m. d.

LEGĂTURA CONJUNCȚIEI CU ALTE PĂRȚI DE VORBIRE

Conjuncția, după cum s-a subliniat mai sus, are tangență cu alte părți de vorbire și, în primul rînd, cu prepoziția. Aceasta din urmă intră ca parte componentă în numeroase locuțiuni conjuncționale, se folosește pe lîngă cuvintele conjunctive, precizînd caracterul raporturilor dintre enunțurile ce se află în diferite raporturi între ele. Mai mult chiar, unitatea lexicală *pînă* este atît prepoziție, cît și conjuncție (comp.: *Ion lucrează pînă sîmbătă — Ion lucrează pînă vine Vasile*).

Legătura conjuncției cu adverbul, cu pronumele, cu substantivul și chiar cu verbul este demonstrată de folosirea acestor părți de vorbire în componența cuvintelor conjunctive și a locuțiunilor conjuncționale. Cu ajutorul lor fie că e numit direct raportul dintre propoziții în frază, fie că, îndeplinind concomitent rol de parte de propoziție, pe de o parte, în secundară, iar, pe de alta, în regentă, se face legătura între două verbe și, respectiv, între două propoziții.

Interjecția

Interjecția este partea de vorbire neflexibilă care exprimă senzații, sentimente, manifestări de voință sau care imită diverse sunete și zgomote din lumea înconjurătoare.

Interjecțiile sînt cuvinte de tip special ce se deosebesc atît de părțile de vorbire autosemantice (substantive, adjective, verbe ș. a.) care denumesc noțiuni propriu-zise (obiecte, însușiri, acțiuni etc.), cît și de instrumentele gramaticale (prepoziții și conjuncții) ce exprimă raporturile dintre noțiuni. Ele pot să echivaleze deseori cu o propoziție întreagă. Interjecțiile nu au conținut noțional. Ele nu denumesc, ci redau direct diferite emoții, sentimente, impulsuri de voință ale vorbitorului sau zgomote din natură. Sensul lor se conturează numai în situația în care apar, adică este întregit de context, de intonația specială cu care sînt rostite. Adesea rostirea lor este însoțită și de anumite gesturi (de mișcări ale feței, mâinilor), deoarece ele singure nu sînt apte să exprime pe deplin starea fizică sau psihică a vorbitorului. Cu toate acestea, în condiții specifice, interjecțiile pot să transmită o informație mult mai bogată decît un cuvînt obișnuit sau chiar decît o propoziție întreagă. Iată un exemplu edificator:

... *oprește calul și strigă cît îl ține gura amenințînd cu nagaica:*

— *Ă-ă-ă! Hai, hai!* (I. Druță)

Și din punct de vedere morfologic, interjecțiile diferă de celelalte cuvinte. Ele sînt amorfe, adică nu se schimbă după gen, număr, caz, mod ș. a. m. d. Excepție face interjecția *haide*, care, fiind folosită cu valoare de predicat, a fost simțită ca verb și a dezvoltat unele desinențe verbale, astfel încît are forme speciale pentru persoana I și a II-a plural: *haidem! haideți!*

Schimbările de formă, cum ar fi durata unui sunet (*ura-a-a, bre-e-e, zvîr-r-r*) sau repetările (de tipul *măi, măi; hai, hai; bre, bre*) nu pot fi considerate drept modificări morfologice regulate, întrucît apar doar ocazional.

Interjecțiile se caracterizează printr-o mulțime de variante în care apar (*aoleu, aleu, văleu, aiei; țîști, țuști, huști; ha-ha-ha, hi-hi-hi, ho-ho-ho, he-he-he*). Uneori în componența lor pot apărea sunete sau grupări de sunete neobișnuite sistemului fonetic al limbii (de pildă, *r* silabic în *brrr* sau grupele *ptru, ptiu*). Din cauza aceasta în scris ele sînt redată doar cu aproximație.

Sensurile interjecțiilor se precizează doar în situațiile contextuale în care sînt plasate și de care sînt dependente (mai mult decît alte cuvinte).

Interjecțiile apar totdeauna cu valori afective, pe care le redau mai nuanțat decît cuvintele obișnuite. Ele aparțin de fapt mesajului vorbit, în textul scris fiind doar mărci ale oralității și apărînd exclusiv în stilul beletristic, în vorbirea

populară și familiară. Frecvența interjecțiilor într-un text este deci un indice al expresivității și al oralității acestuia.

Unele interjecții servesc drept bază pentru formarea unor părți de vorbire flexibile (comp.: *of* > *oft*, *oftat*, *a ofta*; *vai* > *vaiet*, *a se văita*; *poc* > *a pocni*, *pocnit*, *pocnet* ș. a.) sau se includ în componența unor unități frazeologice (*vai și amar*; *cu chiu*, *cu vai*; *aoaleu și vai de mine*).

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ MODUL DE FORMARE ȘI DUPĂ ORIGINE

După modul de formare și originea lor interjecțiile se împart în două clase mari: **interjecții primare** și **interjecții secundare**, provenite din alte părți de vorbire.

Interjecțiile primare sînt de fapt interjecții propriu-zise. Ele se utilizează în vorbire numai ca interjecții. După structura morfematică se clasifică în interjecții simple și compuse.

Interjecțiile simple sînt alcătuite dintr-un singur component, fiind divizate în:

a) interjecții alcătuite dintr-o singură vocală: *A! O! E! I! Î! Ă! U!*

O, tînr sîn de mamă,

Tu, graiul meu etern! (Gr. Vieru)

A, dacă-aș zvicni atunce / Spre stele, / S-ar smulge și vița de vie / Cu tălpile mele. (Gr. Vieru)

b) interjecții alcătuite dintr-un diftong: *Au! Ei! Ia! Iu! Ui!* ș. a.

Ei, ei! acum groapa este gata, zise Sfînta Duminică. (I. Creangă)

c) interjecții alcătuite dintr-o vocală și o consoană: *Ah! Of! Ho! He! Hă! Aș! Uf! Eh!* etc.

Ah și of, Ionuț, se tîngui comisoaia... (M. Sadoveanu)

d) interjecții bisilabice: *Aha! Aho! Uha! Oho! Elei! Ehe! Ehei! Ceală! Hăisa!* etc.

Aha! Ia acu i-am găsit locul, zice ea în gîndul său. (I. Creangă)

Interjecțiile compuse sînt alcătuite din două sau mai multe componente: *balanga-langa! cioca-boca! cîr-mîr! gogîlț-gogîlț! hodoronc-tronc! he-he-he! lipa-lipa! pîf-paf-puf! șu-șu-șu! tic-tac! teleap-teleap! tronca-bonca! trosc-pleosc! țiric-țiric! hop-șă!* etc.

De inima căruței atîrnau păcornița cu feleștiocul și posteuca, care se izbeau una de alta și făceau: tronca-tronca! tronca-tronca! (I. Creangă)

... surugii plesneau din bice... și roatele sfîrîiau din nou balanga-langa-langa-langa. (Al. Macedonski)

Tot în clasa acestora trebuie incluse și interjecțiile simple repetate: *of, of! ei, ei! hei! hei! cirip-cirip! cling-cling! cuțu-cuțu! mu-mu!* etc.

Interjecțiile secundare (provenite din alte părți de vorbire) sînt destul de productive, căci diferite cuvinte și îmbinări de cuvinte, datorită unei întrebuițări foarte frecvente, își pierd sensul lexical de bază, capătă o valoare afectivă și devin interjecții.

Cu valoare de interjecție pot fi folosite atît cuvinte separate și îmbinări de cuvinte, cît și propoziții întregi.

Astfel, pot deveni interjecții unele substantive (*Doamne! păcat! ajutor! rușine! halal! foc! Dumnezeu! amar! mamă, măiculiță! pojar! frate! soră!* etc.), verbe la

imperativ (*auzi! vezi! taci! las! uite! stai! poftim! ș. a.*), adjective (*sărăcan*, cu variantele: *aracan, arăcan, ăracan, îracan ș. a.*), adverbe (*aș* cu variantele: *așa! ași!, unde, aiurea*), conjuncții (*dar! dacă! ș. a.*).

Pot îndeplini funcția de interjecții și unele grupuri de cuvinte însoțite sau nu de interjecții propriu-zise: *aracan de mine și de mine! aoleu și vai de mine! măi al dracului! măi al naibii! Doamne sfinte și părinte! apoi iaca! apoi dă! ia păcate! da de unde! halal de voi! vai și amar! ia nevoie! of și văleu! ptiu comedie! of Doamne! dragă Doamne! maică măiculiță! ei drace! ș. a.*

S-au specializat cu valoare interjecțională și o serie de propoziții: *Acu-i acu! Aici e aici! Auzi colo! Dă-o dracului! Doamne iartă-mă! Ca să vezi! Las-o naibii! Na-ți-o bună! Nu mai spune! Ian cată, bre! Ia te uită! Ce spui! ș. a.*

Afară de aceasta, numărul interjecțiilor sporește în mod considerabil și pe baza împrumuturilor din alte limbi: slavă (*bogdaproste! na!*), turco-tătara (*aferim! aman!, bre! carnaxi! hai! hareci! halal!*), francezo-italiană (*adio! alo! aport! basta! bravo! vivat! mersi! pardon! salve!*), greacă (*amin! aleluia! varda! evrica! chiraleisa! osana!*), germană (*caput! țal! țuruc! fain! ș. a.*).

CLASIFICAREA INTERJECȚIILOR DUPĂ SENS

După sensul lor interjecțiile se împart în trei clase mari.

I. Interjecții emoționale ce redau o senzație fizică sau o stare sufletească. Cu ajutorul lor exteriorizăm senzații și sentimente de tot felul: durere, nemulțumire, teamă, supărare, necaz, regret, mirare, satisfacție, admirație, entuziasm ș. a. (*ah!, of!, vai!, aoleu!, ei!, na!, brrr!, hei!, o!, oho!, bre!, ural!, bravo!*).

Interjecțiile emoționale sînt, de regulă, poliexpresive, un rol hotărîtor jucînd intonația cu care sînt rostite.

Aceeași interjecție, folosită în diverse contexte și intonată diferit, poate exprima sentimente variate, uneori chiar opuse ca mesaj. Astfel, interjecția *ah!* poate să exprime:

— admirație:

Ah, ce livadă frumoasă și bogată! (I. Druță)

— încîntare:

Ah! e-atît de albă noaptea parc-ar fi căzut zăpadă. (M. Eminescu)

— nostalgie:

Ah! unde-i vremea cea, cînd eu cercam un vad / Să ies în lumea largă.
(M. Eminescu)

— durere:

Ah! ce foc simt că mă arde,... strigă bolnavul... (C. Negruzzi)

— dorință:

Ah! ce fioros de dulce pe buza ta cuvîntu-i. (M. Eminescu)

— necaz:

Ah! De cîte ori voit-am ca să spînzur lira-n cui. (M. Eminescu)

— stare sufletească:

Ah, mamă, tu! Ce slabă ești. (G. Coșbuc)

— satisfacție:

Ah! *bun somn am dormit.* (M. Sadoveanu)

— părere de rău:

Ah! *cui i-ar fi trecut prin gând*

Și-ar fi crezut vreodată

Că mulți lipsi-vor în curînd

Din mîndra noastră ceată. (V. Alecsandri)

Interjecția *a!* poate exprima bucuria, supărarea, regretul; *ei!* — mirarea, nerăbdarea, regretul; *oleu!* — durerea, spaima, surprinderea, admirația; *vai!* — durerea, oboseala, teama, spaima, deznădejdea, amărăciunea, regretul, nostalgia; *of!* — durerea, nemulțumirea, amărăciunea, nerăbdarea etc.

II. Interjecții care redau manifestarea unei voințe sau dorințe și care sînt mai puțin numeroase. Avînd un sens apropiat de cel al imperativului sau al vocativului, ele servesc pentru semnalizarea unor acte de voință: adresări, rugămînti, porunci, îndemnuri (*alo!, fa!, măi!, hai!, haide!, ia!, na!, hei!, stop!, tiva!, pașol!, aho!, ho!*).

Trebuie menționat că nu totdeauna se poate trage o linie netă de demarcație între interjecțiile emoționale și cele care redau manifestarea unei voințe sau dorințe. Aceeași interjecție poate exterioriza atît stări psihice emoționale, cît și voliționale (*măi*, de exemplu, poate avea valoare de adresare, dar poate exprima și uimirea (mai ales cînd e repetat de două-trei ori).

III. Onomatopee sau cuvinte imitative, care constituie clasa cea mai numeroasă de interjecții. Cu ajutorul lor sînt redade cu aproximație diverse sunete și zgomote din natură (*bang!, poc!, bîldîbîc!, vîj!, gîl-gîl!, dang!, jap!, zbîrrr!, zdrong!, zdup!, clanc!, clang!, clîng!, pleosc!, scîrț!, tic-tac!, tronc!, trop-trop!, trosc!, știobîlc!, hodoronc!, huștiuliuc!, cioc!*), sunete și zgomote emise de animale, păsări, insecte (*ham!, behehe!, groh!, guiț!, coviț!, cotcodac!, cucu!, cucurigu!, cîr!, mac!, miau!, mehehe!, mor!, mîr-mîr!, oac!, piu-piu!, pu-pu!, schelălău!, țîr-țîr!*), sunete și zgomote produse de om (*gogîlț!, sfor-sfor!, hăpciu!, hîc!, ic!*).

FUNCȚIA SINTACTICĂ A INTERJECȚIILOR

Interjecțiile, în primul rînd cele emoționale, nu sînt legate gramatical cu alte cuvinte din propoziție, singure ținînd de fapt locul unor propoziții. Numai cuvintele onomatopice pot apărea ca parte de propoziție (celelalte doar cînd se substantivează).

Interjecțiile întrebunțate ca părți de propoziție își pierd într-o oarecare măsură caracterul emotiv.

Cea mai frecventă funcție sintactică a interjecției este aceea de predicat. În această funcție pot fi mai ales:

a) interjecțiile care exprimă un îndemn, o poruncă sau o comandă, al căror sens se apropie de cel al imperativului: *aho!, cea!, hai!, hăis!, hi!, ho!, marș!, na!, nani!, pașol!, pst!, sst!, stop!, tiva!* etc.

Aho! *car nebun, aho!* Cînd te-oi încărca zdravăn cu saci de la moară..., atunci să mergi așa. (I. Creangă)

Pst! — *i-auzi, vorbi Lizuca, înălțînd un deget.* (M. Sadoveanu)

Hai să valsăm, iubito, hohotînd. (G. Bacovia)

b) interjecțiile de adresare, care solicită atenția interlocutorului: *ia, iacă, iată, uite, vezi* etc.

Da frate mai ai? — Am. Iaca, țîncu ista de soră. (M. Sadoveanu)

Uite, grauri pe luncă, / Veseli, fericiți ce sînt! (G. Coșbuc)

Ei, vezi, mă rog, ce nătărău. (Al. Donici)

c) interjecțiile-onomatopee care reproduc diferite sunete și zgomote: *bîldîbîc!, huștiuliuc!, pîc!, poc!, pleosc!, scîrț! știobîlc!, trancl!, troncl!, trosc!, vîj!, zvîrr!* etc.

Pupăza zbrrr! pe-o dugheană. (I. Creangă)

Și numai huștiuliuc! în jos și știobîlc! în fundul fîntîinii. (I. Creangă)

Băiatul s-a ferit repede-n lături și o dată bîldîbîc! și zdrong! (I. L. Caragiale)

d) interjecțiile care redau repeziciunea unei acțiuni: *haț!, hîț!, hîrști!, țuști!, jap!, zvîc!*

Eu atunci haț! de sumanul moșneagului. (I. Creangă)

Duminicile bîzîiam la strană și hîrști! cîte un colac. (I. Creangă)

Ajunge la el și jap! încă una.

Notă. Cuvintele onomatopee și interjecțiile care redau repeziciunea unei acțiuni sînt urmate adesea de un verb ce exprimă acțiunea la care se referă și interjecția. De exemplu:

Și cum ospăta el, țîști! cade fără de sine în groapa cu jărătic. (I. Creangă)

Și calul, țîști! sare de trei stînji. (B. Delavrancea)

În asemenea situații interjecția are numai valoare stilistică, nu și funcție sintactică. Ca însoțitoare a predicatului verbal, ea servește numai pentru a reproduce zgomotul sau pentru a arăta repeziciunea acțiunii.

Comportîndu-se ca un verb, interjecțiile cu funcție de predicat cer o complinire sintactică. În poziție de termen regent ele pot avea:

a) complement sau subordonată completivă:

Și nici una, nici două, haț! pe ied de gît. (I. Creangă)

Și zvîrr! cu pravila cea mare după călugări. (I. Creangă)

Vai, ce-ntuneric s-a făcut. (V. Alecsandri)

b) complement circumstanțial sau subordonată circumstanțială:

Eu, grăbit, țîști dincolo într-un picior. (B. Delavrancea)

Hai mai iute, că nu-i chip altfel. (C. Hogaș)

După unele interjecții pot apărea dative posesive:

Na-ți bani în locul grîului... (I. Creangă)

Iată-ți viitorul.

La fel pot ocupa poziția de dublu regent, dacă acesta este o interjecție care exprimă un îndemn sau o poruncă (cu sens apropiat de cel al imperativului):

Eu așa am bătut găina și iacătă-o cum se ouă. (I. Creangă)

În afară de predicat, interjecțiile îndeplinesc și funcțiile sintactice de:

— subiect:

S-auzea cîte un jart, trosc, pleosc, aoleu! (B. Șt. Delavrancea)

— nume predicativ:

Sărim și noi/și turcii sar/Și-i moartea-n șanț/e vai și amar. (G. Coșbuc)

— atribut:

Se auziră strigătele, de astă dată răzlețite, hăp! hăp! (M. Preda)

— complement direct:

Cloșca cum l-a văzut a început să strige cîrr! clonc! clonc. (I. G. Sbiera)

Nu zice hop! pînă n-ai sărit. (Folclor)

Notă. Interjecțiile cu funcția de complement direct apar în propoziții cu predicatul exprimat prin verb tranzitiv la diateza activă. Ele nu trebuie confundate cu cele cu funcția de subiect care determină, de regulă, un verb reflexiv impersonal. De ex.: ... *Se aude alături în livada de pruni: lip-lip!* (I. Al. Brătescu-Voinești)

— complement circumstanțial:

Și **gogîlt, gogîlt, gogîlt**, îi mergeau sarmalele întregi pe gît. (I. Creangă)

Și odată pornesc ei, **teleap, teleap, teleap!** (I. Creangă)

Interjecțiile echivalează câteodată cu o propoziție (independentă sau mai rar subordonată):

Na! c-am stins focul și am uitat să-mi aprind luleaua. (I. Creangă)

Propozițiile, exprimate prin interjecții, se leagă de restul frazei fie prin juxtapunere, fie cu ajutorul conjuncțiilor:

Iată vine nunta-ntreagă — vornicel e-un grierel. (M. Eminescu)

Bocănește el cît bocănește, **cînd pîrr!** Cade copacul peste car. (I. Creangă)

Interjecția din al doilea exemplu îndeplinește funcția de propoziție subordonată circumstanțială și se leagă de cea principală cu ajutorul elementului de relație *cînd*.

Interjecțiile pot apărea la începutul propoziției, intercalate într-o propoziție sau la sfîrșitul acesteia:

Bre, bre, bre, da multe soiuri de dihăanii mai sînt în Ieși. (V. Alecsandri)

Tu, **măi**, ești bun de trăit în pădure cu lupii. (I. Creangă)

Încalecă pe mine și **hai!** (I. Creangă)

ORTOGRAFIA INTERJECȚIILOR

Se scrie împreună un număr mic de interjecții, ai căror termeni s-au sudat și formează o unitate: *behehe, behe, hurup, huhuhu, iacătă, șoșoșo, tralala, tinghilinghi, uiuiu, uliuliu*.

Interjecțiile compuse din două sau mai multe elemente identice și sinonime sau din elemente care formează o unitate se scriu, de regulă, cu liniuță de unire: *boca-boca, cioc-cioc, cioca-boca, cra-cra-cra, gogîlt-gogîlt, ha-ha-ha, ham-ham, he-he-he, hi-hi-hi, haide-ha, hop-așa, hopa-țupa, hodoronc-tronc, iha-ha, teleap-teleap, tic-tac, tronca-tronca, trosc-pleosc, tura-vura, țiric-țiric* etc.

Notă. Unele interjecții repetate, mai ales cînd se rostesc cu pauze între ele, se pot despărți în scris și prin virgule: *boca, boca; lipa, lipa; nani, nani; șontîc, șontîc; șovîlc, șovîlc; tic, tic* etc.

PUNCTUAȚIA INTERJECȚIILOR

Interjecțiile au o intonație exclamativă, care poate fi mai înaltă sau mai puțin înaltă, de aceea după interjecție se pune semnul exclamării sau virgulă, potrivit cu înălțimea intonației:

O, vin în părul tău bălai/S-anin cununi de stele... (M. Eminescu)

Ura! măreț se-nalță-n vînt/Stindardul României. (V. Alecsandri)

De regulă, se pune semnul exclamării după interjecțiile emoționale ce redau o senzație fizică sau o stare sufletească puternică.

Pentru a sublinia în scris intensificarea tonului, după unele interjecții se pot pune mai multe semne ale exclamării:

Măi!!! s-a trecut cu șaga, zic eu în gîndul meu... (I. Creangă)

După interjecțiile predicative se pune întotdeauna semnul exclamării, iar cuvântul imediat următor se ortografiază cu litera mică:

*Și când răcnește o dată cât se poate, eu **zvrr!** chibriturile din mână și **țuști!** la spatele lui Zaharia...* (I. Creangă)

Interjecțiile de adresare *măi, mă, fa, bre* se pot folosi singure sau însoțite de un substantiv la vocativ. Întrebuințate singure, sînt izolate prin virgulă:

*Ia ascultați, **măi**, dar de când ați pus voi stăpînire pe mine.* (I. Creangă)

*Dragostea, **bre**, dragostea, pîrdalnica de dragoste...* (C. Hogaș)

Dacă interjecția însoțește un substantiv la vocativ singular sau cu determinative, atunci se desparte, de regulă, întregul grup prin virgulă:

***Măi Zaharie**, nu mai ai tu vreo poștă de cele pe undeva?* (I. Creangă)

*Apoi, **dă, măi nevastă**, sîngele apă nu se face.* (I. Creangă)

*Stați, **bre oameni buni!*** (M. Sadoveanu)

După interjecțiile care exprimă un îndemn sau o poruncă (sens apropiat de cel al imperativului), dacă sînt urmate de un complement sau de o subordonată completivă care le determină, nu se pune nici un semn de punctuație:

***Hai** la maica de mă cere.* (Folclor)

***Na-vă** de cheltuială...* (I. Creangă)

***Iată-ne** și aproape de vîrfurile codrului.* (I. Creangă)

***Iaca** ce-mi scrie frate-meu.* (I. Creangă)

În celelalte cazuri se despart prin virgulă sau prin semnul exclamării, în funcție de intonația lor:

***Hai!** cât să-ți dau pe an, ca să te tocmești la mine?* (I. Creangă)

***Haide**, luați-l de-l dați norodului.* (C. Negruzzi)

***Iată!** Doi vineți ochi în suflet mă săgeată.* (Șt. O. Iosif)

Interjecția *ia* urmată de un verb la imperativ sau la conjunctiv nu se desparte de verb:

***Ia acum hai** la luptă.* (M. Eminescu)

***Ia să-mi facă** Nică Oșlobanu încredințarea...* (I. Creangă)

***Ia mai strigă**, Vasile, cîinii.* (M. Sadoveanu)

Cînd se repetă interjecții de același fel, ele se despart prin virgulă sau prin liniuță, iar după ultima se pune semnul exclamării sau virgulă în funcție de intonația ei: *Boc-boc-boc! Ei, ei! He-he! Ha-ha-ha! Măi, măi, măi! Pu-pu-pup! Pic-pic-pic! Cri-cri-cri! Mac-mac-mac! Tic-tac, tic-tac!* ș. a.

***Ei, ei!** toate bune și frumoase la vremea lor.* (I. Creangă)

***Na, na, na**, Măria ta! parcă astă grijă am eu acum?* (I. Creangă)

***Pic-pic-pic! Pic-pic-pic!**/Cade-o ploaie pe colnic.* (L. Deleanu)

Sintaxa

NOȚIUNI GENERALE

Luete izolat, cuvintele reprezintă unități de limbă cu ajutorul cărora sînt definite obiecte și fenomene din realitatea înconjurătoare: persoane, lucruri, semne, caracteristici, acțiuni, circumstanțe etc. Privite din punctul acesta de vedere, cuvintele, vocabularul în genere, constituie sistemul nominativ al limbii, proprietățile cărora sînt prezentate în dicționare explicative.

Proprietățile comunicative ale cuvintelor apar atunci cînd acestea din urmă sînt îmbinate între ele (de exemplu: *Elevul scria. Învățătorul a înmînat cărți elevilor*). Intrînd în relație cu alte cuvinte pentru a constitui unități mai mari cu ajutorul cărora vorbitorii comunică între ei, cuvîntul, de regulă, ia altă formă decît cea nominativă, înregistrată în dicționar. Astfel, dacă ne referim la cuvintele din componența celor două propoziții de mai sus, ele sînt prezentate în dicționar în formele: *elev*, (a) *scrie*; *învățător*, (a) *înmîna*, *carte*, *elev*. Forma pe care o capătă cuvîntul în propoziție, comunică acestuia un sens suplimentar, determinat de funcția pe care o îndeplinește în propoziție. De exemplu, prin forma *scria* se relatează că agentul acțiunii este cineva (pers. a III-a sg.), că acțiunea se desfășoară în trecut ca reală; iar prin forma *elevilor* se menționează că e vorba de mai multe persoane cunoscute, că acțiunea se realizează în favoarea lor etc.

În genere sensul cuvîntului (de exemplu, al verbului *a da*) se actualizează anume în îmbinarea lui cu alte cuvinte (comp.: *a da cadouri*, *a da cu vopsea*, *a da peste Vasile*, *a da de piatră* ș. a.).

Forma cuvîntului însă nu este singurul indice al funcției lui sintactice. În același scop se folosesc cuvinte auxiliare, succesiunea cuvintelor în propoziție, intonația.

Proprietatea cuvintelor de a se combina între ele este dictată de semantica acestora. Semantica verbului *a citi*, de exemplu, cere ca el să fie urmat de un substantiv care denumește obiectul lecturii. Spunem *citesc o carte* (*o scrisoare*, *o piesă*, *un roman*, *o poezie*, *o istorie*, *o poveste*, *o povestire* etc.) și nu *citesc un copac* (*un fier*, *un scaun*, *un palton*, *o casă* etc.). Sau, de exemplu, două substantive aranjate într-un mod anumit exprimă un raport de posesie, dacă unul din ele denumește obiectul posedat, iar altul posesorul acestuia. Sînt firești astfel îmbinările: *cartea elevului*, *pîinea băiatului*, *calul lui Vasile* etc., dar sînt neobișnuite, contravenind firii limbii, îmbinări ca: *băiatul pîinii*, *laptele apei*, *copacul crengii* etc.

Restricțiile combinatorii ale cuvintelor pot fi riguroase sau mai puțin riguroase, aceasta depinde de caracterul raporturilor exprimate de îmbinarea respectivă. Bunăoară, în cazul cînd îmbinările cu verbul *a cînta* (în calitate de

element regent) exprimă raporturi instrumentale, numărul substantivelor, însoțite de o prepoziție, este relativ redus, limitându-se, în fond, la numirile de instrumente muzicale. De exemplu: (*Vasile cântă la pian (la vioară, la cimpoi, la armonică, la trompetă etc.)*). Totodată, îmbinările cu același verb regent, ce exprimă raporturi spațiale, se pot construi cu un număr impunător de substantive, variate din punct de vedere semantic, însoțite de prepoziții sau adverbe de loc (*Ion cântă în stradă (sub copac, la școală, acasă, aici, sub pod, în codru, pe scenă, departe, într-o curte, lângă poartă etc.)*).

Unitățile limbii care participă la formarea structurilor sintactice se supun anumitor reguli de îmbinare, constituind sfera **sintagmaticii sintactice**.

Din aceasta reiese una din sarcinile sintaxei — analiza și stabilirea legităților dintre cuvinte sub aspect formal și semantic, descrierea tipurilor de structuri obținute prin îmbinarea cuvintelor.

O atenție deosebită în sintaxă se acordă analizei propoziției, aceasta reprezentând o unitate elementară de redare a unei informații încheiate, corelate cu planul temporal, în care-și realizează potențele semantico-funcționale logoforma și îmbinarea de cuvinte în toată plinătatea lor. Sintaxa are sarcina de a delimita propoziția, care devine unitate a actului comunicativ datorită predicativității, de o îmbinare obișnuită de cuvinte, care nu are statut de unitate comunicativă. A se compara: *a mânca plăcinte* (îmbinare de cuvinte) — *mănâncă plăcinte* (propoziție).

De fapt, îmbinările reprezintă doar elemente, blocuri de construcție a unităților comunicative (propoziție, frază). E vorba de structuri de tipul: *a trăi la țară, cartea elevului, copilărie fericită, casa de sub deal, cârd de găște, evenimentele dintre cele două războaie, rotund la față, lat în umeri, pe malul stîng al râului, fată cu cercei, mireasă cu zestre, sus pe munte, copila moșneagului etc.* Din îmbinările menționate mai sus se pot obține unități comunicative, cum ar fi: *Vasile trăiește în casa de sub deal*.

De altfel, în anumite situații (în denumiri, titluri, inscripții) îmbinarea de cuvinte poate funcționa și în afara unității comunicative, independent, ca unitate nominativă (comp.: „*Sanie cu zurgălăi*“, „*Pădurea spînzuraților*“, „*Istoria Imperiului Otoman*“, „*Departamentul pentru Turism*“ etc.). În cazurile acestea îmbinarea se apropie de cuvîntul folosit cu funcție nominativă.

Sintaxa are sarcina de a delimita și a descrie coraportul dintre cuvînt, îmbinare de cuvinte și propoziție.

Descrierea particularităților gramaticale ale propoziției în sintaxă își află materializare în stabilirea caracteristicilor ei formale și funcțional-semantice, a modului de intonare, care sînt determinate de scopul și sarcina comunicativă. Sintaxa stabilește condițiile în care șirul de logoforme devine propoziție (avîndu-se în vedere elementele obligatorii ale acesteia).

În planul expresiei, sintaxei îi revine sarcina de a stabili legitățile de utilizare a logoformelor în procesul comunicativ, a construcțiilor perifrastice formate cu ajutorul instrumentelor gramaticale, a locului pe care-l ocupă logoforma sau construcția în structura comunicativă. În planul conținutului, sarcina sintaxei constă în stabilirea și descrierea funcțiilor pe care le capătă în propoziție logoforma sau construcția perifrastică: de realizator al acțiunii (subiect), de proces în realizare (predicat), de pacient (complement direct), de beneficiar

(complement indirect), de semn, caracteristică (atribut), de modul realizării procesului (complemente circumstanțiale de loc, de timp, de cauză, de scop etc.), numite în sintaxă părți de propoziție. Astfel, prin constatarea *Elevul scrie o scrisoare*, logoforma *elevul* (substantiv masculin la cazul nominativ singular, forma articulată hotărît) îndeplinește funcția de subiect, logoforma *scrie* (verb la prezent indicativ, persoana a III-a singular) — funcția de predicat, iar *o scrisoare* (substantiv feminin, la cazul acuzativ singular, forma articulată nehotărît) — funcția de complement direct. În speță, atribuind substantivului *elevul* funcția de subiect, notăm că persoana numită de acest substantiv este agentul acțiunii; acordîndu-i logoformei *scrie* rolul de predicat, afirmăm că acțiunea se desfășoară în prezent și are ca agent o persoană anumită; substantivului *o scrisoare* îi revine funcția de complement direct, relatînd astfel că obiectul, numit prin substantivul dat, este rezultatul acțiunii *a scrie*.

Pe lângă descrierea părților de propoziție, ce reprezintă, de fapt, o modelare a structurii semantice a propoziției, sintaxa se ocupă și de elementele propoziției care formal nu sînt legate de restul propoziției, dar cu ajutorul cărora se exprimă o atitudine a vorbitorului față de cele spuse, se precizează relațiile dintre locutori. E vorba, în principiu, de adresări, de cuvintele și de propozițiile incidente etc. De exemplu, prin introducerea în propoziția *Vasile a venit* a unor cuvinte incidente (cum ar fi: *probabil, desigur, precis, poate, pesemne* ș. a.), vorbitorul își exprimă atitudinea subiectivă față de cele comunicate: îndoială, presupoziție (comp.: *Vasile, probabil, a venit. — Vasile, desigur, a venit. — Vasile, pesemne, a venit*). Sau, de exemplu, în propoziția *Vasile, mîine încep jocurile la volei*, substantivul propriu *Vasile* formal nu este legat cu restul propoziției: prezența sau lipsa acestuia nu schimbă sensul propoziției. Rolul lui este însă de a indica persoana căreia îi este adresată informația respectivă.

Sintaxa are sarcina de a studia aceste elemente nelegate gramatical de restul propoziției, de a determina statutul lor, mijloacele de identificare în scris a acestora.

Sintaxa se ocupă și de examinarea corelației dintre propoziție și unitățile comunicative, care, deși nu sînt totdeauna părți componente obligatorii a unei propoziții, au aceleași sarcini ca și propoziția propriu-zisă. E vorba de construcții de tipul: *În sfîrșit! Liniște! Cînd? Cum?* ș. a. folosite în procesul comunicativ, adesea ca replici în dialog.

Deși private de trăsăturile gramaticale caracteristice propoziției, unitățile comunicative date, utilizate, în fond, în vorbirea dialogată, pot fi totuși considerate structuri sintactice aparte, întrucît se construiesc după un anumit calapod, formînd tipuri speciale de unități comunicative. Spre deosebire însă de propoziție, al cărei sens poate fi perceput fără context, înțelesul enunțului este legat de o situație comunicativă concretă, precizată de context.

Propozițiile, ca unități comunicative elementare, participînd la formarea textului, se unesc în unități mai mari — fraze, între propozițiile constitutive stabilindu-se raporturi semantico-funcționale de diferite feluri. Sintaxei îi revine și sarcina de a releva modelele de frază, legăturile dintre propozițiile constitutive, mijloacele cu ajutorul cărora sînt exprimate aceste legături (conjuncțiile coordonatoare și subordonatoare, cuvintele conjunctive, intonația). Raporturile dintre propozițiile ce constituie fraza sînt asemănătoare raporturilor dintre

părțile de propoziție. La rîndul lor, propozițiile secundare se prezintă ca niște părți de propoziție dezvoltate, deosebindu-se de acestea, în primul rînd, prin predicativitate (cf.: *Vasile a întîlnit o fetiță cu cercei.* — *Vasile a întîlnit o fetiță care purta cercei*). Sintaxa evidențiază acest paralelism prin folosirea unei terminologii similare (subiect — propoziție secundară subiectivă; atribut — propoziție secundară atributivă; complement — propoziție secundară completivă; circumstanțial de timp — propoziție secundară circumstanțială de timp etc.).

Ca și în cazul relațiilor dintre părțile de propoziție, raporturile dintre propozițiile din cadrul frazei sînt determinate de semantica elementelor constituente. De aceea, paralel cu analiza mijloacelor de legătură dintre propoziții în frază, sintaxa se ocupă și de examinarea raporturilor semantice dintre acestea. Astfel, constatînd că în fraza *Vasile a plecat la dentist, fiindcă îl dureau dinții*, unde legătura dintre propoziții se realizează cu ajutorul conjuncției *fiindcă*, relatăm totodată că între cele două propoziții se stabilește un raport de cauzalitate: prima propoziție (*Vasile a plecat la dentist*) exprimă o acțiune rezultată ca urmare a cauzei exprimate în cea de a doua propoziție (...*îl dureau dinții*). Același raport de cauzalitate îl redă și propoziția *Vasile a plecat la dentist din cauza durerii de dinți*.

Un rol deosebit în constituirea unităților comunicative îi revine **intonației**. Anume datorită ei propoziția capătă caracter finit (fără intonația corespunzătoare avem de a face cu o simplă înșirare de cuvinte). Chiar nedeslușind bine cuvintele, după intonație ne putem ușor da seama că cel ce vorbește povestește pur și simplu ceva, întreabă, cere sau ordonă. Prin intonație se actualizează și sensul propoziției. De exemplu, în funcție de modul de intonare a construcției *Ce te-ai întors* se pot obține unități comunicative cu sensuri diferite: 1) *Ce, te-ai întors?* (= „sînt surprins că te-ai întors“), 2) *Ce, te-ai întors!* (= „ți-am spus eu că ai să te întorci“), 3) *Ce te-ai întors?* (= „din ce cauză te-ai întors?“). Sau, de exemplu, construcția *Vasile deschide ușa*, dacă este rostită cu intonație narativă (povestitoare), actualizează o acțiune care se desfășoară în prezent, iar rostită cu intonație imperativă — o acțiune care abia trebuie să se desfășoare (în ultimul caz cuvîntul *Vasile* are rol de adresare și în scris se izolează de restul propoziției prin virgulă: *Vasile, deschide ușa*).

Cu ajutorul intonației se evidențiază rema — element nou al unității — nucleul acestei unități. Fiecare dintre elementele unității comunicative *Vasile a sosit ieri cu trenul de la Berlin* poate fi prezentat prin mijlocirea intonației drept remă a unității: *Vasile* (și nu altcineva) *a sosit ieri cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit* (nu a plecat) *ieri cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri* (nu altcîndva) *cu trenul de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri cu trenul* (nu cu avionul) *de la Berlin* — *Vasile a sosit ieri cu trenul de la Berlin* (și nu din altă parte).

Intonația este o categorie suprasegmentală și caracterizează aspectul oral al unității comunicative. În scris structurile intonaționale ale unităților comunicative sînt redată cu ajutorul semnelor de punctuație. De exemplu, structura intonației enunțiative se semnalează prin punct, cea a intonației interogative — prin semnul întrebării, cea a intonației exclamative — prin semnul de exclamare (*A venit Vasile. A venit Vasile? A venit Vasile!*). Pentru a deosebi o propoziție imperativă cu substantiv în funcție de adresare de o propoziție enunțiativă cu același substantiv în funcție de subiect, în primul caz substantivul

dat se izolează prin virgulă (comp.: *Vasile, cîntă. — Vasile cîntă*). Cu ajutorul virgulei se relevă în scris intonarea diferitelor elemente ale propoziției și ale frazei. Virgula se folosește pentru redarea în scris a rostirii specifice a cuvintelor incidente, a atributelor explicative, a apozității, a propozițiilor incidente, a legăturii dintre propoziții în cadrul frazei etc. Astfel, în propoziția *Vasile știa, fără îndoială, despre acea întâmplare* — „întreruperea“ structurii intonaționale a propoziției enunțiative prin rostirea cu alt ton a sintagmei *fără îndoială* se redă în scris prin luarea între virgule.

Diferite varietăți de intonație sînt semnalate prin diferite semne de punctuație (punct și virgulă, liniuța de unire, paranteză, ghilimele ș. a.).

Regulile privind utilizarea semnelor de punctuație constituie domeniul sintaxei practice. Parțial ele sînt cuprinse și în diferite compartimente ale lucrării de față.

Trebuie menționat însă că prin regulile în vigoare de folosire a semnelor de punctuație nu se „acoperă“ nici pe departe toată varietatea de nuanțe intonaționale ce caracterizează vorbirea orală. Doar contextul ne ajută să ne dăm seama cum trebuie să intonăm unele propoziții pentru a actualiza un sens sau altul în cazul polisemantismului propoziției. Anume contextul este acela care atribuie propoziției: *O să-ți întorcă Vasile datoria* sens afirmativ sau negativ. În acest scop sînt folosite elementele contextuale de tipul *Așteaptă! Cum să nu!* etc., care precedă sau urmează propoziția și arată că ea trebuie rostită pe un ton zeflemitor ce face să se înțeleagă contrariul celor exprimate. De aceea unitatea de limbă discutată se citează într-un context mai larg decît propoziția.

Sintaxa propoziției

CLASIFICAREA PROPOZIȚIILOR DUPĂ SENSUL ȘI SCOPUL COMUNICĂRII

Funcția de bază a propoziției este de a comunica ceva, de a transmite o informație despre lucrurile și fenomenele din lumea înconjurătoare. Dar ea se folosește și cu scopul de a obține o anumită informație despre lucruri și fapte necunoscute încă. Tot cu ajutorul propoziției poate fi exprimată starea emotivă a vorbitorului, hotărârea sau dorința de a iniția o faptă, de a se angaja într-o acțiune sau de a obține ceva, dând cuiva o dispoziție sau un ordin, adresându-i o rugăminte. Situațiile acestea pot fi sesizate făcând comparație între propoziții ca:

- 1) *Pe deasupra de prăpăstii sînt zidiri de cetățuie,
Agățat de pietre sure un voinic cu greu le suie.* (M. Eminescu)
- 2) *Auzi, măi leneșule: te prinzi să moi posmagii singur ori ba?* (I. Creangă)
- 3) *De-aș avea o puiculiță cu flori galbene-n cosițe...* (V. Alecsandri)
- 4) *Păzește-te de cărbunele acoperit.* (Proverb)
- 5) *Cum șuieră cumplita vijelie!* (A. Vlahuță)
- 6) *Bun întâlnișul, om bun!* (I. Creangă)

După cum se poate ușor observa, propozițiile mai sus înșirate se deosebesc între ele după scopul comunicării: se constată o realitate (1), se pune o întrebare (2), se exprimă o dorință (3), se face o avertizare (4), se descrie cu înfiorare un fapt (5), se exprimă o salutare (6).

Pentru redarea numeroaselor și variatelor aspecte care s-au menționat mai sus se folosesc diferite mijloace lexicale, gramaticale și prosodice.

Astfel, pentru exprimarea acțiunilor reale (în trecut, prezent sau viitor) în propoziție se folosesc, de regulă, predicate exprimate prin verbe la modul indicativ:

*Pe un deal în depărtare un foc tainic **strălucește**.* (V. Alecsandri)

*Caii se **smunciră** în ham; căruța **sălta** pe șosea în galopul cailor.* (Șt. Bănulescu)

Exprimarea unor acțiuni realizabile în plan de dorință, posibilitate, necesitate se poate obține prin întrebuintarea verbului-predicat la modurile conjunctiv, condițional-optativ, imperativ:

*La să **dăm buzna** în casă la babă...* (I. Creangă)

***Zdrobiți** orînduiala cea crudă și nedreaptă,*

Ce lumea o împarte în mizeri și bogați! (M. Eminescu)

*De la unii am auzit spunînd că **i-ar fi dat** balaurului lapte de vacă neagră și cu aceasta l-ar fi făcut să se ridice la cer.* (I. Creangă)

Cu ajutorul intonației se actualizează propoziția (datorită intonației, un grup de cuvinte devine, de fapt, propoziție), deosebind întrebarea de declarație, ordinul de simplul enunț, întrebarea de dispoziție etc. Mai mult chiar, intonația servește uneori drept unic mijloc de deosebire între tipurile de propoziții. A se compara:

Rămîi pe loc. (constatare: „S-a spus să nu pleci nicăieri“);

Rămîi pe loc? (întrebare: „Nu vei pleca nicăieri?“);

Rămîi pe loc! (dispoziție: „Să nu îndrăznești să pleci undeva!“).

Sau, de exemplu, propoziția *Vine*, în funcție de intonație, poate transmite cele mai diferite nuanțe de sens: un sentiment de bucurie (***Vine!*** *Hai să-l întîmpinăm!*), frică (***Vine!*** *Am pățit-o*), dezaprobare (***Vine.*** *Iar îl aduce naiba*) etc.

Prin schimbarea ordinii cuvintelor în propoziție (în combinare cu intonația) față de ordinea din enunțul obișnuit imprimăm, comunicăm celor exprimate o anumită emotivitate, enunțăm o dispoziție. A se compara:

Zilele de toamnă sînt foarte frumoase prin părțile noastre.

și *Foarte frumoase sînt zilele de toamnă prin părțile noastre!*

Gheorghe, mîna boii bine.

și *Mîna, Gheorghe, boii bine!*

Se schimbă radical orientarea semantică a propoziției prin includerea în aceasta a unor cuvinte speciale: pronume, adverbe, interjecții etc.

Da nu mai spune, cumătră! (I. Creangă)

Ce grele sînt începuturile de viață. (T. Vianu)

Ah! E atît de albă noaptea, parc-ar fi căzut zăpadă. (M. Eminescu)

Cu ajutorul mijloacelor intonaționale, gramaticale, lexicale de care s-a vorbit mai sus se exprimă diferite raporturi care se pot stabili între cele trei elemente de bază ale actului de comunicare: vorbitor, interlocutor și conținutul enunțului. În conformitate cu tipurile de relații dintre aceste elemente, fapt ce determină sensul și scopul comunicării, se disting următoarele tipuri de propoziții: **enunțiative, interogative, exclamative, imperative, optative, dubitative.**

Notă. Există și alte clasificări ale propozițiilor din punctul de vedere al conținutului și scopului comunicării. Cea mai răspîndită este clasificarea ce cuprinde trei tipuri de propoziții: enunțiative, interogative și exclamative.

PROPOZIȚIA ENUNȚIATIVĂ

Enunțiativă este considerată propoziția prin care vorbitorul enunță, expune desfășurarea unei acțiuni, comunică ceva despre un fapt, despre un fenomen din realitate. Interlocutorul, adică cel cărui îi este adresat enunțul, nu este antrenat activ în procesul comunicativ, lui nu i se cere nici o informație, nici o precizare, el nu este obligat să îndeplinească vreo acțiune; rolul lui este acela de ascultător, de receptor.

Stelele par înghețate, cerul pare oțelit,

Iar zăpada cristalină pe câmpii strălucitoare

Pare-un lan de diamanturi ce scîrție sub picioare. (V. Alecsandri)

În propoziția enunțiativă cele comunicate apar ca fapte reale, realizabile sau ireale, cu ajutorul cărora se exprimă un act al cunoașterii lumii înconjurătoare, se caracterizează un fenomen prin atribuirea unor caracteristici, însușiri sau calități, prin corelarea acestuia cu alte fenomene.

Vîntul șuieră prin hornuri, răspîndind înfiorare.

Boii rag, caii rînchează, cîinii latră la un loc,

Omul, trist, cade pe gânduri și s-apropie de foc. (V. Alecsandri)

Ș-apoi munții Văraricului sînt așa de înalți, pădurile atît de umbroase, fînețele atît de dese, de înalte și de înflorite, aerul atît de îmbălsămat, încît sufletul cel mai zglobiu se simte înmuiat de o dulce melancolie și ochiul călătorului se oprește visător, cînd pe o frunză de mesteacăn tremurătoare, cînd pe potirul rumăn al unei flori ce se leagănă molatic sub mîngîierea dulce a vîntului, cînd pe gîza care, veselă că a izbutit să se suie pe spetele unui bolovan greoi, trece pe cea parte, îi spune o glumă și-și urmează drumul înainte, scaldîndu-se în raze de soare. (C. Hogăș)

Intonația în propoziția enunțiativă, neutră din punctul de vedere al afectivității, este ascendent-descendentă: tonul, obișnuit la începutul propoziției, se ridică treptat, scăzînd spre sfîrșit. Pe un ton mai înalt se rostește elementul care poartă accent logic în propoziție. În scris, la sfîrșitul propoziției se pune punct:

Vasile se uită mirat spre tablă.

Cînd propoziția enunțiativă mai conține și o nuanță afectivă determinată de starea emotivă a vorbitorului (admirație, mînie, regret, desperare etc.), ea se caracterizează printr-un ton mai ridicat la sfîrșit, marcat în scris prin semnul exclamării:

Dar sărmanii gîgîlici de cruzi s-au mai dus! (I. Creangă)

Propoziția enunțiativă afectivă, în asemenea cazuri, se caracterizează printr-o topică specifică, prin utilizarea unor elemente lexicale suplimentare (*ce, ce mai, ce de mai, cît, cum, așa, unde, unde nu, iată, nu altceva etc.*):

... și unde nu s-au așternut [caprele] pe mîncare și pe băute, veselindu-se împreună... (I. Creangă)

Verbul predicativ din componența propoziției enunțiativă poate sta nu numai la modul real (indicativ), ci și la unul din modurile ireale (condițional-optativ, conjunctiv, prezumtiv), propozițiile enunțiativă exprimînd o acțiune potențială, posibilă:

*Eu **aș putea găsi** o pietricică mișto! (I. Druță)*

*Cine știe, **va fi aflat** ceva. (I. Slavici)*

***Va fi fiind** un drac la mijloc. (M. Sadoveanu)*

Caracterul potențial al acțiunii poate fi redat și cu ajutorul verbelor la modul indicativ:

De voi prinde a cînta,

Munții toți s-or legăna. (Folclor)

PROPOZIȚIA OPTATIVĂ

Cu ajutorul propozițiilor optative se exprimă intenția, dorința de a (se) realiza o acțiune, de a se stabili o stare, de a se obține ceva etc.:

S-ajungi mireasă, s-ajungi crăiasă,

Calea să-ți fie numai cu flori. (V. Alecsandri)

Din categoria celor optative fac parte și propozițiile-imprecatii:

*Dar ce frumoasă se făcu / Și mîndră, **arz-o focul**. (M. Eminescu)*

***Arză-te focul**, pădure,*

Ș-ai cădea sub o secure. (V. Alecsandri)

*Norocul meu, gîndesc eu, să trăiesc bine! ... **Luate-ar dracul de javră!** (I. L. Caragiale)*

Realizatorul posibil al acțiunii poate fi atît vorbitorul (pers. I), cît și interlocutorul (pers. a II-a) sau cineva din afară (pers. a III-a).

Eu aș sta, dar nu vrea el (carul) să steie. (I. Creangă)

Apoi cum ar face ei ca să-i deie din colhoz vreo trei știubeie. (I. Druță)

De i-ar împinge păcatul să-mi deschidă ușa, halal să-mi fie! (I. Creangă)

M-aș duce și eu — grăi Lică — dar nu mă lasă mama. (I. Slavici)

Propozițiile optative pot funcționa fie independent, fie în componența frazei, avînd verbul predicativ la modul optativ sau conjunctiv. La sfîrșitul propoziției optative se pune punct sau semnul exclamării cînd propoziția este rostită cu un ton mai ridicat.

De-aș avea eu atîția gonitori în ocol și dumneata atîția băieți, bine ar mai fi de noi. (I. Creangă)

Să-ți fie de bine, nănașule! (I. Creangă)

Există cazuri cînd în propoziția optativă este omis verbul. E vorba de construcții cu ajutorul cărora sînt redade urări de bine, salutări, binețe (*noapte bună, la mulți ani, noroc și sănătate, bună ziua* etc.). După ele urmează, de obicei, semnul exclamării:

Bună vreme, cumătro! (I. Creangă)

„O mie!” zice unul, menind cu veselie. „Noroc și roadă bună!” adaoge un alt. (V. Alecsandri)

PROPOZIȚIA IMPERATIVĂ

Cu ajutorul propozițiilor imperative vorbitorul emite o decizie, dă un ordin, se adresează cu o rugăminte, cu un sfat, îndeamnă la realizarea unei acțiuni etc.

Cobori în jos, luceafăr blînd,

Alunecînd pe-o rază,

Pătrunde-n casă și în gînd

Și viața-mi luminează. (M. Eminescu)

Îa cocoșul ist obraznic și-l dă în fîntîna aceea. (I. Creangă)

Moșnege, zice ea (baba) rușinată, dă-mi și mie niște galbeni. (I. Creangă)

De regulă, verbul din propoziția imperativă se află la modul imperativ (forma pozitivă sau negativă). Uneori în asemenea propoziții verbul predicativ se află la modul conjunctiv:

Numai tu să nu cumva să te răsufli cuiva, ca să prindă el (lupul) de veste. (I. Creangă)

Zău, băieți, să mai veniți pe la mine... (A. Șalari)

În propoziția imperativă verbul predicativ se află la persoana a II-a singular sau plural, întrucît porunca, rugăminta, dispoziția sînt adresate interlocutorului. În unele cazuri însă îndemnul vizează pers. a III-a sg. și pl. și I pl. Asemenea propoziții se construiesc, de regulă, cu verbul la conjunctiv.

Să unim pămînturile, sa unim haturile... (S. Lesnea)

Propoziția imperativă se caracterizează printr-o intonație ascendentă, care poate varia, în funcție de scopul informativ urmărit de vorbitor. De exemplu, propoziția *Să mi te adresezi și altă dată!* în funcție de varierea intonației, poate exprima, pe de o parte, un îndemn, o chemare („poftim, te poți adresa și altă dată”), iar pe de alta — o amenințare („numai să încerci să mi te adresezi și altă dată...”).

Poartă amprenta afectivității în special propozițiile imperative eliptice de predicat, acestea fiind rostite cu o deosebită intonație ascendentă: *Vorba! Mîinile! Gura! Înainte! Sus! Repede!* La sfîrșitul acestora se pune semnul exclamării.

La cada cu dubală, cumătre lup, că nu-i de chip! (I. Creangă)

Înapoi, cucoane! (C. Hogaș)

Uneori, cu valoare de propoziție imperativă sînt folosite interjecțiile, cu ajutorul cărora se exprimă o interdicție, un apel sau un îndemn. Tonul ridicat prin care se caracterizează rostirea interjecțiilor-propoziții imperative este redat în scris tot prin semnul exclamării. Interjecția poate forma singură propoziția sau poate fi completată cu alte elemente, în speță cu vocative. În asemenea situații substantivul comun la vocativ se scrie cu inițială minusculă (literă mică) chiar cînd după interjecție stă semnul exclamării:

Aho! car nebun, aho! (I. Creangă)

PROPOZIȚIA INTEROGATIVĂ

Interogative sînt propozițiile prin care se formulează o întrebare cu scopul de a obține o informație sau de a preciza anumite lucruri.

Departe ai lăsat pe vodă, voinicule? (I. Creangă)

De obicei, propoziția interogativă este parte componentă a unui dialog:

— *Dar cum te tocmești tu?*

— *Eu mă tocmesc pe trei ani o dată.*

— ... *Și ce mi-i cere pentru trei ani?*

— ... *Ia să-mi dai de mîncare și de purtat.* (I. Creangă)

Uneori, în loc de răspuns, interlocutorul poate pune și el o întrebare:

— *Dar bobocul?*

— *Care boboc?* (I. Druță)

— *Auzi, prietene Anania, dumneata ce zici?*

— *Mda, eu ce să fac?* (M. Sadoveanu)

În cazuri ca cele examinate mai sus, întrebarea constituie o propoziție independentă, numită întrebare directă. Atunci cînd face parte din componența frazei, devenind propoziție dependentă, ea poartă numele de întrebare indirectă:

Vasile a întrebat cît mai rămîne să aștepte.

Propozițiile interogative se împart în: 1) propoziții interogative totale și 2) propoziții interogative parțiale. Spre deosebire de propozițiile interogative totale, care încep, de regulă, cu predicatul (*Ai fost la școală? Te duci la plimbare? Vrei să mergi cu mine?*), propozițiile interogative parțiale încep printr-un adverb sau un pronume interogativ (*cine? cui? ce? cum? cînd? unde? încotro?* etc.: *Unde pleci? Cine vine? Cînd ne întoarcem? Cît durează tratamentul?*).

Propozițiile interogative totale se caracterizează printr-o intonație ascendentă, tonul crescînd spre sfîrșitul lor. Vîrfurile intonației poate oscila, ce-i drept, de la un caz la altul, în funcție de accentul logic: *Tu întorci devreme? Au venit toți?*, dar: *Mergem cu toții la cinema?*

În propozițiile interogative parțiale cuvîntul interogativ de la început este rostit cu un ton ridicat care scade spre sfîrșitul enunțului: *Cine nu s-a prezentat la timp?*

Uneori, în dialog, propoziția interogativă parțială apare eliptică de predicat, fiind reprezentată doar prin cuvîntul interogativ:

- *Maria trăiește?*
 — *Trăiește!*
 — *Și copiii?*
 — *Și copiii.* (E. Barbu)
 — *Mă Costică !... știi tu ... de cine am vorbit noi acum?*
 — *De cine?*
 — *De tine.*
 — *Ei, aș?*
 — *Zău, de tine.* (I. L. Caragiale)

Dat fiind că întrebarea se poate referi la fapte reale, posibile, îndoielnice, dorite etc., verbul predicativ al propoziției interogative poate sta la modul indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, prezumtiv.

— *Doamne! Cine-i la porțiță?*

Om să fie? (G. Coșbuc)

... Astfel de noapte bogată

cine pe ea n-ar da viața lui toată? (M. Eminescu)

Să văd oare cu costiță

Sta-mi-ar bine? (G. Coșbuc)

Cu propozițiile interogative au afinitate propozițiile retorice, care, fiind interogative prin intonație, constată ceva, accentuând totodată că adevărul celor expuse nu poate fi contestat:

Păi se poate să nu vin și eu? Tocmai eu se poate să nu vin? (A. Busuioc)

Prin intonația interogativă se exprimă oarecum mirarea că ar mai putea fi pusă la îndoială veridicitatea celor constatate. Propozițiile retorice conțin adesea în componența lor unul din adverbele *au, parcă, oare* ș. a.

Parcă este pe lumea asta om să se creadă mai prost decât altul? (I. C. Ciobanu)

Deoarece printr-o propoziție retorică se exprimă mirarea vorbitorului că cineva poate contesta adevărul celor declarate, propoziția formal-negativă devine pozitivă prin sens și invers. A se compara:

— *Mai rămîne vorbă despre asta?* (= „nu mai rămîne vorbă despre asta!“) (I. Creangă)

— *Nu ți-am spus eu?* (= „doar ți-am spus eu!“)

La sfîrșitul propoziției interogative se pune semnul întrebării. Dacă după semnul întrebării urmează o nouă propoziție, ea începe cu majusculă. În dialog, cînd întrebarea este comentată, cuvintele autorului care urmează după semnul întrebării încep cu minusculă.

De unde ești, hîdule? l-a întrebat Iochim. (M. Preda)

Cînd propoziția interogativă devine propoziție secundară, transformîndu-se din vorbire directă în indirectă, ea nu se izolează de principală prin virgulă. La sfîrșit se pune punct.

Ion l-a întrebat pe Vasile dacă a fost la școală.

PROPOZIȚIA DUBITATIVĂ

Sînt considerate dubitative propozițiile în care expunerea este însoțită de un dubiu, o nesiguranță, o nehotărîre, o bănuială. Dubitative pot fi atît propozițiile independente, cît și propoziții din componența unei fraze.

Mătușa a stat o clipă la îndoială — să intre, să nu intre. (I. Druță)

Propozițiile dubitative se construiesc cu verbul predicativ la unul din modurile prezumtiv, condițional-optativ, conjunctiv, indicativ:

O fi fost, pesemne, cîine vrednic... acela de care-ai pomenit. (I. Druță)

Cică Michiduță privea și el la horă în sat și s-ar fi ascuns de lume într-o oală dintr-un par. (I. C. Ciobanu)

Așa a fi, n-a fi așa, zise mama, vreu să-mi fac băiatul popă. (I. Creangă)

Cînd propoziția dubitativă este independentă, după ea se pune punct.

Douăzeci de ani să fi trecut de atunci. (I. Druță)

Nuanța de dubiu, bănuială, șovăire etc. se datorează deseori unor elemente lexicale care se introduc în propoziție sau frază. Printre ele: *cică, care nu cumva, cred că, mai știi, nu cumva, oare, oare nu cumva, pesemne, poate, poate că, poate fi că, se vede (că), știi eu ș. a.* Deoarece au o nuanță de interogație sau de exclamație, acestea sînt notate respectiv prin semnul întrebării și semnul exclamării.

Doamne, cumătră, Doamne! Oare nu cumva nenea Martin a dat raita pe la dumneata pe-acasă? (I. Creangă)

O fi așteptînd, ce crezi! Parcă l-a făcut singură? O fi avînd și ea pe cine să aștepte... (T. Mușatescu)

PROPOZIȚIILE AFIRMATIVE ȘI CELE NEGATIVE

Propozițiile care prezintă fenomenele din realitate sau raporturile dintre ele ca existente sau inexistente se numesc *a f i r m a t i v e* și, respectiv, *n e g a t i v e*.

Primele exprimă stări de lucruri, raporturi ce există sau pot exista, atribuie obiectelor sau fenomenelor anumite caracteristici (semne, particularități, trăsături), prezintă acțiunile ca reale sau realizabile:

Copilul doarme. Clădirea a fost reparată. Vasile este harnic. Aparatul funcționează.

Propozițiile care prezintă aceste stări de lucruri ca inexistente se numesc propoziții negative.

Copilul nu doarme. Clădirea n-a fost reparată. Vasile nu este harnic. Aparatul nu funcționează.

Propoziția negativă se opune celei afirmative (pozitive) din punctul de vedere al sensului și se deosebește formal de aceasta prin adverbul *nu*, folosit înaintea verbului predicativ.

Sensul negativ al verbului-predicat poate fi exprimat nu numai prin folosirea adverbului negativ. Uneori acest lucru este redat cu ajutorul intonației, a prefixului negativ *ne-* sau *in-*, al prepoziției *fără*, al adverbului *puțin* sau al unor verbe cu sens corespunzător:

Moldoveanul, de un natural vesel și molatic, e puțin grijuliu pentru a doua zi. (= nu e prea grijuliu) (C. Negruzzi)

Poți opri vîntul, apa și gurile oamenilor? (= nu poți opri) (I. Creangă)

Un domn grec — al cărui nume ingrata istorie a uitat a ni-l păstra — era un mare mîncău de plăcinte. (= ingrata istorie nu ni l-a păstrat) (C. Negruzzi)

PROPOZIȚIA FORMAL-NEGATIVĂ, DAR CU SENS AFIRMATIV

Nu întotdeauna prezența adverbului negativ este un indice că propoziția în cauză este negativă. Astfel, în fraza *Moș Nichifor nu era dintre aceia care să nu știe că nu-i bine să te pui vezeteu la cai albi și slugă la femei...* (I. Creangă)

primele două negații se anihilează (sensul primelor două propoziții este afirmativ, de fapt: „Moș Nichifor era dintre aceia care știa...“).

Negarea se anihilează și în construcțiile în care adverbul *nu* intră în corelație cu un prefix negativ (*ne-*, *in-*) sau cu prepoziția *fără*. De exemplu: *nu era nevinovat?* = „era vinovat“; *nu era imposibil?* = „era posibil“; *nu fără știrea șefului?* = „cu știrea șefului“.

Notă. Anihilarea negațiilor n-are loc când sînt legate prin coordonare și când sînt repetate: *Nu și nu! Nu, nu, nu-l lăsa! Nu, nu, și iarăși nu.*

Își pierde valoarea negativă adverbul *nu* din componența propozițiilor retorice: *Cine nu-și aduce aminte de maiorul Bacinschi, alergînd la foc...* (A. Russo) ... *dă, iarmaroc nu era!* (I. Creangă)

Sînt numeroase cazurile cînd prezența sau lipsa lui *nu* schimbă sensul propoziției, ca în exemplul:

... *Ș-apoi vai de urechile mamei pînă ce nu mi-o spărgea* (beșica de porc) *de cap.* (I. Creangă) (comp.: *pînă ce mi-o spărgea de cap*).

Adverbul *nu* schimbă sensul:

— în unele propoziții interogative:

Nu ți-i de vînzare și cît mi-i cere pe dînsa (pe capră)? (I. Creangă) (comp.: *ți-i de vînzare...?*);

— în propozițiile care încep cu unul din pronumele sau adverbele *orice*, *oricine*, *oricît*, *oricum*, *cine*, *ce*, *cum*, *cît* ș. a., ale căror predicate sînt de obicei exprimate prin verbe la modul prezumtiv:

Oricum nu l-ar fi întors (sacul cu merinde), *părea că duce pietre în spate.* (I. Druță) (comp.: *oricum l-ar fi întors*);

Orice n-ar fi început, era anume lucrul care-l aștepta. (I. Druță) (comp.: *Orice ar fi început...*);

— în subordonatele temporale introduse prin conjuncția *pînă* sau prin locuțiuni formate cu prepoziția *pînă*:

Strînge repede ce mai ai pînă cînd nu vine baba și hai să fugim cu pluta ceea la fratele meu Vasile. (I. Creangă) (comp.: *pînă cînd vine baba*);

— în unele propoziții (exclamative) efective ce țin de stilul vorbit:

Și unde nu încep a fugi de-mi scăpărau picioarele... (I. Creangă) (comp.: *și unde încep a fugi*);

— în subordonatele ce depind de verbe sau de locuțiuni verbale cu sensul de „a se teme“:

... *l-a cuprins un fel de spaimă să nu rămîna cu un mort alături.* (I. Druță) (comp.: *că va rămîne cu un mort...*).

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A AFIRMAȚIEI

Aspectul afirmativ al propoziției nu este marcat. Identificarea propoziției afirmative (pozitive) se face prin opoziția acesteia cu propoziția de negare, care are marcă specială (de regulă, adverbul *nu*). Cu toate acestea, există caracteristici specifice și pentru propozițiile afirmative. În dialog, de exemplu, drept replică-răspuns la o întrebare apare doar o parte din propoziția așteptată:

— *De la lucru vii?*

— *De la lucru.* (I. Druță)

Adverbul *da* poate constitui singur răspunsul pozitiv la întrebare sau însoțit de o parte a propoziției-întrebare:

- *Vrei să-mi paști ielele, poate?*
- *Da!* (M. Eminescu)
- *De față sînt toți?*
- *Da, toți.*

Drept răspuns pozitiv la întrebare se folosesc și alte adverbe sau expresii adverbiale: *așa* (*așa-i*, *chiar așa*, *așa este*), *adevărat*, *bine*, *desigur*, *neapărat*, *negreșit*, *perfect*, *sigur*, *firește*, *într-adevăr*, *întocmai* ș. a. De exemplu:

Hîrzobeanu. ...*Într-un cuvînt, cîntea și dreptatea domnesc peste toate. Nu-i așa? Toți. Așa, așa.* (V. Alecsandri)

Unele adverbe și expresii în calitate de răspunsuri pozitive au o anumită coloratură afectivă și se folosesc pentru a spori expresivitatea. De exemplu:

- *Și mata? Ai fost la Chișinău?*
- *Cum să nu. De trei ori.* (I. Druță)
- *... pe urmă ne-om aduna noi într-o seară cu un butoiaș de turburel la mijloc.*
- *Un butoiaș întreg?*
- *D-apoi!* (I. Druță)

Din rîndul construcțiilor de afirmație fermă fac parte și expresiile: *de bună seamă*, *fără doar și poate*, *fără îndoială*, *nici vorbă*, *numaidecît* ș. a.

MIJLOACELE DE EXPRIMARE A NEGAȚIEI

Deși mijloacele de exprimare a negației sînt destul de variate (intonație, adverbe, prepoziții, pronume, îmbinări de cuvinte), cel mai des folosit este totuși adverbul *nu*.

E considerată negativă propoziția în care unul dintre elementele componente este însoțit de particula *nu*:

Pe atunci nu exista poliție și comunicările între ținuturi erau foarte grele. (A. Russo)

... Țiganii au venit în țările noastre nu de peste Dunăre căci i-ar fi înregistrat istoricii bizantini... (B. P. Hasdeu)

Notă. Un anumit specific prezintă modurile nepersonale ale verbului: gerunziul și participiul la forma negativă se construiesc cu prefixul *ne-* (*nevînd*, *nevăzut*), iar infinitivul — cu prepoziția *fără* (*fără a vedea*). Cînd adverbul *nu* precedă predicatul propoziției, ea este total negativă (de ex.: *Vasile n-a venit azi la lucru*). Cînd *nu* însoțește orice altă parte de propoziție, ea este considerată parțial negativă (de ex.: *Nu cașcaval a cumpătat azi Vasile*). În ultimul caz negarea nu se referă la întreaga propoziție, ci numai la una dintre părțile ei (în enunțul dat se subliniază doar că Vasile n-a cumpărat cașcaval, ci altceva: lapte, brînză, smîntînă etc.).

Adverbul *nu* este folosit ca echivalent al întregii propoziții negative fie ca replică-răspuns la întrebare, fie ca o concluzie negativă — rezultat al unei cugetări, fie ca obiecție:

- *Găsitu-mi-ai pe Rareș?*
- *Nu, murmură tremurînd Fliondor.* (B. P. Hasdeu)
- *Da nu înțelegeți ce vrea mămuca?*
- *Nu, ziseră ei (feciorii).* (I. Creangă)

Notă. Cele două funcții ale adverbului *nu* (folosirea lui în componența propoziției ca indice al negației pe lîngă predicat sau altă parte de propoziție, pe de o parte, și utilizarea lui ca echivalent al unei propoziții negative, pe de alta) diferă mult între ele, astfel că în unele limbi există chiar unități diferite de exprimare (de exemplu *нет* și *не* în rusă, *non* și *ne... pas* în franceză, *nein* și *nicht* în germană ș. a.).

Repetarea negației *nu* întărește și mai mult negarea:

Acele nu erau fantomele torturei... Nu! și iarăși nu! (C. Stamati-Ciurea)

Sobieschi. *Să se retragă înaintea unei cetăți de nimică, ei care au apărut cetatea Vienii... Nu, nu, niciodată!* (V. Alecsandri)

... *Nu, domnule!* ... *Asta nu noi, eu și cu dumneata; asta, statul trebuie!* ...*Înțelegi?* (I. L. Caragiale)

În componența frazei formate prin coordonare pot figura propoziții negative eliptice (trunchiate) formate fie numai din subiecte, fie din complemente directe sau indirecte, fie din complemente circumstanțiale, fie chiar din câteva părți de propoziție, bineînțeles, cu excepția predicatului.

... *saloanele vor fi saloane și nu birouri de genealogie...* (A. Russo)

Fă-te om, iar nu mișel din tulpină putredă. (V. Alecsandri)

Posibilitatea trunchierii propoziției negative se explică prin faptul că ea conține mai multe elemente comune cu propoziția afirmativă, cu excepția unuia care le deosebește. Pentru a nu se repeta, elementele comune se omit în propoziția negativă, păstrându-se aici doar elementul specific însoțit de negație (*Să cumperi cașcaval, nu brânză*).

Cînd cele două propoziții care se opun au aceleași elemente, deosebindu-se doar prin adverbul *nu*, propoziția de negare poate fi prezentată doar prin negație.

Ori oi izbuti, ori nu, dar îți făgăduiesc dinainte că odată pornit din casa dumitale, înapoi nu m-oi întoarce. (I. Creangă)

De mi-i da ceva adaos, poate să ți-l dau, iară de nu, norocul gîștelor de-acasă... (I. Creangă)

ADVERBUL NEGATIV *BA*

Ba se folosește în calitate de răspuns negativ în dialog, echivalînd cu o propoziție negativă. Spre deosebire însă de *nu*, *ba* are o pronunțată coloratură arhaică sau arhaizantă:

Bursumflescu. *Ah, fragedă muză, / Lasă pe-a ta buză/ Să-l (raiul) culeg.*

Tarsița. *Ba, ba.* (V. Alecsandri)

În răspunsuri negative *ba* poate fi însoțit de adverbul *nu*.

Radu. *Sînt un nebun... așa-i?*

Elena. *Ba nu...* (V. Alecsandri)

—... *Așa că te-a învățat doftorul neamț?*

— *Ba nu, mătușico.* (B. P. Hasdeu)

Ba, la fel ca și *nu*, se folosește ca propoziție negativă eliptică:

Lupul păru-și schimbă, da năravul ba. (Proverb)

Ba poate fi utilizat și în răspunsuri afirmative, dacă întrebarea este negativă.

— *N-ai fost la cinema?*

— *Ba da.*

PRONUMELE ȘI ADVERBELE NEGATIVE

Pronumele și adverbele negative (*nimeni, nimic, nicidecînd, niciodată, nicăieri, nicum* ș. a.), de regulă, se folosesc în propoziție împreună cu adverbul *nu*. De exemplu:

Diavolul deocamdată n-a răspuns nimic... (Al. Russo)

Bătaia și ocară nu se întoarce niciodată. (Proverb)

În propoziții eliptice de predicat pronumele și adverbele negative se folosesc singure în calitate de negație:

Lăpușneanu. *Cînd am cuprins Ardealul, ce erai tu?*

Toma. *Nimic.* (V. Alecsandri)

— ... *Aveți pe cineva cunoscut acolo unde mergeți?*

— *Pe nimeni! mi-a răspuns el.* (C. Stamati-Ciurea)

Cînd se uită moș Nichifor la belciug, bărdița nicăieri! (I. Creangă)

NICI ÎN PROPOZIȚIA NEGATIVĂ

Conjuncția (și adverbul) *nici*, antonimul lui *și*, se folosește în propoziții și în fraze de negare și leagă prin coordonare propoziții sau părți de propoziție:

Nici cu coasa nu cosesc,

Nici cu sapa nu prășesc,

Banii la chimir sporesc. (Folclor)

... și nu ies din cuvîntul ei (mamei) *nici cu fapta, nici cu vorba.* (I. Creangă)

Doar în unele cazuri *nici* se folosește singur ca negație, de regulă, în propozițiile eliptice de predicat, în replicile dialogale, în propozițiile nominale. De exemplu:

Postelniceasa. *Știi atîta că de cîteva nopți nu dorm liniștită.*

Tarsița. *Nici eu.* (V. Alecsandri)

Numai în cazuri foarte rare *nici* e folosit singur ca negare a conținutului propoziției întregi cu predicatul la un mod personal:

Nici pe dracul să-l vezi, nici cruce să-ți faci. (Proverb)

Azi nici măcar îmi pare rău că trec cu mult mai rar. (M. Eminescu)

FĂRĂ ÎN PROPOZIȚIA NEGATIVĂ

Prepoziția *fără* înaintea conjunctivului îndeplinește funcția de negație:

Cel care poate să audă adevărul fără să se supere, a și pornit pe drumul înțelepciunii. (A. Russo)

Nu-i poți zice „bună dimineața” fără să-i faci o declarație de amor. (C. Negruzzi)

PREFIXUL NEGATIV CA MIJLOC DE NEGARE ÎN PROPOZIȚIE

Prefixul negativ (*ne-*, *in-*) îndeplinește rolul de negare în propoziție cînd cuvîntul cu un astfel de prefix are funcție de nume predicativ sau de atribut. De exemplu:

Este imposibil, deoarece poate să fie prea tîrziu. (Z. Arbure)

... *gustul sociabilității... e necunoscut în ținuturile mai apropiate de Orient.* (A. Russo)

Formele nepersonale ale verbului, în special participiul și gerunziul au, de regulă, corespondent negativ, construit cu prefixul *ne-* (*neacoperit, necuprins, nelegat* etc.). Construcțiile gerunziale sau participiale negative sînt echivalente ca sens cu niște propoziții propriu-zise de negare:

Nemulțumindu-se însă de atîta, ei cîrnesc înspre munți și apucă de-a dreptul prin cîmpie (= nu s-au mulțumit de atîta). (A. Russo)

Neștiind ce să facă, turcii năvăliră pentru a treia oară. (= nu știau ce să facă). (B. P. Hasdeu)

Lucru nevisat în vise, nepovestit în poveste!... (= lucru care nu e visat în vise, nu e povestit în poveste). (B. P. Hasdeu)

MIJLOACELE AFECTIVE DE EXPRIMARE A NEGAȚIEI ÎN PROPOZIȚIE

În vorbirea afectivă se folosesc unele mijloace de exprimare a negației care pot imprima propoziției negative o nuanță de ironie, insistență, îndoială, presupunere, mirare etc. E vorba de anumite mijloace stilistice afective.

Un pronunțat caracter afectiv are negarea exprimată prin intonație. E vorba de intonația interogativă retorică, care atribuie un sens negativ predicatului propoziției:

Ce-mi pasă mie, moldovean ruginit, de scenele voastre din Italia... (= nu-mi pasă mie...). (A. Russo)

Acum șesezeci de ani trecuți unde se pomeneau școli ca a lui Baloș în Moldova? (= nu se pomeneau școli ca...). (I. Creangă)

Se impune prin caracterul său afectiv și negarea exprimată cu ajutorul unor unități lexicale cum ar fi: *puțin, a lipsi, a împiedica* ș. a. Negarea în asemenea cazuri are caracter eufemistic:

... de-ar fi mulți ca dînsul în domnia mea, puțină lipsă ar duce țara la nevoi (= n-ar duce țara multă lipsă la nevoi). (I. Creangă)

Celor doi frați însă puțin ce le pasă de cobeala muierilor (= nu le pasă...). (I. Druță)

Cu sens negativ afectiv se folosesc și unele interjecții sau propoziții eliptice constînd dintr-un substantiv sau adverb: *Țss! Vorba! Gura! Stop!* Ele pot fi urmate chiar de propoziții de negare propriu-zise, care le precizează sensul:

Pst! i-auzi! vorbi iar Lizuca, înălțînd un deget. (M. Sadoveanu)

Afectivitatea propoziției de negare se poate obține prin folosirea pe lîngă predicatul negativ a unor substantive sau locuțiuni substantive ce denumesc obiecte de dimensiuni extrem de mici, unități minimale de măsură, lucruri lipsite de orice valoare (*para chioară, bob, grăunte, clipă, secundă, gram, iotă, pai, cît negru sub unghie*). Acestea pot apărea însoțite sau nu de adverbul *nici* și din punct de vedere semantic se apropie mult de pronumele negativ *nimic* sau adverbul *deloc*, dar cu o nuanță afectivă mai pronunțată. De exemplu:

Sărmane omule! Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi? (I. Creangă)

Oșlobanu — prost-prost, dar să nu-l atingă cineva cu cît negru sub unghie, că-și azvîrle țărână după cap. (I. Creangă)

Din aceeași categorie fac parte și unități lexicale cum ar fi: *țipenie (de om), duh (de om), suflare (de om), neam de neamul (cuiva); în veci, în viață, în vecii vecilor, de cînd lumea, de cînd lumea și pămîntul* ș. a. (ultimele echivalente semantic cu adverbele *nicicînd, niciodată*). De exemplu:

D-apoi neam de neamul meu n-a mîncat așa bucate. (I. Creangă)

Pe acolo pe unde trec drumurile lui, nu mai întîlnești țipenie de om. (I. Druță)

Propoziția de negare capătă caracter afectiv cînd negația pe care o conține e însoțită de o interjecție:

O nu! aceasta ar fi un act de infamie. (C. Stamati-Ciurea)

Caracter afectiv îi pot atribui propoziției de negare expresii de tipul: *Doamne ferește, ferit-a sfîntul, ferească Dumnezeu:*

— Ferit-a sfîntul! în viața mea nu m-am plîns nimănui... (I. Druță)

În vorbirea afectivă expresiile date pot fi folosite și ca răspunsuri negative în dialog:

Lipicescu. *Încarci la izvod fără nici o măsură și fără nici o durere de stăpîn. Stolnicul. Ferească Dumnezeu, cuconașule!* (V. Alecsandri)

Propoziția subordonată condițională poate avea sens negativ afectiv cînd regenta ei exprimă o imprecuație:

la să plesnesc eu, dacã înțeleg ceva. (N. Markov)

Propoziția de negare capătă nuanță afectivă și atunci cînd pe lîngă negația propriu-zisă se folosesc unele comparații de tipul: *nici cît ai bate din palme, nici cît ai clipi din ochi, nici cît ai zice pește* s. a. De exemplu:

Pot zice că în noaptea aceea la fîntînă mi-a fost masul și n-am închis ochii nici cît ai scăpăra din amnar. (I. Creangă)

PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE

Cuvintele în fluxul vorbirii nu apar izolat, ci în anumite îmbinări, legătura lor păstrîndu-se și atunci cînd o replică dintr-un dialog, de exemplu, este prezentată printr-un singur element lexical. Chiar și în cazul acesta unitatea lexicală dată este legată, semantic și gramatical, de enunț în genere. Astfel, într-un dialog ca:

— *Cînd va veni Vasile?* — *Mîine*, prin replica-răspuns (*mîine*) se subînțelege o întrebare propoziție (*Vasile va veni mîine*), în care adverbul în cauză (*mîine*) este legat de celelalte elemente ale enunțului, în particular, de verbul *va veni*, indicînd timpul realizării acțiunii.

De altfel, prin sensul și forma cuvîntului nu numai că se face legătura între elementele propoziției, ci se exprimă și raporturile dintre propoziții într-o frază sau un enunț. Astfel, în fraza *Du-te în parc, unde te așteaptă prietenul*, cu ajutorul adverbului (*unde*) se face legătura dintre regenta *Du-te în parc* și subordonata *te așteaptă prietenul*, iar în enunțul *La gară m-a întîlnit Vasile. El m-a condus la tren*, pronumele (*el*) din cea de a doua propoziție face legătura cu prima, înlocuind substantivul propriu (*Vasile*).

Sintaxa se ocupă de studierea modului în care se comportă cuvîntul în fluxul vorbirii și, în primul rînd, în cadrul propoziției. Ocupîndu-se de structura propoziției, sintaxa examinează elementele componente ale acesteia sub aspect semantico-funcțional, legătura semantică și formală dintre ele și urmărește cuvîntul în dinamica colocvială.

Unitățile de bază ale sintaxei sînt părțile de propoziție și părțile frazei. În cele ce urmează ne vom opri la cele dintîi.

PĂRȚI DE PROPOZIȚIE ȘI PĂRȚI DE VORBIRE

În timp ce morfologia operează cu termenul **părți de vorbire**, sintaxa folosește pentru denumirea unităților sale de bază termenul **părți de propoziție**. Între ele există o anumită corelație. Fixarea acestor doi termeni paraleli a avut loc relativ tîrziu, cînd s-a simțit necesitatea delimitării celor două părți ale gramaticii, morfologia și sintaxa, în scopul unei studieri mai aprofundate a structurii gramaticale a limbii. Folosirea a doi termeni este determinată și de faptul că, în timp ce în cadrul morfologiei unitatea lexicală este analizată din punct de vedere paradigmatic, sintaxa o examinează sub aspect sintagmatic. Cu alte cuvinte, în timp ce morfologia analizează cuvîntul din punctul de vedere

al formei sale (ca logoformă), în mod static, sintaxa îl examinează în dinamică, în corelație cu elementele ce constituie împreună enunțul.

Corelația dintre propoziție și judecată a determinat faptul că sintaxa, cel puțin la începutul său, a recurs la terminologia de care se folosea logica. Astfel, precum logica distinge în cadrul judecării subiectul — partea despre care se comunică ceva, și predicatul — partea prin care se spune ceva despre subiect, adică se determină subiectul, la fel și sintaxa operează cu noțiunile și termenii de *subiect* și *predicat* ca părți principale ale propoziției.

De exemplu, propoziția *Pădurea înverzește* exprimă o judecată, în care subiectul ei (*pădurea*) corespunde subiectului propoziției, iar predicatul (*înverzește*) corespunde predicatului propoziției.

Părțile de propoziție se află într-o anumită corelație cu părțile de vorbire. Astfel, subiectul este exprimat, de regulă, prin substantiv sau pronume la nominativ, predicatul — printr-o formă personală a verbului, atributul — prin adjectiv, complementul circumstanțial — prin adverb etc. Corelația aceasta e departe însă de a fi univocă, căci substantivul, de exemplu, la diferite forme, însoțit de diverse prepoziții, poate îndeplini nu numai funcția de subiect, ci și de complement (direct, indirect, circumstanțial), de atribut și de nume predicativ sau element predicativ suplimentar. Totuși, sensul categorial al cuvântului determină funcția lui ca parte de propoziție: un cuvânt poate fi subiect în propoziție pentru că este substantiv și nu invers (adică nu se poate afirma că un cuvânt este substantiv numai pentru că îndeplinește funcția de subiect în propoziție). Faptul că și altă parte de vorbire poate îndeplini funcția de subiect se datorează anume capacității acestora de a căpăta valoare de substantiv.

Numărul părților de propoziție nu corespunde totdeauna numărului cuvintelor din enunț. O parte de propoziție poate consta din mai multe cuvinte, iar unele cuvinte (articole, prepoziții, conjuncții) în genere nu îndeplinesc singure rol de parte de propoziție.

Datorită proprietăților sale lexico-semantice, cuvântul poate să-și subordoneze alt cuvânt într-o formă sau alta, fiind subordonat și el, la rîndul său. Forma cuvântului autosemantic, care dispune de bogate posibilități de a se îmbina cu alte cuvinte, servește totodată drept indice al raporturilor lui semantice cu alte cuvinte. Astfel, în enunțul *Învățătorul îl pedepsește pe elevul lenș, substantivul învățătorul nu numai că numește o ființă umană a cărei profesie e de a învăța pe cineva, dar și arată, prin forma sa (cazul nominativ) și prin poziția sa față de verb, că e vorba de un agent al acțiunii denumite de acesta. Prin forma verbală pedepsește nu numai că este numită acțiunea respectivă, dar și se indică totodată că acțiunea dată este realizată de un agent anume în momentul vorbirii. Prin logoforma elevul, însoțită de prepoziția pe și de forma atonă a pronumelui (îl), este notată o persoană, indicîndu-se totodată că ea suferă efectele acțiunii în cauză. Prin logoforma lenș, care se acordă gramatical cu substantivul elevul, se notează că respectiva caracteristică de „indolent“, „trîndav“ se referă la persoana desemnată prin substantivul elevul.*

Se poate afirma astfel că atît conexiunile dintre cuvinte, cît și raporturile dintre obiectele și noțiunile denumite de cuvintele autosemantice se obțin prin mijlocirea flexiunii, a cuvintelor auxiliare și a topicii.

Așadar, dacă luat izolat cuvântul se prezintă ca unitate a nomației, în propoziție el apare în corelație cu alte elemente ca unitate a comunicării. Prin

noțiunile sintactice „subiect“, „predicat“, „agent“, „atribut“, „complement (direct, indirect, circumstanțial etc.)“ se determină specificul comunicativ al unui cuvânt sau al unei expresii în cadrul unui enunț.

PĂRȚILE PRINCIPALE ȘI SECUNDARE ALE PROPOZIȚIEI

Propozițiile independente pot fi nedezvoltate și dezvoltate. În legătură cu aceasta se disting **părți principale** (și obligatorii) de propoziție, care constituie nucleul structural și semantic al propoziției, și **părți secundare** (facultative) de propoziție, care se grupează în jurul celor principale, determinându-le, dezvoltându-le și completându-le.

Părți principale de propoziție sînt considerate **subiectul** și **predicatul**, căci anume ele formează esența structurii formale și semantice a propoziției și fără ele existența acesteia este imposibilă. Astfel, în propoziția nedezvoltată *Capra paște*, avem doar două elemente (subiect și predicat), ele formînd minimul necesar al existenței propoziției.

Părți secundare de propoziție sînt mai multe: atributul, complementul necircumstanțial (direct și indirect), complementul circumstanțial (de loc, de timp, de mod, de scop, de cauză, instrumental, sociativ, de relație, condițional, concesiv, opozițional, cumulativ, de excepție). Cu ajutorul lor se dezvoltă structura propoziției, completîndu-se conținutul ei. Astfel, în propoziția dezvoltată *Capra cea neagră a lui Vasile paște iarbă verde pe imașul de pe coastă*, cele două părți principale de propoziție *capra* și *paște* sînt precizate, „întregite“: subiectul *capra* este determinat de atributele *cea neagră* și *a lui Vasile*, iar predicatul *paște* are compliniri sub forma complementului direct *iarbă* și a complementului circumstanțial de loc *pe imaș*. La rîndul său, substantivul-complement direct *iarbă* este determinat de atributul *verde*, iar complementul *pe imaș* — de atributul *de pe coastă*. Se poate observa deci că părțile secundare precizează și determină nu numai părțile principale de propoziție, ci și pe cele secundare.

Informația adăugată de părțile secundare poate fi de importanță diferită pentru structura semantică a propoziției. Uneori partea secundară poate avea caracter explicativ, altele ea poate constitui chiar esența propoziției, după cum o dovedește replica-răspuns din următorul dialog:

— *Unde a plecat Dan?*

— *La școală.*

Circumstanțialul *la școală* constituie, după cum ușor se vede, esența structurii semantice a propoziției eliptice.

Unele părți de propoziție, în special cele exprimate prin verbe sau adjective cu semantică specifică ce necesită în mod obligatoriu compliniri, manifestă o legătură foarte strînsă cu părțile de propoziție ce le determină, ceea ce poate pune la îndoială delimitarea lor în principale și secundare. De exemplu, în propoziții ca *Profesorul împarte caiete școlarilor. Noi alegem un președinte. Radu e demn de încredere*, sensul predicatelor *împarte*, *alegem*, *e demn* fără complinirile respective rămîne neclar.

Afară de aceasta, propoziția poate conține și elemente care nu sînt considerate părți de propoziție. E vorba de interjecții, adresări, cuvinte incidente ș. a., cu ajutorul cărora se face aprecierea celor comunicate, se pun în corelație circumstanțele actului de comunicare, se conferă emotivitate și expresivitate vorbirii.

SUBIECTUL

Subiectul este partea principală a propoziției care desemnează obiectul despre care se comunică ceva prin intermediul predicatului.

Subiectul poate arăta:

1) cine înfăptuiește acțiunea unui predicat realizat printr-un verb la diateza activă (*Mama spală copilul*);

2) cine suferă acțiunea unui predicat realizat printr-un verb la diateza pasivă (*Copilul este spălat de mama*);

3) cui i se atribuie o însușire sau o caracteristică exprimată de predicatul nominal (*Copilul este curat*);

4) un obiect (de obicei, un fenomen al naturii) a cărui existență se afirmă (*Iarnă. Ger. Soare. Vară*).

Notă. În propozițiile bimembre cu predicat exprimat printr-un verb la diateza pasivă se poate vorbi despre așa-numitul subiect logic, reprezentat prin complementul de agent al propoziției. Astfel, în enunțul *Copilul este spălat de mama*, poziția sintactică de subiect logic este ocupată de cuvântul *mama*. În construcții de acest fel subiectul logic arată cine săvârșește acțiunea, iar subiectul gramatical — cine o suferă.

Uneori în aceeași propoziție există două subiecte: unul pentru întreaga propoziție și altul pentru construcțiile cu forme nominale ale verbului (gerunziu, infinitiv, supin). Ultimul poate coincide cu subiectul verbului regent (*Terminând lucrul, eu am plecat acasă*) sau poate fi diferit de acesta (*Muncitorii terminând lucrul, inginerul a plecat acasă*).

Există propoziții fără subiect. E vorba de propozițiile cu predicat exprimat printr-un verb impersonal, pentru care subiectul e de neconceput (*Plouă. Ninge. Fulgeră. Tună*).

Locul subiectului în propoziție nu este strict determinat. El stă, de obicei, înaintea predicatului, dar poate sta și în postpoziția lui. Subiectul se acordă cu predicatul în număr și persoană (când predicatul e verbal), în număr, persoană și în gen (când predicatul e nominal). Subiectul răspunde la întrebările *cine? ce?*

Subiectul constituie punctul inițial al oricărui enunț. Însă subiectul poate lipsi uneori din propoziție fără a periclita funcția ei comunicativă. Spre deosebire de subiect, predicatul nu poate lipsi decât în cazuri excepționale. De aceea o importanță primordială i se atribuie totuși predicatului.

Subiectul poate fi exprimat explicit sau implicit (celui din urmă i se mai spune subiect neexprimat). Subiectul implicit poate fi inclus, subînțeles și nedeterminat.

Există propoziții cu mai multe subiecte coordonate (*Cireșii, piersicii, prunii și vișinii au dat în floare*). Acestea se numesc subiecte multiple.

EXPRIMAREA SUBIECTULUI

Subiectul se exprimă printr-un nume (substantiv, pronume, numeral), prin orice unitate lexicală cu valoare de substantiv, prin unele forme nominale ale verbului sau printr-o întreagă propoziție.

În funcție de subiect pot apărea astfel:

— substantive (proprie sau comune, simple sau compuse):

Ștefan cel Mare a fost domnitorul Moldovei. Ochii sînt oglinda sufletului. Șarpele cu clopoței trăiește în țările calde.

— pronume (personale, demonstrative, posesive, relativ-interogative, nehotărâte, negative):

El pleacă, tu rămâi. Acesta n-a fost la adunare. Ai noștri au venit. Cine lipsește astăzi? Când pleacă unul, altul vine. Nimic nu se întâmplă.

— numerale (cardinale, ordinale, colective, fracționare):

Doi nu s-au prezentat. Al doilea răspunse că nu știe. Tustrei au plecat cu trenul.

— adjective (substantivizate):

Zgîrcitul mai mult pierde. Leneșul mai mult aleargă.

— cuvinte cu valoare de substantiv:

Departa este un adverb. Însă este o conjuncție. La este o prepoziție.

— verb la infinitiv:

A ierta e ușor, a uita e greu.

— verb la supin:

Rămîne de văzut cine are dreptate.

— grup de cuvinte (îmbinare de cuvinte liberă) care exprimă o singură noțiune:

Limba literară este aspectul cel mai îngrijit al limbii naționale. Luna lui august este lună de vară. O mîndrețe de fată mergea pe stradă.

Substantivele (și substitutele lor) care exprimă subiectul sînt, de regulă, la cazul nominativ.

Uneori însă numele care exprimă subiectul stă la cazul genitiv (*Ai casei sînt plecați*).

În construcțiile cu valoare cantitativă subiectul este exprimat prin substantiv la acuzativ cu prepoziția *la* (*S-au adunat la furnici!*).

Pronumele relativ *cine* poate exprima subiectul și cînd stă la dativ (*Cui nu-i place, n-are decît să plece*).

DIVERSE TIPURI DE SUBIECT

Pe lîngă subiectul indicat precis și exprimat prin diferite părți de vorbire există trei tipuri de subiecte care sînt simțite, dar nu sînt exprimate explicit. E vorba de subiectele incluse, subînțelese și nedeterminate.

Subiectul inclus este exprimat implicit prin logoforma verbului care realizează predicatul. În cazul acesta pronumele-subiect devine redundant, deoarece logoforma verbului indică persoana. Subiecte incluse avem în propozițiile cu verbul-predicat la pers. I și a II-a singular și plural:

Știu (eu) prea bine ce vrei (tu) să-mi spui. Venim (noi) cu toții, așteptați-ne (voi).

La pers. a III-a, care diferențiază pronumele după gen, exprimarea subiectului e obligatorie. Un enunț ca *Vine la ora cinci* este ambiguu, dacă nu se indică explicit subiectul (*sora, fratele, mama, tata, el, ea, ele*).

Cînd se insistă asupra subiectului, pronumele redundant nu se suprimă:

Noi nu ne înțelegem. Voi vreți a noastră limbă/ S-o înnoiți, surpîndu-i temeurile vechi. (A. Mateevici)

Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau... Și dacă voi nu mă iubiți, eu vă iubesc pre voi. (C. Negruzzi)

Subiectul subînțeles este cunoscut, de regulă, din propoziția anterioară sau poate fi dedus din context și de aceea el nu se mai exprimă a doua oară, adică nu se repetă:

În vaduri ape rezezi curg

Și vuiet dau în vale. (G. Coșbuc)

În versul al doilea subiectul este tot substantivul *ape*, care, fiind exprimat în propoziția precedentă, nu se mai cere repetat. Acest tip de subiect este prezent mai ales în dialoguri:

— *Mama a venit?*

— *A venit.*

În propoziții cu predicate coordonate subiectul se exprimă o singură dată, înaintea primului predicat:

Copiii cântă, dansează, recită poezii.

Subiectul nedeterminat apare în două cazuri:

1) când acțiunea verbului prin care se exprimă predicatul nu se referă la o persoană concretă (*Au anunțat demobilizarea*);

2) când acțiunea verbului e generală și poate fi atribuită oricui (*La aer curat se doarme adânc*).

Subiectul nedeterminat este exprimat implicit prin:

— persoana a III-a singular a verbelor pronominale (*Aici nu se fumează*);

— persoana a III-a singular și plural a unor verbe nepronominale (*Au transmis la radio că va ploua*);

— persoana a II-a singular (*Nu te lua după capul altuia*);

— persoana I plural a modului conjunctiv (*Să păstrăm curățenia*);

— cuvântul generalizator *omul* (*De-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi*).

RECUNOAȘTEREA SUBIECTULUI

În general subiectul se recunoaște ușor. Numai în câteva cazuri găsirea subiectului cere mai multă atenție:

1) Când predicatul propoziției este realizat prin pasivul reflexiv sau prin reflexivul impersonal. În acest caz subiectul stă după predicat și poate fi confundat cu complementul direct care răspunde tot la întrebarea *ce?* (*Se vede o umbră*).

2) Când predicatul este exprimat prin verbul predicativ *a fi*, subiectul poate fi confundat cu numele predicativ (*În pădure este o poieniță*).

3) Când predicatul este exprimat printr-un verb la imperativ pe lângă care stă un substantiv la vocativ, care denumește persoana ce trebuie să săvârșească acțiunea (*Du-te, (tu) omule, acasă*). În acest caz subiectul poate fi confundat cu substantivul la cazul vocativ.

PREDICATUL

Predicatul este partea principală a propoziției care denumește o acțiune, o stare sau o însușire atribuită subiectului. Predicatul, de fapt, arată ce face, ce, cine sau cum este subiectul: *Copilul plînge*; *Copilul stă nemișcat*; *Copilul este deștept*. De aceea el răspunde anume la una dintre întrebările: *ce face? ce este? cine este? cum este?*

Predicatul este elementul esențial al comunicării, constituind împreună cu subiectul baza comunicativă a propoziției. În propozițiile monomembre impersonale, predicatul, nefiind în corelație cu un subiect, exprimă pur și simplu o acțiune (*Plouă. Tună. Ninge*) sau o stare (*E cald*).

Deoarece fiecare predicat formează nucleul unei propoziții de sine stătătoare, după numărul de predicate dintr-un enunț aflăm din câte propoziții constă el. Astfel, în enunțul *Lume de peste lume vine să-și petreacă sărbătorile, se întâlnește, se bucură, sfătuiește...* (I. Druță), unde identificăm cinci predicate, spunem că avem cinci propoziții.

Clasele morfologice de cuvinte care pot îndeplini funcția de predicat sînt verbul, numele (în corelație cu anumite verbe), adverbul, interjecția. De aceea distingem cîteva tipuri de predicat: verbal (*Fetița dansează*), nominal (*Fetița e frumoasă*), interjecțional (*Hai cu noi*), adverbial (*Desigur că voi veni!*).

Un tip aparte de predicat este cel realizat prin două verbe fără conținut noțional și un nume (*Copilul începe să fie capricios*). Acesta este numit predicat verbal-nominal.

Deci, în limba română clasificarea predicatelor ar putea fi următoarea:

1. Predicat verbal	4. Predicat interjecțional
2. Predicat nominal	5. Predicat adverbial
3. Predicat verbal-nominal	

PREDICATUL VERBAL

Predicatul verbal poate fi realizat:

1) printr-un verb la unul dintre modurile personale (indicativ, conjunctiv, condițional-optativ, imperativ și prezumtiv la diateza activă sau pasivă: *Dacă port cu ușurință și cu zîmbet a lor ură, / Laudele lor desigur m-ar mîhni peste măsură.* (M. Eminescu). *Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă...* (M. Eminescu); *Parcă mie nu mi-ar fi ajuns un locușor să șed și eu așa cum ședeți voi.* (I. Druță). *Acum ori c-a fi trăind calul, ori că n-a fi trăind aceasta mă privește pe mine...* (I. Creangă). *Închinînd ale lor versuri la puternici, la cucoane, / Sînt cîntați în cafenele și fac zgomot în saloane.* (M. Eminescu)

Nota 1. A nu se confunda predicatele verbale simple realizate prin verbe la diateza pasivă cu predicatele nominale realizate prin verbul copulativ *a fi* și printr-un participiu adjectivizat. Comp.: *Copilul a fost liniștit de mama și Copilul este liniștit.* În primul caz avem de-a face cu un predicat verbal simplu, deoarece participiul ca atare are valoare verbală și este pus în corelație cu un complement de agent. În cel de al doilea caz avem de-a face cu un predicat nominal deoarece participiul, avînd valoare adjectivală, arată o însușire atribuită substantivului.

Nota 2. Considerăm că predicatul verbal poate fi realizat și printr-un verb la unul dintre modurile nepersonale (infinitiv, gerunziu, participiu) numai dacă acestea satisfac anumite condiții. Astfel, infinitivul poate fi predicat doar: a) după prepozițiile (locuțiunile prepoziționale) *pînă și înainte de* avînd subiect propriu (altul decît al propoziției regente): *Înainte de a spune el ceva, ea dovedise să plece. Pînă a nu se aduna toți, ședința nu putea fi începută;* b) cînd are valoare de imperativ sau de conjunctiv, de asemenea avînd subiect propriu: *A nu se fuma! A se păstra la rece! Ei au fost rugați a nu lăsa să intre nimeni.*

Verbele la gerunziu pot funcționa ca predicate numai dacă sînt puse în legătură cu un subiect:

Căci voi murînd în sînge, ei pot să fie mari. (M. Eminescu)

De-ar veni luna lui mai să-mi aud cerul tunînd, sa văd norii fulgerînd. (V. Alecsandri)

Verbele la participiu pot funcționa ca predicat numai în construcții eliptice de verbul auxiliar *a fi*: *Părăsit de toți, copilul începu să plîngă* (= Deoarece fusese părăsit de toți, copilul începu să plîngă). Un asemenea predicat e pus în corelație, de obicei, cu un complement de agent.

2) prin locuțiuni verbale sau prin expresii frazeologice:

Căci singura mea rugă-i uitării să mă dai. (M. Eminescu); *Într-o clipă sar din căruță și o iau la sănătoasa prin curpenii de cartofi...* (I. Druță).

3) prin construcții pleonastice formate din verb + conjuncția *și* + un alt verb (*A luat și a plecat. S-a apucat și a construit o casă*) sau dintr-un verb la supin reluat printr-o formă personală (*De muncit muncește. Și de vorbit vorbeau, și de glumit glumeau*).

PREDICATUL NOMINAL

Predicatul nominal este alcătuit dintr-un verb copulativ la un mod personal și un nume predicativ. El exprimă o caracteristică a subiectului și răspunde la întrebările: *ce este, cine este, cum este subiectul?* sau *ce se spune despre subiect?* (*Munții sînt înalți. Albina este o insectă*).

Fiecare dintre elementele predicatului nominal îndeplinește funcții semantice și sintactice distincte. Verbul copulativ realizează legătura între subiect și numele predicativ, acordîndu-se cu subiectul în număr și persoană:

singular		plural
Eu sînt Tu ești El este	}	vesel
		}
		veseli
		}
		Ei sînt

El exprimă totodată și caracteristicile temporal-modale ale predicatului.

Numele predicativ este elementul de bază al predicatului nominal, care caracterizează subiectul.

În funcție de modalitatea de caracterizare a subiectului, se disting trei tipuri de nume predicativ:

— de calificare, ce-i atribuie subiectului o însușire (*Elevul este harnic. Casa este de piatră*);

— de clasare, ce definește subiectul prin încadrarea lui într-o anumită clasă (*Prietenul meu este inginer. Cucul este o pasăre*);

— de identificare, ce caracterizează subiectul, raportîndu-l la o noțiune singulară, exprimată printr-un nume propriu sau printr-un pronume demonstrativ (*Colegul meu este Gheorghe. Tîlharul este acesta*).

Verbul copulativ de bază în limba română este verbul *a fi*. El îndeplinește rolul de element universal de legătură, deoarece servește atît la calificarea, cît și la clasarea și identificarea subiectului.

În limba română există însă și alte verbe cu funcție copulativă: *a deveni, a ajunge, a se face, a ieși, a însemna, a rămîne, a părea*.

Verbele în cauză realizează legătura între numele predicativ și subiect, mai conferă predicatului o nuanță semantică suplimentară. Din această cauză ele sînt numite uneori și verbe *semicopulative*. Dintre acestea, numai verbul *a deveni* este totdeauna copulativ. Celelalte lexeme verbale, posedînd și alte sensuri, se utilizează și ca verbe predicative, alcătuiind predicate verbale. De exemplu, verbul *a fi* cu sensurile „a exista, a se afla, a se găsi, a se întîmpla“ este predicativ (*El este aici*). Verbul *a ajunge* formează predicat verbal simplu cînd are semnificația „a sosi într-un anumit loc“ (*Ei au ajuns acasă*).

Numele predicativ poate fi exprimat prin:

1) substantiv (la nominativ, la genitiv sau la acuzativ cu diferite prepoziții):
Tatăl lui a fost țaran. Pămîntul acesta este al satului. Inelul găsit este de aur.

2) adjectiv (inclusiv participii adjectivizate):

Ciobanii sînt tineri. Ghetele sînt lustruite.

3) pronume:

Locul căutat este acesta. Cartea este a mea. Cine este omul acesta? Al cui ești?

4) numeral:

Copiii care s-au pierdut erau trei. Iepurele împușcat era al patrulea.

5) verb (la infinitiv sau supin):

A trăi înseamnă a lupta. Haina este de căpătat.

6) adverb:

Să pleci este imposibil.

Din punctul de vedere al mijloacelor de expresie, numele predicativ se aseamănă fie cu subiectul, fie cu atributul.

Cînd verbul copulativ redă un raport de echivalență, atunci numele predicativ este identic cu subiectul. Astfel, dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv în nominativ, numele predicativ este tot un substantiv la același caz, iar dacă subiectul este un infinitiv, numele predicativ este și el un infinitiv:

Băiatul acesta este fratele meu. A fuma înseamnă a-ți scurta viața.

De cele mai multe ori însă mijloacele de expresie ale numelui predicativ coincid cu cele ale atributului.

Verbul copulativ din structura predicatului nominal poate rămîne uneori neexprimat. Absența verbului copulativ este admisă numai atunci cînd acesta se subînțelege ușor din context (*Vorba multă, sărăcia omului.*) sau pentru a se evita repetiția, cînd a fost exprimat în enunțul anterior (*Evul e un cadavru, Paris — al lui mormînt.* (M. Eminescu).

În locul unui verb copulativ omis prin elipsă se pune virgulă, iar în cazuri mai rare, două puncte sau linia de pauză.

Lauda mincinosului, bucuria nebunului.

Cerul era albastru, norii — cenușii.

Sufletul vostru: un înger; inima voastră: o liră. (M. Eminescu)

PREDICATUL VERBAL-NOMINAL

Predicatul verbal-nominal este o varietate complexă a predicatului nominal. El este alcătuit din aceleași elemente ca și predicatul nominal înaintea cărora se află un verb semiauxiliar. Deci, acest predicat va avea următoarea structură: verb semiauxiliar + verb copulativ + nume predicativ:

El încearcă să fie cuminte.

El poate să devină chirurg.

În funcție de tipul verbului semiauxiliar, se disting două tipuri de predicat verbal-nominal:

— cu semiauxiliar modal (ce exprimă posibilitatea, voința etc.):

El { **poate**
vrea } *să fie calm.*

— cu semiauxiliar aspectual (ce exprimă apariția, persistența sau dispariția calității):

El { **începe**
continuu } *să fie încăpățînat.*

PREDICATUL INTERJEȚIONAL

Acest tip de predicat este realizat printr-o interjecție propriu-zisă sau printr-o onomatopee:

Țupa-țupa în două zile și în două nopți îs gata venite. (I. Druță)

Pupăza zbirr! pe-o dugheană. (I. Creangă)

Cum ajungea la locul deocheat, **harști!** cu răzătoarea și dă-i cu peria, dă-i cu var. (I. Druță)

Uneori enunțurile cu predicate realizate prin interjecții au un caracter imperativ, exprimând un ordin sau un îndemn adresat direct interlocutorului. Unele dintre aceste interjecții vizează o persoană (*hai, na, poftim*), altele — un animal (*marș, ho, hăis*).

Unor interjecții cu valoare predicativă li se atașează chiar desinențe verbale: *haidem, haideți*.

PREDICATUL ADVERBIAL

Specific pentru acest tip de predicat e faptul că, fiind exprimate prin adverbe sau locuțiuni adverbiale cu valoare verbală, ele nu admit concurența în aceeași propoziție a unui verb predicativ. E vorba de un număr redus de adverbe și locuțiuni adverbiale: *desigur, firește, poate, bineînțeles, cu siguranță, pesemne, de bună seamă ș. a. (Desigur că nu pot lipsi de la ședință. Bineînțeles că va veni.)*.

Predicatul adverbial poate fi realizat și prin adverbele *bine, rău, probabil, singur, așa, imposibil*, care, de fapt, au la bază construcțiile (e) *bine*, (e) *rău*, (e) *probabil*, (e) *sigur*, (e) *așa*, (e) *imposibil* cu verbul copulativ *a fi* omis (**Bine** că am dovedit să semănăm la timp. **Rău** că nu ne-am putut întâlni).

Tot aici ar putea fi încadrat și adverbul *repede*, a cărui valoare verbală e pregnantă în îmbinarea lui cu un alt adverb sau locuțiune adverbială (**Repede** acasă!).

ACORDUL PREDICATULUI CU SUBIECTUL

Pentru ca o propoziție să fie bine formată, între subiectul și predicatul ei trebuie să se stabilească un raport de dependență prin care acești doi termeni își vor alătura sensurile, alcătuiind împreună nucleul propoziției. Raportul dintre subiect și predicat se exprimă prin concordanța lor morfologică în număr, gen și persoană (numele din cadrul predicatului nominal — și în caz).

Limba română cunoaște două tipuri de acord: gramatical sau formal (când predicatul repetă categoriile formale ale subiectului) și nongramatical. La rândul său, acesta din urmă poate fi: după înțeles, semantic sau logic (când predicatul nu ține cont de categoriile gramaticale ale subiectului, ci de conținutul sau înțelesul cuvântului-subiect) și prin atracție (când predicatul nu se acordă cu subiectul, ci cu cuvântul cel mai apropiat). Mai frecvent este acordul gramatical.

Constituind mijlocul principal de exprimare a raporturilor dintre cuvintele îmbinate într-o construcție sintactică, acordul prezintă o serie de aspecte care țin atât de exprimarea morfologică a subiectului, cât și de felul predicatului. În genere, predicatul se aliniază la forma subiectului. Anume subiectul este acela care impune predicatului categoriile sale gramaticale, deși uniformizarea aspectului morfologic al predicatului după natura subiectului depinde uneori de factori suplimentari. Se poate spune deci că la acordul dintre subiect și predicat distingem reguli generale și reguli speciale (particulare).

REGULI GENERALE ALE ACORDULUI

Predicatul verbal și verbul copulativ se acordă cu subiectul în persoană și în număr:
*Numai **cetatea stă** la același cot al Nistrului de sute și sute de ani.* (N. Dabija)
***Națiunile sînt** o formă organică a umanității.* (N. Iorga)

Predicatul din primul exemplu este la persoana a III-a singular, deoarece subiectul are forma de singular, iar în cel de al doilea — la persoana a III-a plural, căci subiectul e la plural.

Notă. Nu se acordă cu subiectul predicatul exprimat printr-o interjecție sau printr-un adverb predicativ:
*Pupăza **zbîrr!** pe-o dugheană.* (I. Creangă)
*Și cînd răcnește o dată, eu **zvîrr!** chibriturile din mîna și **tuști!** la spatele lui Zaharia...* (I. Creangă)
***Negreșit** că firea omenească este diversă.* (T. Arghezi)
***Pesemne** c-a ajuns și el în mintea copiilor...* (I. Creangă)

Dacă predicatul verbal este exprimat printr-un verb la diateza pasivă, acordul cu subiectul se realizează în număr, persoană și gen:

Într-o bună dimineață Porojan a fost dat pe mîna unui brutar. (V. Alecsandri)
 Participiul *dat* este la masculin ca și subiectul *Porojan*.

Cînd numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv sau prin orice altă parte de vorbire cu valoare adjectivală, el se acordă cu subiectul în gen, număr și caz:

*Căci **eu sînt vie, tu ești mort.*** (M. Eminescu)

În cazul predicatului nominal, cînd numele predicativ este exprimat printr-un substantiv sau printr-o altă parte de vorbire cu valoare de substantiv în cazul nominativ, el se acordă cu subiectul în număr, în caz, iar, cînd e posibil, și în gen:

***Anișoara** este **studentă** la medicină.*

Cînd numele predicativ este exprimat prin adverbe, interjecții, forme verbale nepredicative, substantive și pronume în genitiv sau acuzativ, el nu se acordă cu subiectul.

REGULI SPECIALE DE ACORD

ACORDUL ÎN PERSOANĂ

Cînd subiectele multiple sînt la persoane diferite (la singular sau la plural), persoana I are prioritate față de persoana a II-a și a III-a, iar persoana a II-a — față de a III-a și predicatul capătă forma de plural:

***Eu și tu plecăm** la teatru.*

***Eu și el plecăm** la teatru.*

***Eu, tu și el plecăm** la teatru.*

***Tu și ei veți veni** mîine dimineață.*

***El și voi sînteți** invitați la director.*

Acordul se poate face cu persoana I plural și atunci cînd subiectul exprimă o colectivitate cu care se solidarizează vorbitorul (***Nici unul nu dormeam.***). În acest exemplu subiectul exprimat prin pronumele negativ *nici unul* echivalează ca sens cu pronumele nehotărît *toți (toate)* și de aceea predicatul capătă forma de plural.

Probleme deosebite ridică acordul în persoană la propozițiile atributive ale căror regente cu predicate nominale au ca subiect un pronume personal de persoana I sau a II-a. În cazul de față acordul depinde de intenția vorbitorului.

Predicatul atributivei se poate acorda în persoană fie cu subiectul regentei (***Tu ești un om care iubesti** adevărul*), fie cu numele predicativ (***Tu ești un om care iubeste** adevărul*).

Cînd subiectul este exprimat printr-un pronume, iar numele predicativ, printr-un substantiv sau un substitut al acestuia, verbul copulativ se acordă în persoană cu pronumele-subiect:

Persoana implicată sînt eu.

Spectatori veți fi voi.

Cei premiați sîntem noi.

Cînd subiectul propoziției este exprimat prin locuțiuni pronominale de politețe de tipul *Măria ta*, *Excelența voastră*, acordul în persoană se poate face în două feluri: cu substantivul din cadrul locuțiunii, deci cu persoana a III-a (*Măria ta dispune*, *Excelența voastră este invitată*) și cu adjectivul posesiv (*Măria ta dispui*, *Excelența voastră sînteți invitat*), deci cu persoana a II-a.

ACORDUL ÎN NUMĂR

Regula generală a acordului este că predicatul verbal și verbul copulativ se acordă întotdeauna cu subiectul în număr. Subiectul la singular impune acordul la singular și invers:

Dascălul nostru era un holtei frumos... (I. Creangă)

Chiparoșii au umbrit tăceri de morminte. (M. Sadoveanu)

Cînd subiectul propoziției este un pronume la pluralul politeții sau al modestiei, verbul copulativ sau auxiliar (dacă e vorba de viitor) se pune la plural, iar numele predicativ (adjectiv sau participiu) ce face parte din structura predicatului nominal exprimat printr-un verb la diateza pasivă se pune la singular: *Dumneavoastră* (singular) *sînteți rugat(ă)* să luați loc, și nu *Dumneavoastră* (singular) *sînteți rugați(te)* să luați loc. Numele predicativ se pune la singular (masculin ori feminin) și în cazul cînd pronumele de politețe nu este exprimat, dar se subînțelege (*Domnule X, sînteți invitat*, și nu *Domnule X, sînteți invitați*).

O situație mai complicată avem atunci cînd subiectul propoziției este un substantiv cu sens colectiv sau partitiv de tipul *buluc*, *cireadă*, *cîrd*, *droaie*, *grămadă*, *grup*, *herghelie*, *majoritate*, *minoritate*, *morman*, *mulțime*, *pereche*, *serie*, *stol*, *sumedenie*, *șir*, urmat de un substantiv ce specifică felul unităților ce constituie colectivitatea, la care se adaugă și substantivele *parte*, *rest*, *seamă* și numeralele substantivele *jumătate*, *sfert*, *o doime*, *o treime*, *o zecime* etc. În asemenea cazuri predicatul poate sta fie la singular, fie la plural (deși preferință se dă totuși singularului):

O cireadă de vite ieși la poalele colinei. (M. Sadoveanu)

Un stol de ciori trecu... deasupra noastră. (A. Vlașu)

Dar, pe de altă parte:

... o mulțime de oameni și de sălbăticiuni zac fără suflare... (I. Creangă)

Un stol de păsări se roteau deasupra nucului. (D. Matcovschi)

Singularul se impune în special atunci cînd substantivul colectiv este la forma articulată (hotărît):

Șuvoiul de pasageri curgea pe puntea cu balustradă. (N. Costenco)

Pîlcul de călăreți grăbea. (M. Sadoveanu)

Numai *mănunchiul* de inele aurii... *clipește fericit.* (I. Druță)

Iar *mulțimea* de țărani *a trecut* mai departe. (Gh. Meniuc)

Dacă subiectul propoziției este un pronume nehotărît (*fiecare, oricare*) sau un pronume negativ (*nimeni, nici unul*) urmat de determinative la plural (introduse prin prepozițiile *dintre* sau *din*), acordul corect este cel cu predicatul la singular:

Fiecare dintre noi consideră.

Nici unul dintre ei n-a sosit.

Dacă subiectul este exprimat printr-un toponim cu formă de plural, dar sens de singular, predicatul verbal sau verbul copulativ din cadrul predicatului nominal se poate folosi atât la plural, cât și la singular (mai ales când e folosit la forma articulată):

Hii!... că nu-s departe Galații, hii! (I. Creangă)

Iașul este un oraș-monument.

Sînt dificile cazurile de acord în număr când în propoziție avem subiect multiplu, format din două, trei sau chiar mai multe elemente.

Dacă elementele subiectului multiplu se află în raport de coordonare (legate între ele prin conjuncții sau prin juxtapunere) și sînt plasate înaintea predicatului, acesta sau verbul copulativ trebuie să aibă formă de plural:

Îndrăzneala, răbdarea și priceperea unui sat întreg s-au încheat în jurul acelei cărăruși. (I. Druță)

Acoala pămîntul, codrii, stîncile, pîraile sînt însă în starea primitivă. (V. Alecsandri)

Cînd subiectul multiplu se află după predicat, predicatul stă și la singular:

Le iese înainte împăratul Verde, fetele sale, spînul și toată curtea împărătească. (I. Creangă)

Doarme turma și mioara, / Și ciobanul Andrieș. (Em. Bucov)

În aceste exemple avem, de fapt, acord prin atracție: predicatul (*iese, doarme*) se acordă cu cele mai apropiate subiecte (*împăratul, turma*).

În propozițiile în care elementele subiectului multiplu la numărul singular sînt legate prin conjuncții disjunctive (*ori, sau, fie-fie, ba-ba*) predicatul, oricare ar fi locul față de subiect, se pune la singular:

Dumnezeu sau dracul mă va însănătoși. (C. Negruzzi)

O pornire firească ori o amintire le pune această pecete. (Al. Russo)

Îmi plutea pe dinainte, cu al timpului amestec, / Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic. (M. Eminescu)

Spre regretul nostru, regulile de acord în număr nu întotdeauna se respectă. Se constată destul de multe cazuri de dezacord între numărul subiectului și cel al predicatului chiar și în literatură (ce e drept, el e dictat uneori de necesitățile versificației).

Nota 1. Vorbind de regula generală a acordului în număr, trebuie amintit că în limba veche întrebuintarea singularului pentru plural (și a pluralului pentru singular) era foarte răspîdită. Fenomenul era cauzat de neregularitățile existente în flexiunea verbală. Abia pe la sfîrșitul secolului trecut, cînd formele morfologice s-au stabilizat în limba literară de acum statornică, devine posibilă interpretarea sintactică a acordului. Orice inconsecvență morfologică este considerată de atunci greșală de acord.

Nota 2. Predicatul ia forma de singular în propozițiile în care elementele subiectului multiplu sînt exprimate prin substantive nearticulate la singular (fără articol și fără determinanți), iar predicatul este un verb al existenței. De regulă, apar în această ipostază numele de materii, calități, fenomene ale naturii, stări sufletești, adică substantive *singularia tantum*. De exemplu:

Slănină și făină în pod este de-a volna. (I. Creangă)

Liniște, căldură și bunăstare domnește în casele agricultorilor. (Gh. Vodă)

Este absolut obligatoriu predicatul la singular și atunci când elementele componente ale subiectului formează un bloc semantic unitar:

Punctul și virgula este un semn de punctuație specifică.

Aratul și boronitul e pe sfârșite.

Același tratament se aplică și în cazurile în care constituenții subiectului au un referent comun, adică desemnează același obiect:

Scriitorul și savantul moldovean (e vorba de Bogdan Petriceicu Hasdeu) ***descinde dintr-o familie cu vechi tradiții intelectuale.***

Sînt și cazuri de acord liber, când propoziția se consideră corectă atît cu predicatul la singular, cît și cu predicatul la plural: *Nici mama, nici tata n-a venit și Nici mama, nici tata n-au venit. Eu cu (sau împreună cu) Dumitru plec mîine și Eu cu (sau împreună cu) Dumitru plecăm mîine.*

ACORDUL ÎN GEN

Destul de complicat este și acordul în gen cu predicatele verbale la diateza pasivă și cu predicatele nominale. Dificultăți apar mai ales atunci când subiectul multiplu este exprimat prin substantive sau pronume de genuri diferite. În astfel de situații trebuie să ținem seama de natura substantivelor din cadrul subiectului (dacă sînt nume de ființe sau de lucruri), de numărul gramatical (singular sau plural) la numele de lucruri, de poziția subiectului față de predicat. Astfel:

— când subiectul multiplu este alcătuit din substantive, nume de ființe de genuri diferite, sau din pronume de genuri diferite, numele predicativ se pune la masculin plural:

Atunci împăratul Verde și fetele sale au rămas încremeniți de ceea ce au auzit. (I. Creangă)

El și Sănduța sînt elevi în clasa a X-a. (B. Istru)

— când elementele subiectului multiplu sînt nume atît de ființe, cît și de lucruri, acordul se face cu numele de ființe:

Săniile și caii au fost pierduți.

— când elementele subiectului multiplu sînt nume de lucruri de genuri diferite, fie la singular, fie la plural, participiul din forma pasivă a verbului sau numele din cadrul predicatului nominal se pune la feminin plural:

Peretele și prispa sînt tencuite.

Pereții și prispa sînt tencuite.

Pereții și prispele sînt tencuite.

— în unele situații acordul se face cu subiectul cel mai apropiat:

Pereții și prispa (prispele) sînt tencuite.

Prispa (prispele) și pereții sînt tencuiți.

PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE SUBORDONATE

ATRIBUTUL

Atributul este partea secundară de propoziție care determină un substantiv sau un substitut al acestuia (pronume, numeral), indicînd diferite caracteristici (calități, însușiri) ale obiectului (ființei). Relația de subordonare atributivă (raportul atributiv) se realizează între doi termeni: unul regent, denumit determinat, și unul subordonat, denumit determinant.

Sub aspect semantic, atributul are menirea de a individualiza numele determinat, actualizînd (prin calificare, identificare, clasificare sau descriere) anumite particularități ale lui: *copil mic (mare, frumos, cuminte, deștept, sănătos, bolnav, harnic, leneș, obraznic, timid, rușinos, îndrăzneț, blond, înalt, gingaș, capricios, liniștit, năstrușnic, năzbîțios, înfiat, răsfățat, zîmbind, de doi ani, din blocul 1, de școală, din flori etc.)*. Numele determinat în felul acesta este gata de a fi introdus în comunicare: *Casa de lîngă drum e a fratelui. Fîntîna din poartă e făcută de părinți*.

Atributul poate avea, după cum se vede, o structură destul de variată.

Atributul răspunde la una dintre întrebările: *care? ce? ce fel de? cît? al (a, ai, ale) cui?*

La baza clasificării atributelor pot sta mai multe criterii: 1) tipul de legătură dintre elementul determinant și elementul determinat; 2) apartenența acestora la diverse părți de vorbire; 3) conținutul lor semantic; 4) cantitatea cuvintelor cu funcție atributivă; 5) gradul de dependență al determinantului de determinat.

După tipul de legătură ce se stabilește între elementele cu funcție atributivă și termenul regent atributele se împart în: acordate (*cîmpie verde, carte deschisă, mîini dibace, acești ochi*) și neacordate (*apă de izvor, haina lui, privirea acestuia, coajă de pîine, nucul din fața casei*).

În funcție de partea de vorbire prin care sînt exprimate, atributele se clasifică în: adjectivale (*masă rotundă, copiii noștri*), substantivale (*guvernul republicii, situația din republică*), pronominale (*muncă în folosul altuia*), verbale (*copii plîngînd*), adverbiale (*ziarul de astăzi*), interjecționale (*halal bărbat*).

După conținutul semantic atributele sînt: calificative (*pisică neagră*), identificatoare (*făina aceasta*), clasificatoare (*copac de munte*), descriptive (*femeie obosită și necăjită*).

Între aceste tipuri de atribute nu poate fi trasă o linie netă de demarcație; ele pot califica, clasa sau identifica concomitent.

După numărul elementelor din structura lor, atributele se clasifică în simple (*roman interesant*) și dezvoltate (*cal iute de picior*).

După gradul de legătură cu substantivul determinat, marcat în pronunțare prin pauză și prin intonație, iar în scris prin semne de punctuație, atributele se împart în: izolate (*Fata, nedumerită, a plecat*) și neizolate (*Copilul vecinilor l-a salutat*).

Atributele izolate conțin o informație utilă, dar neimportantă pentru comunicare și se caracterizează printr-o legătură slabă cu determinatul, pe cînd cele neizolate se caracterizează printr-o legătură strînsă cu elementul determinat.

Un mai mare interes, atît sub aspect practic, cît și teoretic, îl prezintă clasificarea atributelor după mijloacele de exprimare.

1. Atributul adjectival se caracterizează prin faptul că raportul de dependență dintre determinat și determinant se realizează prin acordul în gen, în număr, uneori și în caz. Se exprimă prin adjective propriu-zise (*fată frumoasă*) sau prin alte părți de vorbire cu valoare adjectivală (*doi frați, amîndoi frații, părinții mei, acești oameni, pîine aburindă*).

În conformitate cu mijloacele prin care se exprimă, atributele adjectivale se divizează în: adjectivale propriu-zise (*carte bună, om bun la suflet*),

adjectival-participiale (*timp pierdut*), adjectival-pronominale (*omul acesta, fiecare copil*), adjectival-gerunziale (*lebedă murindă, mână tremurândă*), adjectival-numerale (*zece oameni, tustrei copiii, câștig îndoit*).

Nota 1. Sub aspect semantic, atributul participial în unele situații își păstrează valoarea verbală. Cf.: *opere alese*, dar *cărți alese* (de mine); *rochie închisă*, dar *ușă închisă*.

Nota 2. Atributul adjectival-gerunzial nu trebuie confundat cu cel verbal-gerunzial. Cf.: *rană sîngerîndă*, dar *rană sîngerînd* (mult).

2. Atributul substantival se caracterizează prin faptul că este neacordat și se exprimă, de obicei, prin substantive la cazurile oblice. Ele sînt de mai multe tipuri: substantival în genitiv, substantival în dativ, substantival în acuzativ.

Atributul substantival în genitiv se poate exprima prin substantive în genitiv cu sau fără articol posesiv (*cartea elevului, o carte a elevului*) sau substantive în genitiv cu prepoziție (*mers împotriva vîntului*).

Nota 1. Atributele în genitiv de pe lângă substantivele deverbale pot indica subiectul sau obiectul verbului de la care e format substantivul determinat. În primul caz, atributul genitival mai este denumit *genitiv subiectiv* și poate fi identificat prin transformarea substantivului determinat în verb, iar a atributului — în subiectul acestui verb: *declarația ministrului* — *ministrul a declarat*.

În cel de al doilea caz, atributul mai este denumit *genitiv obiectiv* și poate fi identificat prin transformarea substantivului determinat în verb, iar a atributului — în obiect al acestuia: *traversarea străzii* — *a traversa strada*.

Atributul substantival în dativ poate fi exprimat prin substantive sau substitute ale acestuia în dativ.

Nota 2. Atributul în dativ apare, de obicei, pe lângă substantive nearticulate. Dacă substantivul primește articol hotărît, atributul datival devine genitival: *stăpîn vieții* — *stăpînul vieții*. Îmbinările de felul: *preot deșteptării noastre, martor suferințelor mele, domn țării Moldovei, bucurie sufletului* au un caracter arhaic. Atributul în dativ apare și în unele îmbinări recente, cînd este însoțit de prepoziții din seria *conform, potrivit, contrar*: *venirea la serviciu potrivit graficului, livrarea producției conform planului*. În îmbinările de tipul acesta termenul determinat este articulat.

Atributul substantival în acuzativ poate fi exprimat prin substantive sau prin substitute ale acestuia precedate de o prepoziție sau de o locuțiune prepozițională: *luptă pentru existență, cană cu apă, zi de iarnă*.

3. Atributul pronominal este cel exprimat printr-un pronume propriu-zis care poate substitui un substantiv și nu se acordă cu termenul determinat. El este de mai multe tipuri: pronominal în genitiv, pronominal în dativ și pronominal în acuzativ.

Atributul pronominal în genitiv se exprimă, de obicei, prin pronume fără prepoziții, cu sau fără articol posesiv (*cartea lui, o carte a lui, prietenii ei, scrisoarea lor*) sau, mai rar, prin pronume cu prepoziții speciale, care cer genitivul (*copacul din dreptul acestuia, muncă în folosul altuia*).

Atributul pronominal în dativ este cel care se exprimă prin pronume în dativ și este utilizat relativ rar (*văr drept acestuia, livrare de mărfuri altora*).

Tot în această categorie de atribute intră și cele exprimate prin forme scurte de dativ ale pronumelui personal și reflexiv, denumit și *dativul posesiv* deoarece arată posesia (*Fața-i radia de bucurie. Ei ne cunosc obiceiurile. El și-a schimbat propria părere ș. a.*).

Atributul pronominal în acuzativ se exprimă printr-un pronume în acuzativ cu prepoziție și este destul de rar (*cartea de la dînsul, dorul de tine*).

4. Atributul verbal este cel exprimat prin verbe la unul dintre modurile nepersonale: infinitiv, supin și gerunziu.

Atributul verbal la infinitiv este însoțit, de regulă, de prepoziția *de*, mai rar, de *pentru* (*dorința de a studia, bucuria de a trăi*).

Atributul verbal la supin intră, de obicei, în îmbinări sintactice stabile (*mașină de spălat, casă de locuit*).

Atributul verbal la gerunziu este cel exprimat prin forme gerunziale neadjectivizate (*fața radiind de bucurie, oameni suferind de foame*).

5. Atributul adverbial este cel exprimat printr-un adverb sau printr-o locuțiune adverbială precedată sau nu de prepoziția *de* sau *din* (*ziarul de ieri, săptămîna din urmă, așa om*).

6. Atributul interjecțional se exprimă prin interjecții propriu-zise sau prin alte părți de vorbire cu valoare de interjecție (*o haină ptii!*).

ATRIBUTE ACORDATE ȘI NEACORDATE

Atributele care se uniformizează din punct de vedere gramatical (adică iau aceeași formă de gen, număr și caz) cu determinatul se numesc **atribute acordate**. Acordate sînt toate atributele adjectivale.

Atributele care nu se uniformizează din punct de vedere gramatical cu determinatul se numesc **atribute neacordate**. Neacordate sînt atributele substantivale, pronominale, verbale, adverbiale și interjecționale.

Acordul atributului. Atributul se acordă cu elementul determinat în gen, număr și caz, în funcție de categoriile gramaticale caracteristice acestuia. Există mai multe reguli de acord al atributului:

— atunci cînd determinatul este un pronume sau o locuțiune pronominală de politețe care are sens și de plural, și de singular, acordul atributului se face după înțeles (*Dumneavoastră, conștient, v-ați eschivat*);

— atunci cînd avem de a face cu un determinat multiplu, atributul se acordă cu elementul apropiat prin atracție (*limba și literatura română, pîine și prăjituri proaspete*);

— atunci cînd se află pe lîngă un determinat multiplu, atributele sînt izolate și se acordă cu toate elementele determinatului (*Băiatul și fata, bucuroși, au fugit. Mama și tata, obosiți, se întorceau acasă*);

— atunci cînd atributele sînt exprimate prin adjective posesive postpuse, ele se acordă cu elementele determinatului multiplu prin atracție (*fata și băiatul meu, părinții și rudele mele*);

— atunci cînd determinatul este multiplu, alcătuit din două sau mai multe substantive ce denumesc ființe și sînt de genuri diferite, la realizarea acordului se dă prioritate genului masculin (*băiatul și fata, cuprinși de spaimă, au fugit, băieții și fetele, cuprinși de spaimă, au fugit*);

— atunci cînd atributul este exprimat prin construcții cu adjective, participii sau gerunzii cu valoare adjectivală, el se acordă cu determinatul în gen, număr și caz (*Istoria acestei femei, bătută de soartă, nu poate să nu te miște. S-a oprit în fața unei case zugrăvite frumos*). În unele situații acordul în caz precizează la ce determinat se raportează atributul (*Istoria cărții, povestită de tine, m-a uimit*). Forma *povestită* sugerează că în enunț e vorba de *istoria povestită*, și nu de *cartea povestită*.

IZOLAREA ATRIBUTULUI

De regulă, atributele situate lângă elementul determinat nu se izolează. Atunci când însă atributele de diferite tipuri comportă o informație suplimentară și pot fi scoase din comunicare, ele se izolează. Există mai multe situații specifice de izolare a atributului:

— când atributul adjectival propriu-zis stă înaintea numelui determinat:
Fericit, el locuiește un măreț palat de vară. (V. Alecsandri)

Notă. Un atare atribut poate fi despărțit prin virgulă și în poziție postnominală. Dacă autorul intenționează să accentueze atributul în mod special sau să-l marcheze stilistic, el poate fi izolat și în postpoziția numelui:

Omul, trist, cade pe gânduri și s-apropie de foc. (V. Alecsandri)

Rusanda, îmbujorată, stătea la fereastră... (I. Druță)

— când un nume este determinat de atribute-perechi, indiferent de poziție:
Soarele, rotund și palid, se prevede printre nori. (V. Alecsandri)
Pășind alături, fragedă și subțirică, Rusanda răspîndea în jur un farmec, pe care Gheorghe nu-l cunoscuse pînă atunci... (I. Druță)

Notă. Asemenea atribute nu se izolează atunci când ele sînt absolut indispensabile pentru comunicare:
Gheorghe a pornit cu pași rari și grei... (I. Druță)

— când atributele sînt exprimate prin construcții comparative:
Om aspru care doarme culcat pe-un buzdugan, / Ursan, pletos ca zimbrul, cu pieptul gros și lat. (V. Alecsandri)

— când atributele sînt dezvoltate:
Părea un tînăr voievod, / Cu păr de aur moale, / Un vînat giulgi se-ncheie nod / Pe umerele goale. (M. Eminescu)

APOZIȚIA

Apoziția este atributul substantival (de cele mai multe ori nume propriu) pus în cazul nominativ, indiferent de cazul cuvîntului pe care îl determină.

Cîte mi-a făcut feciorul dascălului Alecu, vei fi aflat și dumneata. (M. Sadoveanu)
Lăpușneanul se puse în capul mesei avînd în dreapta pe logofătul Trotușan și în stînga pe vornicul Moțoc. (C. Negruzzi).

Uneori însă, mai ales în limba veche, apoziția poate sta și în același caz cu cuvîntul determinat:

La moartea părintelui ei, bunului Petru Rareș, ... Ruxanda rămăsese în fragedă vîrstă. (C. Negruzzi)

Străbunei D-voastre, Evei, plăcuse șarpele, cel mai rece din toate ființele. (B. P. Hasdeu)

În limba contemporană, acordul în caz cu substantivul determinat (sau substitutul acestuia) se întîlnește foarte rar, fiind folosit de unii scriitori ca element arhaizant și popular.

Notă. Apoziția poate fi exprimată și printr-un substantiv în cazul vocativ (cu sau fără alte determinative), când cuvîntul determinat este un substantiv la vocativ, un pronume sau o locuțiune pronominală la persoana a II-a (*tu, voi, dumneata, Domnia voastră* etc.):

— *Apoi dar mai rămîi sănătoasă, mătușă Mărioară.* (I. Creangă)

— *Dumneavoastră, domnule subprefect, veți face cum veți crede că-i mai bine...* (M. Sadoveanu)
... *tu, Măria ta, ca domn, fii bun, fii blînd.* (M. Kogălniceanu)

Substantivul determinat de o apozitie poate fi:

— comun:

Moș Vasile era un cărpănos și-un pui de zgârie-brînză, ca și mătușa Mărioara.

(I. Creangă) sau

— propriu:

Stăteau tovarășii lui Potcoavă cu Niță Frunză, logofătul, și cu alți slujitori. (M. Sadoveanu)

Nota 1. Apozitia poate determina însă și unele substitute ale substantivului:

— un pronume:

Dar asta nu mă privește pe mine, băiat din Humulești. (I. Creangă)

— un numeral:

Și cu această rînduală am rămas noi, acum numai trei, la Pavăl Ciubotarul: eu, Gîtlan, vărul meu Ion... și moș Bodrîngă pe deasupra. (I. Creangă)

— un adjectiv:

Fata părea năucită, adică intimidată.

Apoziția substantivală poate să determine și o construcție echivalentă cu un substantiv:

Cei de mîna a doua, boierii, se strîngeau în altă parte... (M. Sadoveanu)

Nota 2. Privită ca un procedeu mai larg, apozitia poate determina și alte părți de vorbire (de exemplu, un verb sau un adverb):

Arta de a citi, adică de a citi și printre rînduri, se deprinde cu timpul.

L-am văzut a dmonestînd, adică certînd pe cineva.

L-am văzut nu demult, aproape de două.

Apoziția se leagă de elementul determinat prin juxtapunere sau prin joncțiune (cu ajutorul unor adverbe, locuțiuni adverbiale și expresii explicative ca: *adică, (și) anume, numit, zis, poreclit, respectiv, vasăzică, mai exact, cu alte cuvinte, altfel spus, în sensul de, într-un cuvînt, pre nume etc.*):

Iată-i iepurii, nebunii, / Coarne-n cap își pun. (G. Coșbuc)

Provocatorul, adică galbenul, văzînd maiestatea și curajul protivniciei lui, se domoli. (V. Alecsandri)

Zise cu îndrăzneală unul dintre țărani, anume Ioan Roată. (I. Creangă)

Era în Iași un tînăr boiernaș, cu numele Toderică, frumos și bun la inimă. (C. Negruzzi)

STRUCTURA APOZIȚIEI ȘI MODUL EI DE EXPRIMARE

După structura lor apozitiile pot fi simple și dezvoltate.

Apozițiile simple se exprimă printr-un:

— substantiv propriu sau comun (simplu sau compus):

— *Apoi dă, bade Ipate, unde-i vorbă, nu-i mînie.* (I. Creangă)

Singuri voi, stejari, rămîneți, / De visați la ochii vineți (M. Eminescu)

... venim să ne închinăm noului domn ales de obște, lui Mihnea-Vodă.

(Al. Odobescu)

— adjectiv substantivizat:

Pajul Cupidon, vicleanul, / Mult e rău și alintat. (M. Eminescu)

— numeral cu valoare de substantiv:

Ceilalți doi prieteni negustori, al cincilea și al șaselea, se mulțumiră să încuviințeze... (M. Sadoveanu)

— pronume:

Virtutea pentru dînșii — ea nu există... (M. Eminescu)

Apoziția dezvoltată se exprimă printr-o îmbinare de cuvinte formată dintr-un substantiv (ca termen de bază) însoțit de cuvinte determinative:

*Iată craiul, **socru mare**, rezemat în jilț cu spată.* (M. Eminescu)

*Au lăsat chiar Ceylonul, **mîndra insulă din rai**, / Și revin cu fericire pe al țării dulce plai.* (V. Alecsandri)

Uneori elementul determinat poate avea mai multe apoziții (simple și dezvoltate), juxtapuse sau legate printr-o conjuncție coordonatoare:

*Deci, voi, **meșteri mari**, / **Calfe și zidari**, / Curînd să siliți / Lucrul de-l porniți.* (V. Alecsandri)

*El, **Sobiețki, fala leșilor, eroul creștinătății, mîntuitorul Vienei**, să fie nevoit pentru a doua oară a da pas turcilor...* (C. Negruzzi)

*S-a ivit pe culme toamna, / **Zîna melopeelor**, / **Spaima florilor și doamna / Cucurbitaceelor.*** (I. Topîrceanu)

Însă nu toate apozițiile care urmează una după alta sînt coordonate între ele. Apar și înlănțuiri de apoziții, fiecare dintre ele determinînd același element inițial, îngustîndu-i sau lărgindu-i sfera semantică:

*În vremea asta Cătălin, / **Viclean copil de casă**, / Ce umple cupele cu vin / Mesenilor la masă, / **Un paj** ce poartă pas cu pas / A-mpărătesei rochii, / **Băiat din flori și de pripas**, / Dar îndrăzneț cu ochii, / Se furișează pînditor, / Privind la Cătălina.* (M. Eminescu)

VALORILE APOZIȚIEI

Apoziția este folosită în comunicare atunci cînd se simte necesitatea ca un cuvînt sau o construcție să fie precizate, identificate, calificate sau explicate. Valorile ei semantice depind atît de sensul elementului determinat, cît și de cel al apoziției.

De cele mai multe ori apozițiile indică:

— numele, denumirea:

*Eroul Daciei, **Decebal Faimosul**, avea o cetate...* (C. Stamati)

*Fluviul **Dunărea** este cel mai mare din Europa.*

Notă. Aici trebuie incluse și apozițiile ce redau denumirile de organizații, instituții, asociații, publicații, opere artistice etc., scrise, de regulă, cu inițiale majuscule și luate în ghilimele: *Universitatea Pedagogică „Ion Creangă” din Chișinău, nuvela „Alexandru Lăpușneanul”, baletul „Lacul lebedelor”, asociația „Bucuria”, tractorul „Vierul”* etc.

— profesia, naționalitatea, situația socială, rangul, atribuția:

*Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, **strungarul nostru**, de s-a dus în Humulești.* (I. Creangă)

*Fiii Caucazului, **cerchezii**, în aul pe prispă afară șezînd vorbeau între dînșii...* (C. Stamati)

— gradul de rudenie:

*S-a dus Pan, **finul Pepelii**, cel isteț ca un proverb.* (M. Eminescu)

*Pentru noi, **feciorii giei**, / Zorile răsar.* (Al. Mateevici)

— însușirea, caracteristica:

*Soțioara lui, **floarea cîmpului**...* (V. Alecsandri)

*Într-o clipă s-a ivit / Un măgar — **miniatură**.* (G. Topîrceanu)

— precizarea, explicarea:

*Cu noi ședea și moș Bodrîngă, **un moșneag fără căpătii**...* (I. Creangă)

*Ieniceri, **copii de suflet ai lui Allah**, și spahii*

Vin de-ntunăcă pămîntul. (M. Eminescu)

PUNCTUAȚIA LA APOZIȚIE

Dacă apozitia formează cu elementul determinat o unitate, atunci ea nu se separă de acesta prin virgulă:

Bădița Vasile a zîmbit atunci, iar **noi școlarii** am rămas cu ochii holbați unii la alții. (I. Creangă)

... după îndemnul lui **Ioniță feciorul... Paraschiva lăutarul** a început să cînte... (I. Al. Brătescu-Voinești)

Apozițiile simple care apar ca o explicație suplimentară se izolează de restul propoziției prin virgulă:

Și încă se prefăce că doarme [,] **ticălosul**. (I. Creangă)

Bătrînul Chirilă [,] **morarul** [,] acum mormăia cu mulțumire. (M. Sadoveanu)

Ea [,] **Natalia** [,] este muzicantă din cap pînă-n picioare. (C. Negruzzi)

Cînd apozitia este introdusă printr-un cuvînt explicativ (*adică, anume, va să zică* etc.), virgula trebuie pusă înaintea acestuia:

De pe alte dealuri se înălța de sus șfară [,] **adică fumegare**. (M. Sadoveanu)

Era un boier, **anume Nicolai Milescul Spătar**, de la Vaslui de moșia lui. (I. Neculce)

Indiferent de locul pe care îl ocupă în propoziție, apozitiile dezvoltate se despart totdeauna prin virgulă:

Om prudent [,] *Busuioc* trăgea uneori cu coada ochiului într-acolo. (L. Rebreanu)

Rodică [,] **flori de crin** [,] / *În plin să-ți meargă vrerile tale*. (V. Alecsandri)

Ce-ți pasă ție [,] **chip de lut** [,] / *De oi fi eu sau altul?* (M. Eminescu)

În locul virgulelor care izolează apozitiile se folosesc uneori două puncte sau liniuțe de pauză:

Și iar începură a-și răspira patima lor [:] **vînatul**. (M. Sadoveanu)

Era o zloată nemaipomenită [:] **ploaie, zăpadă, măzărică și vînt vrăjmaș**. (I. L. Caragiale)

Privesc orașul [—] **furnicar** [—] / *Cu oameni mulți și muri bizari*. (M. Eminescu)

Apozițiile explicative (în loc de izolarea prin virgulă) pot fi puse în paranteze: *Rîurile Siberiei* (**Lena, Enisei, Obi**) sînt bogate în pește.

COMPLEMENTUL

ASPECTE ALE CLASIFICĂRII COMPLEMENTELOR

Complementul determină un verb (la un mod predicativ sau nepredicativ), o interjecție, un adjectiv sau un adverb, completînd și actualizînd semantic elementul determinat (*Deschide ușa. Se duce acasă. Hai cu noi! Bucuroși de oaspeți? Pășește repede*).

Complementul se divizează în următoarele categorii: direct, indirect, de agent, instrumental, sociativ, de relație, condițional, concesiv, cumulativ, de excepție, de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, consecutiv, opozițional. După particularitățile lor semantico-gramaticale, complementele sînt de două feluri: circumstanțiale, care arată, de obicei, circumstanțele în care se realizează acțiunea exprimată de cuvîntul determinat, și necircumstanțiale,

care indică obiectul asupra căruia se exercită acțiunea, obiectul căruia i se atribuie ceva, obiectul cu ajutorul căruia se efectuează acțiunea sau chiar subiectul logic al acțiunii.

Complemente necircumstanțiale sînt complementele directe, indirecte, de agent, sociative, instrumentale, cumulative, de relație, opoziționale și de excepție. Între termenul regent și complementul necircumstanțial se stabilește întotdeauna un raport de subordonare specific — de completare.

Grupa complementelor circumstanțiale cuprinde complementele de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, condițional, concesiv, consecutiv. Între termenul regent și complementul circumstanțial se stabilește un alt raport de subordonare: cel de indicare a cadrului de realizare a unei acțiuni, adică a circumstanțelor acesteia.

După natura gramaticală a cuvîntului determinat, complementele se subdivizează în complemente ale verbului (*citesc o carte, citesc repede, tremurînd de frică, lipsiți de drepturi*), complemente ale interjecției (*Lupul haț! pe ied de gît*), complemente ale adjectivului (*apă bună de băut, bucuroși de venirea lui*), complemente ale adverbului (*S-a oprit mai încolo de noi*).

Verbul poate avea toate tipurile de complemente, ca și interjecția de altfel (pe lîngă care nu apar doar complemente de agent și de relație). Adjectivul poate regenta, mai ales, complementele indirecte, de agent, de mod, de cauză, de relație, ca și adverbul.

După legătura cu determinatul, complementele se împart în izolate și neizolate.

Izolate sînt complementele care, comportînd o informație suplimentară utilă, dar nu absolut necesară pentru comunicare, se caracterizează printr-o legătură slabă cu elementul regent:

Cei doi oameni... s-au înțeles, țărănește, din ochi. (G. Călinescu)

Urieșii, stînd pe coate, au trîntit un hohot mare. (V. Alecsandri)

Neizolate sînt complementele care au o importanță definitorie pentru comunicare:

Pe la miezul nopții... un întuneric adînc și rece s-a lăsat peste valea satului. (I. Druță)

Izolarea sau neizolarea unui complement oarecare depinde de o serie de factori de ordin semantic, gramatical și stilistic. Schimbarea ordinii obișnuite a complementului, cauzată la rîndul ei de intențiile vorbitorului, creează și ea condiții favorabile pentru izolarea complementelor, în special a celor circumstanțiale.

După structura lor, complementele se divizează în complemente simple, exprimate prin substantive și substitute ale acestora, prin adjective sau participii adjectivizate, prin adverbe, prin interjecții sau prin forme verbale (infinitiv, gerunziu, supin) fără compliniri și complemente dezvoltate exprimate prin diferite construcții verbale (infinitivale, gerunziale sau participiale) sau prin îmbinări de cuvinte nedezmembrabile semantic și sintactic (*Om în vîrstă și tîrziu, tot am învățat să scriu.* (T. Arghezi). Cele mai variate și mai numeroase sînt complementele substantivale, deoarece, în fond, substantivele pot exprima toate tipurile de complemente. Cele mai rare sînt complementele interjecționale.

COMPLEMENTELE NECIRCUMSTANȚIALE

COMPLEMENTUL DIRECT

Complementul direct determină un verb sau o interjecție cu valoare verbală și indică obiectul asupra căruia se exercită acțiunea acestora (*El privește un film.*) sau obiectul care este rezultatul acțiunii (*El face un film.*). Complementul direct se recunoaște cu ajutorul întrebărilor *pe cine?, ce?*

Complementul direct determină, în primul rând, verbele tranzitive (*Citesc romanul. O conduc pe mama*) și unele verbe intransitive care admit un complement direct exprimat printr-un substantiv înrudit cu verbul (*A-și trăi traiul. A dansa un dans. A juca un joc. A visa un vis. A cânta un cântec*) sau cu semantică identică (*A cânta un cântec, o romanță, o arie, o melodie, un refren etc.; A dansa un dans, un tangou, un vals, o polcă, o horă etc.*).

Afară de aceasta, complementul direct poate apărea după:

- unele verbe intransitive eventive care în anumite situații devin tranzitive (*A adormit copilul. L-au îmbătrânit nevoile. Mama crește trei copii*);
- unele interjecții predicative (*Iat-o. Zdrang! zăvorul. Pleosc! o palmă*);
- îmbinări verbale frazeologice (*A dus la capăt lucrul*).

Notă. Unele verbe tranzitive pot avea două complemente directe: de obicei unul — nume de persoană și altul — de obiect sau acțiune (*L-a învățat un dans nou.*). E vorba despre așa-zisele verbe bitranzitive: *a întreba, a asculta, a examina, a anunța, a sfătui* ș. a.

Complementul direct poate fi exprimat prin:

— substantive în cazul acuzativ cu sau fără prepoziția *pe* (*A scrie scrisoare. Am invitat-o pe soră-mea.*);

— prin pronume interogative, relative, nehotărâte, negative, personale accentuate sau neaccentuate, reflexive, demonstrative, de politețe, posesive, locuțiuni pronominale (*Nu poți face orice. Nu văd nimic. Nu vrea să vadă pe nimeni. Auzind acestea... Ce-ai făcut? L-a ascultat pe dumnealui. Spune-mi ce citești. A vîndut te miri ce.*).

— prin numerale cardinale, ordinale, colective, distributive, nehotărâte substantivizate (*I-a anunțat pe trei. L-am văzut pe al doilea. I-am invitat pe amîndoi. Îi interoga pe cîte doi.*);

— prin adjective substantivizate, precedate de articolul adjectival *cel* și prepoziția *pe* (*L-am ales pe cel bun. Nu-i obijduiți pe cei mici!*);

— printr-un verb la unul din modurile nepersonale (*Știe a citi. Ne-a dat de scris. Aud strigînd.*);

— prin orice cuvînt sau îmbinare de cuvinte nominalizată (*Strigă „ura-a-a!”*. *Zice „nu”*).

Complementul direct exprimat printr-un substantiv sau printr-un substitut al acestuia în acuzativ poate fi însoțit sau nu de prepoziția *pe*. Există situații cînd se folosește și cînd nu se folosește prepoziția dată. Și există situații cînd e posibilă și folosirea, și nefolosirea ei.

Se construiesc obligatoriu fără prepoziție complementele directe exprimate prin:

— substantive, comune sau proprii, nume de inanimate cu articol hotărît sau nehotărît (*Am privit un film. A trecut Nistrul*);

— substantive comune nume de animale nepersonificate (*Chem cîinele. Prinde găina*);

— substantive comune nume de persoane neidentificate (*A angajat oameni la lucru. Caută meșteri buni.*);

— substantive comune articulate sau nearticulate în îmbinare cu dativul posesiv (*Îi înapoiez cartea. Mi-am vizitat prietenii. Le dezvăluie taina.*);

— pronumele interogativ și relativ *ce*, pronumele nehotărâte *ceva*, *orice*, pronumele negative și nehotărâte care substituie nume de lucruri (*Ce spui? Vezi ceva? N-aud nimic. Face orice.*).

Se construiesc obligatoriu cu prepoziția *pe* complementele directe exprimate prin:

— substantive proprii nume de persoane sau de animale (*Am întâlnit-o pe Maria. L-am văzut pe Ion. L-a strigat pe Tărcuș.*);

— substantive comune generice în îmbinare cu nume proprii (*L-am văzut pe profesorul Țurcanu.*);

— substantive comune nume de persoană la singular la forma articulată (*L-au chemat pe directorul școlii. Au condus-o pe colega lor.*);

— substantive comune nume de persoană însoțite de un adjectiv posesiv sau demonstrativ (*Pe sora sa o cunosc. L-am mai văzut pe băiatul acesta.*);

— diferite părți de vorbire substantivizate în îmbinare cu articolul adjectival (*Îi apără pe cei mici. I-a anunțat pe cei prezenți.*);

— pronume personale și reflexive accentuate (*L-au pedepsit pe dînsul. Se contrazice pe sine.*);

— pronume nehotărâte și negative care substituie nume de persoane (*L-am bănuț pe altcineva. N-am văzut pe nimeni.*);

— pronumele *fiecare*, *oricare*, indiferent de referent (*Îl cunosc pe fiecare.*);

— numerale ordinale și colective (*L-am depășit pe al treilea. Îi cunosc pe amîndoi.*).

Complementul direct poate fi reluat sau anticipat prin forme neaccentuate ale pronumelui personal (*Pe dînsul nu l-au găsit. Nu l-au găsit numai pe dînsul.*). Fenomenul se numește *re priză*.

Există reguli speciale referitoare la reluarea și la anticiparea complementului direct. Reluarea complementului direct se face:

— când acesta este exprimat prin substantiv articulat (*Lampa am stins-o. Costumul l-am curățat.*);

— când el este însoțit de prepoziția *pe* (*Pe mama nu trebuie s-o așteptăm.*);

— când el este exprimat prin substantiv precedat de un adjectiv demonstrativ (cu excepția celor de calificare), de adjectivul pronominal nehotărât *fiecare*, de un adjectiv posesiv, de un numeral cardinal cu articol demonstrativ, de un numeral ordinal sau de un adjectiv la gradul superlativ (*Pe acest om nu-l cunosc. Pe cei mai buni elevi i-au premiat. Pe cei doi elevi i-a întrebat.*).

Anticiparea complementului direct se face când acesta este exprimat prin pronume personale, reflexive, posesive sau demonstrative (*Mă ocolește pe mine. Poți să-l întrebi pe dînsul. I-am văzut pe ai voștri.*).

Anticiparea este exclusă la:

— complementele directe fără prepoziția *pe* (*A deschis ușa. Și-a întâlnit părinții.*);

— complementele directe cu prepoziția *pe* exprimate prin pronume nehotărâte sau negative (*Cucerește pe oricine. Nu cunosc pe nimeni de aici.*).

Pronumele neaccentuat se acordă cu complementul propriu-zis (dublat) în gen, număr și caz (de multe ori după înțeles, și nu prin atracție.)

În cazuri excepționale, în calitate de complement direct pot apărea și substantive cu alte prepoziții. Complementele directe exprimate prin nume cu prepoziția *la* sînt caracteristice pentru limba vorbită (*Și încep a cărbăni la cireșe*). Uneori construcțiile cu prepoziția *la* marchează o cantitate sporită (*Au băut la apă!*).

În calitate de complement direct pot funcționa și unele nume însoțite de prepoziția *de* (*A făcut de mîncare. Au poftit și de băut*). De fapt, aceste complemente sînt rezultatul comprimării unor îmbinări de felul: *ceva de mîncare, ceva de băut*.

Notă. A nu se confunda complementul reluat (sau anticipat) cu repetarea lui în aceeași formă, care e redundantă și nerecomandabilă. Deci construcțiile de tipul: *Cartea o va citi-o* sînt neliterare și trebuie evitate. Este corect enunțul: *Cartea o va citi*.

Complementul direct nu se desparte prin virgulă de termenul pe care îl determină, indiferent de poziția pe care o are față de acesta.

COMPLEMENTUL INDIRECT

Complementul indirect determină un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecție și arată obiectul căruia îi este adresată o acțiune sau i se atribuie o însușire, o caracteristică exprimată de elementul determinat (*Scriu scrisoare mamei*). În afara de această valoare fundamentală cuprinsă în definiție (care, de fapt, este incompletă), complementul indirect mai are și alte valori. Mai importante sînt următoarele: obiectul destinației (*Construiesc pentru muncitori*), obiectul asemănării (*Seamănă cu tine*), obiectul referirii (*Mi-e dor de casă*), obiectul atitudinii (*Luptă împotriva corupției*), obiectul orientării (*S-a îndreptat spre ei*), obiectul interiorizării (*S-a închis în sine*), obiectul provenienței altui obiect (*Fac din casă stadion*), obiectul unei stări, așa-numitul dativ al subiectului (*Mi-e foame. Ne e sete. Vă era cald*). Complementul indirect poate fi recunoscut cu ajutorul uneia dintre întrebările: *cui? despre cine? despre ce? pentru ce? pentru cine? la cine? la ce?* etc. Complementul indirect poate determina:

— verbele tranzitive care pot intra concomitent în relație cu două complemente: unul direct și altul indirect (*Le-am scris scrisoare părinților. A transmis salutări prietenei*);

— verbele intransitive care se pot construi cu dativul ce arată că acțiunea se efectuează în favoarea ori în defavoarea cuiva (*Părinții le-au interzis copiilor să plece în călătorie*);

— îmbinări frazeologice verbale construite cu dativul (*Lui Ion îi merge bine. Mie îmi vine greu să răspund. Vouă nu vă pare rău de nimic*);

— adjective și participii adjectivizate care conțin ideea de act volitiv (*Dornic de muncă. Mulțumit de sine. Setos de cunoștințe. Bucuros de oaspeți*);

— unele adverbe și interjecții (*Se află departe de părinți. Vai de noi!*).

Complementul indirect se exprimă prin:

— substantive în cazul dativ (*Cos o rochie fiicei. I-a adus apă bunicii*);

— substantive în cazul acuzativ cu prepoziția *la* (*Dau apă la vite. A dat drumul la cîine*);

— substantive în cazul acuzativ cu alte prepoziții (*Am primit scrisoare de la părinți. M-am adresat către director. Copilul seamănă cu mama*);

— diverse tipuri de pronume în dativ sau în acuzativ cu prepoziție (*Mi s-a spus să vin. Și-a amintit de tine. Nu-și bate capul de nimic*);

— substantiv sau pronume în genitiv cu prepozițiile *asupra*, *contra*, *împotriva* (*Nevoile s-au abătut **asupra** casei lor*);

— adjective, participii, numerale substantivate (*Luau pămîntul **de la cei bogați**. Li s-a spus **la amîndoi** să vină*);

— forme nominale ale verbului (*Nu se mai satură **privindu-l**. S-a lăsat **de băut**. Nu se putea **opri de a-l privi***).

Ca și complementul direct, complementul indirect poate fi dublat prin reluare sau prin anticipare. De obicei, pot fi reluate sau anticipate complementele în dativ:

Străinilor voi nu **le-ați** spus / Că doine ca a noastre nu-s. (G. Coșbuc)

Parcă nu **li-i** sortit **oamenilor** să moară odată și odată? (I. Druță)

Există o serie de reguli referitoare la reluarea sau anticiparea complementului indirect. Astfel, sînt reluate complementele indirecte realizate prin orice substantiv, pronume sau numeral (substantivizat) în cazul dativ (*Mamei i s-au umplut ochii de lacrimi. Copiilor **le-a** plăcut jocul. Nouă nu **ne** venea a crede. Primilor **le-a** dat drumul acasă*). În situațiile de tipul acesta reluarea complementului indirect printr-un alt complement indirect, exprimat prin pronume neaccentuat, este obligatorie.

Reluarea este facultativă la complementele indirecte exprimate prin pronume nehotărîte (*La **cîți** **le-a** spus să vină în loc de **La cîți** a spus să vină*).

Anticiparea complementului indirect este obligatorie, mai ales, cînd el este exprimat prin pronume personale și de politețe (***Le-a** spus lor. **V-am comunicat dumneavoastră***). În atare situații anticiparea e dictată atît de natura complementului indirect, cît și de cea a termenului regent.

Anticiparea nu este admisă la complementele indirecte exprimate prin substantive care denumesc obiecte (*A donat **bibliotecii** cărți. Acordă mai multă atenție **chestiunilor** de serviciu. Dau prioritate **călătoriilor** cu autobuzul*).

Unele probleme apar și în legătură cu acordul complementului indirect anticipat. De regulă, pronumele neaccentuat se acordă cu complementul indirect propriu-zis în persoană și număr. Anumite dificultăți apar la acordul complementului indirect multiplu. Sînt considerate mai corecte construcțiile cu complementul anticipat la plural (*Vă transmit salutări **ție** și **părinților** tăi. Ne-a mulțumit **mie** și **colegilor** **mei***) decît cele în care complementul anticipat se acordă prin atracție cu primul component al complementului multiplu care e la singular (***Ți-a** transmis salutări **ție** și **părinților** tăi. **Mi-a** mulțumit **mie** și **colegilor** **mei***).

COMPLEMENTUL DE AGENT

Complementul de agent determină un verb la diateza pasivă sau un verb reflexiv cu valoare pasivă și indică subiectul logic al acțiunii, adică persoana care înfăptuiește acțiunea (*Cărțile bune sînt citite **de către elevi**. Cărțile bune se citesc **de către elevi**. Cărțile citite **de către elevi** sînt bune*). Poate fi recunoscut cu ajutorul uneia dintre întrebările: *de cine? de către cine?*

Complementul de agent poate determina:

— verbe la diateza pasivă sau verbe reflexive cu valoare pasivă la unul dintre modurile personale (*Temele interesante sînt mai ușor **însușite** de către elevi. Cărțile se **cumpără** de studenți*);

— verbe la supin cu valoare pasivă (*Aceasta-i o poezie ușor de învățat de către orice elev*);

— verbe la participiu cu valoare pasivă (*Scrisoarea trimisă de mine încă n-o primiseră*);

— verbe la infinitiv (*Lege spre a fi adoptată de parlament*);

— adjective formate cu ajutorul sufixului *-bil*, care au sens pasiv (*Se fixează prețuri acceptabile de către populație*).

Complementul de agent poate fi realizat prin substantive sau prin substitute ale acestora (pronume, numerale, adjective sau participii) în acuzativ însoțite de prepoziția *de* sau *de către* (*Compunerea aceasta e scrisă de un elev bun. Romanul acesta e citit de către mulți. Scrisoarea a fost trimisă de către altcineva*).

Sub aspect semantic, complementul de agent este foarte apropiat de subiect, el fiind, de fapt, subiectul logic al acțiunii. Pentru a evita confuzia acestui tip de complement cu alte complemente (indirect, instrumental sau cauzal), construcția pasivă trebuie transformată în construcție activă. În urma acestei operații, verbul de la diateza pasivă trece la diateza activă, complementul de agent devine subiect, iar subiectul devine complement direct (*Copilul este mângâiat de către mama. → Mama mângâie copilul*).

O atenție specială cere folosirea paralelă a prepoziției simple *de* și a prepoziției compuse *de către*, ultima fiind utilizată, în special, în stilul publicistic, științific și administrativ și numai atunci când însoțește nume care denumesc persoane sau pronumele corespunzătoare (*Scrisoarea a fost scrisă de către fiul său mai mare. Emisiunea va fi vizionată de către ai mei*).

Complementul de agent, de obicei, nu se izolează.

COMPLEMENTUL INSTRUMENTAL

Complementul instrumental determină un verb, o interjecție cu sens verbal sau un adjectiv (participiu adjectivizat) și indică mijlocul (instrumentul, unealta, ființa, materia) cu ajutorul căruia se îndeplinește acțiunea sau se manifestă o însușire (*Ară cu tractorul. Hârști! cu secera. Peisaj descris prin cuvinte*). Poate fi identificat prin una dintre întrebările: *cu ce? prin ce? prin cine? din ce? fără ce?*

Se exprimă prin:

— substantive, mai rar prin substitute ale acestora (pronume, numerale) însoțite de prepoziția *cu* (*Scrive cu stiloul. N-am cu ce spăla*);

— gerunziu cu sau fără compliniri (*Bunica citește punându-și ochelarii*);

— infinitiv cu prepoziție, cu sau fără compliniri (*Citește fără a-și pune ochelari*).

Complementul instrumental stă, de regulă, după termenul determinat și nu se izolează.

COMPLEMENTUL SOCIATIV

Complementul sociativ determină un verb sau o interjecție cu valoare verbală și arată ființa sau obiectul care însoțește subiectul sau unele complemente în procesul săvârșirii acțiunii sau în suportarea efectelor ei (*Poți pleca cu ei. Hai cu noi. Băiatul a plecat cu prietenii*). Complementul sociativ se identifică prin întrebările *cu cine? cu ce?*

Poate fi exprimat prin substantive sau pronume (mai rar, numerale) însoțite de prepoziția *cu* sau de locuțiunile prepoziționale *împreună cu*, *cu tot cu* (*A venit împreună cu fratele. Copilul pleacă împreună cu mama. Și-a invitat prietenii cu tot cu familiile lor. A intrat cu cineva. Mama pleacă cu amîndoi*).

Notă. A nu se confunda complementul sociativ cu subiectul multiplu. Distincția se face ținându-se cont de numărul verbului-predicat. Dacă verbul-predicat din enunț e la numărul plural, avem de a face cu un subiect multiplu (*Mama cu fiica au plecat la mare*). Dacă predicatul e la singular, substantivul cu prepoziție îndeplinește funcția de complement sociativ (*Mama a plecat la mare cu fiica*).

Complementul sociativ stă, de regulă, după termenul regent și nu se izolează.

COMPLEMENTUL DE RELAȚIE

Complementul de relație determină un verb, mai rar un adjectiv sau un adverb, și arată obiectul la care se limitează o acțiune sau din ce punct de vedere se efectuează ea (*Cît despre Ion, nu știu nimic. Din partea mea, poți să nu vii*). Complementul de relație se poate identifica prin una dintre întrebările: *din ce punct de vedere? în ce privință?*

Complementul de relație se exprimă prin substantive sau prin substitute ale acestora (pronume, anumite tipuri de numerale), însoțite de prepoziții și locuțiuni prepoziționale. Prepozițiile și locuțiunile prepoziționale care pot intra în componența complementului de relație sînt foarte variate: *în, la, asupra, (cît) despre, din, după, pentru, apropo de, cu privire la, din partea, în legătură cu, în privința, sub aspect, sub raport, privitor la* etc. (*Apropo de această chestiune, nu-ți pot comunica nimic. În legătură cu plecarea peste hotare, pot să-ți spun că s-a amînat. Din partea mamei, am avut toată bunăvoința. N-am aflat nimic privitor la această chestiune*).

Complementul de relație poate sta atît înaintea cuvîntului determinat, cît și după el. Mai des totuși este antepus. Complementele de relație aflate înaintea elementului regent, de obicei, se izolează.

COMPLEMENTUL OPOZIȚIONAL

Complementul opozițional determină un verb, o interjecție predicativă sau un adjectiv și arată obiectul sau situația care se opune celor redade de celelalte părți de propoziție (*Hai tu în locul lor. În locul lui, a venit altul. L-am luat de bun în loc de rău*).

El se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), prin numerale sau adverbe (*În loc de pîine, a cumpărat chifle*) introduse de locuțiunile prepoziționale *în locul, în loc de (În locul meu, va pleca altcineva. În loc de unul, au venit tocmai trei. În loc de azi, va sosi mîine)*.

Complementul opozițional, cu unele excepții, stă înaintea termenului regent și se izolează. Cînd e plasat în postpoziție, de obicei, nu se izolează.

COMPLEMENTUL CUMULATIV

Complementul cumulativ determină un verb sau o interjecție predicativă și arată obiectul sau situația la care se adaugă cele exprimate prin alte părți de

propoziție (**Pe lângă produse alimentare, se mai vînd și mărfuri de uz casnic. Hai și eu, pe lângă voi!**).

Se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), numerale, adverbe, adjective însoțite de propoziția *pe lângă* sau de locuțiunile prepoziționale *în afară de*, *în afara* (**În afară de fructe, se vînd și legume. Pe lângă noi, a trecut și el.**).

Complementul cumulativ poate sta atît înaintea cuvîntului regent, cît și după el, și se izolează, indiferent de poziția pe care o ocupă în cadrul enunțului.

COMPLEMENTUL DE EXCEPȚIE

Complementul de excepție determină un verb și arată obiectul care nu se include în categoria obiectelor rediate prin alte părți de propoziție (*Au venit toți, afară de tine*).

Se exprimă prin substantive (sau substitute pronominale ale acestora), numerale, precedate de locuțiunile prepoziționale *afară de*, *în afara*, *cu excepția* sau prin adverbul *decît* (*Nu cunoșteam pe nimeni, decît pe prietenul meu. Afară de voi, n-a mai venit nimeni. Veniseră toți, afară de unul-doi.*).

Complementul de excepție mai poate fi exprimat prin:

— verbe la infinitiv (*Nu poate altceva, decît a tencui*);

— adjective sau participii adjectivizate (*I s-au dăruit flori de diferite culori, afară de roșii*);

— adverbe (*Magazinul e deschis în fiecare zi, afară de duminică*).

Complementul de excepție se izolează, indiferent de poziția pe care o ocupă în enunț.

COMPLEMENTELE CIRCUMSTANȚIALE

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE LOC

Complementul circumstanțial de loc determină un verb, o interjecție cu valoare verbală sau un adjectiv și indică locul unde se desfășoară acțiunea, punctul de plecare sau direcția acțiunii (*Lucrează în câmp. Pleacă acasă*). Răspunde la una dintre întrebările: *unde? de unde? pe unde? încotro?*

Complementul circumstanțial de loc poate determina:

— un verb sau o locuțiune verbală la unul dintre modurile personale (*Ne plimbăm prin oraș. A trecut pe aici*);

— un participiu sau un adjectiv (*Casă văruiată pe dinafară. Varză rea înăuntru*);

— o interjecție predicativă (*Pasărea zbîrr! pe acoperiș*);

— un verb la moduri nepersonale: la gerunziu (*L-am văzut intrînd pe poartă*), la infinitiv (*Înainte de a pleca la serviciu, a privit o emisiune televizată*), la supin (*S-a apucat de săpat în grădină*).

Complementul circumstanțial de loc poate fi exprimat prin:

— adverbe și locuțiuni adverbiale de loc (*Locuiește acolo. S-a oprit jos. Se vede de dincolo*);

— substantive sau alte părți de vorbire cu valoare substantivală (pronume, numerale, adjective posesive) însoțite de prepoziții sau de locuțiuni prepoziționale (*Stă la poartă. Ieri a trecut pe la noi*);

— substantive în dativ în construcții stabile (*S-a oprit **locului**. Așterne-te **drumului***);

— verbe la supin (*A venit **de la cules**. S-a dus **la vînat***).

Complementele circumstanțiale de loc se construiesc cu ajutorul prepozițiilor și locuțiunilor prepoziționale ce conțin ideea de loc: *în, la, după, între, lângă, pe, spre, sub, de la, pînă la, pe la, către, deasupra, înaintea, peste, pe deasupra, pînă în, de prin, de-a lungul, alături de, aproape de, în fața, în urma* ș. a.

Complementele circumstanțiale de loc stau, de regulă, după elementul determinat. (*Negura se întinde **pe cîmpie***). Deseori însă pot sta și înaintea acestuia. (***Pe masă** ardea o lampă. **Din pădure** se revărsau triluri de păsări*). De multe ori complementele circumstanțiale de loc antepuse sînt marcate stilistic.

Complementul circumstanțial de loc (antepus sau postpus) în situații obișnuite nu se izolează.

Complementul circumstanțial de loc se izolează doar:

— cînd este folosit cu rol de precizare: *Poate că n-ar fi dorit ca el să-i pună o asemenea întrebare aici, **la pîrlaz**...* (Ana Lupan)

— cînd este antepus termenului regent: ***De sus**, cădeau stropi mășcați de ploaie.*

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE TIMP

Complementul circumstanțial de timp determină un verb, o interjecție cu valoare verbală sau un adjectiv și indică timpul cînd are loc acțiunea sau ce manifestă o însușire (*A plecat **ieri**. A luat ciocanul și cioc-boc **toată ziua**. Cărțile apărute **anul trecut** s-au epuizat deja*).

Complementul circumstanțial de timp poate indica momentul săvîrșirii acțiunii (*S-a trezit **la ora șapte***), perioada săvîrșirii acțiunii (*A lucrat o **săptămîină***), periodicitatea (*Îl vizitează **zilnic***) și alte limite temporale.

Complementul circumstanțial de timp poate fi identificat cu ajutorul uneia dintre întrebările: *cînd? de cînd? pînă cînd? cît timp?*

Complementul circumstanțial de timp poate determina:

— un verb la unul dintre modurile personale (*A **sosit** tîrziu*);

— o interjecție cu valoare predicativă (***Hai** mîine!*);

— un adjectiv (*E **bolnav** de două luni*);

— un verb la unul dintre modurile nepersonale (gerunziu, participiu cu valoare adjectivală, infinitiv sau supin) (*Am văzut o stea **căzînd** în zori. Pămîntul **arat** de cu toamnă se lucrează ușor. S-a apucat **de săpat** în zori. Pentru a **ajunge** la timp, s-a pornit mai devreme*).

Complementul circumstanțial de timp se exprimă prin:

— adverbe sau locuțiuni adverbiale de timp (*Voi pleca **azi**. Mai treci **din cînd în cînd***);

— substantive cu sau fără prepoziție, însoțite uneori de alte determinative (***De copil**, a fost deprins cu munca. A murit **la vîrsta de 70 de ani***);

— verbe la gerunziu, singure sau în componența construcțiilor gerunziale (*Fiul craiului, **încălecînd**, îl netezește pe coamă. **Înceind aratul**, au început semănatul*);

— verbe la infinitiv cu sau fără determinative (***Înainte de a ieși**, și-a luat rămas-bun. A terminat lucrul **înainte de a însera***);

- adjective substantivizate însoțite de prepoziții (*Se cunosc de mici*);
- verbe la supin cu valoare substantivală însoțite de prepoziții (*Pînă la cules a mai rămas o săptămîină*);
- verbe la participiu, singure sau în construcții (*Întors acasă, a început să citească*);
- expresii frazeologice cu valoare temporală (*S-a trezit cu noaptea-n cap*).

Complementele circumstanțiale de timp se construiesc cu foarte multe și variate prepoziții și locuțiuni prepoziționale: *înaintea, către, din, după, poate, pînă la, de la, o dată cu, aproape de* ș. a.

Complementul circumstanțial de timp exprimat prin substantive ce denumesc segmente temporale, urmate deseori de alte determinative, se folosește fără prepoziții (*A susținut examenele anul trecut. Începem lecțiile săptămîna viitoare. Vara trecută am fost la mare*), deși, în anumite situații, pentru a marca mai accentuat momentul anterior sau posterior, sînt întrebuițate prepozițiile respective (*La doi ani după plecare, s-a întors în sat. Strînsul roadei a început cu o săptămîină mai devreme*).

Complementul circumstanțial de timp poate sta atît înainte, cît și după cuvîntul determinat. Dacă este postpus, de obicei nu se izolează, chiar dacă are și el determinative (*Strînsul roadei a început cu două săptămîni mai tîrziu*). Se izolează doar complementele de timp dezvoltate care precedă verbul-predicat și nu exprimă o informație absolut necesară pentru comunicare (*După o fugă bună, omul s-a oprit să se odihnească*) și cele care se precizează consecutiv unul pe altul (*Tîrziu, spre amurg, s-a pornit spre casă*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE MOD

Complementul circumstanțial de mod determină un verb, o locuțiune verbală, o interjecție cu valoare verbală, un adjectiv sau un adverb și indică în ce fel (mod) se desfășoară o acțiune sau se prezintă o însușire (*Lucrează bine. Hai repede. Pășește rar*).

Complementul circumstanțial de mod răspunde la una dintre întrebările *cum? în ce mod? cît? cît de?*

Sînt mai multe tipuri de complemente circumstanțiale de mod: propriu-zise (*Merge încet. Ascultă cu atenție. Vine alergînd*); comparative (*Zboară ca gîndul. Muncesc la fel de bine. Scrie mai citeț*); de măsură (*Sacul cîntărește 50 kg. Prețurile au crescut cu 20%*).

Complementul circumstanțial de mod poate determina:

- verbe la unul dintre modurile personale (*Scrie frumos*);
- verbe la unul dintre modurile nepersonale: infinitiv (*Mergea fără a se grăbi*), gerunziu (*L-am văzut mergînd spre casă*), supin (*S-a săturat de umblat fără nici un rost*);
- interjecții cu valoare predicativă (*Hai mai iute!*);
- adjective (*Tare ca bradul*);
- adverbe (*Pasărea zboară repede*).

Complementul de mod se exprimă prin:

- adverbe, locuțiuni adverbiale sau prin numerale cu valoare adverbială (*Cîntă bine. Plătește înzecit*);

- substantive cu prepoziții (*Lucrează conform planului. Merge fără frică*);
- substantive cu valoare adverbială (*Doarme buștean. L-au bătut măr*);
- numerale (*Mergeau cîte doi. A repetat materia de trei ori*);
- verbe la infinitiv precedate de prepoziție sau construcții infinitivale (*Merge fără a se grăbi*);
- verbe la gerunziu cu sau fără cuvinte determinative (*Merge șchiopătînd. Vorbește schimonosînd cuvintele*);
- interjecții (*Sarmalele mergeau gogîlț, gogîlț!*);
- construcții comparative (*Fuge repede ca vîntul*);
- expresii frazeologice (*A privi cu ochi mari*).

Complementele circumstanțiale de mod stau, de cele mai multe ori, imediat după termenul regent și nu se izolează:

Cerul încărunți de nouri, / vîntul începu a geme rece... / Șerpi roșii rupeau trăsnînd poala neagră a norilor..., / tunetul cînta adînc ca un proroc al pierzării. (M. Eminescu)

Se izolează, de obicei, complementele de mod exprimate prin gerunzii, infinitive care stau înaintea termenului determinat (*Șchiopătînd, pășea spre casă. Fără a se grăbi, se îndreptă spre poartă*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE CAUZĂ

Complementul circumstanțial de cauză (numit și cauzal) determină un verb sau un adjectiv și arată cauza unei acțiuni, a unei stări sau a unei însușiri (*Moare de rîs. A căzut din neatenție. Era bolnav de invidie*).

Complementul circumstanțial de cauză se identifică prin una dintre întrebările: *din ce cauză? din ce motive? din care considerente?*

Complementul circumstanțial de cauză poate determina:

- verbe la unul dintre modurile personale (*Tremura de frica. Pleacă de nevoie*);
- verbe la gerunziu (*Rizînd de bucurie. Plîngînd de ciudă*);
- verbe la infinitiv (*Începu a plînge de necaz*);
- adjective sau participii cu valoare adjectivală (*Avea ochii roșii de plîns. Pămînt uscat de secetă*).

Cu funcție de complement cauzal pot apărea:

— substantive sau substitute ale acestora (pronume, numerale), precedate de prepoziție sau de unele locuțiuni prepoziționale. (*Moare de curiozitate. Din cauza lui am întîrziat*);

— adjective sau participii adjectivizate cu sau fără cuvinte determinative (*Îl dădea vîntul jos de slab. Nu putea merge acasă de obosit*);

— gerunziu cu sau fără cuvinte determinative (*Grăbîndu-mă, n-am reușit să vă sun*).

Complementul circumstanțial de cauză poate fi situat atît după cuvîntul determinat, cît și înaintea acestuia.

În situații obișnuite, complementele cauzale nu se izolează. Se izolează complementele cauzale simple sau dezvoltate care stau înaintea verbului predicat și asupra cărora se insistă în mod special (*De necaz, nu vedea lumea*), precum și cele exprimate prin participii sau adjective cu sau fără elemente determinative, situate înaintea cuvîntului determinat (*Copilul, de obosit, nu putea păși. De slab, i se vedeau oasele*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL DE SCOP

Complementul circumstanțial de scop (numit și final) determină un verb (substantiv deverbal) și indică scopul acțiunii (*Se făcea mare pregătire **pentru ospăț.***). Poate fi identificat prin întrebarea *în ce scop? cu ce scop?*

În calitate de complement circumstanțial de scop pot funcționa:

— substantive sau substitute pronominale, precedate de prepoziție (*A venit **după cumpărături. Pentru aceasta** a fost nevoit să consulte multă literatură.*);

— prin verbe la infinitiv precedate de prepozițiile *pentru* sau *spre* (*Toți se nasc **spre a muri***);

— prin supine precedate de prepoziții (*A venit **la săpat***).

Complementul final stă, de regulă, după verbul-predicat și nu se izolează. Complementul final plasat înaintea termenului regent sau intercalat între subiect și predicat se izolează (***Pentru a afla adevărul**, s-a deplasat la fața locului. El, **pentru a se salva**, a fugit*).

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL CONDIȚIONAL

Complementul circumstanțial condițional arată condiția de care depinde înfăptuirea unei acțiuni sau manifestarea unei însușiri exprimate de verbul sau de adjectivul determinat (*Eu, **în locul lui**, n-aș fi procedat așa*).

Complementul condițional răspunde la întrebările *în ce condiții? cu ce condiție?*

Verbul determinat de complementul condițional se află la un mod sau la un timp care arată o acțiune nerealizată. Acțiunea urmează să se realizeze, dacă se îndeplinește condiția exprimată de complement.

Cu funcție de complement condițional pot apărea:

— substantivele *caz*, *condiție*, *eventualitate* precedate de prepoziții (*în*, *cu*) sau alte substantive precedate de locuțiunea prepozițională *în caz de* (***În condițiile date**, vom lucra mai bine. **În caz de pericol**, vei fugi*);

— substantive nume de ființe sau substitute ale acestora (pronume, adjective posesive, numerale), însoțite de locuțiunea prepozițională *în locul* (***În locul fratelui tău**, eu n-aș fi venit. **În locul lui**, acceptam propunerea*);

— adverbe (*Să-mi scrii, **altfel** (altminteri) mă supăr*);

— printr-un verb la gerunziu cu sau fără compliniri (***Văzîndu-mă**, s-ar bucura*).

Locul complementului circumstanțial condițional nu este stabil. Mai des totuși stă înaintea cuvîntului determinat și, de regulă, se izolează.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL CONCESIV

Complementul circumstanțial concesiv determină un verb, o interjecție cu valoare verbală sau un adjectiv și indică obiectul sau situația care ar fi putut împiedica realizarea unei acțiuni sau existența unei însușiri (***Contrar obiceiului său**, șeful n-a întârziat. **Deși tîrzie**, primăvara a fost totuși destul de frumoasă. **Deși obosit**, hai la trebi!*)

Complementul concesiv poate fi identificat cu ajutorul uneia dintre întrebările: *în ciuda cărui fapt? în pofida cărui fapt?*

În funcție de complement concesiv pot apărea:

— substantive însoțite de locuțiunile prepoziționale *cu tot (toată), în ciuda, în contra, în pofida*, de prepoziția *împotriva* sau de adverbul *contrar* (**Cu toată bunăvoința, n-a reușit să-l ajute. Contrar voinței, el acceptă totuși propunerea**);

— locuțiunea adverbială *cu toate acestea* (*A fost anunțat, cu toate acestea n-a venit*);

— verbe la infinitiv cu compliniri (**Fără a-și da seama de cele întâmplate, ieși afară**);

— verbe la gerunziu cu compliniri (**Venind târziu, totuși a izbutit să-și facă toate temele**).

Complementul de concesie se situează, de obicei, înaintea elementului determinat. În cazuri rare poate sta și după acesta.

Complementul de concesie se izolează, indiferent de structura lui și de locul pe care îl ocupă în propoziție.

COMPLEMENTUL CIRCUMSTANȚIAL CONSECUTIV

Complementul circumstanțial consecutiv determină un verb sau un adjectiv și indică consecințele unei acțiuni sau ale unei însușiri (calități): *Căzu la pat bolnavă pe moarte*. (I. Creangă). *Cei doi se înțelegeau de minune*.

Se construiește, de obicei, cu prepozițiile *de, spre, pentru*, care precedă:

— un substantiv (*S-au speriat de moarte. A reușit de minune*);

— un verb la participiu (*Dansează de invidiat*);

— o locuțiune adverbială sau adjectivală (*Rîdeau și povesteau cele întâmplate de-a mai mare dragul*);

Stă întotdeauna după verbul (adjectivul) care îl determină și nu se izolează.

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLEMENTAR

Spre deosebire de toate celelalte părți de propoziție care au un singur termen regent, elementul predicativ suplimentar este o parte secundară de propoziție dublu subordonată: unui verb și unui nume. Astfel, în prepoziția *Apa curge liniștită*, elementul predicativ suplimentar *liniștită* se referă în același timp la verbul predicativ *curge* și la substantivul (cu funcție de subiect) *apa*. Deci elementul predicativ suplimentar are doi termeni regenți: unul nominal, celălalt verbal.

Fiind, de regulă, un substantiv (sau un substitut al substantivului) fără prepoziții ori însoțit de anumite prepoziții, regentul nominal poate fi la toate cazurile. Regentul verbal poate sta la orice mod, diateză, timp, număr și persoană.

Dubla dependență a elementului predicativ suplimentar este marcată formal prin acordul lui cu numele la care se referă și prin locul lui în urma verbului determinat (de regulă):

↓ ↓
Copiii aleargă **voioși**.

↓ ↓
Am găsit-o **suferindă**.

↓ ↓
Îi zic **Sandu**.

Nu este exclus însă ca din motive stilistice sau din necesitățile versificației elementul predicativ suplimentar să stea înaintea verbului determinat sau înaintea substantivului la care se referă:

Gînditoare și tristă venea... venea melodia tărăgănată. (Al. Odobescu)

De la gîrlă-n pîlcuri dese / **Zgomotoși** copiii vin. (G. Coșbuc)

În asemenea situații elementul predicativ suplimentar apare totdeauna nearticulat.

Elementul predicativ suplimentar se poate referi la un nume cu diverse funcții sintactice în propoziție. Acesta poate fi:

a) subiect:

Frunzele cădeau veștede și uscate. (M. Sadoveanu)

Cînd **ochii** tăi tot încă mari / Se uită **dulci și galeși.** (M. Eminescu)

b) complement direct:

Mă întreceam cu fetele cele mai mari din tors și ele din răutate **mă** porecleau „**Ion Torcălău**“ (I. Creangă);

O cheamă **Agripina pe nevastă**-mea. (Z. Stancu)

c) complement indirect:

Și iaca ne trezim **cu popa Buligă**, ce-i ziceau și Ciucălău, din ulița Buciumeni, **tămîiet și aghezmuț**, gata des-dimineată, Dumnezeu să-l iepure! (I. Creangă)

[Copiii] **îmi** spuneau **Dințosul**. (Z. Stancu)

d) complement de agent:

Invențiile lui au fost recunoscute **de specialiști perfecte.**

Deci, elementul predicativ suplimentar poate determina, în principiu, orice parte a propoziției, dar apare de cele mai multe ori pe lîngă un nume cu funcția sintactică de subiect sau de complement direct.

Cîteodată numele determinat de elementul predicativ suplimentar poate să lipsească, însă el este lesne subînțeles. În lipsa numelui determinat elementul predicativ suplimentar se poate raporta la o întregă propoziție:

... rămîne fapt prețios pentru privitorul istoric că Mehmet, cuceritorul... **a urcat cu alai dealul Hlincea**... (G. Galaction)

Funcțiile sintactice ale termenilor regenți (nominal sau verbal) sînt independente de elementul predicativ suplimentar.

MIJLOACE DE EXPRIMARE

A ELEMENTULUI PREDICATIV SUPLIMENTAR

Elementul predicativ suplimentar poate fi exprimat prin:

1) substantive:

a) fără prepoziții:

Ce frumos era în crînguri/ Cînd cu ea m-am prins **tovarăș**. (M. Eminescu)

Turcii... mijlociră să vie **domn** [Mihail]. (P. Ispirescu)

b) cu prepoziții și locuțiuni prepoziționale: *de, în, la, contra, pentru, în calitate de, în chip de:*

Ea ar fi venit **în chip de pasăre**, de a bătut acuma la fereastră. (I. Creangă)

- c) în construcții comparative cu adverbele *ca* sau *cît*:
Și-l găsirăm/ În pai ca trestia/ În spic ca vrabia/Și-n bob ca mazărea.
 (G. Teodorescu)
Ochii i-au ieșit afară din cap cît cepele de mari. (I. Creangă)
 2) adjective, participii și gerunzii adjectivizate (cu sau fără prepoziții):
Ei sînt considerați drept cei mai buni din clasă.
Și crîngurile se întind desfrunzite, cafenii, cu o ușoară pîclă arămie deasupra lor. (M. Sadoveanu)
Ruxanda ieși tremurîndă și galbenă. (C. Negruzzi)
 3) pronume (cu sau fără prepoziții):
Și m-am trezit pe nesimțite/Că-mi zice satul „Dumneata”. (O. Goga)
L-am găsit cît mine.
 4) numerale:
Elevii au sosit primii la finiș.
Ei au plecat amîndoi la munte.
 5) verbe la gerunziu și mai rar la infinitiv:
... și eu iar fugeam acasă plîngînd, stupind și blestemîndu-l. (I. Creangă)
Și costița ta bălaie o aduni la ochi plîngînd. (M. Eminescu)
Acum întîiași dată vedem ideea de unitate a se arăta. (N. Bălcescu)
 6) adverbe:
*Nu că numai milostivă/Nu-mi ești nicidecum atunci, /Ci te-arăți și împotrivă/
 Cu-ale ei sfinte porunci!* (Văcăreștii)
 Elementul predicativ suplimentar se exprimă prin părțile de vorbire care au sens lexical de sine stătător și care pot fi părți de propoziție. Dacă este exprimat printr-un nume (substantiv, adjectiv, numeral, pronume), el se acordă cu numele pe care-l determină în număr și gen (la fel ca numele predicativ). În lipsa elementului verbal regent drept elemente predicative suplimentare apar numai determinativele referitoare la verbul absent și la subiectul lui. Aceste determinative sînt de obicei complemente (și propoziții) circumstanțiale de loc și mai rar de timp:
S-a transcris în întregime fraza lui Bălcescu, fiindcă autorul o dorește pe frontispiciul acestui roman. (Camil Petrescu)
Îl văd pe Demetrius în zilele cele dintîi ale cunoștinței noastre. (G. Galaction)

ELEMENTUL PREDICATIV SUPLIMENTAR ȘI ALTE PĂRȚI DE PROPOZIȚIE

Cu toate că are o situație specială în rîndul părților secundare de propoziție, elementul predicativ suplimentar se apropie mult de predicat atît prin conținut, cît și prin mijloacele de exprimare (fiind acordat cu subiectul). Astfel, ca și numele predicativ, elementul predicativ suplimentar se subordonează unui nume sau se raportează la o propoziție subordonată prin intermediul unui verb mijlocitor. Deosebirea dintre ele constă doar în natura morfosintactică a verbelor pe lîngă care apar: numele predicativ determină verbe copulative (mai mult sau mai puțin lipsite de sens lexical), pe cînd elementul predicativ suplimentar se referă la verbe predicative cu sens lexical autonom.

Bineînțeles, nu întotdeauna poate fi stabilit hotarul precis care separă verbele predicative de cele copulative, fiindcă în realitatea limbii nu există o gradată de la verbele cu sens lexical deplin la verbele cu sens lexical slăbit.

Există și deosebiri întemeiate pe criterii sintactice: în timp ce elementul predicativ suplimentar se poate raporta la nume și propoziții subordonate cu numeroase funcții sintactice, numele predicativ se raportează numai la subiect și la corespondenta acestuia, propoziția subiectivă.

Deoarece apare pe lângă un verb, elementul predicativ suplimentar poate da impresia că se apropie de complement, mai ales de un complement circumstanțial de mod. În realitate el se deosebește de complement atît ca înțeles (prin absența nuanțelor circumstanțiale), cît și ca formă (prin acord).

Referindu-se la un nume, elementul predicativ suplimentar se apropie mai mult de atributul circumstanțial, de care totuși se deosebește net prin apartenența la grupul verbului, prin topică și prin absența nuanțelor circumstanțiale.

De obicei elementul predicativ suplimentar nu se izolează de termenii regenți, dar cînd se află înaintea numelui-subiect, atunci se separă prin intonație și pauză, marcată în scris prin virgulă:

*Însă ca **tovarăș** [,] era părtaș la toate, și la pagubă, și la cîștig.* (I. Creangă)

PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

Părțile de propoziție de același fel coordonate între ele se numesc părți de propoziție multiple*. Ele nu se subordonează una alteia, depind toate de același cuvînt pe care îl determină și îndeplinesc aceeași funcție sintactică. De exemplu, în propoziția *Cîmpia zăcea într-o ceață subțire și străvezie* (I. Druță), adjectivele *subțire*, *străvezie*, fiind legate între ele prin conjuncția copulativă *și*, determină ambele substantivul *ceață* și îndeplinesc funcția sintactică de atribute acordate.

Nota 1. Există însă și cazuri cînd părțile de propoziție îndeplinesc diferite funcții în propoziție. Aceasta are loc, în special, la complementele circumstanțiale multiple, ce pot fi de diferite tipuri: *Oricînd și oriunde sîntem optimiști*. Aici avem două circumstanțiale ale aceluiași predicat, dar unul e de timp (*oricînd*), iar altul de loc (*oriunde*). În asemenea cazuri e vorba de părți de propoziție coordonate, dar nu multiple.

Nota 2. Nu sînt considerate părți de propoziție multiple cuvintele ori îmbinările de cuvinte repetate de două sau de mai multe ori cu scopuri stilistice:

*Și se duc **pe rînd, pe rînd**,
Zarea lumii-ntunecînd...* (M. Eminescu)

Legătura dintre părțile multiple de propoziție se înfăptuiește prin intonație sau prin conjuncții. Conjuncția *și* arată că enumerarea s-a încheiat și de aceea între diferitele părți multiple nu se face pauză. Cînd însă această conjuncție apare și înaintea primului termen, la rostire se face pauză de atîtea ori, de cîte ori se repetă conjuncția:

*Scoală-te, c-am găsit **și secure, și frînghie, și sfredel**.* (I. Creangă)

* În literatura de specialitate se întrebuintează și termenul părți de propoziție omogene.

Există cazuri când părțile de propoziție multiple se leagă prin conjuncție două câte două:

<i>În mine răul și binele</i>	<i>Încrederea și îndoiala,</i>
<i>Se află-n simbioză:</i>	<i>Credința și erezia,</i>
<i>Umbrele și luminile,</i>	<i>Aurul și spoiala,</i>
<i>Culoarea neagră și roză,</i>	<i>Urîtul și poezia.</i> (P. Zadnipru)

Aici pauza se face după fiecare pereche de părți multiple.

STRUCTURA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

După structură părțile de propoziție multiple pot fi bimembre și polimembre. Fiecare membru, la rîndul lui, poate fi simplu (format dintr-un singur cuvînt) sau dezvoltat (format din construcții gerunziale, participiale, adjectivale, infinitivale și chiar din propoziții întregi). De exemplu:

Și unduios și înflorit / E părul blond și moale. (M. Eminescu)

Din cîmp, de-acasă, de la plug / Plecat-am astă-vară / Ca să scăpăm de turci, de jug / Sărmana scumpă țară. (V. Alecsandri)

Îmbrăcat într-un sumănel vechi, încins cu o legătoare de rogoz, (moș Bulgăre) colinda cîmpia cu o vargă înfiptă pașnic la subțioară. (I. Druță)

Părțile multiple dezvoltate pot consta și din construcții diferite: una gerunzială cu una participială, una participială cu una adjectivală:

Acesta (profesorul) venea în toate zilele, îmbrăcat în antereu de cutnie și purtînd un ișlic rotund de piele de miel sură. (V. Alecsandri)

Cînd venea tata noaptea... înghețat de frig și plin de promoroacă, noi îl speriam sărindu-i în spate pe întuneric. (I. Creangă)

Din punctul de vedere al legăturii dintre ele, părțile de propoziție multiple sînt de trei feluri: închise, deschise și mixte.

Închise sînt părțile de propoziție multiple în care ultimii membri ai șirului se leagă printr-o conjuncție coordonatoare (în majoritatea cazurilor rolul îl are conjuncția și):

Bobii de rouă / Se colorează-n albastru / Și devin dulci, / Tamîioși / Și grei... (Gr. Vieru)

Deschise sînt părțile de propoziție multiple juxtapuse sau legate prin conjuncții ce se repetă înaintea fiecărui membru. Ele au un caracter de enumerare neterminată:

Ploile au răzmuiat crăpăturile ce spintecară ca niște șopîrle drumurile, imașurile, semănăturile. (I. Druță)

Casa cea de aramă era acum numai un sloi de gheață și nu se mai cunoaște pe dinafară nici ușă, nici ușori, nici gratii, nici obloane la ferești... (I. Creangă)

Mixte sînt părțile de propoziție multiple formate din perechi legate două câte două prin conjuncția și:

Țăranii totdeauna dorm cel mai puțin, / Nu că ar vrea, ori n-ar vrea.

Așa sînt născuți sub o stea, a trudei și oboselii, / a dragostei și a copiilor mulți, / a cîntecului și a vorbei istețe. (V. Teleucă)

Conjunția copulativă *și* poate fi plasată și înaintea fiecărui cuplu de părți de propoziție multiple cu scopul de a sublinia sau de a atrage atenția cititorului asupra întregii construcții:

Căci trebuie să vă spun că la Humulești torc și fetele și băieții, și femeile și bărbații. (I. Creangă)

Membrii părților multiple de propoziție pot fi legați între ei și cu ajutorul altor conjuncții.

În propozițiile negative drept corespondent al lui *și* se întrebuițează conjunția *nici*, care se repetă, de regulă, înaintea fiecărui membru al părților multiple de propoziție.

Moș Bulgăre n-avea nici rude, nici copii, nici măcar nume nu-și avea. (I. Druță)

Cuplul corelativ *atît..., cît și...* leagă numai părți de propoziție multiple bimembre:

Moldavia atît prin poziția sa geografică, cît și prin climatul ei se poate socoti între țările organizate pentru muzică. (C. Negruzzi)

Conjunțiile disjunctive (*ori, șau, ba, fie, cînd* etc.) leagă părți de propoziție multiple care se exclud reciproc:

Îmi trecea pe dinainte, cu al timpului amestec, / Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic. (M. Eminescu)

Voi merge ori cu voia, ori fără voia voastră. (C. Negruzzi)

El (moșneagul) s-a apucat a face o mică plimbare pe malul apei, umblînd frumușel cu mîinile la spate cînd la vale, cînd la deal. (I. Druță)

E posibil ca părțile de propoziție multiple legate prin conjuncții disjunctive să exprime numai o alternativă între noțiuni care nu sînt contrare și nu se opun una alteia:

Și noi am rupt-o cu trecutul fie ca limbă, fie ca idee, fie ca mod de a privi și a cugeta. (M. Eminescu)

Conjunțiile adversative *dar (da), însă, ci, iar, și* leagă părți de propoziție multiple care se opun una alteia fără a se exclude. Ele nu se repetă, ci se întrebuițează numai o singură dată înaintea celui de al doilea element:

Chipul său era nu frumos, dar plăcut. (C. Negruzzi)

Daу cuvînt c-oi scoate aur, da nu grîu. (G. Meniuc)

— *Eu așa înțeleg, și nu altfel!* (N. Costenco)

Dintre toate conjuncțiile adversative cel mai puternic raport adversativ se exprimă prin conjunția *ci*, primul membru al perechii fiind întotdeauna parte a unei propoziții negative:

Împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. (I. Creangă)

Din categoria conjuncțiilor adversative fac parte și cuplurile corelative *nu numai că..., dar și...; nu numai..., ci și...* Întîia parte a acestor corelative se pune înaintea primului membru al perechii, iar a doua — înaintea celui de al doilea membru:

E netăgăduit că de la începutul lumii și pînă în ziua de astăzi femeile ne-au întrecut nu numai în iubire, ci și în patriotism. (C. Negruzzi)

CLASIFICAREA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE MULTIPLE DUPĂ FUNCȚIA LOR SINTACTICĂ

Pot fi multiple orice părți de propoziție cu excepția predicatului, deoarece două predicate înseamnă două propoziții diferite. Pot fi însă nume predicative multiple.

Subiecte multiple

Subiectele care au un predicat comun și se leagă între ele cu ajutorul intonației de enumerare sau al conjuncțiilor sînt multiple. Ele pot fi bimebre și polimebre, simple și dezvoltate, închise, deschise și mixte:

*De-așa vremi se-nvredniciră **cronicarii și rapsozii**.* (M. Eminescu)

Nume predicative multiple

Cîteva nume predicative pe lîngă un verb copulativ sau semicopulativ formează un singur predicat nominal cu părți nominale multiple. Ele pot fi bimebre și polimebre, închise, deschise sau mixte:

*Văzduhu-i **aspru, greu și argintat**.* (N. Labiș)

*Fata moșneagului însă era **frumoasă, harnică, ascultătoare și bună la inimă**.* (I. Creangă)

*În acest răstimp de vreme satul a fost de multe ori **bogat și sărac, voinic și bicisnic**...* (I. Druță)

Atribute multiple

Atributele multiple determină unul și același cuvînt din propoziție și sînt legate între ele prin conjuncții sau prin juxtapunere. Ele indică diverse varietăți ale obiectului determinat sau diverse însușiri ale aceluiași obiect:

*Clipeau în noapte **semnale roșii, galbene și verzi de manevre**.* (V. Alecsandri)

*Pe miriște ară două tractoare puternice lăsînd niște brazde **late și negre, ca de smolă**.* (G. Meniuc)

Nota 1. Cînd două sau mai multe atribute caracterizează cuvîntul determinat din diferite puncte de vedere, ele nu sînt multiple:

*Fapte **mari de bărbăție**, iată ce i-oi dărui.* (L. Deleanu)

Primul din cele două atribute de pe lîngă substantivul *fapte* indică o proprietate fizică (dimensiunea), iar al doilea — o calitate morală.

Nota 2. Cîteodată două sau mai multe atribute ce determină același cuvînt pot fi interpretate atît ca multiple, cît și ca nemultiple. Dacă în propoziția *Vesela verde cîmpie acu-i tristă, veștejită*. (V. Alecsandri) primul determinativ (*vesela*) se referă la întreaga îmbinare *verde cîmpie*, atributele *vesela* și *verde* nu sînt considerate multiple. Dacă însă determinativele date sînt înțelese ca diferite semne ale obiectului (*vesela, verde*), ele ar putea fi considerate multiple.

După structura lor atributele multiple atît cele acordate, cît și cele neacordate, pot fi bimebre și polimebre, fiecare membru, la rîndul său, putînd fi simplu sau dezvoltat și făcînd parte dintr-un grup închis sau deschis:

***Neguri albe, strălucite** / Naște luna argintie.* (M. Eminescu)

*Toamna e hotarul unui an întreg **de muncă, de dragoste, de vise**.* (I. Druță)

*Din aer nu lipseau sunetele **vioarelor și ale fluierelor**.* (A. Mateevici)

Se ivesc niște cuvinte noi

Și le înghit pe altele

Mai vechi și mai slabe. (Gr. Vieru)

Notă. În clasa atributelor multiple trebuie încadrate și două sau mai multe apoziii care se referă la același cuvânt:

Oaspeții caselor noastre, cocostîrci și rîndunele,

Părăsit-au a lor cuiburi ș-au fugit de zile rele. (V. Alecsandri)

În mod obișnuit atributele multiple stau după cuvîntul determinat. Pentru a obține însă un efect stilistic special, atributele multiple se plasează înaintea cuvîntului determinat:

Gînditoare și tăcută, luna-n cale-i se oprește. (V. Alecsandri)

Complemente directe multiple

Din punctul de vedere al structurii și al legăturii între ele, complementele directe pot fi și ele de diferite tipuri ca și celelalte părți de propoziție:

*Într-o bună dimineată Porojan a fost dat pe mîna unui brutar pentru ca să învețe a plămădi **pîini, ciuperci, colaci, cozonaci** ș. a.* (V. Alecsandri)

În propoziția de mai sus complementele directe sînt legate între ele prin intonația de enumerare, dar ele pot fi legate și prin conjuncție:

*Amîndoi erau din Ciutura și sortit le era să împartă frățeste în două și **noaptea de vară, și cîmpia, și fînul din căruță.*** (I. Druță)

Complemente indirecte multiple

Complementele indirecte multiple pot fi de asemenea de tipuri diferite și membrii lor pot fi legați prin diverse conjuncții:

*Ieșea în panerașul ei cu doi cai **la arat, la secerat, la mașină.*** (M. Sadoveanu)

— *Am pîne multă, tată, am poduri pline cu grîu că o să-mi ajungă și mie, și **matale, și lui Arion.*** (I. Druță);

*(Împăratul) nu zîmbea **nici la cîntecul nevinovat al copilului, nici la surîsul plin de aur al soției lui tinere, nici la poveștile bătrîne și glumețe ale ostașilor.*** (M. Eminescu)

Complemente circumstanțiale multiple

Complementele circumstanțiale multiple sînt exprimate, de obicei, prin aceleași părți de vorbire, deși acestea pot fi și diferite. De exemplu:

*Pe la școală mai dam noi **așa, cîteodată, de formă.*** (I. Creangă)

Circumstanțialele multiple pot fi de asemenea de toate tipurile posibile:

În grădini, în cîmp, pe dealuri, prin poiene și prin vii

Ard movili buruienose scoțînd fumuri cenușii. (V. Alecsandri)

*Acum cred că mă cunoști **și de urît și de frumos, și de bătrîn și de tînăr, și de slab și de puternic.*** (I. Creangă)

Zbierăt, răget, țipăt, vaiet, mii de glasuri spăimîntate

*Se ridică **de prin codri, de pe dealuri, de prin sate...*** (V. Alecsandri)

*Ichim cîntă **din fluier, din stuf, din solz, din frunză...*** (G. Meniuc)

Dintre toate felurile de circumstanțiale multiple mai frecvente sînt cele de mod, de loc și de timp, care pot fi foarte variate ca mijloace de exprimare:

***Din vorbă în vorba, din hohot în hohot și din cîntec în cîntec** ne trezirăm deodată în mijlocul Bistriței.* (V. Alecsandri)

CUVINTELE GENERALIZATOARE LA PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

Membrii părților multiple de propoziție sînt însoțiți deseori de așa-numitele cuvinte generalizatoare, ce înglobează toată enumerarea. Ele pot sta atît înaintea părților multiple, cît și în urma lor:

*Îndată s-au adunat **toate vietățile**: cele din ape, cele de pe uscat și cele zburătoare.* (Folclor)

*Aratul, semănatul, secerișul: **toate nevoile** estea le-a dat împreună cu hectarele sale colhozului.* (I. Druță)

Cînd cuvintele generalizatoare se află la sfîrșit, ele încheie enumerarea, rezumă, adună împreună membrii părților de propoziție multiple. În vorbire înaintea lor se face pauză redată în scris prin două puncte. Ele sînt exprimate, de obicei, prin pronume sau adverbe:

*O zare rotundă de horboțică albastră, întinsuri largi și grele, o gară cu patru plopi, o sumedenie de drumuri înnodate la încheieturi: **atîta** primește cîmpeanul în ziua nașterii sale...* (I. Druță)

Notă. Uneori înaintea cuvîntului generalizator de la sfîrșitul enumerării pot să apară cuvintele incidente într-un cuvînt, mai pe scurt:

*Au fost prezenți: bărbați, femei, bătrîni, copii, **într-un cuvînt**, tot satul.* (Din presă)

Cînd cuvintele generalizatoare sînt antepuse, părțile multiple de propoziție urmează ca o explicație a lor:

*Arma lui era o secure grozavă cu care despică în două pe **oricine: boier, negustor, țăran.*** (C. Negruzzi)

*Acum cerul mohorît învăluisese **totul: și văi, și sate, și dealuri cu fișii piezișe de ploaie.*** (A. Lipcan)

Raporturile explicative dintre cuvintele generalizatoare antepuse și părțile de propoziție multiple se reflectă în pauza obligatorie dintre ele (redată în scris prin două puncte) și în intonația de enumerare.

FOLOSIREA INSTRUMENTELOR GRAMATICALE ÎNAINTEA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

La folosirea propozițiilor înaintea părților de propoziție multiple trebuie distinse două cazuri, după cum prepozițiile sînt diferite sau nu:

1. Dacă prepozițiile sînt diferite, repetarea lor înaintea fiecărui element coordonat este întotdeauna obligatorie. Comp.:

***În fund, pe cer albastru, în** zarea depărtată,*

***La** răsărit, **sub** soare un negru punct se-arată...* (V. Alecsandri)

2. Cînd părțile de propoziție multiple sînt precedate de aceleași prepoziții, repetarea lor înaintea fiecărui membru poate să fie obligatorie sau facultativă.

A. Prepoziția poate să apară numai o singură dată în fața primului element al părților de propoziție multiple atunci cînd aceasta nu dă naștere la confuzii în ceea ce privește interpretarea funcției lor sintactice.

***Peste spice, flori, întinderi** / Stropi mi-s presurați.* (Gr. Vieru)

Prepoziția se omite mai ales când părțile de propoziție multiple sînt exprimate prin substantive neînsoțite de determinative, iar numărul termenilor coordonați este mic:

Fatală-i bucuria de a găsi și-a pierde. (V. Teleucă)

Notă. Când autorul urmărește anumite scopuri stilistice (de a evidenția sau a atrage atenția asupra fiecărui cuvînt multiplu), prepoziția urmează să fie repetată înaintea fiecărei părți de propoziție multiple.

De acum de dimineată pînă seara cobor dinspre vii spre sat căruțele încărcate cu mere, cu nuci, cu lăzi pline de poamă. (A. Lipcan)

B. Există situații când folosirea prepoziției înaintea fiecărui element coordonat este obligatorie. Aceasta are loc în următoarele cazuri:

a) dacă părțile de propoziție multiple sînt juxtapuse:

Prășitorii cum venea amiaza coborau și ei la umbră, la iarbă verde, la apă rece. (I. Druță)

b) dacă conjuncția apare înaintea fiecărui element coordonat:

Lui Bulgăre nu-i este în drum nici cu mașinile, nici cu trenurile, nici cu avioanele. (I. Druță)

c) dacă părțile de propoziție multiple sînt legate prin elemente corelative (conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe):

Feredeile de mare mi-au foarte priit atît la piept, cît și la ochi. (M. Kogălniceanu)

d) dacă părțile de propoziție multiple sînt legate cu ajutorul conjuncțiilor adversative:

Meseria se cîștigă nu cu banul, dar cu anul. (Em. Bucov)

e) dacă lanțul de părți de propoziție multiple este prea lung și, mai ales, dacă cuvintele multiple sînt dezvoltate:

O armată de femei fugeau încoace și încolo cu oale pîntecoase legate cu sîrmă, cu ciubere de curechi pentru sarmale, cu gălețile după apă, cu coarde roșii și busuioc în brîu. (I. C. Ciobanu)

Cînd părțile de propoziție multiple sînt atribute exprimate prin substantive în genitiv, articolul (*al, a, ai, ale*) trebuie să se pună înaintea termenilor coordonați începînd cu cel de al doilea element.

Bunelul se uită la locul jocului și al pămîntului... (Vl. Beșleagă)

Notă. În limba vorbită articolul genitival uneori nu se repetă înaintea fiecărui termen coordonat. Acest fenomen se atestă chiar și în limba scrisă:

O dată cu toamna în cîmpia Sorociei vin mirii și miresele, vine vremea nunților și (a) petrecerilor. (I. Druță)

Cînd părțile de propoziție multiple sînt exprimate prin substantive proprii masculine la cazurile genitiv-dativ, înaintea fiecărui component se repetă de obicei articolul hotărît proclitic:

Lui Petru și lui Ion li s-a acordat un premiu.

Articolul adjectival (*cel, cea, cei, cele*) apare, de regulă, numai înaintea primului atribut multiplu:

Zdrobiți orînduiala cea crudă și nedreaptă,

Ce lumea o împarte în mizeri și bogați! (M. Eminescu)

Notă. Dacă al doilea atribut are valoare substantivală, adjectivul se repetă înaintea fiecărui component:

Iedul cel mai mare și cu cel mijlociu dau prin băț de obraznici ce erau. (I. Creangă)

Cînd atributele multiple sînt exprimate prin adjective la gradul superlativ relativ, articolul adjectival *cel* se repetă înaintea fiecărui element coordonat:

A început să sune cîntecul cel mai frumos, cel mai falnic, cel mai cu suflet ce am auzit eu pe lume. (V. Alecsandri)

De asemenea adverbele cu ajutorul cărora se formează gradele comparativ și superlativ absolut (*mai, foarte...*) trebuie repetate în fața fiecărui component. De ex.:

Nimic pe lume nu e mai scump și mai slăvit decît libertatea. (V. Alecsandri)

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE LA PĂRȚILE DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

Părțile de propoziție multiple (simple sau dezvoltate) introduse fără conjuncții sau cu ajutorul conjuncțiilor repetate (începînd cu a doua) se despart prin virgulă:

Un fir de iarbă verde [,] o rază-ncălzitoare [,]

Un gîndăcel [,] un flutur [,] un clopoțel în floare [,]

După o iarnă lungă ș-un dor nemărginit

Aprind un soare dulce în sufletul uimit! (V. Alecsandri)

La părțile de propoziție multiple grupate două cîte două și legate prin conjuncția și virgula se pune nu în interiorul grupurilor, ci între grupuri:

În ziduri se răsfrîngea ca într-o oglindă de argint dumbravă și luncă [,] lac și țărături. (M. Eminescu)

Acum cred că mă cunoști și de urît și de frumos [,] și de bătrîn și de tînăr [,] și de slab și de puternic. (I. Creangă)

Se izolează prin virgulă și părțile de propoziție multiple legate prin conjuncțiile adversative (*dar (da), iar, însă, ci*):

Albina alege florile nu după frumusețe [,] ci după dulceață. (Folclor)

Era odată o babă care avea trei feciori nalți ca niște brazi și tari de virtute [,] dar slabi de minte. (I. Creangă)

Dacă cuvîntul generalizator stă înaintea părților de propoziție multiple, după el se pun două puncte:

Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere[:] / Cichindeal gură de aur, Mumulean glas de durere, / Prale firea cea întoarsă, Daniil cel trist și mic... (M. Eminescu)

La ospăț au fost poftiți cei mai străluciți oaspeți [:] împărați, crai, voievozi, căpitani orașelor și alte fețe cinstite. (I. Creangă)

Tot două puncte se pun cînd cuvintele care încheie enumerarea se află după părțile de propoziție multiple:

Bătăi crude, osîndiri la foame și la fum, închidere în închisori particulare, aruncați goi în zăpadă sau în rîuri înghețate [:] iată soarta nenorociților țigani. (M. Kogălniceanu)

Și arătura, și miriștile, și păpușoiștile [:] toate păreau mulțumite. (I. Druță)

Dansul, muzica, poezia [:] pe acestea le-ndrăgii. (M. Eminescu)

În aceste cazuri se poate pune însă și liniuță.

ELEMENTELE NELEGATE GRAMATICAL DE PROPOZIȚIE

Se știe că părțile de propoziție sînt strîns legate între ele atît din punct de vedere logic, cît și gramatical. Dar în vorbirea curentă sînt folosite deseori și elemente lipsite de funcții sintactice, adică nelegate gramatical cu enunțul de bază. Ele se integrează în context numai prin conținut și printr-o anumită intonație, avînd menirea să dea construcției sintactice în care sînt utilizate sau unei părți a acesteia nuanțe suplimentare de sens. Din clasa dată de elemente fac parte adresările, cuvintele și expresiile incidente, propozițiile și frazele incidente, interjecțiile și cuvintele-propoziții.

ADRESĂRILE

Adresarea reprezintă un cuvînt sau o îmbinare de cuvinte ce denumește obiectul căruia i se adresează vorbitorul. De aceea la baza celor mai multe adresări stă un nume sau un substitut al acestuia la cazul vocativ cu sau fără determinative. Dar ele pot fi exprimate și prin diferite alte cuvinte, îmbinări de cuvinte și chiar propoziții întregi.

Adresările sînt răspîndite mai cu seamă în vorbirea dialogată, în care joacă un rol important, deoarece exteriorizează relația „vorbitor — interlocutor“. Ele atrag atenția interlocutorului asupra celor comunicate de vorbitor:

Dar cînd apuca ursul de piciorul vulpii, ea striga: „Trage, nătărăule, mie nu-mi pasă, că tragi de copac... Iar cînd anina cîrligul de copac, ea striga: „Valeu, cumătre! nu trage, că-mi rupi piciorul!“ (I. Creangă)

Întrebuințate izolat, adresările se caracterizează printr-o intonație specifică, care devine un mijloc de redare a legăturii dintre adresare și conținutul comunicării și servește, de regulă, la exprimarea unui îndemn, a unei chemări, a anumitor sentimente și emoții. De exemplu:

!a poftim, puiculiță, de cinstește dumneata întîi! (I. Creangă)

!atenție! îl înștiință, cu aceeași voce scăzută, caporalul. (M. Sadoveanu)

!ncepe a striga: Copii, copii, copii, veniți la mama să vă leie! (I. Creangă)

În exemplele citate adresările, exprimînd un apel al vorbitorului, se aseamănă, din punct de vedere intonațional, cu interjecția sau cu un imperativ care de asemenea se separă de restul propoziției prin semne de punctuație.

Vorbirea poate fi adresată atît persoanelor, ființelor, cît și obiectelor inanimate. Cînd adresarea se referă la diverse obiecte sau ființe personificate (denumiri geografice, fenomene ale naturii, denumiri de plante, păsări, animale, noțiuni abstracte ș. a.), ea posedă bogate nuanțe stilistico-expressive. Asemenea adresări au o largă răspîndire în literatura artistică, în special, în poezie:

— *Geană, dormi! Ce foiești?/ Pe mămica o trezești. (Gr. Vieru)*

O, nor tainic și ferice, ia-mă pe aripa ta... (V. Alecsandri)

Frumoasă ești, pădurea mea, / Cînd umbra-i încă rară. (G. Topîrceanu)

După structură, adresările pot fi simple și dezvoltate.

Simple sînt adresările formate dintr-un singur cuvînt (de cele mai multe ori un substantiv la vocativ).

Ia-mă cu mata, minere, / Ia-mă cu mata, plugare! (Gr. Vieru)
 — *Bună să-ți fie inima, cumătre, cum ți-i cătătura...* (I. Creangă)

Substantivul în rol de adresare poate apărea în propoziție atît cu desinența zero, adică cu formă echivalentă cu nominativul (*mamă, tată, copii*), cît și cu desinențe speciale (-e, -ule — pentru masculin singular, -o — pentru feminin singular și -lor — pentru ambele genuri la plural):

Nepoțico, dacă nu ți-e greu, adă-mi ochelarii. (V. Roșca)

Noroc, fraților! La mulți ani! (I. Paș)

Mulțam, voinice! (M. Eminescu)

Da ce vînt te-o adus pe la noi, soro dragă? (V. Alecsandri)

Pentru ambele cazuri mijlocul principal de semnalare a adresării în vorbire îl constituie intonația. Numai datorită intonației speciale substantivul cu funcție de adresare poate apărea în propoziție și fără desinență specifică. De exemplu:

În părul tău, mamă, albește sarea lacrimilor mele. (Gr. Vieru)

Trebuie să știi, cumnățică, că de cînd m-am dezbrătat de Calipsița și Aristița ... am întinerit. (V. Alecsandri)

— *Ia, băieți, săriți și deschideți ușa...* (I. Creangă)

Adresarea poate fi exprimată de asemenea printr-un adjectiv, participiu sau altă parte de vorbire substantivizată.

Zi cu soare, ger cu stele! Hai, iubită, la plimbare. (V. Alecsandri)

Mintiosule! de unde vii? — o Vulpe pe Măgar văzînd l-a întrebat. (A. Donici)

În noaptea aceasta, oacheșo, / Cu tine vreau să rămîn. (Gr. Vieru)

În cazuri rare, pronumele personal de persoana a II-a cu valoare substantivală, fiind rostit cu intonația corespunzătoare, se folosesc cu funcție de adresare:

Revino, tu / În cale / Așterne-voi sub talpă / Sub rana tălpii tale / Dulceața lui cea albă (Gr. Vieru)

Tu!... nu vezi... nu-ți aflu nume. (M. Eminescu)

Uneori adresările simple sînt însoțite de interjecții de tipul *bre, hei, hăi, fa, măi* ș. a.:

— *Bună vreme, măi băietele!* / — *Mulțămim, voinic străin!* / — *Cum te cheamă, măi copile?* / — *Ca pe tată-meu, Călin.* (M. Eminescu)

Da deschide ușa, bre omule ... măi, că încă așa ligioaie n-am văzut! (V. Alecsandri)

Vidro fa, nevastă rea! (V. Alecsandri)

— *Saftă hăi! Încotro s-o fi ducînd Onache acela?* (I. Druță)

Alteori interjecțiile singure pot fi adresări simple:

Spune aici, bre, ce ai de spus. (I. Druță)

Tăceți, fa, că nu-i tîrziu... (A. Lupan)

Măi, ia dă-te jos și vezi ce are cocoșul cela în plisc (I. Creangă)

Notă. Interjecția poate să se repete: prima dată însoțește adresarea, iar a doua oară se izolează de cuvintele de adresare, formînd singură o adresare:

Alungă scroafa, strînge bobocii în poală și pornește prin livezi strigînd:

— *Măi Grigoriță-ă-ă, măi!* (Gr. Adam)

Trebuie menționat că unele adresări uzuale ca *Doamne, mamă, frate, soră,*

vere ș. a. și-au pierdut cu totul sensul lor lexical inițial și se întrebuintează în vorbire ca adresări abstracte:

Și, **Doamne**, frumos mai era pe atunci... (I. Creangă)

Și se puseră, **frate**, pe ospăț, aduseră carne și vin. (I. Pop-Reteganul)

Adresările dezvoltate sînt alcătuite din îmbinări de cuvinte. Ele pot fi formate din:

— substantive sau alte cuvinte substantivizate la vocativ, însoțite de adjective sau pronume:

Cobori în jos, luceafăr blînd,

Alunecînd pe-o rază. (M. Eminescu)

Mergi cu bine, fătul meu. (I. Creangă)

— substantive sau alte cuvinte substantivizate, însoțite de un nume la cazul genitiv:

— **Unde ești, băiatul mamei?** (P. Zadnipro)

— nume proprii însoțite de substantive comune de tipul *babă, bade, cetățene, cumetre, cumnate, domn(ule), fiică, frate, lele, moș(ule), nene* ș. a.:

Bade Onache, cam cît plătești mata lăutarilor...? (I. Druță)

Ridică-te, moș Ioane, și spune-mi fără sfială, ce durere ai? (I. Creangă)

— substantive însoțite de cîteva determinative:

Bună vreme, fată mîndră de-mpărat. (M. Eminescu)

Spicule din vîrf de pai, spune, cîte boabe ai? (Gr. Vieru)

— substantive-vocative repetate:

Moșnege, moșnege! — zice baba — nu rîde... (I. Creangă)

Doină, doină, vers cu foc, cînd răsuni, eu stau pe loc. (Folclor)

Notă. Uneori componentul al doilea al adresărilor repetate poate să fie un diminutiv:

Codrule, codruțule, / *Ce mai faci, drăguțule?* (M. Eminescu)

Căpitane, frățioare, *ce se vede despre soare?* (A. Alecsandri)

— părți de propoziție multiple legate cu sau fără conjuncții:

Cosînzene, țărăncuțe, vetrelor de sub colnic, / *Prindeți flori-bujori în gîțe și primiți-l pe voinic.* (A. Lupan)

Iertați-mă, oameni buni și boieri dumneavoastră! (I. Creangă)

... măi Ștefane și Smărăndică, *nu vă mai îngrijiți atîta!* (I. Creangă)

— vocative însoțite de diferite determinative (atribute, apozitii și chiar propoziții întregi):

Corbușor, pasăre dragă, / **corbușor cu pana neagră,** / *ce-ai venit: ochii să-mi strici / ori fața să mi-o mănînci?* (Folclor)

Na-vă de cheltuială, ghiavoli ce sînteți. (I. Creangă)

LOCUL ADRESĂRILOR ÎN PROPOZIȚIE

Adresările nu au loc stabil în propoziție. Ele pot sta la începutul, la mijlocul sau la sfîrșitul propoziției, atribuindu-i anumite nuanțe afective:

Măi Zaharie, *nu mai ai tu vreo poștă de cele undeva?* (I. Creangă)

Ei las', cornoraților, *de mi-ți mai pica vreodată în mînă, turbinca are să vă știe de știre.* (I. Creangă)

Bradul meu e foarte mare, / *Hai veniți la el, copii.* (Gr. Vieru)

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE LA ADRESĂRI

1. Când adresarea se plasează la începutul propoziției, ea se izolează prin virgulă. Dacă intonația afectivă este puternică, după adresare se pune semnul exclamării. În asemenea cazuri, cuvântul următor ar trebui să se scrie cu literă mare, cu toate acestea sînt multe propoziții în care el se scrie cu literă mică:

Pămîntule [,] *eu dragoste îți jur.* (Gr. Vieru)

Măi Michiduță [!] *Ia chiuie tu întîi...* (I. Creangă)

Doamne, Doamne [!] *învățat mai trebuie să fie acel care face gramatici.* (I. Creangă)

2. Când adresarea este intercalată în propoziție, ea se izolează prin virgule din ambele părți.

Scoală [,] *dugleşule* [,] *înainte de răsăritul soarelui!* (I. Creangă)

Nu plînge [,] *puiul tatei* [,] *bădița degrabă o să vină.* (I. C. Ciobanu)

3. Când adresarea e situată la sfîrșitul propoziției, înaintea ei se pune virgulă, iar după dînsa — semnul cerut de înțelesul propoziției (punct, semnul exclamării sau semnul întrebării):

Văd că te-ai săturat și-ți arde de joacă, nebunule. (L. Rebreanu)

Nu căta în depărtare fericirea ta [,] *iubite!* (M. Eminescu)

Cum te cheamă [,] *măi copile?* (M. Eminescu)

4. Apozitiile de pe lîngă adresări se despart prin virgulă (conform regulii generale):

Murguleț [,] *căluțul meu* [,] *ce te-abați din drum mereu!* (Folclor)

E timpul, slugă veche și celui rău, / Tu, omule și frate, să-ți fii stăpînul tău. (T. Arghezi)

5. Adresările repetate se despart una de alta prin virgule:

Stăpîne [,] *stăpîne* [,] / *Îți cheamă și-un cîine.* (Miorița)

Băieții mamei [,] *băieți, frumușei și cucuieți!* (I. Creangă)

6. Interjecțiile *bre*, *fa*, *hăi*, *măi* ș. a. de pe lîngă adresări nu se despart de acestea prin virgule, deoarece formează în rostire o singură unitate:

Hai [,] *măi frate* [,] *hai* [,] *măi frate* [,] / *Zorile s-aprind.* (A. Mateevici)

Dar ce mîncăm noi [,] *fetelor hăi?* (I. Creangă)

7. Celelalte interjecții care însoțesc adresările se despart de acestea prin virgulă:

— *Ei* [,] *jupîneșică dragă* [,] *asta nu se poate spune...* (I. Creangă)

Of [,] *Doamne* [,] [bărbate], *cînd ai să prinzi și tu la minte?* (I. Creangă)

Vai [,] *bădiță* [,] *o fi adevărat ce se spune prin oameni?* (M. Sadoveanu)

8. Adresările dezvoltate se izolează prin virgule împreună cu toate determinativele lor:

Doamnă tînără și frumoasă [,] *poftim păhărelul acesta de miere.* (G. Meniuc)

Sfătosome bunic din Humulești [,] / *cît haz ai pus, cît păs și cîtă jale / în tîlcul slovei tale țărănești.* (L. Deleanu)

ELEMENTELE INCIDENTE

Pot fi incidente cuvinte și expresii aparte, precum și propoziții și chiar fraze întregi, care, deși nu sînt legate sintactic de enunțul de bază, realizează o

comunicare suplimentară în interiorul acestuia, fiind izolate prin pauze în rostire și prin punctuație în scris.

Elementele incidente pot să se refere semantic atît la întreaga propoziție, cît și la una dintre părțile ei componente, plasîndu-se în orice loc față de comunicarea de bază: la început, la sfîrșit sau în interiorul ei. De exemplu:

În scurt, în seara dîntîi Toderică a potrivit să cîștige numai atît, cît să plătească masa și chiria pe o lună. (C. Negruzzi)

Expresia incidentă *în scurt* se referă la întreaga frază.

Ar vrea să oprească apa și s-o abată în altă parte, înapoi bunăoară, dar îi rece, de-l taie pînă la os. (Gr. Adam)

Aici cuvîntul incident *bunăoară* se referă numai la o parte de propoziție și anume la complementul circumstanțial *înapoi*. De regulă, în asemenea cazuri el se izolează împreună cu cuvîntul pe care-l precizează.

Numai lunganul de poet de lîngă mine îl susține în vorbă pe volubilul prozator și chiar din cînd în cînd rostea versuri de Horațiu (despre monument, mi se pare). (G. Meniuc)

Aici propoziția incidentă *despre monument, mi se pare* este plasată la sfîrșitul frazei și se referă numai la complementul direct *versuri*.

După structura lor, se poate vorbi despre cuvinte și construcții incidente, pe de o parte, și propoziții și fraze incidente, pe de alta.

CUVINTE INCIDENTE

În calitate de cuvînt incident pot apărea diferite părți de vorbire. De cele mai multe ori în rol de cuvinte incidente apar adverbe și locuțiuni adverbiale (*adevărat, așadar, bineînțeles, bunăoară, cică, desigur, dimpotrivă, firește, gata, natural, pesemne, ca întotdeauna, de altfel, în definitiv, în general, pe scurt ș. a.*), substantive cu sau fără prepoziții (*chipurile, cu siguranță, de exemplu, de pildă, de regulă, din (ne)fericire, din nenorocire, din păcate, Doamne, în concluzie, în consecință, în parte, într-un cuvînt, prin urmare, fără îndoială, de obicei, în sfîrșit ș. a.*), pronume cu prepoziție (*după mine, după tine, după unii, printre altele ș. a.*), numerale (*întîi, al doilea, terțio ș. a.*), verbe și locuțiuni verbale (*cred, pare-se, poate, să zicem, se înțelege, se pare, se vede ș. a.*), conjuncții și locuțiuni conjuncționale (*deci, însă, totuși, vasăzică ș. a.*), interjecții și imprecății de tot felul (*de, drace, vai, vai de mine, zău ș. a.*).

EXPRESII INCIDENTE

Expresiile incidente sînt foarte variate din punctul de vedere al elementelor componente. Mai răspîndite sînt cele formate din verb sau substantiv cu diferite determinative: *cu alte cuvinte, cu toată părerea de rău, de bună seamă, din punctul (cuiva) de vedere, Doamne ferește, dragă Doamne, fără doar și poate, într-o măsură oarecare, la drept vorbind, la urma urmei, în primul rînd, pe de o parte, pur și simplu, scurtă vorbă, spre marea mea uimire, ce-i drept, mai bine zis, mă rog, se prea poate, știi colea, te pomenești, vezi bine, bată-l pustia, lua-l-ar dracul ș. a.*

Cuvintele și expresiile incidente exprimă sub aspect semantic mai multe valori. Cele mai răspândite dintre ele sînt:

— atitudinea vorbitorului față de comunicare, aprecierea afectivă sau logică a acesteia (*cu părere de rău, din (ne)fericire, din (ne)norocire, din păcate, spre marea mea supărare, spre marea mea uimire, spre mirarea mea ș. a.*);

— gradul de verosimilitate, de încredere a vorbitorului în justetea celor comunicate (*adevărat, bineînțeles, cu adevărat, cu siguranță, de bună seamă, desigur, fără doar și poate, fără îndoială, firește, într-adevăr, natural, negreșit, nici vorbă, se înțelege, știut lucru; ce-i drept, cică, cum se vede, parcă, pe cît se pare, pesemne, probabil, posibil, să zicem, se cheamă, se pare, se prea poate, se vede, vorbă să fie ș. a.*);

— izvorul comunicării (*din punctul (cuiva) de vedere, după mine, după părerea (cuiva), după spusele (cuiva), după unii, se zice, vorba ceea ș. a.*);

— legătura logică între părțile comunicării sau între comunicare și un text anterior (*bunăoară, ca totdeauna, de altminteri, de altfel, de exemplu, de fapt, de obicei, de pildă, de regulă, oricum, vasăzică, așadar, cu alte cuvinte, deci, în cele din urmă, în concluzie, în definitiv, în fine, în fond, în general, în genere, în încheiere, în sfîrșit, într-un cuvînt, prin urmare, de altfel, dimpotrivă, din contra, pe de o parte, pe de altă parte, cu toate acestea, dar, în ciuda, în consecință, însă ș. a.*);

— măsura, cantitatea, gradul de obișnuință sau de frecvență a celor comunicate (*ca de obicei, cel mult, cel puțin, în parte, mai ales ș. a.*);

— justificarea celor comunicate (*adică, dragă Doamne, maică sfîntă, mă rog, știi prea bine, vezi bine, vorba ceea ș. a.*);

— ordinea gândurilor expuse (*întîi, în primul rînd, în rîndul întîi, mai întîi, mai întîi de toate, întîi și-ntîi, în cele din urmă, în fine, la urma urmei ș. a.*);

— mijloacele, modul și felurile de exprimare a gândurilor (*cu alte cuvinte, pe scurt, într-un cuvînt, la drept vorbind, mai în scurt ș. a.*);

— imprecății, jurăminte, blesteme (*arz-o focul, bată-l norocul, bată-l vina, bat-o pustia, Doamne ferește, lua-l-ar dracul, mîncă-l-ar focul, zău ș. a.*).

Unele dintre cuvintele și expresiile incidente sînt lipsite de sens lexical, motiv pentru care sînt numite cuvinte de „umplutură”. Provenind, de obicei, din cuvinte și expresii mai des folosite în vorbire, ele întrerup șirul expunerii logice, fără să aducă, de fapt, vreo idee în plus. Cu toate acestea, uneori, pot să adauge o notă afectivă.

Cuvintele de umplutură, cum sînt *adicătelea, al naibii, vasăzică, care va să zică, chipurile, Doamne, Doamne-Dumnezeule, domnule, dragă, frate, în fine, la drept vorbind, maică, mă-nțelegi, mă rog, soră, tată, vere, vorba ceea ș. a.*, apar în special în limba vorbită. În limba literară sînt utilizate mai ales în stilul beletristic, servind drept mijloc de individualizare a unor personaje:

Onache a coborît numaidecît de pe cuptor cu mănunchiul de hîrtii, mă rog, să judece băiatul singur cu mintea lui. (I. Druță)

Vorba ceea: *și piatra prinde mușchi dacă șede mult într-un loc. (I. Creangă)*
Aveam și eu, chipurile, un ibovnic în sat. (G. Ibrăileanu)

Dacă însă se recurge prea des la ele, cuvintele de umplutură devin, pur și simplu, niște ticuri verbale supărătoare.

PROPOZIȚII INCIDENTE

După cum s-a menționat, există nu numai cuvinte și expresii incidente, ci și propoziții, ba chiar fraze întregi, constând, de regulă, dintr-o regentă și o subordonată. Ele nu fac parte din structura sintactică de bază, deși sînt intercalate în propoziția la care se referă.

Numai în grădina ursului, dacă-i fi auzit de dînsa, se află sălăți de aceste. (I. Creangă)

Într-o zi (abia era atunci Zamfira de șapte ani) un dorobanț veni la tatăl ei și îi porunci să-l urmeze cu țiganii la ocîrmuire. (V. Alecsandri)

În exemplele citate, între propozițiile evidențiate și restul comunicării nu se stabilește un raport sintactic evident. Ele manifestă independență față de propoziția regentă, chiar dacă din punctul de vedere al înțelesului comunicării prezența lor în context este motivată.

Notă. Sînt considerate tot incidente propozițiile, intercalate în vorbirea directă sau puse la sfîrșitul acesteia, ce reprezintă cuvintele autorului:

— *Spuneți celui ce v-au trimis, strigă către ei Spancioc, că ne vom vedea pîn-a nu muri!* (C. Negruzzi)

Fii încredințat că inima ta cea bună te ajută..., zise Sfînta Duminică. (I. Creangă)

Ca și expresiile incidente, propozițiile incidente se caracterizează prin faptul că întrerup desfășurarea unui enunț, la rostire sînt izolate prin pauze și se caracterizează prin altă intensitate și înălțimea tonului. Astfel, dacă în interiorul unui enunț intervine o incidentă, intonația obișnuită se întrerupe, incidenta se pronunță cu un ton mai jos, pentru ca apoi să se reia intonația obișnuită.

Dar, să nu vă fie cu supărare, ia palmele aceste țărănești ale noastre... vă țin pe dumneavoastră de atîta amar de vreme. (I. Creangă)

Alexandru Marian privea la fîntîna de lîngă drum — Vica n-o observase — o fîntînă cu o cumpănă veche... (V. Beșleagă)

Incidente pot fi considerate și unele precizări sau observații complementare care, deși se izolează în scris prin paranteze, linii de pauză sau cel puțin prin virgule, sînt totuși coordonate cu enunțul de bază sau subordonate lui chiar prin intermediul unei conjuncții (ceea ce contravine, de fapt, definiției cuvintelor incidente ca nelegate gramatical):

Într-una din zile — era iarmaroc pe șesul Frumoasei — un plăcintar s-a dus cu o pohace s-o vîndă. (C. Negruzzi)

După trecere de patruzeci de ani (Toderică era acum de șaptezeci) moartea a intrat la dînsul. (C. Negruzzi)

— *Ștefănescule (căci așa mă numeam la Folticeni), astăzi nu mai mergem la școală...* (I. Creangă)

Un curtezan — unde nu-și vîră coada! — ... umbla de mult să se facă vornic... (C. Negruzzi)

Tipul acesta de propoziții sau fraze incidente ar fi mai nimerit să fie numite intercalate. Ele se întîlnesc foarte des atît în exprimarea orală, cît și în cea scrisă:

Printr-o claică prăfuită de cărți vechi (am o predilecțiune pentru vechituri) am dat peste un volum mai nou. (M. Eminescu)

Fratele cel sărac — sărac să fie de păcate! — tot avea și el o pereche de boi. (I. Creangă)

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE LA ELEMENTELE
INCIDENTE DIN PROPOZIȚIE

Indiferent de locul pe care îl ocupă în cadrul propoziției, elementele incidente se despart prin virgule, linii de pauză sau paranteze.

În fine [,] *ajunserăm acasă.* (M. Eminescu)

Malca [—] **așa era numele nurorii lui jupîn Ștrul** [—] *a ieșit afară.* (I. Creangă)

Dacă elementele incidente se referă numai la o anumită parte a propoziției, ele se izolează împreună cu cuvântul pe care îl precizează:

Călătoriile în Moldova [,] **la munte mai ales** [,] *se aseamănă cu hagealcurile la Meca.* (A. Russo)

Notă. Cuvintele incidente însă, *deci*, *totuși* nu se izolează:

De la o vreme încoace **însă** ... *era tot galeș, trist, și dus pe gânduri.* (P. Ispirescu)

Era **deci** *încă o dată de un spirit critic.* (G. Ibrăileanu)

Și vezi, eu **totuși** *am venit.* (L. Rebreanu)

Sintaxa frazei

NOȚIUNI GENERALE

Fraza este unitatea sintactică alcătuită din îmbinarea a două sau a mai multe propoziții cu scopul de a face o comunicare mai amplă. Fiind o unitate superioară propoziției, ea se caracterizează printr-o varietate de forme gramaticale și prin mai multe posibilități de exprimare. În mod obișnuit, într-o frază există atâtea propoziții, câte predicate sînt.

Și *mă băgam în ochii moșneagului și făceam un tărăboi, de se strînsese lumea ca la comedie împrejurul nostru.* (I. Creangă)

În fraza dată avem trei predicate, deci trei propoziții, ce constituie un ansamblu unitar din punct de vedere semantic, gramatical și intonațional.

Sînt însă și cazuri de neexprimare totală sau parțială a predicatelor. În această situație e necesară reconstituirea lor:

Măriuca era de șapte ani. Vlad, de cinci (G. Galaction) (din structura predicatului nominal lipsește verbul copulativ — era de cinci).

Și *cînd ciocîrlanul pe jos, cînd drumeața pe sus, cînd ea pe jos, cînd el pe sus.* (I. Creangă) (aici în toate propozițiile lipsesc predicatele).

PROPOZIȚII PRINCIPALE, SECUNDARE ȘI REGENTE

După gradul lor de independență, propozițiile în frază sînt de două feluri: principale (cînd nu depind de altă structură sintactică) și secundare sau subordonate (cînd sînt o parte neobligatorie a altei structuri din frază):

S-a întors¹, cînd începuse a cînta cocoșii de miezul nopții². (I. Druță)

Prima propoziție, desprinsă din frază, poate exprima singură o comunicare, de aceea ea este principală. Propoziția a doua este secundară (subordonată), pentru că depinde de prima propoziție și desprinsă de aceasta nu are înțeles independent.

Propozițiile principale servesc drept centru de organizare a frazei. Prezența lor e obligatorie.

Propozițiile secundare sînt dependente și întregesc conținutul altor propoziții în frază. Prezența lor este, de obicei, facultativă.

Propoziția de care depinde o altă propoziție (subordonată) poartă numele de regentă. Regenta poate fi atît principală în frază, cît și secundară, subordonată, la rîndul ei, altei regente:

Tocmai cînd suia un deal lung și trăgănat (subordonată), *alt om venea dinspre tîrg cu un car nou* (principală regentă). (I. Creangă)

Părea (principală regentă) *că printre nouri s-a fost deschis o poartă* (subordonată regentă) / *Prin care trece albă regina nopții moartă* (subordonată neregentă). (M. Eminescu)

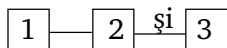
RAPORTURILE DE COORDONARE ȘI SUBORDONARE

Îmbinarea propozițiilor în frază se realizează prin raporturi sintactice de coordonare și de subordonare. În felul acesta vom avea două tipuri de propoziții: coordonate și subordonate.

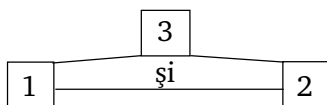
Fraza formată numai prin coordonare constă exclusiv din propoziții principale (două sau mai multe), gramatical independente una de alta:

Iarna vine¹, vara trece² / Și pădurea s-a rărit³. (V. Alecsandri)

La prezentarea schematică ele se aranjează în linie orizontală, adică se înlanțuiesc una după alta:

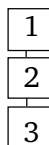

Raporturi de coordonare se pot stabili și între propozițiile subordonate, dacă ele determină același cuvânt din propoziția regentă. Schema următoarei fraze: *Cînd mama nu mai putea de oboseală¹ și se lăsa cîte oleacă ziua să se hodinească², noi, băieții, tocmai atunci ridicam casa în slavă³. (I. Creangă), ar arăta astfel:*

Raportul de subordonare este o relație de dependență între o propoziție principală și una secundară sau între propoziții secundare ce depind una de alta. Schematic, legătura se prezintă pe linie verticală:

Tată, eu cred¹ că mie mi se cuvine această cinste², pentru că eu sînt cel mai mare dintre frați³. (I. Creangă)

Notă. În literatura de specialitate sînt recunoscute și alte relații dintre propoziții: de inerentă (între subiective și predicative, de exemplu) și de echivalență. Astfel, în fraza: *Și a pus părintele pravilă¹ și a zis² ca în fiecare sîmbătă să se procitească băieții și fetele³, adică să asculte dascălul pe fiecare de tot⁴... (I. Creangă)*

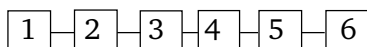
TIPURI DE FRAZE

După raporturile dintre propoziții, frazele pot fi

— formate numai prin coordonare:

Nourii curg¹, raze-a lor șiruri despică², / Streșine vechi casele-n lună ridică³, / Scîrțîie-n vînt cumpăna de la fîntînă⁴, / Valea-i în fum⁵, fluiere murmură-n stîină⁶. (M. Eminescu)

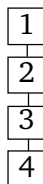
Schema:

— formate prin subordonare:

Cred¹ că cea mai înțeleaptă limbă² este limba care îl ajută pe om a-și tălmăci gîndul într-un chip³, ca toți ascultătorii să-l poată înțelege⁴. (A. Russo)

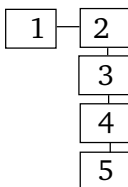
Schema:

— și formate prin coordonare și subordonare (mixte):

— *Du-te chiar acum la stăpînul moșiei¹ și spune-i² că te prinzi³ să-i dai în girezi tot grîul⁴ cît îl are semănat⁵.* (I. Creangă)

Schema:

Propozițiile coordonate pot fi copulative, adversative, disjunctive, conclusive.

Cele subordonate au denumiri corespunzătoare părților de propoziție a căror funcție o îndeplinesc: subiective, predicative, atributive, completive directe, completive indirecte, circumstanțiale de loc, de timp etc.

MIJLOACE DE LEGĂTURĂ A PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZĂ

Raporturile de coordonare și de subordonare între propozițiile din cadrul frazei se realizează prin juxtapunere (fără cuvinte de legătură) sau prin joncțiune (cu ajutorul diferitelor cuvinte/instrumente de legătură: conjuncții, locuțiuni conjuncționale, adverbe, pronume, adjective pronominale):

Da, vom rîde fiecare¹, ea de mine cu trufie², eu de dînsa cu turbare³. (B. P. Hasdeu)

Ele trec în harnici unde¹ și suspină-n flori molatic². / Cînd coboară-n ropot dulce din tăpșanul prăvălatic³. (M. Eminescu)

Atît pentru coordonare, cît și pentru subordonare se folosește joncțiunea prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale coordonatoare (*ba, dar, ci, fie, nici, și, nu numai, ..., dar și* etc.), conjuncții și locuțiuni conjuncționale subordonatoare (*că, căci, fiindcă, deoarece, dacă, de, deși, cu toate că, de vreme ce, o dată ce, pentru că* etc.), pronume (și adjective pronominale) și adverbe relative, interogative sau nehotărîte (*care, ce, cine, oricine, orice, cînd, cum, după cum, încotro, oricum, precum*).

Afară de cuvintele joncționale din subordonată, în propoziția regentă se folosesc adesea cuvinte corelative. E vorba de unele adverbe și pronume cărora le corespund în subordonată anumite elemente de relație. Ele formează cupluri corelative, întrebuițate aproape la toate tipurile de propoziții subordonate: *acel (aceia, acea, acei, acele) ... care (cine, ce), acolo ... unde, atunci ... cînd, așa ... cum, deși ... totuși, dacă ... atunci* etc.:

Unde nu gîndești, acolo-l găsești. (V. Alecsandri)

Cum îți vei așterne, așa vei dormi. (Folclor)

PROPOZIȚIILE COORDONATE

Coordonarea constă în legătura dintre două sau mai multe propoziții care stau pe același plan sintactic și se completează ca înțeles, fără să depindă una de alta. Raportul de coordonare se poate stabili:

— între propoziții principale:

Amurgul aprinde culmile, prundurile se întunecă, apele curg posomorâte cu scînteieri întunecoase. (M. Sadoveanu)

— între propoziții secundare de același fel, subordonate aceleiași regente:

Cu cît o carte era plină de sisteme, cu cît era mai neînțeleasă, cu atît se părea mai frumoasă și mai sublimă. (A. Russo)

— între propoziții secundare de diferite feluri, subordonate aceleiași regente:

Acum degrabă să-mi aduci pe fata Împăratului Roș, de unde știi și cum îi ști tu. (I. Creangă)

Coordonarea se realizează prin juxtapunere și prin joncțiune cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale coordonatoare:

Peste vîrfuri trece lună, / Codru-și bate frunza lin, / Dintre ramuri de arin / Melancolic cornul sună. (M. Eminescu)

Și părintele mă ia la dragoste, și Smărăndița începe din cînd în cînd a mă fura cu ochiul, și bădița Vasile mă pune să ascult pe alții, și altă făină se macină acum la moară. (I. Creangă)

Adesea juxtapunerea se îmbină cu folosirea conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale de coordonare:

Satul se trezește de acum, cîteva trăsură i-o luase lui Nichifor înainte, ba una chiar ajunsese tocmai hăt la movilă. (I. Druță)

Notă. Pe lângă juxtapunere și joncțiune pentru coordonarea propozițiilor se pot folosi și unele adverbe de legătură (*apoi, totuși, dimpotrivă* ș. a.):

Încuie ușa... apoi (= și) se dezbracă repede. (M. Sadoveanu)

Frazele formate prin juxtapunere predomină în stilurile livrești, în special în cel artistic. Cu ajutorul lor mînuitorii de condei redau o informație complexă în anumite descrieri, aprecieri, situații, informație ce reiese din suma înțelesurilor tuturor propozițiilor coordonate ale frazei. De exemplu, în strofa: *Sara pe deal buciumul sună cu jale¹, / Turmele-l urc², stelele scapără-n cale³, / Apele plîng clar izvorînd în fîntîne⁴, / Sub un salcîm, dragă, m-aștepți tu pe mine⁵.* (M. Eminescu), fiecare dintre cele cinci propoziții coordonate, deși dispune de integritate gramaticală și de o anumită plenitudine semantică, se completează reciproc. Numai toate împreună sînt apte să transmită informația pe care intenționa să ne-o comunice poetul.

Coordonarea prin joncțiune e mai specifică vorbirii orale și operelor beletristice a căror caracteristică este oralitatea exprimării:

Dar vremea trecea cu amăgele și eu creșteam pe nesimțite; și tot alte gînduri îmi zburau prin cap și alte plăceri mi se deșteptau în suflet; și în loc de înțelepciune, mă făceam tot mai neastîmpărat și dorul meu era acum nemărginit... (I. Creangă)

După natura logică și gramaticală a relației dintre propozițiile coordonate, coordonarea poate fi diferită. Propozițiile copulative și cele disjunctive sînt în general mai independente unele față de altele, pe cînd adversativele și conlusivele au un grad mai mic de independență, exprimînd, de fapt, o continuare a celor expuse în propoziția precedentă:

Eram să mă duc și eu, numai că tata n-avea pe cine lăsa casa. (I. Druță)

La precizarea valorii propozițiilor trebuie ținut cont și de mijloacele de exprimare a coordonării, unele din ele (de exemplu: *deci, nici, ori, precum și, ba..., ba*) indicînd numai un anumit raport sintactic.

PROPOZIȚII COORDONATE COPULATIVE

Propozițiile coordonate copulative exprimă acțiuni simultane sau succesive legate printr-un raport de asociere. Pot fi coordonate copulative atît propoziții principale, cît și propoziții subordonate:

Și cîntecul sună-n ogoare, / Și mîndru vorbește de drepturi și voie, / Și-ți pare aprinsă a țării nevoie / De versuri de foc arzătoare. (A. Mateevici)

Astfel sosi timpul cînd bruma cade și vîntul scutură frunzele copacilor și rărește pădurile. (I. Slavici)

Dar cine-mi ajută mie să lucrez răzășia, să samăn, să culeg? (M. Sadoveanu)

Raportul copulativ se exprimă prin joncțiune, prin juxtapunere sau prin combinarea joncțiunii și a juxtapunerii.

A mai numărat o dată rublele, pe urmă le-a legat într-un colț de basma, a ascuns băsmăluța în mîneca coftei și a ieșit în ogradă. (I. Druță)

Du-te de mori pentru binele moșiei dumitale... (C. Negruzzi)

Legătura dintre propozițiile coordonate copulative se realizează cu ajutorul conjuncțiilor *și, nici* (ambele pot fi folosite în perechi sau în serii), *iar* (cu sens de „și”), *de* (cu sens de „și”) și al locuțiunilor conjuncționale *ca și; precum și; nu numai..., ci și; nu numai că..., dar și*:

A plecat cu graba și s-a întîlnit cu zăbava. (Folclor)

Azi vine Rusanda și din nou trosnește ușurel mătura în mîinile ei, și din nou vuieste focul în sobă, și din nou umblă mița căutîndu-și un loc potrivit, pentru a-și sfîrși caierul început aseară. (I. Druță)

Stai de nu mă săgeta. (G. Dem. Teodorescu)

Ionel nu numai că întîrzie la școală, dar nici nu-și pregătește lecțiile.

Conjuncția *iar* stabilește raport copulativ cu ușoară nuanță adversativă:

Păru-i galben, / Fața ei luceșc în lună. / Iar în ochii ei albaștri / Toate basmele s-adună. (M. Eminescu)

Conjuncția *nici* se întrebuițează (singură sau repetată) numai în fraze care conțin negația *nu*:

Nu caut vorbe pe ales, / Nici știu cum aș începe. (M. Eminescu)

Norodul din împăcarea aceasta nu aștepta vreun bine, nici prepucea vreun rău. (C. Negruzzi)

Notă. Conjuncția *de* cu sens de „și” realizează un raport copulativ ce se apropie de cel final:

Și cum iese Sfînta Duminică afară, odată și pornește desculță prin rouă de culege o poală de somnoroase, pe care o fierbe la un loc cu o vadră de lapte dulce... (I. Creangă)

Cea mai frecventă pentru coordonarea copulativă este conjuncția *și*. Ea leagă într-un întreg sintactic propoziții care pot exprima:

— acțiuni simultane (care se efectuează paralel):

Pe crengile pădurii un roi de păsărele / Cu-o lungă ciripire, la soare se-ncălzesc / Și pe deasupra bălții nagîții se-nvîrtesc. (V. Alecsandri)

— acțiuni succesive (care urmează una după alta):

Și așa se aleg vreo doi oameni din sat și se duc la casa leneșului, îl umflă pe sus, îl pun într-un car cu boi, ca pe un butuc nesimțitor, și hai cu dînsul la locul de spînzurătoare. (I. Creangă)

— acțiuni alternative care se succedă:

Pescarii se întorceau seara tîrziu și plecau în zori de ziuă. (G. Meniuc)

Propozițiile copulative legate prin conjuncția *și* pot realiza și alte raporturi de coordonare: adversativ și conclusiv.

O răspîndire largă are mai ales raportul adversativ realizat cu *și*, care unește propoziții cu sens opus. În aceste cazuri conjuncția *și* este sinonimă cu adversativele propriu-zise (*dar, iar, ci, însă*) servind astfel la crearea contrastului:

Aurul se încearcă în foc, și prietenul — la nevoie. (Folclor)

Sîmbăta trecută ai zis c-ai să vii, eu te-am așteptat, și tu n-ai venit. (I. C. Ciobanu)

Ar zîmbi, și nu se-ndură, ar răcni, și nu cutează. (M. Eminescu)

Propozițiile copulative introduse prin *și* (sinonimă cu *de aceea*) care exprimă raporturi de coordonare conclusive sînt destul de rare în limba literară. Ele apar doar în unele opere beletristice.

De la o vreme nimeni nu-l mai mîngîia (pe Trofimaș), nu căuta să afle cît a plătit tatăl său pe costum și el nu-și putu da seama ce s-a întîmplat. (I. Druță)

Afară de raporturi de coordonare, propozițiile copulative cu *și* pot realiza și raporturi semantico-gramaticale specifice subordonării (temporale, consecutive, condiționale ș. a.):

Venea seara și aerul se făcea răcoros. (Gh. Gheorghiu)

Soarele se cufundase după muchia de deal și rumeneala amurgului umplea, ca un fum auriu, rariștea de fagi. (M. Sadoveanu)

Iarba coaptă strălucește, ea se clatină la vînt / Ș-a ei umbră lin se mișcă în dungi negre de pămînt. (V. Alecsandri)

Trebuie remarcat că nuanțele de sens caracteristice subordonării nu schimbă calitatea formală de coordonate copulative a propozițiilor respective.

Punctuația la coordonarea joncțională este diferită, după situație. Astfel, coordonatele legate prin *și* copulativ nerepetat nu se separă prin virgule:

Vîntul urla cumplit și ploaia cădea mărunță și rece pe geamurile ferestrei. (M. Eminescu)

Notă. Cînd conjuncția *și* este echivalentă cu *dar*, înaintea ei se pune virgulă:

Inima-mi crapă de foc, și lui îi arde de joc. (Folclor)

O iarnă lungă cît un veac a tot umblat pe drumuri, și nimeni nu i-a aflat necazurile. (I. Druță)

Virgula este obligatorie cînd conjuncțiile *și, nici* sînt repetate:

Și ne coborîm noi, și ne tot coborîm cu mare greutate pe niște povîrnișuri primejdioase... (I. Creangă)

Dar Ipate acuma nici de treabă nu-și mai căuta, nici mîncarea nu se mai prindea de dînsul, nici somnul nu-l mai fura. (I. Creangă)

Se folosește virgula pentru a separa propozițiile coordonate introduse prin *iar*:

Cu o mînă acul ținea, / Cu alta lacrimi ștergea, / Iar (și) din grai așa grăia.

(A. Jarnik-Bîrseanu)

Notă. În construcția *atît..., cît și* trebuie evitată folosirea lui *cît și* fără corelativ, precum și folosirea lui *atît* în corelație cu *ca și*.

PROPOZIȚII COORDONATE ADVERSATIVE

Propozițiile coordonate adversative exprimă acțiuni opuse. Spre deosebire de propozițiile coordonate copulative, cele adversative se comportă în frază ca unități asociate, dar opuse. Deși se află în opoziție, propozițiile adversative nu se exclud, ci se corelează între ele, exprimând un conținut integral.

Gradul de intensitate al opoziției depinde de conținutul concret al propozițiilor și de elementul joncțional prin care se introduce cea de a doua propoziție adversativă:

*De departe-i trandafir, **da** de-aproape-i borș cu știr.* (Folclor)

*I se părea că nu fuge, **ci** cade din înaltul ceriului.* (M. Eminescu)

Raporturile adversative se exprimă în mod obișnuit prin joncțiune. Propozițiile adversative se leagă mai rar prin juxtapunere, în special atunci când una dintre propoziții este negativă: *Nu râde de alții, uită-te la tine.*

Conjunțiile mai des folosite sînt *ci*, *dar(ă)*, *iar(ă)*, *însă*, *or*, și (cu sens adversativ), *dacă* (= *dar*), *numai că*, *numai cît*:

*E sfios ca și copiii, / **Dar** zîmbirea-i e vicleană...* (M. Eminescu)

*Golătatea înconjoară, **iară** foamea dă de-a dreptul.* (I. Creangă)

*A mai venit o iarnă în cîmpie și toate ar fi ele bune, **numai că** de nins nu ninge.* (I. Druță)

Pentru a accentua opoziția, conjunțiile pot apărea întărite prin alte conjuncții și locuțiuni conjuncționale sau prin adverbe (*dar apoi* și cu forma contrasă *d-apoi*, *dar în schimb*, *din păcate însă*, *însă totuși*, *da iaca ș.* a.):

*Am căutat să-l conving, **din păcate însă** n-am reușit.* (A. Busuioc)

Între diferitele conjuncții adversative există o anumită gradăție privind intensitatea opoziției exprimate. Cel mai înalt grad de opoziție față de o aserțiune, de obicei negativă, îl exprimă conjuncția *ci*:

*Atunci eu, cu voie, fără voie, plec spre ușă, ies repede și nu mă mai încurc primprejurul școlai, **ci** o ieu la sănătoasa spre casă.* (I. Creangă)

Conjunția *ci* exprimă, de fapt, o opoziție totală, o antiteză, un contrast. Arhaic și poetic se folosește și după o propoziție afirmativă:

*Trăind în cercul vostru strîmt, / Norocul vă petrece, / **Ci** eu în lumea mea mă simt / Nemuritor și rece.* (M. Eminescu)

Un grad mediu de opoziție exprimă conjunțiile *dar* (forma populară și arhaică *dară*) și *însă*, frecvente în diversele stiluri ale limbii literare:

*Privighetoarea nu e frumoasă, **dar** cîntecul ei este din rai.* (Al. Russo)

*Afară era rece, **însă** o lună frumoasă plutea în cîmpia cea albastră a aerului.* (M. Eminescu)

Notă. Un raport adversativ mai slab decît cel redat prin *ci* exprimă și *da*, varianta popular-vorbită a lui *dar*:

*Casa arde, **da** baba se piaptănă.* (Folclor)

Un grad slab de opoziție exprimă și conjuncția adversativă *iar* (cu varianta arhaizantă *iară*):

*Lupul păru-și schimbă, **iar** năravul ba.* (Proverb)

*Bădița Vasile a zîmbit atunci, **iară** noi, școlarii, am rămas cu ochii holbați unii la alții.* (I. Creangă)

Propozițiile adversative cu *iar* au un sens apropiat de cele copulative.

Raporturi adversative mai exprimă uneori și conjuncțiile *și*, *ba*, *dacă*:
Doisprezece concurenți au purces, și (= da) numai cinci se întornau. (C. Negruzzi)
Satul se trezise de acum, câteva trăsurile i-o luase lui Nichifor înainte, ba (= dar, iar) una chiar ajunsese tocmai hăt la movilă. (I. Druță)

Pelinul nu era de nici un folos, dacă (dar) nici pagubă nu aducea. (I. Druță)

În stilul publicistic raportul adversativ se poate reda și prin conjuncția neologică *or*, care — spre deosebire de *ori* disjunctiv — introduce o propoziție ce exprimă o idee opusă. Ea apare la începutul unei fraze, marcînd un raport de coordonare adversativă cu propoziția precedentă. Pentru sesizarea funcției adversative a lui *or* e nevoie de context:

... satira, fiind critică morală, e armă activă de divulgare, demascare și biciuire caustică a moravurilor vicioase, a apucăturilor rele și a devierilor de la normele morale, acceptate de o societate. Or, judecînd după toată creația lui Druță, în firea lui nu se încadrează violența satirică. (V. Coroban)

Propozițiile coordonate adversative întotdeauna se separă prin virgulă, punct sau punct și virgulă, care se pun înaintea conjuncțiilor. Singura conjuncție care poate fi urmată de virgulă este *or*.

PROPOZIȚII COORDONATE DISJUNCTIVE

Propozițiile disjunctive exprimă acțiuni, situații care se exclud reciproc sau alternează, neputînd fi realizată decît una:

Ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul. (I. Creangă)

De regulă, pot fi coordonate disjunctiv numai două propoziții, dintre care se realizează numai acțiunea uneia. Cînd numărul propozițiilor disjunctive crește, raportul de excludere se atenuază, rămînînd doar o alternativă posibilă:

Miorița laie, / Laie bucălaie, / De trei zile-ncoace / Gura nu-ți mai tace / Ori iarba nu-ți place, / Ori ești bolnăvioară, / Drăguță mioară. (Miorița)

Coordonarea disjunctivă se realizează fie prin juxtapunere, fie prin joncțiune atît între propoziții principale, cît și între secundare:

Cît pentru străinul brunet, el părea că nu bagă seamă că e lîngă o frumusețe... sau că acea jună femeie îi era rudă, sau că inima lui era prinsă, sau că era un nesimțitor. (C. Negruzzi)

Iar țărani se căzneau să ghicească — o fi plouat noaptea trecută, li s-o fi năzărit lor prin somn. (I. Druță) (... o fi plouat noaptea trecută sau li s-o fi năzărit lor prin somn?)

Propozițiile disjunctive se leagă între ele prin următoarele conjuncții: *ori*, *sau*, *ba*, *au* (arhaic, cu sens de „ori”), *cînd* (cu sens de „ba”), *ori...*, *ori*, *sau...*, *sau*, *acum...*, *acum*, *ba...*, *ba*, *fie...*, *fie* ș. a.

Conjuncțiile disjunctive exprimă în frază fie o contradicție categorică între propoziții, fie o alternativă posibilă. Aspecte contrare se redau prin conjuncțiile *sau*, *ori*, care pot apărea atît între propozițiile coordonate, cît și înaintea celei dintîi:

Oare ochii ei o mint, / Sau aievea-i, adevăru-i? (M. Eminescu)

Ori spune ceva mai bun decît tăcerea, ori taci. (Folclor)

Raporturile disjunctive par mai pronunțate cînd *ori*, *sau*, *fie* sînt însoțite de că:
Ori că plecase camionul, ori că fetița uitase drumul îndărăt la tabără. (P. Boțu)

Și **fie că** l-am tot căutat sufletul cela și nu l-am găsit, **fie că** îl vom tot căuta mii de ani înainte și nu-l vom găsi, el totuși este. (I. Druță)

Elementul de joncțiune *au* are colorit arhaic și este întâlnit mai ales în operele beletristice:

Cucule, pasăre sură, / Ce tot cânti la noi pe șură? / Au ți-i foame, au ți-i sete, / Au ți-i dor de codrul verde? (A. Jarnik-Bîrseanu)

Raportul disjunctiv poate fi exprimat și prin folosirea concomitentă a două feluri de conjuncții:

Au că pământul s-a cutremurat, / Ori aerul m-a apăsă, / Ori că vântul m-a suflat / Și eu aicea am picat. (I. Sîrbu)

Conjunția repetată *ba ...*, *ba* are valoare disjunctivă mult mai slabă și apare când leagă procese alternative:

Ba el, omul, pășește înaintea boului, ba el, boul, pășește înaintea omului... (V. Vasilache)

Alternanța acțiunilor poate fi exprimată și prin adverbele de timp *cînd...*, *cînd*; *acum...*, *acum* sau *acuși...*, *acuși* și prin alte adverbe:

Glasul ei cînd se accentua puternic, cînd se reducea la o suprimare armonioasă, cînd exprima cu foc tainicele aspirații ale inimii, cînd părea că intonează triumful fericii dobîndite. (V. Alecsandri)

Pe cînd soacra horăia, dormind dusă, blajina noră migăia prin casă, acuși la strujit pene, acuși îmbăla tortul, acuși pisa mălaiul și-l vîntura de buc. (I. Creangă)

Punctuația disjunctivelor cu conjuncții depinde de prezența conjuncției în propoziție. Dacă raportul disjunctiv este marcat prin conjuncție numai în cea de a doua propoziție, virgula nu se pune. Dacă conjuncția disjunctivă apare înaintea primei propoziții sau înaintea celei de a doua, se pune virgulă.

PROPOZIȚII COORDONATE CONCLUSIVE

Propoziția care exprimă concluzia ce decurge din corelativa ei se numește conclusivă. Ea constituie o deducție logică din ceea ce s-a comunicat anterior. Coordonarea conclusivă se realizează prin juxtapunere și prin joncțiune cu ajutorul conjuncțiilor și locuțiunilor conjuncționale: *așadar*, *deci*, *și*, *prin urmare*, *de aceea*, *în concluzie*, *în consecință*, *vasăzică* ș. a.:

S-a dus amorul, un amic — / Supus amîndurora, / Deci cîntecelor mele zic / Adio tuturora. (M. Eminescu)

Sculptura e goală, prin urmare chipurile ce le sculptez eu... (M. Eminescu)

Bărbatul e firește agresiv, vasăzică natura se repetă în fiecare exemplar în astă privință. (M. Eminescu)

Ai ucis: ți-a venit ceasul pedepsei. (M. Sadoveanu) — *Ai ucis: deci (prin urmare, de aceea) ți-a venit ceasul pedepsei.*

Frazele cu propoziții conclusive sînt destul de rare în operele artistice. Ele caracterizează stilul științific, prin excelență demonstrativ. Aici chiar și alineatele pot începe cu propoziții conclusive.

Din punctul de vedere al sensului, propozițiile coordonate conclusive pot fi plasate între coordonare și subordonare. Exprimînd concluzia unor fapte anterioare, ele se apropie mai mult de propozițiile circumstanțiale consecutive, cu care se și confundă uneori. Distincția se face, de regulă, doar după conjuncțiile introductive.

Există o anumită corespondență de sens între conclusive și cauzale. Frazele cu propoziții coordonate conclusive se pot transforma ușor în fraze cu subordonate cauzale. La transformare fosta conclusivă devine principală, iar regenta ei — subordonată cauzală. De exemplu:

Ai avut două pîini întregi, doi lei ți se cuvin. (I. Creangă) (*Doi lei ți se cuvin, pentru că ai avut două pîini întregi*).

Propoziția conclusivă se desparte prin virgulă de coordonata ei. Când rezumă concluzia unui context întreg, poate fi izolată prin punct.

Sufletul meu se bucură că stăpînul se milostivește a întreba [...] Pot deci să mor cu bucurie. (M. Sadoveanu)

Conjuncția *așadar* stă adesea după primul cuvînt al propoziției conclusive, virgula punîndu-se înainte și după conjuncție.

PROPOZIȚII COORDONATE JUXTAPUSE

Juxtapuse sînt propozițiile construite prin coordonare fără conjuncții și locuțiuni conjuncționale coordonatoare. Fiind mai concise și mai expresive decît propozițiile coordonate prin joncțiune (cu ajutorul conjuncțiilor), ele au o răspîndire largă mai ales în literatura artistică. În lipsa conjuncțiilor exprimarea raporturilor dintre propoziții este compensată de intonație în vorbire și de semne de punctuație speciale în scris.

Notă. După structura lor, frazele cu propoziții coordonate juxtapuse pot fi deschise și închise. O frază formată prin juxtapunere este deschisă prin definiție, seria de propoziții coordonate putînd fi teoretic continuată.

Împrejurimile, neclintite, rîdeau în lumină (1); o albină fulgeră ca un fir de aur (2); o gaiță trecu, cu penele-i albastre lucind (3); o mierlă începu o frîntură de cîntec răsunător (4); apoi tăcu deodată (5). (M. Sadoveanu)

Cînd șirul propozițiilor coordonate juxtapuse se încheie cu o propoziție legată prin conjuncția copulativă și, fraza trebuie considerată închisă (ea nefiind formată numai prin juxtapunere, ci și prin joncțiune).

Îrba coaptă strălucește (1), ea se clatină la vînt (2) / Ș-a ei umbră lin se mișcă în dungi negre pe pămînt (3). (V. Alecsandri)

Acțiunile exprimate prin coordonatele juxtapuse pot fi simultane sau succesive.

Vîntul mîna de prin văi mirozna de salcie crudă, luna prindea cîte-o arătură proaspătă, cu brazdele despletite pe marginea drumului. (I. Druță)

În această frază simultaneitatea este exprimată prin aceleași forme de mod și de timp ale verbelor-predicate *mîna* și *prindea*.

Sucesivitatea se exprimă de obicei prin diferite forme temporale ale verbelor-predicate:

Stricăciunea se făcuse, vinovatul trebuia să plătească. (I. Creangă)

Uneori însă ea este exprimată prin elemente lexicale speciale:

Anton Horodincă a mai stat..., pe urmă s-a urnit din loc în direcția fierăriei sale. (G. Meniuc)

Ca și coordonatele prin joncțiune, propozițiile coordonate juxtapuse sînt apte să redea raporturi logico-gramaticale:

— copulative:

Mii de frînturi de gînduri scînteiau în aceeași secundă, se ciocneau, se amestecau, se înlănțuiau! (L. Rebreanu)

Aici putem introduce jonctivul copulativ *și*, fără a modifica sensul frazei.

— adversative:

Nu râde de alții, uită-te la tine. (Folclor)

— disjunctive:

Vrei, nu vrei, bea Grigore agheasmă. (Folclor)

— conclusive:

A tăcut cucul, a trecut vara. (Folclor)

Sensul frazei este: *A tăcut cucul, deci (așadar, prin urmare) a trecut vara.*

Propozițiile coordonate juxtapuse se despart între ele prin:

— virgulă:

Nourii curg [,] raze-a lor șiruri despică [,]

Streșine vechi casele-n lună ridică. (M. Eminescu)

— punct și virgulă:

La poalele dealului păștea o cireadă albă de vite [;] talanga suna moale în liniștea câmpiei. (M. Sadoveanu)

— linie de pauză:

Gura se satură [—] ochii niciodată. (Folclor)

PROPOZIȚIILE SUBORDONATE

Propoziția subordonată determină un cuvânt din propoziția regentă și îndeplinește, în formă de propoziție, funcția unei părți de propoziție a regentei. De exemplu, în fraza *Harap-Alb vede el bine unde merge treaba.* (I. Creangă) distingem două propoziții, dintre care prima (*Harap-Alb vede el bine*) este principală (regentă) și nu depinde nici semantic, nici gramatical de cealaltă. Propoziția a doua (*unde merge treaba*) este dependentă, subordonată primei; ea determină verbul tranzitiv *vede* din regentă și este completivă directă, căci răspunde la întrebarea complementului direct (*ce vede?*).

Din punctul de vedere al formei și al conținutului, propozițiile subordonate se împart în două grupe mari: subordonate complete necircumstanțiale (subiective, predicative, atributive, apozitionale, complete directe, indirecte, de agent, instrumentale, sociative, de relație), cumulative și de excepție și subordonate circumstanțiale (de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, consecutive, condiționale, concesive).

PROPOZIȚIA SUBIECTIVĂ

Propoziția subiectivă îndeplinește funcția de subiect pe lângă predicatul regentei sau pe lângă un alt verb la un mod nepersonal (infinitiv, gerunziu) din propoziția regentă și răspunde la întrebările subiectului.

Cine seamănă vînt / culege furtună. (Folclor)

Am auzit și eu spunîndu-se în biserică, la noi, că pomul care nu face roadă se taie și în foc se aruncă. (I. Creangă)

Ce-i în mîină nu-i minciună. (Folclor)

Predicatul regentei unei propoziții subiective poate fi verbal sau nominal.

El poate fi exprimat prin:

— verb personal:

Cine are bani bea și mîîncă. (I. Creangă)

— verbe și expresii personale prin formă și impersonale prin conținut precedate adesea de un pronume personal în dativ sau acuzativ (*a ajunge, a dura, a rămîne, a trebui, a-i conveni, a-i părea, a-i trece (cuiva) prin gînd (minte, cap), a-i face (cuiva) plăcere, a-i veni (cuiva) greu etc.*):

I se părea că prin ceața lăptoasă răzbește iz de cărbune. (I. Druță)

Ne doare c-a fost scris așa. (G. Coșbuc)

Notă. Cu valoare impersonală poate fi folosit și verbul *a fi*, de obicei cu sensul „a se întîmpla, a fi dat, a fi hărăzit“.

Iar dacă împreună va fi ca să murim / Să nu ne ducă-n triste zidiri de țintirim. (M. Eminescu)

Cînd este să dai peste păcate... (I. Creangă)

— verb la reflexiv impersonal (*se admite, se aude, se cade, se cuvine, se crede, se impune, se întîmplă, se face, se poate, se pare, se spune, se zice etc.*):

Se auzea cum vorbește în șoaptă lelea Catinca și cu badea Mihălache. (I. Druță)

— verb la diateza pasivă folosit ca impersonal (*este admis, este cunoscut, este dat, este permis, este hotărît, este scris, este stabilit, este știut etc.*):

Este știut că ulciorul nu merge de multe ori la apă. (Folclor)

— expresie verbală impersonală alcătuită din persoana a III-a a verbului *a fi* plus un adverb, o locuțiune adverbială sau un substantiv (*așa-i, e adevărat, e bine, e greu, e drept, e imposibil, e cu puțință, e necesar, e o necesitate, este util etc.*):

E rușine să nu știi limba... (C. Negruzzi)

Nu-i rău, măi Ștefane, să știe și băietul tău oleacă de carte. (I. Creangă)

Notă. Adverbele și adjectivele care intră în componența acestor expresii verbale pot fi însoțite de alte cuvinte determinative (*e foarte probabil, e destul de trist*).

— adverbe și locuțiuni adverbiale predicative (*adevărat, bineînțeles, desigur, cu siguranță, probabil, fără îndoială etc.*):

Probabil că va sosi la timp. (A. Busuioc)

Ca și celelalte subordonate, propoziția subiectivă se introduce în frază prin joncțiune cu ajutorul:

— pronomelor sau adjectivei relative pronominale relative, interogative (*cine, ce, care, cît, cel ce, ceea ce* cu valoare neutră) sau nehotărîte (*oricine, oricare, orice*):

Cine pleacă și te lasă e pătruns de jale grea. (V. Alecsandri)

Orice la timp dăruit prețuiește însutit. (Folclor)

Notă. Pronumele relative pot sta și în alt caz decît nominativul:

Nu-i frumos cine se ține, / Ci-i frumos cui îi stă bine. (Folclor)

Pe cîți îi numim cunoscuți / Ne pot fi vrăjmași nevăzuți. (A. Pann)

— conjuncțiilor (*ca* urmată de conjunctiv, *că, dacă, de*):

Era limpede că se plînge pămîntul... (I. Druță)

Mi s-a întîmplat și mie odată de am văzut o claie de lăieși în trecăt. (V. Alecsandri)

— adverbilor relative (*cînd, cum, unde*):

E bine cum s-a procedat în cazul de față. (V. Beșleagă)

E rău cînd rămîi singur. (I. Druță)

O regentă poate avea două sau mai multe subiective coordonate între ele. În acest caz cuvintele introductive ale propozițiilor subiective pot fi folosite înaintea fiecăreia sau numai înaintea celei dintîi:

Numai **cine** te iubește mult și cine te urăște mult, îți vede păcatele. (N. Iorga)

Pesemne că dumneata ai luat biletul ăsta de mult și ai plecat din București. (I. L. Caragiale)

Propoziția subiectivă poate fi reluată în regentă prin pronumele demonstrative *aceea* sau *aceasta* (*asta*) cu sens neutru:

*Ce înveți la tinerete, **aceea** știi la bătrânețe.* (Folclor)

*Că făcuse ceva neștiut de nimeni, **asta** era sigur.* (T. Arghezi)

În frazele citate pronumele *aceea* și *asta* au menirea de a evidenția propoziția subiectivă.

Reluarea propoziției subiective prin pronume demonstrative e necesară mai ales atunci când între subiectivă și regentă se intercalează o altă subordonată sau când în frază sînt mai multe subiective coordonate:

*Și **care dintre cai a veni la jărat**ic să mănînce, **acela** are să te ducă la împărăție.* (I. Creangă)

*Să-și **puie cineva obrazul pentru unul ca tine și să te hrănească ca pe un trîntor**, mare minune-i și asta!* (I. Creangă)

Propoziția subiectivă poate sta atît înainte, cît și după regentă, dar, orice loc ar ocupa în cadrul frazei, ea nu se izolează prin virgulă.

Excepție fac subiectivele plasate înaintea regentei, care sînt reluate printr-un pronume demonstrativ.

*Cui îi plac eu [,] **acela** nu-mi place mie.* (Folclor)

*Cine se scoală mai dimineață, **acela** îi mai mare în sat la el.* (I. Creangă)

PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ

Subordonata predicativă îndeplinește funcția de nume predicativ pe lîngă verbul copulativ *a fi* sau pe lîngă alte verbe cu funcție copulativă (*a deveni*, *a însemna*, *a ajunge*, *a ieși*, *a se face*, *a părea*, *a rămîne* etc.) din propoziția regentă.

*Obiceiful lui **era să nu șadă ziua niciodată.*** (Gr. Alexandrescu)

*Fiecare stîncă **pare că se mișcă.*** (Al. Vlașuț)

*Băiatul cu care ucenicise George **ajunsese sa fie mîna dreaptă a împăratului.*** (P. Ispirescu)

Nota 1. Propoziția predicativă poate fi înlocuită printr-o parte de vorbire cu funcție de nume predicativ. Într-o frază ca *Iar toamnele cu nopțile lungi răcoroase, cu cer senin și nalt sînt cum nu se mai poate de bune...* (I. Druță) propoziția predicativă *cum nu se mai poate de bune* îndeplinește funcția de nume predicativ pe lîngă verbul copulativ *a fi* și echivalează cu adjectivul *bune* la gradul superlativ absolut (*sînt foarte bune*).

Asemenea înlocuiri pot servi ca mijloc de verificare pentru funcția de nume predicativ a propoziției respective.

Nota 2. Verbele *a fi*, *a părea* și *a rămîne* pot fi folosite și ca impersonale și pot deci fi urmate de propoziții subiective. În cazul dat se cere o deosebită atenție pentru a nu confunda propozițiile subiective cu cele predicative.

Joncțiunea cu verbul copulativ este înfăptuită cu ajutorul:

— pronomelor relative (*care*, *cine*, *ce*, *cîți*, *cel ce*, *ceea ce*) sau nehotărîte (*oricare*, *oricine*, *orice* etc.):

— *Doamne, fă ca acest izvor să fie **ce-a fost mai înainte.*** (M. Eminescu)

*Înălțimea ta ești / **Oricît de slab poștești.*** (Gr. Alexandrescu)

— adverbilor de comparație și locuțiunilor conjuncționale comparative (*cum*, *ca și cum*, *după cum*, *cît*, *precum*):

*Ș-apoi lumea toată nu este **cum o vezi**, ci **cum o știi** că este.* (B. Delavrancea)

— conjuncțiilor (că, dacă, de, ca):

Singura schimbare a casei era că pianul venea acum de-a lungul peretelui... (M. Eminescu)

Același verb copulativ poate avea două sau mai multe propoziții predicative, coordonate între ele:

Întrebarea era ce caută el acolo și de ce-l privește pe furiș... (M. Sadoveanu)

Indiferent de locul pe care-l ocupă în frază, propoziția predicativă nu se desparte prin virgulă de regenta ei.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

Propoziția atributivă îndeplinește funcția de atribut pe lângă un substantiv sau un substitut al acestuia (pronume, numeral) din propoziția regentă. Subordonata răspunde la întrebările atributului.

Pe drumul de costișă ce duce la Vaslui

Venea un om, cu jale zicînd în gîndul lui... (V. Alecsandri)

Eu ziceam către domnu' subprefect că trebuie să mai fi fost cineva de față, care a văzut banii, ș-acela-i făptașul. (M. Sadoveanu)

Notă. Uneori subordonatele atributive se pot referi concomitent la un substantiv și la un verb-predicat din regentă, cumulînd două valori: una atributivă (în sens larg) și alta circumstanțială. Astfel, în fraza *Ipate era mîhnit pentru pierderea lui Chirică, care era bunătate de băiat...* (I. Creangă), subordonata evidențiată determină substantivul *Chirică* și este o atributivă propriu-zisă, dar se referă și la predicatul propoziției regente *era mîhnit* și pare a fi o subordonată cauzală (*fiindcă era bunătate de băiat*). Asemenea subordonate poartă numele de atributive circumstanțiale.

Subordonarea atributivelor se realizează prin joncțiune cu ajutorul:

— pronumelor relative și interogative (*care, ce, cine, cît, cel ce, de*), pronumelor (adjectivelor pronominale) nehotărîte (*oricare, oricine*):

La steaua care-a răsărit

E-o cale-atît de lungă... (M. Eminescu)

Vrednic ești de comoara ce ți-o las. (I. Creangă)

— adverbelor relative și interogative (*cînd, cît, cum, încotro, unde* — cu sau fără prepoziții):

Solemne și tainice sînt clipele de reculegere cînd brațele trudite culeg sudoarea de pe frunte și rămîn nemișcate pe genunchi. (I. Druță)

Moara trecuse de locul unde stătuse podul și luneca domol spre luncă. (M. Sadoveanu)

Notă. Atributivele introduse prin adverbele relative *unde* și *cînd* se referă la substantive cu o anumită semantică. Astfel, *unde* introduce atributive pe lângă substantivele ce indică locul, iar *cînd* — pe lângă substantivele ce indică timpul.

Îi arată apoi fîntîna unde trebuia să se ducă trei zile de-a rîndul. (I. Creangă)

Astfel sosi timpul cînd bruma cade și vîntul scutură frunzele copacilor... (I. Slavici)

— conjuncțiilor subordonatoare (*că, să, ca... să, cum că, dacă*):

M-a străluminat ca un fulger gîndul că Filipaș niciodată nu se va mai întoarce în această casă. (G. Meniuc)

Nu am nici un motiv special ca să mă simt așa de bine. (M. Preda)

Costea se surprinse la gîndul dacă nu s-a îmbolnăvit cumva... (N. Costenco)

Uneori propoziția atributivă poate fi introdusă prin juxtapunere, marcată grafic prin două puncte (:):

Țineți, dar, minte aceste cuvinte:

Viața vegetală, viața socială

Totului atîrnă de la rădăcină. (Al. Donici)

Propoziția regentă poate avea două sau mai multe propoziții atributive care determină același cuvînt (atributive coordonate). În cazul acesta pronumele, adverbele sau conjuncțiile pot fi folosite înaintea fiecărei propoziții atributive sau numai înaintea celei dintîi.

Voi, turcilor, aveți un proverb, pe care nu mi-l aduc aminte, dar care se începe cu haram... (V. Alexandri)

Notă. În propozițiile atributive introduse prin pronumele relativ *care* cu funcție de complement direct sau indirect, acesta este întotdeauna dublat prin pronumele personal neaccentuat la acuzativ sau dativ care ține locul aceluiași substantiv ca și pronumele *care*. Între forma casuală a pronumelui neaccentuat care însoțește pronumele relativ cu funcția de complement direct sau de complement indirect se stabilește un acord. Comp.:

A sosit prietenul **pe care îl așteptam;**

Au sosit prietenii **pe care îi așteptam;**

Am cumpărat $\begin{cases} \rightarrow \text{cartea } \textbf{pe care o căutam;} \\ \rightarrow \text{cărțile } \textbf{pe care le căutam;} \end{cases}$

A venit $\begin{cases} \rightarrow \text{colegul } \textbf{cărui} \textbf{a i-am restituit banii;} \\ \rightarrow \text{colega } \textbf{căreia i-am restituit banii;} \end{cases}$

Au venit colegii (colegele) **cărora le-am restituit banii.**

Nu totdeauna este respectat acordul. Adesea se folosește greșit forma *care*, în locul construcției *pe care* și în locul formelor de dativ (*cărui*a, *căreia*, *cărora*). Nu este corect să spunem:

A sosit prietenul care îl așteptam; A venit colegul care i-am restituit banii.

Ca mijloc de control pentru construirea corectă a formelor pronumelui relativ *care* poate servi funcția sintactică a pronumelui neaccentuat din propoziția atributivă. Dacă pronumele neaccentuat îndeplinește funcția de complement direct, se folosește pronumele relativ la acuzativ *pe care*. Dacă are funcție de complement indirect, sînt obligatorii formele de dativ *cărui*a, *căreia*, *cărora*.

Cînd subordonatele atributive se introduc în frază prin relativul *care* la genitiv (precedat de articolul posesiv), se realizează un dublu acord: articolul *al*, *a*, *ai*, *ale* se acordă în gen și număr cu substantivul determinat din propoziția atributivă, iar pronumele *care* se acordă în gen și număr cu substantivul din propoziția regentă al cărui loc îl ține (acord încrucișat):

Trebuie evitat acordul mecanic cu cel mai apropiat cuvînt (de ex.: *copiii ai căror jucării*).

Se cere atenție la acordul pronumelui relativ cu substantivul regent înlocuit

nu numai la criteriul semantic (menționat anterior), ci și la criteriile de ordin oarecum formal, cum ar fi următoarele pentru atributivele determinative:

— substantivul determinat din propoziția regentă este la forma articulată:
Îi proastă pasărea care nu-și iubește cuibul. (Folclor)

Notă. La un substantiv cu articol hotărât se poate referi și o atributivă explicativă, dar numai atunci când substantivul determinat are alte determinări. De exemplu:

Să trecem puțin la munții dinspre apus, a căror origine e vulcanică. (Geo Bogza)

— substantivul determinat este însoțit de un corelativ al atributivei:

Și inima aceea ce geme de durere,

Și sufletul acela ce cîntă amorțit

E inima mea tristă ce n-are mîngîiere,

E sufletu-mi ce arde de dor nemărginit. (M. Eminescu)

— substantivul determinat este unul abstract de tipul *faptul, ideea, gîndul, impresia, părerea* etc.:

Ne bucură faptul cînd între cititor și scriitor se încheagă discuții... (P. Boțu)

— substantivul determinat face parte dintr-o construcție stabilă:

În fața anilor ce vin / Îmi scot căciula și mă-nchin / Pîn-la pămînt. (P. Zadnipru)

Spre deosebire de subordonatele atributive determinative, cele explicative se despart în scris de elementul determinat prin virgulă:

Dar din cenușa lui se făcea un izvor limpede [,] ce curgea pe un nisip de diamant. (M. Eminescu)

Dacă propoziția atributivă explicativă este intercalată în regentă, ea se pune între virgule sau între linii de pauză:

Pe unele locuri [,] pe unde drumul se încovoia [,] omătul se suia la genunchii boilor. (M. Sadoveanu)

De multe ori, seara, Jap [—] pe care plimbarea la șosea îl întrista cu deosebire [—] sărea în fereastră... (G. Galaction)

PROPOZIȚIA APOZITIVĂ

Propoziția apozitivă îndeplinește funcția de apozitie pe lîngă un cuvînt (substantiv, pronume sau numeral), o îmbinare de cuvinte sau o propoziție:

Mai am un singur dor: / În liniștea serii / Să mă lăsați să mor / La marginea mării. (M. Eminescu)

Omul e rău în două feluri: cînd urăște și cînd ucide... (T. Arghezi)

... a zis că am cîteodată ceva spirit, dar superficial... că adică sînt un zevzec. (I. L. Caragiale)

Subordonarea dintre propoziția apozitivă și termenul explicat se realizează prin juxtapunere, marcată prin pauză (în scris, prin două puncte) și prin joncțiune (cu ajutorul adverbilor explicative *adică, anume, vasăzică, altfel spus, cu alte cuvinte* etc. sau al pronomelor și adjectivelor relative *ce și ceea ce*):

Zicea că e de altă părere și anume: Decît să dai de pomană la calici sîmbăta, mai bine — ceva de băut mahmurilor marța. (I. Creangă)

Așa ne ducem băieții și fetele unii la alții cu lucrul ca să ne luăm de urît, ceea ce la țară se cheamă șezătoare. (I. Creangă)

Propoziția apozitivă are un loc fix în frază: ea stă întotdeauna după determinat, se rostește cu altă intonație și se izolează în scris prin virgulă, linie de pauză sau două puncte (vezi exemplele anterioare).

PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ DIRECTĂ

Subordonata completivă directă determină un verb-predicat (sau un verb la un mod nepredicativ) din propoziția regentă și este echivalentă cu un complement direct, răspunzând la întrebările acestuia.

Și văzînd spînul cît e de frumoasă fata Împăratului Roș, odată se răpede s-o ia în brațe de pe cal. (I. Creangă)

Completivele directe sînt subordonate, de regulă, unor verbe ce țin de anumite grupe semantice (verbele zicerii, gîndirii, percepțiilor fizice, verbele volitive ș. a.):

Apoi intră în casă (Făt-Frumos) și spuse zînei că a scăpat-o de zmeu și să fie gata de drum. (I. Creangă)

Abia acum vede că a fost așa întocmai. (M. Sadoveanu)

Natura voiește ca omul să-și cînte plăcerile și suferințele. (C. Negruzzi)

Verbul din regentă poate fi determinat de două sau mai multe subordonate completive directe, coordonate prin juxtapunere sau prin diferite conjuncții coordonatoare. Astfel, în cunoscutele versuri din balada „Miorița“:

Să le spui curat¹ / Că m-am însurat / Cu-o mîndră crăiasă, a lumii mireasă²; / Că la nunta mea / A căzut o stea³; / Soarele și luna / Mi-au ținut cununa⁴; / Brazi și pâltași / I-am avut nuntași⁵, verbul *să le spui* din regenta *să le spui curat* este determinat de patru subordonate completive directe: primele două sînt introduse prin conjuncția subordonatoare *că*, iar ultimele două sînt juxtapuse.

Propoziția completivă directă poate fi introdusă prin pronume sau adjective relative (*care, cine, ce, cît*), mai rar prin pronume nehotărîte (*oricare, oricine, orice, oricît*), precum și prin adverbele *unde, cînd, cum*, toate acestea folosite singure sau precedate de o prepoziție sau prin conjuncții (*că, de, ca*):

Îi spune cu cine are să se întîlnească și ce să vorbească. (I. Creangă)

Să blesteme pe-oricine de mine o avea milă. (M. Eminescu)

Nimeni nu știa cînd se va întoarce băiatul. (V. Beșleagă)

Am jurat ca peste dînșii să trec falnic fără păs. (M. Eminescu)

Deseori subordonatele completive directe se introduc prin modul conjunctiv. În asemenea cazuri *să* — marcă a modului conjunctiv — servește drept mijloc de legătură a completivei directe:

— *Îți poruncesc, Rusten, să iei cu tine destui oșteni ai mei cu credință, să treci cu ei chiar Boazul și să n-ai hodină pînă la Amasia.* (M. Sadoveanu)

Dacă propoziția completivă este plasată după regentă, ea nu se desparte de aceasta prin virgulă, iar dacă stă înaintea regentei, se desparte:

Ce știi tu azi [,] eu am știut ieri. (M. Eminescu)

PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ INDIRECTĂ

Propoziția completivă indirectă îndeplinește, față de propoziția regentă, funcția de complement indirect (pe lîngă un verb, un adjectiv, un adverb sau o interjecție) și răspunde la întrebările acestuia.

În cadrul regentei propoziția completivă indirectă poate determina:

— un verb, de cele mai multe ori reflexiv, ce exprimă stări sufletești (*a se bucura, a se mira, a se teme, a se rușina* etc.):

Stau și mă mir într-o privință cum de-am găsit în mine puterea să rabd atîtea și să îndeplinesc toate. (M. Sadoveanu)

— o locuțiune verbală, tot reflexivă (*a-și bate joc, a-și aduce aminte, a-și da seama* etc.):

Îmi aduc aminte ce zarvă a fost. (M. Sadoveanu)

— un adjectiv:

Era chiar **mîndră** că George își are o lume aparte. (T. Popovici)

— un adverb:

Era **departe** de ce se făcea aici.

— o interjecție:

Vai de cel ce strigă în urechea surdului. (Folclor)

Vai de ceea ce se face. (Folclor)

Propozițiile completive indirecte se introduc prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale (*că, cum că, dacă, de, ca, pentru că*), pronume sau adjective relative-interogative și nehotărâte (*cine, care, ce, ceea ce, cît, oricine, orice*) precum și prin adverbe relative (*cînd, unde, cum, cît ș. a.*)

Și ne pomenim într-una din zile **că părintele vine la școală...** (I. Creangă)

A fost odată un vînător, care povestea, **cui vrea să-l asculte, o mulțime de întîmplări minunate.** (Al. Odobescu)

Să știi că tare mă miram **cum găsește Iriinuța ouă prin cotloanele ascunse...** (M. Sadoveanu)

Propozițiile completive indirecte postpuse nu se izolează de termenul regent, iar cele antepuse se separă prin virgulă. Izolarea celor din urmă însă nu este obligatorie.

PROPOZIȚIA COMPLETIVĂ DE AGENT

Subordonata completivă de agent determină un verb la diateza pasivă sau un adjectiv cu sens pasiv din regentă și este echivalentă cu un complement de agent, răspunzînd și la întrebările acestuia (*de cine?* sau *de către cine?*).

Propoziția completivă de agent se introduce prin pronumele relative (*cine, ceea ce*) și nehotărâte (*oricine, oricît*) precedate de prepoziția *de* sau *de către*:

Scrisoarea a fost citită **de cine cunoștea mai bine germana.**

Băiatul a fost impresionat **de ceea ce a văzut.**

Premiile au fost obținute **de cine a meritat.**

Propoziția completivă de agent nu se desparte prin virgulă de regentă.

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ INSTRUMENTALĂ

Propoziția subordonată instrumentală arată instrumentul (sau mijlocul) cu sau prin care se realizează acțiunea sau se manifestă o însușire din regentă. Ea corespunde complementului instrumental și răspunde la întrebările acestuia — *cu ce?*, *prin ce (mijloc)?*:

Sapă **cu ce are. Aruncă cu ce nimerește. Călătoresc cu ce-mi cade. Prin cine vede dintre cunoscuți, îmi transmite salutări. Ne-a servit cu ce-a avut.**

În comparație cu complementul corespunzător, subordonata instrumentală are o sferă de utilizare mai redusă.

Se introduce în frază prin pronume sau prin adjective pronominale relative sau nehotărâte însoțite de prepozițiile specifice complementului instrumental *cu, prin, fără* și prin locuțiunea conjuncțională *fără ca*.

Propozițiile instrumentale nu se despart prin virgulă de regentă.

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ SOCIATIVĂ

Propoziția sociativă arată o ființă sau un lucru care însoțește subiectul (în unele situații complementul direct) din regentă la săvârșirea unei acțiuni ori la suportarea efectelor ei. Ea corespunde complementului sociativ și răspunde la aceeași întrebare — *cu cine?*

*A venit **cu cine** plecase. Și-a lăsat copilul **cu cine se înțeleșese în prealabil**. Copilul se duce la școală **cu cine se-ntîmplă dintre colegi**.*

Se leagă de regentă prin pronume sau adjective pronominale relative sau nehotărâte însoțite de prepoziția *cu* sau de unele locuțiuni prepoziționale în a căror componență intră *cu*.

Propoziția subordonată sociativă este destul de slab reprezentată în limbă și are o frecvență redusă.

Propoziția sociativă, indiferent de locul pe care îl ocupă în frază, se află într-o legătură strînsă cu termenul determinat și de aceea nu se izolează.

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ DE RELAȚIE

Propoziția de relație indică o acțiune sau o stare la care se limitează acțiunea din regentă și este, sub aspect funcțional, echivalentă cu un complement de relație.

Se leagă de regentă prin pronume relative sau nehotărâte însoțite de una dintre prepozițiile *în*, *la*, *pentru*, prin adverbul relativ *cît* cu sau fără prepoziție și prin forma verbală de conjunctiv. (*În ce-l privește pe el, n-am de zis nimic. Să lucreze, nu lucrează.*)

Punctuația propoziției de relație depinde de topică și de gradul de fuziune cu regenta. Se izolează în special cele antepuse.

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ OPOZIȚIONALĂ

Propoziția opozițională arată o acțiune care se opune acțiunii din regentă și este echivalentă ca funcție complementului opozițional. Opoziția din subordonată se poate referi la conținutul întregii propoziții regente sau numai la o parte a acesteia (la predicat, la complement etc.).

Propozițiile opoziționale propriu-zise sînt introduse prin locuțiunea conjuncțională *în loc* urmată de un verb la conjunctiv (*În loc să vină mai dimineată, a venit pe la amiază*) și prin adverbul *decît* (*El crede altceva decît credem noi*).

Multe subordonate opoziționale conțin nuanțe de sens suplimentare: condiționale (*Dacă anul trecut n-au primit premii, apoi anul acesta vor primi neapărat*), temporale (*În alți ani recolta era mai mare, pe cînd anul acesta ea este foarte mică*), locale (*De unde acasă s-ar fi bucurat nespuse de mult, aici n-a prea manifestat bucurie*), finale (*Lucrează mai mult în prima jumătate a lunii, pentru ca în a doua să-i fie mai ușor*), modale (*Îl vedea mereu de la distanță, fără ca să-i vorbească vreodată*).

Propozițiile subordonate opoziționale pot sta atît înainte, cît și după regentă. Ele se izolează, indiferent de poziția lor față de regentă.

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ CUMULATIVĂ

Propoziția cumulativă arată la ce se adaugă cele exprimate în regentă. Ea se leagă cu ajutorul locuțiunilor conjuncționale *pe lângă că, după ce, în afară că* sau prin alte cuvinte auxiliare, însoțite de prepozițiile sau locuțiunile prepoziționale de felul: *pe lângă, peste, în afară de* sau de adverbul *decît*. (***Pe lângă că e prost, mai are și noroc***).

Raportul exprimat de subordonatele cumulative se aseamănă întrucîtva cu cel din coordonatele copulative legate prin conjuncția *și*.

Propoziția subordonată cumulativă are o sferă de circulație redusă. Indiferent de locul propoziției cumulative în frază, ea se izolează. Excepție fac cumulativele introduse prin *decît* (*Ar mai fi vrut să cumpere și alte fructe decît cele ce erau în magazin.*)

PROPOZIȚIA SUBORDONATĂ DE EXCEPȚIE

Propoziția de excepție arată ce se exclude din cele numite în regentă și are aceeași funcție ca și complementul de excepție. Se introduce, de regulă, prin locuțiunea conjuncțională (*în*) *afară că*, precum și prin alte elemente de relație (pronume relativ, adverbe) însoțite de locuțiunea prepozițională *în afară de* sau prin adverbul *decît* și are, de obicei, în regentă, drept corelative cuvintele *nimic, nimeni, nicăieri*:

N-am spus nimănui decît cui mi s-a ordonat să spun. Nu puteam să-i spun nimic decît că poate pleca.

Caracteristic pentru frazele cu subordonate de excepție e faptul că propoziția regentă este totdeauna negativă. Atît forma negativă, cît și prezența în cadrul ei a termenului de referință sînt două condiții ale apariției subordonatei de excepție.

Frazele cu subordonate de excepție au o circulație restrînsă.

Se izolează, în special, subordonatele de excepție antepuse (***În afară că este inginer, altceva nu știu despre el***).

Subordonatele de excepție postpuse, de obicei, se izolează. Nu se izolează numai cele introduse prin adverbul *decît* (*Toată ziua nu face altceva decît să doarmă*).

PROPOZIȚIILE SUBORDONATE CIRCUMSTANȚIALE

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE LOC

Propoziția circumstanțială de loc precizează locul sau direcția realizării acțiunii din propoziția regentă și îndeplinește funcția complementului circumstanțial de loc. E firesc deci să răspundă și la întrebările acestuia.

Propozițiile circumstanțiale de loc se introduc în frază prin adverbe cu valoare de cuvinte joncționale *unde, încotro, dincotro* însoțite deseori de diferite prepoziții.

Notă. A nu se confunda propozițiile circumstanțiale de loc introduse prin adverbele relative de loc cu unele subordonate necircumstanțiale (atributive, complementive directe sau indirecte) introduse prin aceleași mijloace. Astfel, în fraza *Nu se mai pricepe fiul craiului acum încotro să apuce și pe unde să meargă*. (I. Creangă), avem de a face cu două subordonate complementive introduse prin adverbele relative *încotro* și *unde*.

La determinarea funcției sintactice a unor asemenea subordonate trebuie să se țină cont atît de natura semantico-gramaticală a verbului regent, cît și de întrebarea care se pune pentru a fi identificate.

Frazele cu circumstanțiale de loc conțin uneori cupluri corelative (*acolo ... unde; încolo ... încotro; de acolo ... de unde; peste tot ... pe unde*), ale căror elemente pot sta în apropiere imediată sau pot fi distanțate unul de altul:

La cotitură, acolo unde șoseaua calcă umbra copacilor de la margine, se ițește de prin crenguș o casă veche, pe jumătate pustie. (I. Druță)

Dacă vorbitorul accentuează în mod special elementul corelativ din regentă, după acesta se pune virgulă. Dacă nu, virgula se pune înaintea cuplului corelativ (ca în exemplul citat mai sus).

De topică, adică de locul propozițiilor circumstanțiale de loc, depinde și folosirea semnelor de punctuație — cele antepuse se despart prin virgulă, cele intercalate se iau între virgule, iar cele postpuse nu se izolează:

Unde e ața mai subțire, acolo se rupe. (Folclor)

Și scurtă vorbă, unde erau trei, eu eram al patrulea. (I. Creangă)

Ei, ei, pe bădița Vasile l-am pierdut, s-a dus unde i-a fost scris. (I. Creangă)

Propozițiile circumstanțiale de loc care urmează după un complement circumstanțial de loc din regentă și-l precizează se izolează:

În schimb, când a dat a doua zi să se încălțe, ciubotele nu mai erau sub laiță, unde le-a pus. (I. Druță)

În situații aparte circumstanțiala de loc mai conține și alte valori. Astfel, când se introduce prin adverbe sau prin pronume nehotărâte și are predicatul exprimat prin verb la modul condițional, ea se apropie mult de subordonata concesivă:

Oriunde te-ai duce, n-ai să poți fugi de tinerețea ta. (I. Druță)

Alteori propoziția de loc conține o nuanță condițională. Astfel, propoziția *Unde nu-i cap, vai de picioare.* (Folclor) ar putea fi interpretată: *Dacă nu-i cap, vai de picioare.*

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE TIMP

Propoziția circumstanțială de timp arată timpul în care se efectuează acțiunea exprimată de propoziția regentă și corespunde complementului circumstanțial de timp, răspunzând la aceleași întrebări.

Propoziția temporală se introduce în frază prin adverbele relative *când* (singur sau însoțit de prepozițiile *pe, de, pînă* etc.), *cum* (sinonim cu locuțiunea conjuncțională de timp *îndată ce*), *cît* (sinonim cu *cît timp*) și printr-un șir de locuțiuni conjuncționale (*după ce, îndată ce, în timp ce, în vreme ce, pînă ce, de cîte ori, ori de cîte ori* etc.). Aceste mijloace de legătură ale circumstanțialei temporale sînt folosite corespunzător cu raportul temporal exprimat de ea.

Între acțiunea propoziției regente și acțiunea celei temporale se stabilesc trei feluri de raporturi temporale: de simultaneitate, de anterioritate și de posterioritate.

1. Raportul de simultaneitate presupune îmfăptuirea concomitentă (simultană) a acțiunilor din propoziția regentă și din cea subordonată:

Și cum ospăta el, buf! cade fără sine în groapa cu jăritic. (I. Creangă)

2. Raportul de anterioritate presupune că acțiunea din propoziția subordonată se îmfăptuiește înaintea celei din regentă. Aceste temporale se introduc prin aceleași adverbe *când, cum*, dar și prin locuțiuni conjuncționale specifice: *de cum, după ce, îndată ce* (*Cum a ajuns, s-a și apucat de lucru*) etc.

3. Raportul de posterioritate presupune că acțiunea din subordonată are loc după acțiunea din regentă. Temporalele de posterioritate pot fi introduse în frază și printr-o serie de jonctive specifice (*pînă, pînă ce, pînă cînd, înainte, înainte ca* (*A lucrat **pînă** a obosit de-a binelea.*) etc.

În unele situații jonctivului din propoziția subordonată îi corespunde un element corelativ în regentă, de regulă un adverb: *cînd — atunci, cînd — apoi, cînd — tot atunci* etc.

*Ea venea să-și vadă neamurile abia **atunci cînd** se abătea vreo nenorocire asupra lor.* (I. Druță)

Propozițiile circumstanțiale de timp exprimă cîteodată și raporturi suplimentare (adversative, condiționale etc.):

*Doar izvoarele suspină / **pe cînd codrul negru tace...*** (M. Eminescu) — *Izvoarele suspină, iar codrul negru tace.*

*Îi bun tovarăș drumul. **Cînd taci tu** — tace și el, **cînd spui ceva** — el te ascultă.* (I. Druță) — *Îi bun tovarăș drumul. **Dacă taci tu**, tace și el, **dacă spui ceva**, el te ascultă.*

La identificarea propozițiilor subordonate trebuie să se țină cont și de conținut, de corespondența lor cu o parte de propoziție.

Punctuația propoziției circumstanțiale de timp depinde de mai mulți factori: de gradul de importanță al circumstanței redată, de topică, de prezența altor unități sintactice cu funcție echivalentă.

Propozițiile circumstanțiale temporale care stau după regentă, de regulă, nu se izolează:

*... să nu cumva să deschideți **pînă ce nu veți auzi glasul meu.*** (I. Creangă)

Circumstanțialele temporale postpuse se izolează numai cînd între ele și predicatul din regentă mai apar și alte elemente, de regulă componente circumstanțiale de timp:

*Iar țara dormea-n pace pe timpii cei mai răi, / **Cît Dan veghea-n picioare la căpătiul ei.*** (V. Alecsandri)

Propozițiile temporale care stau înaintea regentei se izolează cînd exprimă o informație nedefinitivă pentru comunicare și cînd fraza cu propoziții temporale conține elemente corelative:

***Cînd auzi glasul tatălui**, Puiu se simți zdrobit.* (L. Rebreanu)

***Cum ne-a văzut**, pe loc ne-a sărit înainte.* (I. Creangă)

Propozițiile circumstanțiale temporale intercalate, în special cele care se află înaintea predicatului, se izolează:

*Mamă-mea, **cînd ți-a văzut vizdoaga**, mi-a luat batista și nu mi-o mai dă înapoi...* (I. Druță)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE MOD

Propoziția circumstanțială de mod indică modul în care se desfășoară acțiunea sau se manifestă o stare sau o însușire din propoziția regentă ca și complementul circumstanțial de mod și răspunde la întrebările acestuia.

Propozițiile circumstanțiale modale se divizează în mai multe tipuri: de mod propriu-zise, comparative și de măsură progresivă. Utilizarea unui element de joncțiune sau a altuia în frazele cu circumstanțiale modale depinde de tipul subordonatei modale.

Circumstanțiala de mod propriu-zisă se introduce prin adverbele relative *cum*, *precum*, *cît*, prin conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare *parcă*, *ca și cum*, *după cît*, *fără să* ș. a. (*Lucrează cum poate. A intrat fără să bată.*)

Circumstanțiala de mod comparativă poate fi, la rîndul ei, de două feluri: comparativă propriu-zisă și comparativă condițională.

Primele se construiesc cu verbe la modul indicativ și se leagă de regentă prin: *cum*, *precum*, *după cum*, *decît să* ș. a., iar cele condiționale se construiesc mai ales cu verbe la modul condițional, indicînd modul desfășurării acțiunii printr-o comparație presupusă, ireală și se leagă de regentă prin locuțiunile conjuncționale *de parcă*, *ca și cum*, *întocmai cum* ș. a. (*Drumul a fost mai greu decît mi-am imaginat. Se uită la el ca și cum ar fi vrut să-i spună ceva.*)

Circumstanțiala de măsură progresivă (sau de gradație), care arată că acțiunea din regentă progresează calitativ sau cantitativ proporțional cu progresul acțiunii din subordonată, se introduce prin jonctivele: *cu cît*, *pe cît*, *de ce*, *pe măsură ce* ș. a. (*Pe cît înainta, calea i se părea tot mai anevoioasă.*)

Unele elemente de relație prin care sînt introduse circumstanțialele modale au un cuvînt corelativ în regentă: *cum ...*, *astfel*; *cu cît ...*, *cu atît*; *așa ...*, *cum*.

Cum îți vei așterne, așa vei dormi.

Cu cît te grăbești, cu atît păgubești.

Uneori însă jonctivul și cuvîntul corelativ formează o unitate sintactică nedezmembrabilă, un cuplu corelativ plasat în întregime în subordonata modală:

Bătrînul a slobozit perdeaua, așezînd-o grijuliu, așa cum a fost. (I. Druță)

Notă. Jonctivul *cum* poate introduce nu numai circumstanțiala de mod, ci și alte tipuri de subordonate: predicativă (*Viața-i cum este*), subiectivă (*Se știe cum s-au petrecut lucrurile*), atributivă (*Nică era un mire cum nu mai văzuse Ciutura*. — I. Druță), completivă directă (*Pînă ce mătușa Frăsina chibzuia cum ar face ca să-l oprească acasă...*, *dar flăcăul era de acum gata îmbrăcat* — I. Druță), temporală (*Noi, cum a plecat bunicul, a doua zi ne-am dus la școală* — I. Creangă), cauzală (*Cum erau filele cam unse, trăgeau muștele și bondarii la ele* — I. Creangă).

Jonctivul *cît* de asemenea este polivalent, el avînd capacitatea de a introduce și propoziții subordonate complete, concesive, temporale.

Punctuația în fraza cu propoziții subordonate modale depinde atît de gradul de fuziune a acestora cu regenta, cît și de prezența și locul elementelor corelative.

Orice poziție ar ocupa față de regentă, propoziția circumstanțială de mod nu se izolează, dacă ceea ce exprimă ea este determinant în frază:

Ți se plătește cum lucrezi.

Cum mășori ți se măsoară. (Proverb)

Propoziția circumstanțială modală antepusă se izolează dacă are în regentă un element corelativ:

Cum îți vei așterne, așa vei dormi. (Proverb)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE CAUZĂ (CAUZALĂ)

Propoziția circumstanțială de cauză arată cauza pentru care se realizează acțiunea din regentă și îndeplinește o funcție similară cu cea a complementului circumstanțial corespunzător, răspunzînd la aceleași întrebări.

Circumstanțialele cauzale sînt de două tipuri: cauzale propriu-zise și cauzale argumentative.

Propozițiile cauzale propriu-zise arată o cauză directă a acțiunii din regentă (*Am ieșit repede, fiindcă mă grăbeam.*) și se leagă de regentă prin cele mai variate jonctive: *că, doar, căci, deoarece, fiindcă, întrucât, cum, de vreme ce, pentru că, din cauză că, pentru ce* etc. (*A plecat îndată, deoarece se grăbea.*)

Propozițiile cauzale argumentative exprimă o cauză indirectă și indică premisa pentru care vorbitorului i se pare necesară realizarea acțiunii din regentă, care este, de obicei, o propoziție interogativă retorică sau exclamativă, și se introduc prin jonctive de tipul: *dacă, de vreme ce, câtă vreme, din moment ce, o dată ce* etc. (*Pleacă din moment ce ai terminat lucrul!*)

Uneori propozițiile subordonate cauzale pot avea elemente corelative în propoziția regentă. Cele mai frecvente sînt: *de aceea, apoi, de asta.* (*Pentru că nu l-au invitat, de aceea s-a supărat.*)

Acțiunea din subordonata cauzală se realizează înaintea acțiunii din regentă, indiferent de poziția ei în frază. Acțiunea din propoziția regentă constituie efectul acțiunii din subordonată.

Schematic, raportul temporal care se stabilește între acțiunea din regentă și acțiunea din subordonata cauzală ar putea fi redat în felul următor:

Subordonatele cauzale conțin deseori și alte nuanțe circumstanțiale: temporale (... *nepoții, cum au auzit de pădure, au uitat de conflictul cu bunicul* — I. C. Ciobanu), condiționale (*Dacă nu știi boabă de carte, cum ai să mă înțelegi?* — I. Creangă)

Pentru identificarea unor astfel de subordonate se poate recurge atît la conținut, la întrebare, la corespondența cu complementul circumstanțial, cît și la înlocuirea jonctivului. Propoziția circumstanțială cauzală se izolează, indiferent de poziția pe care o ocupă în frază:

Cum acasă nu se ocupa nimeni de mine, am rămas o vreme destul de îndelungată în sama monitorilor. (M. Sadoveanu)

Porojan singur lipsea, căci fugise a doua zi după plecarea mea la Paris. (V. Alecsandri)

Cucoșul, cum vede și astă mare nedreptate, începe a vărsa la apă. (I. Creangă)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ DE SCOP (FINALĂ)

Propoziția circumstanțială de scop sau finală arată scopul înfăptuirii acțiunii din propoziția regentă și este echivalentă sub aspect funcțional cu complementul circumstanțial final, răspunzînd la întrebările acestuia. Propoziția circumstanțială finală se introduce în frază prin: conjuncția *ca* (sau locuțiunea conjuncțională *pentru ca*) plus un verb la modul conjunctiv sau numai printr-un verb la conjunctiv.

În vorbirea orală circumstanțialele finale pot fi introduse și prin jonctivele *de, ca, doar, ca ș. a.:*

Du-te de mori pentru binele moșiei tale. (C. Negruzzi)

Propoziția circumstanțială finală se construiește cu verbe la unul din modurile care exprimă acțiuni nerealizate, dar realizabile.

Specific pentru frazele cu circumstanțiale finale e faptul că acțiunea din propoziția subordonată se înfăptuiește în urma acțiunii din regentă:

Eu mă duc la pădure, ca să aduc ceva de-ale mîncării. (I. Creangă)

Schematic, raportul dintre regentă și subordonată ar putea fi redat în felul următor:

$\begin{array}{c} \text{Eu mă duc la pădure} \uparrow \\ \text{acțiunea din regentă} \end{array}$	$\begin{array}{c} \text{acțiunea din subordonată} \\ \sqrt{\text{ca să aduc ceva de-ale mîncării}} \end{array}$

Propozițiile finale conțin uneori o nuanță de loc, mai ales pe lângă verbe ale mișcării (*S-a dus să adape vitele*). Punctuația în fraza cu propoziții subordonate finale depinde atât de jonctiv, cât și de gradul de fuziune cu propoziția determinată.

Propozițiile subordonate finale introduse prin conjuncția *de* sau prin simplu conjunctiv nu se despart prin virgulă, pe cînd toate celelalte se izolează, indiferent de poziția pe care o ocupă în cadrul frazei:

Din sfera mea venii cu greu, ca să-ți urmez chemarea... (M. Eminescu)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ CONDIȚIONALĂ

Propoziția condițională exprimă o condiție de care depinde realizarea acțiunii din regentă și îndeplinește funcția complementului circumstanțial condițional, răspunzînd la întrebările acestuia.

Se introduce în frază prin conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale *dacă, de, să, din moment ce, de vreme ce, în caz că, o dată ce* sau prin adverbele relative *cînd, cum*:

Cînd sînt zile și noroc, treci prin apă și prin foc și din toate scapi nevătămat. (I. Creangă)

Unele subordonate condiționale introduse prin conjuncțiile *dacă* și *de* pot avea drept elemente corelative în propoziția regentă adverbele *atunci, apoi* ș. a.:

Dacă nu l-oi ajuta eu, apoi cine să-l ajute? (I. Creangă)

Circumstanțialele condiționale introduse prin adverbul *cînd* pot fi interpretate și ca circumstanțiale temporale.

Propoziția condițională poate fi introdusă în frază și fără conjuncții, numai prin modul conjunctiv:

Să-l fi văzut, îl salutai.

Raportul condițional poate fi redat și prin juxtapunere:

Nu poți, nu te apuca.

Condiționala nu poate exprima o acțiune realizată, ci doar o acțiune realizabilă sau ireală. În propoziția condițională cu acțiune realizabilă verbul are formă de indicativ prezent sau condițional prezent (*Dacă mă aștepți, aș merge o dată cu tine. Dacă m-ai aștepta, aș merge o dată cu tine*).

În propoziția condițională cu acțiune ireală verbul are formă fie de conjunctiv sau condițional perfect, fie de indicativ imperfect (*Să mă fi așteptat, aș fi mers cu tine. Dacă m-ai fi așteptat, aș fi mers cu tine. Dacă mă așteptai, aș fi mers cu tine*).

Are loc, totodată, o concordanță a timpului din subordonată cu cel din regentă.

Propoziția circumstanțială condițională poate conține și nuanțe suplimentare, temporale (*Îți veni tu acasă, coropcarule, dacă te-a răzbi foamea...* — I. Creangă) sau cauzale (*Dacă mă duc singur, n-au să mă creadă* — Gh. Gheorghiu), mai ales dacă și jonctivul nu este specific condițional (*Bucuros, dragă cumătră, dar mai bucuros eram, cînd m-ai fi chemat la nuntă* — I. Creangă).

Dar în asemenea cazuri subordonatele sînt totuși circumstanțiale condiționale, deoarece sensul condițional este de bază, celelalte sensuri (temporal sau cauzal) fiind secundare.

Propozițiile circumstanțiale condiționale se izolează indiferent de poziția lor față de regentă:

*Chiar eu m-aș tocmi la dumneata, **dacă ți-a fi cu plăcere.*** (I. Creangă)

***De treci codri de aramă,** de departe vezi albind / Ș-auzi mîndra glăsuire a pădurii de argint.* (M. Eminescu)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ CONCESIVĂ

Propoziția circumstanțială concesivă arată o circumstanță ce nu poate împiedica realizarea acțiunii din regentă și corespunde complementului concesiv, răspunzînd și la întrebările acestuia (**Deși era așteptat, n-a venit**).

Ea se introduce în frază prin conjuncții și locuțiuni conjuncționale speciale (*deși, cu toate că, măcar, măcar că, chiar de, chiar dacă, fără ca, că, de, dacă* etc.), prin pronume nehotărîte (*oricare, orice, oricine*), prin adverbe relative și nehotărîte (*cît, oricît, oricum*) sau prin forma de conjunctiv a verbului (**Să fi dat mii de lei, nu găseai fir de mac printre nisip...** I. Creangă).

Ca și alte tipuri de subordonate, circumstanțialele concesive pot avea elemente corelative (*totuși, tot, apoi*) în propoziția pe care o determină, formînd împreună cu jonctivul din subordonată cupluri corelative (*deși ..., totuși; măcar că ..., totuși; deși ..., tot; măcar că ..., tot; chiar dacă ..., apoi* etc.). Posibilitatea introducerii în regentă a adverbului corelativ *totuși* (*tot*) este un mijloc de verificare a valorii concesive a circumstanțialei.

După natura raporturilor dintre acțiuni, propozițiile concesive se divizează în propriu-zise și ipotetice. Concesivele propriu-zise exprimă acțiuni reale și au, de obicei, verbul-predicat la modul indicativ (**Deși sîntem prieteni buni, ne întîlnim foarte rar**), iar cele ipotetice arată că acțiunea din regentă s-ar realiza chiar dacă ar apărea piedica exprimată de propoziția subordonată și au verbul-predicat la condițional sau la conjunctiv (**Să le fi fost cît de greu, totdeauna se descurcau**).

Unele tipuri de concesive, în special cele introduse prin conjuncțiile *dacă, de* sau prin conjunctiv simplu, pot avea nuanțe condiționale, mai ales cînd sînt introduse prin conjuncțiile *dacă* sau *de* (**Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...** — C. Negruzi).

Pentru a verifica și a determina raportul concesiv, conjuncțiile *dacă, de* pot fi înlocuite prin conjuncțiile sau locuțiunile conjuncționale specializate în redarea raportului concesiv (*deși, chiar dacă, cu toate că*), și în regentă poate să fie introdus cuvîntul corelativ (*totuși* sau *tot*).

Notă. La folosirea conjuncției *oricît* cu valoare concesivă are loc deseori o gravă eroare de exprimare — folosirea neadecvată a verbului predicativ la forma negativă (**Oricît de ocupat n-ai fi, trebuie să-l ajuți. Oricît de mult nu te-ai strădui, nu vei izbuti să-l convingi**), în timp ce corecte sînt construcțiile cu verbul la forma afirmativă (*Oricît de ocupat ai fi... Oricît de mult te-ai strădui...*).

Propozițiile circumstanțiale concesive se izolează, indiferent de poziția lor față de regentă.

*Ar fi bine, conașule, să vă siliți să gustați nițică mîncare, **chiar dacă n-aveți poftă.*** (L. Rebreanu)

***Deși vorbești pe înțeles,** / Eu nu te pot pricepe.* (M. Eminescu)

PROPOZIȚIA CIRCUMSTANȚIALĂ CONSECUTIVĂ

Propoziția circumstanțială consecutivă arată efectul celor exprimate de conținutul propoziției regente, avînd o funcție similară cu cea a complementului circumstanțial consecutiv, răspunzînd la întrebările *acestui*.

Propoziția consecutivă se introduce prin conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale *încît, că* (cu sensul de *încît*), *de, pentru ca*, urmate deseori de conjunctiv sau chiar numai prin forma de conjunctiv a verbului-predicat.

Notă. Conjuncția *încît* servește ca mijloc specific de exprimare a valorii consecutive. Propozițiile consecutive legate de regentă cu ajutorul altor tipuri de conjuncții și locuțiuni conjuncționale pot fi verificate înlocuindu-le prin *încît*: *Și așa fugeam de tare pe prund, de săreau pietrele... cît mine de sus* (I. Creangă) — ... *încît săreau pietrele... cît mine de sus*.

De cele mai multe ori consecutivă au în regentă elemente corelative (*așa, atît, astfel, în așa fel, pînă într-atît, atît, destul* etc.), ce arată că propoziția consecutivă care urmează este efectul celor comunicate în regentă (*Noaptea era așa de întunecoasă, încît nu se vedea aproape nimic. Striga atît de tare, încît te asurzea.*)

Notă. Întrucît capacitatea de a arăta urmarea, efectul unei acțiuni sau al unei însușiri o au și alte tipuri de propoziții (coordonate și subordonate), acestea din urmă pot fi confundate cu propozițiile circumstanțiale consecutive. E vorba, în primul rînd, de propozițiile coordonate conclusive introduse prin cuplul *așa că* (*Ne-am odihnit de ajuns, așa că putem continua lucrul*) și de unele propoziții subordonate atributive (*Are o voce de-ți taie urechea*).

Propoziția circumstanțială consecutivă se izolează, indiferent de faptul că are sau nu elemente corelative în regentă:

Luna-i cădea drept în față, încît ochii ei albaștri străluceau mai tare și clipeau loviți ca de o rază de soare. (M. Eminescu)

Nu se izolează numai propozițiile circumstanțiale consecutive introduse prin conjuncția *de* care urmează îndată după verbul-predicat din regentă:

Moș Nichifor avea o biciușcă cu șfichiul de mătasă cu care pocnea de-ți lua auzul. (I. Creangă)

PROPOZIȚIA PREDICATIVĂ SUPLIMENTARĂ

Propoziția predicativă suplimentară exprimă o acțiune simultană cu cea a regentei și se referă la subiectul sau complementul acesteia. Ea are aceiași termeni regenți ca și elementul predicativ suplimentar.

Se pomeniște că-i chemat la oaste. (E. Camilar)

Să te simți neliber, mic, / Să vezi marile aspirații că-s reduse la nimic. (M. Eminescu)

Mă uitam la ei cum erau obosiți. (G. Galaction)

Subordonarea este realizată prin joncțiune cu ajutorul:

— conjuncțiilor *că, fără* (urmate de conjunctiv) sau al formei simple de conjunctiv:

Aș simți-o că-i aproape și ar ști c-o înțeleg. (M. Eminescu)

El a fost numit să le fie îndrumător. (V. Roșca)

Se întorcea acasă numai cu moș Nichifor, fără să se mai teamă de lup. (I. Creangă)

— pronomelor și al adjectivelor relative *cît, ce*:

Ba o știi de cîte e în stare. (M. Sadoveanu)

Te știe lumea ce poamă ești.

— adverbelor (*așa*) *cum*, *cît*, *precum*:

Am luat un soldat care știa drumul peste culme și am pornit-o așa cum mă găseam. (C. Petrescu)

Te știi cît de bine ai răspuns. (V. Beșleagă)

Am găsit orașul precum mi-l imaginam.

De regulă, propoziția secundară predicativă suplimentară nu se separă de regenta ei. Uneori cînd se află înaintea regentei se izolează prin intonație, iar în scris prin virgulă:

De ce e în stare [,] numai eu o știu.

FRAZE CU MAI MULTE PROPOZIȚII SUBORDONATE ȘI COORDONATE

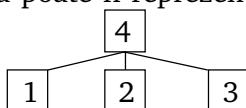
Fraza cu mai multe propoziții subordonate poate fi constituită din subordonate ce determină aceeași parte a propoziției principale și răspund la aceeași întrebare, din subordonate ce determină diferite părți ale propoziției principale și din subordonate ce se determină una pe alta. În cadrul frazei pot apărea și subordonate de toate felurile în diferite îmbinări. Deci frazele cu cîteva subordonate pot fi de patru feluri: omogene, neomogene, succesiv subordonate și mixte.

FRAZA CU SUBORDONATE OMOGENE

Fiind relativ independente una față de alta, subordonatele omogene determină același cuvînt (sau îmbinare de cuvinte) din propoziția principală și răspund la una și aceeași întrebare:

Cînd rîndunica își face cuibarul (1), cînd drumețul prinde a face căraruși (2), cînd mugurul își desface din fașă podoaba lui verde (3), atunci vine să mă vadă copilăria (4). (I. Druță)

Subordonatele temporale (1, 2, 3) dezvăluie conținutul oarecum general și abstract al adverbului *atunci* din propoziția principală (4) și răspund toate la întrebarea *cînd?* Schematic fraza poate fi reprezentată astfel:

Propozițiile subordonate se leagă de principală în mod obișnuit, adică fie prin juxtapunere, fie prin joncțiune cu ajutorul conjuncțiilor (locuțiunilor conjuncționale) subordonatoare sau al altor elemente de relație:

Cînd arde soarele de mai, cînd vîntul iernii geme, / Mărețul brad pe-naltul plai stă verde-n orice vreme. (B. P. Hasdeu)

În vreme ce doctorul... vorbea cu sine însuși, da din cap, ridica sprîncenele..., tatăl Mariei fixa portretul din perete. (M. Eminescu)

Propozițiile subordonate omogene pot fi introduse și prin elemente de relație diferite:

Acum să-mi spui tu cine ești, de unde vii și încotro te duci. (I. Creangă)

Topica propozițiilor subordonate omogene este liberă: ele pot sta atît în antepoziția, cît și în postpoziția propoziției principale:

De-i frig, de plouă, de bate vîntul, în fiecare dimineață pe podul din marginea satului răsar doi copii. (I. Druță)

Te găsești acolo unde n-a fost iarnă niciodată, / Unde n-a bătut furtuna niciodată pîn-acum, / Unde fiecare frunză e o inimă curată, / Unde fiecare floare e o cupă cu parfum. (L. Deleanu)

Frazele cu propoziții subordonate omogene se întrebuițează mai cu seamă în vorbirea poetică și în publicistică.

Propozițiile subordonate se despart de propoziția principală și între ele prin virgulă (vezi exemplele de mai sus).

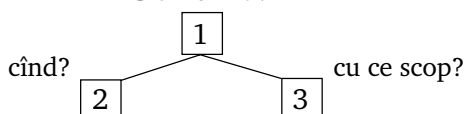
FRAZA CU SUBORDONATE NEOMOGENE

Subordonatele neomogene determină unul și același cuvînt (îmbinare de cuvinte) din propoziția principală și răspund la diferite întrebări:

Rîndunelele cînd pleacă (2), se gîndesc la primăvară (1), / Ca să se întoarcă voioase iar în cuiburile lor (3). (B. P. Hasdeu)

Subordonatele (2, 3) din exemplul citat lămuresc verbul-predicat *se gîndesc* din propoziția principală, însă una este temporală (răspunzînd la întrebarea *cînd?*), iar a doua este finală (răspunde la întrebarea *cu ce scop?*).

Sch ema:

Subordonatele neomogene se introduc în frază prin diferite conjuncții sau alte elemente de relație și se izolează prin virgule.

De regulă, propoziția principală este plasată între subordonate:

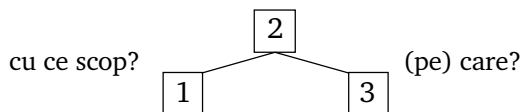
După ce-mi propuse să-nmărmuresc figura sa cea frumoasă în vr-o nuvelă a mea, am căutat negreșit ca să fac cu el o cunoștință mai aproape. (M. Eminescu)

Uneori subordonatele pot fi raportate la diferite cuvinte (îmbinări de cuvinte) din propoziția principală.

Ca să-i privegheze mai de aproape (1), se mută în cetatea Hotinului (2), pe care o întări mai cu osebite (3). (C. Negruzzi)

Fraza are două subordonate (1, 3) care determină diferite cuvinte din propoziția principală: una se referă la verbul-predicat din propoziția principală și este subordonată finală, iar a doua determină substantivul *cetatea* din propoziția principală și este atributivă.

Sch ema:

FRAZA CU PROPOZIȚII SUCCESIV SUBORDONATE

Fraza cu propoziții succesiv subordonate este alcătuită dintr-o propoziție principală și din două sau mai multe subordonate ce se determină una pe alta (prima subordonată determină principală, a doua subordonată o determină pe prima, a treia pe a doua, a patra pe a treia etc.).

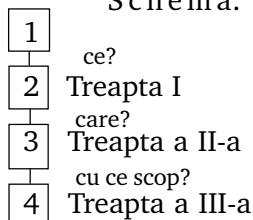
Deci subordonatele din asemenea fraze devin regente pentru cele următoare,

cu excepția ultimei. Ele se subordonează în lanț și sînt numite subordonate de treapta întâi, a doua, a treia etc.

Boierii se bucurau de o schimbare (1) ce le dă nădejde (2) că vor putea ocupa iarăși posturi (3), ca să adune nouă avuții din sudoarea țărânului (4). (C. Negruzzi)

Propoziția principală (1) este determinată de prima subordonată — atributivă (2) care este determinată de a doua subordonată — completivă (3), care, la rîndul ei, este determinată de a treia subordonată — finală (4).

Schema:

Propozițiile succesiv subordonate pot exprima atît unul și același raport, cît și diverse raporturi sintactice.

Peste un ceas soarele s-a dat după nouri (1), fiindcă nu mai avea la ce se uita (2), în Hîrtoape nimeni nu mai semăna mazăre (3). (I. Druță)

Nu știu (1) ce fel de împărat îi acesta (2) de ne lasă fără sîcînteie de foc în vatră (3), să degerăm aicea (4). (I. Creangă)

În prima frază sînt două subordonate cauzale (2, 3) care se lămuresc consecutiv. Propoziția principală (1) din a doua frază este determinată de o completivă directă (2), aceasta de o completivă cauzală (3) și cauzala de o finală (4).

În mod obișnuit propozițiile consecutiv subordonate sînt situate în postpoziție față de propoziția regentă și urmează una după alta.

FRAZE MIXTE

Frazele constituite din diferite feluri de propoziții subordonate și coordonate sînt numite mixte.

Mixtă este fraza formată din cel puțin două propoziții coordonate și una sau mai multe subordonate. Frazele mixte au o structură foarte variată. Ele pot fi compuse din:

— două sau mai multe propoziții principale coordonate și una subordonată:

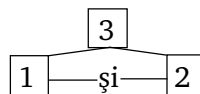
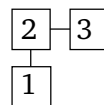
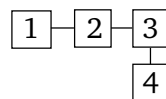
Dar voi încuiați ușa după mine (1), ascultați unul de altul (2) și să nu cumva să deschideți (3), pînă ce nu-ți auzi glasul meu (4). (I. Creangă)

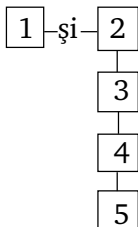
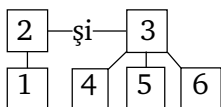
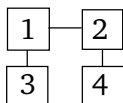
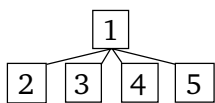
Sau:

După ce s-a sîrșit nunta (1), feciorii s-au dus în treaba lor (2), iar nora rămase cu soacra (3). (I. Creangă)

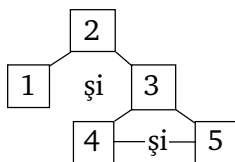
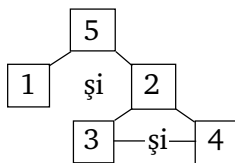
— două sau mai multe propoziții subordonate omogene sau neomogene, legate între ele prin coordonare, ce determină aceeași propoziție principală:

Ca să-și amăgească gîndurile (1) și să fugă de ele (2), bătrînul își caută de lucru prin ogradă (3). (Vl. Ioviță)

Frazele mixte pot avea și o structură mai complicată constând, de exemplu, din două sau mai multe omogene subordonate între ele, ce determină propoziția principală, iar una din subordonate este determinată de alte două subordonate omogene sau neomogene, coordonate (sau necoordonate) între ele:

Sau:

Toate îmi sînt atît de cunoscute (1), doar am trăit și eu în aceste locuri o bună bucată de vreme (2), am alergat prin aceleași lunci (3), am trecut peste același pod de lemn după apă de izvor (4), am dat cîndva tîrcoale șatrelor țigănești, în vale, după o drîmbă, călită bine (5). (G. Meniuc)

— din două sau mai multe propoziții principale coordonate, fiecare cu subordonata sa:

Fracul îl strînge (1), de-i plesnesc ochii (2), dar croitorul încredințează (3) că parcă îi leit pe trupul său (4). (C. Negruzzi)

Sau:

Ca să-și poată ține în voie copiii la școală (1), Zinca Bălcescu a căpătat o casă încăpătoare la București (2) și (3) după ce a încercat în două-trei locuri (4) a găsit (3) ceea ce-i trebuia (5) cam prin mahalaua Visarionului (3), căci pe vremuri mahalalele erau foarte întinse (6). (Camil Petrescu)

— din două sau mai multe propoziții principale coordonate, dintre care cel puțin una este determinată de secundare succesiv subordonate:

... Și omățul se pusese pe une-locuri pînă la brîu (1) și începuse a înnopta (2) cînd am ajuns într-o fundătură de munți (3) unde se auzea răsunînd glasul unui pîrăuaș (4), ce venea ca și noi din deal la vale, prăvălindu-se și lovindu-se de cele stînci fără voința sa (5). (I. Creangă)

Cînd auzeam noi de moș Luca pomenind cu drag de casă (1) și cînd mai vedeam (2) cum rămîn satele și locurile frumoase în urmă (3) și tot altele necunoscute se înfățoșază înainte-ne (4), supărarea noastră creștea la culme! (5). (I. Creangă)

Sau:

Cînd te-i întoarce în Moldova (1), îi simți ca și mine acea fericire adîncă (2), ce-ți insuflă locul iubit (3), unde te-ai născut (4) și care îți trezește în suflet o mie de suvenir scumpe (5). (V. Alecsandri)

Așadar, se poate spune că numărul de unități sintactice dintr-o frază și posibilitățile de combinare a acestora, mai cu seamă în cadrul frazelor mixte, sînt cît se poate de variate (teoretic chiar infinite).

PERIOADA

Perioada este o construcție sintactică, de obicei amplă, cu o structură simetrică a elementelor constitutive și cu un anumit ritm de rostire ce exprimă un conținut unitar. Alcătuită din propoziții dezvoltate sau din fraze formate prin coordonare și/sau prin subordonare, perioada are unele particularități specifice față de unitățile sintactice menționate mai sus, constituind din punct de vedere semantic și intonațional o organizare arborescentă, simetrică și bine echilibrată ce are o expresivitate deosebită.

În cadrul unei perioade se disting, de regulă, două părți opuse — protaza și apodoza — despărțite prin *secțiune*, fiecare cu intonația sa proprie (la prima — ascendentă, iar la cea de a doua — descendentă).

În mod obișnuit, protaza este alcătuită din mai multe elemente decât apodoza. Ea conține o enumerare de obiecte, calități, evenimente, cauze, condiții sau alte circumstanțe dispuse simetric și având structuri sintactice similare de dimensiuni egale, legate, de obicei, prin aceleași instrumente joncționale, și cu o topică identică.

Apodoza constituie o generalizare a celor enumerate în protază și de aceea coeziunea cu protaza, integritatea semantico-sintactică și ritmico-melodică a acestor două părți se înfăptuiește cu ajutorul unor cuvinte generalizatoare cum sînt *acesta, astfel, iată, totul ș. a.*, plasate în apodoză.

Sumanele cafenii ce spînzurau pe umere, cămașa cea albă ce slobodă dezvelea pieptul cel ars de soare ce ascundea inimi libere, cioarecii cei strîmți și albi, opincile cu vîrful îndoit și legate de picior cu sfoară de lînă neagră, brîul cel verde și chinga cea roșie cu cuțit, amnar și cu cremene, în fine, căciula de oaie naltă și lăsată asupra ochilor pătrunzători, // iată tipul ce-l vedeai repetîndu-se în felurite variante în toți acești copii ai munților. (M. Eminescu)

Cuvîntul de generalizare *iată* din perioada de mai sus poartă accentul logic și se pronunță cu o intonație deosebită, formînd momentul de răscruce al liniei ritmico-melodice și concentrînd astfel atenția asupra conținutului apodozei.

Perioadele pot fi mai simple sau mai complexe după cum elementele lor sînt mai laconice sau mai desfășurate, după cum numărul lor este mai mic sau mai mare și după cum structurile lor sînt mai reduse sau mai ample.

Perioadele simple sînt niște propoziții dezvoltate cu părți omogene și, de obicei, cu cuvinte de generalizare ce îndeplinesc diferite funcții sintactice. Protaza acestor perioade este alcătuită din părți omogene însoțite adesea de cuvinte explicative. Apodoza formează predicatul cu (sau fără) determinative.

Verbe populare, expresii rare aproape rabelaisiene, însăilate atît de darnic în pînza artistică a operei: gînduri înțelepte despre vremuri și oameni; tipuri active, dinamice ca pe ecran, — toate îți trezesc o mare desfătare estetică, un fior de vrajă. (G. Meniuc)

Perioada are în protază patru subiecte omogene însoțite de cuvinte explicative. Sensul subiectelor omogene este generalizat în apodoză de pronumele *toate*.

În unele perioade simple cuvîntul de generalizare poate fi omis, dar el se subînțelege:

Pentru vorba ta de sens/coborîta din baladă, /pentru soarele pus/la fîntîna și la geam, /pentru fructul de pe ram, /legănat în jos și în sus; / pentru codru fremătînd /

limpede și subteran, /pentru gândul spus în gând /la-nceput târziu de an; /pentru dor și veșnicie — // mulțumesc, Moldovă, ție. (D. Matcovschi)

Aici protaza o constituie 8 complemente indirecte omogene amplificate de determinative, iar apodoza (*mulțumesc, Moldovă, ție*) este predicatul perioadei.

Perioadele complexe sînt formate din mai multe propoziții legate între ele fie prin coordonare, fie prin subordonare, fie prin coordonare și subordonare luate împreună.

De vreo două săptămîni hrănește cu vreascuri sobușoara asta, de vreo două săptămîni întreabă singur și singur își răspunde, de vreo două săptămîni tot ascultă, poate aude afară vreun pas de om, // dar aude numai viscolul și trosnetul focului din vatră. (I. Druță)

În această perioadă protaza este alcătuită din propoziții coordonate prin juxtapunere. Apodoza este o propoziție dezvoltată opusă prin conținut protazei și construită cu conjuncția adversativă *dar*.

După ce am scris vreo șaptezeci-optzeci de cărți, dintre care cîteva îmi vor supraviețui; după ce mai ales m-am străduit să fiu om în accețiunea bună a cuvîntului; după ce în tinerețe am fost sol neobosit în poporul neglijat; după ce am crescut și am educat copiii mai buni decît mine; după ce am făcut tot binele posibil în tăcere și sărac; după ce n-am obijduit pe nimeni și n-am cunoscut necaz lîngă care să nu mă opresc; după ce m-am cheltuit întreg în afară de generozitățile bugetului public, // răsplata ar putea apărea de un delicios comic, dacă nu i-aș simți încă savoarea amară. (M. Sadoveanu)

Aici protaza este o frază complexă formată din nouă propoziții subordonate de timp, dintre care două sînt determinate de secundare atributive, iar una de o complexivă indirectă. Apodoza este o frază formată prin subordonare din propoziția principală (*răsplata ar putea apărea de un delicios comic*) și subordonata condițională (*dacă nu i-aș simți încă savoarea amară*).

Din punct de vedere sintactic, perioadele formate prin subordonare exprimă raporturi semantico-sintactice destul de variate (spațiale, temporale, cauzale, modale etc.). Aceasta depinde de tipul propozițiilor din protază.

Tîrziu de tot, cînd se sfîrșesc vreascurile în bordei, cînd se oprește gândul la o răscruce alegînd în care parte s-o mai ia, cînd ațipește de viscolul la ușă, //abia atunci se gătește badea Iacob de culcare. (I. Druță)

Nu e greu de observat că propozițiile subordonate din protaza acestei perioade sînt temporale, introduse prin adverbul *cînd*, iar apodoza este o propoziție principală ce conține cuvîntul corelativ *atunci*. Deci avem în cazul de față o perioadă temporală.

Punctuația în cadrul perioadei corespunde cu aceea din frază. Apodoza se desparte de protază prin virgulă, punct și virgulă sau linie de pauză (vezi exemplele citate).

Constituind un tot încheiat logic și gramatical, cu un înțeles complex, nuanțat, perioada este un mijloc stilistic folosit din plin în creațiile literare, mai ales în versuri. Ea atribuie stilului artistic, publicistic și chiar celui științific pregnanță, dinamism, armonie, ritm, intonație specifică.

Drept model de perioadă bine organizată în care unitățile ritmice mai lungi alternează cu altele mai scurte, poate servi următoarea construcție din opera marelui povestitor humuleștean:

Nu știi alții cum sînt, dar eu, cînd mă gîndesc la locul nașterii mele, la casa părintească din Humulești, la stîlpul hornului unde lega mama o șfară cu motoci

la capăt, de crăpau mîțele jucîndu-se cu ei, la prichiciul vetrei cel humuit, de care mă țineam cînd începusem a merge copăcel, la cuptiorul pe care mă ascundeam, cînd ne jucam noi băieții de-a mijoarca, și la alte jocuri și jucării pline de hazul și farmecul copilăresc, // parcă-mi saltă și acum inima de bucurie!

DEZVOLTAREA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE ÎN PROPOZIȚII SUBORDONATE ȘI CONTRAGEREA PROPOZIȚIILOR SUBORDONATE ÎN PĂRȚI DE PROPOZIȚIE

Același mesaj poate fi transmis, cum s-a văzut pînă acum, prin diverse mijloace sintactice: propoziții și fraze. În exprimarea scrisă sau orală propozițiile pot fi dezvoltate în fraze, iar frazele pot fi reduse la propoziții, adică se pot efectua transformări reciproce: *Am plecat după ce s-a terminat spectacolul. Am plecat după terminarea spectacolului.*

Ambele procedee pot fi aplicate numai atunci cînd unitățile între care există corespondență funcțională pot realiza structuri sintactice sinonime. În caz contrar transpunerea unei construcții de la nivelul propoziției la nivelul frazei și invers este imposibilă.

Contragerea unei propoziții într-o parte de propoziție se înfăptuiește în primul rînd prin modificări asupra predicatului, partea de propoziție deosebindu-se de propoziția subordonată corespunzătoare numai prin lipsa verbului predicativ.

În unele cazuri la o astfel de echivalență se ajunge prin omiterea verbului de legătură din predicatul nominal sau a verbului auxiliar din predicatul verbal la diateza pasivă. În alte cazuri verbul respectiv este menținut sub forma unui mod nepersonal (gerunziu, participiu, supin, infinitiv). De exemplu:

Propoziție subordonată
*A netezit cu mîna spicele de grîu,
care erau retezate otova ca de brici.*
(I. C. Ciobanu)

*Cum ajung în dreptul teiului, pun
demîncarea jos, în cărare.* (I. Creangă)

*Ca să-i privegheze mai de aproape,
se mută în cetatea Hotinului.*
(C. Negruzzi)

Parte de propoziție
*A netezit cu mîna spicele de grîu,
retezate otova ca de brici.*

*Ajungînd în dreptul teiului, pun
demîncarea jos, în cărare.*

*Pentru a-i priveghea mai de
aproape, se mută în cetatea Hotinului.*

La contragere se modifică și elementul de relație: pronumele și adverbele relative (vezi exemplele citate) dispar, iar conjuncțiile sînt înlocuite, de obicei, prin prepoziții.

La dezvoltarea părților de propoziție în prepoziții subordonate se procedează în mod invers (adică se adaugă un verb copulativ sau auxiliar, modurile nepersonale devin personale, apar conjuncțiile sau elementele de relație specifice frazei). De exemplu:

Parte de propoziție
*Mătușa, cuminte și ascultă-
toare ca un copil, s-a suit pe cuptor.*
(I. Druță)

Propoziție subordonată
*Mătușa, care era cuminte și as-
cultătoare ca un copil, s-a suit pe
cuptor.*

Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, strungarul nostru, de s-a dus în Humulești... (I. Creangă)

Ajuns în vârful dîmbului, Toma se opri. (E.m. Loteanu)

Abia despre ziuă s-a îndurat Vasile Bordeianu, care era strungarul nostru, de s-a dus în Humulești...

Cînd ajunse în vârful dîmbului, Toma se opri.

Avînd avantajul conciziei, contragerea apare mai ales în expuneri de dimensiuni reduse, dar care tind să prezinte mai multă informație. Pentru caracterul impersonal al multor construcții (participiale, gerunziale, infinitivale), recurge la contragere și stilul științific, precum și cel administrativ.

Dezvoltarea părților de propoziție în propoziții subordonate (cu predicat) are avantajul clarității, căci acestea redau mai explicit și mai complet diferite nuanțe ale comunicării (caracteristica temporală, raportul acțiunii față de realitate ș. a.).

Pentru evitarea unor repetări supărătoare sau pentru echilibrul frazei pot fi aplicate ambele procedee de transformare.

Nu orice propoziție subordonată poate avea drept echivalent o parte secundară de propoziție, ci doar unele propoziții atributive, subiective, predicative, completive directe și unele tipuri de propoziții circumstanțiale.

Dintre propozițiile subordonate atributive se pot transforma în atribute (de obicei dezvoltate) doar acelea care au predicat nominal sau predicat verbal la diateza pasivă și în care pronumele relativ *care* sau *ce* este subiect.

În funcție de forma predicatului din propoziția subordonată, atributul echivalent al acesteia poate fi un adjectiv, un participiu sau un substantiv .

Propoziție subordonată
atributivă

Nic-a lui Costache care era răgușit, balcîz și răutăcios, nu mai avea stăpînire asupra mea. (I. Creangă)

Apa, care era strînsă din amîndouă părțile, năvălea zgomotos și-și căuta ieșire. (B. Istru)

Mătușa Safta, care era cu urme de funingine pe la coate, căci tocmai cocea pîine, a ieșit la poartă... (I. Druță)

Atribut

Nic-a lui Costache cel răgușit, balcîz și răutăcios, nu mai avea stăpînire asupra mea.

Apa, strînsă din amîndouă părțile, năvălea zgomotos și-și căuta ieșire.

Mătușa Safta, cu urme de funingine pe la coate, căci tocmai cocea pîine, a ieșit la poartă...

Atributele contrase dintr-o subordonată atributivă ce determină un substantiv (ori un substitut al acestuia) pot reda și un raport circumstanțial față de verbul-predicat. Exprimînd o caracteristică suplimentară a elementului determinat, care e în același timp legată și de ideea redată de verbul-predicat, aceste atribute sînt sinonime cu propozițiile subordonate de timp, de cauză, de mod, condiționale, concesive, finale. Astfel, atributele acordate *trist* și *abătut* din propoziția *Trist și abătut, Onache se urca pe cuptor de cu seară.* (I. Druță) pot echivala concomitent cu o subordonată temporală (*Cînd era trist și abătut*), condițională (*Dacă era trist și abătut*), de mod (*Cum era trist și abătut*), concesivă (*Deși era trist și abătut*) etc.

Circumstanțialele exprimate prin gerunzii cu ori fără determinări (așa-numitele construcții gerunziale) pot intra în raport predicativ (de coordonare și de subordonare) cu alte cuvinte din cadrul propoziției sau al frazei.

Notă. Gerunziile și construcțiile gerunziale sînt echivalente, de obicei, cu propozițiile subordonate circumstanțiale temporale, cauzale, condiționale, concesive etc. Aceasta se vede la transformarea lor:

*Și fiul craiului, **nemaiputînd struni calul...**, se întoarce înapoi...* (I. Creangă)

*Și fiul craiului, **deoarece nu mai putea struni calul...*** (cauzală).

*Și fiul craiului **cînd nu mai putu struni calul...*** (temporală).

VORBIREA DIRECTĂ ȘI INDIRECTĂ*

Reproducerea celor exprimate de cineva în scris și oral se poate face în două feluri: fără schimbări, exact în forma în care au fost expuse de vorbitor, sau într-o formă schimbată, păstrîndu-li-se doar conținutul.

Comunicarea cuiva reprodusă de altă persoană întocmai, cu toate trăsăturile ei caracteristice, se numește vorbire directă. De exemplu:

Moș Dănuț șoptea cu o mîină uitată pe vioară:

— ***Cîte nu mai trage, sărmanul om, în viața lui...*** (I. Druță)

— ***Ia lasă-i și tu, măi nevastă, lasă-i, că se bucură și ei de venirea mea, zicea tata, dîndu-ne huța.*** (I. Creangă)

Comunicarea cuiva redată prin cuvintele autorului se numește vorbire indirectă.

*Auzind vorba de cimpoi și de horă, m-am apropiat de cioban și **l-am rugat să ne cînte o doină.*** (V. Alecsandri)

*Tata nu voia și zicea **că sînt ale mele, rămase de la mama.*** (M. Sadoveanu)

Atît vorbirea directă, cît și cea indirectă sînt introduse în textul povestirii cu ajutorul așa-numitelor cuvinte ale autorului. Acestea sînt, de obicei, cuvinte de declarație care pot fi exprimate sau subînțelese. Ele arată cui îi aparține vorbirea, cui îi este ea adresată, iar uneori chiar anumite circumstanțe legate de modul de reproducere a vorbirii.

Deosebirea dintre aceste două procedee de exprimare constă în faptul că vorbirea directă este independentă din punct de vedere gramatical față de cuvîntul de declarație. Independența este evidențiată în pronunțare printr-o intonație specială, iar în scris prin punctuație (două puncte, ghilimele sau linie de dialog).

Cît privește vorbirea indirectă, ea se află însă în raport de subordonare sintactică față de cuvîntul de declarație. Comp.:

Vorbire directă:

— ***Mîine ți-oi da un leac de frică,** a răspuns Lăpușneanul.* (C. Negruzzi)

Vorbire indirectă:

*Lăpușneanul a răspuns **că mîine îi va da un leac de frică.***

După cum se vede, în construcția cu vorbire directă cuvintele autorului apar ca o propoziție incidentă, în timp ce în construcția cu vorbire indirectă cuvintele autorului constituie propoziția regentă, iar cuvintele reproduse — o propoziție completivă ce se leagă de cea regentă de obicei cu ajutorul conjuncției *că*.

Notă. Vorbirea directă poate apărea în limbajul vorbit și legată prin conjuncția *că*:

— *Ce să zică, milostivă cucoană, **răspunde unul. Ia, întreabă că muieti-s posmagii?*** (I. Creangă)

Un astfel de procedeu e numit vorbire directă legată.

* În unele lucrări de specialitate se folosește și termenul *stil* (mai rar *discurs*) *direct* și *indirect*.

Vorbirea directă poate cuprinde adesea exclamații, interjecții, vocative, cuvinte de afirmare și de negare, cuvinte incidente și diverse construcții cu coloratură afectivă, ceea ce o apropie de exprimarea orală, o face să redea toate particularitățile acesteia, să poarte un caracter mai viu și mai expresiv. Cu totul altă situație avem în vorbirea indirectă, care, avînd doar intonație enunțiativă, nu poate reda toate nuanțele emoționale ale exprimării orale. Iată de ce vorbirea directă este întrebuițată în special în operele artistice ca mijloc de înviore a exprimării și de individualizare a eroilor.

VORBIREA DIRECTĂ

Între cuvîntul de declarație și enunțul reprodus nu se stabilește vreun raport de dependență sintactică, ci există doar o legătură de sens, adică o dependență semantică.

Vorbirea directă apare sub formă de dialog, monolog, replică dată în afară de dialog, note ale autorului.

Cea mai răspîndită formă de vorbire directă este dialogul, care reprezintă convorbirea dintre două sau mai multe persoane. De exemplu:

— *Saftă hăi! încotro s-o fi ducînd Onache acela?*

— *La pădure.*

— *Poate ne ducem și noi?*

— *De dragul cui?*

— *Te pomenești că au pornit ciupercile.*

— *Ziceai că nu-ți plac ciupercile!*

— *Cele de anul trecut, e drept, nu mi-au plăcut, iar amu știu eu... (I. Druță)*

În literatura artistică prin vorbirea directă autorul poate reproduce nu numai spusele, ci și gîndurile eroilor. Acestea, fiind o varietate a vorbirii directe, poartă numele de vorbire internă sau monolog intern. De exemplu:

*Văzînd eu că nu-i chip de stat împotriva părinților, începui a mă gîndi la pornire, zicînd în sine-mi cu amărăciune: **Ce necaz pe capul meu! Preuții noștri din sat n-au mai trepădat pe la Socola, și mila sfîntului! nu-i încape cureaua de pîntecoși ce sînt.** (I. Creangă)*

*Va veni primăvara, pomii vor da în muguri și pe locul ruinelor va răsări **pădurea de schele a caselor noi**, s-a gîndit Xenea și pe fața ei a trecut lumina unui zîmbet. (E. M. Bucov)*

Nota 1. În literatura beletristică vorbirea internă poate fi prezentată nu numai sub formă de monolog, ci și sub formă de dialog intern:

*Arhitectule, și-a spus el, viitorul locatar te-ntreabă unde să se odihnească după lucru? Răspunde-i! Și tot Cangaș spune: „**Dragă tovarășe, în ogradă sînt doua pavilioane cu pereți vii cu hamei. În pavilioane sînt și măsuțe. Se poate citi, juca table, șah...**“ (E. M. Bucov)*

Nota 2. Vorbirea directă propriu-zisă poate să se îmbine uneori cu cea internă, ambele aparținînd aceleiași persoane. De exemplu:

— *De ce? îl întreba Chiriță cu un ton de parcă i-ar fi zis: „**Că prost mai ești!**“ (A. Lupan)*

Vorbirea directă poate consta dintr-un cuvînt, dintr-o îmbinare de cuvinte, dintr-o propoziție ori o frază. Ea își păstrează autonomia gramaticală, fiind separată de cuvintele autorului:

*Cînd brigadierul Toader Scurtu a întrebat: „**Cine vrea să fie azi de serviciu?**“ el a răspuns scurt: „**Eu**“. (B. Istru)*

— *Doamne, cumătre, Doamne, zise capra suspinînd. De ce ți-i mai drag în lume, tocmai de-aceea n-ai parte.* (I. Creangă)

În vorbirea directă verbul de declarație poate apărea înaintea, la mijlocul sau la sfîrșitul comunicării redată:

La aceste vorbe, țărani ceilalți au început... a se uita unul la altul și a zice:

— *Ia, poate că și Roată al nostru să aibă dreptate!*... (I. Creangă)

Măi fîrtați, Călin le zise, nu-ți putea trece prin crînguri. (M. Eminescu)

— *Ce a fost aici?! zise el tulburat.* (I. Slavici)

Vorbirea directă este introdusă prin verbele zicerii și cugetării (*a zice, a spune, a afirma, a întreba, a striga, a șopti, a răspunde, a crede, a nega, a gândi, a scrie, a striga ș. a.*) sau prin locuțiuni verbale cu aceeași valoare (*a lăsa vorbă, a atrage atenția, a da de înțeles, a aduce la cunoștință, a-și da seama, a-și aduce aminte ș. a.*).

Notă. Uneori în cuvintele autorului în locul verbului de declarație se folosesc și alte cuvinte sau expresii (*vorba ceea, povestea cîntecului, vorba omului, cînd colo ș. a.*):

Vorba ceea:

— *Măi Ioane, dragi ți-s fetele?*

— *Dragi.*

— *Dar tu lor?*

— *Și ele mie!*... (I. Creangă)

Alteori, din anumite motive, verbul de declarație în cuvintele autorului poate lipsi cu totul, dar se subînțelege ușor:

Ba la un loc, mi-aduc aminte... am răsturnat masa omului cu bucate cu tot... Dar el tot cu bunățate:

— *De unde nu-î, de-acolo nu se varsă, fiilor, însă mai multă băgare de seamă nu strică!* (I. Creangă)

Verbele de declarație lipsesc mai ales în dialog. În asemenea cazuri contextul indică cui aparține vorbirea directă:

— *Ce faci aici, crețule?*

— *Stau de strajă, cucoane.*

— *Singur, singurel?*

— *Ba, cu această ghioagă.*

— *De ce n-ai luat mai bine o pușcă?*

— *Ce să fac cu ea? Să trag o dată ș-apoi să-mi pierd vremea cu încărcatul?* (V. Alecsandri)

Un fel de vorbire directă sînt și citatele, care sînt niște fragmente din spusele cuiva sau din operele scrise ale unui anumit autor. Citatele și cuvintele autorului constituie, de regulă, două construcții deosebite. De exemplu:

Alecu Russo scrie: „Datinile, poveștile, muzica și poezia sînt arhivele popoarelor“.

SEMNELE DE PUNCTUAȚIE LA VORBIREA DIRECTĂ

Indiferent de locul pe care îl ocupă, dacă nu e însoțită de linia de dialog, vorbirea directă se marchează prin ghilimele, care se pun la începutul și la sfîrșitul acesteia:

„Eu, zise moșul, nu mă pun de pricină“. (I. Ciocanu)

Isai da din mînă: „Eh! Și eu credeam că ai făcut treabă“. (V. Beșleagă)

Nota 1. Între ghilimele se pune și așa-zisa vorbire internă, adică gîndurile cuiva:

Pentru Onofrei începură ceasuri chinuitoare de așteptare. „Va fi împușcat undeva pe drum? Va fi adus la oraș?“ Acestea erau întrebările ce-l chinuiau. (A. Lipcan)

Nota 2. Tot între ghilimele se pun unele cuvinte sau expresii luate din vorbirea cuiva, precum și cuvintele reproduse cu nuanță ironică:

Chiar că se juca o comedie bengoasă cu acești „cuceritori ai lumii“ (I. C. Ciobanu)

Răzășul sta gînditor, luminat de foc și aștepta răstimpul cînd „clopotul moșneagului“, cum îi spunea el, contenește. (M. Sadoveanu)

La dialoguri spusele fiecărei persoane se scriu de fiecare dată din rînd nou, cu literă mare, avînd înainte linie de dialog. La sfîrșit se pune semnul cerut de propoziția respectivă (punct, semnul exclamării, semnul întrebării, puncte de suspensie):

- *Ce faci tu, spicule?*
- *Fac colaci, voinicule!*
- *Pentru cine, spicule?*
- *Pentru tine, micule!* (Gr. Vi e r u)

Notă. Cînd se pune linia de dialog, nu se întrebuițează ghilimelele.

Între cuvintele autorului (termenul de declarație) și vorbirea directă (textul reprodus) se folosesc diferite semne de punctuație, în funcție de locul termenului de declarație:

— cînd vorbirea directă stă după termenul de declarație, între ele se pun două puncte, iar la sfîrșit semnul de punctuație cerut de conținutul propoziției (*Scridon și-a zis: „Aici, frate, îi de trai“* — I. D r u ț ă)

Notă. Dacă după vorbirea directă trebuie să stea semnul întrebării sau al exclamării, ghilimelele se pun după aceste semne (... *Un om cărunt îl întrerupsese, întrebîndu-l: „Pentru ce s-au răscolat boierii?“* — V. A l e c s a n d r i)

— cînd vorbirea directă precedă termenul de declarație, după ea se pune semnul cerut, separîndu-se de restul propoziției prin virgulă sau prin linia de pauză:

— *Mamă, grăi ea zîmbind, lasă-l pe jupîn Ionuș să răsufle, abia a descălicat.* (M. S a d o v e a n u)

— cînd termenul de declarație este intercalat în interiorul vorbirii directe, el se desparte din ambele părți prin virgule sau linii de pauză; partea a doua a vorbirii directe începe cu literă mică:

— *O, șoptește-mi, zice dînsul, tu cu ochii plini d-eres, / Dulci cuvinte ne-nțelese, însă pline de-nțeles.* (M. E m i n e s c u)

După semnul întrebării sau al exclamării se pune, de regulă, linia de pauză: *„Hai! — zise — a venit ceasul, am cîștigat rămășagul, a mea e lumea“.* (A. I. R u s s o)

Cînd termenul de declarație stă între două sau mai multe propoziții independente ce fac parte din vorbirea directă, înaintea lui se pune virgulă sau linie de pauză, iar după — semnul cerut de fiecare propoziție în parte, textul fiind continuat cu literă mare:

„De-aș putea ajunge mai repede, îi trecu prin minte lui Adrian. Dintr-atîția cunoscuți voi găsi pe cineva, nu s-au evacuat chiar toți.“ (G. M e n i u c)

VORBIREA INDIRECTĂ

Vorbirea indirectă este reproducerea comunicării cuiva, păstrînd intact numai conținutul acesteia, dar schimbîndu-i întrucîtva forma.

Vorbirea indirectă nu păstrează trăsăturile individuale ale vorbirii cuiva (sintaxa, intonația, procedeele expresive). Ea redă toate aceste elemente numai într-un plan descriptiv.

Spre deosebire de vorbirea directă, cea indirectă nu-și păstrează autonomia gramaticală. Ea este subordonată unui verb tranzitiv de declarație sau de percepție care nu poate fi suprimat ca în vorbirea directă. Din punct de vedere sintactic, enunțul reprodus este o propoziție subordonată necircumstanțială

(completivă directă, subiectivă, mai rar predicativă sau atributivă, în funcție de natura morfologică și sintactică a termenului de declarație), introdusă printr-o conjuncție subordonatoare (*că, dacă, de, ca*) sau printr-un alt cuvânt joncțional (*care, cine, ce, când, cât, unde*).

Cel mai frecvent mijloc de legătură a vorbirii indirecte cu termenul de declarație este conjuncția subordonatoare *că*. Aceasta leagă direct propoziția subordonată de termenul de declarație din propoziția regentă:

Obștea ne-a trimis pre noi să-ți spunem că norodul nu te vrea. (C. Negruzzi)

Vorbirea indirectă poate să fie legată de propoziția principală și cu ajutorul conjuncției *ca* însoțită de conjunctiv sau numai prin conjunctiv:

Am jurat ca peste dinșii să trec falnic, fără păș. (M. Eminescu)

Mi-a zis mîndra-n miezul-noptii s-o aștept în fața porții. (Folclor)

TRANSPUNEREA VORBIRII DIRECTE ÎN VORBIRE INDIRECTĂ

Redarea spuselor cuiva în vorbire indirectă este posibilă numai atunci când cuvintele autorului conțin un verb sau o locuțiune verbală de declarație. În urma acestei transpuneri termenul de declarație devine propoziție regentă, iar vorbirea directă se transformă într-o propoziție subordonată, fiind legată de regentă printr-o conjuncție subordonatoare. În asemenea situații termenul de declarație se plasează întotdeauna înaintea vorbirii indirecte. Atunci când cuvintele autorului sînt inversate, datorită faptului că acestea sînt intercalate în vorbirea directă ori stau în urma ei, se revine la topica obișnuită, normală. Comp.:

Vorbire directă:

— *Toți sînt la posturile lor, zise*

el. (V. Alecsandri)

— *Solului nu i se taie capul, zise*

Spancioc. (C. Negruzzi)

Vorbire indirectă:

El zise că toți sînt la posturile lor.

Spancioc zise că solului nu i se taie capul.

Atunci când termenul de declarație precedă vorbirea directă, el nu suferă nici un fel de modificări. Comp.:

Vorbire directă:

Spre chindii moș Mihail a pus cîrja

la locul ei și și-a zis în gîndul lui:

— *Am să fac o sanie.* (I. Druță)

Vorbire indirectă:

Spre chindii moș Mihail a pus cîrja la

locul ei și și-a zis în gîndul lui că are să

facă o sanie.

La transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă se produc modificări legate de schimbarea de situație: vorbitor — povestitor — alte persoane implicate. Modificările au loc mai ales atunci când persoanele implicate sînt exprimate prin pronume.

Forma personală a verbului și diferitele forme de pronume se schimbă în funcție de persoana care face comunicarea în vorbirea directă, ea trecînd în vorbirea indirectă la persoana a III-a ca și celelalte persoane exprimate prin pronume:

Vorbire directă:

— *Eu nu înțeleg nimic, a răspuns*

Moraru încurajat. (I. C. Ciobanu)

— *Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau,*

răspunse Lăpușneanul. (C. Negruzzi)

Vorbire indirectă:

Moraru a răspuns încurajat ca el nu

înțelege nimic.

Lăpușneanul răspunse că dacă ei nu-l

vor, el îi vrea.

Cînd vorbirea directă și cuvintele autorului au același subiect exprimat printr-un pronume la persoana I, această persoană se păstrează și în vorbirea indirectă:

Vorbire directă: „Nu **ne-am** deprins cu mămăliga în armată!“ — strigam **noi**. (I. C. Ciobanu)
 Vorbire indirectă: **Noi** strigam că nu **ne-am** deprins cu mămăliga în armată.

În procesul de transpunere a vorbirii directe în vorbire indirectă are loc de asemenea adaptarea la context a adverbilor de timp sau de loc, a pronumelor demonstrative de apropiere și de depărtare, care se substituie prin opusul lor:

Vorbire directă: — ... Hai să intrăm **ici** în ograda **asta**, zise Zaharia lui Gîțlan, că ne trece vremea stînd în mijlocul drumului. (I. Creangă)
 — **Atunci** trebuie s-o întreb pe mama cum am nimerit eu acasă, s-a gîndit Efim. (I. C. Ciobanu)
 Vorbire indirectă: Zaharia zise lui Gîțlan să intre **acolo**, în ograda **aceea**, că le trece vremea stînd în mijlocul drumului.
 Efim s-a gîndit că **acum** trebuie s-o întrebe pe mamă-sa cum a nimerit el acasă.

Dar există situații cînd adverbele și pronumele demonstrative de depărtare sau de apropiere rămîn neschimbate:

Vorbire directă: — Ce-i **acolo**, a strigat baba înspăimîntată. (I. Creangă)
 — **Acum** mașini sînt cîte vrei, a zis Tudorache. (I. C. Ciobanu)
 Vorbire indirectă: Baba a strigat înspăimîntată ce-i **acolo**.
 Tudorache a zis că **acum** mașini sînt cîte vrei.

Se produc unele modificări de asemenea în adresările, cuvintele și construcțiile incidente, interjecțiile, construcțiile specific exclamative și în alte elemente afective:

Vorbire directă: — **Iată** cum plătește Alexandru-Vodă la cei ce pradă țara! — ziseră trimișii tiranului. (C. Negruzzi)
 Și cum dormea, sărmanul, cu fața în sus, îi pune cărbunele pe pieptul gol, zicînd:
 — **Na!** satură-te de făcut șagă cu mine, cîrpaciule! (I. Creangă)
 Vorbire indirectă: Trimișii tiranului ziseră că **așa** plătește Alexandru-Vodă la cei ce pradă țara.
 Și cum dormea, sărmanul, cu fața în sus, îi pune cărbunele pe pieptul gol, zicînd să se sature de făcut șagă cu dînsul.

În primul exemplu interjecția *iată* este substituită prin adverbul *așa*; în exemplul al doilea interjecția *na* și adresarea *cîrpaciule* sînt omise cu totul, iar în locul imperativului *satură-te* se întrebuițează conjunctivul *să se sature*.

Uneori, la transpunerea vorbirii directe în vorbire indirectă pot apărea chiar unele elemente noi. De cele mai multe ori apare verbul de declarație, dacă el lipsea în cuvintele autorului:

Onache i-a luat apărarea ginerelei:
 — Las'că o duc ele bine, oițele. (I. Druță)
Onache i-a luat apărarea ginerelei,
 zicînd că o duc ele bine, oițele.

Vorbirea indirectă nu poate reproduce întocmai exprimarea diferitelor sentimente conținute în vorbirea directă. Comunicarea vorbitorului este redată de aceea într-un plan descriptiv, prin mijloace mai mult sau mai puțin adecvate, iar în anumite situații ea aproape că nici nu poate fi redată decât foarte aproximativ.

Caracterul modificărilor în structura comunicării reproduse depinde și de felul propozițiilor din vorbirea directă. Nu se pretează la reproducere mai ales propozițiile exclamative:

— *Ei, ei! Acum scoate, lupe, ce-ai mîncat!* — *Atunci capra zise lupului să scoată ce a mîncat.* (I. Creangă)

Propozițiile imperative își pierd intonația caracteristică, iar verbul la imperativ în vorbirea directă trece la conjunctiv în vorbirea indirectă:

— *Adă sacii, bădie! Trage căruța!* — *Cei de la țuhali îi strigau lui bădia să aducă sacii, să tragă căruța.* (I. C. Ciobanu)

Propozițiile interogative transpuse în vorbire indirectă devin interogative indirecte (legate de verbul de declarație prin conjuncția *dacă* sau fără ea):

— *N-ai de gînd să te oprești aici?* — *Îl întrebai dacă n-are de gînd să se oprească aici.* (V. Alecsandri)

Dacă vorbirea directă conține propoziții subordonate, la transpunerea în vorbire indirectă ele rămîn subordonate ale aceluiași regente:

Pavăl, neștiindu-se vinovat, zise cu dispreț:
— *Îa ascultă, dascăle Mogoroge, nu te prea întrece cu vorba, că nu-ți șede bine.* (I. Creangă)

Pavăl, neștiindu-se vinovat, zise cu dispreț dascălului Mogorogea să nu se prea întrecă cu vorba că nu-i șede bine.

VORBIREA INDIRECTĂ LIBERĂ

Vorbirea indirectă liberă reprezintă o formă intermediară între celelalte două moduri de reproducere a enunțului, examinate mai sus.

Spre deosebire de vorbirea indirectă obișnuită, vorbirea indirectă liberă nu este introdusă în frază prin intermediul unui verb tranzitiv de declarație, al unei conjuncții subordonatoare sau altui cuvînt joncțional. De exemplu:

Și de aici supărarea părintelui Oșlobanu ajunsese la culme: să nu vadă sămînță de călugăr pe la biserica lui că-i potopește. (I. Creangă)

Vorbirea indirectă liberă păstrează unele particularități proprii vorbirii directe (intonația, exclamația și, în genere, procedeele expresive). După părerea unor cercetători, existența unei intonații interogative sau exclamative constituie elementul esențial în caracteristica vorbirii indirecte libere.

Ca și la vorbirea directă, interogativa indirectă din cadrul vorbirii indirecte libere se introduce prin aceleași pronume și adverbe interogative:

Cum oare am ajuns aici?

Cum oare?

De ce îi umblă-n creieri năluciri? (L. Deleanu)

Putînd îngloba în structura sa adresări, interjecții, cuvinte de afirmare ori de negare, precum și alte mijloace lexico-gramaticale afective, vorbirea indirectă liberă dispune de largi posibilități stilistice de expresivitate, de o bogată emotivitate și plasticitate. De aceea are întrebuințare largă în literatura artistică, pentru a reda, mai ales în monologuri interioare, gândurile cuiva, prezentîndu-le ca din partea autorului. De pildă:

Onache s-a oprit, și-a scuiptat mucul de țigară în drum, a zîmbit. Stai, bade, să vedem bine că, adică, ce s-a întîmplat? A ars Ciutura? Să tot ardă mult și bine, n-a văzut el pojară prin Rusia? De atîta vreme lumea din jur e numai foc și pară — mare lucru dacă mai ard două sute de căsuțe într-o vale!... (I. Druță)

Acest procedeu de reproducere a vorbirii cuiva este un mijloc foarte expresiv și poate reda starea psihică, motivarea acțiunilor și trăsăturile caracteristice ale personajelor etc., atribuind în felul acesta dinamism și varietate stilului.

Topica cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază

Caracterizându-se printr-o îmbinare de elemente sintetice și analitice, limba română are o topică relativ liberă, adică nici fixă (cum este în limbile analitice, de exemplu, în franceză), dar nici absolut liberă (ca, de exemplu, în rusă). Existența flexiunii și larga folosire a prepozițiilor și a altor mijloace de marcarea a funcției sintactice a cuvintelor permit schimbarea ordinii părților de propoziție fără ca, în principiu, sensul propoziției să sufere modificări. Cu toate acestea, și în limba română există norme specifice care determină în bună măsură ordinea părților de propoziție. Pentru limba română este caracteristică topica directă sau gramaticală (unii specialiști o mai numesc progresivă sau descendentă), conform căreia ordinea cuvintelor este de la cunoscut spre necunoscut, de la subiect la atribut, predicat, complement direct, indirect, circumstanțial:

O locomotivă veche și josuță ducea niște vagoane în urma ei. (I. Druță)

Topica dată corespunde desfășurării logice a gândirii de la subiectul acțiunii la acțiunea propriu-zisă, apoi la obiectul ei și, în cele din urmă, la împrejurările în care ea se desfășoară. Neexprimînd nuanțe suplimentare, această ordine a părților de propoziție este obiectivă, directă și se întîlnește, mai ales, în textele neutre din punct de vedere stilistic (cele tehnico-științifice și oficial-administrative).

Există însă și topica subiectivă, inversă, cu valoare stilistică, caracteristică pentru vorbirea afectivă. Ea redă diferite stări emotive. În asemenea situații se „răstoarnă” tiparul logic, obișnuit, normal și se aduc pe prim-plan acele cuvinte care sînt considerate de vorbitor mai importante, mai necesare pentru expresivitatea comunicării. În consecință, are loc inversarea membrilor propoziției: elementul nou, necunoscut trece înainte (predicatul înaintea subiectului, complementul înaintea predicatului, atributul înaintea determinatului ș. a. m. d.):

O dată cu plăcintele în casa lui Onache apăreau poveștile. (I. Druță)

La scară îl aștepta un frumos armăsar negru. (C. Negruzzi)

Cele mai multe modificări de topică apar în limbajul poetic. Din rațiuni de versificație (măsură, rimă, ritm ș. a.), poeții se văd nevoiți să recurgă foarte des la inversiuni de tot felul.

TOPICA PĂRȚILOR PRINCIPALE ALE PROPOZIȚIEI

Părțile principale ale propoziției sînt, de fapt, elemente independente aflate în raport de inerență. Realizarea acestui raport presupune un determinat (subiect) și un determinativ (predicat). Din această cauză e și firesc ca subiectul (împreună cu grupul atributiv) să ocupe primul loc în propozițiile bimembre complete.

Lingurarii noștri cîntau acum îndrăcit pe ogor... (I. Creangă)

Lingurarii noștri cîntau acum îndrăcit pe ogor... (I. Creangă)

Ordinea subiect—predicat se păstrează în topica directă nu numai cînd cei doi termeni ce constituie nucleul propoziției sînt alăturați, ci și atunci cînd sînt distanțați, cînd între ei se intercalează alte părți de propoziție (sau propoziții întregi):

Mihalcea Hîncu, pe lîngă toate acestea, mai avea o voință tare și nestrămutată. (Al. Hîjdău)

Subiectul se plasează înaintea predicatului cînd este exprimat prin pronume (personale, nehotărîte, demonstrative, relative) care au rolul de a indica legătura de continuitate contextuală.

Pe pod doi oameni duceau o căruță — unul o trăgea de oiște, celălalt o împingea din urmă. (I. Druță)

Ordinea directă subiect—predicat se impune cînd propoziția începe cu un participiu, gerunziu, infinitiv (ori construcțiile respective):

Ieșind din pădure, Făt-Frumos trecu iar prin pustiu... (M. Eminescu)

Întors de la lucru, Iefim iar a simțit pe inimă o greutate. (I. C. Ciobanu)

Această ordine este obligatorie și atunci cînd cuvintele autorului precedă vorbirea directă:

Împăratul cuvîntează: „Ăst voinic e cel mai mare“. (M. Eminescu)

Inversarea subiectului și a predicatului în propoziție este condiționată de anumiți factori și este marcată în vorbire printr-o intonație specială:

Au devenit ruginii cîmpiile. (Z. Stancu)

Predicatul se plasează înaintea subiectului în propozițiile interogative și exclamative:

Vezi tu acolo pe cineva ghemuit și mititel? (I. Creangă)

Să mergem odată! Ce tot vorbim atîta!? (M. Preda)

Nu poate avea loc inversarea numai în propozițiile interogative care încep cu cuvintele interogative *cîți, cîte, cine, ce*.

Inversarea predicat—subiect se înfăptuiește de cele mai multe ori cînd propoziția începe cu un complement circumstanțial care, de regulă, trebuie să stea după verbul predicativ:

În văzduh plutea răcoarea dimineții. (G. Meniuc)

Inversarea subiectului este o normă obligatorie în cuvintele autorului, cînd acestea sînt intercalate sau urmează după vorbirea directă:

— *Nu-i acasă Ion, zise mătușa Mărioara.* (I. Creangă)

Dacă predicatul este nominal, în prim-plan se plasează numele predicativ, care, datorită topicii inverse, capătă semne puternice ale predicativității logice, devine nucleul comunicării.

Un demon sufletul tău este. (M. Eminescu)

Plasarea predicatului înaintea subiectului e caracteristică pentru propozițiile enunțiative cu subiect reluat de tipul *știe el tata, a veni el vremea* (specifice mai cu seamă vorbirii populare și celei familiare):

S-a mai învărtit el roata, n-ai grijă. (A. Lupan)

A veni el iară vremea noastră, s-a ridicat el iară neamul... nevoii. (B. Istru)

Inversarea subiectului și a predicatului în stilurile publicistic și beletristic îndeplinește anumite funcții stilistice, sporind astfel încărcătura emoțională. În limba literară, mai ales în stilul ei artistic, plasarea predicatului înaintea subiectului introduce (sau sugerează), de cele mai multe ori, o atmosferă de

calm, redă o acțiune lentă, o mișcare continuă, descrie un tablou static. Compară fragmentul:

Dar iată ațipește vîntul. Slăbește gerul. Se subție norii, se înviorează soarele. (M. G. Cibotaru)

Punîndu-se pe locul întîi predicatul, se accentuează acțiunea, căci accentul logic cade asupra acestuia:

*Trecu o zi, trecură trei/ Și iarăși, noaptea, vine,
Luceafărul deasupra ei / Cu razele-i senine.* (M. Eminescu)

Trăia pe atunci în Iași Ovanes Pascal. (Al. Hîjdău)

Inversarea verbului auxiliar în componența predicatului se folosește în creația populară orală, precum și în limbajul poetic cult, avînd menirea fie să îmbogățească textul cu nuanțe stilistice noi, fie să asigure contopirea celor două elemente componente ale formelor verbale într-o singură unitate fonică:

Jelui-m-aș și n-am cui. /Jelui-m-aș codrului... (Folclor)

Adormi-vom, troieni-va / Teiul floarea-i peste noi. (M. Eminescu)

În componența unor imprecății, blesteme, injurii cu predicatul la modul condițional, care au prin însăși natura lor un pronunțat caracter afectiv, inversiunea subiect—predicat și auxiliar—verb de bază este de asemenea normă:

— *Vai! Osîndi-v-ar Dumnezeu să vă osîndească, soiuri păcătoase ce sînteți!* (I. Creangă)

— *Da acum dormiți, dormire-ați somnul de veci...* (I. Creangă)

În cazul predicatului nominal, numele predicativ din propozițiile enunțiative neexclamative stă, de obicei, după verbul copulativ.

Și eu eram vesel ca vremea cea bună... (I. Creangă)

Uneori între numele predicativ și verbul copulativ se intercalează alte părți de propoziție:

Pămîntu-ntreg e numai lan de grîu... (L. Blaga)

Erai în munți o maiestate. (T. Arghezi)

Dacă accentul cade asupra numelui predicativ, acesta se așază înaintea verbului copulativ:

Crud și cumplit este omul acesta, fiica mea. (C. Negruzzi)

Numele predicativ exprimat prin pronume relativ-interogative sau adverbe relativ-interogative stă totdeauna înaintea verbului copulativ:

Al cui este cîinele? Cum a fost spectacolul? Spune-mi ce înseamnă purtarea aceasta?

Tot înaintea verbului copulativ stau și numele predicative din propozițiile exclamative formate cu *ce*, *cît* (*de*): *Ce (cît de) bogată este toamna!*

TOPICA PĂRȚILOR SECUNDARE ALE PROPOZIȚIEI

După poziția pe care o ocupă părțile secundare ale propoziției față de termenul regent distingem două feluri de topică: topică descendentă, cînd regentul se află înaintea determinantului (*masă de scris, țăr murile mării, vorbește rar*), și topică ascendentă, cînd determinantul precedă regentul (*altă gîscă, vesela copilărie ș. a.*). Atît într-un caz, cît și în celălalt modificarea locului obișnuit al determinantilor produce un efect stilistic. De aceea procedeul este utilizat din plin în beletristică.

A. Locul atributului

Atributele pot sta în mod obișnuit atât înaintea determinatului, cât și după dînsul.

Astfel, locul obișnuit al atributului adjectival este în postpoziția cuvîntului determinat:

Apele mici fac rîurile mari. (Folclor)

În cazul mai multor atribute adjectivale, ordinea lor depinde de legătura mai strînsă sau mai puțin strînsă pe care o au ele cu substantivul determinat:

Ghenarul îi aruncă în față o batistă roșie, ușoară, mirositoare. (M. Eminescu)

Alta este situația cînd primul atribut adjectival determină substantivul, iar cele care îl urmează determină întreg grupul precedent (substantiv + atribut s. a. m. d.).

În fraza, de exemplu, *Condițiile atmosferice nefavorabile făcuseră ca lucrările de urgență să fie întrerupte.* (N. Costenco) ordinea atributelor nu poate fi schimbată, deoarece *atmosferice* determină substantivul *condițiile*, iar *nefavorabile* determină în întregime grupul *condiții atmosferice*.

Din motive de expresivitate atributul adjectival poate sta însă și înaintea cuvîntului determinat:

... *Frumosul grîu de primăvară rămînea dezgolit printre bulgări...* (I. Druță)

Notă. Adjectivele *așa, atare, asemenea, biet*, locuțiunea *astfel de* și-au fixat locul înaintea determinatului, în timp ce *gata, net, numeric* apar numai în postpoziție: *așa vreme, haine gata, venit net*.

Antepunerea atributului adjectival se explică uneori prin faptul că pe lîngă determinat sînt mai multe atribute. Astfel, cînd substantivul este însoțit de un atribut adjectival și unul substantival, primul se plasează, de regulă, înaintea determinatului:

Alexis se retrase încet strîngînd la pieptu-i un mic buchet de flori. (V. Alecsandri)

Notă. Locul atributului adjectival este dictat uneori și de sensul adjectivului respectiv. Astfel, în îmbinările *omul sărac* și *săracul om* adjectivul *sărac* înseamnă o dată „nevoiaș”, iar a doua oară „biet, nenorocit”. Comp.:

La omul sărac nici boii nu trag. (I. Creangă)

Săracul om, n-a mai ajuns să-și vadă feciorul însurat. (I. Creangă)

În îmbinările stabile topica atributelor adjectivale este fixă față de cuvîntul determinat. Comp.: *(semne de) bună purtare, costum bărbătesc, unghi ascuțit, Gura Galbenă, Oceanul Pacific* etc.

Topica fixă a atributului adjectival poate fi determinată și de unele situații gramaticale. Astfel, atributul adjectival construit cu articolul adjectival *cel (cea, cei, cele)* este plasat, de regulă, după substantiv:

Omul cel harnic știe prețul pîinii.

Locul atributului adjectival față de termenul regent este influențat într-o oarecare măsură și de gradul de comparație la care se află adjectivul. Atributele exprimate prin adjective la gradul comparativ stau după cuvîntul pe care-l determină:

După zile frumoase urmează nopți și mai frumoase și vremea se numără nu după ceasuri, ci după plăcere. (C. Negruzzi)

Privește împrejuru-ți cu ochi mai bărbățești. (V. Alecsandri)

Cele exprimate printr-un adjectiv la superlativ dispun de o mobilitate mai mare. Ele se folosesc atât în prepoziție, cât și în postpoziție:

*Priveștiștea era vrednică de a încînta sufletele **cele mai adormite** și vrăjmășii **cei mai aprigi** ai naturii.* (V. Alecsandri)

***Cel mai bun pămînt** pe care îl avea... ajungea cu un capăt pînă la marginea satului.* (I. Druță)

Atributele exprimate prin numerale cardinale sau nehotărîte stau înaintea cuvîntului determinat:

*Și mergînd ei să le-ajungă, au trecut peste **nouă** mări și **nouă** țări.* (I. Creangă)

Așa eram eu la vîrsta cea fericită și așa cred că au fost toți copiii de cînd îi lumea asta și pămîntul. (I. Creangă)

Cele exprimate prin numerale ordinale, multiplicative sau colective stau atât înaintea, cât și în urma cuvîntului determinat:

*A răsărit **întîiul** ghiocel.* (L. Deleanu)

*Trecuse o bună jumătate din ziua **a patra**.* (I. Druță)

Atributul pronominal apare în mod obișnuit în urma substantivului determinat:

*Du-te de mori pentru binele moșiei **dumitale**, cum ziceai însuși.* (C. Negruzzi)

Determinanții exprimați prin adjective pronominale relativ-interogative (*care, ce, cît*), demonstrative (*același, aceeași*), nehotărîte (*alde, alt(ă), atît(a), cîteva, niscai, niscaiva, oricare, orice, oricît, fiecare, ceva, un*), negative (*nici un, nici o*) au poziție fixă înaintea cuvîntului pe lîngă care stau:

***Care** om nu ține la viața lui.* (I. Creangă)

*Pentru **fiecare** fîntînă, pîrâu, vălicică, dumbravă și **alte** locuri dragălașe ce lăsam în urma-ne scoteam cîte un suspin adînc din piepturile noastre!* (I. Creangă)

Celelalte feluri de adjective pronominale au topică liberă.

Cînd un substantiv este însoțit de două atribute — unul adjectival și unul substantival (prepozițional sau genitival), imediat după substantiv se plasează atributul adjectival și apoi vine cel substantival:

*Mai adia vîntul **răcoritor al verii**.* (B. P. Hasdeu)

Dacă substantivul este determinat de mai multe atribute substantivale — unul prepozițional, iar altul genitival — cel prepozițional se plasează înaintea celui genitival:

*Drumurile **de aur ale prieteniei** ne legau de mult cu Bulgaria legendară.* (G. Meniuc)

Așezarea mai departe de substantiv a atributului genitival se datorește faptului că genitivul este însoțit de articolul pronominal *al* (*a, ai, ale*) care se acordă cu substantivul determinat.

În opoziție cu cel genitival, atributul prepozițional nu se acordă cu substantivul determinat, din care cauză coeziunea dintre ele e mai greu de sesizat. Afară de aceasta, atributul prepozițional este, de fapt, un sinonim al atributului exprimat printr-un adjectiv (comp.: *cîntec de viteaz* are același sens ca și *cîntec vitejesc*). Dar, cum s-a arătat mai sus, atributul adjectival stă înaintea celui substantival. Așadar, pentru a înlesni înțelegerea și a evita confuzia posibilă, atributul prepozițional trebuie așezat în imediata apropiere a substantivului determinat.

Notă. Plasarea atributului genitival înaintea celui prepozițional sau adjectival duce la confundarea raporturilor sintactice dintre cuvinte, schimbând totodată sensul enunțului (comp.: *somnul dulce al copilului și somnul copilului dulce*).

Atributele substantivale și adjectivale sînt plasate deci în mod normal după substantivul determinat în următoarea ordine: substantiv + atribut adjectival + atribut substantival cu prepoziție + atribut substantival în genitiv.

Locul apozitiei, ca și al celorlalte atribute substantivale, este în postpoziția cuvîntului determinat:

Și împăratul, fratele craiului, se numea Verde-Împarat... (I. Creangă)

Dacă substantivul (sau echivalentul acestuia) este determinat de mai multe atribute, apozitia urmează, de obicei, imediat după substantiv:

Era Gîlcă, vecinul meu, înalt, gras, rubicond. (N. Costenco)

B. Locul complementului direct

În mod obișnuit complementul direct stă după verbul determinat.

Văd poeți ce-au scris o limbă ca un fagure de miere. (M. Eminescu)

Cînd vorbitorul subliniază în mod expres complementul direct, acesta poate sta și înaintea verbului regent:

Lupul pãru-și schimbă, iar nãravul ba. (C. Negruzzi)

Plasarea complementului direct înaintea predicatului poate avea loc și în cazul cînd complementul este reluat printr-un pronume. Reluarea are loc atunci cînd complementul direct precedă verbul și este exprimat prin: substantiv articulat enclitic, nume de persoană precedat de prepoziția *pe*, prin unele nume proprii sau prin pronume demonstrative nehotărîte (*unul, altul*), relative-interogative și personale, forme accentuate în acuzativ. Această inversare cere ca ambele exprimări ale complementului direct să se plaseze înaintea predicatului:

Banii pentru pîne îi avea în pungă. (I. Creangă)

Pe bădița Vasile îl prinsese la oaste cu arcanul. (I. Creangă)

Danțul, muzica, pădurea / Pe acestea le-ndrăgii. (M. Eminescu)

Dacă verbul determinat este la infinitiv sau la conjunctiv, complementul direct exprimat printr-un pronume personal neaccentuat se intercalează între prepoziția infinitivului sau conjuncția *să* și verb: *pentru a-l ajuta; pentru a vă explica; să-l ajute*.

Cînd complementul direct exprimat printr-un pronume neaccentuat (personal sau reflexiv) determină un verb la infinitiv, plasat după verbul *a putea*, pronumele cu funcția de complement al infinitivului se așază înaintea verbului *a putea*: *mă pot duce, te pot vedea, se poate opri*.

C. Locul complementului indirect

Complementul indirect stă, de regulă, după verbul determinat:

Lăpușneanul se trezise din letargia sa. (C. Negruzzi)

Harap-Alb mulțumește furnicii pentru ajutorul fãgãduit. (I. Creangă)

Complementul indirect se plasează înaintea verbului regent numai dacă asupra lui cade accentul logic:

Solului nu i se taie capul. (C. Negruzzi)

Din pãmînt ciutoreanul își poate drege orice... (I. Druță)

Înainte de verbul se plasează și complementul indirect exprimat printr-un pronume interogativ (în dativ sau acuzativ cu prepoziție):

Inima cui să ți-o dai întreagă? (Em. Bucov)

Cînd vin la școală, de cine să întreb? (I. Druță)

Complementul indirect exprimat printr-un nume în dativ poate fi anticipat sau reluat de un pronume personal sau reflexiv neaccentuat în cazul dativ:

Călătorului îi șade bine cu drumul. (Folclor)

Și fiindcă pe Oșlobanu toți aveau ciudă mai mare, lui i-am făcut pocinog. (I. Creangă)

Cînd verbul are două complemente, dintre care unul direct, iar altul indirect, topica obișnuită este verb + complement direct + complement indirect:

Vreau să cînt un cîntec tinereții. (L. Deleanu)

Cînd o astfel de ordine produce anumite confuzii, topica se poate inversa. Aceasta are loc atunci cînd complementul direct este exprimat printr-un substantiv articulat cu articol hotărît determinat de un substantiv sau pronume cu genitiv-dativ (*dau scrisoarea mătusei, am dat cartea acestuia*). În asemenea cazuri nu se știe dacă substantivul sau pronumele care urmează după complementul direct este la genitiv (adică atribut) ori e la dativ (complement indirect). Pentru evitarea confuziei e necesar ca obiectul indirect exprimat printr-un substantiv sau pronume în dativ să fie plasat înaintea complementului direct, deci se folosește următoarea ordine: verb + complement indirect (în dativ) + complement direct:

Rubanca n-a spus nimănui nici un cuvînt. (I. Druță)

Cînd complementele directe și indirecte sînt exprimate printr-o formă neaccentuată a pronumelui personal sau reflexiv, ele au o topică fixă — cel indirect stă înaintea celui direct:

Și odată mi ți-o înșfacă ei (pe fata împăratului)... (I. Creangă)

... Și se sfătuiră / La apus de soare, / Ca să mi-l omoare. (Miorița)

Ordinea dată se păstrează și atunci cînd complementul direct este un substantiv:

— *Moș Andrei, îl ruga uneori vreo nevastă cu ochii înroșiți de colb, dă-mi pe o minută ochelarii matală.* (I. Druță)

D. Locul complementelor circumstanțiale

În mod normal, complementele circumstanțiale stau după predicat:

Ipate se îmbogățise însutit și înmiit. (I. Creangă)

Ordinea aceasta nu este însă obligatorie. Cînd cel care vorbește vrea să atragă atenția în mod special asupra circumstanței de enunț, ea poate fi plasată înaintea predicatului, chiar la începutul propoziției:

Balta vesel clocoțește de-un concert asurzitor... (V. Alecsandri)

După furtună vine și vreme bună. (Folclor)

Unele complemente circumstanțiale (de exemplu, cele exprimate prin adverbele de mod *cam, mai, tot, prea*) au loc stabil față de verbul-predicat și anume înaintea lui:

Vai! Tot mai gîndești la anii cînd visam în academii. (M. Eminescu)

Fiul craiului... face o săritură înapoi și una înainte și se cam mai duce la împărăție. (I. Creangă)

Cînd în propoziție sînt mai multe circumstanțiale, topica lor este liberă:
Sara pe deal buciumul sună cu jale. (M. Eminescu)

Numai rareori își ridică ochii, și se uită împrejur nedumerit. (L. Rebreanu)

Circumstanțialele plasate la începutul propoziției îndeplinesc nu numai funcții emotiv-expresive, ci și fac legătură logică cu propozițiile precedente.

Am dat peste mocani coborîți din munți, de departe, așezați ulterior de nevoie pe malurile dunărene. Aici l-am cunoscut pe moș Ichim, un cioban bătrîn... (G. Meniuc)

Cînd într-o propoziție există mai multe circumstanțiale, cele de mod (mai ales dacă sînt exprimate printr-un adverb) tind să ocupe locul imediat după verbul regent:

Dealurile se ridicau ca niște ziduri întunecoase în fața lui. (I. Slavici)

Luna cobora încet-încet după o stîncă. (A. Russo)

Dacă circumstanțialele sînt de același fel, pe primul loc se plasează, de regulă, complementele care exprimă o circumstanță mai generală, urmînd ca celelalte s-o precizeze pe aceasta:

Tot acolo, sub cerul siniliu, pe o creangă uscată de ulm, Saveta zărise o păsărică stingheră. (G. Meniuc)

E. Locul elementului predicativ suplimentar

Elementul predicativ suplimentar are topica liberă.

Vulturul uimit asculta ciocîrlia ciripind. (V. Alecsandri)

Nu-l știi pe acela, dar Chirică mă cheamă. (I. Creangă)

Atunci tu prin întuneric te apropii surîzîndă. (M. Eminescu)

TOPICA PĂRȚILOR DE PROPOZIȚIE MULTIPLE

Ordinea părților de propoziție multiple depinde atît de natura elementului de relație, cît și de felul coordonării. Cuvintele legate prin conjuncții copulative, disjunctive sau prin juxtaponere au, de fapt, topica liberă.

De sub marginile aceluia brîu mare de foc izvorau domol satele cu cîmpurile, cu pădurile, cu imașurile lor și razele amurgului semănau iz de basm peste dealuri, peste văi. (I. Druță)

Uneori însă topica acestora depinde de condiții extrasintactice (de semantica fiecărei părți multiple, de conținutul întregii propoziții). În asemenea cazuri realitatea obiectivă a comunicării impune o anumită ordine, ținîndu-se seama de ierarhia cronologică, semantică, logică (ascendentă sau descendentă).

Lunile de toamnă sînt septembrie, octombrie și noiembrie.

Vîntul clatină ușa, lovind-o de perete, sfîrîie lampa a somn, iar ei tot stau și stau acolo — un ceas, o noapte, o veșnicie nu se mai întorcea Nuța... (I. Druță)

Schimbarea locurilor părților multiple în aceste exemple ar modifica sensul comunicării.

Cînd părțile de propoziție multiple sînt introduse într-un cuplu corelativ cu sens adversativ (*nu numai..., ci și; nu numai că..., dar și*), termenii cuplului au un loc fix, iar părțile multiple pot să se permute. De exemplu:

Nu numai în povestiri și „Amintiri“, ci și în povești Creangă introduce pe aceiași țărani în felurite chipuri de eroi fantastici. (G. Meniuc)

Aici părțile multiple de propoziție pot să-și schimbe locurile între ele fără să ducă la alterarea sensului inițial al comunicării. (Comp.: *Nu numai în povești, ci și în povestiri...*).

Părțile de propoziție multiple legate prin conjuncții adversative au topica fixă:

Împăratul Verde nu avea feciori, ci numai fete. (I. Creangă)

Locul fix al acestor cuvinte multiple este dictat de semantica propoziției: opoziția termenilor afirmați față de cei negați.

ORDINEA PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZĂ

OBSERVAȚII GENERALE

În comparație cu topica părților de propoziție, topica propozițiilor este în general mai liberă din punctul de vedere al obligației de a respecta anumite reguli. Totuși, propozițiile nu pot fi așezate oricum. Ordinea lor în frază depinde de asemenea de diverși factori gramaticali. Astfel, topica propozițiilor coordonate, cu excepția unor copulative și a disjunctivelor, este fixă. Schimbarea ordinii poate duce la modificarea funcției gramaticale a propozițiilor, la transformarea sensului frazei.

Topica propozițiilor subordonate introduse prin conjuncții este mai liberă, deși depinde de structura propozițiilor, de elementul de relație, de locul altor propoziții în frază. Un loc fix în frază au subordonatele juxtapuse. De exemplu, propoziția condițională formulată fără conjuncție se plasează în mod obligatoriu înaintea regentei. (*Ai carte, ai parte*).

În continuare vom expune doar unele reguli mai generale.

TOPICA PROPOZIȚIILOR COORDONATE

Topica unităților sintactice coordonate copulative din cadrul frazei este de regulă liberă. Numai la copulativele ale căror acțiuni sînt succesive topica este fixă, cea impusă de logica lucrurilor.

Trecu o lună, trecură două, trecură nouă... (M. Eminescu)

Ordinea propozițiilor adversative în frază este fixă: cea logică. Propoziția la care apare conjuncția sau locuțiunea conjuncțională ocupă locul al doilea:

Rîde cofa de căldare, da ea întîi se prăvale. (Folclor)

Nu te uita la joc, ci te uită cum te joc. (Folclor)

Notă. Excepție face conjuncția însă care apare deseori și în interiorul propoziției coordonate: *Biata babă era umflată cît o bute..., simțirea însă nu și-o pierduse de tot.* (I. Creangă)

Propozițiile disjunctive cu sens pozitiv au topica liberă în frază. Astfel, propozițiile din fraza *Ori chersînul a crăpat, ori cumătrul a strănutat.* (I. Creangă) pot fi aranjate și astfel: *Ori cumătrul a strănutat, ori chersînul a crăpat*, fără ca înțelesul frazei să se modifice.

Dacă dintre cele două propoziții disjunctive una este pozitivă și alta negativă, negativa ocupă, de obicei, locul al doilea:

Oare să se însoare, ori să nu se însoare? (C. Negruzzi)

Topica propozițiilor conclusivă este fixă. Conclusiva se plasează întotdeauna în urma coordonatei sau în urma contextului a cărui concluzie o exprimă:

Ai ucis: ți-a venit ceasul pedepsei. (M. Sadoveanu)

O luptă-i viața, deci te luptă/Cu dragoste de ea, cu dor. (G. Coșbuc)

Inversarea propozițiilor atrage după sine schimbarea sensului general al enunțului.

TOPICA PROPOZIȚIILOR SUBORDONATE

Subordonatele ocupă în frază de regulă locul pe care îl au în propoziție părțile corespunzătoare lor.

Propozițiile subiective și predicative apar atât înaintea, cât și în urma regentei:

Cei ce poartă jugul și-a trăi mai vor/Merită să-l poarte spre rușinea lor. (D. Bolintineanu)

Cum e tândă e și manda. (Folclor)

Se zicea că moș Dănilă are ceva de țigan în firea lui. (I. Druță)

Soarele părea că lunecase pe alt tărîm. (M. Sadoveanu)

Topica propoziției subiective diferă după cum verbul regentei este personal sau impersonal. În primul caz, subiectiva precedă regenta, iar în al doilea, stă după ea:

Cine seamănă vînt culege furtună. (Folclor)

Este știut că ulciorul nu merge de multe ori la apă. (Folclor)

Se pare cum că alte valuri/Cobor mereu pe-același vad. (M. Eminescu)

Propoziția atributivă, de obicei, este intercalată în regentă (imediat după cuvîntul pe care-l determină), dar poate sta și după regentă:

Cînele care latră nu mușcă. (Folclor)

Vrednic ești de comoara ce ți-o las. (I. Creangă)

În propoziția regentă pot fi intercalate două sau mai multe atributive care urmează una după alta (dacă sînt coordonate) sau îndată după cuvîntul determinat (dacă nu sînt coordonate).

Ideea că are de împlinit o datorie și că trebuie să facă asta cu toată stăruința și cu toată puterea îl cucerea tot mai mult. (M. Sadoveanu)

Placa înfierbîntată de soare, ce o poartă pe trunchi, cu inscripția anului cînd a fost smuls din pămîntul țării lui și peste care se înclină curiozitatea trecătorilor, îl arde ca un stigmat... (D. Anghel)

Propoziția apozitivă are un loc fix în frază: ea stă întotdeauna după termenul determinat:

Mai am un singur dor: / În liniștea serii / Să mă lăsați să mor / La marginea mării. (M. Eminescu)

Propozițiile complementive directe, indirecte și de agent apar în mod obișnuit după verbul de care depind:

Ș-apoi mult stau eu cîteodată și mă gîndesc în mîntea mea de unde ai tu atîta putere. (I. Creangă)

Și cît de mult îmi pare rău/ Că nu mai sufăr încă. (M. Eminescu)

Cînd vorbitorul vrea să atragă atenția asupra conținutului lor, ele pot sta și înaintea regentei:

De unde s-a luat nucul cela la noi în ogradă, nu știu. (I. Druță)

Despre cine sîntem, de unde venim și unde ne ducem, să nu se afle nimic. (M. Sadoveanu)

De cei ce vînd parfum cînd ești atins, / Tu-n haine prinzi mirosul lor distins. (G. Coșbuc)

Propozițiile circumstanțiale ocupă în frază locul pe care îl au în propoziție complementele circumstanțiale corespunzătoare lor.

De obicei, propoziția subordonată de loc stă după propoziția determinată, dar poate sta și înaintea sau în interiorul propoziției regente:

Iar tu, Hyperion, rămîi / oriunde ai apune. (M. Eminescu)

Unde nu e foc, fum nu iese. (Folclor)

De altfel, pe aici, oriîncotro te întorci, numai moșii boierești ai să vezi. (L. Rebreanu)

Circumstanțiala temporală poate sta înaintea, după sau în interiorul regentei:

Cînd pisica nu-i acasă, șoarecii joacă pe masă. (Folclor)

E ușor a scrie versuri / Cînd nimic nu ai a spune. (M. Eminescu)

Tot neamul Basarabilor, pînă să nu prindă de veste, trecuse Dunărea. (Al. Odobescu)

Propozițiile subordonate de mod au topica liberă. Ele pot fi antepuse, postpuse sau intercalate în regentă:

Fără să zică ceva, băiețelul se sculă, intră în casă și ieși cu o cofiță. (C. Hogaș)

Și era una la părinți / Și mîndră-n toate cele, / Cum e fecioara între sfinți / Și luna între stele. (M. Eminescu)

Și împăratul, după cum s-a hotărît, pe toți i-a tăiat... (I. Creangă)

Cînd însă elementul de relație este reluat în regentă printr-un element corelativ (*așa, astfel, (pe) atît, de ce,...* (*de aceea*)), atunci circumstanțiala de mod stă înaintea regentei:

Cum e țiganul, așa e și ciocanul. (Folclor)

Cu cît riul e mai adînc, cu atît curge mai lin. (Folclor)

Loc fix (obligatoriu) în urma regentelor lor au și subordonatele de mod comparative, introduse prin *de cum, de cît, (de) parcă*:

În acea zi [a răscoalei] se vor auzi mai multe vaiete de cum s-au auzit de cînd lumea. (A. Russo)

E mai bine să taci decît să vorbești rău. (Folclor)

Cum ieșea afară la drum, parcă era altul. (I. Creangă)

Circumstanțialele cauzale și de scop (sau finale), în ordinea directă, sînt așezate după regentele lor:

Munceau vara și iarna, fiindcă visa și el să aibă o gospodărie în rînd cu lumea. (I. Druță)

Bate șaua să priceapă calul. (Folclor)

Uneori, spre a insista asupra lor, cauzalele și finalele sînt plasate înaintea regentelor:

Fiindcă eram toți obosiți, ne lungirăm care-ncotro prin moară... (M. Eminescu)

Pentru ca să nu-mi pară așteptarea prea lungă, citeam o broșură... (C. Negruzzi)

Însă nu toate propozițiile cauzale și finale pot apărea atît înaintea, cît și în urma regentei.

Subordonatele cauzale introduse prin *cum* apar numai înainte, iar cele introduse prin *că* și *căci* stau totdeauna după regentă:

Cum ei... se ceartă și se-ntreabă, / *Nu văd în fundul nopții o umbră de roșeață.* (M. Eminescu)

Codru sună, se frământă, / **Că rămîne fără noi...** (G. Vieru)

Eu îi cunosc pe boierii noștri, **căci am trăit cu dînșii.** (C. Negruzzi)

Stau numai în urma regentei de asemenea propozițiile construite cu conjuncțiile *să* sau *de*:

Unchiașul... se culcă să doarmă în patul de flori. (M. Eminescu)

Haide! Luați-l de-l dați norodului. (C. Negruzzi)

Propozițiile circumstanțiale condiționale și concesive pot sta în antepoziție, în interpoziție și în postpoziție față de regentă:

Ai intrat în horă, trebuie să joci. (Folclor)

Măcar că e așa de întuneric, deosebesc tare bine firele de mac de cele de năsip. (I. Creangă)

A fost odată ca niciodată, **că, de n-ar fi**, nici nu s-ar povesti. (Folclor)

Calul, **că are patru picioare**, și tot se poticnește. (Folclor)

Multe sînt de făcut și puține de vorbit, **dacă ai cu cine te înțelege.** (I. Creangă)

Tot mai citesc măiastra-ți carte, / **Deși o știi pe dinafară.** (Al. Vlahuță)

Subordonatele consecutive, avînd menirea să informeze despre consecințele unei acțiuni sau ale unei caracteristici deosebite, stau întotdeauna în postpoziția regentei:

Și făceam un tărăboi, **de se strînsese lumea ca la comedie împrejurul nostru...** (I. Creangă)

Topica subordonatelor de excepție depinde de elementele lor introductive. Astfel, cele construite cu *în afară*, *în afara de*, (*în*) *afară ca* pot fi atît antepuse, cît și postpuse, iar cele legate de regentă prin *decît* stau numai în postpoziție.

Propozițiile subordonate instrumentale, sociative, de relație, opoziționale, cumulative, predicative suplimentare au topica liberă în frază și poziția lor depinde doar de intențiile expresive ale vorbitorului.